

2019

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ABD

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

DOKTORA TEZİ

İSMAİL YILMAZ

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI

- NEGATİF GELİR VERGİSİ ÖZELİNDE- ZEKÂTIN MODERN VERGİ TEORİSİ İLE MUKAYESESİ

DOKTORA TEZİ

İSMAİL YILMAZ

GAZİANTEP
TEMMUZ 2019

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI

**-NEGATİF GELİR VERGİSİ ÖZELİNDE- ZEKÂTIN
MODERN VERGİ TEORİSİ İLE MUKAYESESİ**

DOKTORA TEZİ

İSMAİL YILMAZ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şehmus DEMİR

GAZİANTEP
TEMMUZ 2019

T.C.
UNIVERSITY OF GAZİANTEP
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF BACİS İSLÂMIC SCIENCES
DISCIPLINE OF İSLÂMIC LAW

**A NEGATIVE INCOME TAX CENTERED COMPARISON
OF ZEKÂH WITH MODERN TAX THEORY**

Ph.D THESIS

İSMAİL YILMAZ

Supervisor: PROF. DR. ŞEHMUS DEMİR

GAZİANTEP
JULY 2019

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI

-Neagatif Gelir Vergisi Özelinde- Zekâtın Modern Vergi Teorisi ile Mukayesesi

İsmail YILMAZ

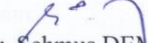
Tez Savunma Tarihi: 22.07.2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU

SBE Müdürü

Bu tezin Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Şehmus DEMİR

Enstitü ABD Başkanı V.

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Şehmus DEMİR

Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Doktora tezi olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. Şehmus DEMİR (Başkan)

Prof. Dr. Nuri KAHVECİ

Prof. Dr. Emine KOBAN

Doç. Dr. Merter Rahmi TELKENAROĞLU

Doç. Dr. Halis DEMİR

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dökümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İsmail YILMAZ

22.07.2019

ÖZ

-NEGATİF VERGİ ÖZELİNDE- ZEKÂTIN MODERN VERGİ TEORİSİ İLE MUKAYESESİ

YILMAZ, İsmail
Doktora Tezi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şehmus DEMİR
Temmuz 2019, XXIII+ 327 sayfa

Zekât, vergi ve negatif gelir vergisi fonksiyonları, ilkeleri ve unsurları itibariyle birbirleriyle bağlantılı kavramlardır. Ayrıca fakir ve muhtaçların sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi hizmetlerinin büyük bir kısmı hem zekâtın hem de negatif gelir vergisinin harcama kalemleri arasında yer almaktadır. Çalışmamızda bu konuların, klasik ve güncel kaynaklardan yararlanılarak yorumlanması amaçlanmıştır. Zekât ve negatif gelir vergisinin çağdaş iktisadi sistemlerde bulunan gelir dağılımındaki eşitsizlik ve yoksullukla mücadelede oluşan boşluğu, adaletli gelir dağılımı ve yoksullukla mücadele problemlerine karşı sağladığı katkıya vurgu yapılmıştır. Bu çerçevede zekât ve negatif gelir vergisinin, temel prensipler ve ilkeler bağlamında benzer ve farklı yönleri üzerinde durulmuştur.

Zekâtın, teşrî sürecinden başlayarak Emevi ve Abbasi dönemlerine kadar devlet eliyle toplanıp ayette belirtilen sarf yerlerine dağıtılan önemli gelir kaynaklarından biri olduğu bilinen bir husustur. Ancak Hz. Osman'ın hilafeti döneminde zekât kapsamında olan malların zahirî ve batınî olarak ayrılması, batınî malların zekâtının mükelleflere bırakılması, zekâtın daha sonraki dönemlerde yavaş yavaş devlet elinden çıkarak, mükelleflerin yaptığı gönüllü malî bir yardıma dönüşmesi açısından kırılma noktası olmuştur. Bu durum mükelleflerin zekâtlarını dağıtıp dağıtmama hususunda özgürce hareket etmesine zemin hazırlamıştır. Sonraki dönemlerde de zekâtın dağıtımını günümüzde olduğu gibi tamamen mükellefin irade ve vicdanına bırakılmıştır.

Bu çalışmada ilk dönemlerde olduğu gibi ülkemizde de zekâtın kurumsallaşmasının önemine vurgu yapılarak yeni bir model önerisinde bulunulmuştur. Önerilen bu model ile sistemli bir organizasyonla var olan zekât potansiyelinden daha geniş kitlelerin pay almasının sağlanması hedeflenmektedir. Böylelikle zekât zengin ve fakir arasındaki gelir farkının azalması ve yoksullukla mücadelede daha etkin bir rol üstlenmiş olacaktır. Ayrıca zekâtın devlet tarafından organize edilmesi durumunda harcama kalemlerinden olan âmil, müellefe-i kulûb, ibni sebil ve fî Sebîlillâh sınıflarının da dağıtılan zekâttan pay alma imkânı sağlanmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Zekât, Vergi, Negatif Gelir Vergisi, Kurumsallaşma, Sosyal Güvenlik.

ABSTRACT

A NEGATIVE INCOME TAX CENTERED COMPARISON OF ZAKAT TO MODERN TAX THEORY

YILMAZ, İsmail

Ph.D. Dissertation, Department of Basic Islamic Sciences

Supervisor: Prof. Dr. Şehmus DEMİR

July 2019, XXIII+327 pages

Zakat, tax and negative income tax are interrelated concepts in terms of their functions, principles and elements. In addition, most of the services provided to the poor and needy, such as health, education and social security, are among the expenditure items of both zakat and negative income tax. In our study, it has been aimed to interpret these issues by using classical and current sources. It has been emphasized that zakat and negative income tax contribute to overcoming the difficulties in income distribution contemporary economic systems face, to struggling against poverty, and to a fair income distribution. In this context, the similar and different aspects of zakat and negative income tax in terms of basic principles and principles have been analysed.

It is a well-known fact that zakat is one of the most important sources of income that is collected by the state and distributed to the fields mentioned in the verse from the initial legislation process to the Umayyad and Abbasid periods. However, the classification of the goods included in zakat system as exoteric and esoteric and allowing zakat payer to decide where to give the zakat of esoteric goods turned out to be a breaking point resulting in state's gradually losing the control over the zakat system and eventually zakat paying became a voluntary financial aid. This prepared the ground for zakat payers to act freely in whether to distribute their zakat or not. In later periods, the distribution of zakat was left entirely to the will and conscience of the zakat payer as it is today.

In this study, a new model has been proposed by emphasizing the importance of institutionalization of zakat in Turkey as it was in the first periods. With this proposed model, it is aimed to enable wider masses to share the existing zakat potential with a systematic organization. Thus, the zakat will play a more effective role in reducing the income gap between the rich and the poor and in combating poverty. In addition, if the zakat is organized by the state, it will be possible for those employed to administer the funds, those whose hearts have been recently reconciled to Truth, those in the Cause of Allah, and the wayfarers to receive shares from the distributed zakat.

Key Words: Zakat, Tax, Negative Income Tax, Institutionalization, Social Security.

ÖNSÖZ

İslâm dini temelde bireyin dünya ve ahiret saadetini hedeflemektedir. Bu doğrultu da mükellefleri bedenî ve malî yükümlüklerle sorumlu tutmaktadır. Bu yükümlülüklerin başında da zekât gelmektedir. Bir başka açıdan ihtiyacı olanlara yardım etmek, sahip olduklarını başkalarıyla paylaşmak, Allah'ın emrine imtisalın göstergelerindendir. İslâm, bünyesindeki yardımlaşma ilkesiyle birey ile toplumun ekonomik sorununa çözüm bulmayı ve ekonomik farklılıklardan kaynaklanabilecek toplumsal ayrışmalara engel olmayı hedeflemiştir. İslam kamu maliyesinin ana unsurlarından olan zekât bir yandan kişi ile Yüce Yaratıcı arasındaki bağı canlı tutarken diğer yandan sosyal ve ekonomik fonksiyonları aracılığıyla toplumu oluşturan bireyler arasındaki bağı güçlendirmektedir.

Modern devlet anlayışında vergi, bireyin devlete bağlılığının bir göstergesi olarak kabul edilir. Bir başka açıdan devletle vatandaş arasındaki bu bağ kamu giderlerini finanse etmektedir. Sosyal devlet anlayışı kapsamında devlet bireylerin gelirlerini arttırmaya veya bireyler arasındaki gelir farklılıklarını gidermeye yönelik önlemler almaktadır. Bu kapsam da devlet, belirli bir gelir seviyenin altında gelire sahip olan bireylerin gelirini artırmak amacıyla negatif gelir vergisini uygulamaktadır. Türkiye'de pek bilinmeyen negatif gelir vergisi, adaletli gelir dağılımının sağlanmasında ve yoksullukla mücadelede yardımcı unsurlardan biridir. Negatif gelir vergisi alt gelir grubuna dâhil bireylere aynî ve nakdî yardım sunulması veya vergi yükümlülüklerinin hafifletilmesi şeklinde gerçekleşir. Bu vergi ile zekât arasında benzer ve farklı noktaların tespit edilmesi önem arz etmektedir.

Gelir dağılımındaki eşitsizlik ve yoksulluk çağdaş iktisat sistemlerinin mücadele etmesi gereken sorunlardan biridir. Ancak söz konusu sistemler bu mücadelede beklenen etkiyi gösterememektedirler. İslâm'da zekât müessesesinin hakkıyla uygulanması halinde modern dönemde önemli bir problem haline gelen yoksullukla mücadeleye önemli oranda aktif katkı sağlayacaktır. Günümüzde İslâm ülkelerinde gayri safi milli hâsıla verilerine göre zekât potansiyelinin oldukça yüksek olduğu, dağıtılan zekât miktarının ise bu potansiyelin çok altında kaldığı düşünülmektedir. Devletin zekâtın

tahsil, dağıtım, denetim ve organizasyonunda rol almaması potansiyelin düşük olmasının sebeplerinden biridir. Devletin zekâtın tahsil ve dağıtımını üstlenmesiyle, gelir dağılımında adaletin sağlanmasına ve yoksullukla mücadeleye önemli katkı sağlamış olacaktır.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında; zekât, vergi ve negatif gelir vergisi ile ilgili kavramlara yer verilmiştir. Birinci bölümde devletin gelir kaynağı olması bakımından zekât, vergi ve negatif gelir vergisi ile ilgili teknik ve detaylı bilgilere yer verilerek çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuştur. İkinci bölümde ise zekât, vergi ve negatif gelir vergisinin benzer ve farklı olduğu noktalar tespit edilmiştir. Konu zekâtın devlet tarafından tahsil ve dağıtımına yönelik bir model önerisinde bulunularak detaylandırılmıştır. Çalışma, elde edilen bulguların yer aldığı değerlendirme, öneri ve sonuçla tamamlanmıştır.

Çalışmamızın her aşamasında değerli fikirleri ve yönlendirmeleri ile katkı sağlayan tez danışmanım, kıymetli hocam Prof. Dr. Şehmus DEMİR'e teşekkürlerimi sunarım. Değerli fikirlerinden istifade ettiğim ve çalışmanın şekillenmesinde emeklerini esirgemeyen hocalarım, Prof. Dr. Nuri KAHVECİ, Prof. Dr. Emine KOBAN'a teşekkür ederim. Tezin savunmasına katılarak kıymetli öneri ve eleştirileriyle çalışmanın olgunlaşmasına katkı sunan Doç. Dr. Rahmi TELKENAROĞLU ve Doç. Dr. Halis DEMİR'e, çalışmanın tashih sürecinde tezimizi okuyan gerekli uyarı ve düzeltmeleri yapan değerli dostum Dr. Öğretim Üyesi Muhyettin İĞDE'ye, bu sürecin her safhasında desteklerini esirgemeyen, sabırla katlanan eşim ve çocuklarıma teşekkür ederim. Ayrıca eserlerinden istifade ettiğim kadim âlimlerimizi rahmet ve minnetle yâd ederken çağdaş müelliflere de şükranlarımı sunmayı bir borç telakki ederim.

İsmail YILMAZ

Gaziantep, 2019

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖZ	iii
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLO LİSTESİ	xvii
ŞEKİL LİSTESİ	xix
KISALTMALAR	xxi

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, AMACI KAYNAKLARI VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	3
II. AMAÇ VE KAPSAM	4
III. YÖNTEM.....	6
IV. KAYNAKLAR.....	6
A. Klasik Kaynaklar	7
B. Modern Dönemde Yapılan Çalışmalar	8
V. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	9
A. Zekât ve İlgili Kavramlar	9
1. Sadaka	14
2. İnfak	17
3. Hak	19
B. Öşür, Tarifesi, Tahakkuku ve Tarhı	21
1. Tarifesi	24
2. Tahakkuku	25
3. Tarhı (Hesaplanması)	25
C. Harâc, Matrahı, Çeşitleri ve Harâc-Öşür İlişkisi	26
1. Harâcın Matrahı ve Çeşitleri	29
2. Harâc – Öşür İlişkisi	30
D. Cizye, Unsurları ve Cizye-Harâc İlişkisi	30
1. Unsurları	32
a. Mükellef	32
b. Sebebi	33
c. Tarhı ve Tahakkuku	34

2.	Cizye- Harâc İlişkisi	35
E.	Humus	36
F.	Fey', Ganimet ve Gümrük Vergileri	37
1.	Fey'	37
2.	Ganimet	39
3.	Gümrük Vergileri (Uşûr).....	40
G.	Vergi.....	41
H.	Harçlar	43
İ.	Resimler	44
J.	Şerefiyeler	44
K.	Parafiskal Gelirler	44
L.	Malî Tekeller	45
M.	Gelir dağılımı.....	46
1.	Gelir Dağılımını Etkileyen Faktörler	46
2.	Gelir Dağılımı Çeşitleri.....	47
a.	Fonksiyonel Gelir dağılımı.....	47
b.	Kişisel Gelir Dağılımı	48
c.	Sektörel Gelir Dağılımı	48
d.	Bölgesel Gelir Dağılımı.....	48
N.	Negatif Gelir Vergisi.....	49

BİRİNCİ BÖLÜM

ZEKÂT, VERGİ VE NEGATİF GELİR VERGİSİ

I.	İSLÂM'DA VERGİ HUKUKUNUN ORTAYA ÇIKIŞI	51
A.	Tarihsel Süreç	51
1.	Mekke Döneminde Zekât	53
2.	Medine Döneminde Zekât	56
3.	H. Peygamber'den Sonraki Dönemde Zekât	62
B.	Zekâtın Temel Özellikleri	63
C.	Zekâtın Temel Unsurları	64
1.	Zekâtın Tahakkuk Şartları	64
a.	Vücub Şartları	65
b.	Zekât Alınacak Mallarla ilgili şartlar	67
c.	Zekâtın Eda/ Sıhhat (Geçerlilik) Şartları.....	80
2.	Zekâta Konu Olan Mallar.....	82
a.	Paranın (Altın- Gümüş) Zekâtı	85
d.	Ticaret malları.....	87
e.	Canlı Varlıklar (Hayvansal Servetler).....	89
f.	Toprak Mahsulleri.....	89

g.	Maden, Define ve Su ürünleri.....	90
3.	Zekât Oranı (Nisab)	95
a.	Gümüş, Altın ve Paranın Nisabı	95
b.	Ticaret Mallarının Nisabı	100
c.	Hayvansal Servetin Nisabı	108
d.	Toprak Mahsullerinin Nisabı.....	111
e.	Maden, Define ve Su Ürünlerini Nisabı.....	115
f.	Denizden Çıkarılan Madenler.....	117
4.	Zekâtın Amacı	118
5.	Zekâtın Tahsil Usulü.....	119
6.	Zekâtın Harcama Kalemleri	120
a.	Fakirler	125
b.	Miskin	126
c.	Âmil	129
d.	Müellefe-i Kulûb.....	133
e.	Rikâb (Köleler)	137
f.	Gârimîn (Borçlu).....	141
g.	Fî Sebîllillâh (Allah Yolunda Olanlar).....	144
h.	İbnü's-sebil (Yolda Kalan)	146
7.	Zekâtın Dağıtılma Kriterleri.....	149
II.	MODERN VERGİNİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	152
A.	Tarihsel Süreç.....	152
B.	Verginin Temel Özellikleri	155
C.	Verginin Unsurları	156
1.	Verginin Konusu ve Vergiyi Doğuran Olay	156
2.	Verginin Tarafları	157
3.	Verginin Kaynağı.....	157
4.	Verginin Matrahı	157
5.	Verginin Tarhı	158
6.	Verginin Tebliği	159
7.	Verginin Tahakkuku	159
8.	Verginin Tahsili	159
9.	Vergi Tasnifleri.....	160
a.	Dolaysız ve Dolaylı Vergiler	161
b.	Nakdî ve Aynî Vergiler	162
c.	Objektif ve Subjektif Vergiler	162
d.	Advalorem ve Spesifik Vergiler	162
e.	Özel ve Genel Vergiler.....	163
f.	Kaynağı Bakımından Vergiler.....	163
g.	Oran Açısından Vergiler	165
III.	NEGATİF GELİR VERGİSİ	166
A.	Tarihsel Süreç.....	166
B.	Negatif Gelir Vergisinin Amacı	167

C.	Negatif Gelir Vergisinin Olumlu Yönleri	168
D.	Negatif Gelir Vergisinin Olumsuz Yönleri	170
E.	Günümüzde Negatif Gelir Vergisi Uygulamaları.....	172
1.	Dünyadaki Negatif Gelir Vergisi Uygulamaları.....	173
a.	AsgarîGeçim İndirimi	173
b.	Artan Oranlı Gelir Vergisi Tarifesi	174
c.	Vergi İndirimi:	174
d.	Çalışanlara Uygulanan Vergi İndirimi	175
e.	Eğitim ve Sağlık Vergi İndirimleri	175
f.	Gönüllü Nakit Gelir Desteği.....	175
g.	Mikro Kredi	176
2.	Türkiye’deki Negatif Vergi Uygulamaları.....	176
a.	Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Düzenli Nakdi Yardım Programı ..	177
b.	Barınma Yardımları	177
c.	Eğitim Yardımları	178
d.	Şartlı Eğitim Yardımı	178
e.	AsgarîGeçim İndirimi	179
f.	Engelli ve Engelli Yakını Aylığı	179
g.	Evde Bakım Yardımı.....	180
h.	Doğum Yardımı	180
i.	Kadın İstihdamının Desteklenmesi İçin Büyükanne Projesi	180
IV.	DEĞERLENDİRME	182

İKİNCİ BÖLÜM

ZEKÂT, VERGİ VE NEGATİF GELİR VERGİSİ MUKAYESESİ

I.	AMAÇ BAKIMINDAN	183
A.	Zekâtın Amacı	183
1.	Sosyal Açıdan Zekât	183
2.	İktisadi Açıdan Zekât	186
3.	Ahlaki Açıdan Zekât	188
B.	Verginin Amacı	190
1.	Sosyal Açıdan Vergi	190
2.	İktisadî Açıdan Vergi	191
3.	Ahlaki Açıdan Vergi	192
C.	Negatif Gelir Vergisinin Amacı.....	193
1.	Sosyal Açıdan Negatif Gelir Vergisi	193
2.	İktisadi Açıdan Negatif Gelir Vergisi	195
3.	Ahlaki Açıdan Negatif Gelir Vergisi	196
II.	MÜKELLEF BAKIMINDAN	196
A.	Zekât Mükellefi	196

B.	Vergi Mükellefi	197
C.	Negatif Gelir Vergisinde Mükellef	199
III.	KONU BAKIMINDAN	200
IV.	DAYANAK (MEŞRUIYET) BAKIMINDAN	202
V.	MATRAH BAKIMINDAN	204
VI.	FELSEFE VE TEORİ BAKIMINDAN	207
A.	Zekâtın Dayandığı Temel Felsefik Teoriler	207
1.	Genel Yükümlülük Teorisi	207
2.	Vekâlet Teorisi	208
3.	Fert ve Toplum Arasındaki Dayanışma Teorisi	208
4.	Kardeşlik Teorisi	209
B.	Verginin Dayandığı Teoriler	209
1.	Verginin Mübadele Esasına Dayanan Teori	209
a.	Vergiye Hizmet Bedeli Sayan Teori	209
b.	Vergiye Sigorta Primine Benzeten Teori	210
c.	Verginin Milli Gelirin Oluşmasındaki Genel Giderlere Katılma Payı Olduğunu Benimseyen Teori	210
2.	Devletin Egemenliğine Dayanan Teori	211
C.	Negatif Gelir Vergisinin Dayandığı Teoriler	211
VII.	İLKELER BAKIMINDAN	212
A.	Adalet İlkesi	212
B.	Belirlilik ilkesi	215
C.	Uygunluk İlkesi	216
D.	İktisadîlik (Verimlilik) İlkesi	217
VIII.	HARCAMA KALEMLERİ BAKIMINDAN	218
IX.	TAHSİL ŞEKİLLERİ BAKIMINDAN	220
X.	MUAFİYET VE İSTİSNA BAKIMINDAN	221
XI.	ZEKÂT VE VERGİ BORCUNUN DÜŞMESİ (ZAMANAŞIMI) BAKIMINDAN	223
XII.	DEVLETTEKİ VERGİ UYGULAMALARI VE ZEKÂT İLİŞKİSİ	224
A.	Zekâtın Devlet Tarafından Tahsil ve Dağıtımını	224
B.	Devlete Ödenen Verginin Zekâttan Sayılması	228
C.	Zekât- Vergi ve Negatif Gelir Vergisi İlişkisi	230
1.	Zekât, Vergi ve NGV Arasındaki Ortak Noktalar	230
3.	Zekât ve Vergi Arasındaki Farklılıklar	232
D.	Zekât Gelirlerinin Sosyal Hizmetlerde Kullanılması	239

E.	Mükellefin Zekât Dışındaki Malî Sorumlulukları	243
F.	Zekâtın İslam Kamu Maliyesindeki Statüsü	244
XIII.	GÜNÜMÜZ DEVLET YAPILANMASINDA ZEKÂTIN KURUMSALLAŞMASINA İLİŞKİN BİR MODEL ÖNERİSİ	245
A.	Zekât Fonu ve Çalışma Prensipleri (Kurumsallaşması)	248
1.	Hukuka Uygunluk	250
2.	Kayıt Altına Alma (Şeffaflık)	250
3.	Planlama	251
4.	Aktif Olma	251
5.	Sistemde Sade ve Anlaşılabilirlik	252
6.	Çözüm Odaklı Yönetim	252
7.	Bireylerin Bilinçlendirilmesi	252
8.	Verimlilik	253
9.	Denetlenebilirlik	253
B.	Zekât Organizasyonunun Hedefleri	255
1.	Fakirlik Problemini Çözmeye Katkısı	255
2.	Sosyal Güvenlik Sistemine Katkısı	258
3.	Ekonomik Sorunların Çözümüne Katkısı	261
4.	İşsizlik Sorununun Çözümüne Katkısı	262
5.	Gelir Dağılımındaki Adaletsizliğin Giderilmesine Katkısı	263
C.	Zekât Kurumunun Kuruluşu	264
1.	Kurum Organizasyon Şeması	264
a.	Merkez Teşkilat Yapısı	264
b.	Bölge Teşkilatı	267
c.	Taşra Teşkilatı Yapısı	267
2.	Görev Tanımı	269
a.	Yönetim Kurulu	269
b.	Denetim ve Teftiş Kurulu	269
c.	Danışma Kurulu	270
d.	Genel Sekreterlik	270
e.	İnsan Kaynakları	271
f.	Hukuk Müşavirliği	271
g.	Mali Müşavirlik	272
h.	Halkla İlişkiler	273
i.	Veri ve İstatistik	273
j.	Zekât Tespit Birimi	274
k.	Zekât Tahsil Birimi	274
l.	Zekât Dağıtım Birimi	275
3.	Organizasyonun Başarı Koşulları	275
a.	Kurumsallaşması	275
b.	Amil Kavramı Konsepti	275
c.	Bilişim ve Teknolojiden Yararlanma	276
d.	Zekât Tahsil ve Ödeme Kanalları	276
e.	Zekât Tanıtım ve Teşvik Faaliyetleri	277

4. Zekât Organizasyonunun Görevleri.....	277
5. Zekât Organizasyonu Aracılığıyla Uygulanabilecek Programlar.....	278
a. Fakir ve Miskinlere Yönelik Programlar	278
b. Borçlulara Yönelik Programlar.....	279
c. Müellefe-i Kulûblara Yönelik Programlar	280
d. Rikâb Sınıfına Yönelik Programlar	281
e. Fî sebîlillâh Amacına Yönelik Programlar.....	281
f. Yolda Kalmışlara Yönelik Programlar.....	282
XIV. DEĞERLENDİRME	283
SONUÇ	291
BİBLİYOGRAFYA.....	294
ÖZGEÇMİŞ	328
VITAE	328

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: İslâm'da Devlet Tarafından Halktan Alınan Vergiler	52
Tablo 2: Türkiye'de Devlet Tarafından Tahsil Edilen Vergiler.....	166
Tablo 3: Vergi Kaynakları	203
Tablo 4: İslâm Ülkelerinde Zekât Uygulamaları ve Kanunlar	221
Tablo 5: Zekât ile Vergi ve Negatif Gelir Vergisi Arasındaki Ortak Noktalar..	232
Tablo 6: Zekât- NGV- Vergi Arasındaki Farklı Noktalar	238
Tablo 7: Ülkelere Göre Nüfus, Gelir Dağılımı ve Fakirlik Oranları	249

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1 : Merkez Teşkilat Şeması.....	266
Şekil 2: Bölge Teşkilat Şeması	267
Şekil 3 : Taşra Teşkilatı Yönetim Şeması	268

KISALTMALAR

AÜİLFY	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
b	bin
Bkz	Bakınız
By	Basım yeri yok
Cc	Celle Celâluhu
DIA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DIB	Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed	Editör
H	Hicri
Hz	Hazreti
ISAM	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi
ISAV	İslâmi Araştırmalar Vakfı
İZİV	İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı
Md	Madde
NGV	Negatif Gelir Vergisi
Nr	Numara
Nşr	Neşreden
Ö	Ölüm Tarihi
s	Sayfa
S	Sayı
Sas	Sallallahu Aleyhi Vesellem
Ss.	Sayfaları arası
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Thk	Tahkik
Thr	Tahric
Trc	Tercüme
Ts	Tarih yok
Vb	Ve benzeri
Vd	Ve diğerleri
Yy	Yayın yeri yok

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, AMACI KAYNAKLARI VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Tarih boyunca ekonomik meseleler toplumların öncelikli sorunları arasında yer almaktadır. Ekonomik problemleri çözemeyen toplumların, sosyal ve kültürel anlamda yeterince gelişmedikleri görülmektedir. Ekonomik yapıda ortaya çıkan dengesizlik, istikrarsızlık ve bozulmalara bağlı olumsuzluklar maddi unsurlarda olduğu gibi manevî hayat üzerinde de etkili olmaktadır. Toplumda adalet, barış ve gelir dengesinin sağlanması fertler arasında gelir dağılımının adaletli olmasına ve sosyal farklılıkların mümkün olduğunca kapatılmasına bağlıdır. Bu durum aynı zamanda İslâm'ın da öncelikli hedeflerindendir. Bu hedefin gerçekleşmesi için bireyler arasında kardeşlik ve îsâr¹ duygusunun hâkim kılınmasını öngörmektedir. Bu İslâm'ın getirmiş olduğu mali yükümlülüklerle ilişkin hükümlerin ortak payesi kapsamındadır.

Dini, ahlakî, ekonomik ve sosyal kısaca çeşitli fonksiyonlarıyla öne çıkan zekât² Hz. Peygamber (s.a.s) ve Hulefa-i Râşidin döneminde hazinenin temel gelir kaynaklarından birisidir.³ Ayrıca zekât, İslâm kamu maliyesinin temel taşı oluşturur.⁴

¹ Sözlükte "bir şeyi veya bir kimseyi diğerine üstün tutma, tercih etme" manasına gelen îsâr ahlak terimi olarak "bir kimsenin, kendisi ihtiyaç içinde bulunsun bile sahip olduğu imkanları başkalarının ihtiyacını karşılamak üzere kullanması, başkasının yararı için fedakarlıkta bulunması" demektir. ISFEHANI, Rağib, *Müfredâtü'l-elfâzi'l Kur'ân*, Beyrut, Mektebet'ül Asriyye, 2009, s.16; ÇAĞRICI, Mustafa, "İsâr", İstanbul, DİA, 2000, XX, s.490; ISFEHANI, Rağib, *Müfredâtü'l-elfâzi'l Kur'ân*, Beyrut, Mektebet'ül Asriyye, 2009, s.16.

² GÖZÜBENLİ, Beşir, *Zekât Rahmet Getiren Paylaşım, İslâm'a Giriş*, Ankara, DİB Yayınları, 2006, s.310.

³ DUMLU, Emrullah, "İslâm'ın İlk Dönemlerindeki Uygulamalar Ekseninde Kamusal Bir Gelir Olarak Zekât", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2010, S.33, s.94.

⁴ SİDDİKİ, Selim. A., *İslâm Devletinde Mali Yapı*, (Trc. Rasim Özdenören), İstanbul, Fikir Yayınları, 1979, s.18; BARDAKOĞLU, Ali, *İslâm Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*, İstanbul, KURAMER, 2017, s.207.

Bu bağlamda bireyler arasındaki malî farklılıkları kabullenmekle birlikte, bu farklılıkların asgarî düzeye indirilmesinde, toplumda adalet ve barışın sağlanması hususunda İslâm'ın aldığı önemli tedbirlerden biridir.⁵ Öte yandan zekâtın, ekonomiye kazandırılması gereken bir malın saklanarak durağan bir halde bekletilmesinin önüne geçmek için atılmış bir adım olduğu söylenebilir.⁶ Bu şekilde servetin âtıl bir şekilde yastık altında veya bir kenarda bekletilmesinin önüne geçilerek, ekonomiye kazandırılması hedeflenmiştir. Çünkü elde durağan bir şekilde bekletilip, yatırıma yönlendirilmeyen sermaye, yıldan yıla zekâtla eriyip tükenecektir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), “Yetimlerin mallarıyla ticaret yapınız ki, zekât onların malını yiyip bitirmesin.”⁷ hadisiyle ekonomiye kazandırılmayan bir kaynağın günden güne eriyip tükeneceği hususuna dikkat çekmiştir. Bu nedenle Nisab miktarı mala sahip mükellef, her yıl ödeyeceği zekâtla malının eriyip yok olmasını engellemek için onu âtıl olarak bekletmek yerine, iktisadi hayata katarak servetini işletmeyi tercih edecektir. Bu da ekonomik hayata canlılık getirecek, toplumun refah seviyesinin yükselmesine katkı sağlayacaktır. Böylece Allah (c.c.) Peygamberi aracılığıyla cahiliye döneminde bilinmeyen yeni bir sistem tesis etmiştir. Bu sistemde kişi sahip olduğu varlıkların Allah'ın olduğu ilkesiyle hareket etmekte ve kendini malın bir emanetçisi olarak düşünmektedir. Bu bağlamda malı gerçek sahibinin dilediği şekilde tasarruf etmekle yükümlü kılınmıştır.⁸ Bundan dolayıdır ki; Allah zengin malından belli bir kısmını fakir ve miskinlere verilmesini emretmiştir.⁹

İslâm'ın ilk dönemlerinde zekât sadece gönül rızasıyla verilen nakdî veya aynî bir yardım olmayıp, devletin üstlendiği bir sistem olmasına rağmen, günümüzde neredeyse tümüyle gönül rızasıyla yapılan bir yardım olarak algılanmaktadır. Bu durumun aksine zekât %2.5 ile % 20 arasında değişen oranlarda, devlet tarafından tahsil

⁵ FAZLURRAHMAN, Mâlik, *İslâmiyet ve İktisadî Adalet Meselesi*, (Trc. Yusuf Ziya Kavakcı), Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:464, 1976, s.33-41

⁶ MANNAN, Muhammed, *İslâm Ekonomisi Teori ve Pratik*, trc. Bahri Zengin, İstanbul, Fikir yayınları 4, 1973, s. 316.

⁷ TİRMİZÎ, “Zekât”, 15; TABERÂNÎ, el-Mu'cemu'l-evsat, 4:264; DÂREKUTNÎ, *Sünen ed-dârekutnî*, 3:5.

⁸ Hadid, 57/7 “Allah'a ve Resûlü'ne iman edin. Sizi, üzerinde tasarrufa yetkili kaldığı şeylerden harcayın. Sizden iman edip de (Allah rızası için) harcayan kimselere büyük mükâfat vardır.”

⁹ ÜDEH, Halîl Ebû Üdeh, *et-Tatavvuru'd-dilâli beyne lugati's-şi'ri'l-câhilî ve lugati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Ürdün, Mektebetu'l-Menâr, 1985, s. 213.

edilen veya mükellef eliyle Tevbe Sûresinin altmışıncı ayetinde mevzu bahis edilen kimselere verilmesi gereken zorunlu bir mali yükümlülüktür.¹⁰ Zekât İslâm'dan önceki semavî dinlerde Allah tarafından elçileri aracılığıyla insanlara açıklanıp öğretilmiştir.¹¹ Kur'ân'da muhtelif ayetlerde önceki ümmetlere namaz kılmanın ve zekât vermenin emredildiği ayetlerde geçmektedir.¹² İslâm yeni düzenlemelerle zekâta yeniden canlılık getirmiş ve neredeyse bütünüyle yeni bir müessese mahiyeti kazandırmıştır. Bu yapısıyla zekât, insanlık kadar eskiye dayanan fakirlik problemine karşı İslâm'ın getirdiği çözüm önerilerinden biridir. İslâm, fakirlik probleminin varlığını kabul edip bu soruna gerçekçi çözümler bulma gayretinde olmuştur. Bu bağlamda çalışmada yeri geldikçe ifade edilecek olan Hz. Peygamber'in (s.a.s.) getirdiği değerler sisteminin unsurları, bilimsel gerçeklere ve evrensel değerlere uygun, makul ve uygulanabilir olması bakımından dikkat çekici niteliktedir.

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Normal şartlarda gelirlerde; devamlılık arzedenler ve olağanüstü şartlarda, geçici olan gelirler olmak üzere bir ayrım söz konusudur. İslâm maliye sisteminde olağan devlet gelirlerini zekât gelirleri, humus (savaş ganimetlerinin beşte biri), harâc, cizye, uşûr,¹³ oluştururken, devamlılık arzetmeyen devlet gelirlerini de mirasçı bırakmadan ölenlerin malları ile sahipsiz ve buluntu mallar, gönüllü yardımlar ve yöneticiler tarafından ihtiyaç duyulması halinde konulan vergiler oluşturmaktadır.¹⁴ Günümüz maliye sisteminde ise vergiler, harçlar, rüsumlar, para ve vergi cezaları, mülk ve teşebbüs gelirleri, kamu borçlanmaları ve diğer gelirler (bağışlar, yardımlar, harp

¹⁰ MANNAN, *İslâm Ekonomisi*, s. 316.

¹¹ ABDUS SAMED, Lowell M. Gluek, *Zekâtın Gelişimi ve Monoteist Dinlerde Zekâtın Kapsamı*, Trc. Faruk Özdemir, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013, S.3, s. 260; SALİHLİOĞLU, Mahmut, "Zekât", DIA, 2013, XXXIV, s.207.

¹² Örnek olarak Bakara, 2/73, 83; Meryem, 19/ 31,55.

¹³ Uşûr: İslâm devleti tebaası olan gayri müslimler (zimmi) tarafından ithal edilen ticaret mallarından % 5 oranında, yabancılar tarafından ithal edilen mallardan %10 oranında veya mukabiliyet esasına göre tahsil edilen vergidir. (Ayrıntılı bilgi için bkz: KALLEK, Cengiz "Meks", Ankara, DIA, 2003, XXIIX, ss.583-588; DIA, "Gümrük", İstanbul, DIA, 1996, XIV, ss. 260-263.

¹⁴ ERKAL, Mehmet, "Beytülmal", İstanbul, DIA, 1992, VI, s.93

tazminatı ve ganimetler) kamu gelirlerini oluşturmaktadır.¹⁵ Bu gelirler arasında zekât ve vergi ayrı bir öneme haizdir.

Günümüzde ihmal edilen zekâtın, ilk teşri dönemindeki konumuna yerleştirilmesi, yeniden canlandırılması ve merkezi yönetim tarafından belli bir plan ve programa göre toplanıp dağıtılması üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Bu bağlamda çalışmamızda zekâtla vergi ve negatif gelir vergisinin benzer ve farklı yönlerinin ortaya konması, yasal güvence sağlandıktan sonra devlet eliyle toplanıp ayette belirtilen sekiz sınıfa dağıtılması, varolan zekât potansiyelinin daha aktif kullanılmasına zemin hazırlayacağı söylenebilir.

Bu çalışmayı farklı kılan bir hususta, ilahiyat ve maliye alanında daha önce zekât ve negatif gelir vergisinin karşılaştırılmamış olmasıdır. Zekâtla hedef, harcama kalemleri, fakirlikle mücadele ve adaletli gelir dağılımı bağlamında birbirlerine benzeyen ve ilk defa ülkemizde Turan Yazgan tarafından dile getirilen negatif gelir vergisinin, zekâtla mukayesesi çalışmasıdır. Çalışmamızda çeşitli ülkelerinde uygulanan negatif gelir vergisinin zekâtla ortak ve farklı noktalarının tespit edilmiştir. Zekât almaya ehil dar gelirli ailelerin en azından asgarîyaşam seviyesinde bir hayat yaşamasına katkı sağlamaya yönelik önerilere yer verilmiştir. Çalışmamızda vurgulanmak istenen diğer bir konu da Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidin döneminde devlet eliyle toplanan, hazineye gelir kaydedilip ayette belirtilen sarf yerlerine harcanan zekâtın, gerekli altyapı ve zeminin hazırlanarak yine devlet eliyle toplanması, zekâtın kurumsallaşması ve uygulanabilirliği ile ilgili sunulacak öneridir. Zekât ve vergi mükelleflerini ortak bir noktada buluşturup, mükellefin sırtında kambur haline gelen ve muhtemel vergi kaçakçılığı gibi sorunlara bir yönü ile çözüm önerisi sunulacaktır.

II. AMAÇ VE KAPSAM

Bu konunun bir doktora tez konusu olarak ele alınmasındaki nedenlerden biri zekât ve vergi arasında önemli bir ilişki bulunmasıdır. Çalışmada bu ilişki NGV özelinde ele alınarak karşılaştırılmalı bir araştırma yapılmış, ortak ve farklı noktaları tespit

¹⁵ AKSOY, Şerafettin, *Kamu Maliyesi*, İstanbul, Filiz Kitapevi, 2011, s.140

edilmeye çalışılmıştır. Günümüzde batılı ülkelerin bazılarında, uygulanan NGV'nin fakirlikle mücadele, adaletli gelir dağılımı ve harcama kalemleri gibi birçok konuda zekâtla benzeştiği görülmektedir. Bu iki sistemin ortak ve farklı noktalarının ortaya konması ve akademik çevrede fazla bilinmeyen NGV'nin tanıtılması amaçlanmaktadır. Araştırmalarımız neticesinde NGV'nin ülkemizde ve uygulanmayan diğer batılı ülkelerde kabul görmemesinin nedeni, devlet bütçesine getirdiği ağır maliyetler olarak tespit edilmiştir. Ülkemizde bu maliyetlerin, zekâtın kurumsallaşmasıyla birlikte devlet bütçesine sağlayacağı katkı ile giderilmesi teklif edilmiştir.

Bu araştırmayı seçmemizde etkili olan diğer bir neden ise; zekâtın yaşadığımız dönemde mükelleflerin iman, insaf ve vicdanlarına bırakılıp zorunlu bir mali yükümlülüğünden çıkartılarak gönüllü bir yapıya dönüştürülmesi ve böylelikle var olan zekât potansiyelinin âtil durumda bırakılmasıdır. Günümüzde zekâtlarını veren inançlı insanların dahi bazen ayette *“Ey iman edenler! Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.”*¹⁶ şeklinde tavsif edilen kimseler kapsamına girdiğini müşahade edilmektedir. Zengin-fakir (veren el-alan el) kimseler arasında minnet ve mahcubiyet duygusu had safhada olduğu gözlemlenmektedir. Maalesef zekât mükellefleriyle zekât almaya ehil olan kimseler arasında aracılık görevi yapan bazı özel teşebbüslerin yanlış tutumu, bu tür aracılık hizmeti veren kurumların halk nezdinde itibarının zedelenmesine neden olmaktadır. Bu bakımdan zekâtın gerekli altyapı ve gereksinimler hazırlandıktan sonra devlet içerisinde halkın güven duyacağı kimselerin var olduğu resmî bir kurum aracılığıyla toplanmasının bu suistimallerin önüne geçeceği kanaati öne çıkmaktadır. Bu yapının kurumsal bir şekilde organize edilmesi, zekât potansiyelinin doğru bir şekilde kullanılmasına, harcama kalemlerinden fakir ve muhtaçların daha etkin faydalanmasına olanak sağlayacaktır. Zekâtın devlet eliyle tahsil edilip dağıtımının yapılmasında gönüllülük esastır. Önerilen sistemde mükelleflerin

¹⁶ Bakara, 2/264

zekâtlarının tamamını devlete verebileceği gibi, bir kısmını kendi akraba eş- dostlarına dağıtmak için kendi tasarruflarında tutup, kalan miktarı devlete verebilmeleri zengin fakir arasındaki irtibatın kopmaması açısından önem arz etmektedir.

III. YÖNTEM

Bu çalışmada literatür taramasının yanı sıra ilgili diğer araştırma ve makaleler de taranmıştır. Elde edilen bilgi ve bulgular tahlil edilerek, zekât ile kamu harcamalarının önemli finansman kaynağı olan vergi ile karşılaştırma yapılmıştır. Sonra NGV ile ilgili temel prensipler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kavramlar savunmacı bir üslupla ele alınmamış hukukçuların oluşturduğu fikhî müktesebata saygı duyularak fakat takdis etmeden ve İslâm'ın kendisi olarak algılanmadan, konulara ilişkin açıklamalar yapılmıştır. İslâm'da sermaye endeksli ve asgarî yaşam standardın üstünde olan gelirlerden alınan zekât, günümüz modern vergi hukuku sisteminde bulunan vergi prensip, ilke ve unsurlarıyla mukayese edilmeye çalışılmıştır. Tezde kullanılan kaynaklar ilk dönemlerden başlanarak kronolojik olarak verilmiştir. Ayetlerin meallerinde ise, diyanet vakfı mealinden istifade edilmiştir.¹⁷ Konumuzla ilgili hadisler başta *Kütüb-i tis'a* olmak üzere meşhur kaynaklardan verilmiştir. Diğer hadis kaynaklarından da yeri geldikçe faydalanılmıştır. Metinde geçen hadisler dipnotta gösterilirken; Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Muvatta için kitap adı, Müsnedlerde hadis numarası kullanılmıştır.

IV. KAYNAKLAR

Zekât, tefsir kitaplarında konu ile ilgili ayetler geldikçe derinlemesine incelenen, hadis ve fıkıh eserlerinde ise “*Kitâbü’z-zekât*” başlıkları altında etraflıca ele alınan, İslâm hukuk kaynaklarından “*Kitâbü’l-harâc*” ve “*Kitâbü’l-emvâl*” “*el-Ahkâmü’s-sultâniyye*” adı altında müstakil eserlerde detaylı bir şekilde incelenmiş bir konudur. Zekât söz konusu olduğunda müracaat edilmesi gereken ilk kaynak Kur’ân-ı Kerîm’dir. Dolayısıyla zekât ile ilgili ayetlerin yorumu ve konu ile ilgili rivayetlerin yer aldığı tefsir

¹⁷ ÖZEK, Ali vd., *Kur’ân’ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, TDV Yayınları, Ankara, 1997.

kitapları özellikle de ahkâm tefsirleri bu çalışmanın temel kaynaklarını oluşturmaktadır.

A. Klasik Kaynaklar

Bu kapsamda, Cessâs'ın (ö.370/980) *Ahkâmu'l-Kur'ân*, İbnü'l Arabî'nin (ö. 543/1148) *Ahkâmu'l-Kur'ân* ve Kurtubî'nin (ö.671/1273) *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân* adlı ahkâm ayetleri tefsirlerine; Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmiu'l-beyân an-te'vîli âyi'l-Kur'ân*, Râzî'nin, (ö.606/1210) *et-Tefsîru'l-kebîr: Mefâtihu'l-gayb*, Ebî Hayyân'ın (ö.745/1344), *Tefsiru Bahru'l Muhît'i*, İbn Kesir'in (ö.774/1373), *Tefsiru'l Kur'âni'l Azîm'i*, Şevkânî'nin (ö.1250/1834), *Fethü'l Kadîr'i*, İbn Âşûr'un (1970), *Tefsiru't - Tahrîr ve't-tenvîr'i* gibi eserlere müracaat edilmiştir.

Zekât ile ilgili müracaat edilen ikinci kaynak ise sünnettir. Bu kapsamda Kütüb-i Sitte başta olmak üzere, İmam Mâlik'in (ö.179/795)'in *el-Muvatta'sı*; Dârimî'nin (ö.181/797) *es-Sünen'i*; Ahmed b. Hanbel (ö.241/855)'in *Müsned'i* başta olmak yeri geldiğinde diğer hadis eseleri de müracaat edilen temel kaynaklardır.

Çalışmamızın doğası gereği maliye ile ilgili yazılmış eserlere de müracaat edilmiştir. Ebu Yûsuf'un (ö. 182/798) *Kitâbü'l-harâc'ı*; Yahya bin Âdem'in (ö.203/818) *Kitabü'l-harâc'ı*; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838) *Kitabu'l- emvâl'i*; İbn Zenceveyh'in (ö. 251/865) *Kitabü'l-emvâl'i*; Ebû Ca'fer Ahmed b. Nasr Dâvûdî'nin (ö.402/1011) *Kitâbü'l-Emvâl'i*, Mâverdî'nin (ö. 450/1058) *el-Ahkâmü's-Sültâniyye ve'l-velâyâtü'd-dîniyye'si*; Ferrâ'nın (ö.458/1066) *Ahkâmü's-Sültâniyye'si* gibi eserler bu konuda istifade ettiğimiz eserlerin başında gelmektedir.

Klasik fıkıh literatüründe mezheplerin temel eserlerinden yeri geldikçe faydalanılmaya özen gösterilmiştir. Hanefî fıkıh kitaplarından Serahsî'nin (ö.483/1090) *el-Mebsût'u*, Kâsânî'nin (ö.587/1191) *Bedâiu's-Sanâi' fî tertîbi's-Şerâi'si*; Mergînânî'nin (ö.593/1197) *el-Hidâye fî şerhi bidâyeti'l-mübtedî'i*; Aynî'nin (ö. 855/1451) *el-Binâye fî şerhi'l-hidâye'si*; İbnu'l-Hümmâm'ın (ö. 861/1457) *Fethu'l-kadîr'i* ve İbn Âbidîn'nin (ö. 1252/1836) *Reddül-muhtâr alâ'd-dürri'l-muhtâr şerhü tenvîri'l-ebsâr* Şâfiî fıkıh kitaplarından İmam-ı Şâfiî'nin (ö.204/820) *el-Ümm'ü*; Şîrâzî'nin (ö.476/1083) *el-Mühezzebe fî fîkhi'l-imâmi's-şâfiî'si*; Nevevî'nin (ö.676/1277)

Ravdatü't- talibîn ve Kitâbu'l- Mecmû'u; Mâlikî fıkıh kitaplarından *Sahnûn'un* (ö.240/854) *el-Müdevvenetü'l-kübrâ'sı*; İbn Rüşd'ün (ö.595/1198) *Bidâyetü'l-müçtehid ve nihâyetü'l-muktesid'i*, Hanbelî fıkıh kaynaklarından İbn Kudâme'nin (ö.620/1223) *el-Kâfî ve el- Muğnî ala muhtasari'l-hıraki'si* çalışmamız boyunca zekât bahislerine başvurduğumuz kaynaklar olmuştur.

B. Modern Dönemde Yapılan Çalışmalar

Bugüne kadar ülkemizde zekât hakkında tespit edebildiğimiz kadarıyla elli beş çalışma vardır.¹⁸ Bu çalışmalardan Salih Tuğ'un "*İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*" Mehmet Erkal'ın "*İslâm Vergi Hukuku (Hulefâ-i Râşidin ve Emeviler devri)*" isimli doktora çalışması, Kudret Büyükcoşkun'un "*Mahiyetleri Yönünden Vergi ve Zekât*" isimli yüksek lisans çalışması, Hasan Maçın'nın "*İslâm Hukukunda Zekât Matrahları ve Vergi İlişkisi*" isimli doktora çalışmaları, ilahiyat alanında vergiyle ilişkili karşılaştığımız tezlerdendir. Bu çalışmalar zekât vergi ilişkisini dar kapsamda ele alıp mukayese etmiştir. Bu çalışmada zekât, vergi ve negatif gelir vergisi genel anlamda karşılaştırılarak benzer ve farklı yönleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Konumuzun bir diğer yönü olan negatif vergi ile alakalı tespit edebildiğimiz ilk çalışma sadece Veli Kargı'nın Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde hazırladığı "*Negatif Gelir Vergisi Türkiye İçin Model Denemesi*" isimli doktora çalışması ile Doğan Kahraman'ın hazırladığı Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde "*Yoksulluk ve Ekonomik Eşitsizlikle Mücadelede Negatif Gelir Vergisi*" isimli yüksek lisans çalışmalarıdır.

Çağdaş eserlerden başucu kaynağı olarak nitelendirilebilecek kaynaklar arasında en fazla müracaat edilen eserlerin başında Yusuf el-Karadavî'nin *Fıkhu'z-Zekât* isimli eseri, Muhammed Ebû Zehrâ'nın (ö.1974) *Ahkâmu'z-Zekâti ve'l Mevâris'i (Uygulamalı Zekât Hukuku: Temel Kaideler)*, Salih Tuğ'un *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, Turan Yazgan'ın *Sosyal Güvenlik Açısından Zekât'ı*, Mehmed Zihni Efendi'nin (ö.1913) *Nimet-i İslâm'ı*, Ömer Nasuhi Bilmen'in (ö.1971) *İslâm İlmihali*, Yunus Vehbi

¹⁸ Türkiye Diyanet Vakfı İslâmî Araştırmalar Merkezi Veri Tabanı; <http://ktp.isam.org.tr/?url=tezilh/findrecords.php> (13.02.2017)

Yavuz'un *İslam'da Zekât Müessesesi*, Mehmet Erkal (ö. 2015) *İslam'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları ve Zekât Bilgi ve Uygulama*, Vecdi Akyüz'ün *Zekât ve Mukayeseli İbadetler İlmihali*, Celal Yeniçeri'in *İslâm İktisadının Esasları ve İslâm Devlet Bütçesi* adlı eserleri gelmektedir. İslami İlimler Araştırma Vakfı (İSAV) tarafından düzenlenen tartışmalı ilmî toplantılardan *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnette Zekât, Tarihten Günümüze Zekât Uygulamaları, Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Parasal Çağdaş Değeri*, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın *Zekât İlmihali*, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin ilgili maddelerin yansısı, konumuzla ilgili hususlara temas eden yüksek lisans ve doktora tezlerinden ve dergilerde yayınlanmış makalelerden yeri geldikçe yararlanılmıştır.

Çalışmanın vergi boyutunu teşkil eden bölümlerinde Güneri Akalın'ın *Kamu Maliyesi*, Akif Erginay'ın *Vergi Hukuku ve Kamu Maliyesi*, Nihat Edizdoğan-Özhan Çetinkaya-Erhan Gümüş'ün anonim hazırladıkları *Kamu Maliyesi*, Metin Erdem-Doğan Şenyüz-İsmail Tatlıoğlu'nun anonim hazırladıkları *Kamu Maliyesi*, Şerafettin Aksoy'un *Kamu Maliyesi*, Abdurrahman Akdoğan'ın *Kamu Maliyesi*, Osman Pehlivan'ın *Kamu Maliyesi ve Vergi Hukuku*, Nurettin Bilici'nin *Vergi Hukuku ve Savaş Çevik'in Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi* eserleri sıklıkla müracaat edilen kaynaklar olmuştur.

V. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. Zekât ve İlgili Kavramlar

Zekâtın lügat ve ıstılah anlamını belirtmeden önce bu kavramın Kur'ân'ın nüzulünden önceki toplum olan cahiliyede Araplar tarafından kullanılma biçiminin belirlenmesi anlam kaymasının tespiti ve Kur'ân'ın bu ifadeye yüklemiş olduğu yeni anlamların tespit edilmesi açısından önemlidir. Cahiliye döneminde kullanılan kavramların Kur'ân'da hangi anlamlarda kullanıldığı konusunda kapsamlı bir çalışma yapan Üdeh Halîl Ebû Üdeh, zekât kelimesinin cahiliye döneminde sadece “artmak,

çoğalmak” anlamında kullanıldığını belirtir.¹⁹ Her ne kadar cahiliye döneminde زكا kelimesi İslâm’da bilinen anlamının dışında kullanmış olsa da bu dönemin mali düzenlemelerden tamamen yoksun olduğu anlamına gelmez. Kur’ân cahiliye döneminde kullanılan anlamı muhafaza etmekle birlikte bu kelimeye temizlik, temiz olmak arınmak anlamında yeni bir muhteva ve izafi anlam katmıştır.²⁰

Kur’ân-ı Kerîmdeki bütün lafızların, kelimelerin, kıssa ve hükümlerin, din ile ilişkilendirilerek işlendiği söylenebilir. Zekât kelimesi de cahiliye döneminde sıradan bir ifade iken Kur’ân’da namazla birlikte ele alınarak, bunların birbirini tamamlayıcı olduğu mesajı verilmiştir. Böylece zekât arınmaya delalet ederek Allah’a yaklaştıran temel ibadetlerden birisini ifade eden anahtar bir kavram konumuna gelmiştir.²¹

İslâm’ın beş temel esasından birisi olan zekât, etimolojik olarak زكا- يزكو- زكاء fiilinin زكي kökünden türemiş olup sözlükte; artmak, gelişmek, büyümek, temiz olmak ve arınmak anlamlarına gelmektedir.²² زكا kelimesi Kur’ân’da birincisi; çoğalmak,

¹⁹ ÜDEH, *et-Tatavvuru’d-dilâlî* s. 211; DEMİR, *Zekâtın Kavramsal Çerçevesi*, s.34.

²⁰ DEMİR, *Zekâtın Kavramsal Çerçevesi*, s.35.

²¹ DEMİR, *Zekâtın Kavramsal Çerçevesi*, s.35.

²² İBN MANZÛR, Cemâluddîn Ebû’l- Fadl Muhammed b. Mukrim el-İfrîkî, *Lisânü’l-Arab*, Beyrut, Dâr-u Sâdr, “زكا” md, 1994, XIV, 358; FERÂHÎDÎ, Ebû Abdîrrahmân Halil b. Ahmed, *Kitabu’l-ayn muretteben ala ahru’l mu’cem*, “زكا”, thk. Abdulhamid Handevî, Beyrut, Daru’l Kutubi’l İlmiyye, 2003, II, s.189; TEHÂNEVÎ, Muhammed Ali, *Keşşâf ıstilahâtî’l funun ve’l ulûm*, thk. Rafik el-Acem, Ali Dehrûc, Beyrut, Mektebetü Lübnan, 1996, s.907; CÛRCÂNÎ, Ali b. Muhammed, *Kitâbu’t-ta’rifât*, Beyrut, Dârü’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1983, s.114; İSFEHANÎ, *Müfredâtü’l elfâzi’l Kur’ân*, s.230; el-FÎRÛZÂBÂDÎ, Ebû’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed, *el-Ğâmûsü’l-Muht*, Kahire, Dar’u Tıbaa’ül Hadise, 2010, s.1343; el-CEVHERÎ, Ebu’ Nasr İsmâil b. Hammâd. *es-Sihah Tacü’l Luga ve Sihah’ul Arabiyye*, Kahire, Dar’ul Hadis, 2009, s.494.; EBU HAKAH, Ahmed, *Mu’camu’n Nefâis el-Vasît*, Beyrut, Dar’un Nefais, 2011, s.521; SEMİN HALEBÎ, Ahmed Yusuf b. Abduddâim Semini’l Halebî, *Umdetü’l-huffâz fî tefsiri eşrafi’l-elfâz, Mu’cemun lügaviyyunli elfâzi’l Kur’âni’l Kerim*, thk. Muhammed Basil Uyuni’s-sûd, Beyrut, Daru’l Kütübi’l İlmiyye, 1996, II, s.53; ÜDEH, *et-Tatavvuru’d-Dilâlî* s. 211; CEVHERÎ, Ebu Nasr İsmâil b. Hammed, *es-Sihâh tacü’l Lugati ve Sihah’ul Arabiyye*, Kahire, Darü’l Hadis, 2009, s.394; ZEMAŞŞERÎ, Ebi’l Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Ahmed, *Esasu’l-Belağa*, thk. Muhammed Basil Uyuni’s Sûd, Beyrut, Daru’l Kutubi’l İlmiyye, 1998, I, s. 418; HAMMUDÎ, Hadi Hasan, *Mevsuâtü meâni elfâzi’l Kur’âni’l Kerim*, Mağrib, Menşurati Münazzâmit’l İslamiyye li’t-terbiyeti ve’l-ulûmi ve’s-sekâfeti, 2011, I, s.443; ÖMER, Ahmet Muhtar, *Mu’cemu’l-mevsûi li-elfâzi’l Kur’âni’l-kerimi ve Kırâetihî*, Riyad, Müessetü Sutûri’l Ma’rife, 2002, s. 221; SERAHSÎ, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebsût*, 1-XXX, Beyrut, Daru’l Ma’rife, 1993, II, s.149; İBN DAKÎKU’L İD, Ebû’l Feth Takiyyüddin Muhammed b. Ali b. Vehb, *İhkâmü’l Ahkâm Şerhu Umdetu’l Ahkâm*, Beyrut, Daru’l Kütübi’l İlmiyye, ts., I, s.182; AYNÎ, Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed Bedreddin el-Aynî, *el- Binâye fî Şerhi’l-hidâye*, Daru’l Fikr, Beyrut, 1990, III, s. 339; HALEBÎ, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim, *Mültekâ’l ebhur*, thk. Vehbi Süleyman Ğavcî elbânî, Beyrut, Müessetü’r-Risale, 1989, s.169; BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1990, IV, s.77;

artmak ve bu manalardan türeyen müştakları mecaz manasında,²³ ikincisi; belli bir miktara ulaşmış bir malın her yıl ibadet gayesiyle belli bir kısmını ödemek²⁴ şeklinde iki anlamda kullanılmaktadır. Cahiliye döneminde bilimeyen ikinci anlam,²⁵ Kur'ân'ın bu kelimeye yüklediği yeni bir anlamdır. Rağib el-İsfehânî (ö.502/1108), zekât kelimesinin kökü olan زكا kelimesinin Allah'ın bereketi sonucu meydana gelen artma anlamında olduğunu, hem dünyevi hem de uhrevi işlerdeki artma ve çoğalma manası için kullanıldığını ifade eder ve bu bağlamda زكا الزرع “ekin çoğaldı” örneğine yer vererek, ekinin artması, çoğalması ve bereketlenmesi anlamında kullanıldığı ifade eder.²⁶ Zemahşerî (ö.538/1143) ise رجل زكي ifadesinin iyilik ve hayır yönü baskın, iyi olan kimse anlamında olduğunu belirterek, زكا kelimesinin artmak, çoğalmak kök anlamıyla bağlantılı olduğunu ifade eder.²⁷ İbn Manzûr (ö. 711/1311) zekât kelimesinin artmak, çoğalmak anlamına geldiğini belirttikten sonra, ارض زكية örneğini vererek, bunun güzel ve verimli toprak anlamında olduğunu ifade eder. Yine رجل زكي ifadesinin, iyi insan anlamına geldiğine yer verir.²⁸

Fıkıh literatüründe zekât, geniş ve dar olmak üzere iki açıdan ele alınmaktadır. Dar anlamda sadece İslâm'ın beş rûknünden biri olan malın zekâtı kastedilmektedir. Geniş manada ise zekât, mal zekâtı olarak kabul edilen farz zekât ile beden zekâtı olarak kabul edilen fitr sadakasını da kapsamaktadır.²⁹ Bu anlamda zekâtın değişik tarifleri yapılmıştır. “Mâlikîn kendisine mahsus maldan verilmesi gereken mecburi bir paydan ibarettir”,³⁰ “belli bir malı, belli bir şahsa temliktir”,³¹ “bir malın muayyen bir miktarını

KAHRAMAN, Abdullah, Ömer Nasuhi Bilmen, *Fıkıh İlmi ve İslâm Hukuku Terimleri sözlüğü*, İstanbul, Nizamiye akademi, 2016, s.219.

²³ Nur 24/21 “Eğer Allah'ın size lütfu ve merhameti olmasaydı, sizden hiçbiriniz temize çıkmazdı”; Nisâ, 4/49 “kendilerini temize çıkararı görmedin mi? Hayır! Allah dilediğini temize çıkarır ve hiç kimse kıl payı kadar haksızlık görmez.”

²⁴ Bakara 2/43; Araf 7/156; Leyl 92/17-18

²⁵ ÜDEH, *et-Tatavvuru'd-dilâlî*, s. 212-213.

²⁶ İSFEHANÎ, *Müfredât*, s.230.

²⁷ ZEMAŞERÎ, *Esasü'l-Belağa*, I, s. 418.

²⁸ İBN MANZÛR, *Lisânü'l-Arab*, XIV, 358.

²⁹ RUYANÎ, Ebi'l Mahasin Abdulvahid b. İsmail, *Bahrü'l-mezheb fi furui mezhebi İmam Şâfiî*, thk, Ahmed İz- İnyet ed-Dimeşki, Beyrut, Daru İhyai Tursai'l Arabî, 2002, IV, s.6; AKYÜZ, Vecdi, *Zekât*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.31.

³⁰ İBNİ MUFLİH, Şemsuddin Muhammed b. Muflih el-Makdisi, *Kitabu'l-furu'*, Thk. Ebu Zehra Hazim el-Kadi, Beyrut, Dar'ul Kütubi'l İlmiyye, 1997, II, s. 247; CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *Mu'cemu't-tarifât*, thk. Muhammed Sıddık el-Minşevi, Daru'l Fadile, 2004, s. 99: الزكاة في اللغة الزيادة: مخصص وفي الشرع عبارة عن إيجاب طائفة من المال في مال مخصص لمالك

muayyen bir zaman sonra müstahik olan bir kısım Müslümanlara Allah rızası için tamamen temlik ve ita etmekten ibarettir”,³² “maldan Allah’ın farz kılmış olduğu belli bir bölümün hak edenlere verilmesi”³³ şeklinde farklı tarifler yapılmıştır. Zekâtın yukarıda zikredilen tariflerlerin dışında farklı şekilde tanımlandığı da görülmektedir. Şâfiî bir âlim olan Maverdî, zekâtın sadaka manasında kullanıldığını ifade eder. O, zekâtı “hakikaten ve hükmen çoğalma kabiliyeti olan, sahibi tarafından meşru yollardan kazanılan mallardan alınan ve layık olanlara yardım anlamı taşıyan farz ibadettir.”³⁴ şeklinde tarif etmektedir. Aynı görüşü aktaran Ebû Ubeyd, sadakayı, “Müslümanın altın, gümüş, deve, sığır, koyun, mahsul gibi mallarının zekâtıdır” şeklinde tarif eder. Bu bağlamda zekât, Allah’ın tayin ettiği sekiz zümreye verilmesi gerekmektedir, başka kimsenin bunda hakkı yoktur, diyerek sadaka ile zekâtı aynı anlamda kullanır.³⁵ İbni Nüceym (ö.970) *Kenzü’l-dakâik* isimli kitabında zekâtı “Haşimi veya köle olmayan bir fakire mülkiyetle bağlantıyı kesecek şekilde Allah için belli bir miktarı temlik etmektir.” şeklinde tarif eder.³⁶ Diğer bir tarif ise; Allah’ın, Kur’ân’da ifade edilen sınıflara verilmek üzere farz kıldığı, zengin sayılan kişilerin malından alınan belirli paydır.³⁷

³¹ el-HAC Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm (Yeni Büyük İlmihal)*, İstanbul, Sönmez Neşriyat, 1999, II, s.76 .

³² ŞİRBİNÎ, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *Muğni’l-muhtâc ilâ ma’rifeti meânî elfâzi’l-minhâc*, thk. Taha Abdurrauf Sa’d- İmad Zeki el-Barudî, Kahire, Mektebetü-Tevfikiyye, ts. II, s.67; BURHANEDDİN İBNİ MUFLÎH, Ebu İshak Burhaneddin İbrahim b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed, *el-Mubdi’ Şerhu’l Mukni’*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan es-Şâfiî, Beyrut, Daru’l Kütübi’l İlmiyye, 1997, II, s.291; HALEBÎ, *Mültekâ’l ebhur*, s.169; MAVERDÎ, Ebul Hasan Ali b. Muhammed *el-Havi’l-kebir fî Fikhî Mezhebi İmam Şafî ve Şerhu Muhtesâri’l-müzenî*, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l İlmiye, 1994, III, s.71; el-MEYDANÎ, Abdulgani el-Ganimi, *el-Lübâb fî Şerhi’l-kitâb*, thr. Abdurrezzak Mehdi, Beyrut, Daru’l Kütubi’l Arabî, 2008, I, 136; BILMEN, Ömer Nasuhi, *Kâmûs*, c. IV, 77; ERKAL, Mehmet “Zekât”, DİA, 2013, XXXIV, s.197.

³³ el-HALEBÎ, İbrahim Muhammed b. İbrahim, *Mültekâ’l-ebhur*, thk. Vehbi Süleyman Gavcî el-elbânî, Beyrut, Müessetü’r-Risale, 1989, I, s.169; İBNİ ABİDÎN, Muhammed Emin, *Reddu’l-muhtâr alâ Durri’l-muhtâr şerh Tenviru’l-ebâr*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud- Ali Muhammed Muavvad, Beyrut, Daru’l Kutubu’l İlmiyye, 1994, III, s.171; KARADAVÎ, Yusuf, *Fıkhu’z-zekâti Diraseten Mukaraneten li Ahkamihe ve Felsefetihe fî Davi’l Kur’âni ve’s-Sünne*, Müessetü’r Risale Naşirun, Beyrut, 2014, s.49.

³⁴ MAVERDÎ, Ebi’l Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *Ahkamu’s-Sültaniyye ve’l Vilayeti’d-diniyye*, Kahire, Şirketu’l Kuds li’n Neşr ve’t Tevzi’, 2014 s. 158.

³⁵ EBÜ UBEYD, Kasım b. Sellâm, *Kitabu’l-emvâl*, thk. Muhammed Amara, Kahire, Daru’s Selam, 2009, H.no: 42, s.81; ERKAL, “Zekât”, XXXIV, s. 197.

³⁶ İBN NÜCEYM, Zeynüddin Zeyn b. İbrahim b Muhammed, *Bahru’r-râik Şerhu Kenzu’d-dekâik*, Beyrut, Daru’l Kutubu’l İlmiyye, 1997, II, s.352.

³⁷ el-ACEM, Refik, *Mevsûatü Mustalahâti Usûli’l-fikh inde’l-muslimîn*, Lübnan, Mektebetü Lübnan, 1998, I, 745; KARADAVÎ, *Fıkhu’z-zekât*, 49.

Maverdî ve Ebû Ubeyd'in zekât ve sadakanın eş anlamlı kavramlar olduğu görüşleri³⁸ kanaatimizce isabetli değildir. Sadaka ve zekât arasında umum- husus ilişkisinin, birbirlerinin yerine kullanılan kelimeler olmasının yanı sıra içerik bakımından sadaka üst bir kavramdır. Kur'ân'da zekâtın sadece tekil, sadakanın ise hem tekil hem de çoğul zikredilmesi; kullanım şekilleri sadakanın daha kapsamlı bir kavram olduğu sonucunu doğurmaktadır. Bu anlamda zekât için sadakanın farz olan şeklidir denilebilir. Sadakalar ise şartlarına göre farz ve müstahab arasında değişebilmektedir.³⁹ Bu bağlamda her zekât sadakadır, ama her sadaka zekât değildir şeklinde bir tanımlama daha uygun görünmektedir.⁴⁰ Bütün bu hususlar dikkate alındığında zekât için "Allah'ın, Kur'ân'da ifade edilen sınıflara verilmek üzere farz kıldığı, zengin sayılan kişilerin malından alınan belirli paydır." şeklindeki tanımı efradını cami' ağyarını mani' olması dolayısıyla tercih edeceğimiz tanımdır.⁴¹

Zekât kavramı mâlî yardım anlamında Kur'ân'da otuz defa zikredilmektedir.⁴² Bunlardan yirmi altısında namazla birlikte aynı ayette emredilmekte, bir yerde ise farklı ayetlerde peş peşe namaz ve zekât sıralanmaktadır.⁴³ Diğer üç ayette ise zekât, namazdan ayrı olarak tek başına geçmektedir.⁴⁴ Kur'ân'da temizlik ve nefis tezkiyesi⁴⁵ nemâ, bereket, artmak⁴⁶ övmek,⁴⁷ koruma, iyi davranış⁴⁸ anlamlarında kullanılmıştır.

³⁸ EBÛ UBEYD, *Kitabu'l-emvâl*, no: 42, s.81; MAVERDÎ, *Ahkamu's-sultaniyye*, s. 158.

³⁹ GÖZÜBENLİ, Beşir, *Zekât-Fitre Nisablarının Değerlendirilmesi Sempozyumu*, İslâm Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı, 2-4 Haziran Kızılcahamam, Ankara, DIA Yayınları, 2008, s.45.

⁴⁰ SİDDİKÎ, İslâm Devletinde Mali Yapı, s.19; AKYÜZ, Zekât, s.34; DEMİR, Zekâtın Kavramsal Çerçevesi, s. 20.

⁴¹ Zekât tarifleri hakkında geniş bilgi için bkz: AYNÎ, *el-Bidâye*, III, s.340; ZUHAYLÎ, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmiyye ve Edilletuhu*, Dimaşk, Dâru'l-Fıkr, 1989, II, s.730; KARADAVÎ, *Fıkhü'z-zekât*, s.37-38; YAVUZ, Yunus Vehbi, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, İstanbul, Feyiz Yayınları, 1972, s.29; ERKAL, Mehmet, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008, 21; AKYÜZ Zekât, s.31; GÖZÜBENLİ, Beşir, *Zekât: Rahmet Getiren Paylaşım, İslâm'a Giriş; Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2008, s.285.

⁴² ABDULBAKÎ Muhammed Fuad, *Mu'camu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Beyrut, Daru'l Ma'rife, 2010, s.577.

⁴³ Mu'minûn, 23/1-4.

⁴⁴ A'râf, 7/156; Rûm, 30/39; Fussilet, 41/6-7.

⁴⁵ Şems, 91/9-10; Nisâ, 4/49; Rûm,30/103

⁴⁶ Rûm, 30/39; Bakara, 2/276.

⁴⁷ Mu'minûn, 23/4; Necm, 53/32; Nisâ, 4/49.

⁴⁸ Kehf, 18/81; Meryem, 19/13.

Ayrıca zekât kelimesinin yerine sadaka,⁴⁹ hak,⁵⁰ infak⁵¹ ve afv⁵² kelimeleri de kullanılmıştır.

1. Sadaka

İslâm iktisadı ile ilgili temel kavramlardan biri de sadakadır. Sadaka, sözlükte doğruluk, doğru söylemek anlamındaki “صدق” kökünden türemiş bir isimdir.⁵³ Terim olarak sadaka Allah’ın rızasına ve sevaba nail olmak için ihtiyaç sahiplerine hibe olarak verilen veya dinen verilmesi zorunlu maddi yardımlar kapsamında verilen para, mal ve eşyayı ifade etmektedir.⁵⁴ Başka bir görüşe göre sadaka, “insanın malından yalnız Allah için ihtiyaç sahibine mülk olarak verilmek üzere çıkardığı mecburi vergi” şeklinde tarif edilmektedir.⁵⁵

Mâlikî âlimlerinden İbnü’l Arabî, Kur’ân’da zikri geçen “sadaka” kelimesinin tüm kullanımlarının zekât anlamına geldiğini ileri sürmekte,⁵⁶ Elmalılı M. Hamdi kelimenin etimolojik kökeniyle semantik çerçevesi arasında bağ kurarak şu ifadelere yer vermektedir O’na göre “Sadaka, davranışın söz ve itikatla denk olmasını ifade eden sıdk kelimesinden türemiştir. “صدق”, bir şeyi başka bir şeyle tahakkuk ettirmek, güçlendirmek anlamlarına gelmektedir. Kadına verilen mehirin de (sadâk) olarak ifade edilmesinin nedeni nikâhın bununla tekâmül etmesinden dolayıdır. Zira kadının yabancı bir erkeğe helal olması, nikâhın mehir ve meşru bir şekilde gerçekleşmesiyle olur. Zekâta sadaka denmesinin nedeni ise zekâtı verilen malın arındırılması ile sıhhat ve

⁴⁹ Tevbe, 9/60

⁵⁰ Meâric, 70/24-25; En’âm, 6/141.

⁵¹ Bakara, 2/3.

⁵² Bakara, 2/219.

⁵³ İBN MANZÛR, *Lisânü’l-Arab*, “صدق” md, X, s.193; FİRÛZÂBÂDÎ, *Kâmûsu’l-muhît*, s.920; CEVHERÎ, *es-Sihâh*, s.637; TEHÂNEVÎ, *Keşşâf*, s.1074; SEMİN HALEBÎ, *Umdetü’l-huffâz*, II, s.326; EBÛ HAKAH, *Mu’camu’n Nefâis el-Vasît*, s.678; HAMMUDÎ, *Mevsuâtü meâni elfâzi’l Kur’âni’l Kerim*, I, s.544; ÖMER, *Mu’cemu’l-mevsûl* s. 271

⁵⁴ DUMAN, Ali, “Sadaka”, İstanbul, DİA, 2008, XXXV, s. 383.

⁵⁵ YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, İstanbul, Azim Yayınevi, ts., IV, s.367; ERKAL, “Zekât”, DİA. XXXIV, 197.

⁵⁶ Geniş bilgi için bkz: İBNÛ’L-ARABÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, Beyrut, 1998, II, s.521.

kemâle delalet ermesi ve zekât verenin imanda sıdk ve samimiyet sahibi olduğunu göstermesi açısındanandır.”⁵⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de sadaka kelimesi isim olarak beş yerde tekil,⁵⁸ sekiz yerde de çoğul⁵⁹ (sadakat) olmak üzere on üç yerde geçmektedir.⁶⁰ İlgili ayetlerde, sadaka ağırlıklı olarak gönüllü bir şekilde yapılan maddi harcamalar ve bağışlar şeklinde kullanıldığı gibi,⁶¹ zorunlu bir ödeme olarak zekât anlamında kullanıldığı da olmuştur.⁶² Daha önce belirtildiği üzere Kur’ân’daki kullanımında sadaka, zekâtı da kapsayan daha geniş bir anlam yelpazesine sahiptir.⁶³

Zekât kelimesi Kur’ân’daki ayetlerde her zaman tekil olark kullanılırken, sadaka ise hem tekil hem de çoğul olarak zikredilmektedir. Bu kullanım biçimi iki kelimenin birbirinden farklı anlamlara sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Kur’ân’da bu lafızlar bazı ayetlerde birbirlerinin yerlerine kullanılmış olsa dahi sadaka, zekâtı da kapsamına alan eden bir üst lafızdır.⁶⁴ Burada dikkat çeken diğer bir husus, sadaka lafzının geçtiği söz konusu ayetlerin yer aldığı Bakara, Nisa, Tevbe ve Mücadele surelerinin medenî olmalarıdır. Mekkî ayetlere bakıldığında sıdk kökünden türeyen ve "sadaka" kelimesiyle aynı anlam bağlamında yer alan iki kelime karşımıza çıkmaktadır. Birincisi emr-i hazır sığasında zikredilen "tasaddak" fiili, diğeri de ism-i fail sığasında zikredilen “Allah tasaddukta bulunanları mükâfatlandırır”⁶⁵ ayetindeki “mütesaddikîn” ifadesidir. Söz konusu ayette geçen “tasadduk” kelimesi “ilave bağışta bulunma”

⁵⁷ YAZIR, *Hak dîni Kur’ân Dili*, II, s.221; SEMİN HALEBİ, *Umdetü’l-huffâz*, II, s.328; HAMMUDÎ, *Mevsuâtü Meâni elfâzi’l Kur’âni’l Kerim*, I, s.545;

⁵⁸ Bakara, 2/196, 263; Nisâ, 5/114; Tevbe, 9/103; Mücâdele, 58/12.

⁵⁹ Bakara, 2/264, 271, 276; Tevbe, 9/58, 60, 79, 104; Mücâdele, 58/13

⁶⁰ ABDULBAKÎ, *Mu’camü’l Müfehres*, s.641

⁶¹ Bakara, 2/196, 263, 271, 276; Nisâ, 4/114; Mücâdele, 58/12. Ayrıca geniş bilgi için bkz: ÖZTÜRK, Mustafa, “Sadaka Kavramının Kur’ân’daki Anlam Çerçevesi”, On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun, 2001, S. 12-13, s.457-487

⁶² Tevbe 9/58, 60, 103, 104; ŞAFİÎ, Muhammed b. İdris, *el-Umm*, thk. Rıfat Fevzi Abdulmuttalib, Mansura, Dâru’l-Vefâ, 2001, III, s.7; MAVERDÎ, *Ahkâmü’s-Sültâniyye*, s.158; KARAMAN, Hayreddin vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, III, 23.

⁶³ TEHÂNEVÎ, *Keşşâf*, s.1074; ERKAL, “Zekât”, 197; GÖZÜBENLİ, *Zekât Rahmet Getiren Paylaşım*, s. 285; AKYÜZ, *Zekât*, s.33.

⁶⁴ GÖZÜBENLİ, *Zekât-Fitre Nisablarının Değerlendirilmesi Sempozyumu*, s.45

⁶⁵ Yusuf, 12/88

dolayısıyla “mutesaddık” kelimesi de bağışta bulunan anlamına gelmektedir.⁶⁶ Mekî surelerde sadaka kavramının geçip geçmediği hakkında Muhammed Hamidullah mekkî ayetlerde geçen “infak” ve “hak” kavramlarının sadaka ile aynı anlam örgüsü içerisinde olduğundan bu kavramın Mekke’de de bu anlamda kullanıldığını belirtmektedir.⁶⁷

Sadakanın hadislerdeki kullanımına bakıldığında, zekât anlamının yanı sıra,⁶⁸ Kur’ân’ın kullanımına paralel bir anlamda da kullanılmıştır.⁶⁹ Bunun yanı sıra insanları rahatsız edecek şeyleri yoldan kaldırma,⁷⁰ insanlara güler yüz gösterme,⁷¹ her iyiliğin⁷² hatta kişinin eşi ile mukarenetinin⁷³ dahi sadaka kapsamında kabul edildiği görülmektedir. Dolayısıyla sadakanın zekâttan daha geniş bir anlamda kullanıldığı görülür.⁷⁴

Kur’ân ve sünnetin kullanımları dikkate alınarak sadaka, her ne kadar zorunlu veya gönüllü olarak yapılan her türlü maddî harcamayı ifade etse de Allah için yapılan tüm iyilikler⁷⁵ olarak tanımlanabilir.

Sadakanın Kur’ân ve sünnetteki bu geniş kullanımına rağmen daha sonraki dönemlerde, özellikle tedvin dönemi ile birlikte giderek anlam daralmasına maruz

⁶⁶ BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Büyük İslâm İlmihali*, İstanbul, Nuh Yayıncılık, 2015, s. 377; ÖZTÜRK, *Sadaka Kavramı*, s.465; DUMAN, Ali, “Sadaka”, DİA, 2008, XXXV, s.383.

⁶⁷ HAMİDULLAH Muhammed, *İslam Peygamberi*, Trc. Mustafa Yazgan, İstanbul, Beyan Yayınları, 2017, II, s.804.

⁶⁸ İbn Abbâs’tan rivayet edilen bir hadiste: “Hz. Peygamber, Muâz b. Cebel’i Yemen’e gönderirken, O’na: “Yemenlileri (evvelâ) Allah’tan başka ibadete lâyık bir ilah olmadığına ve benim Allah’ın Resulü olduğuma şehâdet etmeye davet et. Eğer bu iki şehâdeti kabul ederlerse, bu defa Allah’ın her gece ve gündüzde üzerlerine beş vakit namaz farz kıldığını onlara bildir. Eğer onlar bu namaz farzına itaat ederlerse, bu defa onlara mallarında Allah’ın zekât farz (sadaka) kıldığını bildir. Bu zekât, zenginlerinden alınır ve fakirlerine verilir,” buyurdu. . (BUHÂRÎ, “Zekât”, 63; MÜSLİM, “İman”, 29; AHMED İBN HANBEL, *Müsned*, 4:498; NESÂÎ, “Zekât”, 1; EBÛ DÂVÛD, “Zekât”, 4.)

⁶⁹ AKYÜZ, *Zekât*, s.30

⁷⁰ BUHÂRÎ, “Cihad ve Siyer”, 128; MÜSLİM, “Zekât”, 1009; EBÛ DÂVÛD, “Salât”, 300; İBN HİBBÂN, *Sahihi İbni Hibbân bi Tertîbi İbni Belbân*, *Zekât*, 8: 175; İBN HUZEYME, *Sahih İbni Huzeyme*, 2: 375; BEZZÂR, *el-Bahru’z-Zâhir el-Müsemma bi Müsned el-Bezzâr*, 9: 458.

⁷¹ MÜSLİM, “Zekât”, 1005; TİRMİZÎ, “Birr ve Sıla”, 45; İBN HİBBÂN, *Sahihi İbni Hibbân bi tertîbi İbni Belbân* 8: 172; İBN HUZEYME, *Sahih İbni Huzeyme*, 4: 61.

⁷² MÜSLİM, “Zekât”, 1005; TİRMİZÎ, “Birr ve Sıla”, 45; İBN HİBBÂN, *Sahihi İbni Hibbân bi tertîbi İbni Belbân* 8: 172; İBN HUZEYME, *Sahih İbni Huzeyme*, 4: 61.

⁷³ MÜSLİM, “Zekât”, 1006; AHMED İBN HANBEL, *Müsned*, 35: 376; EBÛ AVÂNE, *Müsned Ebû Avâne*, 3: 16; BEYHAKÎ, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 4: 316.

⁷⁴ DUMAN, Ali, “Sadaka”, DİA, 2008, XXXV, 384.

⁷⁵ MÜSLİM, “Zekât”, 1006; TİRMİZÎ, “Birr ve Sıla”, 45; İBN HİBBÂN, *Sahihi İbni Hibbân*, 8: 172; İBN HUZEYME, *Sahih İbni Huzeyme*, 4: 61.

kalmış ve fıkhi bir terim olarak Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmak için yapılan gönüllü bağış şeklinde tanımlanmıştır.⁷⁶ Kelimenin anlam alanının daralmış olmasında Kur'ân ve sünnette kelime ile birlikte zekât kavramının kullanılmış olması büyük rol oynamıştır.⁷⁷

2. İnfak

İslâm iktisadı ile ilgili Kur'ân'da kullanılan diğer bir kelime ise infaktır. İnfak; harcamak, sarf etmek, bitmek, yok olmak, azalmak, noksanlaşmak, helak olmak gibi anlamlara gelen “نفق” kökünden türemiş if'al kalıbının mastarıdır.⁷⁸ Bu kavram cahiliye dönem Arap şiirinde de kullanılmaktadır. Örneğin İmri'u'l-Kays'ın Muallakası'nda ve diğer şairlerin şiirlerinde infâk kavramına rastlanmaktadır.⁷⁹ Cahiliye döneminde infak; köstebek deliği,⁸⁰ müşteri bulmak,⁸¹ kesilmek, bitmek, tükenmek,⁸² tüyleri dökülmek, kabuğu soyulmak⁸³ gibi anlamlarının yanı sıra (harcamak-sarfetmek) anlamını içerisinde barındıran ve cömertlik anlamını ihtiva eden el-kerem, el-cûd, it'âm gibi anlamlarda da

⁷⁶ İsfahânî Müfredât'ın, “صدق” maddesinde şu bilgilere yer vermektedir: “Sadaka, zekâtta olduğu gibi insanın Allah'a yaklaşmak amacıyla malından çıkardığı şeydir. Ancak, esas itibarıyla gönüllü yapılanlarına sadaka; zorunlu yapılanına da zekât denilir. Bununla birlikte zekât veren kimsenin doğruluğu gözetmesi durumunda -Tevbe 9/60 ve Tevbe 9/103 âyetlerinde olduğu gibi- yaptığı harcama sadaka olarak isimlendirilir.” Benzer tanımlar için bkz: CÜRCÂNÎ, *Kitâbu't-ta'rifât*, s.132; ERDOĞAN, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2010, s.487; DUMAN, “Sadaka”, XXXV, s. 384; KOCA, Ferhat, *İslâm İbadet Esasları*, Ankara, TDV Yayınları, 2014, s.265.

⁷⁷ ÖZTÜRK, Sadaka Kavramının Kur'ân'daki Anlam Çerçevesi, s. 483.

⁷⁸ İBN MANZÛR, *Lisânü'l-Arab*, X, 357; FÎRÛZABÂDÎ, *Kâmûsu'l Muhît*, s.949; SEMİN HALEBÎ, *Umdetü'l-huffâz*, IV, s.208; EBU HAKAH, *Mu'camu'n-nefâis el-Vasît*, s.1267; CEVHERÎ, *es-Sihâh*, s.1159; TEHÂNEVÎ, *Keşşâf Istilahât*, s.1721; HAMMUDÎ, *Mevsuâtü meâni elfâzi'l Kur'âni'l Kerim*, II, s.406; TEMEL, Nihat, *Kur'ân'da Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak İnfak*, İstanbul, İFAV Yayınları no:187, 2001, s.17.

⁷⁹ ZEVCANÎ, Ebu Abdillâh Hüseyin b. Ahmet, *Şerh'u Muallakât seb'a*, Lecnetü't-tahkik fî Dari'l-Alemiyye, Beyrut, 1992, s. 13; DEMİRYANIK, Kenan, YANIK, Nevzat H., CEVİZ Nurettin. *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, Ankara okulu yayınları, Ankara, 2004, s.37-39; YALTKAYA, Şerafettin, *Muallakât Yedi Askı*, Şark İslâm klasikleri no:17, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1989, s.17-38.

⁸⁰ İBN MANZÛR, *Lisânü'l-Arab*, X, s.358; FÎRÛZABÂDÎ, *Kâmûsu'l muhît*, s.949; EBU HAKAH, *Mu'camu'n-nefâis el-Vasît*, s.1267; CEVHERÎ, *es-Sihâh*, s.1159.

⁸¹ İBN MANZÛR, *Lisânü'l-Arab*, X, s.358; ZEBİDÎ, *Tâcu'l-Arûs*, VII, s.80; FÎRÛZABÂDÎ, *Kâmûsu'l Muhît*, s.949; EBU HAKAH, *Mu'camu'n nefâis el-Vasît*, s.1267; CEVHERÎ, *es-Sihâh*, s.1159.

⁸² İBN MANZÛR, *Lisânü'l-Arab*, X, ss.357-358; FÎRÛZABÂDÎ, *Kâmûsu'l-muhît*, s.949; EBU HAKAH, *Mu'camu'n-nefâis el-Vasît*, s.1267; CEVHERÎ, *es-Sihâh*, s.1159.

⁸³ İBN MANZÛR, *Lisânü'l-Arab*, X, s.359 -360; FÎRÛZABÂDÎ, *Kâmûsu'l-muhît*, s.949; EBU HAKAH, *Mu'camu'n-nefâis el-Vasît*, s.1267; CEVHERÎ, *es-Sihâh*, s.1159.

kullanılmaktadır.⁸⁴ İnfak kavramı bu anlam bağlamında Kur'ân'ı Kerim'de altmış dört ayette yetmiş iki kez tekrarlanmıştır.⁸⁵ Bir ayet hariç⁸⁶ diğer ayetlerde infak, çoğunlukla harcamak anlamında kullanılmıştır. Genel anlamda ise Kur'ân'da mekkî ve medenî olmak üzere toplam yetmiş beş surede iki yüz otuz dört defa zikredilmiştir. Bunlardan otuz altısı mekkî surede doksan altı kez, yirmi ikisi medenî surede yüz otuz sekiz defa geçmektedir.⁸⁷ İnfak kavramı zorunlu-gönüllü, müspet-menfi olmak üzere çeşitli anlam yelpazesine sahiptir. Nafaka, fitır sadakası, zekât, keffâretler ve nezir zorunlu infak kapsamındayken, sadaka, vakıf ve yardımlaşma gönüllü infak kapsamındadır. Bu anlamların yanı sıra; müspet ve menfî anlamları bulunmakla birlikte İslâm kültüründe daha çok müspet yönüyle kavramlaşmıştır.⁸⁸

İnfak için yapılan tarifler yakın içeriğe sahip olmakla birlikte çeşitli tanımlar bulunmaktadır.⁸⁹ Bu tanımlar arasında “Allah'ın hoşnutluğunu elde etme amacıyla kişinin kendi servetinden harcama yapması, muhtaçlara aynî ve nakdî yardımda bulunması” tercih edilebilir.⁹⁰ Nitekim infak, farz olan zekâtı ve gönüllü olarak yapılan her çeşit hayrı içermektedir.

Sünnette ise infak kavramının, harcamada bulunma temel anlamı çerçevesinde kullanıldığı görülmektedir.⁹¹ Özet olarak infak kavramı, zekât ve fitır sadakası gibi zorunlu ve her türlü gönüllü mali ibadetleri yerine getirmeyi ifade için kullanıldığı gibi; okul, cami, yol, köprü ve çeşme gibi kamu yararını gözetten her türlü sosyal hizmetler için yapılan bütün harcamaları ifade etmek için de kullanılmaktadır.⁹²

⁸⁴ ZÜHEYR B. EBÎ SULMÂ'nın Muallakası (21, 50, 51.beyitler); LEBÎD B. RABÎA'nın Muallakası (80. beyit; CÂRİM, Ali, EMİN, Mustafa, *el-Belâ'ğatu'l-Vâdiha*, İstanbul, 1991, s. 45.

⁸⁵ ABDULBAKÎ, *Mu'camü'l Müfhehas*, s.249, 933.

⁸⁶ İsrâ, 17/100 “De ki: “Eğer siz Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, o zaman da tükenir korkusuyla cimrilik ederdiniz. Zaten insan çok cimridir.”

⁸⁷ İBRAHİM Fuad Ahmet Ali, *İnfaku'l-âm fi'l İslâm*, Kahire, Mektebu'l Enclo el Mısriyye, 1973, s. 49.

⁸⁸ GÖZÜBENLİ, *Zekât: Rahmet Getiren Paylaşım*, s. 286; GÜL, Ali Rıza, *Kur'ân'daki İnfak Kavramının Anlam Yelpazesi*, Dini araştırmalar Dergisi, 2005, VIII, S.22, s.242.

⁸⁹ Geniş bilgi için bkz: KAYA, Ayhan, *Bir Özveri Davranışı Olarak Kur'ân'a Göre İnfak*, Ankara, Fecr yayınları, 2009, s.59-65; GÜL, *Kur'ân'daki İnfak Kavramının Anlam Yelpazesi*, s.239-241.

⁹⁰ İSFEHÂNÎ, *el-Müfredât*, s.819; ÇAĞIRICI, Mustafa, “İnfak”, DIA, 2000, XXIII, s.289.

⁹¹ İnkâk kavramının sünnette kullanımı için bkz: BUHÂRÎ, “Cenâiz”, 36; MÜSLİM, “Vasiyet”, 1628; İBN HİBBÂN, *Sahihi İbn Hibbân*, 13: 385.

⁹² GÖZÜBENLİ, *Zekât: Rahmet Getiren Paylaşım*, s. 286.

Allah'ın rızasını kazanmak geyesiyle verilecek malların miktarı hakkında belirli bir tutar veya oran belirtilmemiştir. Bu bakımdan infakla ilgili ayet ve hadisleri değerlendiren İslâm hukukçuları, infakın asgarîmiktarının zekât olduğu kanaatine varmışlardır. Bu miktar kişinin cömertliği konusunda da asgarîlimittir.⁹³

3. Hak

Hak, sözlükte gerçek, sabit olmak, gerekmek, bir şeyi gerçekleştirmek; bir şeye yakinen muttali olmak anlamlarında mastar şeklinde; gerçek, sabit, varlığı kesin olan şey anlamlarında genellikle bâtılın zıddı olarak kullanılmaktadır.⁹⁴ Bu kelimenin kullanımına cahiliye dönemindeki muallaka şiirlerinde de rastlanmaktadır.⁹⁵ Terim olarak hak, şahsın mal varlığına dâhil olan ve zimmetini meşgul eden her türlü maddi, manevî, mali imkânlar ve menfaatler anlamına gelmektedir.⁹⁶ Mustafa Ahmed ez-Zerkâ hak kavramını, hukukun bir yetki veya yükümlülük olmak üzere benimsediği bir aidiyet şeklinde tarif etmektedir.⁹⁷

Hak kelimesi, Kuran'ı Kerim'de iki yüz kırk yedi yerde geçmekte⁹⁸ ve çoğunda bâtılın zıddı olarak kullanılmaktadır.⁹⁹ Müfessirlere göre bu kavram on sekiz anlama gelmektedir. Bunlar: Allah, Kur'ân, İslâm, adalet, tevhid, sıdk, mal, vücüb, ihtiyaç, pay, beyan, Kabe'nin durumu, helal ve haramı açıklama, kelime-i tevhid, ecel, kesinlik, cürüm, batılın zıttı, korunması, sahibine ödenmesi gerekli olan maddi veya manevî imkân, pay, eşya ve menfaatler, görev, sorumluluk, borç gibi anlamlarda kullanılmıştır.

⁹³ GÖZÜBENLİ, Beşir, *Kur'an'da Çalışma Hayatına Dair Hukukî İlkeler*, İslâm ve Çalışma Hayatı Ulusal Sempozyumu, İzmir, İZİV Yayınları, 2008, s.231.

⁹⁴ İBN MANZÛR, *Lisânu'l-Arab*, X, s.49; FİRÛZÂBÂDÎ, *el- Kâmûsu'l-muhît*, s.920; EBU HAKAH, *Mu'camu'n-nefâis el-Vasît*, s.678; CEVHERÎ, *es-Sihâh*, s.637; TEHÂNEVÎ, *Keşşâf*, s.683; HAMMUDÎ, *Mevsuâtü meâni elfâzi'l Kur'âni'l Kerim*, I, s.295; ÇAĞIRICI, Mustafa, “Hak”, DİA, 1997, XV, s.137.

⁹⁵ Amr b. Kulsûm'un muallakatında beyit no:15. “وَتَدَيَّا مِثْلَ حَقِّ الْعَاجِ رَحْصًا ... حَصَانًا مِنْ أَكْفٍ لِلْمَيْسِيَّةِ”, Zuheyr b. Ebi Sulmâ'nın muallakatında إذا لاقى منيته فأمسى ... يساق به وقد حق الحذار

⁹⁶ İBN MANZÛR, *Lisânu'l-Arab*, X, s. 54; CÛRCÂNÎ, *Tarifât*, s. 79; ERDOĞAN, *Fıkah ve Hukûk Terimleri Sözlüğü*, s. 132; HEYET, *el-Mevsuâtü'l- Fıkhiyye el Kuveytiyye*, XVIII, s. 7.

⁹⁷ ZERKA, Mustafa Ahmed, *Çağdaş yaklaşımla İslâm Hukuku*, trc. Servet Armağan, İstanbul, Timaş Yayınları, 1993, III, s.77; DEMİR, Fahri, *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, Ankara, DİB Yayınları, 2012 s. 83; BARDAKOĞLU, Ali, “Hak”, İstanbul, DİA, 1997, XV, 139

⁹⁸ ABDULBAKİ, *Mu'cemü'l-Mufehras*, ss.208-213

⁹⁹ Mesela bkz: Bakara, 2/42, 61, 71,91, 109, 144, 147; Nisâ, 4/105, 170,171; Mâide, 5/77, 84; İsrâ, 17/81.

¹⁰⁰ Hak kavramının konumuzla ilgili anlamı; Zenginlerin malında yoksulun ve isteyen hakının, hasat zamanı tarım ürünlerinden verilmesi gereken payın bulunduğunu bildiren ayetlerle,¹⁰¹ akrabaya, yoksula, yolcuya, isteyen hakını; hasat zamanı yerden çıkarılanlardan ve meyvelerden verilmesi gereken hakkı emreden ayetlerde geçen ifadedir.¹⁰² Aynı zamanda hak, zekâtta verilmesi gerekli görülen mali yardımı ifade eder.¹⁰³ Müfessirler En'âm sûresinde geçen "hak"¹⁰⁴ kavramını zekâtla aynı anlamı taşıdığı görüşündedirler.¹⁰⁵

Zirai üründen hasat zamanında fakirler için ayrılan hisse¹⁰⁶ ve erkeğin malından evleneceği kadına vereceği mehir¹⁰⁷ Kur'an'da "Hak" kavramıyla ifade edilmiştir. Zariyat¹⁰⁸ ve Meâric¹⁰⁹ surelerinde "hak" kavramı zekât anlamında kullanılmıştır. Hak kavramı; *"Altın veya gümüşün (zekât) haklarını ödemeyen her altın ve gümüş sahibi kıyamet günü olduğunda o altın ve gümüşleri kendisi için ateşten levhalar haline getirilir..."*¹¹⁰ hadisinde olduğu gibi mal sahibinin yükümlülüğü anlamında da kullanılmıştır.

İslâmın devlet olarak sistemleşmeye başladığı Medine dönemi ve sonrasında devlet gelirleri olarak zekât, öşür, harâc, cizye, humus, fey', ganimet ve gümrük gelirleri

¹⁰⁰ İBNÜ'L CEVZÎ, Cemaleddin Ebil Ferec Abdurrahman, *Nüzhetü'l- A'yünün Nevazir fi İlmi Eşbâh ve'n- Nezair*, thk. Muhammed Abdulkarim kazım er-Radi, Beyrût, Müessesetü'r-Risale 1984, II, s.265–269; ABDULBAKÎ, *Mu'cemu'l Mufehras*, s.208-212; ÇAĞRICI, "Hak", s.137; HACAK, Hasan, *İslâm Hukukunun Klasik Kaynaklarında Hak kavramının Analizi*, Marmara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri ABD, Basılmamış Doktora Tezi, 2000, s.38; ÇAĞRICI, "Hak", DİA, XV, s.138.

¹⁰¹ Bakara 2/180, 282; Zariyât, 51/19; Meâric,70/25

¹⁰² İsrâ, 17/26; Rûm, 30/38

¹⁰³ ÇAĞRICI, "Hak", 138.

¹⁰⁴ En'âm, 6/141 "O, çardaklı-çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri, çeşit çeşit hurMâlikları ve ekinleri, zeytini ve narı (her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince meyvelerinden yiysin. Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin, fakat israf etmeyin. Çünkü O, israfedenleri sevmez"

¹⁰⁵ HAMİDULLAH, Muhammed, *İslam Hukuk Etütleri*, trc. Kemal Kuşçu, Bülent Davran, Salih Tuğ, İstanbul, Bir Yay., 1984, s.103; Yahya b. Âdem el-Kuraşî, *Kitâbu'l- Harâc*, Beyrut, Daru'l Marife, 1989, h. no: 399 s.125

¹⁰⁶ Bakara, 2/236

¹⁰⁷ Bakara, 2/241

¹⁰⁸ Zariyat, 51/19 "Mallarında (yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı isteyemeyip) mahrum olanlar için bir hak vardır."

¹⁰⁹ Meâric 70/24-25 "Onlar, mallarında; isteyenler ve (isteyemeyip) mahrum kalanlar için belli bir hak bulunan kimselerdir."

¹¹⁰ MÜSLİM, Zekât, 987; TABERÂNÎ, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, 8: 383; BEYHAKÎ, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 4: 138.

ön plana çıkmaktadır. Bu gelirlerden zekât asıl konumuzu teşkil edeceğinden kısaca diğer gelirlere yer verilmesi konunun daha iyi anlaşılması için önem arz etmektedir.

B. Öşür, Tarifesi, Tahakkuku ve Tarhı

Devletin gelir kaynaklarından öşür, tarımsal ürünlerden sulama şekline göre belli oranda alınan ve klasik fıkıh kitaplarında zekât kapsamında incelenen bir gelirdir. İslâm devlet yapılanmasında, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) eliyle te'sis edilmeye başlandığından bu yana arazilerin işletilmesine ayrı bir önem verilmiştir. Hz. Ömer dönemiyle birlikte fethedilen toprakların belli kimselerin ellerinde tekelleşmesini önlemek amacıyla bu araziler devletin uhdesine alınmış, fethedenler arasında taksim edilmemiştir.¹¹¹ Bu yolla devlete geçen araziler iktâ',¹¹² ihyâ¹¹³ icâr¹¹⁴ yoluyla işletilmesi için Müslüman ahali veya fethedilen yerlerdeki toprak sahiplerine belirli bir vergi karşılığında bırakılmıştır.¹¹⁵

¹¹¹ EBÛ YUSUF, Yakub b. İbrahim, *Kitâbü'l-harâc*, Beyrut, Dar'ul Marife, 1979, s.24; YAHYA b. Âdem, *Kitabu'l-Harâc*, no:149-150, s.41,42; EBÛ UBEYD, *Kitâbü'l-emvâl*, No:146 s.127; HAMİDULLAH, *Vesaiki's-Siyasiyye*, no:325, s.422; FAYDA, Mustafa, *H. Ömer Zamanında Gayrimüslimler*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınları No:463, 1989, s.8; ATEŞ, Süleyman, *H. Muhammed'in Getirdiği Ekonomik Düzen*, 1397 Hicret Yılı Uluslararası II. Sire Kongresi Tebliği, İstanbul, 1977, s. 88.

¹¹² Kamu otoritesinin, tasarrufundaki arazi ve taşınmaz malların mülkiyet, işletme veya faydalanma hakkını kişilere tahsis etmesi. (DEMİRCİ, Mustafa, "iktâ", DIA, 2000, XXII, s.43-47; KUCUR, Sadi S. "iktâ", DIA, 2000, XXII, s.47-49; İBN ZENCEVEYH, Ebu Ahmed Hamid b. Muhalled b. Kuteybe, *Kitâbü'l-emvâl*, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, Beyrut, 2006, H. No:786, s. 279; BİLMEN, *Hukuku İslâmiyye Kamusu*, IV, s.74; YENİÇERİ, *İslâm İktisadının esasları*, s.47); İktâ konusunda Kur'an'da hüküm bildiren sarih bir âyet yoktur. Bu husustaki görüşler Hz. Peygamber'in (s.a.s.) söz ve uygulamalarına dayandırılmaktadır. Ayrıca sahâbe devri uygulamaları, bilhassa Hz. Ebû Bekir ve Ömer dönemindkiler sünnete açıklık getirmesi açısından özel öneme sahiptir. Ayrıca iktânın cevazı hususunda icmâ vardır. Resûl-i Ekrem çok sayıda kimseye farklı mülâhazalarla iktâda bulunmuştur. (GÖZÜBENLİ, "İktâ", DIA, 2000, XXII, s.49-52. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) iktâ'ları için bkz: EBÛ UBEYD, *Kitabu'l-Emval*, no: 677-702, ss.319-327)

¹¹³ Ölü arazilerin diriltilmesi ve sulama sistemi anlamına gelmektedir. Mevât arazinin mülkiyet veya kullanım hakkını kazanma amacıyla imar ve ıslah edilmesi anlamında İslâm hukuku terimidir. İhyâ'nın temel prensibi olarak Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "Kim bir ölü araziye ihyâ ederse, o arazi kendisininindir." hadisi kabul edilmiştir. (Muvatta', "el-Akdiye", 596; BUHÂRÎ, "Müzârea", 15; EBÛ YA'LÂ, *Müsned Ebî Ya'lâ*. 3: 339; AHMED İBN HANBEL, *Müsned*, 23: 309; EBÛ DÂVÛD, "Harâc ve'l- İmâre ve'l Fey'u", 37.) Geniş bilgi için bkz: EBÛ UBEYD, *Kitabu'l-Emval*, no:703-728, ss.328-334; İBN ZENCEVEYH, *Kitâbü'l-emvâl*, no:815-845, ss.289-292; DEMİRCİ, Mustafa, *İslâm'ın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, İstanbul, Kitapevi, 2003, s. 269; AKTAN, Hamza, "İhyâ", DIA, 2000, XXII, s.7; YENİÇERİ, *İslâm İktisadının Esasları*, ss.47-52.

¹¹⁴ Devlet arazilerinin âtil kalmayıp ekilmesi için belli bir ücret karşılığında kiraya verilmesi.

¹¹⁵ Geniş bilgi için bkz: DÂVÛDÎ, Ebû Ca'fer Ahmed b. Nasr, *Kitâbü'l-emvâl*, thk.Rıdâ Muhammed Sâlim Şehhade, Beyrut, Darü'l Kütübi'l İlmiyye, 2008, ss.56-59; DEMİRCİ, *İslâm'ın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, s. 223; ATEŞ, *H. Muhammed'in Getirdiği Ekonomik Düzen*, s.89; Hz. Peygamber'in

Özellikle fethedilen bölgelerdeki topraklar hakkında Hz. Ömer'in tutumu geleceğe ışık tutması açısından oldukça önemlidir. Hz. Ömer, savaşta ele geçirilen menkul malları ganimet ayeti¹¹⁶ kapsamına alıp savaşa katılanlar arasında taksim ederken, gayrimenkul malları ise fey' ayeti¹¹⁷ kapsamında değerlendirerek mülkiyeti bütün Müslümanların olmak üzere araziye belli bir vergi karşılığında eski sahiplerinde bırakmıştır.¹¹⁸

Bu uygulamayla Hz. Ömer arazilerin sadece bazı kimselerin ellerinde tekelleşmesini önleyerek, devlet varlıklarında bütün tebaanın hakkı olması nedeniyle fey' kapsamına alıp devletin mülkiyetine geçirmiştir.¹¹⁹

Öşür lafız olarak "onda bir" anlamına gelen Arapça uşr kelimesinin Türkçeleşmiş halidir. Kelime uşûr, a'sâr¹²⁰ olarak çoğul kipiyle de kullanılmaktadır. Anlam itibariyle toprak ürünlerinden tahsil edilen zekâtı ifade eder.¹²¹ Ayetlerde sarahaten zekâta mevzu bahis olan öşür lafzı geçmese dahi ziraî ürünlerin zekâtının verilmesi gerektiği muhtelif ayetlerde geçmektedir.¹²² Hadislerde ise ziraî mahsullerden verilmesi gereken onda bir

(s.a.s.) İktâ örnekleri için bkz: HAMİDULLAH Muhammed, *el-Vesâ'iku's-Siyâsiyye li'l ahdin Nebevi ve'l Hilafeti'r Raşide*, Beyrut, Daru'n Nefâis, 1983, s. 260, 269, 311, 313, 318-321

¹¹⁶ Enfâl 8/41 "Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Eğer Allah'a; hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün, (yani) iki ordunun (Bedir'de) karşılaştığı gün kulumuza indirdiklerimize inandıysanız (bunu böyle bilin). Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir."

¹¹⁷ Haşr 59/7 "Allah'ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar; Allah'a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) hâline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir). Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir."

¹¹⁸ DÂVÜDÎ, *Kitâbü'l-emvâl*, s.64; YENİÇERİ, Celal, *İslâm İktisadının Esasları*, İstanbul, Şamil Yayınevi, 1980, s.38.

¹¹⁹ DÂVÜDÎ, *Kitâbü'l-emvâl*, s.64; YENİÇERİ, *İslâm İktisadının Esasları*, s.38.

¹²⁰ İBN MANZÛR, *Lisânü'l-Arab*, IV, s.568; FÎRÛZABÂDÎ, *Kâmûsu'l-muhît*, s.439; EBU HAKAH, *Mu'camü'n-nefâis el-Vasît*, s.818; CEVHERÎ, *es-Sihâh*, s.771; ŞAFAK, Ali, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rehber yayıncılık, 1992, s.439; BARDAKOĞLU, Ali, ATİK M. Kemal, KIRCA Celal, POLAT Selahattin, TOKSARI Ali, *İslâmî Kavramlar*, Ankara, Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları, 1997, s.587; ERDOĞAN, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri sözlüğü*, s.464.

¹²¹ ERKAL, "Öşür", DIA, 2007, XXXIV, s. 97; YENİÇERİ, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, s.178; YENİÇERİ, *İslâm İktisadının Esasları*, s.60.

¹²² Bakara 2/267 "Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden size çıkardıklarımızdan hayra harcayın (malınızın zekâtını verin). Size verilse gözünüzü yummanız hariç, severek alamayacağınız derecede kötü ve değersiz şeyler vererek sakın hayır yapmaya kalkışmayın. Biliniz ki Allah zengindir, övülmüştür." Ayette geçen "infak ediniz" ibaresini zekât olarak yorumlamaktadır. (CESSÂS, Ebû Bekir Ahmet b. Ali er-Râzi, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Beyrut, Dâru'l Kutubu'l İlmiyye, 2007, I, 624; En'am 6/141 "Çardaklı ve çardaksız (üzüm) bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmaları, ekinleri birbirine benzer ve benzemez biçimde zeytin ve narları yaratan O'dur. Her

veya duruma göre yirmide birlik bir oran belirlenmiştir. Hadislerde yağmur ve pınar suları ile sulanan topraklarda öşür (onda bir), hayvan veya aletlerle sulanan yerlerde ise yarım öşür vergi olduğu belirtilmektedir.¹²³

İslâm hukukunda arazinin statüsü, sahibine ve elde ediliş biçimine göre farklılık arz etmektedir. Öşür statüsünde kabul edilen araziler, Müslüman ahalinin elinde bulunan araziler, fethedilen bir memleketin halkının kendi arzusuyla İslâmiyet'i kabul etmesi halinde sahip oldukları arazi, zor kullanılarak fethedilen beldelerdeki arazilerin Müslüman askerlerin arasında dağıtılan araziler bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bu tür arazilerden öşür tahsil edilmektedir.¹²⁴

Öşrî araziler Fukahâ tarafından farklı şekillerde tasnif edilmiştir. Bunların içerisinde en sistematığı halife Me'mûn (ö. 218/833) zamanında Tarsus'ta on sekiz yıl kadılık yapan¹²⁵ *Kitabü'l-Emval*'in müellifi Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın tasnifidir. Ebû Ubeyd öşrî arazileri dört grupta toplamaktadır;

1. Sahipleri kendiliğinden Müslüman oldukları sırada mülkiyetini ellerinde korudukları topraklar: Medine, Taîf, Yemen, Bahreyn ve savaştan sonra fethedilmesine rağmen Mekke' deki araziler bu tip arazilere örnektir.
2. Savaştan sonrasında, devlet başkanın devletin ganimetten payı olan beşte birini ayırıp kalanını gazilere taksim ettiği araziler: Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Hayber uygulaması buna bir örnektir.¹²⁶
3. Sahipsiz ve imarsız araziler: Hulefa-i Raşidin döneminde Cezire, Yemen, Yemâme, Basra vb. arazilerinin statüsü bu arazilere örnek teşkil edilebilir.
4. Tarıma elverişsiz olan sahipsiz arazilerin Müslümanların sulayıp ve ağaçlandırarak tarıma elverişli hale getirip ihyâ ettiği araziler.¹²⁷

biri meyve verdiği zaman meyvesinden yiyin. Devşirilip toplandığı günde hakkını (zekât ve sadakasını) verin,"

¹²³ Muvatta', "Zekât", 289; BUHÂRÎ, "Zekât", 55; NESÂÎ, "Zekât", 25; TİRMİZÎ, "Zekât", 14; İBN MÂCE, "Zekât", 17.

¹²⁴ DÂVÜDÎ, *Kitâbü'l-emvâl*, s.78; DEMİRCİ, *İslâm'ın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, s. 128

¹²⁵ DEMİRCİ, *İslâmın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, s. 129

¹²⁶ DÂVÜDÎ, *Kitâbü'l-emvâl*, s.46.

¹²⁷ EBÛ UBEYD, *Kitabu'l-emval*, no:1462-1465, ss.510-511; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.346; DEMİRCİ, *İslâm'ın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, s.129.

Yukarıdaki tasnife göre bu tür araziler öşre tabi olup, Müslümanlardan alınan zekât oranlarına tabidir. Ayrıca öşürün zekâta olduğu gibi ibadet yönünü de bulunmaktadır. Öşür mahza vergi değildir.

1. Tarifesi

Öşür arazilerin matrahının hesaplanması hakkında İslâm hukukçuları arasında görüş birliği yoktur. Bu konuda Ebû Hanîfe (ö.150/767), ziraî ürünlerde zekâtın verilmesi için nisab şartının olmadığı görüşündedir. Dolayısıyla toprak ürünlerinden elde edilen mahsüllerin azı da çoğu da zekâta tabidir.¹²⁸ “Devşirilip toplandığı gün hakkını (zekâtını) verin,”¹²⁹ ayetiyle, Hz. Peygamber’in (s.a.s.): “Göğün suladığı ürünlerde onda bir zekât vardır.”¹³⁰ hadisini Ebû Hanîfe görüşüne esas almaktadır. Nitekim ayet ve hadislerdeki ifadeler âmm (genel) lafızlarla kullanılmış, siyak-sibaktan anlaşılan toprak ürünlerinin azı ile çoğu arasında bir fark gözetilmemiştir. Mâlikî, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Yusuf ve Muhammed eş-Şeybânî ise; ziraî mahsullerin zekâtında nisabı şart koşmuşlardır. Cumhuriyet’e göre ziraî bir ürün, beş vesk¹³¹ olan nisaba ulaşmadıkça zekâta tabii değildir.¹³² Onların bu konudaki dayanakları Hz. Peygamber’in (s.a.s.) “Beş veskten aşağı olan ziraî ürünlerde zekât yoktur.”¹³³ hadisidir. Karadâvî bütün toprak ürünlerinin öşre tabi olması konusunda Ebû Hanîfe’nin görüşünü benimserken, matrah

¹²⁸ EBÛ YUSUF, *Kitabul-Harâc*, s.133; SERAHSÎ, *el-Mebsût*, II, 199; el-MEYDANÎ, *Lübâb*, I, 146.

¹²⁹ En’âm 6/141

¹³⁰ BUHÂRÎ, “Zekât”, 55; İBN HACER, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu’l Bâri Şerh Sahihi’l Buhârî*, Beyrut, Dâr el-Marife, 1960, III, s. 347.

¹³¹ Hz. Peygamber devrinde Medine’de kullanılan katı madde ölçөгüdür. Tarih boyunca veskin farklı yörelere has ritl, men, kadeh, keylece, kile, kafiz, mekkük, veybe, irdeb gibi diğer birimlerden karşılığı hesaplanmaya çalışılmış, ancak sâın değeri bile uzlaşmaya varılamadığından veskin ölçüsü de tartışmalı kalmıştır. Sâın hacmi 2,75 lt. alınırsa veskinki (60 × 2,75 lt. =) 165 lt. olarak hesaplanır ki bu da (60 × 2,04 kg. =) 122,4 kg. civarında kuru gıdanın ölçüsüdür. Detaylı bilgi için bkz: KALLEK, Cengiz “Vesk”, DIA, 2013, XXXXIII, s.70.

¹³² ŞEYBANÎ, Muhammed b. Hasen, *el-Câmiu’s-Sağır, maâ Şerhu Nafiu’l Kebir*, Pakistan, İdaretü’l Kur’ân ve’l Ulumu’l İslâmiyye, 1990, s. 130; DÂVÜDÎ, *Kitâbü’l-emvâl*, s.156; MAVERDÎ, *el-Havi’l-Kebir*, III, s.210; İBN ABDÛLBER, Ebu Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî, *Kitabü’l-Kâfi fi Fıkhi’l Medine el-Mâlikî*, thk. Muhammed b. Muhammed Ehîd Valed Madik el- Moritanî, Riyad, Mektebetü’r Riyad el-Hadise, 1978, s.308; NEVEVÎ, Ebu Zekerîyyâ Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Nuri, *el- Mecmu’ şerhi’l Mühezzeb li’ş- Şirazi*, thk. Muhammed Necib el-Mutiî, Mektebetü’l İrşâd, Cidde, ts., V, s. 471; RUYANÎ, *Bahru’l Mezheb*, IV, s.111; SERAHSÎ *el-Mebsût*, III, s.3; İBN DAKÎKU’L İD, *İhkâmü’l Ahkâm* I, s.186.

¹³³ İBN HACER, *Fethu’l-Barî* III, 271; eş-ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylû’l-Evtar Şerh’u Munteka’l Ahbâr*, Lübnan, Beyt’ul Efkari’l Devliyye, 2004, s.766.

konusunda diğer âlimlerin görüşlerini tercih eder.¹³⁴ Vehbe Zuhaylî de “zekât zengin olan müslümana farzdır. Diğer mallarda nasıl nisab şart koşuluyorsa aynı şekilde ziraî ürünlerde de şart koşulmalıdır.” ifadeleriyle Karadavîyle aynı yaklaşımda bulunur.¹³⁵ Ahmet Tabakoğlu bu konuda hangi tür zirai mahsulün zekâta konu teşkil edeceği ne kadarının nisabı oluşturacağı zamana ve mekâna göre değişebileceği görüşünü savunmaktadır.¹³⁶ Fakirlerin maslahatı ve her Müslümanın az ya da çok sadaka vermeye alışması göz önünde bulundurulduğunda Ebû Hanîfe’nin görüşünün tercih edilmesinin günümüze daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Konuyla ilgili ictihad farklılıkları ve güncel tartışmalar hakkında çalışmamızda ayrıntıya girilmeyecektir. Çalışmamızda genel ilkeler boyutuyla değerlendirme ve mukayeseler yapılacaktır.

2. Tahakkuku

Herhangi bir arazide öşür tahakkuk edebilmesi için; arazinin öşrî arazi vafısına sahip olması, sahibinin Müslüman olması, araziden çıkan mahsulün tam mülkiyetinde olması, nisabı şart koşanlara göre mahsulün nisaba ulaşması gibi şartlar aranmaktadır.¹³⁷ Bu şartlardan birisinin olmaması kişiyi zekât mükellefi olmaktan çıkardığı gibi malı da zekât kapsamı dışında olmasını gerektirir.

3. Tarhı (Hesaplanması)

Ziraî mahsullerde öşür oranı toprağın sulama tekniğine ve yapılan masrafa göre hesaplanmaktadır. İslâm hukukçuları, toprağın emek sarf edilmeksizin yağmur, dere, ırmak ve su kanalları ile sulanması halinde, elde edilen toprak ürünlerinden onda bir, kova, dolap, motor, hayvan yardımı ve ücretle sulanan topraklarda ise elde edilen

¹³⁴ KARADÂVÎ, *Fıkhu’z-zekât*, s.313.

¹³⁵ ZUHAYLÎ, *Fıkhu’l islâmî ve edilletühü*, II, s.811

¹³⁶ TABAKOĞLU, Ahmet, *İslâm ve Ekonomik Hayat*, Ankara, DİB Yayınları, 1996, s.115.

¹³⁷ KÂSÂNÎ, Alauddin Ebû Bekir b. Mes’ud, *Bedâiu’s-sanâi’ fî Tertibi’s Şerâi*, Beyrut, Daru’l Kutubi’l İlmiyye, 1997, II, s.377; İBN RÜŞD, *Bidayetü’l-müctehid*, II, 6; MERGİNÂNÎ, Burhaneddin Ebi’l Hasan Ali b. Ebi Bekir b. Abdulcelil, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti’l Mübtedi’*, Beyrut, Daru’l Kutubi’l İlmiyye, 1990, I, s.103; KARADÂVÎ, *Fıkhu’z-zekât*, s.105; AKYÜZ, *Zekât*, s.142.

gelirden yirmide bir miktarında öşür tahsil edileceği konusunda ittifak etmişlerdir.¹³⁸ Görüşlerini Hz. Peygamber'in (s.a.s.); “*Yağmur ve nehir sularının suladığı toprak ürünlerinden zekât olarak onda bir alınır. Hayvan yardımı ile sulanan topraklarda ise yirmide bir zekât alınır.*”¹³⁹ hadisiyle temellendirmektedirler.

Günümüzde durum müctehid imamların zamanından çok farklıdır. Bugün arazinin sulama masrafından çok gübre, mazot, ilaçlama, sürme ve işçilik masrafları hatırı sayılır bir yekûn tutmaktadır. Bu tür elde edilen mahsullerin, emek ve masrafla sulanan arazilerle kıyas edilmesi uygun olacaktır.¹⁴⁰ Bu durumda mahsul sahibi brüt miktar üzerinden çıkan ürünün yirmide birini öşür olarak vermesi gerekmektedir. Teknolojinin de gelişmesiyle tarım sahasında büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Toprağın verimliliğini arttırmak, daha fazla ürün almak için yeni teknolojik imkânlar kullanılmakta, yeni teknikler uygulanmakta ve dolayısıyla daha fazla masraf yapılmaktadır. Bundan dolayı çağdaş ulema sulama dışında kalan diğer masrafların zekât matrahından düşürülmesi, geri kalandan sulama usulüne göre zekâtın verilmesi gerektiği şeklinde fikir beyan etmektedirler.¹⁴¹ Günümüz şartlarında ortaya çıkan ve klasik tarım toplumlarında olmayan üretim ve pazarlama yöntemlerinin, tümüyle yeniden incelenip hükme bağlanması gerekir.

C. Harâc, Matrahı, Çeşitleri ve Harâc-Öşür İlişkisi

Sözlükte; güçlük, zorluk, vergi, zorla alınan para anlamlarına gelmektedir.¹⁴² Terim olarak ise Müslüman yönetimlerde gayrimüslim vatandaşların mal güvenliğine

¹³⁸ İBN KUDÂME, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğnî*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turki, Abdulfettah Muhammed el-Hulvî, Riyad, Daru'l Alemlü'l Kütub, 1997, IV, s.155; EBÛ YUSUF, *Kitâbü'l-harâc*, s.99; MERĞİNANÎ, *el-Hidaye*, II,191.

¹³⁹ MÜSLİM, “*Zekât*”, 981; EBÛ DÂVÛD, “*Zekât*”, 11; İBN HUZAYME, *Sahih İbn Huzeyme*, 4: 38.

¹⁴⁰ ERKAL Mehmet, “*Zekât*” *İlmihal- İman ve İbadetler*, TDV İSAM Yayınları, I, s 407; TABAKOĞLU, *İslâm ve Ekonomik Hayat*, s.114.

¹⁴¹ ERKAL “*Zekât*” *İlmihal*, I, s 447; TABAKOĞLU, *İslâm ve Ekonomik Hayat*, s.114.

¹⁴² İBN MANZÛR, *Lisânü'l-Arab*, “خرج”, II, s.251; FÎRÛZABÂDÎ, *Kâmûsu'l-muhîd*, s.182; EBU HAKAH, *Mu'camu'n-nefâis el-Vasît*, s.314; CEVHERÎ, *es-Sihâh*, s.311; FERÂHÎDÎ, *Kitabu'l-Ayn*, “الخرج”, I, s.396; ŞAFÂK, Ali, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yayıncılık, 1992, s.163; CORCUS, *Mu'camu'l Mustalahat'il Fıkhiyye ve'l Kanuniyye*, Beyrut, Şirketu'l Almiyye lil Kutub, 1996, s.148; KAL'ACÎ, Muahammed Revvâs, *Fıkıh Lugatı*, İstanbul, Ocak Yayıncılık, 2012, s.134.; ŞİRBASÎ, Ahmed, *Mu'cemu'l İktisadi'l İslâmi*, yy, Daru'l ceyl, 1981, s.129; YILMAZ, Şiir vd., *İktisat*

karşılık tarım ve ticaret gelirlerinden devlete ödedikleri meblağ anlamında kullanılmaktadır.¹⁴³ Bu kavramın Arapça harc kökünden geldiği ve Arap diline “topraktan çıkan şey” anlamında Akkadca, Ârâmîce ya da Süryanice aracılığıyla Grekçe’den geçtiğine dair farklı görüşler vardır.¹⁴⁴ Harâc kelimesinin İslâmî fetihlerinden önce de Arapça’da yer aldığı toprak, bina, hayvan, köle gibi gelir kaynaklarından elde edilen ürün, kira, ücret türü getirileri ve devlet gelirleri gibi birbiriyle ilişkili çeşitli anlamlara geldiği bilinmektedir.¹⁴⁵ Fıkıh literatüründe harâcın vergi ve devlet gelirleri şeklinde genel anlamının yanı sıra “anlaşma veya askeri yollarla fethedilen yerlerdeki gayrimüslim halka mülkiyeti devlette kalmak şartıyla kullanım hakkı veya mülkiyeti yerel halka bırakılan topraklardan alınan verginin ismi” şeklinde özel bir anlamı bulunmaktadır.¹⁴⁶

Harâc kelimesi Kur’ân’da “câize” veya “mükâfat” karşılığında ve bazı müfessirlere göre daha geniş bir kapsamla “vergi” anlamında kullanılıyorsa da “toprak vergisi” olarak hiç geçmemektedir.¹⁴⁷ Mü’minûn süresinde, “Yoksa sen onlardan bir ücret mi (harc) istiyorsun? Rabbinin eciri (harâc) daha iyidir”¹⁴⁸ mealindeki ayette harc ile birlikte ve aynı anlamda kullanılmıştır.¹⁴⁹ Harc ve harâc kelimeleri hadislerde de yukarı belirtilen anlamlara ek olarak “vergi, pazar vergisi, baş vergisi” ve “mahsul” ya

Terimleri Sözlüğü, 2011, s.198; AMARA, *Kamûs’l Mustalahati’l İktisadiyye*, “الخراج”, s.187; BİLMEN, *Fıkıh ve İslâm Hukuku Terimleri sözlüğü*, s.91.

¹⁴³ EBÛ UBEYD, *Kitâbü’l-emvâl*, 511; İBNİ RECEP, Ebu’l Ferac Abdurrahman b. Ahmed el-Hanbelî, *İstihrâc li Ahkâmi’l Harâc*, tashih Seyyid Abdullah Siddik, Beyrut, Daru’l Ma’rife, ts. s.4; KARADAĞÎ, Ali Muiyiddin, *Buhus fi fikh kadayâ el- muasira dirasetun muhkarenetun maa takbikati’l muasira ala şerikati ve’l eshum islâmiyye*, Daru’l Beşairi’l 2009, s. 44;

¹⁴⁴ TUĞ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, 86; ERKAL Mehmet, *Masâdur’ul Kadimel lil İktisâdi ve’l Maliye’l İslâmiyye ve Muvazenetuhe fima Beynehe*, İstanbul, Elma Basım, 2008, s.22

¹⁴⁵ KEFRÂVÎ, Üf Mahmud, *Siyasetü’l-infâk’l âmm fi’l İslâm ve fi’l fikri’l hadis*, İskenderiyye, Müessesetü Şebâbi’l Câmia, 1989, s.288; FAYDA, Hz. Ömer Zamanında Gayrimüslimler, s.63; KALLEK, Cengiz, “Harâc” , DIA, 1997, XVI, s.71; GHAZANFAR, Shaikh M., Orta Çağ İktisat Düşüncesinde Kamu Ekonomisi, Orta Çağ İslam İktisat Düşüncesi: Batı İktisadındaki Büyük Kayıp Halka’nın Telafisi, trc. Mehmed Sabri Akgönül, İstanbul, Klasik Yayınları, 2015, s.307.

¹⁴⁶ EBÛ UBEYD, *Kitâbü’l-emvâl*, 511; İBNİ RECEP, *İstihrâc li Ahkâmi’l Harâc*, s.4; KARADAĞÎ, *Buhus fi fikh Kadayâ el- Muasira*, s. 44; KEFRÂVÎ, *Siyasetü’l-infâk’l âmm fi’l İslâm* s.288; BARDAKOĞLU, Ali, ATİK Kemal vd., *İslâmî Kavramlar*, Ankara, Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları, 1997 s.289; ERDOĞAN, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.179; ERKAL, *Masâdur’u Kadime lil İktisad*, s.22

¹⁴⁷ Kehf 18/94; Mu’minûn 23/72

¹⁴⁸ Mu’minûn 23/72

¹⁴⁹ FAYDA, Hz. Ömer Zamanında Gayrimüslimler, s.41; KALLEK, “Harâc” , XVI, s.71

da “hâsıla” anlamlarında kullanılmıştır.¹⁵⁰ Ayrıca bu kavramın biri genel vergi ya da devlet gelirleri, diğeri de özel toprak vergisi olmak üzere iki anlamı vardır.¹⁵¹ Ebû Ubeyd’in tasnifi bize hangi arazilerin Harâc araziler statüsüne girdiği konusunda fikir vermektedir.¹⁵² Arazinin elde ediliş biçimi hangi arazilerin harâc arazisi statüsüne gireceği konusunda önem arz etmektedir. Arazilerin sulh yoluyla elde edilmesi durumunda; Müslüman olmayıp İslâm devletiyle barış yapmak isteyen ve İslâm devletinin vatandaşı olmayı kabul eden insanlara ait arazinin mülkiyet durumu ve alınacak verginin matrahı, Müslümanlarla sulh akdinin hükümlerine tabidir. Duruma göre mülkiyeti devlette kalmak üzere işletmeleri için ahaliye belli bir kira karşılığı bırakılabileceği gibi ya da mülkiyeti kendilerine bırakılarak sadece harâc vergisi alınır.¹⁵³ İslâm vergi hukukunda olduğu gibi Osmanlı vergi hukukunda da harâc-ı muvazzaf ve harâc-ı mukassem olmak üzere iki çeşittir. Bu tür uygulamalar İslâm hukukundan tevarüsle Osmanlı döneminde de uygulanmış.¹⁵⁴

Arazilerin savaş yoluyla elde edilmesi durumunda ise; farklı görüşler vardır. Hanefî ve Hanbelîlere göre devlet başkanı bu arazileri gaziler arasında pay etme salahiyetine sahip olduğu gibi, arazinin mülkiyetini beytü’l-malda (devlet hazinesi) bırakıp işletme hakkını belli bir vergi veya ücret karşılığında yerli ahaliye bırakma salahiyetine de sahiptir.¹⁵⁵ Şâfîlilere göre ganimet statüsündedir. Savaşa katılanlar

¹⁵⁰ BUHÂRÎ, “Büyû”, 95; NESÂÎ, “Büyû”, 7: 254; EBÛ DÂVÛD, “Büyû”, 31; İBN MÂCE, “Zekât”, 22; HAKÎM, *el-Müstedrek ala’s-Sahihayn*, 2: 15.

¹⁵¹ KALLEK, “Harâc”, XVI, s.71.

¹⁵² EBÛ UBEYD, *Kitabu’l-emvâl*, no:231-258 ss.154-160.

¹⁵³ MAVERDÎ, *Ahkâmü’s-sultaniyye*, s.196; FERRÂ, *Ahkâmü’s-sultaniyye*, s.254; EBÛ UBEYD, *Kitabu’l-emvâl*, no:141, s.125; İBN ZENCEVEYH, *Kitâbü’l-emvâl*, no:457, s. 153; YAHYA b. Adem, *Kitabu’l- Harâc*, No: 23-24, s.22; İBNİ RECEP, *İstihârâ li Ahkâmi’l Harâc*, s.11; SAYES, Muhammed Ali, ŞELTUT, Mahmud Muhammed, *Mukarenetü’l Mezâhib fi’l Fıkhi*, Beyrut, Daru’l Maarif, 1986, s. 51; CİN, Halil, “Arazi”, DIA,1991, III, s.346; SIDDIGI, M. Nejatullah, GHAZANFAR, S.M., *Erken Dönem Orta Çağ İslâm İktisat Düşüncesi- Ebû Yûsuf’un (731-798) Kamu Maliyesine İlişkin İktisadî Fikirleri*, Orta Çağ İslâm İktisat Düşüncesi Batı İktisadındaki “Büyük Kayıp Halka”nın Telifisi, Editör. Shaikh M. Ghazanfar, İstanbul, Klasik Yayınları, 2015, s.284.

¹⁵⁴ KAZICI, *Osmanlı’da Vergi Sistemi*, s.88; CİN, Halil, AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul, Osmanlı Araştırmalar Vakfı, 2011, s.341.

¹⁵⁵ EBÛ YUSUF, *Kitabu’l-Harâc*, s.25-26; MAVERDÎ, *Ahkâmü’s-sultaniyye*, s.196; FERRÂ, *Ahkâmü’s-sultaniyye*, s.254; BURHANEDDİN İBNİ MUFLİH, *el-Mubdi’ Şerhu’l Mukni’*, II, s.347; SIDDİKÎ, *İslâm Devletinde Malî Yapı*, ss.78-90; CİN, “Arazi”, III, s.346; Ayrıca bkz: ŞAFAK, Ali, *İslâm Arazi Hukuku ve Tatbikatı (ilk devirler)*, Tükdav Yayınları, 1977, s.106-124; DEMİRCİ, *İslâm’ın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, ss.67-84. Ayrıca Hz. Ömer’in uygulamaları için bkz: İBN ZENCEVEYH, *Kitabu’l- Emvâl*, no:184-197, ss. 75-81; KEFRÂVÎ, *Siyasetü’l-infâk’l âmm fi’l İslâm* s.290.

arasında dağıtılır ve arazi öşür kapsamında değerlendirilir.¹⁵⁶ Mâlikîlere göre ise fey' kapsamında değerlendirilir.¹⁵⁷ Ancak harâcî olan bu tür toprakların statüsü mülkiyetinin el değiştirmesiyle değişebilir. Harâcî olan arazilerin mülkiyeti tüm Müslümanların malı hükmündedir. Devletin doğrudan herhangi bir mülkiyet hakkı yoktur. Devlet başkanına da bu araziler üzerinde harâc statüsünden öşüre döndürme hakkı dışında başka bir hak tanınmamıştır.¹⁵⁸ Arazinin, devlet başkanın kamu yararını dikkate alarak kazandırdığı bu statünün yine o şekilde değişmesi tabiidir.

1. *Harâcın Matrahı ve Çeşitleri*

Harâc arazilerinin hukukçular arasında yaygın olan iki çeşidi vardır. Bunlar; Harac-ı mukâseme: İslâm devletinin fethettiği toprakları sahiplerinin ellerinde bırakarak buna mukabil farklı oranlarda (1/2-1/3) vergi aldığı topraklardır. Harac-ı vazife (muvazzaf); İslâm devletinde müslümanların fethettiği topraklarda tarıma uygun olanlardan, ekili her dönüm için belli oranda aldığı vergidir.¹⁵⁹

Harâc arazisinin başlıca özellikleri arasında; bir yıl içerisinde birden fazla ürün alınması halinde bile yılda bir kez alınması, sel, erezyon gibi doğal afetlerden dolayı ürünün tahrip olması durumunda harâcın düşmesi, ekilip ekilmediği gözönünde bulundurulmaksızın harâc vergisinin tarh edilip tahsil edilmesi, arazisinin kiralanması durumunda bedelli olup olmadığına bakılmaksızın harâc vergisinin mal sahibinden alınması gibi özellikleri sıralanabilir.¹⁶⁰

Harâcın matrahı konusunda sarîh bir nassın olmaması günün şartlarına göre yeni içtihadlara açık olduğunun göstermektedir. Bu miktar kamu menfaati dikkate alarak belirlenebilir.

¹⁵⁶ MAVERDÎ, *Ahkâmü's-sultaniyye*, s.196; FERRÂ, *Ahkâmü's-sultaniyye*, s.254

¹⁵⁷ FERRÂ, *Ahkâmü's-sultaniyye*, s.255;

¹⁵⁸ SAYES, ŞELTUT, *Mukarenetü'l Mezâhib fi'l Fıkhi*, s. 51; DEMİRCİ, *İslâm'ın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, s.73.

¹⁵⁹ ARMAĞAN, Servet, *İslâm Ekonomisi*, İstanbul, Gündönümü Yayınları, 2005, s.365; BİLMEN, *Hukuku İslâmiyye Kamusu*, IV, s.75; Ayrıca Harâc matrahları hakkında detaylı bilgi için bkz: FAYDA, Mustafa, *Hiz. Ömer Zamanında Gayrimüslimler*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınları No:463, 1989, ss.47-63; YENİÇERİ, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, s.191.

¹⁶⁰ SİDDİKÎ, *İslâm Devletinde Mali Yapı*, s. 86

2. Harâc – Öşür İlişkisi

Harâc ve öşür kaynağının toprak olması bakımından ortak bir paydada buluşmaktadırlar. Ancak mükellef bakımından birbirinden farklıdır. Öşür Müslümanların sahip olduğu arazilerden çıkan mahsullerden alınırken harâc ise gayrimüslimlerin ellerinde bulunan topraklardan mahsüle bakılmaksızın alınmaktadır. Hanefîlere göre bir araziden hem harâc hem de öşür alınması uygun görülmezken,¹⁶¹ cumhura göre araziden harâc alınması öşür alınmasına engel değildir.¹⁶² Matrah olarak öşür 1/10 veya 1/20 olarak belirlenmişken, harâc'ta arazinin konumuna göre farklı olmakla beraber bu oran 1/2, 1/3, 1/4 arasında değişmektedir.¹⁶³ Tahsil dönemleri bakımından öşür; araziden çıkan mahsüle göre yılda birkaç çeşit mahsül alınması durumunda tekrerrür ederken, harâc arazinin ürün verip vermemesine bakılmaksızın yılda bir defa tahsil edilir.

D. Cizye, Unsurları ve Cizye-Harâc İlişkisi

Cizye “kâfi gelmek; karşılığını vermek, ödemek” manasındaki cezâ mastarından türemiştir.¹⁶⁴ Istılahta gayrimüslimlerin can ve mal güvenliğine karşılık ödedikleri baş vergisidir.¹⁶⁵ Gayrimüslimlerin azınlık olduğunu sembolize eden bir vergidir.¹⁶⁶ Kelime hem Kur’ân’da¹⁶⁷ hem de sünnete¹⁶⁸ kullanılan anlamıyla fıkıh literatüründe

¹⁶¹ SERAHSÎ, *el-Mebsût*, III, s.5; İBN ÂBİDÎN, *Reddü'l -muhtâr*, III, s.196; el-MEYDANÎ, *Lübâb*, I, s.147.

¹⁶² DÂVÜDÎ, *Kitâbü'l-emvâl*, s.78; SERAHSÎ, *el-Mebsût*, III, s.5; İBN KUDÂME, *el-Muğnî*, IV, s. 200; SAYES, ŞELTUT, *Mukarenetü'l Mezâhib fi'l Fıkhi*, s. 51.

¹⁶³ YAHYA b. Âdem, *Kitabu'l-Harâc*, s.67; MAVERDÎ, *Ahkâmü's-sultaniyye*, s.196.

¹⁶⁴ İBN MANZÛR, *Lisânü'l-Arab*, “جزى”, XIV, s.143; FÎRÛZABÂDÎ, *Kâmûsu'l Muhît*, s.1321; EBU HAKAH, *Mu'camu'n-nefâis el-Vasît*, s.183; CEVHERÎ, *es-Sihâh*, s.182; FERÂHÎDÎ, *Kitabu'l Ayn*, “جزى”, I, s.240; AMARA, Muhammed, *Kamûs'l Mustalahati'l İktisadiyye fi'l Hadarati'l İslâmiyye*, Daru'l Şuruk, 1993, s.149; YILMAZ, Şiir vd., *İktisat Terimleri Sözlüğü*, Ankara, TDK Yayınları, 2011, s.74; ERKAL Mehmet, “Cizye”, DIA, 1993, VIII, s.42.

¹⁶⁵ ŞİRBASÎ, *Mu'cemu'l İktisadi'l İslâmî*, s.95; ERDOĞAN, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.79; KAL'ACÎ, *Fıkıh Lugatı*, s.111; el-MUHAMÎ, Muhammed Kâmil Hasan, *el-Cizyetü fil İslâm Daribetu'r Ruûs ve Daribetu'l Arz*, Beyrut, Dar Mektebetü'l Hayat, ts., s.14; SİDDİKÎ, *İslâm Devletinde Mali Yapı*, s. 111; TABAKOĞLU, *İslâm ve Ekonomik Hayat*, s.121; ERKAL, “Cizye”, VIII, s.42; BİLMEN, *Fıkıh İlmi ve İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, s.55

¹⁶⁶ TABAKOĞLU, *İslâm ve Ekonomik Hayat*, s.121

¹⁶⁷ Tevbe, 9/29

¹⁶⁸ “Hz Muhammed askeri birlikleri düşman üzerine gönderirken, düşmanın önce İslâm'a çağırılmasını, kabul etmezlerse cizye ödemelerinin teklif edilmesini, bunu da kabul etmezlerse onlarla savaşılmasını istemiştir”. TİRMİZÎ, “Siyer”, 48; Ayrıca bkz: MUVATTA', “Zekât”, 291; MÜSLİM, “Cihad ve

kullanılmaktadır. Cizyenin “cizyetü’l-arz” (toprak vergisi) ve “harâcü’r-re’s” (baş vergisi) terkiplerinde görüldüğü üzere harâc kelimesi gibi mutlak vergi manasında kullanıldığı da olmuştur. Ancak müstakil kullanıldıkları zaman cizye ile baş vergisi, harâc ile de arazi vergisi kastedilmektedir.¹⁶⁹

İslâm zimmî olarak isimlendirilen Yahudi ve Hristiyan vatandaşlara inanç, can, mal ve fikir bağlamında birtakım hürriyetler sunmuştur. Gayrimüslimler muaf tutuldukları sorumluluklara ve eman içinde yaşamalarına mükabil, cizye vergisiyle mükellef tutulmuşlardır.¹⁷⁰ Cizye’nin İslâm devletinde ortaya çıkışı Medine dönemine, Müslümanların güçlenip devlet olduğu döneme denk gelmektedir. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Mekke’nin fethinden önce civar kabilelerle kaleme aldırıldığı saldırmazlık anlaşmasının bir bölümü gayrimüslimlere hitap etmekte onlara ilişilmemesi karşılığında belli yükümlülükler getirmekteydi. Mekke’nin fethi ve Tebük Seferi cizye vergisinin konulması hususunda önemli faaliyetlerin yapıldığı dönemdir.¹⁷¹ Cizye, İslâm ülkesinde yaşamak istediği halde Müslüman olmayan gayrimüslimlere malî mükellefiyet getiren Tevbe Sûresi 630 yılında nazil olan 29. ayetle ¹⁷² meşru kılınmıştır.¹⁷³

Siyer”, 1731; İBN MÂCE, “*Fiten*”, 33; DÂRİMÎ, “*Siyer*”, 8; SAÎD b. Mansûr, *Sünen Saîd b. Mansûr*, 3: 1045.

¹⁶⁹ ERKAL, “*Cizye*”, VIII, s.42; İNALCIK, Halil, “*Cizye*”, DIA, 1993, VIII, s.45.

¹⁷⁰ TUĞ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s. 124; HATİBOĞLU, Mehmet Said, *Müslüman Kültürü Üzerine*, Ankara, Kitâbiyât, 2004, s.191; KEFRÂVÎ, *Siyasetü’l-infâk’l âmm fi’l İslâm* s.294; GÜNER, Osman, *Bir Muafiyet Vergisi Olarak Cizye: -Tarihsel ve Kavramsal Bir Okuma-*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.22, 2006, ss.59-74.

¹⁷¹ EBÛ UBEYD, *Kitabu’l-emval*, no:49 s.86; DÂVÛDÎ, *Kitâbü’l-emvâl*, s.69; TUĞ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s. 126; HAMİDULLAH, *Vesaik Siyasiyye*, no: 19-32, ss.99-118.

¹⁷² Tevbe, 9 / 29

¹⁷³ EBÛ UBEYD, *Kitabu’l-emval* No:50-60, ss.86-90.; TABERÎ, Ebu Cafer b. Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Câmiü’l-beyân An Te’vili Âyi’l Kur’ân*, Thk. İslâm Mansur Abdulhamid, Kahire, Daru’l Hadis, 2010, V, s.859; ; EBÎ HAYYÂN, Muhammed b. Yusuf el-Endülüsî, *Tefsiru Bahru’l Muhîr*, thk. Adil Ahmed Abdu’l Mevcud-Ali Muhammed Avad, Beyrut, Daru’l Kutubi’l İlmiyye, 2010, V, s. 30; İBN KESİR, Ebi’l Fidâ’ İsmail b. Ömer, *Tefsiru’l Kur’âni’l Azîm*, thk. Ebû Muaviye Mazin b. Abdurrahman el-Buhasâlî, Suudi Arabistan, Daru’s Sıddîk, 2011, II, s.472; İBNÜ’L- ARABÎ, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah *Ahkâmü’l-Kur’ân*, Thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Beyrut, Daru’l Kutubi’l İlmiyye, 2008, II, s.486.

1. Unsurları

a. Mükellef

Cizye mükellefinin kapsamına hangi milletlerin dâhil edildiği hususunda farklı fikirler vardır.¹⁷⁴ Fukahâ Yahudi ve Hristiyanların ehl-i kitaptan oldukları hususunda fikir birliği içerisinde oldukları görülmektedir. Hanefîler Yahudi ve Hristiyanların yanı sıra sahife gönderilen diğer kavimlerin de ehl-i kitap olduğu görüşündedirler.¹⁷⁵ Sabîûn ve Mecusilerin bu kapsama dâhil edilip edilmemesi hususunda fikir ayrılıkları mevcuttur. Ebû Yusuf, Hz. Peygamber ve Hz. Ömer dönemindeki uygulamaları ve ashabın bakış açısını zikrettikten sonra Hz. Osman'ın “*Resûlullah aslında kitapları oldukları için onlardan cizye aldı, fakat kötü işlerinden ve şirklerinden dolayı kadınlarıyla evlenmeyi ve kestiklerini yemeyi menetti.*” rivayetine yer verir.¹⁷⁶

Yahudi ve Hristiyanların ehl-i kitaptan sayılması Kur'ân'a, Mecusilerin ehl-i kitaptan sayılmaları Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetine dayanmaktadır.¹⁷⁷ Hz. Peygamber zamanında kadın, erkek, hür, köle gibi ayrıma tutulmaksızın bütün yetişkinlerden alınmıştır.¹⁷⁸ Hz. Ömer zamanında ise kadın, çocuk, fakirler, kiliseden geçen rahipler cizyeden muaf tutulmuşlardır.¹⁷⁹ Müslümanlara savaşta yardım eden zimmiler de o yılın vergisinden muaf tutuluyorlardı. Ayrıca zimmilerin besledikleri hayvansal servetler de bu vergiden muaftır.¹⁸⁰

¹⁷⁴ ERKAL, *Vergi Hukuku ve Uygulamaları*, s.235

¹⁷⁵ İBN ÂBİDÎN, *Reddû'l-muhtâr*, III, s.196; ZEYLAÎ, *Tebyînü'l-hakâik*, II, s.110; ZEYDAN, *Ahkamu'z-zimmiyyine ve'l Muste'menin fî Dar'il İslâm*, Beyrut, Muessetü'r Risale, 1982, s.11.

¹⁷⁶ EBÛ YUSUF, *Kitâbü'l-harâc*, s.140

¹⁷⁷ MAVERDÎ, *Ahkâmü's-sultaniyye*, s.192; Hz. Peygamber'in (s.a.s.) cizye topladığı bölgelerle ilgili geniş bilgi için bkz: BELÂZURÎ, Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Fütûhu'l-Büldân*, thk. Abdullah Enis et-Tabbâ' ve Ömer Enis et-Tabbâ', Beyrut, Muessetü'l Maarif, 1987, s.85, 92, 103, 106; HAMİDULLAH, *Vesaik Siyasiyye* no:60, s.150; EBÛ UBEYD, *Kitabu'l-emvâl*, no:76-92, s.98-102; İBN ZENCEVEYH, *Kitâbü'l-emvâl*, H. No:109-124, ss. 51-55; ERKAL, *Vergi Hukuku ve Uygulamaları*, s.235;

¹⁷⁸ TUĞ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s. 128; ERKAL, *Vergi Hukuku ve Uygulamaları*, s.236.

¹⁷⁹ EBÛ YUSUF, *Kitâbü'l-harâc*, s.131-132; EBÛ UBEYD, *Kitabu'l-emval* no:93, s.103; İBN ZENCEVEYH, *Kitâbü'l-emvâl*, no:125, s. 56; İBNÜ'L ARABÎ, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, s.479; KEFRÂVÎ, *Siyasetü'l-İnfâk'l âmm fi'l İslâm* s.294.

¹⁸⁰ HAMİDULLAH, *İslâm Peygamberi*, no: 1628, s.808; YAPRAK, Emin, *İslâm Hukukunda Vatandaşlık*, İstanbul, Ravza Yayınları, 2011, s.68.

Buna göre cizye mükellefi olabilmek için akli melekelerin ve bedeninin sağlam, malî durumu bakımından ödeme gücüne sahip, reşit, erkek olmak gerekir. Kadın, çocuk ve yaşlılar ise bu vergiden muaftırlar.¹⁸¹ Bedenen sağlam olmayan, görme engelli ve özürlü olanlardan sadece servet sahibi olanlar mükelleftir. Emeviler kısa bir süre sadece Mısır bölgesindeki din adamlarından cizye almışlardır. Daha sonra din adamları da cizyeden muaf tutulmuşlardır.¹⁸²

Zimmilik sözleşmesi imzalayan kimselere; topraklarından yararlanma, satış vb. her türlü hukuki işlemlerini yerine getirebilirler. Ceza hukuku, medeni hukukta Müslümanlarla aynı haklara sahip olması, Müslüman bir insanın canı ve malının dokunulmaz olduğu gibi canının ve malının dokunulmaz olması gibi ayrıcalıklar tanınmaktadır.¹⁸³

b. Sebebi

Cizyenin dayanağı “*Kendilerine kitap verilenlerden Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah’ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm’ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.*”¹⁸⁴ ayetine göre Hz. Peygamber ve râşit halifelerinin uygulamalarıdır.¹⁸⁵

Cizyenin matrahı bölge ve yapılan anlaşmalara göre farklılık göstermektedir. Aynî veya nakdî olarak veya her iki şekilde de zekât memurlarınca tahsil edilmektedir. Necrânlılarla yapılan sulh anlaşmasında olduğu gibi bazen cizye vergisi olarak hizmet

¹⁸¹ EBÛ YUSUF, *Kitâbü'l-harâc*, s.122; YAHYA b. Âdem, *Kitâbü'l-harâc*, no:231, s.108; EBÛ UBEYD, *Kitabu'l-emval*, no:93, 103; MAVERDÎ, *Ahkâmü's-sultaniyye*, s.192; İBNİ MUFLİH, *Kitabü'l-fürû*, II, s. 248; TABAKOĞLU, *İslâm İktisadına Giriş*, s.386; GÜNER, *Bir Muafiyet Vergisi Olarak Cizye: - Tarihsel ve Kavramsal Bir Okuma-*, S.22, 2006, s.68.

¹⁸² HATİBOĞLU, *Müslüman Kültürü Üzerine*, s.191; ERKAL, *Vergi Hukuku ve Uygulamaları*, s.238

¹⁸³ SİDDİKÎ, *İslâm Devletinde Mali Yapı*, s. 114; KARAMAN, Fikret, *Gayrimüslimlerle İlişkiler ve Yapılan Anlaşmaların Hükmü*, İslam ve Yorum, Yorumunun Tarihsel-Düşünsel Bağlamı ve Güncel Toplumsal Hayata Yansıması, Ankara, Malatya İlahiyat Vakfı, 2017, s.124.

¹⁸⁴ Tevbe 9/29

¹⁸⁵ Hz. Peygamber ve Raşit Halifelerin uygulamaları için bkz: EBÛ UBEYD, *Kitabu'l-emval*, no:50-60, ss.86-90; EBÛ YUSUF, *Kitâbü'l-harâc*, s.140; İBNÜ'L-ARABÎ, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, s.486; ERKAL, “Cizye”, VIII, s. 43.

veya bazı mükellefiyetlerin yerine getirilmesine karşılık olarak alınabilir.¹⁸⁶ Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidin dönemlerinde uygulanan cizye politikaları incelendiğinde İslâm hukukçularının cizye tarifesi belirlerken bölgelerindeki uygulamalarının etkisinde kaldıkları anlaşılmaktadır. Hz. Ömer'in Sevâd topraklarında yaşayan zimmîlere uygulamasının etkisiyle yıllık olarak zenginlere kırk sekiz dirhem, orta hallilere yirmi dört dirhem ve dar gelirli ve fakir olmak üzere üç belirlenmiştir.¹⁸⁷ Ebû Hanîfe'nin mükellefleri zengin, orta gelirli ve fakir olmak üzere üç grupta kategorize etmesi, zengin için kırk sekiz dirhem, orta gelirli için yirmi dört dirhem fakirler için ise on iki dirhemi üst limit olarak belirlemesi cizyenin tarifesinin tespitinde yaşadıkları çevreyi, dönemin sosyal ve iktisadî şartlarını ölçü almalarında önemli rol oynamıştır.¹⁸⁸ Mâlikîler, dinarın hâkim olduğu yerlerde dört dinar, dirhem hâkim olduğu yerlerde kırk dirhemi üst sınır olarak belirlemişlerdir.¹⁸⁹ Şâfiî ve Hanbelî hukuçular ise cizyenin alt sınırı bir dinar, üst sınırın devlet başkanının salâhiyetinde olması gerektiği görüşündedirler.¹⁹⁰

Sonuç olarak belirlenen cizye vergisinde kişilerin ödeme gücü, bölgesel şartlar dikkate alınmaktadır. Kadın, çocuk, yaşlı ve din adamların bu vergiden muaf tutulması İslâmın vergi politikasını göstermesi açısından önemlidir. Vergi sadece bir gelir kaynağı görülmediğinin göstergesidir.

c. *Tarhı ve Tahakkuku*

Cizye hesaplanırken göz önünde bulundurulması gereken hususların başında karşılıklı yapılan anlaşmanın hükümleri gelmektedir. Bu anlaşma sulh yoluyla veya

¹⁸⁶ TUĞ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s. 130; BELÂZURÎ, *Fütûhu'l-Büldân*, s.85; ERKAL, "Cizye", VIII, s.43.

¹⁸⁷ EBÛ YUSUF, *Kitâbü'l-harâc*, s.122; EBÛ UBEYD, *Kitabu'l-emvâl*, no:72 s.96; YAHYA b. Adem, *Kitâbü'l-harâc*, no: 29, s.64; İBN ZENCEVEYH, *Kitâbü'l-emvâl*, H. No:132, s. 59; ERKAL, "Cizye" VIII, s.43.

¹⁸⁸ MAVERDÎ, *Ahkâmü's-sultaniyye*, s.192; KEFRÂVÎ, *Siyasetü'l-infâk'l âmm fi'l İslâm* s.295.

¹⁸⁹ İBNÜ'L- ARABÎ, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, s.477.

¹⁹⁰ Cizye oranları için bkz: EBÛ UBEYD, *Kitabu'l-emval* No:100-109, ss.106-109; İBN ZENCEVEYH, *Kitâbü'l-emvâl*, H. No:97, s. 46; ERKAL, *Vergi Hukuku ve Uygulamaları*, ss.242-248; ERKAL, "Cizye" VIII, s.44; MAVERDÎ, *Ahkâmü's-sultaniyye*, s.192; SİDDİKÎ, *İslâm Devletinde Mali Yapı* s. 117

savaştan sonra yapılmış olması arasında bir fark yoktur.¹⁹¹ Cizyenin tarhı; kişinin ekonomik durumu göz önünde bulundurularak yapılır. Sosyal statülerine göre zenginlerden daha fazla alınırken, orta sınıflardan daha az, fakirlerden çok daha az miktar tahsil edilmektedir. Yukarıda zikredilen matrah üzerinden yılda bir defa olmak üzere hesaplanıp tahsil edilir.

Hız. Peygamber döneminde cizye doğrudan mükelleflerden tahsil edilebildiği gibi, kabile reisi veya büyüğünden toplu olarak da tahsil edilmekteydi. Zekât memurları farklı bir kalemde kayıt altına almak koşuluyla cizye tahsil görevini üstlenmişlerdir.¹⁹² Hız. Ömer döneminde ilk defa cizye için tahsil memuru tayin edilmiştir.¹⁹³ Hız. Peygamber ve ondan sonraki dönemde cizye aynî ve nakdî olarak tahsil edilmiştir. Tahsil devresi olarak kamerî yıl ölçü alınmıştır. Ebû Hanîfe'ye göre cizye yılın başında tahsil edilebileceği gibi yılın bitimine birkaç gün kalasıya kadar tahsil edilebilir. Ebû Yusuf, iki aylık taksitler, Muhammed eş-Şeybânî ise aylık taksitler şeklinde de tahsil edilebileceği kanaatinde dirler. Mâlikî ve Şâfiî'de taksitle tahsil edilebileceği görüşündedirler.¹⁹⁴ Hız. Peygamber nüfusunun tamamı Yahudi veya Hristiyan olan bölge veya kabile için toptan cizye (müşterek cizye) miktarları belirlemiştir.¹⁹⁵

2. Cizye- Harâc İlişkisi

Cizye ve harâc; gayrimüslimlerden alınması, harcama kalemlerinin geniş olması, fey' kapsamında değerlendirilmesi, yılda bir defa alınması gibi hususlarda ortak payda da buluşmaktadırlar. Cizye ve harâc şu hususlarda birbirlerinden farklıdır.

1. Cizye Kur'ân ayetiyle, Harâc ise ictihadla sabittir.
2. Cizyenin konusu mükelleflerin kendisi iken, harâcın konusu arazilerdir.

¹⁹¹ ERKAL, *Vergi Hukuku ve Uygulamaları*, s.249; ERKAL, "Cizye", VIII, s.43.

¹⁹² ERKAL, *Vergi Hukuku ve Uygulamaları*, s.249; ERKAL, "Cizye", VIII, s.44

¹⁹³ CEHŞİYÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdûs b. Abdillâh, *Kitabu'l Vuzerâ ve'l Kitab*, thk. Mustafa Sika, İbrahim el-Beyârî, Abdulhafız Şelebî, Matbatü MustafâElbenî el-Halebî ve Evladuhu, Kahire,1938, s.12; EBÛ UBEYD, *Kitabü'l-emval* No:134, s.120.

¹⁹⁴ NICOLAS P. Aghnides, *İslâmın Malî Hükümleri*, trc. Servet Armağan, İstanbul, İnsan Yayınları, 2003, s.364; SİDDİKÎ, *İslâm Devletinde Mali Yapı* s. 118

¹⁹⁵ FAYDA, Hız. *Ömer Zamanında Gayrimüslimler*, s.124.

3. Cizyenin minimum miktarı nasla sabittir. Bu konuda ictihada mahal yoktur. Maksimum miktarı ise ictihadla sabittir. Zaman, mekân ve şartlara göre değişiklik gösterebilir. Harâcın ise hem minimum hem de maksimum miktarları ictihadla sabittir. Şartlara göre oranlar değiştirilebilir.
4. Cizye gayrimüslimlik hali devam edinceye kadar devam eder, mükellef Müslüman olunca düşer. Harâca konu olan arazilerin statüleri sahiplerinin müslüman olmasıyla değişmez.¹⁹⁶
5. Miktar olarak cizye minimum 1 ile 3 dirhem arasındadır. Harâcta ise bu oran 1/2, 1/3, 1/4, 1/5 arasında değişmektedir.¹⁹⁷
6. Cizye’de kadın, çocuk, din adamları, ödeyemeyecek durumda olanlar muaf tutulur. Harâcta herhangi bir muafiyet söz konusu değildir.

E. Humus

Humus kavramı Arapça خمس kökünden türemiş bir isimdir. Beşte bir, bir şeyin beş parçasından biri anlamlarında kullanılan kelimenin çoğulu آخماس şeklindedir.¹⁹⁸ Fıkıh literatüründe ganimetlerden ve bu hükümde olan mallardan kamu adına, belirli alanlarda sarf edilmek üzere alınan beşte birlik (yüzde yirmilik) payı ifade eder.¹⁹⁹ Klasik fıkıh kitaplarında zekât ve siyer ana bölümlerinde veya kamu maliyesiyle ilgili “*emvâl*” türü eserlerde²⁰⁰ ele alınmıştır.²⁰¹ Bu kavram Şîa ekolünde zekâttan sonra ayrı bir bölüm halinde ele alınarak, zekâta ilaveten ganimet, denizden çıkarılan mallar,

¹⁹⁶ MAVERDÎ, *Ahkâmü’s-sultaniyye*, s.190; FERRÂ, *Ahkâmü’s-sultaniyye*, s.239.

¹⁹⁷ YAHYA b. Âdem, *Kitâbü’l-harâc*, no:39, s.66.

¹⁹⁸ İBN MANZÛR, *Lisânü’l-Arab*, “خمس”, VI, s.68; FÎRÛZABÂDÎ, *Kâmûsu’l Muhît*, s.540; EBU HAKAH, *Mu’camu’n Nefâis el-Vasît*, s.350; CEVHERÎ, *es-Sihâh*, s.344; FERÂHÎDÎ, *Kitabu’l Ayn*, “الخمس”, I, s.443; KAL’ACÎ, *Fıkıh Lugatı*, s.139; ŞİRBASÎ, *Mu’cemu’l İktisadi’l İslâmi*, s.140; AMARA, *Kamûs’l Mustalahati’l İktisadiyye*, “الخمس”, s.200; ERDOĞAN, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.205.

¹⁹⁹ EBÛ UBEYD, *Kitabü’l-emval*, no:42, s.82; APAYDIN, H. Yunus, “*Humus*”, DIA, XVIII, 1998, s.365

²⁰⁰ Detaylı bilgi için bkz: EBÛ UBEYD, *Kitabu’l-emval*, no:757-773, ss. 345-349; YAHYA b. Âdem, *Kitâbü’l-harâc*, no:11-50, ss.60-68; İBN ZENCEVEYH, *Kitâbü’l-emvâl*, No:873-888, ss. 304-308.

²⁰¹ DÂVÛDÎ, *Kitâbü’l-emvâl*, s.35; APAYDIN, “*Humus*”, s.365

define, maden, kazançlar, haramla karışmış helal şeyler, Müslümandan zimmiye geçen arazilerden alınan, mükellef üzerine vacip olan bir vergi çeşididir.²⁰²

Devlet hazinesinde sarf yerleri (harcama kalemleri) farklı olduğundan zekât ve öşür gelirleri ayrı, harâç ve cizye gelirleri ayrı yerlerde toplanır. Maden ve tarihi eserler, define (rikâz) alınan vergilerin sarf yerlerini ayrı olarak düşünen hukukçular bu tür gelirlerin ayrı bir fonda toplanması gerektiği kanaatindeler. Nitekim Serahsî, humus gelirlerinin, zekât ve öşür gelirlerinden farklı bir kalemden kayıt altına alınarak hazineye gelir kaydedildiğini belirtmektedir.²⁰³ Kâsânî de ganimetten alınan humus ile maden ve rikâzdan alınan humusun aynı fonda toplandığını zekât ve öşür gelirlerinden ayrı tutulduğunu ifade etmektedir.²⁰⁴

F. Fey', Ganimet ve Gümrük Vergileri

1. Fey'

Fey' sözlükte "geri dönmek", isim olarak "gölge", "öğle vaktinden sonraki gölge" anlamlarına gelmektedir.²⁰⁵ İstilahta ise biri geniş diğeri dar olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır. Geniş anlamı; gayrimüslimlerden alınan cizye, harâç gibi mali mükellefiyetleri ve gümrük vergilerini de kapsayan vergi demektir.²⁰⁶ Dar anlamı ise Müslümanlarla savaşmak üzere karşı kaşıya gelen gayrimüslimlerden sulh sonucu rızaları ile teslim olmaları neticesinde elde edilen mallardır.²⁰⁷ Bu tabir ilk defa Haşr

²⁰² ELLEK, Hasan, *İslâm Hukukunda Humus*, İstanbul, Işık Yayınları, 2015, s. 16; NİYAZOV, Ahmet, *İsnâ Aşeriyye'de Zekât Anlayışı*, Tarihten Günümüze Zekât Uygulamaları, İSAV- İstanbul, Ensar Yayınları, 2017, s. 344. SACHEDINA, Abdülaziz, İmamî Şii Hukuk Sisteminde Humus/ Beşte bir, trc. Menderes Gürkan, Marife, yıl 4, 2004, S.3, s.355-370.

²⁰³ SERAHSÎ, *el-Mebsût*, II, s.211.

²⁰⁴ KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, II, s.532; Detaylı bilgi için bkz: İBN ZENCEVEYH, *Kitâbü'l-emvâl*, H. No:873-888, ss. 304-308.

²⁰⁵ ERDOĞAN, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.143; KAL'ACÎ, *Fıkıh Lugatı*, s.249.

²⁰⁶ GÖZÜBENLİ, Beşir, *İslâm Hukuku El Kitabı (Mali Hukuk)*, ed. Talip Türcan, Ankara, Grafiker Yayınları, 2012, s.384.

²⁰⁷ er-RABÎ', Muhammed b. İbrahim b. Abdurrahman, *el-Fey'u ve'l Ğanimetu ve Masârifuhuma*, 1. Baskı, by, 1992, s.169; EBÛ UBEYD, *Kitabu'l-emval*, no:525 s.263; DÂVÛDÎ, *Kitâbü'l-emvâl*, s.77; KEFRÂVÎ, *Siyasetü'l-infâk'l âmm fi'l İslâm* s.305; BİLMEN, *Hukuku İslâmiyye Kamusu*, IV, s.74;

Sûresinde “Onların mallarından Allah’ın, savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar için siz, at ya da deve koşturmuş değilsiniz. Fakat Allah, peygamberlerini, dilediği kimselerin üzerine salıp onlara üstün kılar. Allah’ın her şeye hakkıyla gücü yeter.” ayetinde ıstılah anlamıyla kullanılmıştır.²⁰⁸ Kur’ân’da üç yerde “geri dönmek, vazgeçmek” anlamında²⁰⁹ üç ayette de “ganimet olarak vermek” anlamında kullanılmıştır.²¹⁰

Fey’ kavramı savaş ile doğrudan ilgili olduğundan, bu terime ganimet de dâhil olmak üzere gayrimüslimlerden alınan her türlü malı içine alacak şekilde kapsamlı bir anlam verenler olmuştur. Ancak kabul gören görüşe göre ganimet fey’in kapsamı dışındadır.²¹¹ Ebû Yusuf fey’i, “toprak ürünlerinden alınan vergi” olarak tanımlar.²¹² Ebû Ubeyd ise Hz. Peygamber dönemi sonrası devlet gelirlerinde fey’i açıklarken, kavramın kapsamına harâc, cizye ve gayrimüslimlerden alınan diğer vergileri de dâhil etmektedir.²¹³ Hz. Peygamber, Benî Nadîr, Hayber ve Fedek arazileri gibi savaşmaksızın elde edilen fey’ gelirlerinin bir kısmını özel masraflarına bir kısmını da Müslümanların yararına harcamış, savaşa katılanlar arasında taksim etmemiştir.²¹⁴ Bedir savaşından elde edilen ganimetleri ise beşte birini ayırıp geri kalanını savaşa iştirak edenler arasında taksim etmiştir.²¹⁵ Bu uygulamadan hareketle Hanefî hukukçular fey’ gelirlerinin hepsinin kamu yararına kullanılacağını görüşündedirler. Mâlikî hukukçular, bütün fey’ gelirleri ve ganimetlerin beşte birinin devlet hazinesine ait olarak bütün Müslümanların malı olduğu görüşündedirler. İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel ise savaş ganimetlerinde

ARMAĞAN, *İslâm Ekonomisi*, s.361; FAYDA, Mustafa, “Fey” , DIA, 1995, XII, s.511; TABAKOĞLU, *İslâm İktisadına Giriş*, s. 284.

²⁰⁸ TUĞ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s. 117; ERKAL, *Vergi Hukuku ve Uygulamaları*, s.236.

²⁰⁹ Bakara, 2/226; Haşr, 59/6-7.

²¹⁰ Ahzab, 33/50; Haşr, 59/6-7.

²¹¹ İBN ZENCEVEYH, *Kitâbü’l-emvâl*, H. No:82, s. 39; FAYDA, “Fey” , XII, s.511

²¹² EBÛ YUSUF, *Kitâbü’l-harâc*, s. 25

²¹³ EBÛ UBEYD, *Kitâbü’l-emval*, no:42 s.82; İBN ZENCEVEYH, *Kitâbü’l-emvâl*, no:90, s.41; GÖZÜBENLİ, *Mali Hukuk*, s.384

²¹⁴ EBÛ YUSUF, *Kitâbü’l-harâc*, s.24; EBÛ UBEYD, *Kitâbü’l-emvâl*, No:21, 24, 153, s.74,75,129; İBN ZENCEVEYH, *Kitâbü’l-emvâl*, H. No:53, s. 30; HAMİDULLAH, *Vesaik Siyasiyye*, no: 17, s.94; İBNİ HİŞAM, Ebu Muhammed Abdulmelik b. Hişam el-Muârifî, *es-Siretü’n Nebeviyye*, thk. Muhammed Beyyumî, Kahire, Mektebetü’l İman, 1995, III, s.217.

²¹⁵ MAVERDÎ, *Ahkâmü’s-sultaniyye*, s.186; er-RABÎ, *el-Fey’u ve’l ganimetu ve Masârifuhuma*, s.171; FAYDA, “Fey” , XII, s.512;

olduğu gibi beşte biri müslümanların yararına harcanıp beşte dördü ise savaşanlar arasında taksim edilmesi gerektiği görüşündedirler.²¹⁶

2. Ganimet

Ganimet kelimesi (çoğulu ganâim) sözlükte “bir şeyi zorluk çekmeden elde etmek” demektir.²¹⁷ İslâm hukukunda, “Müslümanların savaş yoluyla gayrimüslimlerden ele geçirdikleri esir veya her türlü mal” şeklinde tanımlanmaktadır.²¹⁸

Ganimet kelimesi ve türevleri Kur’ân’da altı yerde geçmektedir²¹⁹ Kur’ân’da “nefel”in çoğulu olan “enfâl” de ganimet anlamında de kullanılmıştır. Ganimetle ilgili hükümleri açıklayan sekizinci sureye bu ad verilmiştir. Savaş yoluyla elden edilen ganimetler menkul ve gayrimenkul olmak üzere iki çeşittir. Gayrimenkul araziler harâc bahsine konu olmuştur. Sadece menkul değerler ganimet kabilindendir.²²⁰ Ganimetler gayrimüslimlerden alınması ve beşte bir ayrılan devlet payının sarf yerlerinin aynı olması bakımından fey’e benzemektedir. Fey’ gayrimüslimlerden barış anlaşması sonucunda, ganimet ise savaş sonucunda alınması bakımındanda birbirlerinden farklıdır.²²¹ Ganimet mallarının taksimi Enfâl Sûresi kırk birinci ayette belirtilmiştir.²²² Buna göre elde edilen ganimetlerin beşte dördü savaşa katılanlar arasında taksim edilmesi, beşte biri ise Hz. Peygamber’e, yakın akrabalarına, yetimlere, yoksul ve yolda kalmışlara taksim edilmesi öngörülmüştür. Hz. Peygamber vefat ettikten sonra Hz. Ebu

²¹⁶ MAVERDÎ, *Ahkâmü’s-sultaniyye*, s.174; DÂVÛDÎ, *Kitâbü’l-emvâl*, s.12.

²¹⁷ ERKAL, Mehmet, “Ganimet”, DIA, 1996, XIII, s.351.

²¹⁸ MAVERDÎ, *Ahkâmü’s-sultaniyye*, s.178; EBÛ UBEYD, *Kitâbü’l-emvâl*, no:525 s.263; DÂVÛDÎ, *Kitâbü’l-emvâl*, s.77; ERKAL, “Ganimet”, s.351; ARMAĞAN, *İslâm Ekonomisi*, s.367; BİLMEN, *Hukuku İslâmiyye Kamusu*, IV, s.104; SİDDİKÎ, *İslâm Devletinde Mali Yapı*, s. 121.

²¹⁹ Nisâ, 4/94; Enfâl, 8/41, 69; Fetih, 48/ 15, 19, 20).

²²⁰ BİLMEN, *Hukuku İslâmiyye Kamusu*, IV, s.104.

²²¹ MAVERDÎ, *Ahkâmü’s-sultaniyye*, s.173; FERRÂ, *Ahkâmü’s-sultaniyye*, s.214; KEFRÂVÎ, *Siyasetü’l-infâk’l âmm fi’l İslâm* s.303.

²²² Enfâl, 8/41 “Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah’a, Peygamber’e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Eğer Allah’a; hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün, (yani) iki ordunun (Bedir’de) karşılaştığı gün kulumuza indirdiklerimize inandıysanız (bunu böyle bilin). Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.”

Bekir ve Ömer'in uygulamaları bu hisseyi yetim, yoksul ve yolda kalmışlar arasında taksim etme şeklinde olmuştur.²²³

3. Gümrük Vergileri (Uşûr)

Gayr-ı müslim vatandaşlar ile muste'menlerin²²⁴ ticari faaliyetler için sınırdan geçirdikleri mallara karşılık ödedikleri gümrük vergileri de devlet gelirleri arasında sayılmaktadır.²²⁵ Bazı kaynaklarda Hz. Peygamber döneminde Müslümanlardan böyle bir verginin alınmadığı, Medine pazarına yabancıların getirdiği mallardan %10 oranında gümrük vergisi alındığı şeklinde bilgiler yer alsa da²²⁶ o dönemde İslâmiyete yeni girmiş kabilelerle yapılan anlaşmalarda onların gümrük vergisine tâbi olmayacakları kaydının bulunduğu, hatta bu verginin gayrimüslimlere dahi sınırlı şekilde uygulandığı yönündedir.²²⁷

Gümrük vergisi ilk defa Hz. Ömer zamanında Müslümanları da içerisine alacak şekilde geniş bir kapsamda uygulanmıştır. Hz. Ömer, bu vergileri belirlerken mütekabiliyet esasına göre uygulama yapmıştır. Bu verginin oranları, Müslümanlardan % 2.5, zimmilerden % 5, harbî ve müste'menlerden % 10 şeklinde belirlenmiştir.²²⁸ Bu vergilerde mütekabiliyet esasları uygulandığı için bu esaslar günün şartlarına göre değişiklik arzedebilir.

²²³ EBÛ YUSUF, *Kitâbü'l-harâc*, s.19; EBÎ'L HASANAT, Abdulhay el-Konevî, *Nefu'l Kebir Şerhu Camiu's-Sağir*, Pakistan, İdaretü'l Kur'ân ve'l Ulumu'l İslâmiyye, 1990, s. 124; İBN ZENCEVEYH, *Kitâbü'l-emvâl*, No:71, s. 35; SİDDİKÎ, *İslâm Devletinde Mali Yapı*, s. 126.

²²⁴ Sözlükte "emin olmak, güvenmek" anlamındaki emn (emân) kökünden türeyen ve "kendisine eman verilen kimse" manasına gelen müste'men, terim olarak İslâm ülkesine (dârü'l İslâm) eman alıp giren yabancı gayri müslimi (harbî) ifade eder. (ÖZEL, Ahmet, "Müste'men", DIA, 2006, XXXII, s. 140.)

²²⁵ KEFRÂVÎ, *Siyasetü'l-infâk'l âmm fi'l İslâm* s.298; GÖZÜBENLİ, *Mali Hukuk*, s.385.

²²⁶ TUĞ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s. 84

²²⁷ YENİÇERİ, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, s.189

²²⁸ TUĞ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s. 84; BÂDENCEKÎ, *Mesâilu-z -zekâti'l Muâsıra* s. 496; KEFRÂVÎ, *Siyasetü'l-infâk'l âmm fi'l İslâm* s.298; SİDDİKÎ, *İslâm Devletinde Mali Yapı*, s. 105; YENİÇERİ, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, s.190; Ayrıca geniş bilgi için bkz: DIA, "Gümrük", DIA, 1996, XIV, ss. 260-263.

G. Vergi

Devlet (kamu) gelirleri; kamu ihtiyaçlarından doğan harcamaları karşılamak için anayasal sınırlar içerisinde başvurulan ve değerlendirilen çeşitli kaynaklardan elde edilen gelirlerin tamamına denmektedir.²²⁹ Devlet gelirleri, devletin siyasi hakimiyetine ve özel ekonomi faaliyetlerine dayanan gelirler olmak üzere iki grupta toplanabilir.²³⁰ Devletin siyasi hakimiyetine dayanarak sağladığı gelirler; vergiler, para cezaları, müsadere, cebri istikrzlar, para siyaseti tedbirleri, diğer kamu idarelerin gelirlerinin devlete devriyle sağlanan gelirler, yabancı devletlerden cebren alınan gelirler şeklinde sıralanabilir.²³¹ Yukarıdaki gelir türlerinden en kapsamlı olanı, vergidir. Para cezaları ve müsadere öncelikli amacı gelir sağlama olmasa da devlet bütçesinde gelir olarak yer almaktadır.²³² Cebri istikrzlar ise, devletin belirlemiş olduğu asgarî haddin üstünde gelir ve servet sahiplerinden kendisinin belirlediği belli bir miktarda borç isteyip almasıdır. Bu çeşit istikrzlar geri ödemesi olduğundan vergiden farklıdır.²³³

Netice itibariyle devlet kamu gelirlerini; vergiler, harçlar, resimler, şerefiyeler, parafiskal (vergi benzeri) gelirler, kamu borçlanmaları, para işlemelerinden doğan gelirler, para ve vergi cezaları, mali tekeller, yardım ve bağışlar, emlak ve teşebbüs gelirleri, fonlar ve diğer gelirler oluşturmaktadır.²³⁴ Kamu gelirlerinden sadece vergi konumuzla direkt ilgili olduğundan detaylı ele alınacaktır.

Kamu giderlerini karşılamak amacıyla devletin veya devletin yetkilendirdiği diğer kamu tüzel kişilerin, hukuki zorunluluk altında, yasayla belirtilen kurallara göre, karşılıksız olarak gerçek-tüzel kişilerin gelir ve malları üzerinde nakdî ve aynı olarak aldıkları paya vergi denir.²³⁵ Arapçada “الضريبة” sözcüğü ile ifade edilen bu kavrama Hz.

²²⁹ EDİZDOğAN, Nihat. ÇETİNKAYA, zhan. GüMüş, Erhan. *Kamu Maliyesi* Bursa, Ekin Yayınları, 2016, s.111

²³⁰ DİKMEN, M. Orhan, *Maliye dersleri*, İstanbul, by.,1969, s.65; EDİZDOğAN vd. *Kamu Maliyesi*, s.112

²³¹ DİKMEN, *Maliye Dersleri*, s.46

²³² DİKMEN, *Maliye Dersleri*, s.49

²³³ DİKMEN, *Maliye Dersleri*, s.50

²³⁴ Detaylı bilgi için bkz: AKDOğAN, *Kamu Maliyesi*, s.101; AKSOY, *Kamu Maliyesi* s.140; EDİZDOğAN vd. *Kamu Maliyesi*, s.113; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s.88; ERDEM vd. *Kamu Maliyesi*, s.64.

²³⁵ YILMAZ, şiir vd., *İktisat Terimleri Sözlüğü*, Ankara, TDK Yayınları, 2011, s.447; İNAYET, Gaz, *İktisadî'ı İşlm Zekât ve'd Daribe Dirasetun Mukarenatun*, Beyrut, Daru'l İhyai'l Ulum, 1995, s.17.

Peygamber'in (s.a.s.) hadislerinde de rastlamaktayız.²³⁶ Literatürde vergi, iktisatçılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlar özde bir olmakla birlikte küçük de olsa bazı farklılıklar içermektedir. Bu farklılık vergiye zamanla yüklenen değişik anlam ve fonksiyonlardan kaynaklanmaktadır.²³⁷ Orhan Dikmen vergiyi “*zamanımızda vergi, devlet veya devredilmiş vergilendirme yetkisine sahip âmmе hükmî şahsırlarca, fert ve kurumlardan, hukuki cebir altında, muayyen kaidelere göre ve karşılıksız olarak alınan para tutarlarıdır.*” şeklinde tanımlamaktadır.²³⁸ Halil Nadaroğlu ise vergiyi “*devletin veya devletten aldığı yetkiye dayanan kamu tüzel kişilerinin kamusal faaliyetlerinin gerektirdiği harcamaları karşılamak ya da kamusal görevlerinin gereklerini yerine getirmek amacıyla ekonomik birimlerden kanunda öngörülen esaslara uymak kaydıyla ve hukuki cebir altında, özel bir karşılık belirtmeksizin geri vermemek üzere aldıkları parasal tutardır.*” şeklinde tanımlamaktadır.²³⁹

Tariflerden anlaşılacağı üzere vergi, kamu harcamalarının finansmanını karşılamak üzere devlet veya devletin yetkilendirdiği kimseler tarafından cebir yoluyla mükellerden ödeme gücüne göre tahsil edilen parasal tutarlardır.

Günümüzde vergi sistemi; siyasi, hukuki, iktisadi ve sosyal durumların değişmesine bağlı olarak, günden güne farklılaşmaktadır.²⁴⁰ Türkiye’de vergi sistemi merkezi idare ve mahalli idarelerin gelirlerinden oluşmakta, bu oran devlet gelirlerinin yaklaşık %90 -%95 oranına tekabül etmektedir.²⁴¹ Türkiye’de uygulanan vergi sisteminde gelirlerden alınan vergiler gelir vergisi ve kurumlar vergisi, servetten alınan vergiler emlak vergisi, motorlu taşıtlar vergisi, veraset ve intikal vergisi şeklinde sıralanabilir. Harcamalar üzerinden alınan vergiler katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, taşıt âlim vergisi; akaryakıt tüketim vergisi, banka ve sigorta muameleleri

²³⁶ BUHÂRÎ, “İcâre”, 17; İBN EBÎ ŞEYBE, *Musannef İbn Ebî Şeybe*, 4: 165; *Büyük ve'l Akdiye*, 11: 277; ABDURREZZÂK, *Musannef Abdurrazzâk*, 8: 284.

²³⁷ ERDEM vd. *Kamu Maliyesi*, s.78.

²³⁸ DİKMEN, *Maliye Dersleri*, s.106; EDİZDOĞAN vd. *Kamu Maliyesi*, s.143.

²³⁹ NADAROĞLU, Halil, *Vergi Sisteminin Etkinliği, Kamusal Finans sorunları*, Türkiye II. Maliye Sempozyumu, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:234, Eskişehir, 1987, s 1-33. http://www.maliyesempozyumu.org/wp-content/uploads/2016/11/Maliye-Sempozyumu_2.pdf Erişim Tarihi:15.10.2018

²⁴⁰ KOLÇAK, Meşhure, *Türk Vergi Sistemi*, Erzurum, Atatürk Basımevi, 1994. s.8.

²⁴¹ AKSOY, Şerafettin, *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1991, s.153

vergisi, gümrük vergisi, damga vergisi ve harçlar şeklinde örneklendirilebilir.²⁴²

Kur'ânda geçen cizye, fey', harâc vergi kapsamına girse dahi bir bütün halinde vergiyi ifade eden bir kelime yoktur. Kur'ânda geçen bu terimlere ek olarak hadislerde gümrük ve pazar yeri vergisi anlamında meks²⁴³ terimine rastlamaktayız. Zamanla İslâm coğrafyasının genişlemesiyle birlikte meks, darîbe, vazîfe, nâibe, külef sultâniyye, tekâlif, resm (rusûm), avâriz ve bâc gibi vergi ile ilgili kavramlarla zenginleşmiştir.²⁴⁴ İslâm hukukunda vergi kaynağı bakımından, naslarla düzenlenen ve ulû'l-emrin takdirine bırakılan olmak üzere iki çeşittir. Zamanla bu ayrım tekâlif-i şer'iyye ve örfiyye olarak ifade edilmiştir.²⁴⁵

H. Harçlar

Harç, kamu hizmeti üreten kamu kuruluşlarının sundukları hizmetlerden doğrudan doğruya yararlananlardan, faydalanma karşılığı derecelerine göre alınan paradır. Mahkeme, tapu, trafik ve pasaport harçları bu tür ödemelere örnektir.²⁴⁶

Harçlar bazı kimseler tarafından vergi çeşidi olarak görülse de vergiden farklı yönleri vardır. Çünkü vergide, hukuki anlamda bir neden bulunmamasına rağmen harçta belirli bir hizmetin varlığı bir nedendir. Harçta karşılık varken vergide karşılık yoktur. Harçta mükellef faydalandığı hizmetin tamamını veya bir kısmını ödemektedir.²⁴⁷ Harçlar idare açısından tahsili kolay, idaresi kolay, az masraflı, hile ve kaçakları önleyen bir yapıya sahiptir.²⁴⁸

²⁴² ŞENYÜZ, Doğan, YÜCE Mehmet, GERÇEK Adnan, *Türk Vergi Sistemi*, Bursa, Ekin Kitapevi, 2015, s.13.

²⁴³ Bkz: KALLEK, Cengiz, "Meks", DIA, 2003,

²⁴⁴ KENANOĞLU, M. Macit, "Vergi" İstanbul, DIA, 2013, XXXXIII, s.52.

²⁴⁵ KAZICI, Ziya, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, İstanbul, Bilge Yayıncılık, 2005, s.60

²⁴⁶ AKDOĞAN, Abdurrahman. *Kamu Maliyesi*, Ankara, Gazi Kitapevi, 1999, s. 101; AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.143; EDİZDOĞAN vd. *Kamu Maliyesi*, s.115; PEHLİVAN, Osman. *Kamu Maliyesi*, Trabzon, Celepler Matbacılık, 2016, s.88; ERDEM, Metin. ŞENYÜZ, Doğan, TATLIOĞLU, İsmail. *Kamu Maliyesi*, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2011, s.65.

²⁴⁷ EDİZDOĞAN vd. *Kamu Maliyesi*, s.116.

²⁴⁸ AKSOY, *Kamu Maliyesi* s.144.

İ. Resimler

Belli bir hizmetin veya işin görülmesi için yetkili makamlardan alınan izin karşılığında ödenen tutardır. Örneğin tiyatro ve sinema biletlerinden alınan eğlence resmi, belediyelerin aldıkları resimler gibi ²⁴⁹

Resimler harçlara benzeyen bir gelir türüdür. Ancak harçta belli bir hizmetin karşılığı olması söz konusu iken, resimlerde yetkililerin izin vermesi karşılığı vardır. Günümüzde il özel idarenin gelirleri arasında bir iki resim bulunmakta iken devlet bütçesi içerisinde sadece ithalat damga resmi ile rıhtım resmi bulunmaktadır.²⁵⁰ Emevi, Abbasi devletlerinde yer almayan bu tür gelirlere Osmanlı devletinde rastlamaktayız.²⁵¹

J. Şerefiyeler

Kamu tüzel kişilerin yapmış oldukları bayındırlık ve altyapı hizmetleri nedeniyle özel mülkiyet sahiplerinin mallarında meydana gelen artış, bu artışa neden olan kamu hizmetinin maliyetine kısmen de olsa katılımlarının sağlanması karşılığı alınan paradır.²⁵²

Devlet veya diğer kamu kuruluşları tarafından yol yapılması, genişletilmesi, elektrik, kanalizasyon ve su altyapılarının yapılması durumunda, ilgili kimseler hizmetlerin maliyetine şerefiye ödemek suretiyle iştirak etmektedirler. Şerefiyeler günümüzde Türkiye’de uygulanmamaktadır.²⁵³

K. Parafiskal Gelirler

İktisadî, sosyal veya mesleki amaçlı kamu kuruluşlarının finansmanlarını sağlamak amacıyla bu hizmetlerden faydalananlardan zorla çeşitli isimler adı altında alınan paralardır. Ticaret ve Sanayi odaları, Ziraat odaları, Barolar vb. mesleki

²⁴⁹ AKDOĞAN, *Kamu Maliyesi*, s.103; AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.144; EDİZDOĞAN vd. *Kamu Maliyesi*, s.116; PEHLİVAN, Osman. *Kamu Maliyesi*, s.88; ERDEM vd. *Kamu Maliyesi*, s.66.

²⁵⁰ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.145.

²⁵¹ KAZICI, Osmanlı’da Vergi Sistemi, s.210

²⁵² AKDOĞAN, *Kamu Maliyesi*, s.103; AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.145; EDİZDOĞAN vd. *Kamu Maliyesi*, s.117; PEHLİVAN, Osman, *Kamu Maliyesi*, s.89; ERDEM vd., *Kamu Maliyesi*, s.66.

²⁵³ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.145; EDİZDOĞAN vd., *Kamu Maliyesi*, s.116.

kuruluşlara yapılan giriş ve aidat ödemeleri Sosyal Güvenlik Kurumlarının tahsil ettiği sigorta primleri parafiskal gelirlere örnektir.²⁵⁴

Bu kuruluşların sundukları kamusal hizmetlerle topladıkları parafiskal gelirler arasında maliyet-fiyat ilişkisi olmadığı gibi, yükümlülerin sunulan hizmetten yararlanmak istemedikleri takdirde yükümlülüğünden kurtulma imkânı da yoktur. Parafiskal gelirlerin vergiden ayrılan en önemli özelliği genel bütçe içerisinde yer almayıp, bir iktisadi ve sosyal amaca yönelik bütçe dışında kurumlarda yönetilmeleridir. Türkiye’de özel kanunla kurulmuş Ticaret, Sanayi, Ziraat odaları, barolar gibi kurum ve kuruluşların topladıkları aidat ve kayıt ücretlere mesleki parafiskal gelirler, sosyal güvenlik kurumunun tahsil ettiği sigorta primleri de sosyal parafiskal gelirlere örnektir.²⁵⁵

L. Malî Tekeller

Devlete gelir sağlamak ve üretimi kontrol etmek amacıyla bazı ürünlerin üretiminin tek bir firmaya verilmesiyle elde edilen gelirlerdir. Tekel genel müdürlüğüne kanunla verilen bazı ürünlerin üretim yetkisi bu bağlamda değerlendirilebilir.²⁵⁶ Bu durum özellikle talep esnekliği düşük bazı malların tekel oluşturmak suretiyle devlet tarafından üretilmesi sonucu fiyatların yüksek tutulmasıyla monopol karı sağlanmaktadır. Bu malların talep esnekliği düşük ve tekel şeklinde üretildikleri için, fiyat artışları halinde malın talebi düşmekte ve satışlarda önemli miktarda gelir sağlanabilmektedir.²⁵⁷

²⁵⁴ AKDOĞAN, *Kamu Maliyesi*, s.106; AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.146; EDİZDOĞAN vd., *Kamu Maliyesi*, s.118; PEHLİVAN, Osman, *Kamu Maliyesi*, s.89; ERDEM vd., *Kamu Maliyesi*, s.66.

²⁵⁵ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.146; EDİZDOĞAN vd., *Kamu Maliyesi*, s.117.

²⁵⁶ EDİZDOĞAN vd., *Kamu Maliyesi*, s.125; PEHLİVAN, Osman, *Kamu Maliyesi*, s.90; ERDEM vd. *Kamu Maliyesi*, s.69.

²⁵⁷ EDİZDOĞAN vd., *Kamu Maliyesi*, s.125.

M. Gelir dağılımı

Hizmet veya mal üretimi sonucunda ortaya çıkan nakdî aynî getiri veya bir ekonomik birimin elde ettiği ücret ya da bedel gelir olarak ifade edilmektedir.²⁵⁸ Gelir kapitalist sistemlerde kar, rant, faiz ve ücretten oluşmaktayken, sosyalist yapılara sahip ekonomilerde ise ücretten oluşmaktadır. İslâm ekonomisinde ise geliri oluşturan faktörler kar ve ücrettir.²⁵⁹ Gelir dağılımı ise; milli gelirin en düşük gelirliden en yüksek gelirliye doğru aile grupları arasında paylaşımı veya milli gelirin, emek ve sermaye sahipleri arasında dağıtılmasıdır.²⁶⁰ İslâm ekonomisinde insan iradesinin müdahalesiyle elde edilen gelirler ve insan iradesinin müdâhil olmadığı şeklinde iki çeşit gelir vardır. Gelir dağılımı kavramı ekonomi literatüründe milli gelirin dağılımı şeklinde kullanılmaktadır. Bu dağılımın kimler arasında ve hangi kurallara göre dağıtılması gerektiği hususu önem arz etmektedir.

1. Gelir Dağılımını Etkileyen Faktörler

Gelir dağılımını etkileyen faktörler arasında hâkim iktisadi sistem, zengin ve yoksul ülkelerdeki nüfus artışının farklılığı, işsizlik, enflasyon, vergi politikaları, piyasa yapısı ve sosyal yardım politikalarını saymak mümkündür.²⁶¹ Fiziksel dağılım, finansal dağılım, beşerî sermaye dağılımı, resmi ve gayri resmî kurumlar tarafından kullanılabilmesi gelir dağılımını etkileyen diğer faktörlerdendir.²⁶² Aynı şekilde üretim araç mülkiyetlerinin dağılımı, siyasi iktidarın tercihleri, teknoloji alanındaki gelişmeler, teknoloji transferlerinin hızlanmasıyla üretim süreçlerinin yaygınlaşması, ülkelerin dış borç yükü, ekonominin liberalleşme, dışa açıklık düzeyi, ülkelerin coğrafi konumu, küreselleşme sürecinde mal hareketlerinin önündeki engellerin kalkmasıyla emek ağırlıklı üretim yapan firmaların, tesislerini Çin gibi emeğin ucuz olduğu bölgelere

²⁵⁸ ESKİCİOĞLU, *İslâm Ekonomisinde Gelir Dağılımı*, s. 12.

²⁵⁹ ESKİCİOĞLU, *İslâm Ekonomisinde Gelir Dağılımı*, s.17

²⁶⁰ ALKİN, Erdoğan, *Türkiye’de Gelir Dağılımı*, Yeni Türkiye Dergisi (Gelir Dağılımı Özel sayısı) Eylül-Ekim, Yıl 1, 1995, S. 6, s.142; ÇALIŞKAN, Şadan, *Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk*, Sosyal Siyaset Konferansları, 2010/2, S.59, s.92

²⁶¹ ÇETİN, Başak Işıl, *İktisadi Sistemler Bağlamında Gelir Dağılımı- Kredi Ekonomisi İlişkisi ve Türkiye*, Ankara, Çaşgem (çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi) Yayınları no:41, 2013, s.177.

²⁶² ÇETİN, *Gelir Dağılımı*, s.177.

taşıması gelir dağılımını etkilemektedir. Bu durum işsizlik ve yoksulluğun artmasına da neden olan faktörlerdendir.²⁶³

2. Gelir Dağılımı Çeşitleri

Gelir dağılımının fonksiyonel, bireysel kişisel, bölgesel ve sektörel olmak üzere çeşitleri bulunmaktadır. Bu çeşitlere kısaca değinmenin konunun anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

a. Fonksiyonel Gelir dağılımı

Fonksiyonel gelir dağılımı “milli gelirin üretilmesine katkıda bulunan üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları pay” demektir.²⁶⁴ Bu dağılım çeşidi gelirin emek ve emek dışı gibi üretim faktörleri arasındaki dağılımlarını ortaya koymaktadır. Bu sistemde gelirler emek gelirleri ve mülk gelirleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Emek gelirleri ücret, maaş ve yönetici gelirlerini içerirken, mülk gelirlerini ise kira, kâr, faiz (İslâm ekonomisi hariç) gelirleri oluşturmaktadır. Emek ve mülk gelirlerinin yansırı karma bir gelir çeşidi de şahıs işletmeleri gelirlerinden oluşmaktadır.²⁶⁵ Fonksiyonel gelir dağılımına etki eden faktörler; üretim araçlarındaki özel mülkiyetle ilgili hukuki statü, serbest piyasa ekonomisinin yapısal durumu, işletmelerin monopolleşme (tekelleşme) derecesi, teknik ilerleme, devletin takip ettiği güncel iktisadi politikalar, toplu sözleşmede tarafların gücü, Merkez Bankası başta olmak üzere bankaların izledikleri politikalar direkt veya dolaylı yönden fonksiyonel gelir dağılımına etki eden faktörlerdir.²⁶⁶

²⁶³ ÇALIŞKAN, *Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk*, s.96.

²⁶⁴ DİNLER, Zeynel, *İktisada Giriş*, Bursa, Ekin Basın Yayın, 2009, s.23

²⁶⁵ AKALIN, Güneri, *Kamu Ekonomisi*, s.202; ÇALIŞKAN, *Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk*, s.93

²⁶⁶ AKSU, Ömer A., *Gelir ve Servet Dağılımı*, İstanbul, İÜ Basımevi ve Film Merkezi, 1993, s.70; ÇALIŞKAN, *Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk*, s.93

b. Kişisel Gelir Dağılımı

Kişisel gelir dağılımı bir ülkede belli bir zaman diliminde var olan toplam milli gelirin toplumu oluşturan bireyler veya aileler arasında eşit dağıtılması anlamına gelir.²⁶⁷ Bu dağılımda kişiler eşit olarak düşünülür ve sosyal sınıf farklılıkları göz önüne alınmaz. Toplam milli gelir, ülkenin nüfusuna bölünerek elde edilen kişi başına düşen milli gelir, bu dağılıma ait bir ölçüttür. Kişisel gelir dağılımında önemli olan husus gelirin miktarıdır. Bu dağılım çeşidin en yüksek ve en düşük gelir grupları arasındaki farklar ve bu farka yol açan mekanizmalar bir bütün şeklinde incelenir.²⁶⁸

c. Sektörel Gelir Dağılımı

Sektörel gelir dağılımı tarım, sanayi, hizmet gibi sektörlerin milli gelirden aldıkları payları, bunun uzun vadedeki seyirlerini, milli gelirdeki değişikliklerin hangi sektörlerin lehine veya aleyhine geliştiğini ortaya koymaktadır.²⁶⁹ Sektörel gelir dağılımı hesaplamalarıyla zaman içinde gelir dağılımında meydana gelecek değişikliklerin hangi sektörlerin lehine ya da aleyhine değiştiği analiz edilir.²⁷⁰

d. Bölgesel Gelir Dağılımı

Bir ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan kişilerin milli gelirden aldıkları payı gösteren bir dağılım türüdür. Ülkede bulunan bölgelerdeki gelir dağılımındaki farklılıkların ortaya konmasında önemli bir göstergedir. Bölgeler arası gelir dağılımındaki farklar kalkınma çabalarının yansıması olup bölgeler arası dengesiz ve adaletsiz gelir dağılımı bir neden değil sonuçtur.²⁷¹ Bölgelerdeki gelirlerin yetersiz kalması kalkınmanın önündeki olumsuz etkenlerden olup, tabii kaynaklarının kıt veya

²⁶⁷ ÇETİN, *Gelir Dağılımı*, s.185; ÇALIŞKAN, *Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk*, s.93

²⁶⁸ ÇETİN, *Gelir Dağılımı*, s.185; ÇALIŞKAN, *Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk*, s.93

²⁶⁹ ÇETİN, *Gelir Dağılımı*, s.186

²⁷⁰ KARLUK, S. Rıdvan, *Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinden Yapısal Dönüşüm*, İstanbul, Beta Yayınları, 2005, s.69.

²⁷¹ ÇALIŞKAN, *Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk*, s.93; DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (1995), *Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Yeni Türkiye Dergisi (Gelir Dağılımı Özel sayısı) Eylül-Ekim, Yıl 1, S. 6, s.296.

coğrafi konumunun üretime elverişsiz olması dağılımı etkileyen önemli bir etken olarak öne çıkmaktadır.

N. Negatif Gelir Vergisi

Günümüz vergi sistemlerinde, belirlenen asgarî seviyenin üzerinde gelire sahip olan bireylerden vergi alınmasıdır. Ancak bu kuralın aksine NGV’nde, belli bir düzeyin altında gelire sahip olan veya asgarî seviyenin üzerinde gelire sahip olmayan kimseleri sadece vergiden muaf tutma yerine para yardımı yaparak minimum geliri garanti eden bir vergilendirme tekniğidir.”²⁷² Bu kavram sübvansiyon olarak da nitelendirilmektedir. Sübvansiyon; Devlet tarafından üretici veya tüketicilere dolaylı veya direkt olarak yapılan karşılıksız mali yardımlardır.²⁷³

NGV mükelleflerin belirli bir gelir seviyesinin üzerindeki gelirlerini vergiye tabi tutarken, belirlenen seviyenin altında kalan kişilere bu geliri garanti edecek şekilde nakdî yardım yapılmasını sağlayan bir mali araç olarak görülmektedir. NGV, gelir bölüşümünü daha adil bir hale getirmeyi ve belirli bir gelir düzeyinde vergiyi negatif yönlü yaparak, yoksullukla mücadeleyi amaçlayan bir politika aracıdır.²⁷⁴ Negatif gelir vergisi, geliri geçim indiriminin altında olan bir kişinin vereceği beyannameye istinaden bu geçim indirimine kadar kendisine devletçe ödeme yapılmasıdır.²⁷⁵ Bu sistemde bütün bireylerin bir vergi beyanamesi doldurmaları gerekmektedir. Geçim indirimini aşan kişiler gelir vergisi ödemekte, geçim indirimi seviyesinin altında olan kişiler ise devletten bir parasal yardım almaya hak kazanmaktadır. Bu yönü ile negatif gelir vergisi, sosyal yardım programlarından farklıdır. Negatif gelir vergisi istihdam edilen çalışanları da kapsamaktadır. Sosyal yardımlarda kişinin gelirine bakılmaksızın eşit miktarda yapılan aynî ve nakdî yardımları kapsamaktadır.²⁷⁶

²⁷² YILMAZ, Şiir vd, *İktisat Terimleri Sözlüğü*, s.447; ÖNCEL, Türkan, “*Gelirin Yeniden Dağılım Politikası Aracı Olarak Negatif Gelir Vergisi*”, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları. 28. Seri, 1981-82, İstanbul, 1982, s. 5.

²⁷³ YILMAZ, Şiir vd., *İktisat Terimleri Sözlüğü*, s.389.

²⁷⁴ AKTAN, Coşkun Can & VURAL, İstiklal Yaşar, *Yoksullukla Mücadele ve Negatif gelir vergisi önerisi*, Ankara, Hak-İş Konfederasyonu, Yayınları, 2002, s.1-13.

²⁷⁵ ERGİNAY, Akif, *Kamu Maliyesi*, Savaş yayınları, 1994, s.94

²⁷⁶ YAZGAN, *Sosyal Güvenlik Açısından Zekât*, s.134.

Asgarîdüzeyde gelire sahip olamayan bireylere devlet tarafından yapılan ödemeyi Tobin, Pechman, Green, Diamond, Mieszkowski gibi bazı iktisatçılar NGV olarak adlandırmaktadır. Willeam Parkers ise devlet tarafından yapılan bu ödemeyi sosyal kâr payı olarak adlandırmıştır. NGV'nin ekonomiye olumlu yansımaları olduğu gibi olumsuz yansımaları da olacaktır. Önemli olan yoksullukla mücadele ve adaletli gelir dağılımındaki katkısı göz önünde bulundurularak, olumsuz yönleri giderilerek olumlu etkilerinin uygulanmasıdır.²⁷⁷

²⁷⁷ ÖNCEL, *Negatif Gelir Vergisi*, s.5

BİRİNCİ BÖLÜM

ZEKÂT, VERGİ VE NEGATİF GELİR VERGİSİ

I. İSLÂM'DA VERGİ HUKUKUNUN ORTAYA ÇIKIŞI

A. Tarihsel Süreç

İslâm, insanı toplumdan ayrı tek başına yaşayan bir varlık olarak değil, her daim toplumla içiçe yaşayan, etkileyen ve ondan etkilenen, bir varlık olarak tasavvur etmiştir. İslâm, bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerini düzenlemiş, diğer toplumların ekonomik, sosyal ve siyasal politikalarında ihmal ettiği muhtaç ve fakirlerin problemlerini öncelemiştir. Kur'ân'ın birçok ayetinde fakir, miskin, yolda kalmış ve kölelere ihsanda bulunmaya teşvik vardır.²⁷⁸ İslâm toplumdaki fakirlerin, problemlerinin çözümü noktasında Mekke devrinde uygun ortam ve zemini hazırlayarak Medine devrinin ilk yıllarında farz kıldığı zekât sistemini getirmiştir. Tablo 1'de görüldüğü üzere devlet gelirleri Müslim ve gayrimüslimlerden alınan vergiler olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır.

²⁷⁸ Örnek olarak bkz: Tevbe 9/60; İsrâ, 17/26; Rûm, 30/38; Mücadele, 58/4; Hakka 69/34; Müddesir, 74/44.

Tablo 1: İslâm’da Devlet Tarafından Halktan Alınan Vergiler²⁷⁹

Müslümanlardan Alınan Vergiler	Gayrimüslimlerden Alınan Vergiler
<u>Olağan Vergiler</u>	Haraç
Zirai Ürünlerden Alınan Vergiler (Öşür)	Cizye
Hayvanlardan Alınan Vergiler	Uşûr (Gümrük Vergisi)
Madenlerden Alınan Vergiler	Kurtuluş Fidyesi
Ticaretten Alınan Vergiler	
Gümrük Vergileri	
<u>Arızî Vergiler</u>	
Fıtır Sadakası	
Harp Masraflarına İştirak	
Olağanüstü zamanlarda Konulan Vergiler	
Bulunmuş Şeylerden Alınan Vergiler	
Defineden Alınan Vergiler	
Lukata Vergileri	
Denizde Bulunan Şeylerden Alınan Vergiler	

Devletlerin devamlılığı açısından önemli malî unsurlardan birisi olan vergi, vatandaşların devlete karşı olan sorumluluk ve bağlılıkların başında yer almaktadır. Hz. Peygamber Allah tarafından tebliğle vazifelendirilmesinden itibaren getirmiş olduğu emir ve nehiylerle belli bir sistem te’sis etmeyi amaçlamış, inananların bu sisteme alışmalarının zeminini hazırlamıştır. İslâm’ın ilk zuhur ettiği çevrenin çeşitli kültürlerin kaynaştığı, özellikle iktisadi olarak hareketli bir bölge olması, mali mevzuat ve vergi konusunda yazılı olmasa bile sözlü bir geleneğin varlığını göstermektedir.²⁸⁰ Mekke’de bir grup inanandan müteşekkil İslâm toplumu Medine’de teşkilatlanmış ve ilk devlet yapısını oluşturmuştur. Buna paralel olarak henüz ilk dönemlerden itibaren, vergi hukukunun ana hatları da ortaya çıkmıştır.²⁸¹ Zekâtla ilgili ayetlerin nüzul sırasına göre incelenmesi, İslâm devletinin temel gelir kaynağının²⁸² ve İslâm vergi sisteminin omurgasını teşkil eden zekâtın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

²⁷⁹ TUĞ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1984, ss.53-66.

²⁸⁰ ERKAL, *Vergi Hukuku ve Uygulamaları*, s.35

²⁸¹ TUĞ, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s. 16.

²⁸² ARMAĞAN, *İslâm Ekonomisi*, s.354; KEFRÂVÎ, *Siyasetü’l-infâk’l âmm fi’l İslâm*, s.38.

1. Mekke Döneminde Zekât

Zekât, çoğunluğun kabul ettiği görüşe göre, Medine’de, hicretin ikinci yılında farz kılınmıştır. Ancak her ne kadar mükellefiyet bağlamında Medine’de farz kılınmış olsa dahi Mekke döneminin zekâtın fikri alt yapısının oluşumunda önemli katkılar sağladığı kabul edilen bir görüştür.²⁸³

Müslümanların Mekke’de yerleşik bir devlet düzeni bulunmamasına rağmen devletin çeşitli unsurlarını içeren bir yapı oluşturmuşlardır. Bu bağlamda az da olsa Hz. Peygamber’in (s.a.s.) etrafında kenetlenmiş bir tebaası bulunmaktaydı.²⁸⁴ Mekke’de var olan siyasi otoriteye itaat etmeyen bu oluşum içerisinde, zekât mefhumunun var olduğu ancak farklı isimler altında zikredildiği görülmektedir. Hicretten önce Mekke döneminde nazil olan ayetlerde zekât lafzı bir defa kullanılmaktadır.²⁸⁵ Bununla birlikte ilgili diğer ayetlerde infak etmeye, yoksula destek olmaya teşvik edildiği ve yardımlaşmanın emredildiğini müşahade etmekteyiz. Ancak yardımın zamanı ve miktarı hakkında bir bilgilendirme bulunmamakta ve inananların hür iradelerine bırakılmaktadır. İlk dönemlerde inen “*Her nefis, kazandığına karşılık bir rehindir; Ancak sağdakiler başka, Onlar cennetler içinde sorarlar, Günahkârların durumunu: "Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir?" diye, Onlar şöyle cevap verirler: Biz namaz kılanlardan değildik, Yoksulu doyurmuyorduk,(bâtıla) dalanlarla birlikte dalıyorduk, ceza gününü de yalan sayıyorduk.*”²⁸⁶ ayetlerde ahiret günü tasvir edilirken cehennemliklerin hayatta iken fakirleri (miskin) doyurmadıklarından dolayı yaşadıkları durum anlatılmaktadır.²⁸⁷

²⁸³ ŞİRBİNÎ, *Muğni'l-muhtâc*, II, s.67; İBN RÜŞD, *Bidâyetü'l-muctehid*, II, s.6; İBNİ MUFLİH, *Kitabü'l-fîru*, II, s. 248; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekâts*.70; Ayrıca zekâtın farziyeti ile ilgili görüşler için bkz.: DUMAN, Soner. *Zekât Ahkâmının Teşri' Süreci*, Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, Ensar Yayınları, İstanbul, 2017, s.23.

²⁸⁴ ERKAL, *Vergi Hukuku ve Uygulamaları*., s.35; YENİÇERİ, Celal, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, İstanbul, Şamil Yayınevi, 1984, s. 21.

²⁸⁵ Bu dönemde zekât lafzının mükellefiyet anlamında kullanıldığı tek ayet Enbiya Sûresi: “Onları, emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar, daima bize ibadet eden kimselerdi. ” 73.ayetidir. Bu ayette kullanılan zekât lafzı İslâm’dan önceki peygamberlere vahyolunan emirler arasında zekât vermenin var olduğunu bildirmekten ibaretti. Ayrıca zekâtın Hz. İbrahim’in yaşadığı dönemde var olması vergi tarihi açısından da önemli bir tespittir. Müslümanlara herhangi mali bir yükümlülük getirmiyordu. Diğer ayetlerde; A’raf 7/156; Meryem 19/31, 55; Enbiyâ 21/73; Nûr 24/4; Neml 27/3; Rûm 30/39; Lokmân 31/4; Fussilet 41/7 ayetlerinden geçen zekât kavramı mü’minlerin sıfatı olarak geçmektedir.

²⁸⁶ Müddessir 74/38-44

²⁸⁷ TUĞ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s.19.

Nüzul sırasına göre dokuzuncu sırada inen ayette “*Artık kim verir ve sakınırsa ve en güzeli de tasdik ederse, biz de onu en kolayla hazırlarız (onda başarılı kılarız).*”²⁸⁸ ifadesiyle sadaka veren kimseye karşılığının kolaylaştırma olacağını, akabinde gelen ayetlerde ise “*Kim cimrilik eder, kendini müstağni sayar, ve en güzeli de yalanlarsa, biz de onu en zora hazırlarız.*”²⁸⁹ sadaka vermeyip cimrilik edenlerin ise zorlukla karşılaşacağı beyan edilmektedir. Nüzul sırasına göre onuncu ve on birinci sırada yer alan ayetlerde yetimlerin gözetilmesi emredilmekte ve yetime hor bakanlar uyarılmaktadır.²⁹⁰ Yine nüzul sırasına göre on yedinci sırada bulunan mâûn Sûresinde “*Dini yalanlayanı gördün mü? İşte o, yetimi itip kakar; Yoksulu doyurmaya teşvik etmez*”²⁹¹ buyrulmaktadır. Vahyin ilk iniş sürecinden itibaren yoksul, miskin ve yetimler üzerinde bu kadar yoğun ve net ifadelerle durulması İslâm dininin ilk andan itibaren bu konuya ne kadar önem verdiğinin göstermektedir.²⁹²

Mekke döneminde inen ayetlerde malî konularla ilgili “hak”, “tasadduk”, “nasib” ve “sadaka” lafızlarının da kullanıldığı görülmektedir.²⁹³ Konuyla ilgili Mekkî ayetleri üç ana grupta toplamak mümkündür. Birinci grup ayetlerde, İslâm öncesi uygulanan malî yükümlülüklerdeki yanlış uygulamaların tenkidi,²⁹⁴ zekât mükellefiyetinin daha önceki peygamberlerin ümmetlerinde de var olduğu²⁹⁵ ve mü’minlerin değişmeyen vasfının zekât vermek olduğuna dikkat çekilmektedir.²⁹⁶ İkinci grupta, yetim ve miskini gözetmeyenlerin akıbeti,²⁹⁷ Allah’ın verdiği malı hayırda kullananların mükâfatları, yardımdan kaçınanların cezalandırılacağı,²⁹⁸ yoksul, yetim ve miskine yardım etmeye teşvik²⁹⁹ gibi unsurlar yer almaktadır. Üçüncü grup ayetlerde müeyyide manasında içeren “hak”³⁰⁰ tabiri kullanılmaktadır.³⁰¹ Zekât kavramının mekkî ayetlerde ve medenî

²⁸⁸ Leyl, 92/5-7

²⁸⁹ Leyl, 92/ 8-10

²⁹⁰ Fecr, 89/ 17-18; Duha, 93/ 9-10

²⁹¹ Mâûn, 107/1-3

²⁹² DEMİR, *Zekâtın Kavramsal Çerçevesi*, s.37.

²⁹³ Geniş bilgi için bkz: ERKAL, *Vergi Hukuku ve Uygulamaları*., ss. 39-42

²⁹⁴ Nahl 16/56; En’âm, 6/136.

²⁹⁵ A’râf, 7/156; Meryem, 19/31, 55.

²⁹⁶ Mu’minûn, 23/4

²⁹⁷ Kalem, 68/19-33; Müddessir, 74/38-46

²⁹⁸ Leyl, 92/ 5-7, 8-10

²⁹⁹ Fecr, 89/17-18; Mâûn, 107/2-3; Hâkka 69/34.

³⁰⁰ Zâriyat, 51/19; Meâric, 70/24-25

ayetlerden farklı anlamlara geldiği anlaşılmaktadır. Mekke’de inen ayetlerde zikredilen zekât veya sadaka sınır ve ilkeleri belli olmayan bir yapıya sahip olup, daha çok kişinin mü’min kardeşine karşı yapması gereken bir görev olarak belirlenmiştir.³⁰² Bu bağlamda Mekke döneminin ekonomik anlamda mükelleflere herhangi bir vecibe getirmeyen sadece fakir, miskin ve yetimin gözetilmesini teşvik eden, infak etmeyi özendiren ancak yapılacak infakın miktar ve keyfiyetini tamamen kişiye bırakan, infak, sadaka ve zekât vermenin mü’minlerin değişmez vasıflarından olduğunun hatırlatıldığı bir özelliği vardır.

Konumuzla ilgili nüzul sırasına göre Mekke’de inen Rûm sûresinde (84.sûre) insanların iktisadi farklılıklarına değinilmekte, ardından da Allah’ın hoşnutluğunu isteyen kimselere; yakınlarla, yoksullara ve yolda kalmışlara yardım etmesinin gerektiği gibi sosyal sorumluluklar hatırlatılmaktadır. Bir sonraki ayette paranın bir sömürü ve baskı aracı olarak kullanılan faiz ile sosyal ve iktisadi adalette önemli rol oynayan zekât, işlevleri bakımından karşılaştırılmaktadır.³⁰³

Mekke döneminde mali konularda fakir, miskin ve yetimlerin gözetilmesi gibi infak etmeye teşvik edilmesiyle yetinilmesi ve mükellefe herhangi bir vecibenin yüklenmeyişi, bu dönemde imanî ve ahlakî kuralların öncelikli olması ve devlet yapısının olmayışıyla ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda mekkî sûrelerde geçen “zekât” ile Medine’de farz kılınan zekât arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu husustaki önemli ayrımın Medine’de miktar ve sarf yerlerinin belirlenmesi ve farz olması gösterilebilir.

Karadavî, mekkî surelerde yer alan “حق معلوم” *belli bir hak* ifadesinin yapılacak infak miktarının mükellef tarafından belirleneceğini ifade ettiği görüşündedir.³⁰⁴ Hamidullah ise herhangi bir müeyyide olmamasına rağmen yine de mecburi vergilerden söz ederek şöyle der: “Bu ayetlerin indiği günlerde henüz bir cebir ve maddi müeyyide söz konusu değildir. Fakat bu ayetlerde mevzubahis olan ilahi buyruklarda, alelade; sadaka verme ve hasenat yapma, şeklinde birtakım tavsiyeler söz konusu olmadığı açıkça hissedilmektedir. Bu ayetlerde, vazedilmiş, mecburi, belli usul ve nizamlara

³⁰¹ ERKAL, *Vergi Hukuku ve Uygulamaları*, s.44.

³⁰² KARADAVÎ, *Fıkhu’z-zekât*, s.68.

³⁰³ Rûm 30/ 38,39

³⁰⁴ KARADAVÎ, *Fıkhu’z-zekât*, s.69.

bağlanmış ve herkesçe bilinen vergilerden bahsedilmektedir. Şüphesiz burada maddi müeyyide ve hatta bir vergi teşkilatı yoktur.”³⁰⁵ Hamidullah konuya farklı bir yaklaşım sergilese de Mekke döneminde herhangi bir sistemli vergiden söz etmek isabetli olmaz. Tedrici olarak ilerideki malî yükümlülöklere zemin hazırlaması açısından önemli bir bakış açıdır denlebilir.

Kur’ân, bu dönemde toplumun bir üyesi olarak bireyin topluma karşı sorumluluklarını hatırlatmakta, açlığı öncelikli çözölməsi gereken bir sorun olarak ele almaktadır. Çözüm olarak insanların ellerindeki servetin mülkiyetinin Allah’a ait olduğu, servetin emanet, zenginin malında yoksulların hakkının, Allah için yapılan harcamaların mutlak karşılığının, biriktirip harcamayan kimselerin riyakâr-inkârcı oldukları hususlarının altı çizilmektedir. Bu şekilde ayetlere muhatap kimseler mali disiplinler konusunda tedrici bir eğitime tabi tutulmuşlardır.³⁰⁶ Zekâtın farziyetine zemin hazırlanmıştır.

2. Medine Döneminde Zekât

Müslümanlar Mekke’de sosyal statü bakımından ferdi ve küçük topluluk halinde, Medine’de zaman içinde toprakları, tüzel kişiliğı ve egemenliğı olan bir devleti andırır bir yapıya bürünmüşlerdir. Bu oluşum Hz. Peygamber tarafından te’sis edilmiş bir kurumsal bir yapıdır.³⁰⁷ Tabiatıyla ilahi hitap da bu yeni oluşuma uyumlu bir hal almıştır. Mekke döneminde âm ve mutlak olarak inen ayetler, hâs ve muhadded’e, sadece tavsiye niteliğinde gelen emirler ise bağlayıcı kanunlar haline dönüşmüştür. Uygulama iman ve vicdanı temel almakla birlikte güç ve egemenliğe dayanan bir hal almıştır.³⁰⁸ Bu dönemde zekâtın hangi mallardan alınacağı, alınmasını gerekli kılan

³⁰⁵ HAMİDULLAH, *İslâm Peygamberi*, s.804.

³⁰⁶ MAÇİN, Hasan, *İslâm Hukukunda Zekât Matrahları ve Vergi İlişkisi*, (basılmamış doktora tezi) NEÜSBE, Konya, 2014, s.50

³⁰⁷ HAMİDULLAH, *İslâm Hukuk Etüdleri (Makaleler Külliyyatı)*, Trc. Kemal Kuşçu, Bir Yayıncılık, ts., s.100.

³⁰⁸ HAMİDULLAH, *İslâm Peygamberi*, s.806; TUĞ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s.42; KARADAVÎ, *Fıkhu’z-zekât*, s.69.

şartlar (dayanak), miktarı, nerelere harcanacağı ve kimler tarafından toplanıp yönetileceği Şari' tarafından belirlenmiştir.³⁰⁹

Hız. Peygamber hicreti esnasında bir süre kaldığı Kuba bölgesinde irad ettiğı Cuma hutbesinde zekâta temas etmiş “yarım hurmayla bile olsa kendinizi ateşten koruyun”³¹⁰ buyurmuştur. Bu durum Hız. Peygamber'in (s.a.s.)ve dolayısıyla İslâm'ın bu konuya ne kadar önem verdiğinin bir göstergesidir.³¹¹ Bu dönemde konumuzla ilgili ayetler nüzul sırasına göre incelendiğinde genel nüzul sırasına göre seksen yedinci fakat Medine'de ilk inen sure olan Bakara Sûresinin birçok ayetinde malî mükellefiyetlere temas edildiğı görölmektedir. Surenin üçüncü ayetinde müttaki kullar tanımlanırken; onların gayba iman etmeleri ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiklerinden infakta bulunmaları vurgulanmaktadır.³¹² Surenin 195. ayetinde infak emredilmekte ve infaktan kaçınanların akıbetleri “ (Mallarınızı) Allah yolunda harcayın. Kendi kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever”³¹³ şeklinde zikredilmektedir. Aynı surenin 110. ayetinde, ilk olarak zekât namazla birlikte Hız. Peygamber'in (s.a.s.)şahsında tüm müminlere emredilmektedir.³¹⁴ 215. ayette, infakta bulunacak kimseler olarak anne-baba, akraba, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar sayılmaktadır.³¹⁵ Aynı surenin 219. ayette kişinin durumuna göre tabii ihtiyaçlarının dışındakini infak etme miktarı “ avf ”³¹⁶ tabiri ile açıklanmaktadır.³¹⁷ Daha sonra inen ayetlerde Allah yolunda mallarını infak edenlerin yedi yüz kat kadar sevap alacakları³¹⁸ Allah katında değerli olan harcamanın ancak “başa kakmadan” ve “eziyet etmeden”

³⁰⁹ HAMİDULLAH, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, ss.807-808; TUĞ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, ss.42-47; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.70.

³¹⁰ BUHÂRÎ, “Zekât”, 10; MÜSLİM, “Zekât”, 1016; EBÎ YA'LÂ, *Müsned Ebî Ya'lâ*, 1: 86; İBN EL-CA'D, *Müsned İbn el-Ca'd*, 1: 467, 378; TAYÂLİSÎ, *Müsned Ebû Davûd et-Tayâlisî*, 2: 369; RABÎ b. HABİB, *Müsned er-Rabî*, 1: 76; KUZÂÎ, *Müsned Şihâb*, 1: 395.

³¹¹ TUĞ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s.27; YENİÇERİ, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, s.29.

³¹² Bakara, 2/3

³¹³ Bakara, 2/195

³¹⁴ Bakara, 2/110 “Namazı kılın, zekâtı verin, önceden kendiniz için yaptığınız her iyiliğİ Allah'ın katında bulacaksınız. Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızı noksansız görür.”

³¹⁵ Bakara, 2/215.

³¹⁶ “Avf” kelimesi; farklı anlamlarıyla birlikte bu ayette ihtiyaç fazlası, infak edilmesi kolay olan şey anlamındadır. İSFEHANÎ, *Müfredâtü'l-elfâzi'l Kur'ân*, s.357.

³¹⁷ Bakara, 2/219 “sana iyilik yolunda ne harçayacaklarını sorarlar. “İhtiyaç fazlasını” de.”

³¹⁸ Bakara, 2/261

yapılan harcama olduđu³¹⁹ Allah'ın rızası için yapılan harcamanın Allah katında değeri olup mükâfatlandırılacağı³²⁰ temiz ve helal olarak kazandıklarında infak edilmesi emredilmekte³²¹ mallarını gece gündüz, gizli ve açıktan harcayanların mükâfatlarına³²² detaylı bir şekilde değinilmektedir. Aynı surenin 263, 264, 271, 276 numaralı ayetlerinde zikredilen malî mükellefiyetlerde ise daha önce Mekke devrinde kullanılmayan “sadaka” tabirine yer verilmektedir.³²³ Surenin 275. ayetinde ise sadaka ile İslâm'ın sosyal ve ekonomik açıdan savaş açtığı faiz karşılaştırılmakta “Allah, faiz malını mahveder, sadakaları ise artırır (bereketlendirir). Allah, hiçbir günahkâr nankörü sevmez.”³²⁴ ifadelerine yer verilmektedir. Seksen sekizinci sırada yer alan Enfâl Sûresinde infak etmenin gerçek mü'minlerin vasıflarından olduğu,³²⁵ ganimetlerin paylaşımı³²⁶ ve Allah yolunda yapılan harcamanın mutlaka karşılığının olacağı³²⁷ vurgulanmaktadır. Nüzul sırasına göre seksen dokuzuncu sırada yer alan Âl-i İmrân Sûresinde ise cennette nimete sahip olacakların infak edenler olduđu³²⁸ sevdiği şeylerden infak edenlerin iyiliğe erebileceği³²⁹ bolluk ve darlıkta infak edenlerin müttakiler olacağı³³⁰ açıkça beyan edilmektedir. Mali mükellefiyetler bakımından önemli bir yere sahip olan nüzul sırasına göre yüz on üçüncü sırada bulunan Tevbe Sûresinde biri devlet gelirlerinden³³¹ diğeri devlet harcamalarından³³² bahseden iki ayetin yanı sıra 5, 11 ve 18 numaralı ayetler iman ettikten sonra namazı kılan ve zekâtı

³¹⁹ Bakara, 2/264

³²⁰ Bakara, 2/265

³²¹ Bakara, 2/267

³²² Bakara, 2/274

³²³ ERKAL, *Vergi Hukuku ve Uygulamaları*, s. 50.

³²⁴ Bakara, 2/276

³²⁵ Enfâl, 8/3

³²⁶ Enfâl, 8/41

³²⁷ Enfâl, 8/60

³²⁸ Âl-i İmrân, 3/17

³²⁹ Âl-i İmrân, 3/92

³³⁰ Âl-i İmrân, 3/134

³³¹ Tevbe, 113/29. “Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.” bu ayet açık bir şekilde İslâm devleti bünyesinde hayatlarını idame ettiren gayri müslim tebaadan vergi (baş vergisi) alınmasını ifade etmesi bakımından ayrıca bir önem taşımaktadır.”

³³² Tevbe, 9/60 “Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

verenler mü'min kabul edilmekte,³³³ insanların mallarını haksız yollarla yiyip Allah yolundan alıkoyan, servet biriktirip Allah yolunda harcamayanların ahiretteki akıbetleri,³³⁴ iman etmeksizin sırf gösteriş için yapılan infakın Allah katında değerinin olmadığı³³⁵ vurgulanmaktadır. Aynı surenin 103. ayetinde “ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ ” *Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (Onların kalplerini yatıştırır.) Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*”³³⁶ ayeti fıkıh kitaplarında zekâtın meşruiyetinin delili olarak kabul edilmektedir. Mehmet Erkal bu ayet hakkında “Hz. Peygamber’e ve ona niyabetten devlet başkanına, zekât tahsili için salahiyet verildiği açıkça belirtilmektedir.”³³⁷ şeklinde bir ifade kullanmaktadır. Bu görüşün doğru olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü siyak ve sibak bakımından ayetin zekât ve diğer mali mükellefiyetler ile ilgili olmadığı, münafık olmadıkları halde Tebük seferine gitmeyen Müslümanlarla ilgili olduğu anlaşılmaktadır.³³⁸ Bir önceki ayette “Diğer bir kısmı ise, günahlarını itiraf ettiler. Bunlar Salih amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır. Umulur ki Allah tövbelerini kabul eder. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir”³³⁹ beyan edilerek, Tebük savaşına katılmayanların Ebu Lübabe ve arkadaşlarının günahlarını itiraf ettikleri vurgulanır. 103. ayetin hemen akabinde de “Onlar, kullarının tövbesini kabul edenin ve sadakaları alanın Allah olduğunu tövbeyi çok kabul edenin, çok merhametli olanın Allah olduğunu bilmediler mi?”³⁴⁰ buyrulması arada kalan 103. ayetin zekâtın farziyeti ile

³³³ Tevbe, 9/5, 11, 18.

³³⁴ Tevbe, 9/34, 35

³³⁵ Tevbe, 9/53

³³⁶ Tevbe, 9/103

³³⁷ ERKAL, *Vergi Hukuku ve Uygulamaları*, s. 53.

³³⁸ Taberî; Tebük savaşına katılmayan Müslümanların Ebu Lubabe, İbn Kays’ın dedesi, Cuzâm ve Evs isimli sahabe olduğunu zikrederek şu rivayete yer verir. Ebu Lubabe ve Arkadaşları mallarını alarak Hz. Peygamber’in (s.a.s.) huzuruna gelir ve “Ey Allah’ın Rasûlü bizi senin yanında olmaktan alıkoyan bu mallarımızı al, tasadduk et ve bize bağışlanma dile” dediler. Hz. Peygamber de “Sizin mallarınızdan bir şey alınmakla emrolunmadım” diye buyurdu ve bu ayet nazil oldu. Hz. Peygamber onların bağışlanması için dua etti ve mallarından bir kısmını (üçte birini) alarak tasadduk etti. Bkz.: TABERÎ, *Câmiü’l-beyân*, VI, s.112; EBU’S SUÛD Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-Amâdî, *Tefsîru Ebî’s Suûd İrşâdu’l Akli’s Selîm İla Mezeyâ’l Kitabî’l Kerim*, Thk. Halid Abdulgani Mahfûz, Beyrut, Daru’l Kutubi’l İlmiyye, 2010, IV, s.161.

³³⁹ Tevbe, 9/102

³⁴⁰ Tevbe, 9/104

alakalı olmadığını göstermektedir.³⁴¹ Ayette geçen “ صدقة ” ifadesi ıstılâhî manadaki zekât ve sadakadan farklı olup keffaret anlamını ihtiva etmektedir. Ayetteki “sadakalar” ifadesinin zekât şeklinde anlaşılmasında ayettin sonunda yer alan “فريضة من الله” ifadesinin teklifi hüküm olan farz şeklinden anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Bu ifade tıpkı نصيبا مفوضا “belirlenmiş pay”³⁴² sadakaların sarf yerleri konusunda Allah tarafından yapılan belirleme, taksim anlamına gelmektedir.³⁴³

Ayetle ilgili diğer bir husus şudur: وصل عليهم ifadesi genelde “dua et” anlamında tercüme edilmektedir. Bu ifadeye dua, rahmet, vakar, teskin, itmi’nân şeklinde bir anlam verilmektedir.³⁴⁴ Bu ifade إن صلاتك سكن لهم ile birlikte düşünüldüğünde rahatlatma, itmi’nân, rahmet anlamının yanında “destek olma” anlamını da içermektedir. Yani Hz. Peygamber’in (s.a.s.) hem dua ederek hem de onlarla konuşarak, onlara destek olması anlamını ifade etmektedir. Bu bağlamda Kuşeyrî (ö. 465/1072) tefsirinde “senin himmetinle onlarla dostluk kurman, arkadaşlık etmen, toplum içerisinde onlarla muhatap olman, onlar için mallarıyla hür bir şekilde yaşamalarından daha hayırlıdır” ifadelerine

³⁴¹ TABERÎ, *Câmiü'l-beyân*, VI, s.112; EBÎ HAYYÂN, *Tefsiru Bahru'l Muhît*, V, s. 99; ŞEVKÂNÎ, *Fethü'l-kadîr* II, s.521; EBU'S SUÛD *Tefsiru Ebi's Suûd*, IV, s.16; KURTUBÎ, Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Camiu' li Ahkâmi'l Kur'an*, Thk. Muhammed İbrahim Hifnevî- Mahmud Hamid Osman, Kahire Daru'l Hadis, 2010, V, s.563; KUTUP, Seyyid b. Kutb b. İbrahim, b. Hüseyin, *Fî zilâli'l Kur'an*, Kahire, Daru's Şurûk, 1990, III, s.1709; DEMİR, *Zekâtın Kavramsal Çerçevesi*, s.34; GÖZÜBENLİ, *Zekât- Fitre Nisablarının Değerlendirilmesi*, s.45

³⁴² Nisâ, 4/7, 118

³⁴³ SEMİN HALEBÎ, *Umdetü'l-huffâz*, III, s.217; ÜDEH, *et-Tatavvuru'd-dilâlî* s.167; HAMMUDÎ, *Mevsuâtü meâni elfâzi'l Kur'âni'l Kerim*, II, s.158; GÖZÜBENLİ, *Zekât- Fitre Nisablarının Değerlendirilmesi*, s.45; ÖMER, *Mu'cemu'l-mevsûi*, s. 350; GÖZÜBENLİ, *Temel Dini Kavramların Başka Dillere Aktarılması Problemi ve Meâller, Kur'an Mealleri Sempozyumu – Eleştiriler ve Öneriler-* (24-26 Nisan 2013 İzmir) DIB-Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 2010, I. s.84. (Aynı ifade Nisa Sûresi 11. Miras ile ilgili ayette Allah'ın yapmış olduğu belirleme, taksim anlamında kullanılmıştır. “Allah size, çocuklarınız hakkında erkeğe, iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder. İkidenden fazla kadın iseler bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, ana-babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da ana-babası ona vâris olmuşlarsa anasının hakkı üçte birdir. Ölenin kardeşleri varsa anasının payı, vasiyetten ve borçtan sonra altıda birdir. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş paylardır; şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.”)

³⁴⁴ TABERÎ, *Câmiü'l-beyân*, VI, s.111; EBÎ HAYYÂN, *Tefsiru Bahru'l Muhît*, V, s. 99; İBNİ KESİR, *Tefsiru'l Kur'an'il Azîm*, II, s.523; SUYUTÎ, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed, *ed-Dürrü'l Mensûr Fî't-Tefsiri bi'l Me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Kahire, Merkezü Hicr li'l Buhûs ve'd Dirasâtü'l Arbiyye ve'l İslâmiyye, 2003, VII, s. 517; İBN ÂŞÛR, Muhammed Tahir, *Tefsiru't -Tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus, Darü't-Tunusiyye li'n Neşr, 1984, XI, 23; SEMİN HALEBÎ, *Umdetü'l-huffâz*, II, s.349.

yer verir.³⁴⁵ وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا ifadesi Tevbe Sûresi 84. ayette geçen *وصل عليهم* “Onlardan ölmüş olan hiçbirinin üzerine asla namaz kılma” bu ayettiyle birlikte değerlendirildiğinde ayette geçen namazdan kasıt cenaze namazı olduğu anlaşılmaktadır. Bir kısım insanların cenaze namazlarının kılınmaması emredilirken, bu ayette *وصل عليهم* denilerek üzerlerine namaz kılınması emredilmektedir. Onların üzerine namaz kılmak destek olmak anlamında gelmektedir. Hz. Peygamber’in (s.a.s.)desteği onlar için sekinettir. Konu bu açıdan değerlendirildiğinde *وصل عليهم* onlara dua et şeklinde tercüme edilmesi uygun olmamaktadır. Dua, istiğfar, Tevbe ifadeleri varken ayette *وصل عليهم* geçmesinden dolayı anlam cenaze namazına hamledilebilir. Nitekim Ebî Hayyan’ın (ö. 745/1344) Bahrü’l Muhît’inde “öldükleri takdire onların üzerine namaz kıl” ifadesine yer verilmektedir.³⁴⁶

Medine döneminde nazil olan ayetler incelendiğinde şunları söylemek mümkündür. Medeni ayetlerde mali disiplin prensipleri belirlenmiş, görev ve yükümlülükler tespit edilmiştir. Mekke dönemindeki ayetlerde geçen infak ve zekât gibi kavramlar bu dönemde de namazla birlikte zikredilmeye devam etmiştir. Ancak zekâtla eşanlamlı olarak kullanılan sakada, Allah rızası için vermek anlamına gelen *قرضا حسنا* karz-ı hasen bu döneme ait kavramlardır. Mekke ve Medine döneminde nazil olan zekât ifadesinin geçtiği ayetlerde sarf yerlerine temas edilmezken, “infâk” ve “sadaka” tabirlerinin geçtiği ayetlerin bazılarında sarf yerleri zikredilmesi bu dönemde dikkati çeken diğer bir husustur.³⁴⁷ Kur’ân’da geçen *اعطى* lafzının vermek anlamına geldiği hususunda herhangi bir tereddüt olmamakla birlikte, zekât başta olmak üzere Allah’ın rızasını kazanmaya yönelik yapılan harcamaları ifade ederken hiçbir ayette vermek anlamına gelen *أعطى* kelimesi kullanılmamıştır. Genelde Kur’ân’da mali boyutlu sadece sevap beklemeksizin verilmesi mecburi olan harcamayı ve toplanan zekât ve sadakaların dağıtılmasını ifade etmek için bu ifade kullanılmıştır.³⁴⁸ Nitekim Cizye vergisini ifade

³⁴⁵ KUŞEYRÎ, Ebû’l Kâsım Zeynü’l-İslâm Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdulmelik, *Tefsirü’l Kuşeyrî el-Müsemma Letâ’ifü’l-İşârât*, Ta’lil Abdullatif Hasan Abdurrahman, Beyrut, Darü’l Kutübi’l İlmiyye, 2007, I, s.444.

³⁴⁶ EBÎ HAYYÂN, *Tefsiru Bahru’l Muhît*, V, s. 99.

³⁴⁷ YENİÇERİ, *İslâm’da Devlet Bütçesi*, s.31.

³⁴⁸ SEMİN HALEBÎ, *Umdetü’l-huffâz*, I, s.53; HAMMUDÎ, *Mevsuâtü meâni elfâzi’l Kur’âni’l Kerim*, II, s.61; GÖZÜBENLİ, *Kur’ân’da Çalışma Hayatına Dair Hukukî İlkeler*, s.224; DEMİR, *Zekâtın Kavramsal Çerçevesi*, s.28.

için bu ifade kullandığı gibi³⁴⁹ toplanan sadakaların dağıtımı³⁵⁰ için de aynı ifade kullanılmıştır. Kur'ân'da Allah yolundaki harcamaları ifade etmek için zekât, sadaka ve diğer lafızlarda ايتاء mastarından اتيان – اتي gelmek- getirmek kökünden fiiller kullanılmaktadır.³⁵¹ ايتاء karşı tarafın kabulüne gerek kalmaksızın tek taraflı vermeyi ifade ederken, اعطى ise karşı tarafın kabul etmesi gerekmektedir. ايتاء minnettarlık hissedilmeden karşılıksız vermektir. Ancak اعطى ise veren ve alan arasında minnettarlık gibi bir ilişki söz konusudur.³⁵²

3. Hz. Peygamber'den Sonraki Dönemde Zekât

Zekâtın genel kural ve çerçevesi Hz. Peygamber ve ardından Hulefâ-i Râşidîn döneminde sistemleşmiştir. Muaviye dönemiyle birlikte temel esaslar değişmemekle birlikte, siyasi, ekonomik ve bölgesel farklılıklar nedeniyle bazı detaylarda farklılıklar gözlenmiştir. Bu konuda göze çarpan farklılıkların başında halkın Emevi idarecilerine ve onların görevlendirdiği kimselere zekât ödeyip ödememe problemi olmuştur.³⁵³ Emevi halifelerinden Ömer b. Abdulaziz (ö.101/720) zekât âmillerine Hz. Peygamber'in (s.a.s.) “İslâm'da celeb, ceneb ve müşagare yoktur. Müslümanların zekâtı ancak subaşında veya evlerinin önündeki sahada alınır.”³⁵⁴ hadisinde buyurduğu ve o dönemdeki uygulamalarında olduğu gibi “İnsanların zekâtlarını su başlarında ve evlerinin önündeki sahalarda almalarını” emretmiştir. Zekât âmiller vasıtasıyla

³⁴⁹ Tevbe, 9/29; “Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

³⁵⁰ Tevbe, 9/58; “İçlerinden sadakalar konusunda sana dil uzatanlar da var. Kendilerine ondan bir pay verilirse, hoşnut olurlar; eğer kendilerine ondan bir pay verilmezse, hemen kızarlar.”; Duha 93/5 “Şüphesiz, Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın.”; Kevser, 108/1 “Şüphesiz biz sana Kevser'i verdik.”

³⁵¹ GÖZÜBENLİ, Kur'ân'da Çalışma Hayatına Dair Hukukî İlkeler, s.225.

³⁵² HAMMUDÎ, Mevsuâtü Meâni Elfâzi'l Kur'âni'l Kerim, I, s.68.

³⁵³ Detaylı bilgi için bkz: EBÛ UBEYD, Kitâbü'l-emvâl, no: 1788-1834, s.580-587; ÖZKAN, Mustafa, Emeviler Döneminde İktidar-Ulema İlişkisi, Ankara, Ankara Okulları Yayınları, 2008, s.73

³⁵⁴ İBN MÂCE, “Zekât”, 13; EBÛ DÂVÛD, “Zekât”, 8; AHMED B. HANBEL, Müsned, 11: 587; ABDURREZZÂK, Musannef, 4: 42; ED-DÂREKUTNÎ, Sünen ed-Dêrakutnî, 5: 550.

toplanmaktaydı.³⁵⁵ Zekâtın sarfı ile ilgili Hz. Peygamber dönemindeki uygulamalar devam etmiştir.³⁵⁶

Abbâsîler döneminde de Hz. Peygamber ve ardından Hulefâ-i Râşidîn dönemindeki genel kurallara titizlikle bağlı kalınmıştır. Zekâtlar âmiller aracılığıyla toplanıp sarf yerlerine dağıtılmıştır.³⁵⁷ Abbâsî döneminde dinî, ictimaî ve kültürel alanda kendini gösteren gelişmeler sonucunda 301 yılında vakıflarla hayır işlerini ve zekât gelirlerini idare etmek için Dîvânü'l-birr kurulmuştur.³⁵⁸

Osmanlı Devleti Müslümanlardan alınan zekât, öşür vb. mali yükümlülükler bağlamında kendisinden önceki kurulan İslâm devletlerinin uygulamalarını devam ettirmiştir. Özellikle malî konularda Abbasilerin parlak dönemindeki gelişmiş usûller uygulamıştır.³⁵⁹ Tahsil edilen gerek şer'î gerekse de örfî vergilerin cins ve miktarı, nerede ne zaman tahsil edileceği kanunnamelerde açıkça geçmekteydi.³⁶⁰ Osmanlı toplumunda zekât, devletin dağıtımına müdahale etmediği, tamamen vatandaşın dini anlayışına bırakıldığı bir malî yükümlülüktü.³⁶¹

B. Zekâtın Temel Özellikleri³⁶²

Zekâtın nakit veya mal olarak ödenebilmesi, karşılıksız olması, zorunluluğun esas olması, harcama kalemlerinin sınırlı olması ve muafiyet ayrıcalık söz konusu olmaması temel özelliklerindendir.

Zekât mükellefin durumuna göre ve fakirin maslahatına göre aynî ve nakdî olarak tahsil edilebilmesi vergiden ayıran bir özelliktir.³⁶³ Mükellef zekâtın nakdî

³⁵⁵ KOYUNCU, Mevlüt, *İkinci Hazreti Ömer*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1996, ss. 49-53.

³⁵⁶ APAK, Adem, *Emevi Dönemi Zekât Uygulamaları*, Tarihten Günümüze Zekât Uygulamaları, İSAV İstanbul, Ensar Yayınları, 2007, s.170.

³⁵⁷ APAK, Adem, *Emevi ve Abbâsîler Döneminde Zekât Uygulamaları*, Tarihten Günümüze Zekât Uygulamaları, İSAV- İstanbul, Ensar Yayınları, 2007, ss.317-322.

³⁵⁸ SALİH, Suphi, *İslâm Kurumları*, trc. İbrahim Sarmış, Ankara Fecr Yayınevi, 1999, s.192.

³⁵⁹ İNALCIK, Halil, *XV Asır Osmanlı Maliyesine Dair Kaynaklar*, Tarih Vesikaları (1955), I, s.128; CİN, Halil, AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul, Osmanlı Araştırmalar Vakfı, 2011, s.333.

³⁶⁰ AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1974, II, s.285; CİN, AKGÜNDÜZ, *Türk Hukuk Tarihi*, s.311.

³⁶¹ KAZICI, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, s.88.

³⁶² Zekâtın temel özellikleri vergi ile mukayese bölümünde detaylı ele alınacağından burada sadece maddeler halinde isimlerinin zikredilmesi ve kısa bir açıklamayla yetinilecektir.

yardımlar şeklinde verebileceği gibi aynî yardımlar şeklinde de verebilir. Zekât ödeyen mükellef, ödediği zekât mukabilinde devletten veya fakirden bir karşılık beklemez. Kişi ödediği zekât aracılığıyla zimmetindeki borçtan kurtulduğu gibi samimiyetine göre ahirette de sevaba hak kazanır.

Zekât malî bir ibadettir ve dinî açıdan mükellefin zekât vermesi zorunludur. Zenginlerin uhdesinde fakirlere ödenmesi gereken bir borç olarak görülür. Bu nedenle zengin, fakiri minnet altında bırakma ve başına kakma hakkına sahip değildir.³⁶⁴ Zekâtın sarf yerleri bizzat Allah (c.c.) tarafından Tevbe Sûresinde açıkça ifade edilmiştir.³⁶⁵ Genel kanaate göre bu ayetin kapsamına girmeyen hususlar, harcama kalemlerine dâhil edilmez. Zekât ahlaki, sosyal ve siyasi gayelerle ayette belirtilen yerlere harcanmak zorundadır.

Zekât tek taraflı bir yükümlülük olup zengin müslüman olan bireylerin karşılık beklemezsizin yapmış oldukları bir ödemedir. Mükellef ve zekât kapsamına giren mallarda aranan şartların bulunması halinde herhangi bir muafiyet söz konusu olmayıp mutlaka ödenmek zorundadır.

C. Zekâtın Temel Unsurları

1. Zekâtın Tahakkuk Şartları

İslâm hukukunda bir kimsenin mükellef olabilmesi için vücut ve eda şartlarını taşıması gerekmektedir. Aynı zamanda kişinin zekât mükellefi olabilmesi için şahsında ve zekât verilecek mallarda olması gereken birtakım şartlar vardır.

³⁶³ AKYÜZ, *Zekât*, s.48.

³⁶⁴ Bakara, 2/254. “Ey iman edenler! Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez”

³⁶⁵ Tevbe, 9/60. “Sadakalar (zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

a. Vücub Şartları

Zekâtın malî bir yükümlülük olması, ibadet yönünü bulunması ve harcama kalemleri bakımından diğer şahıslar ile ilgili olmasından dolayı İslâm hukukçuları bazı şartların detayları ile ilgili farklı düşünmektedirler.³⁶⁶

i. Müslüman olmak

Kur'ân'daki zekât ayetleri ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulamaları incelendiğinde ilgili nasların muhatabının kadın-erkek ayırt etmeksizin sadece inanan insanlar olduğu görülmektedir.³⁶⁷ Kur'ânda mali mükellefiyetlere tabi olan Müslümanlara “mussaddikîn-mussaddikât”³⁶⁸ gibi özel bir kavram kullanılmaktadır.³⁶⁹

ii. Akıl- Baliğ

Buluğa ermek, kişinin dinen yetişkin sayılıp Şarî' tarafından muhatap alındığı, Şarî' ve topluma kaşı görev ve sorumluluklarının başladığı dönemdir. Ergenlik kişinin bedensel ve biyolojik olgunluğunu, akıl ise psikolojik ve manevî olgunluğunu ifade eder.³⁷⁰ Aklî melekeleri yerinde olmayan kimse eda ehliyetlerini kaybettiğinden dolayı ibadetlerle sorumlu tutulmazlar.³⁷¹ Zekât iki yönlü bir mükellefiyet olduğundan akıl-baliğ olmayan kimselerin durumları diğer ibadetlere göre farklıdır. Bu hususta mezhepler arasında görüş farklılıkları bulunmaktadır. Görüş ayrılığının temelinde

³⁶⁶ İBN RÜŞD, Ebû'l Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endülüî, *Bidayetü'l-müctehid Nihâyetü'l Muktesid*, Kahire, Daru'l Hadis, 2004, II, s.6.

³⁶⁷ KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi'*, II, s.377; el-HALEBÎ, *Mültekâ'l ebhur*, I, s.170; İBN RÜŞD, *Bidayetü'l-müctehid*, II, 6; BÂDENCEKÎ, Hasan b. Abdurrahman, *Mesâilu-z Zekâti'l Muâsıra Dirasetun Fıkhiyyetün Te'siliyyetün*, Beyrut, Daru'n Nevâdiri'l Lübnaniyye, 2014, s. 48; ÖZEK, Ali, KARAMAN, Hayrettin, AYDIN, M. Akif, ERKAL, Mehmet, *İbadet ve Müessesese olarak Zekât*, İstanbul, İSAM Yayınları, 1984, s.30; AKYÜZ, *Zekât*, s.142.

³⁶⁸ Hadîd 57/18.

³⁶⁹ AKYÜZ, *Zekât*, s.143

³⁷⁰ PAÇACI, İbrahim, *Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar (Nisab ve Zekât Oranları)*, Ankara, Ayrıntı Basın Yayın, 2015, s. 40.

³⁷¹ en-NESEFÎ, Ebû'l Berekât Hafizüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Menâri'l Envâr*, trc. Soner Duman, Osman Güman, Süleyman Kaya, İstanbul, Beka Yayınları, 2016, s.299; ZEYDAN, Abdulkerim, *el-Vecîz fi Usulü'l Fıkıh*, Beyrut, Müessesetü'r-Risale Naşirun, 2014, s.89; EBÛ ZEHRÂ, Muhammed, *Usûlü'l-Fıkıh*, Kahire, Daru'l Fikri'l Arabî, 1985, s.307; ATAR, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, MÜİFV Yayınları No:24, s.196; ŞA'BÂN, Zekiyyüddin *Usûlü'l-Fıkıh*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara, TDV Yayınları, 2018, s.388.

zekâtın ibadet mi yoksa mali yükümlülük mü olduğu tartışması ya da namaz, oruç gibi mahza ibadet olup mükellefin niyetinin şart olup olmaması ve edasında vekaletin geçerli olup olmadığı gibi hususlar yatmaktadır.³⁷² Zekâtta mükellefin şahsını esas alan Hanefîlere göre zekâtın ibadet yönünün daha ağır bastığından dolayı ziraî ürünler hariç çocuk ve akli melekelerinden yoksun kimseler zekât yükümlülüğünden muaftır.³⁷³ Zekâtta malı esas alan Hanefîlerin dışındaki mezhepler ise; zekâtın mükellefe değil, mala bağlı bir vergi olduğu görüşünden hareketle çocuk ve mecnunun zekât mükellefi olduğu görüşündedirler. Çocuk adına velisi, aklî melekeye sahip olmayanlar adına vasîsi zekâtı öderler.³⁷⁴

Muasır âlimlerden Karadavî, Muhammed Ebû Zehra, Yunus Vehbi Yavuz zekâtın fakirin hakkına mutaallık olması, ayet ve hadislerde geçen zekât lafızların umum ifade etmesinden dolayı çocuk ve akli melekeye sahip olmayan mecnunun zekât mükellefi olduğu görüşünü tercih etmektedirler.³⁷⁵ Yavuz bu görüşünü; zekâtın mali bir ibadet olması ve veli tarafından gerekli yerlere ödenmesi durumunda, fert ve toplumda icra ettiği te'sir, meydana getireceği fayda ile akıllı ve baliğ insanların verdikleri zekâtın

³⁷² en-NESEFÎ, *Menâri' l Envâr*, s.300; ZEYDAN, *el-Vecîz fî Usulü'l Fıkh*, s.89; EBÛ ZEHRA, *Usûlü'l-Fıkh*, s.307; ATAR, *Fıkh Usûlü*, s.196; ŞA'BÂN, *Usûlü'l-Fıkh*, s.388; ERKAL, *Vergi Hukuku ve Uygulamaları*, s.108-110.

³⁷³ ŞEYBANÎ, *el-Câmiu's-Sağîr*, s. 128; KÂSÂNÎ *Bedâiu's-sanâi'*, II s.378; MERGİNÂNÎ, *Hidâye*, I, s.103; İBN NÜCEYM, *Bahru'r-râik Şerhu Kenzü'd -dekâik*, II, s.354; İBNÜ'L HÜMÂM, Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, Thr. Abdurrezak Gâlib el-Mehdî, Beyrut, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 2003, II, s.166; DÂVÛDÎ, *Kitâbü'l-emvâl*, s.161; HALEBÎ, *Mültekâ'l ebhur*, s.170; İBNÎ ABÎDİN, *Reddü'l -muhtâr* III, s.173; Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm*, II, s.79; NICOLAS, *İslâmın Malî Hükümleri*, s.189; KARADAVÎ, *Fıkhü'z-zekât*, s.105; KANAN, Enver Osman, *Farklı İçtihat Yöntemlerinin Fıkhî Yoruma Etkisi*, İslam ve Yorum, Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar, Ankara, Malatya İlahiyat Vakfı, 2017, I, s.266.

³⁷⁴ MÂLİK, b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-kübra li İmam Mâlik bin Enes Rivayetü İmam Sahnun b. Said et-Tenuhî*, thk. Amir el-Cezzâr- Abdullah el- Minşevî, Kahire, Daru'l Hadis, 2005, I, s.357; ŞAFÎÎ, *el-Umm*, II, ss.28,30; DÂVÛDÎ, *Kitâbü'l-emvâl*, s.161; MAVERDÎ, *Havi'l-kebîr*, III, s.152; HIRAKÎ, Ebu'l-Kâsım Ömer bin el-Huseyn, *Muhtasar*, Dâru's-Sahâbeti lit'Turâs, byy., 1993, s.43; İBN KUDÂME, *el-Muğnî*, IV, s.;69; İBN KUDÂME, *el-Kâfî*, I, s.380; İBNÎ MUFLÎH, *Kitabü'l-fürû'*, II, s. 248; İBNÎ HAZM, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said, *Muhalla bi'l esâr*, thk. Abdulgaffâr Süleyman el-Benderi, Beyrut, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, 2003, IV, s.8; İBN RÛŞD, *Bidâtü'l Müctehid*, II, s. 5; RUYANÎ, *Bahrü'l-mezheb* IV, s.75; GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhya'u Ulumu'd Dîn*, thk. Ali Muhammed Mustafa, Said Muhasinî, Dimaşk, Daru'l Feyhâ-Daru'l Manhal Naşirûn, 2010, I, s.611; HALEBÎ, *Mültekâ'l ebhur*, s.170; NICOLAS, *İslâmın Malî Hükümleri*, s.189; KARADAVÎ, *Fıkhü'z-zekât*, s.106-108; KANAN, *Farklı İçtihat Yöntemlerinin Fıkhî Yoruma Etkisi*, I, s.266.

³⁷⁵ KARADAVÎ, *Fıkhü'z-zekât*,109; EBÛ ZEHRA Muhammed, *et-Tekâfülü'l-İctimâiyyü 'l-İslâm*, Kahire, Daru'l Fikri'l Arabî, 1991, s.77; YAVUZ, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, s.336; ERKAL Mehmet, "Zekât" *İlmihal- İman ve İbadetler*, TDV İSAM Yayınları, I, s.427.

icra ettiği te'sirin aynı sonucu doğuracağı ve bu malların zekâtтан muaf tutulması halinde kendileri ve toplum için fayda sağlamayacağı gibi, malların atıl bırakılıp, stok edilmesine yol açacağı şeklinde temellendirmektedir.³⁷⁶

Günümüzde zekât harcama kalemleri ve zekâta tabi olan mal açısından bakıldığında akıl-baliğ olmayan kimselerin mallarından zekât alınması daha uygundur.

iii. Hür olmak

İslâm, ilk geldiği ortamda sosyal bir sınıf olarak var olan kölelik müessesesini doğrudan kaldırmamış ancak bu uygulamayı kaldırmayı teşvik eden prensipler koymuştur. Söz gelimi İslâm ceza hukukunda ceza gerektirecek bir suç işlendiğinde, köle azat etmek cezaî bir müeyyide olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda işlenen birçok suçun affı için keffaret olarak köle azat etme emredilmektedir.³⁷⁷ Dolayısıyla İslâm'da aslolanın insanların hür yaşamasıdır. Klasik fıkıh kitaplarında mükellefte aranan şartlar arasında hürriyet özellikle zikredilmekte ise de günümüzde kölelik diye bir sosyal sınıfın kalmamasından dolayı bu şart geçerliliğini yitirdiği söylenebilir.

Günümüzde hürriyetinden yoksun mahkûm ve tutukluların köleler kapsamında mütalaa edilemeyeceği aşîkârdır. Her ne kadar hürriyet bakımından kısıtlı olsalar dahi kendileri veya vekilleri aracılığıyla yapmış oldukları malî tasarruflar geçerlidir.³⁷⁸ Bu bakımdan “rikâb” fonundan mahkûmların kefaletini ödeyerek hürriyetlerine kavuşmalarına olanak sağlanması durumunda zekât yerine geçmez.

b. Zekât Alınacak Mallarla ilgili şartlar

Kur'ân'ı Kerim'de hangi malların zekâta tabi olduğu, zekâtın şartları ve Nisablarını gibi detay bilgiler zikredilmemiş, bu konu kavî ve fiilî sünnete bırakılmıştır. Bu konudaki tafsilat, Hz. Peygamber'in (s.a.s.)sünnetinden, zekât memurlarına verdiği

³⁷⁶ YAVUZ, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, s.336.

³⁷⁷ İslamın köleliğe bakışı hakkında bkz. BAKKAL, Ali, *Kölelikten Önderliğe İslam'a Göre Kölelik ve Kölelerin İslamiyetle Yükselişi*, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2011, ss.73-86.

³⁷⁸ PAÇACI, *Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar*, s.42

tâlimatlar ve bizzat uygulamalarından öğrenilmektedir. Zekâta tabi olan mallarda aranan şartlar:

i. Tam mülkiyet

Bir malın zekâta tabi olabilmesi için malda aranan şartların başında mükellefin mal üzerinde tam mülkiyet hakkına sahip olması gelmektedir. Hem malın kendisinde hem de menfaatinde tam tasarruf (zilyedlik) hakkına sahip olması gerekmektedir. Kâsânî, mülkiyeti “tasarrufa konu olan şey üzerinde sırf sahibine ait olmak üzere (ihitsas) tasarruf yetki ve iktidarındır veya mülkiyet, tasarrufa konu olan şey üzerinde tasarrufta bulunabilmek üzere hukuk düzenince bahsedilen bir yetki ve iktidardır.”³⁷⁹ şeklinde tarif etmektedir. Mevsilî, “Temlik iki çeşittir. Bir aynî temlik, ivazlı ve ivazsız olmak üzere ikiye ayrılır. İki, menfaatlerin temliki, ivazsız ve ivazlı olmak üzere iki çeşittir. İvazlı menfaat temlikinin örneği de icare akdidir” açıklamasına yer vermektedir.³⁸⁰ Ebû Zehra, mülkiyeti “insan ile eşya, hak ve menfaatler arasında hukuk düzenince tarif edilen ve kişiyi o şeyden hukukun izin verdiği ölçüde her türlü yararlanma biçimi ile ve yine hukukun çizdiği sınırlar çerçevesinde yararlanma hususunda tek başına söz sahibi kılan hukuki bir ilişkiden ibarettir”³⁸¹ şeklinde tarif ederken Mustafa Zerkâ ise “bir engel olmadığı sürece şer’an sahibine tasarruf yetkisi veren ve başkasının tasarrufunu engelleyen bir aidiyet bağıdır.” şeklinde tarif etmektedir.³⁸²

Zekât verilecek malda tam mülkiyet şartının aranması bu şarta haiz olmayan malların zekâta tâbi olmayacağı sonucunu doğurur. Fakir ve yetimlerin yararlanması şartıyla mescit, medrese gibi kurumlara vakfedilen mallarda zilyedlik

³⁷⁹ KÂSÂNÎ, *Bedâiu’s-sanâi*, II, s.390; ERKAL, “Zekât”*İlmihal (İman ve İbadetler)*, Ankara, DİB Yayınları, 2006, I, s.428;

³⁸⁰ MEVSİLÎ, Ebû'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdud, *el-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar*, thk. Ali Abudlhamid Ebû'l hayr- Muhammed Vehbi Süleyman, Daru'l Hayr, 1998, I, s.138; HACAK, Hasan, “Mülkiyet”, DIA, 2006, XXXI, s.543-548.

³⁸¹ EBÛ ZEHRÂ, *el-Milkiyye ve Nazariyyetu'l Akd*, s.67; ÇALIŞ, Halit, *İslâm Hukukunda Özel Mülkiyet ve Sınırlamaları*, Konya, Yediveren Kitap, 2004, s.47.

³⁸² ZERKÂ, Mustafa Ahmed, *Medhal*, I, s.24; ÇALIŞ, Halit, *İslam Hukûku Literatüründe Eşya Hukûku'nun Temel Kavramları ve Konu ve Kapsam Açısından Milk Terimi*, İslam Hukûku Araştırmaları Dergisi, sayı: 2, Konya, 2003 ss. 185- 205; Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslâm Hukûku*, İstanbul, 1987, III, s.29; Demir, *Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, s. 108.

gerçekleşmediğinden zekât verilmez.³⁸³ Haram yolla kazanılan mallar³⁸⁴, alacak/borçlar, malü'd dımâr³⁸⁵ ortak mallarda zekâtın nasıl, kimler tarafından verileceği hususunun İslâm hukukçuları arasındaki fikir ayrılığının temelinde tam mülkiyet şartı yatmaktadır.³⁸⁶ Emekli ikramiyesi olarak ödenmek üzere memur ve işçilerden devlet tarafından yapılan kesintiler de, memurun veya işçinin mülkiyetine geçmediği sürece tam mülkiyet kriterini sağlamadığından zekâta konu olmazlar.³⁸⁷

ii. Nemâ

İslâm iktisadında nemâ (artıcılık) kavramı, malın sahibine gelir, kâr, fayda temin etmesi veya kendiliğinden fiziki olarak artma, çoğalma özelliğine sahip olmasıdır.³⁸⁸ Zekât verilecek mal, hakikaten veya hükmen artıcı olmalıdır.

Sözlükte “artmak, çoğalmak, bereketli olmak”³⁸⁹ anlamına gelen nemâ kelimesi ıstılahta zekâta tâbi malın artıcı nitelikte olması veya sayılmasını ifade eder; bu

³⁸³ KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, s.390; İBNİ ABİDÎN, *Reddü'l -muhtâr* III, s.174; MAVERDÎ, *el-Havi'l-kebîr*, III, s.152; İBN İBN KUDÂME, *el-Kâfi*, I, s.381; İBN KUDÂME, *el-Muğni*, IV, s.;69; BURHANEDDİN İBNİ MUFLÎH, *el-Mubdi' Şerhu'l Mukni*, II, s.296;

³⁸⁴ Bu malların nasıl kullanılması gerektiği hususunda Karadâvî, sahibi biliniyorsa sahibine iade edilmesi, sahibi ölmüş ise mirasçılara iade edilmesi, oda bilinmiyorsa tamamını sevap beklemeksizin fakirlere tasadduk etmesi gerektiği görüşündedir. Kişinin haram yolla elde ettiği ne kadar malı olursa olsun Şâri' nezdinde zengin sayılmaz. Bundan dolayı Serahsî ve bazı Hanefî hukukçuları Zâlim emir ve sultanlara sadaka verilebileceği görüşündedirler. Elleriindeki mallar kendilerinin değil ümmetin malı olduğundan fakir saymışlardır. (ERKAL, “Zekât”*İlmi*hal, I, s.428; KARADÂVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.126.)

³⁸⁵ Inkâr edilen, devlet tarafından müsadere edilen, gasp edilen, kaybolan, düşman tarafından alınan, denize düşen mallar gibi elde bulunmayan, ele geçmesi de umulmayan mallara malü'd Dımâr denir. Elde edilmeden bu tür malların zekâtı verilmez. Bkz: ERKAL, Mehmet, *Zekât*, İstanbul, DIA, 2013, XXXIV, s.197. ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s.70

³⁸⁶ RUYANÎ, *Bahrü'l-mezheb* IV, s.75; BURHANEDDİN İBNİ MUFLÎH, *el-Mubdi' Şerhu'l Mukni*, II, s.297; KARADÂVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, 125-131; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulamaları*, 67; AKYÜZ, *Zekât*, 190-202.

³⁸⁷ KARADÂVÎ, *Fıkhu'z-zekât*,131; AKYÜZ, *Zekât*, 199.

³⁸⁸ ŞİRBİNÎ, Şemsuddin Muhammed b. Hatîb, *Muğni'l-muhtâc İla Ma'rifeti Maâni Elfâzi'l Minhâc*, Beyrut, Darul Fikr, ts. I, s.366; KARADÂVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, 131; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulamaları*, 75; AKYÜZ, *Zekât*, 219.

³⁸⁹ İBN MANZÛR, *Lisânü'l-Arab*, XV, s.341; FİRÛZÂBÂDÎ, *el- Kâmûsu'l-muhît*, s.1393; EBU HAKAH, *Mu'camu'n-nefâis el-Vasît*, s.1282; FERÂHÎDÎ, *Kitabu'l Ayn*, “تَمَانِي” , IV, s.269; AMARA, *Kamûs'l Mustalahati'l İktisadiyye*, “النمو” , s.604; ERDOĞAN, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.452.

nitelikteki mala nâmî denir.³⁹⁰ Nemâ şartının gerçekleşmesi için Fukahâ Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Hulefâ-i Râşidîn'in uygulamalarını dikkate alarak malın artıcı olması gerektiği ve bunun içinde bir yıl gibi bir süre gerektiği kanaatine varmışlardır.³⁹¹ Fıkıhta nemâ hakikî ve takdirî (hükmi) olmak üzere iki kısma ayrılarak incelenmektedir. Hakikî nemâ maldaki gerçek anlamda artışı belirtirken; bu kısımda ele alınan nâmî malları, ticaret malları, toprak ürünleri, hayvanlar, define ve madenler şeklinde dört grupta toplamak mümkündür. Takdirî nemâ bir malın potansiyel olarak artma, arttırılma ve çoğalma özelliğine sahip bulunması sebebiyle fiilen artış gerçekleşmesi bile artıcı nitelikte sayılması demektir. Altın, gümüş ve para bu grupta yer almaktadır.³⁹² Sanayi yatırım ve üretim araçları; kira geliri getiren binalar ve nakil vasıtaları; maaşlar, ücretler, serbest meslek kazançları; tahvil ve senetler gibi gelirlerin durumu naslarda geçen mallara kıyas edilerek zekât kapsamına dâhil edilir.³⁹³

Sahibine gelir ve kâr temin etmeyen ya da bu özelliklere sahip olmayan mallar, örneğin kişinin okuduğu kitaplar, oturduğu evi, kullandığı aletler, binek hayvanı, özel aracı gibi malları zekât kapsamında değildir.³⁹⁴

iii. Nisab

Kişinin malî mükellefiyetlerle yükümlü olabilmesi için gerekli ekonomik zenginlik göstergesi, fıkıh ilminde nisab terimiyle ifade edilmektedir. İslâm'da zenginlik ölçüsü olarak alınması gereken miktarı temsil eden nisab kavramı; sözlükte her şeyin aslı, kökü, özü; bıçak sapı, güneşin battığı yer, bulunması gereken asgarî miktar, adet

³⁹⁰ SERAHSÎ, *el-Mebsût*, II, s.150; SEMERKANDÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebû Ahmed, *Tuhfetu'l Fukâha*, Beyrut, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, 1984, I, s.271; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi'*, II s.394; MERGİNÂNÎ, *el-Hidâye*, I, s.103; ERKAL, Mehmet, "Nemâ", İstanbul, DIA, 2006, XXXII, s.549; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulamaları*, 75; AKYÜZ, *Zekât*, 220.

³⁹¹ SERAHSÎ, *el-Mebsût*, II, s.150; SEMERKANDÎ, *Tuhfetu'l Fukâha*, I, s.271; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi'*, II s.394; MERGİNÂNÎ, *el-Hidâye*, I, s.103; el-HALEBÎ, *Mültekâ'l-ebhur*, I, s.169; İBNİ ABİDİN, *Reddü'l -muhtâr* III, s.179; KARÂFÎ, *ez-Zahîra*, III, s. 11; EBÛ ZEHRÂ, *et-Tekâfülü'l-İctimâi fi'l-İslâm*, s. 69; KARADÂVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, 133; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulamaları*, 77; AKYÜZ, *Zekât*, 220; ERKAL, "Zekât" *İlmihal*, I, s.430.

³⁹² ERKAL, "Nemâ", XXXII, s.549; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulamaları*, 75; AKYÜZ, *Zekât*, 220.

³⁹³ KARADÂVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, 139; AKYÜZ, *Zekât*, 220; GÖZÜBENLİ, *Zekât Rahmet Getiren Paylaşım*, s.290

³⁹⁴ KARADÂVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, 134; AKYÜZ, *Zekât*, 221; GÖZÜBENLİ, *Zekât Rahmet Getiren Paylaşım*, s.290.

gibi anlamlara gelmektedir.³⁹⁵ İstılahta ise zekât, sadaka-i fitır, kurban gibi mali ibadetlerle yükümlü olmak için belirlenen zenginlik ölçüsüdür.³⁹⁶ Bu kavram malî ibadet ve mükellefiyetle sorumlu olmanın alt sınırıdır.

Fıkıh literatüründe nisab konusunda oldukça geniş bir birikim oluşmuştur. Bu konuda Hanefî fıkıh sistematüğinde, günümüz malî hukuk alanında vergi dilimi açısından yapılan kademeli gruplandırmalar gibi birtakım kriterler, zenginlikle ilgili kademeli derecelendirmeler yapılmıştır.³⁹⁷ Bu derecelendirmeler; nisâb-ı ginâ (zenginlik nisabı) olarak bilinen bu zenginlik seviyesi, kişiyi zekât mükellefi kılan, temel ihtiyaç maddeleri dışında nisab miktarı, nâmî malı olan kimselerdir. Bu seviyede zenginliğe sahip olan kimse, zekât, kurban ve fitre gibi mali ibadetlerin tamamını yerine getirmekle mükelleftir.³⁹⁸

Nisâb-ı istiğnâ (zekât mükellefi kılmayıp, zekât almasına mâni olan Nisab) temel ihtiyaç maddeleri dışında nâmî, gelir getirici olmayan Nisab miktarı değerinde mala sahip olan kimselerdir. Bu seviyede mala sahip olan kimseler, sadece kurban kesmek ve fitre vermekle mükelleftirler. Bu zenginlik zekât almaya manidir.³⁹⁹ Nisabın altında gelire sahip olan kimseler için zekât almak mübah görülmektedir. Bu gruba dâhil olan kimselerin dilenmesi haramdır.⁴⁰⁰ Bu grupta yer alanlar kendisinin ve ailesinin bir

³⁹⁵ FERÂHÎDÎ, *Kitabu'l Ayn*, “النصب”, IV, s.226; AMARA, *Kamûs'l Mustalahati'l İktisadiyye*, “النصب”, s.592; ERDOĞAN, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.457.

³⁹⁶ ERKAL, Mehmet, “Nisab”, DIA, 2007, XXXIII, s.138; ERKAL, Zekât Bilgi ve Uygulamaları, s.79; KACIR, Temel, Zekâta Tabi Malların Nisaplarının Hz. Peygamber (s.a.s.) Döneminde Değer Bakımından Eşitliği Meselesi, Kilis 7Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakltesi Dergisi, 2015/1 II, S.2, ss.59-83; AKYÜZ, Zekât, s.202. KARADAVÎ, Fıkhu'z-zekât, s.134;

³⁹⁷ GÖZÜBENLİ, *Malî Hukuk*, s.365

³⁹⁸ ERKAL, “Nisab”, XXXIII, s.138; GÖZÜBENLİ, *Malî Hukuk*, s.365; TABAKOĞLU, Ahmet, *İslâm İktisadına Giriş*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013, s.359.

³⁹⁹ ERKAL, “Nisab”, DIA, XXXIII, s.140; GÖZÜBENLİ, *Malî Hukuk*, s.365

⁴⁰⁰ Dilenmenin yasak olduğu hadisler için bkz. Hz. Peygamber bir hadislerinde “Sulh için diyet (hamale) ödemeyi kabullenmiştim. Bu hususta yardım istemek için Resulullah (sav)’ı aradım ve karşılaştık. (Meseleyi açınca): “Bekle, bize sadaka malı gelecek. O zaman ondan sana da verilmesini emrederim” buyurdular. Sonra da: “Ey Kabisa! İstemek, üç kişi dışında hiç kimseye helal olmaz: Sulh diyeti (hamale) kabullenen kimse. Buna, gereken miktarı buluncaya kadar, istemeği helaldir. Ama o miktara ulaşınca, artık istemez. Afete uğrayıp malını kaybeden kimse. Buna da maişetini temin edecek miktarı elde edinceye kadar istemesi helaldir. Fakirliğe uğrayan adam. Eğer kavminden üç kişi, “Falancaya fakirlik isabet etti” diye ittifak ederlerse, geçimine yetecek miktarı elde edinceye kadar istemesi helaldir. Bunlar dışında istemek, ey Kabisa haramdır MÜSLİM, “Zekât”, 1044; İBNİ MÂCE, “Ticarât”, 25; TAYÂLİSÎ, *Müsned Ebû Davûd et-Tayâlisî*, 2: 664; DÂRİMÎ, “Zekât”, 37; NESÂÎ, “Zekât”, 80; İBN HİBBÂN, *Sahihi İbn Hibbân*, 8: 190; DÂREKUTNÎ, *Sünen ed-Dêrakutnî*, 3: 24;

günlük nafakasını karşılayacak imkânı olan kimselerdir.⁴⁰¹ Şarî'nin Nisab belirlemesindeki hikmet; herkesin elinde zekâtta muaf, geçimini sağlayabileceği bir miktar malının bulunması gerektiği şeklinde tezahür etmektedir.⁴⁰²

Hiz. Peygamber zekât nisabını, yaşadığı dönemin iktisadî şartlarına göre, o dönemde geçim kaynağı olarak kabul gören mallardan ve asgarî geçim standardı olarak belirlemiştir.⁴⁰³ Bu konuda Şah Velîyullah “Beş veskten az miktardaki hurma için zekât yoktur, beş ukiyyeden az gümüş için zekât yoktur, beş deveden aşağısı için zekât yoktur.”⁴⁰⁴ hadisi ile ilgili şu açıklamaları bize o dönemdeki iktisadî hayatla ilgili ipucu vermektedir: nisabın tahıl ve hurmada 5 vesk, devede 5 tane ve gümüşte 5 ukiyye olarak belirlenmesi, bu miktarların en küçük bir ailenin bir yıllık ihtiyacını karşılayabilecek olmasındandır. En küçük aile karı, koca ve bir hizmetçi ya da bir çocuktan ya da buna yakın az sayıda olan kişilerden teşekkül eder. Bir insanın günde bir rıtlı⁴⁰⁵ ya da bir müd⁴⁰⁶ yiyecek tükettiği düşünüldüğünde Nisab olarak belirlenen bu miktarların bir aileye bir yıl boyunca yeteceği ve hatta hesapta olmayan çeşitli ihtiyaçlara da kâfi

Ahmed b. Hanbel, 19: 182), başka bir hadislerinde “Sadaka zengine helal değildir; sağlığı yerinde güç kuvvet sahibine de helal değildir. O, sersefil edici, fakire düşen, haysiyeti kırıcı borca giren, eleme boğan kana bulasan kimseler dışında hiç kimseye helal değildir. Öyleyse, kim malını artırmak için insanlara el acarsa, bu, Kıyamet günü suratında cırmalama yaralarına ve cehennemde yiyeceği kızgın taslara dönüşür. Öyleyse (buyursun) dileyen azla yetinsin, dileyen de çoğaltmaya çalışsın” (TİRMİZİ, “Zekât”, 23; İBNİ HUZEMEYME, *Sahih İbn Huzeyme*, 4: 64).

⁴⁰¹ YAVUZ, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, s.131; GÖZÜBENLİ, *Malî Hukuk*, s.365

⁴⁰² MASRÎ, Rafik Yunus. *Buhûs fî'z-zekât*, Dar'ul Mektebi, 2009, s.58

⁴⁰³ PAÇACI, *Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar*, s.57.

⁴⁰⁴ MÜSLİM, “Zekât”, 979; İBN MÂCE, “Zekât”, 6; İBN EBÎ ŞEYBE, *Musannef İbn Ebî Şeybe*, 6: 432; EBÛ YA'LÂ, *Müsned Ebî Ya'lâ*, 2: 413.

⁴⁰⁵ Rıtl (ratl, çoğulu ertâl) kelimesi Grekçe litranın Süryânîce yoluyla Arapça'ya geçmiş şeklidir. Aslı Latince “dengelemek, denkleştirmek, tartmak” anlamındaki librodan türeyen “denge, terazi, tartı” manasındaki libradır. Fıkıh kitaplarındaki rıtl ile Bağdat rıtlı kastedilir. Fitre, toprak mahsulünün zekât nisabı ve abdest suyunun miktarı gibi hususlarda ölçü birimi rıtlıdır. Diğer ölçü birimleri gibi yer, zaman ve tartılan şeyin cinsine göre değişiklik göstermişse de bunun değeri genellikle 12 ukiyyeye (1 ukiyye= 119gr x12 = 1.428kg) veya kantarın % 1'ine eşit olmuştur. bkz: REYYÎS, Muhammed Ziyaeddin, *el-Harâc ve'n Nuzumu'l Maliyye li'd Devleti'l İslâmiyye*, Kahire, Daru'l Ensâr, 1977, s.309-337; KALLEK, Cengiz, “rıtıl”, DIA, 2008, XXXV, s.52-55;

⁴⁰⁶ Sözlükte “elleri öne doğru uzatmak” anlamındaki medd kökünden türeyen müd (med) kelimesi “öne uzatılarak birleştirilmiş iki avucun aldığı tahıl miktarı” manasına gelir. Çoğunlukla hububat ve bakliyat gibi kuru besinlerin ölçümünde kullanılan ölçüye de müd adı verilir. Bkz: REYYÎS, *el-Harâc ve'n Nuzumu'l Maliyye*, s.309-337; Müd: 542,86 gr buğday ve 0,6875 lt. su alan hacim ölçüsü. bkz: KALLEK, Cengiz, “müd”, DIA, 2006, XXXI, s.457-459; KALLEK, Cengiz, *Sosyal Servet İslâm'da Yönetim-Piyasa İlişkisi*. İstanbul, Klasik yayınları, 2015, s.173.

geleceği söylenebilir.⁴⁰⁷ Dihlevî'nin bu görüşü birçok muasır İslâm hukukçularına da referans olmuştur.⁴⁰⁸

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) belirlediği nisab ölçüleri⁴⁰⁹ birbirine değer olarak denk olmasa bile yakındır.⁴¹⁰ Bu bağlamda Hanefî hukukçularından Serahsî'nin (ö. 483/1090) *el-Mebsût* adlı eserinde şu ifadelere yer vermektedir: "...bu, (Nisab) miktarlarında belli bir değerın esas alındığı anlamına gelir. Bu dönemde 1 koyun 5 dirhem, iki yastındaki dişi 1 deve ise 40 dirhem ile değerlendirilmiştir. 5 devenin zekâtı gerektirmesi 200 dirhemın zekâtı gerektirmesi gibidir."⁴¹¹ Bu belirlenen Nisablar o dönemde kişinin ve ailesinin geçimi için gereken yeterli miktarı göstermektedir.⁴¹² Bu prensip ve kriterden hareketle her ne kadar genel kural ibadet ve takdir edilmiş miktarlar taabbudî olup ictihad kapsamına girmediği kaydedilse de gerek ibadet gerekse mukadderat içinde ictihadla belirlenmiş hükümler bulunmaktadır.⁴¹³ Bu hususu dikkate alan birçok çağdaş İslâm hukukçusu nisabın, amacının akılla kavranabileceği dolayısıyla muallal bir hüküm olduğu kanaatine varmışlardır. Onlara göre Hız. Peygamber'in (s.a.s.) esas aldığı kriterler dikkate alınmak kaydı ile nisab değerinin güncellenmesi konusunda, günümüz şartlarına göre ictihâd yapılabilir.⁴¹⁴ Temel ihtiyaçların günümüz şartlarına göre güncellenmesi gerektiği fikrinde olan günümüz İslâm hukukçuları nisab konusuna ihtiyatla

⁴⁰⁷ DİHLEVÎ, Şah Veliullah b. Abdurrahim, *Huccetullahi'l- Bâliğa*, Beyrut, Dar İhyâi'l Ulûm, 1990, II, s.110.

⁴⁰⁸ KARADÂVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, 140.

⁴⁰⁹ Hadislerde geçen zekât nisabları için bkz: BUHÂRÎ, "Zekât", 37; MÜSLİM, "Zekât", 980; EBÜ DÂVÜD, "Zekât", 4; İBN MÂCE, "Zekât", 6; Muvatta', "Zekât", 847; BEYHAKÎ, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 4: 232; ABDURREZZÂK, *Musannef Abdurrazzâk*, 4: 89.

⁴¹⁰ SİDKÎ, Muhammed Tevfik, RIZA, Reşit, BİŞRÎ, Taha, *Hivâr Havle: İslamü üve'l Kur'an'ü vahdehü*, Thk. Hişâm Abdülaziz, Lübnan, Cedâvil li'n-neşr ve't-tibaâ, 2011, s.74; ERKAL, "Zekât"İlmihal, I, s.432.

⁴¹¹ SERAHSÎ, *el-Mebsût*, II, 159.

⁴¹² PAÇACI, *Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar*, s.61.

⁴¹³ Haddi Şürib, suların kıblenin, kamerî ayların belirlenmesi, Hız. Ömer'in teklifi ve sahabenin icmâ'sıyla müellefe-, Kulûba ihtiyaç kalmadığı gerekçesiyle zekâttan pay almalarının kaldırılması, Hız. Peygamber'in (s.a.s.) belirlediği zekât verilen mallarda ortak illetin nemâ olduğunu tespit eden hukukçular sonradan ortaya çıkan malları illet birliğinden dolayı bu mallara kıyas ederek zekât kapsamına dâhil etmişlerdir. Deyatlı bilgi için bkz: (SERAHSÎ, *el-Mebsût* , IX, s.72, XXIV, s. 30; KASÂNÎ, *Bedâi'u's-Sanâi*, II, s.404; MERGİNÂNÎ, *el-Hidâye*, I, s.112)

⁴¹⁴ PAÇACI, *Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar*, s.79; TABAKOĞLU, Ahmet, "Nisab, Para ve Gelir Dağılımı", Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri, Sempozyumu, Bursa, Kurav Yayınları, 2007, ss. 19-29; DÖNDÜREN, Hamdi TABAKOĞLU, Ahmet, "Nisab, Para ve Gelir Dağılımı", Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri, Sempozyumu, Bursa, Kurav Yayınları, 2007, s.36

yaklaşmaktadırlar.⁴¹⁵ Ahmet Tabakoğlu, Nisab miktarı ve geçim endeksleri ile ilgili rakamları verdikten sonra, “Bu rakamlar zekâtın sosyal güvenlik⁴¹⁶ işlevini yerine getirmekten uzaktır. Bu yüzden nisabın ve havâic-i asliyyenin güncelleştirilmesi elzemdir.” diye fikir beyan etmiştir.⁴¹⁷ Hamza Aktan ise şu ifadelere yer vermektedir; “tarım toplumunda vücut bulmuş hükümler, sanayi toplumunda fazla bir anlam ifade etmemektedir. Tarım toplumu ile sanayi toplumunun şartları birbirinden çok farklıdır. Tarım toplumunda zenginlik ölçüsü olarak kabul edilen miktar bugün sanayi toplumunda sembolik kalmaktadır. Tarım toplumunda yapılan değerlendirmeler sanayi toplumunda bize ışık tutucu olur.”⁴¹⁸ Temel ihtiyaçların günümüz şartlarına göre güncellenmesi mümkün olduğuna göre, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) yaşadığı dönemin iktisadî şartlarına göre belirlediği geçim standardı olan nisabın da güncellenmesi düşünülebilir.

Asr-ı saadette kullanılan dinar ve dirhem türünden paraların, piyasa satın alma güçlerinin belirlendikten sonra veriler esas alınarak çağdaş Nisablar belirlenebilir. Bu konuda iki yol takip edilebilir. Bunların birincisi Karadavî’nin savunduğu; aynî mal varlıktan koyun nisabının esas alınması suretiyle belirlenecek Nisab, ikincisi Yavuz’un savunduğu; Hz. Peygamber dönemindeki Nisab mallarının ortalaması alınmak suretiyle standart bir ölçünün belirlenmesi görüşüdür.⁴¹⁹

⁴¹⁵ KARADÂVÎ, *Fıkhu’z-zekât*, 133; YAVUZ, *İslâm’da Zekât Müessesesi*, ss.258-259; ERKAL, “Zekât” XXXIV, s.207; AKYÜZ, *Zekât*, 218; ACAR, “Zekâtın Önemi, Temel İhtiyaçlar”, s.134.

⁴¹⁶ Sosyal güvenlik: “cemiyeti teşkil eden fertlerin kendi iradeleri dışında uğrayacakları tehlikenin zararlarından kurtulma garantisidir.” şeklinde tarif edilmektedir. Sosyal güvenlik, herkeste bir güvence duygusu oluşturmak, bu bağlamda oluşabilecek tehlikeleri bertaraf etmek, bireyleri kazanç kaybına karşı korumak, çalışma gücünü, beden ve ruh sağlığını devam ettirmek, insana yaraşır bir varlık düzeyi sağlamak gib hedefleri barındırmaktadır. Bu açıdan sosyal güvenlik fert ve toplum için mutlaka karşılanması gereken bir ihtiyaçtır. (YAZGAN, Turan, *Türk Sosyal Güvenlik Sistemi ve Meseleleri*, Türk Dünyası Vakfı Araştırmaları, İstanbul, 1981, ss.7-17; BEŞER, Faruk, *İslâm’da Sosyal Güvenlik*, İstanbul, Nun Yayınları, 2016, s.72; BEŞER, Faruk, *Zekâtın Masarifi ve Sosyal Güvenlik*, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur’ân ve Sünnete Zekât, İSAV- Ensar Yayınları, İstanbul, 2008, s.159; YENİHAN, Bora, *Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Güvenlik: Dünya’da ve Türkiye’de Gelişimi Üzerine Bir İnceleme*, Yönetim Bilimleri Dergisi, 2017, XV, S.30, ss. 177-199)

⁴¹⁷ TABAKOĞLU, “Nisab, Para ve Gelir Dağılımı”, Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri, Sempozyumu, Bursa, Kurav Yayınları, 2007 ss. 19-29.

⁴¹⁸ AKTAN, Hamza, “Nisab, Para ve Gelir Dağılımı”, Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri, Sempozyumu, Bursa, Kurav Yayınları, 2007, s.51.

⁴¹⁹ YAVUZ. Yunuz Vehbi, “Hz. Peygamber Dönemi Hayat Standartlarında Belirlenen Klasik Ölçüler Dikkate Alınarak Zekât Nisabının ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi”, Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri Sempozyumu, Bursa, KURAV Yayınları, 2007 s.84.

Netice de her ülkenin dini otoritesi, ülkesindeki ekonomik şartlara göre nisabı Hz. Peygamber'in (s.a.s.) belirlediği amaç ve ilkelere bağlı kalmak kaydıyla günümüz şartlarına göre üzerinde yeniden düşünmesi gereken bir konudur. Ancak bunu belirlerken; dünya nüfusunun, yarıya yakınının açlıkla karşı karşıya olduğu ve insanlarda infak etme duygusunun yaşatılmasının gerektiği unutulmamalıdır. Bu bağlamda az mala sahip olan az, çok mala sahip olan da çok verir ve ekonomik anlamda etkilenmez.⁴²⁰ Ayrıca günümüzde tartışılan nisabların değiştirilmesi hususu zekâtın felsefesiyle uygunluk arzetmemektedir. Şöyle ki zekâtın tamamen vergi olarak kabul edilmesi ve devlet gelirlerinin temel kalemi olması durumunda nisabın değiştirilmesi bir anlam kazanacaktır. Oysaki kamu otoriteleri zekâtın dışında vergi koyabilirse o zaman hem nisab hem de oran boyutuyla zekâta hiç dokunmamak gerekir. Ancak İslâm toplumunda tek mali mükellefiyet zekât olduğu takdirde zekâtla ilgili bu esaslara hiç müdahale etmemek gerekir. Zekâtan muaf mal miktarı arttırılırsa, toplumda zekâtan uzaklaşan, infak ruhu dumura uğramış bir güruh doğar ve bu güruh toplumun genelini olumsuz etkiler.

iv. Temel ihtiyaçlardan (Havâic-i Asliyye) Fazla Olması

Havâic kelimesi, sözlükte ihtiyaç duyma ve kendisine ihtiyaç duyulan anlamına gelmekte olup hacet kelimesinin çoğuludur.⁴²¹ Istilahta havaic-i asliyye; bir kimsenin, mali mükellefiyetlere konu olmayan, kendisinin veya bakmakla yükümlü olduğu kimselerin temel ve tabii ihtiyaç maddelerini ifade etmektedir.⁴²²

Kişinin zekât mükellefi olabilmesi için elinde var olan ve zekâta konu olan malın asli ihtiyaçtan fazla olması gerekmektedir. İslâm hukukçuları temel ihtiyacı; kişinin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin ihtiyaçları olarak yorumlamışlardır.

⁴²⁰ GÖZÜBENLİ, *Malî Hukuk*, s.571.

⁴²¹ İBN MANZÛR, *Lisânü'l-Arab*, II, s.242; FÎRÛZABÂDÎ, *Kâmûsu'l-muhît*, s.181; EBU HAKAH, *Mu'camu'n Nefâis el-Vasît*, s.288; CEVHERÎ, *es-Sihâh*, s.291; ERDOĞAN, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.186; KAL'ACI, *Fıkah Lugati*, s.117.

⁴²² ÇEKER, Orhan, "Havâic-i Asliyye", DIA, 1997, XVI, s.504; ACAR, Halil İbrahim, *Zekâtın Önemi, Temel İhtiyaçlar ve Nisab Miktarıyla İlgili Değerlendirmeler*, İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, 2011, S.18, s. 129-141; BALTA, Yusuf, *Belli Başlı Kaynaklarda Havâic-i Asliyye Listeleri*, BEÜİFD (Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi), III, 2016, S.1, ss.227-239.

Elindeki mala zaruri ihtiyaçlarını karşılamak için gereksinim duyan bir kimsenin zengin sayılması doğru değildir.⁴²³ Hz. Peygamber “*Mallarınızın zekatını gönül hoşluğu ile ödeyin.*”⁴²⁴ buyurarak öncelikle zekât verecek kimsenin zengin olması ve bunu gönül hoşluğu ile vermesi gerektiğini vurgulamıştır. Nitekim kişi ancak zengin olduğunda gönül hoşluğu ile malını verebilir.⁴²⁵

Zekât mükellefi açısından aslı ihtiyaç kavramı hakkında fıkıh kitaplarında yer alan kriterler nassa dayanmayıp tamamen ichtihdidir. Bu ichtihadın vardığı sonuçlar da elbette müçtehidin yaşadığı toplumun refah seviyesiyle doğrudan ilgilidir. Zira muhitin tesiri müsellemdir.⁴²⁶ Bu konuda Hanefî hukukçuların hassas kriterler belirlediği görülmektedir. Onlara göre, mükellefin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin nafakası, oturduğu evi, ticareti için kullanıldığı dkkn veya mağazası, bineği, ev eşyaları, giyim eşyaları, bir yıllık yetecek miktarda yiyeceği, silahı, hizmetçisi, sanatını icra edecek aletleri, kitapları, borçları ve o yıl ödeyeceği vergileri aslı ihtiyaç kapsamında değerlendirilmiştir.⁴²⁷ İlmi kitapların, elbise, yeme içme gibi aslı ihtiyaçlardan saymaları da ayrıca önemlidir. Hanefîlerin bu görüşleri onların zekâtı aynı zamanda vergi gibi, devlet tarafından toplanacak olması ve mal hukukla ilgili görmelerinden kaynaklanmaktadır.⁴²⁸ Cumhur göre temel ihtiyaçların değişken olması, tespitinin mümkün olmamasından dolayı kriter olarak; mükellefin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin ihtiyaı olan temel gereksinimlerden fazla, nisab miktarı mala sahip olmayı şart koşmuşlardır.⁴²⁹ İslâm hukukunda yukarıda bahsi geçen kriterler

⁴²³ İBN NÜCEYM, *Bahru'r-râik şerhu Kenzü' d -dekâik*, II, s.355; KARADÂVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.141; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulamaları*, 77; AKYÜZ, *Zekât*, 215.

⁴²⁴ EB DÂVÛD, “*Zekât*”, 4; TABERÂNÎ, *el-Mucemu's-Sagîr*, 1: 334; BEYHAKÎ, *es-Sünenu'l-Kübrâ*, 4: 161.

⁴²⁵ KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, II s.394; KARADÂVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.141

⁴²⁶ GZBENL, *Mali Hukuk*, s.366; YAVUZ, *İslm'da Zekt Müessesesi*, s.135,

⁴²⁷ MERGİNN, *el-Hidaye*, I, 97; MEVSİL, *el-İhtiyar*, I, s.138; KSN, *Bediu's-sani*, II s.394; AYN, *el-Binaye*, ss.355-356, İBN'L HMM, *şerhu Feth'l-kadr*, II, s.173; İBN NÜCEYM, *Bahru'r-rik şerhu Kenz' d -dekik*, II, s.355; İBN ABİDİN, *Redd'l -muhtr* III, s.178; BDENCEK, *Mesil-z Zekti'l Musıra* s. 52; SABIK, Seyyid, *Fikh's-sünne*, Kahire, Daru'l Feth li İ'lami'l Arabî, 1994, I, s.323; ERKAL, “*Zekât*”, *İlmihal*, I, s. 433; ÖZEK, vd. *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*, s. 45; YENİÇERİ, Celal, “*eşitli Mallara İlişkin Nisabların Eş Değerde Oldukları İddiasına Cevapları*” Müzakere Metni, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının ağdaş Parasal Değeri*, Bursa, Kurav Yayınları, 2007, s. 99-100.

⁴²⁸ KARADÂVÎ, *Fıkhu'z-zekât*,142; GZBENL, *Mali Hukuk*, s.366.

⁴²⁹ KARADÂVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.142; EKER, “*Havâic-i Asliyye*”, XVI, s.506

bütünüyle sübjektiftir. Uygulama esnasında çıkartılacak tüzük yönetmelik ve yönergelerle konu netleştirilerek objektif hale getirilebilir.

Bu kriterlerin değişken olduğu aşîkârdır. Aslî ihtiyaçlar ülkeden ülkeye, yıldan yıla, çevreden çevreye, bireyin toplumdaki statüsüne göre değişkenlik göstermesi mümkündür. Kazançların ihtiyaca bir türlü yetişemediği günümüzde temel ihtiyaç maddelerinin belirlenmesi, kişilerin kendine ve alışkanlıklarına bırakılmayıp, toplumun ortak değerlerine ve hayat standardına göre belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu standartların belirlenmesinde toplumun kabulleri ve sosyo-ekonomik şartları da göz önüne alınmalıdır. Temel ihtiyaçların her bölgenin şartlarına, toplumun ekonomik seviyesine, kişinin sosyal konumuna göre belirlenmesi, israfa kaçılmaması, zekâtın bir ibadet olduğu, mümkün olduğunca bu ibadeti îfa etmek gerektiği unutulmamalıdır.

v. *Borca Karşılık Olmaması*

Zekâta tabi olan mallar borca karşılık olmamalıdır. Bu şart tam mülkiyet ve aslî ihtiyaçlardan fazla olması şartlarının gerçekleşmesi için de gereklidir.⁴³⁰ İslâm hukukçuları arasında zahirî ve bâtinî mallarda borcun zekâta mâni olup olmayacağı konusunda farklı görüşler vardır. Bu farklı fikirlerin temelinde hukukçuların zekâta bakış açıları yatmaktadır. Zekâtın mahza ibadet mi yoksa fakirin zenginin malındaki hakkı mı olduğuna cevap bulunması önemlidir. İslâm hukukçuları bâtinî mallarda borcun zekâta mâni olacağı konusunda ittifak etmişlerdir.⁴³¹ Zahirî mallarda Hanefî ve Mâlikî hukukçulara göre kişinin borçları, toprak mahsulleri ve madenler hariç zekâta mânidir. Hanefî ve Mâlikîler borcu aslî ihtiyaçtan saymışlar, nisabı aşan miktarda borcu olan kimseyi zekât mükellefi saymamışlardır.⁴³² Bu hususta borç veren ile fakirlerin hakkının çatışması durumunda, zaman bakımından borç verenin hakkı daha önce

⁴³⁰ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.145; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s.85

⁴³¹ İBNÜ'L HÜMÂM, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, II, s.170; MÂLİK, *el-Müdevvene*, I, s.383; İBN KUDÂME, *el-Kâfî*, I, s.381; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.145; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s.85

⁴³² KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, II s.392; İBN NÜCEYM, *Bahru'r-râik Şerhu Kenzü'd -dekâik*, II, s.356; İBNÜ'L HÜMÂM, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, II, s.170; İBNİ ABİDİN, *Reddü'l -muhtâr* III, s.176; KARÂFÎ, Şihâbuddîn Ahmed bin İdris, *ez-Zahîra*, thk. Muhammed Hüccî, Beyrut, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994, III, s. 42; CEZİRÎ, *Kitabü'l fikhî alâ mezâhibi'l erbea*, I, s.540; Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm*, II, s.80; BÂDENCEKÎ, *Mesâiu-z zekâti'l muâsıra*, s. 54; ERKAL, *"Zekât"İlmihal*, I, s.435.

olduğundan borçlu zekâtıtan önce borcunu ödemekle yükümlüdür. Şâfî ve Hanbelî hukukçulara göre borç zekâta mâni değildir. Kişinin elindeki mal nisaba ulaşip üzerinden bir yıl geçmiş ise borçlu dahi olsa zekâtı vermek zorundadır. Bu görüş, mutlak olarak mükellef olmanın şartı elinde olan nisaba ulaşmış malın bulunması ve üzerinden bir yıl geçmiş olması şeklinde temellendirilmiştir. Bu şart tahakkuk etmiş olmaktadır. BU fakihlere göre Allah hakkı ve kul hakkı karşı karşıya geldiğinde Allah hakkı kul hakkına tercih edilerek öncelenir.⁴³³

vi. *Yıllanma / Havelânü'l-Havl*

Havelânü'l-havl: zekât verilecek malın mükellefin eline geçmesinden itibaren bir kamerî yıl geçmesidir. İstılahta bu terime zekât yılı da denir.⁴³⁴ Bu şart Hz. Peygamber'in (s.a.s.) “Üzerinden bir yıl geçmedikçe zekât yoktur”⁴³⁵ hadisine ve Hulefâ-i Raşidin'in uygulamalarına dayanmaktadır. Ebû Ubeyd; Hz. Ebû Bekir'in devlet gelirlerinden hak sahiplerine dağıtırken onlara, üzerinden bir sene geçen malları olup olmadığını sorduğunu, olumlu cevap verdiklerinde, dağıttığı hisseden zekât borcunu aldığını,⁴³⁶ Hz. Osman'ın yine hisse dağıtırken hak sahibine, “eğer zekât tahakkuk eden malın varsa, biz bunu hesap eder ve verdiğimiz paydan düşeriz” dediğini,⁴³⁷ Hz. Ali'nin “Kişinin yeni kazandığı malının üzerinden bir sene geçmedikçe, o malda zekât tahakkuk etmez” dediğini rivayet etmektedir.⁴³⁸

İslâm hukukçuları, altın, gümüş, para, ticaret malı ve hayvanların nemalanması için üzerinden bir yıl geçmesi gerektiği konusunda ittifak etmişlerdir. Bu çeşit mallar sermaye kabilinden olduğundan, bu tür mallarda nemânın olması için belli bir süreye

⁴³³ ŞAFÎ, *Umm*, III, s.130; ŞİRBÎNÎ, *Muğni'l-muhtâc*, II, s.135; İBN RÜŞD, *Bidâyetü'l-muctehid*, II, s.6; İBNÜ'L HÜMÂM, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, II, s.170; İBNİ MUFLÎH, *Kitabü'l-fürû'*, II, s. 252; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.145

⁴³⁴ KARÂFÎ, *ez-Zahîra*, III, s. 31; GAZZÂLÎ, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, I, s.611; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.106, 108,150; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s.80; AKYÜZ, *Zekât*, s.221.

⁴³⁵ TİRMİZÎ, “*Zekât*”, 10; İBN MÂCE, “*Zekât*”, 5; EBÛ DÂVÛD, “*Zekât*”, 4.

⁴³⁶ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-emvâl*, no. 1125-1126, s.459.

⁴³⁷ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-emvâl*, no. 1127, s.459.

⁴³⁸ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-emvâl*, no. 1121, s.458.

ihtiyaç vardır. Bu süre en az bir kamerî yıl olmalıdır.⁴³⁹ Toprak ürünleri, maden ve definelerde gelir zekâtı olduğundan üzerinden bir yıl geçme şartı aranmaz.⁴⁴⁰ Müstefad mallar ise; önce yokken kamerî yıl içerisinde sonradan mükellefin mülkiyetine geçen mallardır. Kişinin düzenli geliri, maaş, ücret, ikramiye, geçici kazançlar, bağışlar, miras yoluyla elde edilen servet bu tür mal kapsamına girer. Cumhura göre bu malların zekâta tabi olması için üzerinden bir yıl geçmesi gerekirken,⁴⁴¹ Hanefîlere göre ise bu malların üzerinden bir yıl geçmesi gerekmez.⁴⁴²

Konumuzla alakalı bir diğer husus da zekât verilecek malda nisabın (zenginlik ölçüsü) hangi zaman diliminde bulunması gerektiği meselesidir. Bu konuda Fukahâ arasında ictihad farklılıkları vardır. Hanefî mezhebinde kabul gören görüşe göre zekâta konu olan malın, senenin başında ve sonunda nisaba ulaşmasının yeterli olacağı, senenin ortasında endeksin inme veya çıkmasına itibar olunmayacağı görüşü hâkimdir.⁴⁴³ Şafî mezhebine göre para ve hayvansal servette nisabın yıl boyunca hiç kesintiye uğramaksızın bulunmasını şart koşmakla birlikte ticaret mallarında ise nisab tespitinin yıl boyunca zor olacağı düşüncesinden hareketle, sadece yılsonunda nisaba ulaşmış olmasını yeterli saymaktadır.⁴⁴⁴

⁴³⁹ KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, II s.399; ŞİRBİNÎ, *Muğni'l-muhtâc*, II, s.114; İBN KUDÂME, *el-Kâfi*, I, s.382; İBN KUDÂME, *el-Muğni*, IV, s.;73; İBNÎ MUFLÎH, *Kitabü'l-fûru*, II, s. 262; Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm*, II, s.80; el-HİRÂKÎ, Ebi'l Kasım Ömer b. Hüseyin, *Muhtasarü'l-Hirâkî Ala Mezhebi'l İmam'il Mübeccel Ahmed b. Hanbel*, thk. Muhammed Zuheyr, ts., s.50; BURHANEDDİN İBNÎ MUFLÎH, *el-Mubdi' Şerhu'l Mukni*, II, s.302; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.150; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s.81; AKYÜZ, *Zekât*, s.222; ERKAL, *"Zekât"İlmihal*, I, s.434.

⁴⁴⁰ KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, II s.399; ŞİRBİNÎ, *Muğni'l-muhtâc*, II, s.114; İBN KUDÂME, *el-Kâfi*, I, s.382; İBN KUDÂME, *el-Muğni*, IV, s.;73; İBNÎ MUFLÎH, *Kitabü'l-fûru*, II, s. 262; Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm*, II, s.80; el-HİRÂKÎ, *Muhtasarü'l-Hirâkî*, s.50; BURHANEDDİN İBNÎ MUFLÎH, *el-Mubdi' Şerhu'l Mukni*, II, s.302.

⁴⁴¹ MÂLİK, *el-Müdevvene*, I, s.365; ŞAFÎ, *Umm*, III, s.130; ŞİRBİNÎ, *Muğni'l-muhtâc*, II, s.114; İBN RÜŞD, *Bidayetü'l-müctehid*, II, s.7;

⁴⁴² KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, II s.400; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.152; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s.84; AKYÜZ, *Zekât*, ss.224-227.

⁴⁴³ KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, II s.404; MAVERDÎ, *Havi'l-kebîr*, III, s.268; CEZÎRÎ, *Kitabü'l fikhî alâ mezâhibi'l erbea*, I, s.539; Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm*, II, s.81; SABİK, *Fikhü's-sünne*, I, s.324; NICOLAS, *İslâmın Malî Hükümleri*, s.192.

⁴⁴⁴ ŞAFÎ, *Umm*, III, s.130; ŞİRBİNÎ, *Muğni'l-muhtâc*, II, s.114; NEVEVÎ, Ebû Zekerriyya Muhyiddin b. Şeref, *Ravdatu't-tâlibîn ve Umdetü'l-muttakîn*, Thk. Zuheyr Şaviş, Beyrut, Mektebetü'l İslâmiyye, 1991, II, s.186; MAVERDÎ, *Havi'l-kebîr*, III, s.269; SABİK, *Fikhü's-sünne*, I, s.324; NICOLAS, *İslâmın Malî Hükümleri*, s.193; ERKAL, *"Zekât"İlmihal*, I, s.435

Zekât verilecek malın üzerinden bir yıl geçme şartı, malın bu süre zarfında çoğalmasına ve mükellefin maldan istifade etmesine zemin hazırlamaya yönelik bir adımdır.

c. Zekâtın Eda/ Sıhhat (Geçerlilik) Şartları

Yukarıda zikredilen zekât mükellefi olmanın şartları yanında, verilen zekâtın geçerli olabilmesi için de birtakım şartlar vardır. Bu şartlar niyet ve sarf yerlerinde belirtilen kimselere temlik olmak üzere iki tanedir.

i. Niyet

Sözlükte yönelmek, kastetmek, kararlılık anlamlarına gelen niyet,⁴⁴⁵ dini terim olarak “Allah’ın rızasını kazanma arzusuyla ve O’nun hükmüne tabi olmak üzere fiile yönelen irade” şeklinde tarif edilmektedir.⁴⁴⁶

Kur’ân’da niyet kelimesi sadece “çekirdek” anlamındaki “nevâ”⁴⁴⁷ kelimesi şeklinde geçmektedir. İslam hukukçuları, niyetle amel arasında ruh-beden misali bir ilişki bulunduğunu, niyetin kulluğun sırrı, amelin özü, ruhu ve direği olduğunu belirtmişlerdir. Amellerin Allah katında değerli veya değersiz sayılması hususunda olduğu gibi dünyevî sonuçlarını değerlendirme bakımından da niyetin büyük önem taşıdığını vurgulamışlardır.⁴⁴⁸ İslam’da yapılan bütün ameller niyetlere göre değer kazanmaktadır. Hz. Peygamber hadislerinde niyetin önemine vurgu yapmıştır.⁴⁴⁹ Zekâtın ibadet yönünü dikkate alındığında zekâtın eda edilmesi için niyet şarttır. Niyetin zamanı konusunda Hanefî ve Şâfiî hukukçuları ödeme anında niyetin olması gerektiği

⁴⁴⁵ İBN MANZÛR, *Lisanu’l Arab*, XV, s.347; FİRÛZÂBÂDÎ, *el- Kâmûsu’l-muhît*, s.1393; SEMİN HALEBÎ, *Umdetü’l-huffâz*, IV, s.237; EBU HAKAH, *Mu’camu’n-nefâis el-Vasît*, s.1292; CEVHERÎ, *es-Sıhâh*, s.1181; HAMMUDÎ, *Mevsuâtü meâni elfâzi’l Kur’âni’l Kerim*, II, s.427; FERÂHÎDÎ, *Kitabu’l Ayn*, “نوى”, IV, s.281.

⁴⁴⁶ DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, “Niyet”, DIA, 2007, XXXIII, s.170; BARDAKOĞLU, Ali vd. *İslâmi Kavramlar*, s.581; AMARA, *Kamûs’l Mustalahati’l İktisadiyye*, “النية”, s.605.

⁴⁴⁷ Enâm 6/95.

⁴⁴⁸ DÖNMEZ, “Niyet”, XXXIII, s.170.

⁴⁴⁹ Bkz: BUHÂRÎ, “*Bed’ül- Vahy*”, 1; MÜSLİM, “*İmâre*”, 1907; AHMED İBN HANBEL, *Müsned*, 1: 303; İBN MÂCE, “*Zühd*”, 21; NESÂÎ, “*Tahâret*”, 60.

görüştüğüdürler.⁴⁵⁰ Mâlikîlere göre zekât malı ayrılırken, fakire verilmezden az önce veya verilirken niyet edilebilir.⁴⁵¹ Hanbelîler ise diğer sair ibadetlerde olduğu gibi zekâtın eda edilmesinden az öncesine kadar niyetin olabileceği görüşündedirler.⁴⁵²

Zekâtın Hz. Peygamber döneminde olduğu gibi devlet tarafından organize edilmesi durumunda da toplanan zekâtların zekât niyetiyle verilip verilmediğinin devletle bir ilgisi olmaz. Bir kimse zekâta niyet etmeksizin bütün malını bir fakire bağışlasa hukukçulara göre zekât yerine geçmez. Hanefî hukukçuları ise kıyasen zekât olmaz ama istihsanen olur kanaatindedirler.⁴⁵³

ii. Temlik

Temlik verilen malın menfaatini her yönüyle kendinden koparıp, sarf yeri olan fakire vermektir.⁴⁵⁴ Yani zekât olarak verilen malın mülkiyetinin zekât almaya ehil olan kimsenin mülkiyetine geçmesi gerekir. Eşya üzerindeki mülkiyet hakkını (milk) veya malî bir hakkı başkasına devretmeyi ifade eden temlik malî nitelikteki hukukî işlemlerin taksimi açısından önem taşımaktadır.⁴⁵⁵ Semerkandî temlik hakkında; “Nisabtan belli bir kısmı Allah için fakir veya onu temsil eden kimseye teslim edip, o malla ilişkisini kesmesidir. Mal sahibi nisabtan belli bir miktarı Allah’ı temsilen fakire vermektedir” şeklinde görüş bildirmektedir.⁴⁵⁶ Zekât verilecek malın fakirin dilediği gibi tasarruf edeceği şekilde onun mülkiyetine geçirilmesi gerekmektedir. Fakiri yedirmek veya zekât

⁴⁵⁰ SEMERKANDÎ, *Tuhfetu'l-fukahâ*, I, s.310; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, II s.458; İBN NÜCEYM, *Bahru'r-râik Şerhu Kenzü'd-dekâik*, II, s.368; İBNİ ABİDÎN, *Reddü'l-muhtâr* III, s.187; MAVERDÎ, *el-Havi'l-kebîr*, III, s.178; RUYANÎ, *Bahrü'l-mezheb* IV, s.91; HALEBÎ, *Mültekâ'l ebhur*, s.172; ZUHAYLÎ, *Fıkhü'l islâmî ve edilletühü*, III, 1810; Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm*, II, s.82; SABIK, *Fıkhü's-sünne*, I, s.325; ERKAL, “Zekât”İlmihal, I, s.437.

⁴⁵¹ ZUHAYLÎ, *Fıkhü'l islâmî ve edilletühü*, III, s.1811; SABIK, *Fıkhü's-sünne*, I, s.325; ERKAL, “Zekât”İlmihal, I, s.437.

⁴⁵² İBN KUDÂME, *el-Muğnî*, IV, s.89; el-HİRÂKÎ, *Muhtasarü'l-Hirâkî*, s.50; ERKAL, “Zekât”İlmihal, I, s.437.

⁴⁵³ ZUHAYLÎ, *Fıkhü'l islâmî ve edilletühü*, III, s.1812

⁴⁵⁴ MEHMED Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm*, II, s.78.

⁴⁵⁵ AYBAKAN, Bilal, “Temlik” , DIA, 2011, XXXX, s.428; BA'LÎ, Abdulhamid Mahmud, *İktisâdiyyâtü'z zekât ve i'tibârâtı's siyasiyye'l maliyye ve'n nakdiyye*, Kahire, Dar'us Selam, 1991, s.58

⁴⁵⁶ SEMERKANDÎ, *Tuhfetu'l-fukahâ*, I, s.305; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, II, s.456; HALEBÎ, *Mültekâ'l ebhur*, s.169; EBU'L BEREKAT, Abdullah b. Ahmed en-Neseffî, *Kenzü'd-dakâik*, thk. Said Bekdaş, Beyrut, Daru'l Beşâiri'l İslâmiyye, 2014, s.203

malını kullanmasına imkân sağlamak zekât yerine geçmemektedir.⁴⁵⁷ Niyet ve temlik şartı zekât mükellefinin bilinçli hareket etmesini sağlama ve zekât verilecek kimsenin hakkını korumaya yönelik bir tedbirdir.

İslam hukukçularının çoğunluğuna göre cami, okul, yol, köprü, çeşme gibi müesseseleri inşa eden kurumlara zekât verilmemesinin nedeni temlik rüknünün gerçekleşmemesidir.⁴⁵⁸ Zekât malıyla yemek alıp fakire yediren kimsenin yapmış olduğu harcama yemeğin kendisini fakire vermediği müddetçe zekât yerine geçmediği gibi, zekât malından bir ölünün kefenlenmesi, defin masraflarının üstlenilmesi ve borcunun verilmesi de zekât yerine geçmez.⁴⁵⁹ Fakir bir kimsede alacağı olan zekât mükellefi alacağını ibrâ⁴⁶⁰ yoluyla zekâta sayması halinde de temlik gerçekleşmediğinden zekât olarak geçerli olmaz.⁴⁶¹

2. Zekâta Konu Olan Mallar

Hangi malların zekâta tabi olup olmadığı hususuna ve insanların önem verdiği ekonomik değeri olan mallara genelde Kur'ân'da işaret edilmiştir. Kur'ân'da bahsi geçen zekât malları; altın ve gümüş,⁴⁶² toprak mahsulleri,⁴⁶³ kazançlar, madenler, yeraltı zenginlikleri⁴⁶⁴ ve mallar⁴⁶⁵ şeklindeki kelimelerle ifade edilmiştir. Hangi mallardan ne

⁴⁵⁷ ZUHAYLÎ, Fıkhû'l islâmî ve edilletühü, III, s.1813.

⁴⁵⁸ SERAHSÎ, *el-Mebsût*, II, s.202; SEMERKANDÎ, *Tuhfetu'l-fukahâ*, I, s.305; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, II s.456;

⁴⁵⁹ SEMERKANDÎ, *Tuhfetu'l-fukahâ*, I, s.305; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, II s.456; BA'LÎ, *İktisâdiyyâtu'z zekât*, s.90; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s.90

⁴⁶⁰ İbrâ, bir kimsenin başkasının zimmetinde veya nezdinde olan hakkından karşılıksız olarak vazgeçmesini ifade eden hukukî işlemin adıdır. Bkz: APAYDIN, Yunus, "*İbrâ*", DIA, 2000, XXI, s.263

⁴⁶¹ SUYUTÎ, Ebû'l Fazl Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed, *el-Eşbâh ve'n nezâir fî kavaidi furu' fikhî's şâfiyye*, , Thk. Muhammed Mutasım Billah'l Bağdadî, Daru'l Kitabi'l Arabî, 1987, s.312.

⁴⁶² Tevbe, 9/34 "Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah'ın yolundan alıkoyuyorlar. Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele."

⁴⁶³ Enâm, 6/141 "O, çardaklı-çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri, çeşit çeşit hurMâlikleri ve ekinleri, zeytini ve narı (her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin, fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez"

⁴⁶⁴ Bakara, 2/267 "Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcadığınız. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye lâyıktır."

kadar oranda zekât verileceği hususu Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından açıklanmıştır. Zekâtla ilgili hadisler, önemli oranda zekâta tabi olan mallar, Nisab ve zekât oranları gibi zekâtın uygulamasıyla ilgilidir.⁴⁶⁶

Mâl kelimesi (çoğulu emvâl) Arap dilinde “insanların edinmek istediği, mâlik olunan her türlü şey” anlamında olup Türkçe’ye de bu manasıyla geçmiştir.⁴⁶⁷ Hanefîler malı tabiatı gereği korunabilen ve kendisinden faydalanılabilen şeklinde tarif ederlerken malın mütekavvim olup olmaması şeklinde bir ayırım yapmıştır.⁴⁶⁸ Mecelle’de mal “*Mal, tab-ı insanî mail olup da vakt-i hacet için iddihar olunabilen şeydir ki menkule ve gayrimenkule şâmil olur.*” şeklinde tarif edilmiştir.⁴⁶⁹ Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlerde mal kavramı Hanefîlerdeki mütekavvim malı karşılamaktadır. Malı “insanlar arasında maddi değeri olan ve insanların kendi arzusuyla faydalandığı her şey” olarak tanımlamaktadırlar.⁴⁷⁰ Şâfiî hukukçusu Zerkeşî malı, “kendisinden faydalanılan veya faydalanması mümkün olan ve şer’an temiz olan şeydir” şeklinde tanımlar.⁴⁷¹ Hanefî mezhebindeki iddihar⁴⁷² ve ihraz edilme⁴⁷³ şartı diğer mezheplerde şart değildir.

⁴⁶⁵ Tevbe, 9/103 “Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (Onların kalplerini yatıştırır.) Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”

⁴⁶⁶ GÖZÜBENLİ, *Mali Hukuk*, s.373

⁴⁶⁷ FERÂHÎDÎ, *Kitabu'l Ayn*, “المل”, IV, s.173; İBN MANZÛR, *Lisanu'l Arab*, XI, s.635; FİRÛZÂBÂDÎ, *Kâmûsu'l-muhît*, s.1095; EBÛ ZEHRA, Muhammed, *el-Mulkiyyetu ve Nazariyyetu'l Akd fi's Şeriatu'l İslâmiyye*, Kahire, Daru'l Fikri'l Arabi, 1996, s.47; HACAK, Hasan, “Mal”, DIA, 2003, XXVII, s.461; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.119.

⁴⁶⁸ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, 119; KAHVECİ, Nuri, *Mukayeseli İslâm Borçlar Hukuku (Şirketler İlaveli)*, İstanbul, Hikmetevi Yayınları, 2015, s.17.

⁴⁶⁹ AHMET Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, Sadeleştiren. Ali Himmet Berki, İstanbul, Hikmet Yayınları, 1990, no:126, s. 31.

⁴⁷⁰ HUSARÎ, Ahmed, *es-Siyasetu'l iktisadiyye ve'n nuzumü'l maliyye fi fıkhi'l islâmi*, Daru'l Kutubu'l Arabî, 1986, s.424.

⁴⁷¹ ZERKEŞÎ, Ebû Muhammed Bedreddin Muhammed b. Bahadır, *el-Mensûr fi'l kavâid*, thk. Teysir Faik Ahmed Mahmud, Kuveyt, Vizeratu'l Evkâf ve's Şuûnu'l İslâmiyye, 1982, III, s.222.

⁴⁷² Biriktirilebilen saklanabilen şey anlamındadır. (ERDOĞAN, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.230)

⁴⁷³ Sözlükte “erişme, maddî ve mânevî bir şey elde etme; el koyma, başkaları tarafından el konulmasını önlemek üzere koruma altına alma” mânalarına gelen ihrâz kelimesi fıkhta, başkasının mülkiyetinde bulunmayan sahihsiz (mubah) bir mal üzerinde mâlik olma iradesiyle fiilî hâkimiyet (zilyedlik) kurmayı ifade eder. Literatürde istilâ, hiyâze, yed ve vaz'u'l-yed gibi terimlerin de çok defa ihrâzla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. (AKTAN, Hamza, “İhrâz”, DIA, XXII, 2000, s.524; ERDOĞAN, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri sözlüğü*, s.236.)

Hanefîler menfaati mal kavramına dâhil etmezken diğer mezhepler menfaati mal kapsamına almaktadırlar.⁴⁷⁴ Hanefîler bu konuda istisna olarak icâre akdine konu olan menfaati, yani herhangi bir akde konu olan menfaati mütekavvim mal olarak saymışlardır. Bu istisna bir taraftan ihtiyaç ve zaruret ilkesine dayanırken, diğer taraftan nassa dayanan bir istihsandır. Daha sonraki devirlerde istisnanın kapsamı daha genişletilerek yetim ve vakıf malları ile yatırıma tahsis edilmiş mallar da bu kapsama dâhil edilmiştir.⁴⁷⁵

Malın elde edilip biriktirilmeye elverişli, değerli ve kendisinden faydalanmanın mümkün ve caiz olması gerekir.⁴⁷⁶ Buna göre kişinin dünyalık namına yeme, içme, giyme, barınma, biriktirme gibi tabiatının meylettiği her şey mal kabilindendir. Kelime olarak mal tekil ve çoğulu emvâl Kur'ân'da seksen altı yerde geçmektedir.⁴⁷⁷

Zekâta tabi olan mallar; para (altın- gümüş), ticaret malları, canlı hayvanlar, toprak mahsulleri ve madenler olmak üzere beş genel başlık altında toplanabilir.⁴⁷⁸ Zekâtın hikmet ve amacını göz önünde bulunduran İslam hukukçuları zekâtın sadece bu mallarla sınırlı olmayacağı ve zekâtın farz olmasının illetini belirlemeye çalışmışlardır. Bu çalışmalar sonucunda hadislerde geçen zekât mallarının büyük çoğunluğunun illetinin “nemâ/artıcılık” olduğunu tespit etmişlerdir. Buna göre artıcılık vasfına sahip her türlü mal zekâta tabi olmalıdır.⁴⁷⁹ Bu bakımdan zekât mallarını Hz. Peygamber'in (s.a.s.) belirlediği mallarla sınırlı tutmak zekâtın amacına uygun olmaz. İletinin varlığı hükmün fer'e geçmesini gerektirir. Zekâta tabi olacak mallar zaman, mekân ve şartlara göre çoğaltılabilir. Zekâta tabi malların tek tek incelenmesi diğer bölümde yapılacak olan mukayeseye yararlı olacaktır.

⁴⁷⁴ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.121.

⁴⁷⁵ DEMİR, *Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, s.28; Ayrıca İstihsan için bkz: BARDAKOĞLU, Ali, “İstihsan”, DİA, 2001, XXIII, s.339-347.

⁴⁷⁶ KARAMAN, Hayrettin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2014, III, s. 21; TURGAY, Nurettin, *Kur'ân'da Mal Kavramı*, Ankara, Fecr Yayınları, 2006, s.14.

⁴⁷⁷ Bkz: MUHAMMED, *Mu'camü'l Müfhevas*, s.632.

⁴⁷⁸ Günümüzdeki taksimler için bkz. YAVUZ, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, s.122; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s.95 GÖZÜBENLİ, *Mali Hukuk*, s.373

⁴⁷⁹ PAÇACI, *Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar*, s.96

a. Paranın (Altın- Gümüş) Zekâtı

Tarihsel süreçte mübadele/değiştirme olayı ilk olarak trampa/takas yöntemi ile başlamıştır. İnsanlar kendi ihtiyaçlarından fazla ellerinde bulunan malı ihtiyaç duydukları başka bir malla takas ediyorlardı.⁴⁸⁰ İktisat dilinde bu döneme aynî mübadele ekonomisi ya da trampa ekonomisi dönemi denilmektedir. Mübadele, iki metanın karşılıklı el değiştirmesi ile meydana geliyordu. Belli bir süre sonra bu malların saklanması, taşınması ve değerlerinin takdiri konusunda yaşanan sıkıntılar insanları farklı arayışlara itmiştir. Netice de “hesap parası”⁴⁸¹ adı altında yerinde duran ortak bir mal geliştirildi. Piyasadaki mallar bu hesap parası denilen mala kıyas edilerek fiyatı belirleniyordu. Bir sonraki aşama, madeni paraların bulunmasıyla başlamıştır.⁴⁸²

Para olarak nitelendirilen malın zekâta tabi olması hususunda İslâm hukukçuları ittifak etmişlerdir. Hz. Peygamber döneminde kullanılan paralar civar ülkelerden Bizans'tan gelen altın para (dinar) ile İran'dan gelen gümüş para (dirhem) dır. Bu nakitlerin itibari değeri ile gerçek değeri birbirine eşit olduğundan bu dönemde kullanılan paranın mal-para sınıfına girdiği söylenebilir.⁴⁸³ Bu nakitler para olarak kullanıldığı gibi ağırlık ölçüsü olarak da kullanılmaktaydı.⁴⁸⁴ Piyasada bulunan dirhemler ağırlık olarak belli bir standartta olmadıklarından tartılarak mübadele edilirdi.⁴⁸⁵ Madenî para sisteminde asıl olan gümüş para sistemidir. Mübadelede daha çok dirhem kullanıldığı için nisab ve zekât miktarı ile ilgili açıklamalarda daha çok gümüş geçmektedir. Günümüzde zekât nisabında gümüşün alım gücünü yitirmesinden dolayı altın esas alınmaktadır.

⁴⁸⁰ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*. s.212

⁴⁸¹ Bkz: ORMAN, Sabri, *İktisat, Tarih ve Tolum*, İstanbul, Küre yayınları, 2010, s.181

⁴⁸² NECCÂR, Ahmed, *İslâm Ekonomisine Giriş*, trc. Ramazan Nazlı, İstanbul, Hilal Yayınları, ts., s.186; MAÇİN, *İslâm Hukukunda Zekât Matrahları*, s.87.

⁴⁸³ ORMAN, İktisat, Tarih ve Tolum, s.185.

⁴⁸⁴ KETTÂNÎ, Muhammed Abdulhay, *Nizam hükümetü'n nebeviyye el müsemma terâtibu'l idâriyye*, thk. Abdullah el-Hallidî, Beyrut, Daru'l Erkâm ibnu Ebi'l Erkâm, ts., II, s.328.

⁴⁸⁵ TABAKOĞLU, Ahmet, *İslâm İktisadı (Toplu Makaleler II)*, İstanbul, Kitapevi Yayınları, 2005, s.191.

Kaynaklarda para⁴⁸⁶ olarak altın (dinar) ve gümüş (dirhem) Hz. Peygamber döneminde tedavülde olup ve ağırlığınca alım gücü olan paralardır.⁴⁸⁷ Mübadele aracı olması yanında çalıştırılınca gelir getiren ve saklandığında tasarruf aracı vazifesi gören altın gümüş ve kâğıt paralar takdire nâmî sayılmış, zekâta tabi kılınarak sahiplerinin bunları yatırıma sevk etmesi hedeflenmiştir.⁴⁸⁸ Para “bir cemiyette herkes tarafından kabul edilen ortak değer ölçüsü ve mübadele vasıtasıdır”⁴⁸⁹ Paranın ödeme aracı, saklama ve tasarruf vasıtası olması gibi fonksiyonlarının bulunması gereklidir.⁴⁹⁰

Tarih boyunca altın ve gümüş fiyatlarındaki yukarı ve aşağı doğru hareketlilik, ülkelerin ekonomisini büyük ölçüde etkilemiştir. Kur’ân’da altın⁴⁹¹ ve gümüşün⁴⁹² süs eşyası ve değerli bir mübadele aracı⁴⁹³ olarak kullanışı zikredilmektedir. İslâm’dan önce Mekke, Medine ve Taif’te mahalli paralar olmadığından, ticaretin yoğun olarak yapıldığı civar ülkelerde tedavülde olan paralar kullanılıyordu.⁴⁹⁴ Bu şehirler ticari çevre ekonomik yönden oldukça hareketli bir yapıya sahiptir. Dönemsel panayırlar, ticari kervanlar, Hint-Çin ticaret yolunun bu bölgeden geçmesi yarımada var olan hareketli ticari hayatı daha hareketli hale getiriyordu. Hz. Peygamber, zamanında tedavülde olan para birimini kullanılmaya devam etmiştir.⁴⁹⁵ Ancak Mekke örfünce tanınan para ölçülerinin esas alınması tavsiye edilmiştir.⁴⁹⁶ Hz. Peygamber’in (s.a.s.) politikasında

⁴⁸⁶ Paranın tarihi ve çeşitleri hakkında geniş bilgi için bkz: MAKRİZÎ, Ebû'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir, *Resailü'l Makrizî (en- Nukudu'l İslâmiyye)*, Kahire, Dar'ul Hadis, 1998, s.157-1751; BULUTOĞLU, Kenan, *Para ve İnsan*, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1984, ss.29-76; ORMAN Sabri, “*Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz*”, Para, Faiz ve İslam, İstanbul, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, ISAV,1992 1--68; BAYINDIR Abdülaziz, *Ticaret ve Faiz*, İstanbul, Süleymaniye Vakfı yayınları. 2007, s.155-171; DURMUŞ, Abdullah, *Fıkhi Açından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, İstanbul, İSAM Yayınları, 2014, ss.14-19

⁴⁸⁷ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.212; ERKAL, *Vergi Hukuku ve Uygulamaları*, s.63; GÖZÜBENLİ, *Mali Hukuk*, s.375; AKYILDIZ, Ali, “*Para*”, DIA, 2007, XXXIV, s.163

⁴⁸⁸ ERKAL, “*Nemâ*”, XXXII, s.549.

⁴⁸⁹ ORMAN, İktisat, Tarih ve Toplum, s.182

⁴⁹⁰ ORMAN, İktisat, Tarih ve Toplum, s.183.

⁴⁹¹ Âli İmrân, 3/11; Kehf, 18/31; Hâc, 22/23; Zuhrûf, 43/53

⁴⁹² Âli İmrâ 3/14; Zuhrûf, 43/33, 34; Dehr, 76/15,16,21

⁴⁹³ Altının geçtiği ayetler; Âli İmrân 3/14, 75, 91; Tevbe, 9/34. Gümüşün geçtiği ayetler; Tevbe, 9/34; Kehf, 18/19 bu ayetlerde geçen “*Kantara*”, “*Kanatîr*” ve “*Mukantara*” altın ve gümüşün basılmış halini ifade etmektedir. (KURTUBÎ, *Camiu li ahkâmi'l Kur'ân*, IV, s.465.)

⁴⁹⁴ HAMİDULLAH, *İslâm Peygamberi*, II, s.822

⁴⁹⁵ ERKAL, *Vergi Hukuku ve Uygulamaları*, s.64; GÖZÜBENLİ, *İslâm Hukuk Literatüründe Para*, Para, Faiz ve İslâm, Tartışmalı İlmî Toplantı, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2015, s. 89

⁴⁹⁶ MAKRİZÎ, *en-Nukud'ul kadime el-İslâmiyye*, s.159; GÖZÜBENLİ, *İslâm Hukuk Literatüründe Para*, s.90

Hız. Ömer zamanında bazı değışiklikler yapılmıştır.⁴⁹⁷ Asıl değışiklik Emevi halifesi Abdülmelik b. Mervan devrinde Müslümanların ilk defa kendi paralarını basmasıyla gerçekleşmiştir.⁴⁹⁸

İslâm'ın ilk dönemlerinde azınlıkta olmasına rağmen altın (dinar) ve genelde gümüş (dirhem) paralar kullanılmaktaydı. Altın ve gümüşün vazgeçilmez diğer bir fonksiyonu süs eşyası olarak kullanılmasıdır. Bunların nisabı hakkında zekât tarifesi bölümünde açıklamalara yer verilecektir.

d. Ticaret malları

Ticaret malları genellikle, para ve canlı hayvan dışındaki, ticari gayeyle elde bulundurulan menkul mallar (uruz) ⁴⁹⁹ kastedilmektedir.⁵⁰⁰ Sözlükte alışveriş⁵⁰¹ anlamına gelen ticaret, istılahta “kâr amaçlı mal mübadelesine” denir.⁵⁰² Başka bir tarifte “kar amacıyla alış veriş için hazırlanan mala ticaret malı denir.”⁵⁰³

Ticaret mallarının zekâta tabi olduğuna dair dayanak Allah'ın (c.c.) “*Ey iman edenler! Kazandığınız meşru- temiz şeylerden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan infak edin*”⁵⁰⁴ buyurduğu ayet, Hız. Peygamber'in (s.a.s.) satış için hazırlanan şeylerin zekâta tabi tuttuğunu bildiren Semüre b. Cündeb'in “*Rasulullah satış için hazırladığımız malların zekâtını vermemizi emrederdi*”⁵⁰⁵ rivayeti ve Ebû Zer'in “*Devenin zekâtı*

⁴⁹⁷ Hız. Ömer, mali konularda bir yeknesaklık sağlayabilmek amacıyla Bagalı ve Taberi dirhemlerini toplayıp ortalamasını alarak 6 danek ve 4,25 gramlık bir birimi İslâm dinarı olarak kabul etmiştir. Bkz: REYYİS, Muhammed Ziyauddin, *el-Harâc ve'n Nuzumu'l Maliyye li'd Devleti'l İslâmiyye*, Kahire, Daru'l Ensâr, 1977, s.348-350; İBNÜ'L HÜMÂM, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, II, s.211; BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslâmiye Kâmusu*, İstanbul, Bilmen Basım ve Yayınevi, ts., II, s.122.

⁴⁹⁸ REYYİS, *el-Harâc ve'n nuzumu'l maliyye*, s.344-347; ÖZEK, KARAMAN vd. *İbadet ve Müessese olarak Zekât*, s.64; ERKAL, *Vergi Hukuku ve Uygulamaları.*, s.64; SAHİLLİOĞLU, Halil, “*Darphâne*”, DIA, 1993, VIII, s.501

⁴⁹⁹ Sözlükte “genişlik; dağ, bulut” anlamlarındaki arz kelimesinin çoğuludur. Bunun yanında arz dirhem ve dinarın dışındaki malları ifade eder. Fıkıh literatüründe genelde bu anlam kastedilir.bkz: HACAK, Hasan, “*Urûz*”, DIA, 2012, XXXII, s.181

⁵⁰⁰ GÖZÜBENLİ, *Malî hukuk*, s.378.

⁵⁰¹ FERÂHİDÎ, *Kitabu'l Ayn*, “*تجر*”, I, s.181

⁵⁰² KALLEK, Cengiz, “*Ticaret*”, DIA, 2012, XXXI, s.134

⁵⁰³ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.275.

⁵⁰⁴ Bakara, 2/267

⁵⁰⁵ EBÜ DÂVÛD, “*Zekât*”, 2; BEYHAKÎ, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 4: 247; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi'*, II s.415; İBNÜ'L HÜMÂM, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, II, s.218; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.276

vardır, koyunun zekâtı vardır, sığırın zekâtı vardır, bürr veya bezzin (kumaş, elbise, ticari ev eşyasının) zekâtı vardır”⁵⁰⁶ rivayetidir. Bu mallardaki zekât uygulamasının ayrıntılarına dair hükümler, sahabe uygulamalarına dayandırılan ictihadlarla sabittir.⁵⁰⁷

Ebû Ubeyd bu konuda, İbni Ömer’den nakledilen, “*Köle ve bez’den zekât yoktur. Ancak, ticaret için bulundurulmuş köle ve bez’den (kumaş elbise, ev eşyası) zekât vardır*” rivayetini nakletmektedir.⁵⁰⁸ Bir işlemin ticaret vasfı kazanabilmesi Hanefî mezhebine göre malın ticarete elverişli olması, mükellefin ticaret yapmaya niyet etmesi ve bu niyetini fiilen ticari bir davranışla ortaya koyması, malın altın ve gümüş değeriyle nisab miktarına varmış olması ve üzerinden bir yıl geçmiş olması gibi şartlar aranmaktadır.⁵⁰⁹ Mâlikî mezhebi ise bir malın ticaret malı olabilmesi için; mal kendisine (aynına) zekât düşen mallardan olmalı, muâvaza veya mübadele gibi işlemlerle sahip olunmalı, satın alırken ticarete niyet edilmeli, malın satın alındığı para miras, hibe gibi karşılıksız bir işlemle değil karşılıklı malî bir işlemle edinilmeli, mükellefin karaborsacı olması halinde zekat vereceği maldan nisab miktarı kadarını satması gerektiği görüşündedirler.⁵¹⁰ Şâfiîler; mala muâvaza veya mübadele gibi işlemlerle sahip olunmalı, satın alırken ticarete niyet edilmeli, malı elinde tutmaya niyet edilmesi, üzerinden bir yılın geçmesi, malın hepsinin para olmaması, yılın sonunda malın kıymetinin nisaba ulaşması ve Hanbelîler ise; mala satın alma gibi kendi eliyle sahip olması ve alırken ticarete niyet etmesini şart koşarlar.⁵¹¹

Ticaretin ve şekillerinin geliştiği bu zamanda ticareti yapılan meşru olmak kaydıyla her türlü gelir getiren maddi ve manevî malların şartları bulundurulması halinde zekât malları kapsamında alınıp zekâtının verilmesi gerekir.

⁵⁰⁶ AHMED İBN HANBEL, *Müsned*, 35: 441; BEYHAKÎ, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 4: 247; DÂREKUTNÎ, *Sünen ed-Dêrakutnî*, 2: 488; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, II s.415; İBNÜ'L HÜMÂM, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, II, s.218; KARADAVÎ, *Fıkhü'Zekât*, s.277

⁵⁰⁷ ŞAFİÎ, *Umm*, III, s.130; ŞİRBİNÎ, *Muğni'l-muhtâc*, II, s.114; GÖZÜBENLİ, *Malî hukuk*, s.378. Ayrıca sahabe ictihadları için bkz: KARADAVÎ, *Fıkhü'z-zekât*, s.279-280.

⁵⁰⁸ EBÛ UBEYD, *Kitâbü'l-emvâl*, no:1182, s.453

⁵⁰⁹ SERAHSÎ, *el-Mebsût*, III, s.26; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, II, s.416; İBN NÜCEYM, *Bahrü'r-râik*, II, s.394; ERKAL, “*Zekât*”, XXXXII, s.200

⁵¹⁰ MÂLİK, *el-Müdevvene*, I, s.359

⁵¹¹ İBN KUDÂME, *el-Muğni*, IV, s. 249; ZUHAYLÎ, *Fıkhü'l islâmî ve edilletühü*, II, s.1866-1870.

e. Canlı Varlıklar (Hayvansal Servetler)

Hayvanlar âlemi birbirinden farklı binlerce çeşidi olmasına rağmen insanoğlu çok azından istifade etmektedir. Allah (c.c.) muhtelif ayetlerde; etinden, sütünden, yününden, derisinden faydalanmak, binek ve yük taşımacılığında kullanılmak üzere hayvanları yarattığını ifade etmektedir.⁵¹² Allah'ın (c.c) insanın emrine sunduğu servetlerden bir çeşidi de hayvansal servetlerdir. Zekâtın teşri amacına uygun olarak bu tür servetlerin zekâta tabi olması doğaldır. Ancak Kur'ân'da hayvanların zekâta tabi mallardan olup olmadığı, nisabı hakkında sarih herhangi bir ayet yoktur. Günümüz bazı İslâm hukukçuları Enâm Sûresindeki *“Allah'ın yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan O'na bir pay ayırdılar ve akıllarınca, “Şu, Allah için, şu da bizim ortaklarımız (putlarımız) için” dediler. Ortakları için olan Allah'inkine eklenmiyor. Allah için olan ise ortaklarınkine ekleniyor. Ne kötü hükmediyorlar!”*⁵¹³ hayvanlardan zekât alınmasına delalet eder görüşünde iseler de⁵¹⁴ biz ayetin sibak ve siyakının buna delalet etmediği kanaatindeyiz. Ayrıca *“İslâm Hukukunda Zekât Malları ve Nisabları”* isimli doktora tezinde belirtilen,⁵¹⁵ *“İslâm hukukçularının enâm lafzının geçtiği ayetleri”*⁵¹⁶ sathi inceledikleri, taliline inmedikleri, ayetlerin zahiriyle amel ettikleri” şeklindeki görüş gerçeği yansıtmamaktadır. Kaldı ki delil getirilen ayetler⁵¹⁷ İslâm'dan önceki kavimlerde zekâtın varlığına delalet etmektedir. Ayetin işaretten bir hüküm verdiği görüşüne de katılmamaktayız. İslâm hukukunun aslî ikinci kaynağı olan Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadisleri ve uygulamaları bu konuda şek ve şüpheye mahal bırakmayacak kadar nettir.

f. Toprak Mahsulleri

Allah'ın insan için yarattığı nimetlerden biri de toprağı üretken kılıp onun emrine sunmasıdır. Toprak insanın hayatını idame ettirmede gereksinim duyduğu rızkını temin ettiği ilk kaynaktır. Fıkıh kitaplarında toprak ürünleri tarımla elde edilen mal varlığı olup, zirai ürünlerin serveti ve öşür başlıkları altında incelenmektedir. Toprak

⁵¹² Nahl, 16/5, 6, 66, 80; Yasîn 36/71-73.

⁵¹³ En'âm, 6/136

⁵¹⁴ AKYÜZ, *Zekât*, s.333; BALTA, *İslâm Hukukunda Zekât Malları ve Nisabları*, s.142.

⁵¹⁵ BALTA, *İslâm Hukukunda Zekât Malları ve Nisabları*, s.140-142.

⁵¹⁶ Nahl, 16/5-7, 66,80; Yasin, 36/71-73

⁵¹⁷ Meryem, 19/31, 54, 55; Enbiya, 21/73; Tevbe 9/98-99; Nahl, 16/56; Enâm, 6/136, 141, 142.

ürünlerinin zekâtı Bakara Sûresindeki “*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın (infak edin). Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız kötü-(habis) şeyleri vermeye kalkışmayın ve biliniz ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye lâyıktır,*”⁵¹⁸ Enâm Sûresindeki “*hasat günü mahsullerin hakkını verin*”⁵¹⁹ ayeti ziraî mahsullerden zekât alınmasına dayanak teşkil etmektedir. İslâm hukukçuları En’am Sûresi 141. ayette geçen “hak” terimini toprak ürünlerinden alınan zekât olarak yorumlamışlardır.⁵²⁰ Hz. Peygamber “*Yağmur ve nehirden sulanan arazilerin mahsulünde onda bir; kova (el emeği) ile sulananlarda ise yirmide bir zekât vardır*” buyurmuştur.⁵²¹ Toprak mahsullerinde zekât olması husus icmâ ile de sabittir.⁵²²

Bu ürünlerin üzerinden bir yıl geçme şartı yoktur. Mahsulü toplar toplamaz kişi zekâtını vermelidir. Günümüzde seracılıkta olduğu gibi bir yılda hasadın tekrar etmesi durumunda zekâtta tekrar etmektedir.

g. Maden, Define ve Su ürünleri

i. Madenin Tanımı

Sözlükte “bir yerde ikamet etmek, yerleşmek” anlamına gelen عدن kökünden türemiş mekân ismi olan ma‘den (ma‘dîn) “bir şeyin kökünün bulunduğu yer, merkez, ocak” demektir.⁵²³ İstilahta, yer altında bulunan ve topraktan ayrı olarak ekonomik değer taşıyan maddeleri veya böyle maddeler içeren yeri (maden ocağını/yatağını) ifade

⁵¹⁸ Bakara, 2/267

⁵¹⁹ Enâm, 6/141

⁵²⁰ Yahya b. Âdem, *Kitabü'l-harâc*, no: 396-402, s.146; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi'*, II s.493; ŞİRBİNÎ, *Muğni'l-muhtâc*, II, s.89; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.299.

⁵²¹ EBÜ UBEYD, *Kitâbü'l-emvâl*, no.1412-1415, s.500.

⁵²² KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi'*, II, s.495; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.302.

⁵²³ İBN MANZÛR, *Lisânü'l-Arab*, XIII, s.279; FÎRÛZABÂDÎ, *Kâmûsu'l Muhît*, s.1264; SEMÎN HALEBÎ, *Umdetü'l-huffâz*, IV, s.39; EBU HAKAH, *Mu'camu'n-nefâis el-Vasît*, s.795; CEVHERÎ, *es-Sihâh*, s.744; ERDOĞAN, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.332.

eder.⁵²⁴ Maden “yer altında mahlûk ve medfun altın, gümüş ve demir gibi insanlığa faydalı olan ve oluşumunda insanın katkısı bulunmayan maddelere” denir.⁵²⁵ Başka bir tarifte ise; “topraktan ayrı, toprakta yaratılan insanlar nezdinde kıymetli olup topraktan çıkarılan şey” şeklinde tarif edilmiştir.⁵²⁶ Hanefîler ateşte eritilebilen, işlenebilen madenleri bu kapsamda değerlendirmektedirler.⁵²⁷, Mâlikî ve Şâfiîler yerden çıkarılan madenlerden sadece altın ve gümüşü maden statüsünde görmektedirler.⁵²⁸ Hanbelîler yerden çıkarılan bütün maddeleri maden statüsünde görmektedir.⁵²⁹ Hamza Aktan madenler hakkında şu ifadelerle yer vermektedir: “Madenler mülkiyet ve vergilendirme açısından tabi olacağı hukuki statüyü belirlemek suretiyle fıkıh ilim dalında ele alınmış, genel prensiplerden ve uygulamadan edinilen tecrübelerden hareketle düzenleyici nitelikte bazı hüküm ve öneriler getirilmiştir. Bu hükümlerde şüphesiz hukukçuların gözlem ve tecrübe birikimleri kadar yer zenginliklerinin o günkü anlam ve öneminin günümüze nispette hayli farklı olmasının ve konunun özel hukuk prensipleri dâhil inde çözümlenebilir olmasının da etkisi vardır.”⁵³⁰ Konuya bu açıdan bakılması, madenlerin günümüzdeki ehemmiyetli konumunun gözardı edilmemesi konuyu değerlendirme de farklı bir bakış açısı kazandıracaktır. Hanefîler “maden” kavramıyla eş anlamda “rikâz” kavramını da kullanmakta ve madenlerden alınacak zekâk miktarı hususunda rikâzı ganimet statüsünde değerlendirmektedirler.⁵³¹ Diğer mezhepler “rikâz” kavramını define

⁵²⁴ ŞİRBİNÎ, *Muğni'l-muhtâc*, II, s.109; İBN NÜCEYM, *Bahrü'r-râik* II, s.408; İBNİ ABİDÎN, *Reddû'l-muhtâr*, III, s.254; AKTAN, Hamza, *İslâm'da Madenlerin Hukuki Statüsü*, Erzurum, Erzurum Üniversitesi Basımevi, 1986, s.25; AKTAN, Hamza, “Maden”, DIA, 2003, XXVII, s.306.

⁵²⁵ İBNİ ABİDÎN, *Reddû'l-muhtâr*, III, s.255.

⁵²⁶ İBN KUDÂME, *el-Muğni*, IV, s.231.

⁵²⁷ CEZİRÎ, *Kitabü'l-fikhi alâ mezâhibi'l'erbea*, I, s.555; AKTAN, *İslâm'da Madenlerin Hukuki Statüsü*, s.30-32; GÜNAY, Hacı Mehmet, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Kamu Malları*, İstanbul, Şule Yayınları, 2001, s.225.

⁵²⁸ ŞİRBİNÎ, *Muğni'l-muhtâc*, II, s.109; MÂLİK, *el-Müdevvene*, I, s.396.

⁵²⁹ İBN KUDÂME, *el-Kâfi*, I, s.407; İBN KUDÂME, *el-Muğni*, IV, s.244.

⁵³⁰ AKTAN, “Maden”, XXVII, s.307.

⁵³¹ Hanefîlerin madenleri ganimet hükmünde değerlendirmelerinin altında önceden kâfirlerin elinde olması, savaş aracılığıyla galip gelme yoluyla Müslümanların eline geçmesi, dağ, arazi ve çöllerin Müslümanların ele geçirme amacı olmaması gibi nedenlerle Müslümanların ellerinde olmaması gibi nedenler yatmaktadır. Dolayısıyla toprağın altındakilerde kâfirlerin mülkü hükmündedir. Bu topraklara galip gelme yoluyla ele geçirildiği için, çıkan madenler ganimettir ve humus vardır. Hanefîler’ in bu yorumları ülke tarifleriyle örtüşmemektedir. Cessâs, ülkeyi, “üstünlük, kuvvet ve orada din hükmünü icraya taalluk etmesi” şeklinde tarif etmiştir. (ÖZEL Ahmet, *İslam Hukukunda Ülke Kavramı Dâru'l İslâm- Dâru'l Harb*, İstanbul, Marifet Yayınları, 1984, s. 69). Karadavî ise, madenlerin ganimete kıyas edilmesini, madenlerin bulunduğu yerlerin İslam toprağı olduğunu ve küffarın mülkü kalmadığını,

anlamında kullanılmaktadırlar.⁵³²

ii. Rikâz (Define) Tanımı

Rikâz; bir şeyi örtmek, gizlemek; ölüyü gömmek” anlamındaki defn kökünden türeyen define “gizlenen şey” manasına gelir.⁵³³ Bu anlamda rikâz, kenz ve hazine kelimeleri eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Define terim olarak; toprağın altında gizlenmiş, sahibi bilinmeyen parayı ve her türlü kıymetli eşyayı ifade eder ki kime ait olacağı ve bundan devlete ödenmesi gereken vergi bakımından İslâm hukukunda özel hükümlere tâbidir.⁵³⁴ Hadislerde define anlamında rikâz kelimesi kullanılmıştır⁵³⁵ Hanefîlerde rikâz ve maden aynı kavramı ifade ederken, definede ise “kenz” kavramını kullanmayı tercih ederler.⁵³⁶ Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîler defineye “rikâz” kavramı kullanmayı tercih etmişlerdir.⁵³⁷ Onlara göre rikâz eski devirlerde yer altında saklanan ve İslâmî devirlerde bulunan kıymetli eşya, hazine ve definedir.⁵³⁸

madenlerin İslam öncesi asırlarda oluştuğu düşüncesinin de anlamının olmadığını ifade ederek böyle bir kıyasın doğru olmadığı kanaatindedir. (KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.376.)

⁵³² ŞİRBİNÎ, *Muğni'l-muhtâc*, II, s.109; MÂLİK, *el-Müdevvene*, I, s.396.

⁵³³ İBN MANZÛR, *Lisânü'l-Arab*, V, s.355; FÎRÛZABÂDÎ, *Kâmûsu'l Muhît*, s.510; SEMİN HALEBÎ, *Umdetü'l-huffâz*, II, s.109; EBU HAKAH, *Mu'camu'n-nefâis el-Vasît*, s.480; CEVHERÎ, *es-Sihâh*, s.462; ERDOĞAN, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.482.

⁵³⁴ KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi'*, II, s.521; ŞİRBİNÎ, *Muğni'l-muhtâc*, I, s.582; İBN NÜCEYM, *Bahrü'r-râik* II, s.408; İBNİ ABÎDÎN, *Reddü'l -muhtâr*, III, s.254; AKTAN, Hamza, “*Define*”, DIA,1994, XI, s.87; AKTAN, “*Define*”, XI, 87.

⁵³⁵ AKTAN, “*Define*”, XI, 87; SİDDİKÎ, *İslâm Devletinde Mali Yapı*, s. 135.

⁵³⁶ Serahsî, bu görüşü desteklemek için Ebu Hureyre'den “*onda ve rikâzdan beşte bir vergi vardır*” hadisini nakleder. (BUHÂRÎ, “*Müsâkât*”, 3; MÜSLİM, “*Hudûd*”, 1710; Muvatta', “*Ukûl*”, 654; EBÛ AVÂNE, *Müsned Ebû Avâne*, 4: 156; İBN RAHÛYE, *Müsned İshâk b. Râhûye*, 1: 137; ABDURREZZÂK, *Musannef Abdurrazzâk*, 10: 65; BEYHAKÎ, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 4: 257.) Ayrıca şu ibarenin bulunduğunu ifade eder “Rikâz ne dir? Ey Allah'ın Rasulü dediler, Hz. Peygamber'de cevaben arzı yarattığı zaman Allah'ın onda halk ettiği altındır” buyurmuştur. (SERAHSÎ, *el-Mebsût*, II, s.211) Kâsânî ise; rikâzın esasen madeni ifade etmek için kullanıldığını, definede ise mecazen kullanıldığını ifade etmektedir. (KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi'*, II, s.521) Ancak Aktan, Kâsânî'nin bu iddiasını doğrulayıcı tatminkâr bir delile ulaşamadığını ifade etmektedir. AKTAN, *İslâm'da Madenlerin Hukuki Statüsü*, 26; YENİÇERİ, *İslâm İktisadının Esasları*, s.86; YENİÇERİ, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, s.188.

⁵³⁷ EBÛ UBEYD, *Kitâbü'l-emvâl*, no:872, s.376; ŞAFİİ, *Umm*, III, s.115; GAZZÂLÎ, *İhyâu ulûmu'd-dîn*, I, s.615; SİDDİKÎ, *İslâm Devletinde Mali Yapı* s. 130; AKYÜZ, Vecdi, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995, III, s.372; AKTAN, *İslâm'da Madenlerin Hukuki Statüsü*, 26

⁵³⁸ EBÛ UBEYD, *Kitâbü'l-emvâl*, no:864, s.375; ÖZEK, KARAMAN vd., *İbadet ve Müesseseler Olarak Zekât*, s.88; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s.235; ADALI, Sacid, *Türkiye'nin Petrol ve Madencilik Kesiminde Zekât Potansiyeli*, İstanbul, Türkiye'de Zekât Potansiyeli (Tatışmalı İlmi Toplantılar Dizisi), İSAV,1987, s. 65; AKTAN, “*Define*”, XI, 87

Madenlerin zekâta tabi mallar oldukları hususunda âlimler ittifak etmişlerdir. Bakara Sûresinde 267. ayette geçen “yerden çıkarttıklarımızdan” ifadesi yerden çıkan ve çıkartılan her şeyi kapsamaktadır. Ayetin umumi anlamı kapsamında madenlerde de ödenmesi gereken bir hakkın bulunduğu kanaatindedirler.⁵³⁹

iii. Maden Kapsamına Giren Mallar

İslâm’ın ilk devirlerinde altın ve gümüş madenlerinin işletildiği bilinmektedir. Bu dönemde madencilik konusunda gelişmiş bölge Yemen’dir. Zengin demir madenlerinin işletildiği bilinmektedir.⁵⁴⁰ Bu nedenle madenlerle ilgili detaylar sınırlı kalmıştır.⁵⁴¹

Hanefî âlimleri madenleri üç kategoride değerlendirmektedirler.⁵⁴² Katı olup eritilebilen ve dökümü yapılabilen altın, gümüş, demir, bakır gibi madenler, eritmeye elverişli olmayan katı mermer, kireç, kömür gibi madenler,⁵⁴³ sıvı olup katılaşmayan cıva, petrol gibi madenlerdir. Bazı Hanefî hukukçuları sadece katı, ateşte eriyebilen ve darphanede⁵⁴⁴ işlenebilen altın, gümüş, demir, bakır, kurşun gibi madenler zekât kapsamına almaktadırlar. Alçı, arsenik, kömür, elmas, yakut, zümrüt gibi madenler ve likid halde bulunan madenler petrol ve zift gibi madenler zekâta tabi değildir.⁵⁴⁵ Bu ekole tabi olan âlimler madenleri daha çok vergi hukuku açısından tasnif etmişlerdir. Suyu kıyas edilerek insanlığın onda ortak olmasından dolayı zekâtтан muaf tutmaktadırlar. Bu madenlerden kasıt kaynak halinde satha çıkmış madenlerdir. Sondajla

⁵³⁹ ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s.233; AKTAN, *İslâm’da Madenlerin Hukuki Statüsü*, s.9; Ayrıca bkz: CEZÎRÎ, *Kitabü’l fikhî alâ mezâhibi’l erbea*, I, ss. 555-558.

⁵⁴⁰ CEVÂD, Ali, *el- Mufasssal fi tarihi’l arab kable’l islâm*, Beyrut, Daru’l İlmi li’l Melayîn, 1971, s.12-22; FERRÂ, *Ahkâmü’s-sultaniyye*, s.200; AKTAN, *İslâm’da Madenlerin Hukuki Statüsü*, s.8

⁵⁴¹ EBÛ UBEYD, *Kitâbü’l-emvâl*, no. 865-872, s.375-376; CEVÂD, *el- Mufasssal*, s.12; AKTAN, *İslâm’da Madenlerin Hukuki Statüsü*, s.9.

⁵⁴² Bu taksim Hanefî fıkıh kitaplarında meşhur olan taksim olup Yahya b. Adem’in *Kitâbü’l-harâc’ında* geçmektedir. (Yahya b. Âdem, *Kitâbü’l-harâc*, no: 66-70, s.72)

⁵⁴³ MAVERDÎ, *Ahkâmü’s-sultaniyye*, s.165.

⁵⁴⁴ Darphâne; Dârüddarp ve dârüssikke adlarıyla da anılır. Bu terkiplerde yer alan dâr, hâne (ev) kelimesinin Arapça karşılığı olup darb vurma yoluyla para basma işlemine denir; sikke de “basmakalıbı” anlamına gelmektedir. Bkz: SAHİLLİOĞLU, Halil, “*Darphâne*”, DIA, 1993, VIII, s.501.

⁵⁴⁵ CEZÎRÎ, *Kitabü’l fikhî alâ mezâhibi’l erbea*, I, s.551; AKTAN, *İslâm’da Madenlerin Statüsü*, s.32; SİDDİKÎ, *İslâm Devletinde Mali Yapı*, s. 130; YENİÇERİ, *İslâm’da Devlet Bütçesi*, s.183.

çıkarılan istihale edilen petrol değildir.⁵⁴⁶ Çağdaş İslâm hukukçularından Hamza Aktan bu kategoriye bir de enerji kaynağı olan ve olmayan madenler şeklinde bir kategorinin de eklenmesi gerektiği görüşündedir.⁵⁴⁷

Hanefî mezhebi dışında kalan diğer mezhepler madenleri açık- gizli madenler şeklinde kategorize etmektedirler. Açık madenler satıhta ve satha yakın, işletilmesi kolay, herkesin ihtiyaç duyduğu ve istifade edebildiği tuz gibi madenler,⁵⁴⁸ gizli madenler yerin derinliklerinde bulunan, istihsal için hafriyat gerektiren madenlerdir.⁵⁴⁹ Karadağî, yer altında var olan sıvı katı ayırt etmeksizin her türlü ham maddenin maden kapsamına gireceği düşüncesindedir.⁵⁵⁰

Günümüzde Fukahânın yaşadığı döneme göre maden işletmeciliği ve maden çeşitleri gelişmiştir. Jeotermal ve alternatif enerji kaynakların her geçen gün arttığı bir dönemde yer altından ve üstünden çıkarılan maddi değeri olan her türlü maden zekât kapsamına dâhil edilmelidir.

iv. Deniz Ürünleri

Denizden çıkan ürünlerden kasıt, inci, mercan, amber gibi ticari değeri olan mallardır. Günümüzde maden işletmeciliği hem kara hem de deniz madenciliği şeklinde iki farklı çeşitte değerlendirilmektedir.⁵⁵¹ Denizden çıkarılan ve satıma arz edilen bütün madenlerin zekâta tabi olması, zekâtın amacına, ilke ve prensiplerine daha uygun düşmektedir.

Ticaret amacıyla avlanan ve satışı sunulan deniz ürünler zekât kapsamına girer. Matrahının nasıl hesaplanacağı hususunda üç görüş vardır. Birinci görüş: İslâm hukukçularının çoğunluğunun görüşü balık vb. denizden çıkarılan ürünler ticaret

⁵⁴⁶ SERAHSÎ, *el-Mebsût*, II, 211; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi'*, II, s.528; AKTAN, *İslâm'da Madenlerin Hukuki Statüsü*, s.32.

⁵⁴⁷ AKTAN, *İslâm'da Madenlerin Hukuki Statüsü*, s.33.

⁵⁴⁸ ŞAFÎ, *Umm*, III, s.112; MAVERDÎ, *Havi'l-kebîr*, III, s.241; İBN KUDÂME, *el-Muğnî*, IV, s.155; MAVERDÎ, *Ahkamu's-sultaniyye*, s.166; YENİÇERİ, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, s.184.

⁵⁴⁹ ŞAFÎ, *Umm*, III, s.112; MAVERDÎ, *Havi'l-kebîr*, III, 241; İBN KUDÂME, *el-Muğnî*, IV, s.155; CEZÎRÎ, *Kitabü'l fikhî alâ mezâhibi'l erbea*, I, s.556-557; GAZZÂLÎ, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, I, s.615.

⁵⁵⁰ KARADÂĞÎ, *Buhus fî fikhî kadâyâ'z-zekât'il muâsıra*, s. 119.

⁵⁵¹ YENİÇERİ, *İslâm İktisadının Esasları*, s.91; KARAGÖZ, YİĞİT vd. *Zekât İlmihali*, s.95-96.

amacıyla avlandığı takdirde zekât kapsamına dâhildir. Kendi ihtiyacı için avlanan ürünlerden zekât alınmaz. İkinci görüş denizden avlanan hayvanları, topraktan elde edilen ürünlere kıyas eden görüştür. Bu görüşe göre üzerinden bir yıl geçmesi beklemenden denizden elde edilen ürünlerin net miktarı üzerinden 1/10 veya brüt miktarı üzerinde 1/20 zekât alınır. Üçüncü ve son görüş ise kira gelirinden istifade edilen mallara benzeterek elde edilen gelirin altın ve gümüşte aranan Nisaba ulaşması halinde üzerinden bir yıl geçmesi beklenmeden 1/40 oranında zekât alınmasını savunan görüştür.⁵⁵²

3. Zekât Oranı (Nisab)

a. Gümüş, Altın ve Paranın Nisabı

Altın ve gümüşün zekât tarifesi, bu malların toplumda üstlendiği fonksyonları nedeniyle üç farklı başlık altında değerlendirilmesi mümkündür.

i. Yatırım Malı ve Mübadele Aracı Olarak Altın ve Gümüş

Kur'ân'da altın ve gümüşün zekâta tabi mallardan olduğu açıkça zikredilirken nisabı hakkında sarîh bir ayet yoktur. Altın, gümüş ve dolayısıyla mübadele aracı olarak kullanılan para hakkında ayette “*Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda harcamayan kimselere, can yakıcı bir azabın geleceğini haber ver! Dünyada iken biriktirdikleri bu mallar, ahirette Cehennem ateşinde kızdırılıp onların önleri, arkaları ve yanları dağlanacak ve onlara işte bunlar, kendiniz için biriktirdiğiniz mallardır! Hadi biriktirdiğiniz şeylerin azabını tadın bakâlim!*’ denilecektir.”⁵⁵³ buyrulmaktadır. Ayette geçen “ولا ينفقونها” kelimesiyle altın ve gümüşün harcama aracı olduğuna işaret edilmektedir. Bu konuda Cessâs, söz konusu ayetin tefsirinde “Ayetten zahiren bütün malların zekâtının verilmesinin farz olduğu sonucu da çıkmaktadır. Çünkü لا ينفقونها في سبيل الله tehdidi bütün malların infakının yapılmaması halinde geçerlidir. Altın ve gümüş

⁵⁵² KARADÂĞÎ, *Buḥus fî fîkhi kadâyâ 'z-zekât 'il muâsıra*, s. 171.

⁵⁵³ Tevbe, 9/34-35

örneğinde, aslında bütün mallar kastedilmektedir. Çünkü söz, nihayetinde delalet ettiği şeye döner”⁵⁵⁴ şeklinde bir yoruma yer vererek ayetin bütün malları kapsadığını belirtmiştir.

Altın ve gümüşün zekâtı hadislerde daha detaylı ele alınmıştır. Rivayetlerde geçen dinar,⁵⁵⁵ dirhem,⁵⁵⁶ rikka, ukıyye,⁵⁵⁷ verik, kenz, zeheb ve fidda gibi para olarak kullanılan (cins) ifadelerdir.⁵⁵⁸

İslâm hukukçuları altının nisabının 20 dinar (20 miskal⁵⁵⁹ = takriben 80.18 gr 22 ayar altın)⁵⁶⁰ olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.⁵⁶¹ Buna göre 80.18 gr altını olan kimse (1/40 = %2,5) kadarını zekât olarak vermekle yükümlüdür.⁵⁶² Hz. Peygamber’in (s.a.s.) hayattayken bizatihi yaptığı uygulamalar ve hayatının sonlarına doğru hazırlattığı fakat ömrünün vefa etmediği, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Ömer b. Abdülaziz’in uyguladığı yazılı tâlimatta da “altın yirmi dinara ulaşmadıkça onda zekât yoktur. Yirmi dinar olunca yarım dinar zekât vardır,”⁵⁶³ rivayeti bu miktarı göstermektedir Bunun yanı sıra altının nisabının yirmi dinar olduğunu bildiren başka hadis ve sahabe uygulamaları da altının nisabına dayanak olan delillerdir.⁵⁶⁴ İslam hukukçuları gümüşün nisabı hususunda ise hem gelen rivayetlerin çokluğu hem de o dönemde altından daha

⁵⁵⁴ CESSÂS, Ebû Bekr Ahmed b. Ali Razî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thr. Abdusselam Muhammed Ali Şahin, Beyrut, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 2007, III, s.137.

⁵⁵⁵ SAHİLLİOĞLU, Halil, “Dinar”, DIA, 1994, IX, s.352

⁵⁵⁶ SAHİLLİOĞLU, Halil, “Dirhem”, DIA, 1994, IX, s.368

⁵⁵⁷ KALLEK, Cengiz, “Ukıyye”, DIA, 2012, XXXII, s.67

⁵⁵⁸ ŞİRBİNÎ, *Muğni'l-muhtâc*, II, s.101; MAVERDÎ, *Havi'l-kebîr*, III, s.256.

⁵⁵⁹ Sözlükte “ağır olmak” manasındaki sikâl kökünden türeyen miskâl kelimesi “ağırlık” demektir. Terim olarak altın, gümüş, ilâç ve gülyağı gibi değerli şeylerin tartılmasında kullanılan bir ağırlık ölçüsü birimini ifade eder. Bkz: KALLEK, Cengiz, “Miskal”, DIA, 2005, XXX, s.182.

⁵⁶⁰ ERKAL, “Zekât” *İlmihal*, I, s.440.

⁵⁶¹ KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi'*, II s.410; İBNİ ABİDÎN, *Reddû'l -muhtâr*, III, s.224; İBN RÜŞD, *Bidayetü'l-müctehid*, II, s.17; EBU'L BEREKAT, *Kenzü'd-dakâik*, s.209; ŞAFİÎ, *Umm*, III, s.102; ŞİRBİNÎ, *Muğni'l-muhtâc*, II, s.100; DÂVÜDÎ, *Kitâbü'l-embâl*, s.156; GAZZÂLÎ, Muhamed b. Muhammed b. Muhammed, *el-Vasît fi'l mezheb*, thk. Ahmed Muhmud İbrahim, Kahire, Daru'l Selam li't Tıbbâ, 1997, II, s.472; MAVERDÎ, *Havi'l-kebîr*, III, s. 268; KARÂFÎ, *ez-Zahîra*, III, s. 12; MERDÂVÎ, *el-İnsâf*, III, s.119; İBN KUDÂME, *el-Kâfi*, I, s.404; BURHANEDDİN İBNİ MUFLÎH, *el-Mubdi' Şerhu'l Mukni'*, II, s.357; CEZİRÎ, *Kitâbü'l fikhî alâ mezâhibi'l erbea*, I, s.546; SABİK, *Fikhü's-sünne*, I, s.329; KARADAVÎ, *Fikhü'z-zekât*, s.230; AKYÜZ, *Zekât*, s.369.

⁵⁶² KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi'*, II s.410; İBN RÜŞD, *Bidayetü'l-müctehid*, II, s.16; MEVSİLÎ, *el-İhtiyar*, I, s.150.

⁵⁶³ EBÜ DÂVÜD, “Zekât”, 4; BEYHAKÎ, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 4: 232.

⁵⁶⁴ EBÜ UBEYD, *Kitâbü'l-embâl*, no:1113-1167, ss.439-450; ERKAL, “Nisab”, XXXIII, s.139.

fazla kullanılmasından dolayı 200 dirhem olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.⁵⁶⁵ Hz. Peygamber (s.a.s.) zekât mallarının nisabını bildirme sadedinde “beş ukiyyeden az miktardaki gümüşte, beş deveden azında, beş veskten⁵⁶⁶ az hurmadan veya meyveden zekât yoktur” buyurmuştur.⁵⁶⁷ 200 dirhemın günümüzdeki karşılığı hukukçular arasında farklı hesaplanmıştır. Bazıları 1 dirhemi 3.2 X 200= 640 gr derken⁵⁶⁸ hukukçuların çoğunluğu Abdülmelik b. Mervan’ın bastırdığı gümüş paranın ağırlığını esas alarak 2,975 X 200 = takriben 561.2 gr olarak hesaplamışlardır.⁵⁶⁹ Buna göre 561,2 gr gümüşü olan kimse 1/40 (%2,5) kadarını zekât vermekle yükümlüdür. Altın ve gümüşün para olarak basılmasıyla, külçe halinde olanı arasında zekâta tabi olması bakımından fark yoktur.⁵⁷⁰ Altın gümüş paritesi bire on (1-10) şeklinde kabul edilmiştir.⁵⁷¹

Günümüzde kullanılan kâğıt paralar Hz. Peygamber ve müctehid imamlar zamanında bilinmediğinden klasik fıkıh kitaplarında bununla ilgili bir hüküm bulunmaması doğaldır. O dönemde altın ve gümüşün icra ettiği; değer ölçüsü olma, mübadele ve tasarruf vasıtası olma fonksiyonları dikkate alındığında⁵⁷² bugün yürürlükte olan kâğıt paralar da aynı fonksiyonları yerine getirmektedir. Temel mübadele aracı olarak kullanılan nakit ve malî kâğıtların zekâta tabi olmaları zekâtın gerçekleştirmek

⁵⁶⁵ KÂSÂNÎ, *Bedâiu’s-sanâi*, II s.410; İBNİ ABİDÎN, *Reddü’l -muhtâr* III, s.224; İBN RÜŞD, *Bidayetü’l-müctehid*, II, s.17; EBU’L BEREKAT, *Kenzü’d-dakâik*, s.209; ŞAFİÎ, *Umm*, III, s.102; ŞİRBİNÎ, *Muğni’l-muhtâc*, II, s.100; DÂVÜDÎ, *Kitâbü’l-emvâl*, s.156; GAZZÂLÎ, *el-Vasît fi’l mezheb*, II, s.472; MAVERDÎ, *Havi’l-kebîr*, III, s.267; KARÂFÎ, *ez-Zahîra*, III, s. 11; MERDÂVÎ, *Aladdin Ebi’l Hasan Ali b. Süleyman, el-İnsâf fi ma’rifetir-r-râcih min’el hilaf ala mezhebi’l imami’l mubeccel Ahmed ibni Hanbel*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan eş-Şâfiî, Beyrut, Daru’l Kutübi’l İlmiyye, 1997, III, s.119; İBN KUDÂME, *el-Kâfi*, I, s.404; BURHANEDDİN İBNİ MUFLÎH, *el-Mubdi’ Şerhu’l Mukni*, II, s.357; CEZİRÎ, *Kitabü’l fikhî alâ mezâhibi’l erbea*, I, s.546; SABİK, *Fikhü’s-sünne*, I, s.329; KARADAVÎ, *Fıkhu’z-zekât*, s.230.

⁵⁶⁶ Sözlükte “kapsam, hacim” anlamındaki vesk (çoğulu vüsûk ve evsuk /visk (çoğulu evsâk)tır. Kabaca bir deve yükü, bir veya iki idl (denk) olarak açıklanmakta dolayısıyla “himl” (yük) ve “vikr” (yük; katır, at, eşek yükü) kelimeleriyle özdeşleştirildiği görülmektedir. Vesk denizci Araplarca gemi kargosu için de kullanılmıştır. Bkz: KALLEK, Cengiz, “Vesk”, DIA, 2013, XXXXIII, s.70.

⁵⁶⁷ BUHÂRÎ, “Zekât”, 42; MÜSLİM, “Zekât”, 979; Muvatt’, “Zekât”, 284; TAYÂLİSÎ, *Müsned Ebû Davûd et-Tayâlisî*, 3: 650; İBNİ HAZM, *Muhalla*, IV s.194.

⁵⁶⁸ YAVUZ, *İslâm’da Zekât Müessesesi*, s124.

⁵⁶⁹ KÂSÂNÎ, *Bedâiu’s-sanâi*, II s.410; RUYANÎ, *Bahrü’l-mezheb* IV, s.151; MEVSİLÎ, *el-İhtiyar*, I, s.151; ERKAL, “Zekât”İlmihal, I, s.441; .AKYÜZ, *Zekât*, s.371; KARADAVÎ, *Fıkhu’z-zekât*, s.230; GÖZÜBENLİ, *Mali Hukuk*, s.375;

⁵⁷⁰ MERGİNÂNÎ, *el-Hidâye*, I, s.112; ŞİRBİNÎ, *Muğni’l-muhtâc*, II, s.101; GÖZÜBENLİ, *Mali Hukuk*, s.375

⁵⁷¹ İBNİ HAZM, *el-Muhalla*, IV, s.193

⁵⁷² ORMAN, *İktisat, Tarih ve Toplum*, s.183.

istediği gayeye de uygun düşmektedir.⁵⁷³ Çünkü bankalardaki vadesiz mevduatlarda bulunan paralar, istenildiğinde nakit olarak çekilip kullanılabilir. Ayrıca ödeme emri aracılığıyla veya hesabın müsait olması durumunda çek keşide edilerek de aynı işlevi yerine getirmektedir. Bu mevduattaki paralar nakit paranın yerine getirdiği bütün fonksiyonları yerine getirmektedir. İktisatçılar istendiği takdirde nakde dönüştürülebilme imkânı olan, değişim aracı olarak kullanılabilen vadesiz mevduatları para olarak kabul etmektedir.⁵⁷⁴

Altın ve gümüşün icra ettiği fonksiyonları yerine getiren bu paraların da altın ve gümüşün tabi olduğu hükümlere tabi olması ve nisaba ulaşip üzerinden bir yıl geçmesi durumunda 1/40 oranında zekâtlarının verilmesi gerekir.

ii. Altın ve Gümüşten Yapılan Ziynet Eşyaları

Ziynet eşyası olarak kullanılan altın ve gümüşün zekâta tabi olup olmaması hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İslâm hukukçuları eşya olarak kullanılması haram olan altın ve gümüşlerin kap veya ziynet eşyası olarak kullanılması halinde zekâta tabi olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Bu kap ve ziynet eşyalarının ekonomiye kazandırılıp âtil durumda bekletilmemesi gerekmektedir.⁵⁷⁵ Erkeklerin haram olmakla birlikte kullanmaları halinde ziynet eşyaları da ittifakla zekâta tabidir. Ancak kadınların ziyneti hakkında farklı düşünmektedirler. Hanefî ve Hanbelî hukukçuları altın veya gümüşün nakit, külçe veya ziynet eşyası olup olmamasına bakılmaksızın nisaba ulaşan miktarının %2,5- 1/40 oranının zekât olarak verilmesi gerektiği görüşündedirler.⁵⁷⁶

⁵⁷³ KARADÂVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, 214; ERKAL, “Zekât” *İlmihal*, I, s. 442; DÖNDÜREN, Hamdi, *Delilleriyle İslam İlmihali*, İstanbul, Erkam Yayınları, 2010, s.607; Akyüz, *Zekât*, ss.382-384; ÖZEK, KARAMAN vd. *İbadet ve Müessese olarak Zekât*, s.68.

⁵⁷⁴ ORMAN, İktisat, Tarih ve Toplum, s.187.

⁵⁷⁵ GAZZÂLÎ, *el-Vasît fi'l mezheb*, II, s.475; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.249; KARADAVÎ, Yusuf, *İslâm'da Helal ve Haram*, trc. Mustafa Varlı, Ankara, Hilal Yayınları, 1971, s.111.

⁵⁷⁶ SERAHSÎ, *el-Mebsût*, II, s.190; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, II s.411; MERGİNÂNÎ, *el-Hidaye*, I, s.112; CESSÂS, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, s.139; İBNİ ABİDİN, *Reddül -muhtâr* III, s.227; İBN KUDÂME, *el-Kâfî*, I, s.406; İBNÜ'L- ARABÎ, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, s. 489; CEZÎRÎ, *Kitabü'l fikhî alâ mezâhibi'l erbea*, I, s.546; Ayrıca bkz: İBN ZENCEVEYH, *Kitâbü'l-emvâl*, no:1387-1393, ss. 453-454; SABİK, *Fikhü's-sünne*, I, s.330; ŞUBBEYR, Muhammed Osman, *Zekâtü'l huliyyi'z zehebi ve'l fiddati ve'l mücevherât*, Kuveyt, Mektebetü'l Felâh, 1986, ss.35-39; KAN, *Farklı İçtihat Yöntemlerinin Fikhî Yoruma Etkisi*, I, s.267.

Detayda bazı farklılıklar olmakla birlikte Mâlikî ve Şâfîlilere göre ise ziynet eşyaları zekâta tabii değildir. Mâlikîler ziynet eşyasında zekât alınabilmesi için ticaret niyetini şart koşarken,⁵⁷⁷ Şâfîliler ziynet eşyasının fazla olması 850 gramı aşması durumunda zekât alınacağı görüşündedirler.⁵⁷⁸ Ayrıca Hanbelîlerden de ziynet eşyası olarak kullanılan altın ve gümüşün zekâta tabi olmadığına dair rivayetler vardır.⁵⁷⁹

Karadavî, kadının yaratılıştan süslenme ve ziynet eşyasını kullanmaya meyilli olması, takı, güzel elbiselere düşkünlüğü gibi nedenlerden hareketle, kadının ziynet olarak kullandığı altın ve gümüş gibi süs eşyasının zekâta tabi olmaması gerektiği görüşünü tercih etmektedir.⁵⁸⁰ Ancak kanaatimizce Hanefî Fukahâsının Nisaba ulaşması ve diğer istenen şartlara haiz olması durumunda süs ve ticaret ayırt etmeksizin zekât kapsamında dâhil ettiği görüşü zekât alanlar açısından da tercihe daha uygundur.

iii. Maden Olarak Çıkarılan Altın ve Gümüş

İslâm hukukçuları maden olarak çıkartılan altın ve gümüşten alınacak miktar konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Bu konudaki ihtilaflar define (rikâz) kavramına yükledikleri anlamdan kaynaklanmaktadır. Hanefîler yerden çıkarılan altın ve gümüşü ganimet kapsamında değerlendirerek Nisab şartı aranmaksızın 1/5 (%20) oranında zekât verilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.⁵⁸¹ İmam Mâlik bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "*definde beşte bir zekât vardır*"⁵⁸² hadisine göre amel edip herhangi bir emek sarfedilmeksizin var olan madenleri define olarak görmüş ve bu tür definelerden beşte bir oranında üzerinden bir yıl geçmeksizin hemen zekât verilmesi gerekir hükmüne

⁵⁷⁷ MÂLİK b. Enes el-Esbahî el-Medenî, *el-Müdevvenetü'l Kübra*, Abdusselam b. Said Tenuhi Sahnun rivayeti, Mısır, Matbaatu's Saade, II, s.246; DÂVÜDÎ, *Kitâbü'l-emvâl*, s.161; ŞAFİİ, *Umm*, III, s.103; MERGİNÂNÎ, *Hidâye*, I, s.112; KARÂFÎ, *ez-Zahîra*, III, s. 48; İBNÜ'L- ARABÎ, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, s. 489; Ayrıca bkz: İBN ZENCEVEYH, *Kitâbü'l-emvâl*, no:1394-1409, ss. 455-456; ŞUBBEYR, *Zekâtü'l huliyyi'z zehebi ve'l fiddati ve'l mücevherât*, s.31; KAAAN, *Farklı İçtihat Yöntemlerinin Fikhî Yoruma Etkisi*, I, s.267.

⁵⁷⁸ ZUHAYLÎ, *Fikhü'l islâmî ve edilletühü*, II, s.1827; ŞUBBEYR, *Zekâtü'l huliyyi'z zehebi ve'l fiddati ve'l mücevherât*, s.33; SABİK, *Fikhü's-sünne*, I, s.331.

⁵⁷⁹ BURHANEDDİN İBNİ MUFLİH, *el-Mubdi' Şerhu'l Mukni'*, II, s.361; MERDÂVÎ, *el-İnsâf*, III, s.125; KAAAN, *Farklı İçtihat Yöntemlerinin Fikhî Yoruma Etkisi*, I, s.267.

⁵⁸⁰ KARADÂVÎ, *Fikhü'z-zekât*, s.258.

⁵⁸¹ EBÛ UBEYD, *Kitâbü'l-emvâl*, no.871, s.376.

⁵⁸² BUHÂRÎ, "*Zekât*", 66; MÜSLİM, "*Hudûd*", 1710; MUVATTA', "*Zekât*", 286; İBN RÂHÛYE, *Müsned İshâk b. Râhûye*, 1: 440.

varmıştır.⁵⁸³ Şâfiîler ise yerden çıkarılan altın ve gümüşten zekât alınabilmesi için Nisab miktarına ulaşma şartını getiriler. Buna göre maden olarak çıkarılan altın ve gümüş Nisab miktarına ulaşması halinde 1/40 (%2,5) oranında zekât alınır.⁵⁸⁴

b. Ticaret Mallarının Nisabı

i. Ticaret malı

Ticaret Malı; sermaye ve paradan oluştuğundan ticari malın nisabı, paranın nisabıyla aynıdır. Fıkıh kaynaklarında, ticaret mallarının nisabının altın veya gümüşün nisabına göre hesaplanacağı belirtilmiştir. Muhammed eş-Şeybânî ve Ebû Yusuf'a göre, ticaret nisabı, ülkede yaygın olan para birimi üzerinden altın veya gümüş nisabına bağlı olarak hesaplanıp verilir.⁵⁸⁵ Günümüz İslâm hukukçularının çoğunluğu, gümüşün altına göre çok değer kaybetmesi, altın ile gümüş nisabı arasında büyük bir dengesizlik meydana gelmesi gibi nedenlerle ticaret malında altın nisabının esas alınmasının daha uygun olacağı görüşündendirler.⁵⁸⁶ Nisab miktarı malın ne zamana kadar elde tutulması gerektiği hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Hanefîlere göre sene başında ve sene sonunda altın ve gümüş nisabının altına düşmemelidir.⁵⁸⁷ Mâlikî ve Şâfiîler yıl sonunda nisab miktarına ulaşmasını yeterli görmektedirler.⁵⁸⁸ Hanbelîler ise nisabın yıl boyunca devam etme gerekliliğini şart olarak görmektedir.⁵⁸⁹

İslâm hukukçuları ticaret malının hesaplanması konusunda; sermayenin (likid sermaye) ve gelirin birlikt zekâta tabi olacağı konusunda ittifak etmişlerdir. Buna

⁵⁸³ İBNİ RÜŞD, *Bidayetü'l-müctehid*, II, s. 21; MÂLİK, *el-Müdevvene*, I, s.396.

⁵⁸⁴ ŞAFİÎ, *Umm*, III, s.109; İBN KUDÂME, *el-Muğnî*, IV, s.230; EBÛ UBEYD, *Kitâbü'l-emvâl*, no:864-868, s.375; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi'*, II, s.528; İBNİ HAZM, *Muhalla*, IÖ. s.29

⁵⁸⁵ KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi'*, II, s.417; ZUHAYLÎ, *Fikhü'l islâmî ve edilletühü*, II, s. 1871; CEZÎRÎ, *Kitabü'l fikhî alâ mezâhibi'l erbea*, I, s.550.

⁵⁸⁶ EBÛ ZEHRA, *et-Tekâfülü'l-ictimâi fi'l-islâm*, s 72; KARADÂVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, 290; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulamaları*, s.141; AKYÜZ, *Zekât*, s.356

⁵⁸⁷ KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi'*, II, s.417; İBNÜ'L HÜMÂM, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, II, s.218; CEZÎRÎ, *Kitabü'l fikhî alâ mezâhibi'l erbea*, I, s.550.

⁵⁸⁸ MÂLİK, *el-Müdevvene*, I, s.362; ŞİRBİNÎ, *Muğni'l-muhtâc*, II, s.114; MAVERDÎ, *Havi'l-kebîr*, III, s.284.

⁵⁸⁹ İBN KUDÂME, *el-Muğnî*, IV, s. 249; İBN KUDÂME, *el-Kâfi*, I, s.398.

göre, esnaf veya tüccar, yıl sonunda elinde bulunan ticari malların değerini hesaplar (stoklar dâhil), ayrıca buna mevcut parası ile kuvvetli alacaklarını da ekler, borç ve masraflarını düştükten sonra kalan miktar, Nisaba ulaştığı takdirde, % 2.5'ini zekât olarak verir.⁵⁹⁰

Hız. Peygamber, ashab ve müctehid imamlar dönemindeki ticari hayat sade ve menkul malların kâr edilmek amacıyla alınıp satılması şeklinde tezahür ederken, günümüzde çok farklı yatırım araçları ve ticaret çeşitleri bulunmaktadır. Ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmesiyle dünyanın bir ucundan diğerine mal alınıp satılması mümkün hale gelmiştir. Alışverişte farklı sistemler geliştirmiş sadece katalog ve internet sitelerinden pazarlama ve alışveriş yapılır hale gelmiştir. Borsalar kurulmuş menkul kıymetler alınıp satılmaya başlanmıştır. Sanal ortamda, internet aracılığıyla pazarlama her geçen gün yaygınlaşmaktadır.⁵⁹¹ Örneğin yatırım malları kavramı Hız. Peygamber ve müctehid imamlar zamanında bulunmamaktaydı. Çok büyük meblağlar ödenerek kurulan fabrikalar, alınan ulaşım aracı filoları, ticaret merkezleri, kiralık siteler, hisse senetleri bu kapsamda değerlendirildiği gibi, İslâm hukukunda mal sayılan telif hakları, patent hakları gibi manevî haklar da yatırım malları kapsamında değerlendirilebilir.⁵⁹²

İbni Hazm (ö. 456/1064), Şevkânî (ö.1250/1834), Sıddık Hasan Hân gibi âlimler ticaret mallarının zekâtı hususunda Hız. Peygamber'in (s.a.s.) belirttiği sınıfların zekâta tabi olduğunu savunmuşlardır.⁵⁹³ Mâlikî, Şâfiî, ve Hanbelî hukukçular gelir getiren malların kendisini zekâttan muaf sayarlarken, gelirlerini zekât kapsamında değerlendirmişlerdir. Genel olarak mezheplerin görüşlerinden anlaşılan gelir getiren

⁵⁹⁰ KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi'*, II, s.417; MERĞİNANÎ, *el-Hidaye*, II, s.193; İBNÜ'L HÜMÂM, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, II, s.218; İBN NÜCEYM, *Bahrü'r-râik*, II, s.398; İBNİ ABİDÎN, *Reddü'l -muhtâr*, III, s.234; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.290; GAZZÂLÎ, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, I, s.614; ZUHAYLÎ, *Fıkhu'l islâmî ve edilletühü*, III, s. 1871- 1878; CEZİRÎ, *Kitabü'l fikhî alâ mezâhibi'l erbea*, I, s.551; AKYÜZ, *Zekât*, s.356.

⁵⁹¹ PAÇACI, *Günümüz Ekonomik Şartlarına göre Zekâta Tabi mallar*, s. 146.

⁵⁹² KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, 386; HANÎ Adil ahmed Abdallah, *Zekâtü'l musteğillât fi fikhî'l islâmî*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Nechu'l Vataniyye Üniversitesi Yüksek Lisans Fakültesi, Filistin, 2007, s.39

⁵⁹³ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, 386

malların aslı değil, gelirleri zekâta tabidir.⁵⁹⁴ Karadavî, Zerkâ, Zuhayli, Refik Yunus Masrî, Ahmed Salus gibi hukukçular yatırım mallarının kendisinden de zekât alınması gerektiği görüşündendirler.⁵⁹⁵ Ayrıca 1965 yılında İslami Araştırmalar Toplantısı'nda, gelir getirici yatırım mallarıyla ilgili şu karar alınmıştır: “Gelir getiren büyük binalarla, sanayi tesisleri (duran varlık), gemiler, uçaklar ve benzeri malların aynından zekât vermek farz olmaz. Bilakis bunların net gelirlerinden Nisab ile üzerinden bir yıl geçme şartı tamamlanınca zekât vermek gerekir. Bu gibi mallardan verilecek zekât miktarı yıl sonu itibariyle 1/40'dir.”⁵⁹⁶ Karadavî'ye göre fabrika ve apartman gibi gelir kaynaklarının zekâtının gelirlerinden alınması gerekir. Apartmanda kiracının olmaması veya fabrikanın çalışmaması durumunda, mükellef ancak sermayesini satarak zekâtını verebilir. Bu durumun mükellefi mali yönden zor durumda bırakır.⁵⁹⁷ Ayrıca ticari malların aksine yatırım malların sadece gelirlerinden zekât alınması görüşüne ise dayanak olarak şöyle demektedir; “gelir elde etmek için yatırım yapmanın kendisi başlı başına bir risktir. Bu servetten zekât verebilmesi için kişinin gelir elde etmesi gerekir. Çünkü yatırımcı, yaptığı yatırımdan gelir ve ürün elde edememesi durumunda zarara uğramakla kalmayacak elindeki sermayeyi de kaybedecektir. Sermayeden de zarara uğramış, bir mükelleften zekât almak mümkün değildir. Hatta borçlu (Gârimin) olduğundan zekât almaya hak kazanan kimse haline gelecektir” şeklinde görüş bildirmektedir.⁵⁹⁸

ii. *Gayrimenkullerin Zekâtı*

Yatırım mallarından alınacak zekât oranları hakkında farklı görüşler olsa da bu tür mallardan edilen gelirler, zekâta tabidirler. Bu konuda İslam Fıkıh Akademisi 22- 28 Aralık 1985 tarihli kararında, hisse senetlerinin kendilerinden değil, gelirleri üzerinden

⁵⁹⁴ Âlimlerin bu konudaki görüşleri ve delilleri için bkz: BALTA, Yusuf, *İslâm Hukukunda Zekât Malları ve Nisabları*, Basılmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015, s.262-268

⁵⁹⁵ HANÎ Adil, *Zekâtü'l-musteğillât*, s.54.

⁵⁹⁶ ZUHAYLÎ, *Fıkhü'l islâmî ve edilletühü*, III, s. 1947.

⁵⁹⁷ KARADAVÎ, *Fıkhü'z-zekât*, s.393.

⁵⁹⁸ KARADAVÎ, *Fıkhü'z-zekât*, s.394.

zekâta tabi tutulacağı kararını benimsemiştir.⁵⁹⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu da kira gelirlerinden kırkta bir oranında zekât verilmesi yönünde görüş belirtmiştir.⁶⁰⁰ Sanayi tesisleri ve gelirleri hususunda Karadavi, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sabit ve üretken olan malların kendilerinden değil, gelirlerinden zekât aldığını ifade etmiştir. Bu mallar bölünüp, zekâtın kendi cinsinden verilmeye elverişli değildir. Bundan dolayı alınacak zekât miktarı gelirden tahsil edilir. Bu üretim araçları zekâta dâhil edilirse, her yıl işletme sahibinin gelirinden üretim karşılığı olmayan bir zekât alınmış olacaktır. Bu durum işletmeyi mali anlamda zora sokacaktır. Bu gibi üretim vasıtaları doğrudan üretilene katılmadığı ve ticari sirkülasyona girmediği için bizatihi "nâmî" olmadığı görüşündedir.⁶⁰¹ Kahire'de 1965 ve Kuveyt'te 1985 yıllarında yapılan İslam hukukçuları İslami araştırmalar toplantılarında alınan kararlara göre sınai makinaların net gelirlerinden nisab ve yıllanma şartıyla zekât verilmesi gerekir. Bu tür mallardan verilecek zekât miktarı ticaret malları ve paralarda olduğu gibi safi gelirin kırkta biridir.⁶⁰² Buna göre apartman, sabit sanat ve üretim araçları malların sermayesinden değil, gelirden zekât alınır.⁶⁰³

Günümüzde araç, uçak ve gemi filo kiralama işlemleri gibi yüksek meblağlar tutan nakil vasıtalarıyla ticari işler yapılmaktadır. Bu araçların zekâta konu olma şekilleri tartışılmış zekâtın tarh edilirken malın değer matrahı mı yoksa gelir matrahı mı kriter olarak esas alınacağı hususu ihtilafa yol açmıştır. Ticarete kullanılan bu araçların değeri matrah olarak alındığı takdirde bu işlemler sonucunda kâr elde edilememesi veya yeterli kazancın sağlanamaması durumunda zekât ödenmesi söz konusu bu varlıkların da satılmasını gerektirecektir. İslam'ın kolaylaştırıcılık ilkesine istinaden bu araçlardan elde edilen gelir matrahı üzerinden zekâtın tarh edilmesinin mükellefi koruma bağlamında tercih edilmesi daha isabetli olacaktır.⁶⁰⁴

⁵⁹⁹ ERKAL, "Zekât", XXXIV, s. 203.

⁶⁰⁰ KARAGÖZ, İsmail, YİĞİT, Yaşar, KESKİN, *Zekât İlmihali*, Ankara, DİB, 2013, s.106.

⁶⁰¹ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.399; HANÎ, *Zekâtü'l musteğillât fi fikhi'l islâmi*, s.77.

⁶⁰² ZUHAYLÎ, *Fıkhu'l islâmî ve edilletühü*, III, s. 1947.

⁶⁰³ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.400.

⁶⁰⁴ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.399; ÖZEK, vd. *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*, s. 103.

iii. Maaş ve Ücretlerin Zekâtı

Günümüzde insanın en önemli gelir kaynağı maaş ve ücretlerdir. Kişinin bu ücret veya maaşın kendi işyeri veya mesleğini icra ederek elde etmesiyle başkasının emrinde çalışarak elde etmesi, zihinsel veya bedensel iş olması arasında bir fark yoktur. Memur maaşları, işçi ücretleri, doktor, mühendis, avukat, terzi gibi her türlü meslek erbabının kazancı da bu kapsamda değerlendirilir.

Karadavî; Bakara Sûresindeki “*Ey iman edenler! Kazandıklarınız ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan temiz ve helalinden Allah yolunda harcayın*”⁶⁰⁵ belirtilen “*ما كسبتم*” ifadesinin genel kapsamına maaş ve ücretlerin de kazanç yolu olması bakımından gireceğini ifade eder.⁶⁰⁶ Aynı zamanda Karadavî, Ebu Zehra, Hallâf (ö.1888/1956) gibi muasır hukukçuların klasik İslâm hukukunda maaş ve ücretlere benzer bir konu olarak sadece Ahmed b. Hanbel’in evin kiraya verilmesi bahsini gördük demelerini eleştirmiştir. Karadavî aslında bu gibi meselede öncelikle akla gelmesi gerekenin “müstefâd mal” olması gerektiğini savunmuştur. Maaş ve ücretler gelir getiren mallar (müstefâd mal) kapsamında değerlendirilmesi gerektiği görüşündedir.⁶⁰⁷

Yusuf Balta “İslâm Hukukunda Zekât Nisabları” konulu tezinde dile getirdiği maaş ve ücretlerin zekâtıyla ilgili en geniş bilginin Ebû Ubeyd’in *Kitâbü’l- emvâl* isimli eserinde olduğu görüşü konuya delil değildir. Söz konusu kitapta bahsi geçen Hz. Ebu Bekir, Hz. Osman, Abdullah b. Mesud’un maaş dağıtırken, zekâta tabi mallarının olup olmadığını sorması, zekâta tabi malları varsa zekâtını verdiği maaştan kesmesi, aksi takdirde maaşını tam vermesi hususu⁶⁰⁸ zekât görevlilerinin maaşları ile ilgili değildir. Ayrıca Hz. Ömer’in atıyyelerin verilmesi sırasında, tacirlerin zekâtını atıyyeden alırdı şeklindeki rivayetler de konumuza delil teşkil etmemektedir. Söz konusu soru maaşlardan alınan zekâtlar değil memurların maaş dışındaki zekât tahakkuk eden diğer mallarından alındığı Ebû Ubeyd tarafından da ifade edilmiştir.⁶⁰⁹

⁶⁰⁵ Bakara, 2/267

⁶⁰⁶ KARADAVÎ, *Fıkhu’z-zekât*, s.427.

⁶⁰⁷ KARADAVÎ, *Fıkhu’z-zekât*, s.411.

⁶⁰⁸ BALTA, *İslâm Hukukunda Zekât Nisabları*, s.295.

⁶⁰⁹ EBÛ UBEYD, *Kitâbü’l-emvâl*, no: 1126, s.441.

Maaş ve ücretlerin zekât kapsamına dâhil olabilmesi için nisab miktarına ulaşması, ihtiyaçtan fazla olması hususunda hukukçular arasında görüş birliği vardır. Bu gelirlerin üzerinden bir yıl geçmesinin gerekip gerekmediği hususunda İslâm hukukçuları farklı düşünmektedirler. Hanefîlere göre, yıl içinde elde edilen mal, ticaret malının kârı, hayvanların yavrusu gibi eldeki malın geliri ise asıl mala eklenir ve bunlar için ayrıca bir yıl beklenmez. Kazanılan mal elde bulunan malın cinsinden olup geliri değilse bile eklenir, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre eklenmez.⁶¹⁰ Ancak sonradan kazanılan mal eldeki malın cinsinden değilse hukukçuların büyük çoğunluğu eldeki zekâta tabi olan diğer mallara eklenmeden Nisaba ulaştığı andan itibaren üzerinden bir yıl geçmesi beklenir.⁶¹¹

Karadavî, Ebu Zehra ve Hallaf'ın maaş ve ücretlerden asli ihtiyaçlar giderildikten sonra kalan kısmı, diğer mallarla birlikte Nisaba ulaşıp üzerinden bir yıl geçtiği takdirde zekât verilmesi gerektiği görüşlerini nakleder.⁶¹² 1984 yılında Kuveyt'te yapılan zekât konferansında bu konuda katılımcıların büyük çoğunluğu maaş ve ücretler elde edildiği anda bu tür mallara zekât gerekmediği, ancak bunun elinde bulunan diğer mallara eklenip nisabı tamamlaması ve üzerinden bir yıl geçmesi durumunda zekât alınabileceği görüşünü savunmuşlardır. Bu bir yıl içerisinde alınan maaşlarda eldeki diğer maaşlara eklenir onların da üzerinden bir yıl geçmesi beklenmez. Bir yılın bitiminde %2,5 oranında zekâtı verilir.⁶¹³ Bu konuda diğer bir görüş de alınan her maaşın aslî ihtiyaç miktarı fazlası nisaba ulaştığı anda bir yıl beklemeden %2,5 oranında zekâtının verilmesidir.⁶¹⁴

⁶¹⁰ SERAHSÎ, *el-Mebsût*, II, 190-191; KÂSÂNÎ, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, s.400; MERGİNÂNÎ, *el-Hidâye*, I, s.113; ZEYLAÎ, *Tebyînü'l-hakâik*, I, ss.272-273; İBN HÜMÂM, *Şerhu Fethu'l-Kadîr*, II, s.196; İBN RÜŞD, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, s.25; ŞÎRÂZÎ, *el-Mühezzebe*, I, ss.469-470; ŞÎRBÎNÎ, *Muğni'l-muhtâc*, I, s.589; İBN KUDÂME, *el-Muğni*, IV, s.240; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, ss.152-153, 410.

⁶¹¹ KÂSÂNÎ, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, s.400; ŞÎRÂZÎ, *el-Mühezzebe*, I, s.468; NEVEVÎ, Ebu Zekerîyyâ Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Nuri, *el-Mecmu' şerhi'l Mühezzebe li'ş-Şirâzi*, thk. Muhammed Necib el-Mutiî, Mektebetü'l İrşâd, Cidde, ts., VI, 184; ŞÎRBÎNÎ, *Muğni'l-muhtâc*, I, ss.586-589; İBN KUDÂME, *el-Muğni*, IV, s.251; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, ss.152-153,410

⁶¹² KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.410.

⁶¹³ *Ebhâs ve a'mal mu'tari'z zekâti'l evvel*, 30.04.1984-02.05.1984 yılında düzenlenen zekât sempozyumu, Kuveyt, 1984, ss. <http://dar.bibalex.org/webpages/mainpage.jsf?PID=DAF-Job:85741&q=10.10.2018>

⁶¹⁴ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.439.

Kanaatimizce maaşın asli ihtiyaçlar giderildikten ve nisaba ulaştıktan sonra üzerinden bir yıl geçme şartını beklemeden her maaştan zekât verilmesi görüşü daha uygundur. Günümüzde tüketim kalemleri her geçen gün artmaktadır. Böyle bir ortamda, bir yıl geçmesi şartını sunmak, onları zekâttan muaf tutmak anlamına gelir. Asgarîücrete kıyasla astronomik rakamlar alan bürokrat ve belirli meslek erbabının kazancının zekâttan muaf tutulması zekâtın ruhuna ve amacına aykırı bir tutum gibi gelmektedir. Kaynaklarımızda, bu görüşü temellendirecek görüşler de vardır.⁶¹⁵

iv. Hisse Senetleri ve Finansal Araçların Zekâtı

Hisse senetleri, tahvil ve bonoların zekât kapsamına alınıp alınmayacağı, alındığı takdirde matrahın nasıl belirleneceği günümüzde tartışılan meselelerden biridir. Hisse senetleri; “bir anonim şirket sermayesinin birbirlerine eşit paylarından bir parçasını temsil eden, kanuni şekil ve şartlara uygun olarak düzenlenen hukuken kıymet, değer taşıyan belgeler” şeklinde tarif edilmektedir.⁶¹⁶

Hisse senetlerinin zekâtı hususunda günümüz İslâm hukukçuları arasında dört ayrı görüş vardır.

Birinci görüş: Abdurrahman İsa, Abdullah el- Bessâm ve Zuhayli gibi hukukçular sanayi şirketi hisse senetleri ile ticaret şirketi hisse senetleri şeklinde bir ayırım yapılması gerektiği görüşündedir. Buna göre, sanayi şirketi hisse senetlerinden elde edilen kârın; araç, gayrimenkul işletme ve yönetim harcamalarında kullanılması halinde, bu alana ait hisse senetlerinin kıymetleri ve kârı zekât kapsamında değildir. Ancak hisse senetlerinden sağlanan kârın giderlere harcanmayıp ortakların mallarına eklenmesi durumunda ise nisab ve yillanma şartının bulunması halinde diğer malların zekâtı gibi bu mallardanda zekât verilmelidir. Ticari şirket hisse senetlerinin ise o andaki kıymetleri üzerinden değerlendirilerek zekâtının verilmesi gerekir.⁶¹⁷

⁶¹⁵ Görüşler için bkz: EBÎ ŞEYBE, *el-Musannef*, Beyrut 2006, 6/481; İBN HAZM, *el-Muhallâ*, VI, ss.83-85; KARADAVÎ, *Fıkhu 'z-zekât*, ss.418-423

⁶¹⁶ KARSLI, Muharrem. *Sermaye Piyasası Borsa Menkul Kıymetler*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2003, s.423

⁶¹⁷ KARADAVÎ, *Fıkhu 'üz-Zekât*, s.437-440; GUFEYLÎ, *Nevâzilu 'z-Zekât*, s.197; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulama* s.180; KARADÂĞÎ, *Buhus fî fikhî kadâyâ 'z-zekât 'il muâsıra*, s. 209; PAÇACI, *Günümüz Ekonomik Şartlarına göre Zekâta Tabi mallar*, s. 167.

İkinci görüş: Ebu Zehra, Abdurrahman Hasan, Rafik el- Masrî ve Hallaf'a göre hisse senetleri satın alan kimselerin gayesine göre zekât kapsamında dâhil edilmesidir. Kişiler bu senetleri alırken asıl gayeleri üretim değil, ticaret yaparak kâr sağlamayı amaçlamaktadırlar. Bu nedenle hisse senetlerinin ticaret malı gibi kabul edilip ticari malların tabi oldukları şartlara göre zekât nisabı üzerinden değerlendirilmeleri gerektiği görüşünü savunmuşlardır.⁶¹⁸ Üçüncü görüş: Karadavî'ye göre hisse senetlerine sahip kişinin gayesini esas almıştır. Buna göre hisse senetleri, ticaret yapma amacıyla elde bulunduruluyorsa ticaret mallarının tabi olduğu şartlara tabi olarak, kıymeti ve kazancı toplamından %2,5 oranında, yatırım yapıp gelirinden faydalanmak amacıyla alınmışsa toprak mahsullerine kıyasla elde edilen gelirin %10 oranında zekâta tabi olacağı kanaatinde-dir. Dördüncü görüş: İbrahim Fuat Ahmed göre hisse senetleri ticari gaye ve gelir elde etme ayırımına tabi tutmaksızın sermaye piyasasındaki değeri üzerinden %2,5 oranında zekâta tabi olmalıdır.⁶¹⁹

Uzun veya kısa vadeli elde bulundurulmuş hisse senetleri nakdî karşılığı olan birer belge hükmündedir. Borsada kâr amaçlı alınan hisseler mal olarak kabul edilmekte ve nakit paraya dönüştürülebilmektedir. Böyle bir birikimin ve aktif gelir getiren bir değer-in zekâttan muaf tutulması zekâtın teşri gayesine uygun düşmemektedir. Hisse senetlerin piyasadaki rayiç bedeli üzerinden bir yıl geçmesi şartıyla %2,5 oranında zekât tabi olmalıdır. Hisse senetleri yatırım amaçlı elde bulundurulması durumunda toprak mahsullerine ürün açısından kıyasla net geliri üzerinden %10 oranında zekât verilmesinin daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Tahviller ve hazine bonoları ise devletin veya şirketlerin nakit ihtiyaçlarını arttırmak amacıyla çıkarılan ve paraya çevrilebilen değerlerdir.⁶²⁰ Ancak tahvil ve hazine bonolarının muhtevasında faiz bulunmaktadır. Söz konusu evraklar, bireylerin haram olmasına rağmen faiz karşılığında devlet veya şirketlere borç vermesidir. Kişinin İslâm'da haram olan bir suçu işlemesi onu zekât mükellefi olmaktan alıkoymaz.⁶²¹ Bu görüşten hareketle tahvil ve bonoların faizsiz değerinden % 2.5 oranında zekât verilmesi,

⁶¹⁸ KARADÂĞÎ, *Buḥus fî fıkhi kadâyâ 'z-zekât 'il muâsıra*, s. 210.

⁶¹⁹ KARADAVÎ, *Fıkhu 'z-zekât*, s.437-440; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulama* s.182

⁶²⁰ EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.498; AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.158.

⁶²¹ KARADAVÎ, *Fıkhu 'z-zekât*, s.249; KARADAVÎ, *İslâm'da Helal ve Haram*, s.111.

elde edilen faiz gelirinin de sadaka olarak dağıtılması gerekir. Çünkü haram mal, edinene ve ailesine haram, fakire helaldir.⁶²²

c. Hayvansal Servetin Nisabı

Hayvansal servetin hangilerinin zekâta tabi olduğu, zekât için gereken Nisab miktarı gibi detayların tümünü hadis kaynaklarından öğrenmekteyiz.⁶²³ Hz. Peygamber bu konuda detaylı açıklama kaleme aldırması bu mektubu zekât memurlarına göndermeden vefat etmiştir. Hz. Ebû Bekir tarafından vilayetlere gönderilen mektupta hayvanların zekâtı ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.⁶²⁴ Söz konusu mektupta zekât için devede beş,⁶²⁵ sığırdan otuz,⁶²⁶ koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlarda kırk adet⁶²⁷ alt limit olarak belirlenmiştir. Bu sayının Hz. Peygamber'in (s.a.s.) döneminde hayvancılıkla uğraşanların zengin sayılmasının alt limiti olduğu anlaşılmaktadır. Hadislerde belirtilen alt limitlere sahip olmak bu servetlerin zekât malı olması için yeterli değildir. Nisab şartı ile birlikte hayvanların zekâta tabi olmaları için saime olması,⁶²⁸ havelânü'l-havl, âmîle olmaması (mükellefin kendi kişisel işlerinde kullanmaması) gibi şartlarında bulunması gerekmektedir.⁶²⁹

⁶²² KARADAVÎ, Fıkhü'z-zekât, s.441; KARADÂĞÎ, Buhus fî fikhi kadâyâ'z-zekât'il muâsıra, s.210.

⁶²³ Hadisler için bkz: BUHÂRÎ, "Zekât", 38; TİRMİZÎ, "Zekât", 5; NESÂÎ, "Zekât", 4; İBN MÂCE, "Zekât", 13; EBÎ YÂ'LÂ, *Müsned Ebî Ya'lâ*, 8: 433; DÂREKUTNÎ, *Sünen ed-Dêrakutnî*, 3: 14; İBN EBÎ ŞEYBE, *Musanef İbn Ebî Şeybe*, 6: 399 Ayrıca bkz: HAMÎDULLAH, *Vesaik Siyasiyye*, no: 59, s. 149.

⁶²⁴ Bkz: BUHÂRÎ, "Zekât", 38; EBÛ DÂVÛD, "Zekât", 4; DÂREKUTNÎ, *Sünen ed-Dêrakutnî*, 3: 12; İBN HUZAYME, *Sahih İbn Huzeyme*, 4: 14.

⁶²⁵ AHMED İBN HANBEL, *Müsned*, 33: 220; NESÂÎ, "Zekât", 4; EBÛ DÂVÛD, "Zekât", 4; İBN HUZAYME, *Sahih İbn Huzeyme*, 4: 18.

⁶²⁶ EBÛ DÂVÛD, "Zekât", 4; İBN MÂCE, "Zekât", 12; TİRMİZÎ, "Zekât", 5.

⁶²⁷ BUHÂRÎ, "Zekât", 38; AHMED İBN HANBEL, *Müsned*, 1: 233; NESÂÎ, "Zekât", 5; İBN HUZAYME, *Sahih İbn Huzeyme*, 4: 14; BEYHAKÎ, *es-Sünen's-Sagir*, 2: 44; EBÎ YÂ'LÂ, *Müsned Ebî Ya'lâ*, 1: 115.

⁶²⁸ Saime, çoğulu sevâim sözlükte; hayvanların meraya otlaması için salınması, ahırda beslenmemesi. Senenin çoğunu meralarda otlayarak geçiren hayvanlara denilmektedir. Bunun karşılığı olarak yemle beslenen hayvanlara "ma'lufe", ziraat, nakliyat vs. işlerde kullanılan hayvanlarada "amile" adı verilmektedir. İBN MANZÛR, *Lisânü'l-Arab*, XII, s.311; ERDOĞAN, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.492; KAL'ACÎ, *Fıkıh Lügati*, s.165. Fıkıh Literatüründe ise Senenin çoğunu otlayarak geçiren hayvandır. İBN NÜCEYM, *Bahrü'r-râik* II, s.372; İBNİ ABİDÎN, *Reddü'l -muhtâr*, III, s.196; ZUHAYLÎ, *Fıkhü'l islâmî ve edilletühü*, III, s. 1916; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi'*, II, s.436; SABİK, *Fıkhü's-sünne*, I, s.346.

⁶²⁹ İBN NÜCEYM, *Bahrü'r-râik*, II, s.372; İBNİ ABİDÎN, *Reddü'l -muhtâr*, III, s.196; ZUHAYLÎ, *Fıkhü'l islâmî ve edilletühü*, III, s. 1916; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi'*, II, s.436; ŞİRBİNÎ, *Muğni'l-*

Her hayvanda ne kadar zekât verileceği hususu hadislerde ve fıkıh kitaplarında detaylı bir şekilde belirtilmiştir.⁶³⁰ Sâime olma şartını kaybeden hayvanlarda ticaret mallarındaki şartlar aranır.⁶³¹ Süt veya et için beslenen ve sâime olmayan çiftlik hayvanların, gelirlerinden zekât alınır.⁶³² Üretim yapan ve ürünü satılan hayvanların, gelirlerinden kazanç elde edilmektedir. Bu nedenle Hanefî hukukçuları bir kimse ticaret için aldığı koyunları et için tahsis edip, her gün bir koyun kesse, bu hayvanlar et hayvanı olurlar. Otlak hayvanları, nisab ve zekât bakımından ticaret hayvanlarının farklı olduğundan bu tür hayvanlardan ticaret matrahı olan %2,5 oranında zekât alınır kanaatindedirler.⁶³³ Özetle yatırım amaçlı satın alınan hayvanlar, yetiştirilip ticareti yapıldığından ticaret malları kapsamında değerlendirilir. Satılıp elde edilen gelirler, nisaba ulaşıp üzerinden bir yıl geçmesi durumunda 1/40 (%2,5) olarak zekâta tabi olurlar.⁶³⁴

Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) hadislerinde geçen hayvanların dışında diğer hayvanların zekâta tabi olup olmaması konusunda müçtehidler arasında görüş birliği bulunmamaktadır. Hadis kaynaklarında adı geçen hayvanlar o dönemde yaygın olan hayvan türleridir. Örneğin atlar konusunda Hiz. Peygamber (s.a.s.) "Müslüman'ın atında ve kölesinde zekât yoktur." ve "Sizi at ve kölenin zekâtından muaf tuttum"

muhtâc, II, s.85; GAZZÂLÎ, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, I, s.611-612; SABİK, *Fıkhu's-sünne*, I, s.346; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.155-158.

⁶³⁰ Hayvansal servetlerin matrahları için bkz: DÂVÛDÎ, *Kitâbü'l-emvâl*, ss.157-161; SEMERKANDÎ, *Tuhfetü'l-fukahâ*, I, s.281-290; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi'*, II, s.428-436; MERĞİNANÎ, *el-Hidaye*, II, ss.161-176; İBNÜ'L HÜMÂM, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, II, s.218; İBNİ ABİDİN, *Reddü'l -muhtâr*, III, s.196-210; EBU'L BEREKAT, *Kenzü'd-dakâik*, ss.204-207; ZUHAYLÎ, *Fıkhu'l islâmî ve edilletühü*, III, ss.1919-1928; İBN NÜCEYM, *Bahrü'r-râik*, II, ss.372-392; İBNİ RÜŞD, *Bidayetü'l-müctehid*, II, ss.22-28; NEVEVÎ, *Ravdatu't-tâlibîn*, II, ss.151-204; ŞİRBİNÎ, *Muğni'l-muhtâc*, II, ss.68-87 ; FERRÂ, *Ahkâmü's-sultaniyye*, ss.184-189; CEZİRÎ, *Kitabü'l fikhî alâ mezâhibi'l erbea*, I, s.543; KARADAVÎ, *Fıkhu'z- Zekât*, ss.159,175,184; YAVUZ, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, ss.125-138; KARAGÖZ, YİĞİT vd. *Zekât İlmihali*, ss.119-125; AKYÜZ, *Zekât*, ss.343-347; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, ss.245-248; Devenin matrahları için bkz: İBN ZENCEVEYH, *Kitâbü'l-emvâl*, No:1100-1110, ss. 368-374; SABİK, *Fıkhu's-sünne*, I, s.347; Büyükbâş hayvanların zekât matrahı için bkz: İBN ZENCEVEYH, *Kitâbü'l-emvâl*, No:1140-1174, ss. 386-393; SABİK, *Fıkhu's-sünne*, I, s.348; Küçükbaş hayvanların zekât matrahı için bkz: İBN ZENCEVEYH, *Kitâbü'l-emvâl*, No:1177-1190, ss. 395-398; SABİK, *Fıkhu's-sünne*, I, s.350.

⁶³¹ KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi'*, II s.436; CEZİRÎ, *Kitabü'l fikhî alâ mezâhibi'l erbea*, I, s.543.

⁶³² KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, 156; ADİL Abdullah, *Zekâtü'l-müsteğellât*, s. 40

⁶³³ İBNİ ABİDİN, *Reddü'l -muhtâr*, III, s.198.

⁶³⁴ KARAGÖZ, YİĞİT vd. *Zekât İlmihali*, s.106.

buyurmuştur.⁶³⁵ Hukukçuların çoğunluğu, bu hadislerden hareketle, atların zekâta tâbi olmadığı görüşündedir.⁶³⁶ Atların zekâttan muaf tutulması hicaz bölgesinde sadece savaş için kullanılması, sayılarının azlığı, savaş ve binek için asli ihtiyaçlardan olmasından kaynaklanmaktadır. Daha sonra atların sayısı çoğalıp insanlar ondan para kazanmaya başladıklarında Hz. Ömer her at için bir dinar zekât alın emrini vermiştir.⁶³⁷

Günümüzde atlar savaş aracı olma fonksiyonu kaybetmiş, kasaba ve köylerde ihtiyacı karşılamak için bulundurulmaktadır. Bu durumdaki atlar havâic-i asliyye kapsamında değerlendirildiğinden zekât gerekli değildir. Ticaret, yarış veya Orta Asya'da olduğu gibi etinden ve sütünden faydalanmak için beslenen atlarda durum farklıdır. At yetiştiriciliği günümüzde önemli bir gelir kaynağıdır. Özellikle yarış atları için büyük bütçeler harcanmaktadır. Böyle önemli bir gelirin zekâttan muaf tutulması zekâtın ruhuna aykırı olacaktır. Bu atların değeri üzerinden %2.5 zekât olarak verilmelidir.⁶³⁸

Katır, eşek, fil, hayvanat bahçeleri için yetiştirilen vahşi hayvanlar, tavuk çiftliklerindeki kümes hayvanları ve benzeri hayvanlar da at gibi değerlendirilerek ticaret malı kapsamına alınıp gelirlerinden zekât alınmalıdır. Şahsi ihtiyacında kullanmak amacıyla beslendiğinde zekâttan muaftırlar; ticaret niyetiyle olursa, piyasa değeri üzerinden kıymetlendirilmeli, ticaret malları ile birlikte nisaba ulaşmış ise değeri üzerinden zekâtı verilmelidir. Nitekim Ebu Zehra, Hallâf ve Karadavî gerekli şartlar gerçekleştiğinde, bütün hayvanların zekâta tabi olması gerektiği görüşündedirler.⁶³⁹

Hz. Peygamber döneminde ticari bir mal olarak görülmeyen hayvansal ürünlerin günümüzde ticarete konu olması ve bu hususta hadis kaynaklarında rivayetlerin olmaması doğaldır. Müctehid imamların bal dışında hayvansal ürünlerin zekâta tabi olmadığı hususunda ittifak etmeleri bulundukları dönemin ekonomik şartlarında böyle

⁶³⁵ MÜSLİM, “Zekât”, II, s. 982; AHMED İBN HANBEL, *Müsned*, 12: 359; NESÂÎ, “Zekât”, 16; İBN EBÎ ŞEYBE, *Musannef İbn Ebî Şeybe*, 20: 172; ABDURREZZÂK, *Musannef Abdurrazzâk*, 4: 33.

⁶³⁶ EBÜ YÜSUF, *Kitabu'l-Harâc*, s.77; SERAHSÎ, *el-Mebsût*, II, ss.188-189; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-Sanâi*, II, s.446; MERGİNÂNÎ, *Hidâye*, I, s.108; MÂVERDÎ, *Ahkâmü's-sültâniyye*, s.148.

⁶³⁷ ABDURREZZÂK, *Musannef Abdurrazzâk*, 4: 36; BEYHAKÎ, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 4: 202; DÂREKUTNÎ, *Sünen ed-Dêrakutnî*, 3: 35.

⁶³⁸ EBU ZEHRA, *et-Tekâfülü'l-ictimâi'l-islâm*, s.70; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.198.

⁶³⁹ EBU ZEHRA, *et-Tekâfülü'l-ictimâi'l-islâm*, s.70; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.198.

bir hükme gereksinim duyulmamasından kaynaklanmaktadır.⁶⁴⁰ Ancak günümüzde bir endüstri haline gelen süt, yumurta, peynir, yoğurt, ipek vb. ürünler için kurulan çiftliklerde beslenen hayvanlardan elde edilen ürünlerin, bala kıyas edilerek zekât kapsamına alınması ve ticaret malı kapsamında zekâta tabi olması daha uygundur.

d. Toprak Mahsullerinin Nisabı

Topraktan üretilen bütün mahsullerde zekât (öşür) olup olmadığı, varsa hangi ürünlerin hangi şartlarla tabi olduğu ve oranları hakkında Fukahâ farklı düşünmektedirler. Bu farklı düşünmenin temelinde zekât anlayışındaki farklılıklar yatmaktadır.⁶⁴¹ Hanefî hukukçuları zirai mahsuller konusuna en geniş bakan mezheptir. Ebû Hanîfe'ye göre ekimi yapılan yerin insanların zirai amaçla kullandığı bir toprak olması şartıyla yerden çıkan her şey zekâta tabidir.⁶⁴² Ebû Yusuf ve Muhammed eş-Şeybânî'ye (ö.189/805) göre toprak mahsullerin zekâta tabi olabilmesi için yiyecek maddesi olması ve bir sene saklanabilmesi (herhangi bir kimyasal katkı maddesi olmaksızın) şartı gerekmektedir. Buna göre sebze türleri, yaş meyveler zekâta tabi değildir.⁶⁴³ Mâlikî ve Şâfiîlere göre kurutulmuş saklanabilen ve gıda maddesi⁶⁴⁴ niteliği taşıyan ürünler zekâta tabidir. Buna göre buğday, arpa, pirinç, mısır, hurma, üzüm kurutulabildiği ve gıda maddesi olarak kullanılabildiği için zekâta tabidir. Ceviz, fıstık, fındık, badem vb. ürünlere saklanabilmesine rağmen ihtiyari gıda maddesi olmadığından; sebze ve meyveler de saklanmaya elverişli olmadıklarından zekâta tabi değildir.⁶⁴⁵ Bu görüşe göre bir mahsulün zekâta tabi olabilmesi için; insan tarafından ekilmesi, hasadından sonra kurutulabilmesi, saklanabilmesi ve gıda olarak

⁶⁴⁰ İBNİ RÜŞD, *Bidayetü'l-müctehid*, II, s. 14

⁶⁴¹ Hasan-ı Basrî, Sevrî, Şa'bî ve Şevkânî bu görüşte olan âlimlerden bazılarıdır. SABIK, *Fikhü's-sünne*, I, s.335; KARADÂVÎ, *Fikhu'z-zekât*, s.303

⁶⁴² EBÛ YUSUF, *Kitâbü'l-harâc*, s.96; MERGİNÂNÎ, *el-Hidaye*, I, s.118; EBU'L BEREKAT, *Kenzü'd-dakâik*, s.214; MAVERDÎ, *el-Havi'l-kebîr*, III, s.210; SABIK, *Fikhü's-sünne*, I, s.335.

⁶⁴³ SERAHSÎ, *el-Mebsût*, III, s.3; İBN RÜŞD, *Bidayetü'l-müctehid*, II, s.27; SABIK, *Fikhü's-sünne*, I, s.335; KARADÂVÎ, *Fikhu'z-zekât*, s.307.

⁶⁴⁴ Gıda maddesinden insanların zaruret halinde değil ihtiyari olarak tüketilmesi kastedilmektedir. (KARADÂVÎ, *Fikhu'z-zekât*, s.304; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s.201)

⁶⁴⁵ MÂLİK, *el-Müdevvene*, I, s.404; MAVERDÎ, Ebul Hasan Ali b. Muhammed *el-Havi'l-kebîr fi Fikh-i Mezhebi İmam Şafî ve Şerhu Muhtesârü Müzenî*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l İlmiye, 1994, III, s.241; ŞİRBİNÎ, *Muğni'l-muhtâc*, II, s.88; RUYANÎ, *Bahrü'l-mezheb* IV, s.1130; SABIK, *Fikhü's-sünne*, I, s.335.

tüketilebilmesi gerekmektedir.⁶⁴⁶

Hanbelî'lere göre zirai mahsullerin zekâta tabi olabilmesi için kuru olan, saklanabilen, dayanıklı, ölçekle ölçülebilen gıda maddesi olmasını şart koşmaktadır. Buna göre bu özellikleri taşıyan ve insanlar tarafından kendi elleriyle topraklarında yetiştirdikleri hububat ve meyveler zekâta tabidir. Hububattan, arpa, buğday, darı, pirinç ve mısır; baklagillerden fasulye, bakla, mercimek ve nohut; meyvelerden hurma, üzüm, kayısı (kurutulmuş), badem, fıstık ve fındık zekâta tabi olan meyvelerdir. Buların zekât kapsamında değerlendirilebilmeleri için beş vesk miktarında olmaları gerekmektedir.⁶⁴⁷ Karadavî, Kur'ân ve sünnette geçen nasların umumuna daha uygun olması, zekâtın teşri kılınma hikmetine uygun olması nedeniyle Ebû Hanîfe'nin görüşünü tercih etmektedir.⁶⁴⁸

Zirai mahsullerin nisabı konusunda Ebû Hanîfe'ye göre yerden çıkan bütün ürünlerde öşür vermek gerekir.⁶⁴⁹ İbrahim en-Nehaî (ö.96/714), Ömer b. Abdulâziz (ö.101/720), Mücâhid (ö.103/721), Hammâd b. Süleyman (ö.120/738) ve İbn Hazm (ö.456/1064) gibi âlimler de ziraî ürünlerin zekâtında nisabı şart koşmamışlardır. Onlara göre ziraî ürünlerin miktarı ne olursa olsun zekâtının verilmesi vaciptir.⁶⁵⁰ Ebû Hanîfe bu konudaki ictihad sistemindeki ihtiyat ilkesi gereği ayet ve hadislerin umumuyla hareket etmesinin yanında haberi vahid olan “beş vesk” hadisiyle âmm olan “hasad günü” ayetinin tahsis edilemeyeceğiyle temellendirmektedir. Bu içtihadın temelinde fakirlerin korunması anlayışının yanında, ürün sahiplerinin her çeşit üründe sadaka verme bilinç ve hazzını canlı tutma maslahatı da yatmaktadır. Az ürün alan az, çok ürün alan çok sadaka (öşür) verir.⁶⁵¹ Cumhur'a göre ziraî mahsüllerde nisabı şart

⁶⁴⁶ MAVERDÎ, *Havi'l-kebîr*, III, s.24; GAZZÂLÎ, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, I, s.613.

⁶⁴⁷ MAVERDÎ, *el-Havi'l-kebîr*, III, s.210; İBN KUDÂME, *el-Muğnî*, IV, s.155; İBN KUDÂME, *el-Kâfî*, I, s.398; el-HİRÂKÎ, *Muhtasaru'l-hirâkî*, s.52; BURHANEDDİN İBNİ MUFLÎH, *el-Mubdî' Şerhu'l Mukni'*, II, s.335; İBN TEYMİYYE, Mecdudî Ebil Berekât Abdusselâm, *el-Muharreru fi fıkhi âla Mezhebi İmâm b. Hanbel*, Beyrût, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1999, I, s.306; SABIK, *Fıkhu's-sünne*, I, s.336; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.306.

⁶⁴⁸ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.308.

⁶⁴⁹ EBÛ YUSUF, *Kitâbü'l-harâc*, s.55-70; YAHYÂ b. Âdem, *Kitâbü'l-emvâl*, no:356, s.138; DEMİRCİ, *İslâmın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, s. 368; MERGİNÂNÎ, *el-Hidaye*, I, s.118; SABIK, *Fıkhu's-sünne*, I, s.339.

⁶⁵⁰ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, 312.

⁶⁵¹ GÖZÜBENLİ, *Mali Hukuk*, s. 383

koşmaktadırlar.⁶⁵² Cumhur bu görüşlerine delil olarak Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "Beş vesken⁶⁵³ aşağı olan zirai ürünlerde zekât yoktur."⁶⁵⁴ hadisini delil getirmektedirler. Cumhurun görüşüne göre nisabın altında (5 vesk / 130,2 x5= 651 kg.)⁶⁵⁵ olan zirai mahsuller zekâttan muaftır. Çünkü zekât zenginlerin vermesi gereken malî bir yükümlülüktür. Bu açıdan nisabın altında kalan zirai mahsullerin sahibi zengin sayılmamaktadır.⁶⁵⁶ Ziraî mahsulleri diğer zekât mallarından ayıran önemli farklardan bir tanesi de İslâm hukukçuların ürünün nemâlanma şansı olmadığı ve ayette hasat günü ifadesinden dolayı bir yıl geçmesi şartı aramamasıdır.⁶⁵⁷

Karadavî ve Zuhaylî bütün zirai mahsullerin zekâta tabi olması konusunda Ebû Hanîfe'nin görüşünü tercih ederlerken, Nisab konusunda nisabı şart koşan cumhurun görüşünü tercih etmektedirler.⁶⁵⁸ Tabakoğlu hangi tür zirai mahsulün zekâta konu teşkil edeceği ne kadarının nisabı oluşturacağını zamana ve mekâna göre değişebileceği, mahsul sahibinin ihtiyaçları için ayırdığı kısmın ise zekâttan muaf tutulması gerektiği⁶⁵⁹ görüşünü dile getirirse de bu görüş ayette geçen حصاده⁶⁶⁰ ifadesi ve ayetin muktezası ile çeliştiğinden tutarlı değildir.

⁶⁵² İBNÜ'L HÜMÂM, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, II, s.248; MÂLİK, *el-Müdevvene*, I, s.459; ŞİRBİNÎ, *Muğni'l-muhtâc*, II, s.89; İBN KUDÂME, *el-Muğni*, IV, s.167; BURHANEDDİN İBNİ MUFLİH, *el-Mubdi' Şerhu'l Mukni*, II, s.337; ZUHAYLÎ, *Fıkhû'l islâmî ve edilletühü*, III, s. 1890; SABİK, *Fıkhü's-sünne*, I, s.338.

⁶⁵³ Vesk ölçü birimi; Tarih boyunca veskin farklı yörelere has ritl, men, kadeh, keylece, kile, kafiz, mekkûk, veybe, irdeb gibi diğer birimlerden karşılığı hesaplanmaya çalışılmış, ancak sâın değerinde bile uzlaşmaya varılamadığından veskin ölçüsü de tartışmalı kalmıştır. Sâın hacmi 2,75 lt. alınırsa veskinin (60 × 2,75 lt. =) 165 lt. olarak hesaplanır ki bu da (60 × 2,04 kg. =) 122,4 kg. civarında kuru gıdanın ölçüsüdür. (KALLEK, Cengiz, "Vesk", DIA, XXXXIII, s.70) Vesk: 130,2 kg Buğday alan veya 165 lt. Su alan hacim ölçüsüdür. KALLEK. Cengiz, *Sosyal Servet İslâm'da Yönetim-Piyasa İlişkisi*. İstanbul, Klasik yayınları, 2015, s.173.

⁶⁵⁴ Muvatta', "Zekât", 283; BUHÂRÎ, "Zekât", 56; MÜSLİM, "Zekât", 979; TİRMİZÎ, "Büyü", 63.

⁶⁵⁵ KALLEK, *Sosyal Servet*, s.173; Karadavî ise kitabının önceki baskısında sa'nın hesabından kaynaklanan hatayı düzelterek 5 vesk = 653 kg yerine 5 vesk = 647 kg olarak düzeltmiştir. Bkz: KARADAVÎ, *Fıkhü'z-zekât*, s.321.

⁶⁵⁶ İBN KUDÂME, *el-Muğni*, IV, s.155; İBN RÜŞD, *Bidayetü'l-müctehid*, II, s.27; RUYANÎ, *Bahrü'l-mezheb* IV, s.111; BURHANEDDİN İBNİ MUFLİH, *el-Mubdi' Şerhu'l Mukni*, II, s.337; ZUHAYLÎ, *Fıkhû'l islâmî ve edilletühü*, III, s. 1890; Ayrıca bkz: İBN ZENCEVEYH, *Kitâbü'l-emvâl*, No:1514, s. 484.

⁶⁵⁷ İBN KUDÂME, *el-Muğni*, IV, s.156; İBN RÜŞD, *Bidayetü'l-müctehid*, II, s.27; ZUHAYLÎ, *Fıkhû'l islâmî ve edilletühü*, III, s. 1894

⁶⁵⁸ KARADAVÎ, *Fıkhü'z-zekât*, 313; ZUHAYLÎ, *Fıkhû'l islâmî ve edilletühü*, III, s. 1891.

⁶⁵⁹ TABAKOĞLU, *İslâm ve Ekonomik Hayat*, s.115.

⁶⁶⁰ En'am, 6/141

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu da 7 Ağustos 2001 tarihli kararında; “tarımsal ürünlerin zekâtında, elde edilen hâsılattan (gayr-i safi), ürün için yapılan günümüz tarım şartlarının getirmiş olduğu ekstra masraflar çıkarıldıktan sonra, geriye kalan ürünün Nisab miktarına ulaşması halinde, tabii yollarla sulanan arazide 1/10; kova, tulumba, su motoru vb. usullerle masraf veya emekle sulanan arazide 1/20 oranında zekât verilmesi gerektiği” görüşünü benimsemiştir.⁶⁶¹

Toprak mahsulleri ile ilgili olması bakımından bu bölümde üzerinde durulması gereken bir diğer konu ise; çiçek ve yaprakla beslenen arı ve ipek böceği ürünlerinin zekâta tabi olup olmama meselesidir. Bu konuda Ebû Hanîfe, Ahmed b. Hanbel, Zührî, Evzaî gibi âlimler tahıl ve meyvelerde şart koştukları prensiplere dayanarak balda da öşür alınması gerektiği kanaatindedirler.⁶⁶² Ebû Hanîfe diğer ziraî mahsullerde olduğu gibi balda da nisabı şart koşturmamaktadır.⁶⁶³ Ebû Hanîfe balda sadece harâc arazisi olmama şartını koşar. Ona göre harâc arazisi olması halinde arazinin harâc vergisi verildiğinden zekât gerekmez.⁶⁶⁴ Ebû Yusuf, Muhammed eş-Şeybânî ve Ahmed b. Hanbel baldan zekât alınması için nisabı şart koşturmaktadırlar. Ebû Yusuf balda ölçülebilen ziraî mahsullerden en ucuzundan 5 vesk miktarının değerini alt limit olduğu görüşündedir. Hakkında nas bulunmayan ziraî mahsulleri nas bulunan ziraî ürünlerin kıymetine kıyas ederek bu limiti belirlemiştir.⁶⁶⁵ Muhammed eş-Şeybânî 5 farak⁶⁶⁶ alt limit olarak belirlemiştir.⁶⁶⁷ Ahmed b. Hanbel ise balda en alt limit matrahı 10 farak olarak benimsemiştir.⁶⁶⁸ Karadavî 5 vesk = 647 kg olarak alt limit olarak tercih

⁶⁶¹ PAÇACI, *Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar*, s.204.

⁶⁶² KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, II, s.511.

⁶⁶³ EBÛ UBEYD, *Kitâbü'l-emvâl*, no: 1491-1494, s.516; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, II, s.511.

⁶⁶⁴ KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, II, s.513; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.361.

⁶⁶⁵ KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, II s.511; YAVUZ, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, s.164.

⁶⁶⁶ Ferk; 1 ferk= 36 Rıtl ölçüsündedir, 5 fark= 60 Batman (menn) eder. 60 menn = 140 kg. YAVUZ, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, s.164; 1 fark = 36 rıtl 5 fark x36 rıtl= 180 rıtl, 1 menn= 2 rıtl, 180 rıtl / 2= 90 menn, 2,333 X 90 menn=210 kg bkz: KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, II, s.511; AKYÜZ, *Zekât*, s.447.

⁶⁶⁷ KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, II, s.511; İBN KUDÂME, *el-Muğnî*, IV, s.183; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.360; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s.232; YAVUZ, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, s.164; AKYÜZ, *Zekât*, s. 447.

⁶⁶⁸ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.360; YAVUZ, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, s.164; AKYÜZ, *Zekât*, s. 447; İBN KUDÂME, *el-Muğnî*, IV, s.183

etmektedir.⁶⁶⁹

İbn Ebû Leylâ (ö.148/765), İmam Mâlik, İmam Şâfiî gibi âlimler bu konuda gelen herhangi bir nass ve icmâ'nın olmayışı, hayvandan çıkan sıvı olmasından dolayı süte benzemesi (sütte zekât olmadığı hususunda icmâ vardır) gibi nedenlerden dolayı zekât gerekmediği görüşünü benimsemişlerdir.⁶⁷⁰ Ebû Ubeyd bal hakkında iki görüşü toparlayan bir tutum sergilemektedir; ona göre bal diğer zekât mallarında olduğu gibi farz olmaksızın, bal sahiplerinin zekâtlarını vermeleri teşvik edilmeli, vermedikleri takdirde diğer mallarda zekât vermeyenlere yapılan muamele yapılmamalı, balının zekâtını getirenin zekâtı kabul edilmelidir.⁶⁷¹

e. Maden, Define ve Su Ürünlerini Nisabı

i. Madenlerin Nisabı

Hanefîlere göre katı olup eritilebilen altın, gümüş, demir, bakır gibi madenler zekâta tabi olup, ganimet statüsünde görüldüğünden Nisab aranmaksızın 1/5- %20 oranında zekât alınır.⁶⁷² Ateşte eritilemeyen yakut, zümrüt, mermer, kireç ve sıvı olup katılaşmayan cıva, petrol gibi madenlerden zekât alınmaz.⁶⁷³

Mâlikîlere göre çok emek ve masrafla çıkarılan madenlerden zekât alınacak oranını 1/40, az emek ve masrafla çıkarılan madenlerde ise 1/5 olarak benimsemişler ve madenlerde nisab miktarına ulaşması gerektiğini şart koşmaktadırlar.⁶⁷⁴ Şâfiîler, madenler mübah mal olduğu ve Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadis ve uygulamalarda bulunmadığı prensiplerinden hareketle sadece altın ve gümüşte Nisab

⁶⁶⁹ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.364

⁶⁷⁰ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.361; YAVUZ, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, s.161; AKYÜZ, *Zekât*, s. 447.

⁶⁷¹ EBÛ UBEYD, *Kitâbü'l-emvâl*, no:1489-1502, ss.516-518; İBN ZENCEVEYH, *Kitâbü'l-emvâl*, No:979, s. 337; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.361; AKYÜZ, *Zekât*, s. 447.

⁶⁷² ŞEYBANÎ, *el-Câmiu's-Sağır*, s. 134; EBÛ UBEYD, *Kitâbü'l-emvâl*, no.871, s.376; MERGİNÂNÎ, *el-Hidâye*, I, s.116; İBN DAKÎKU'LÎD, *İhkâmü'l-ahkâm* I, s.188; SABİK, *Fikhü's-sünne*, I, s.354.

⁶⁷³ SERAHSÎ, *el-Mebsût*, II, ss.211, 213; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi'*, II, s.528; İBNİ ÂBÎDÎN, *Reddû'l - muhtâr*, III, s.196.

⁶⁷⁴ MÂLİK, *el-Müdevvene*, I, s.396;

ulaşması şartıyla 1/40 (%2,5) oranında zekât alınır. Madenlerden sadece altın ve gümüş zekâta tabidir görüşündedirler.⁶⁷⁵ Hanbelîler ise madenin kapsamını genişleterek yerden çıkan her şeyi zekât kapsamına almışlardır.⁶⁷⁶ Fukahâ madenlerin üzerinden bir yıl geçme şartı olmaksızın zekâtının verilmesi gerektiği görüşündedirler.⁶⁷⁷

ii. Definenin Nisabı

Define üzerinde İslami işaret bulunuyorsa, “lukata”⁶⁷⁸ hükümlerine tabidir, bir yıl usulüne uygun ilan edilir, sahibi çıkmazsa hazineye teslim edilir.⁶⁷⁹ Bulunan definede bir işaret olmaması durumunda, sahipsiz, hazine veya sahibi bilinmeyen topraklarda bulunmuş ise 1/5’i vergi olarak alınır, kalan 4/5’i bulan kimsenindir. Özel veya tüzel kişiye ait bir arazide bulunmuş ise, Hanefî mezhebine göre 4/5’i sahibine veya vârislerine ait olur. Bulan kimsenin farklı dinden olması hükmü değiştirmez.⁶⁸⁰ Fukahâ, bulunan definede nisaba ulaşma ve üzerinden bir yıl geçme şartını aramazlar.⁶⁸¹ İmamı Şâfiî, defineyi zekât gibi gördüğünden zekât alınabilmesi için nisaba ulaşma şartı aramaktadır.⁶⁸²

Alınan verginin sarf yerleri konusunda da farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Ebû Hanîfe, İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel bu gelirden fey’ hükümleri geçerli

⁶⁷⁵ ŞAFİÎ, *Umm*, III, s.109; İBN KUDÂME, *el-Muğnî*, IV, s.230; EBÛ UBEYD, *Kitâbü’l-emvâl*, no:864-868, s.375; İBN ZENCEVEYH, *Kitâbü’l-emvâl*, No:991, s. 339; KÂSÂNÎ, *Bedâiu’s-sanâi*, II s.528; BURHANEDDİN İBNİ MUFLİH, *el-Mubdî’ Şerhu’l Mukni*, II, s.353; İBNİ HAZM, *Muhalla*, IV, s.29; SABİK, *Fikhü’s-sünne*, I, s.354;

⁶⁷⁶ MAVERDÎ, *Ahkamü’s-sultaniyye*, , s.115; BURHANEDDİN İBNİ MUFLİH, *el-Mubdî’ Şerhu’l Mukni*, II, s.351; SABİK, *Fikhü’s-sünne*, I, s.354; YENİÇERİ, *İslâm İktisadının Esasları*, s.95.

⁶⁷⁷ ÖZEK, vd. *İbadet ve Müessese olarak Zekât*, s.94.

⁶⁷⁸ Lukata; Sözlükte mastar olarak “bir malı yerden kaldırıp almak”, isim olarak “buluntu mal” anlamına gelen lukata İslâm hukukunda sahibi bilinmeyen, fakat mübah mal grubunda da yer almayan buluntu mal” veya “üzerindeki hakkını terk etme niyeti olmaksızın sahibinin iradesi dışında kaybolmuş ve bir başkası tarafından bulunmuş sahibi bilinmeyen mal” manasında kullanılır. Malı bulana mültekıt, bulup alma işine de iltikât denilir. Bkz.: KÖSE, Saffet, “*Lukata*”, DIA, 2003, XXVII, s.223.

⁶⁷⁹ KÂSÂNÎ, *Bedâiu’s-sanâi*, II s.522; BİLMEN, *Hukuki İslâmiye Kâmusu*, IV, s.103; ÖZEK, vd. *İbadet ve Müessese olarak Zekât*, s.89; YENİÇERİ, *İslâm İktisadının Esasları*, s.86.

⁶⁸⁰ KÂSÂNÎ, *Bedâiu’s-sanâi*, II s.524; DÂVÛDÎ, *Kitâbü’l-emvâl*, s.17; EBÛ UBEYD, *Kitâbü’l-emvâl*, no:876, s.379; İBN ZENCEVEYH, *Kitâbü’l-emvâl*, No:983, s. 337.

⁶⁸¹ KÂSÂNÎ, *Bedâiu’s-sanâi*, II s.522; İBN RÜŞD, *Bidayetü’l-müctehid*, II, s.20; BİLMEN, *Hukuku İslâmiye Kâmusu*, IV, s.103; ÖZEK, vd. *İbadet ve Müessese olarak Zekât*, s.89; SABİK, *Fikhü’s-sünne*, I, s.355; YENİÇERİ, *İslâm İktisadının Esasları*, s.88; KARADAVÎ, *Fikhü’z-zekât*, s.379.

⁶⁸² ŞAFİÎ, *Umm*, III, s.118; GAZZÂLÎ, *el-Vasît fi’l mezheb*, II, s.493; KÂSÂNÎ, *Bedâiu’s-sanâi*, II, s.528; KARADAVÎ, *Fikhü’z-zekât*, s.380.

olduğunu ve zekâtın sarf yerleri dışında harcanabileceği görüşündedir İmam Şâfiî alınan 1/5 oranındaki verginin zekâtın sarf yerlerine verileceği görüşündedir.⁶⁸³

f. Denizden Çıkarılan Madenler

Denizden çıkarılan madenlerin zekâtıyla ilgili olarak Kur’ân ve Sünnette açık bir hüküm bulunmamaktadır. İslâm hukukçuları denizden çıkarılan inci, mercan, amber gibi değerli eşyanın zekâta tabi olup olmaması hususunda farklı düşüncededirler. Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, İmam Şâfiî, Ebû Ubeyd gibi âlimler bu tür madenlerin zekâta tabi olmadığı görüşünü savunurken, Ebû Yusuf, denizden çıkarılan değerli eşyanın zekâta tabi olduğu görüşünü savunmaktadır.⁶⁸⁴ Sahabeden Câbir b. Abdullah ve İbn Abbâs’ın denizden çıkarılan amberde zekât olmadığını söyledikleri rivayet edilmiştir.⁶⁸⁵ Ancak İbn Abbâs’tan amberden zekât alınacağına dair de “Eğer onda bir şey varsa, o 1/5’tir” şeklinde diğerinden farklı bir görüş nakledilmiştir.⁶⁸⁶ Deniz kıyısına zekât toplama memuru olarak gönderilen Ya’lâ b. Ümeyye, sahilde bulunan amber hakkında zekât alıp almayacağını sorduğunda, Hz. Ömer sahabeyle istişare ettikten sonra, amber ve benzeri denizden çıkan değerli mallarda 1/5 oranında zekât almasını bildirmiştir.⁶⁸⁷

Fukahâ denizden çıkarılan bu ürünlerin durumunu kendi zamanlarındaki ekonomik değeri ve yaygınlığını göz önünde bulundurarak zekâta tabi olmadığını söylemiştir. Ancak günümüzde bunlar ticarî değere sahip servettir; maden ve ziraî

⁶⁸³ KÂSÂNÎ, *Bedâiu’s-Sanâî*, II, s.530; MERGİNÂNÎ, *el-Hidâye*, I, s.116; MÂLİK, *Müdevvene*, I, s.338; İBN RÜŞD, *Bidâyetü’l-müctehid*, II, s.21; ŞAFÎÎ, *Umm*, III, s.111; İBN KUDÂME, *el-Muğnî*, IV, s.230; BURHANEDDİN İBNİ MUFLİH, *el-Mubdi’ Şerhu’l Mukni’*, II, s.353; DÂVÛDÎ, *Kitâbü’l-emvâl*, s.17; SABİK, *Fıkhü’s-sünne*, I, s.356; KARADAVÎ, *Fıkhü’z-zekât*, s.381.

⁶⁸⁴ SERAHSÎ, *el-Mebsût*, II, s.216; KÂSÂNÎ, *Bedâiu’s-Sanâî*, II, s.531; ZEYLAÎ Cemalüddin Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed, *Nasbu’r-râye li-ehâdîsi’l-Hidâye*, (*Buğyetü’l-Elma’i fi Tahrîci’z-Zeylaî*), Beyrut 1997, II, s.383; MÂLİK, *el-Müdevvene*, I, s.402; ŞAFÎÎ, *Umm*, III, s.109; MAVERDÎ, *Havi’l-kebîr*, III, s.280; EBÛ UBEYD, *Kitâbü’l-emvâl*, no: 888, s.382; İBN KUDÂME, *el-Muğnî*, IV, s.230; SABİK, *Fıkhü’s-sünne*, I, s.358; KARADAVÎ, *Fıkhü’z-zekât*, s.383.

⁶⁸⁵ BUHÂRÎ, “Zekât”, 65; BEYHAKÎ, *es-Sünenu’l-Kübrâ*, 4: 246; İBN EBÎ ŞEYBE, *Musannef İbn Ebî Şeybe*, 6: 445; EBÛ UBEYD, *Kitâbü’l-emvâl*, no: 886, s.382; İBNİ HAZM, *el-Muhalla*, IÖ. 31; İBN KUDÂME, *el-Muğnî*, IV, s.230; KARADAVÎ, *Fıkhü’z-zekât*, s.382.

⁶⁸⁶ ABDURREZZÂK, *Musannef Abdurrazzâk*, 4: 64; İBN EBÎ ŞEYBE, *Musannef İbn Ebî Şeybe*, 6: 446; BEYHAKÎ, *es-Sünenu’l-Kübrâ*, 4: 246; ZEYLAÎ, *Nasbu’r-Râye*, II, s.383; KARADAVÎ, *Fıkhü’z-zekât*, s.383.

⁶⁸⁷ EBÛ YÛSUF, *Kitâbü’l-harâc*, s.70; İBN ZENCEVEYH, *Kitâbü’l-emvâl*, No:1004, s. 345; SERAHSÎ, *el-Mebsût*, II, s.216; ZEYLAÎ, *Nasbu’r-Râye*, II, s. 383; KARADAVÎ, *Fıkhü’z-zekât*, s.383

mahsullere kıyasla zekâta tabi olmaları gerekir. Zekat matrahının belirlenmesinde Hz. Ömer'in yaptığı gibi işin ehliyle istişare edilmesi, madenin çıkarılmasındaki masraf ve meşakkatin göz önünde bulundurulması gerekir. Bu bağlamda denizden çıkarılan söz konusu ürünlerin ganimet statüsünde değerlendirilemeyeceği için 1/5 oranında vergiye tabi olmamasının uygun olmayacağı, bu ürünlerin gelirinden değil, kendisinden verildiğinden %2,5 oranında vergilendirilmelidir. Buna göre, denizden çıkarılan inci, mercan, amber gibi değerli eşya, paranın nisabına ulaşması halinde, üzerinden bir yıl geçmesini beklemeden 1/40 oranında zekâtının ödenmesi gerekir.⁶⁸⁸ İnci, mercan için geçerli olan bu durum balık için de geçerlidir. Miktarı Nisaba erişince kıymetinden % 2,5 zekat verilir.⁶⁸⁹ Ebû Ubeyd bu konuda Ömer b. Abdülaziz'in Amman'daki zekât memuruna balıktan kıymeti iki yüz dirhem oluncaya kadar bir şey almamasını, bu miktara ulaştığı takdirde zekât almasını yazdığını rivayet eder.⁶⁹⁰ Bu rivayet balığın ticaret malı kapsamından değerlendirildiğini göstermektedir. Bunların hepsi konuyla ilgili yapılan icthadlardır. Genel ilkelere aykırı olmamak kaydıyla başka icthadlar da yapılabilir.

4. Zekâtın Amacı

Devlet tarafından konulan vergilerin temel amacı malî, ekonomik ve sosyal fonksiyonlardır. Malî amaçtan kasıt kamu giderlerini karşılayacak fonların sağlanması amaçlanmaktadır. Sosyal ve ekonomik değişkenler (üretim, tüketim, nüfus, yatırım, tasarruf, emek arzı veya talebi, ithalat vb.) birtakım etkileri, fonksiyonları da vardır.⁶⁹¹ İslâm ekonomisinin temel taşlarından biri olan zekâtın da mali (ihtiyaç sahiplerinin giderlerinin karşılanması yanı sıra) sosyal, ekonomik ve ahlaki fonksiyonları vardır.

Bu fonksiyonlar karşılaştırma bölümünde detaylı ele alınacağından bu bölümde sadece kısa bilgi vermekle yetinilmiştir.

⁶⁸⁸ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.384; PAÇACI, *Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar*, s.214.

⁶⁸⁹ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.385.

⁶⁹⁰ EBÛ UBEYD, *Kitâbü'l-emvâl*, no:891, s.383

⁶⁹¹ ERDEM, *Kamu Maliyesi*, s.185.

5. Zekâtın Tahsil Usulü

Tevbe Sûresinde Allah (c.c) “Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (Onların kalplerini yatıştırır.) Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”⁶⁹² ayetiyle sadaka toplama yetkisini Hz. Peygamber’e vermektedir. Başka bir açıdan bu emir zekâtın diğer sadakalar gibi gönüllük esasından ziyade mutlak surette verilmesi gereken cebrîlik vasfını da göstermesi açısından önem arz etmektedir.⁶⁹³ Tevbe Sûresinde “Sadakalar (zekâtlar) Allah’tan bir farz olarak fakirlere, miskinlere, zekât işinde çalışanlara, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda olanlara ve yolda kalmışlara aittir. Allah bilendir hâkimdir.”⁶⁹⁴ bu ayette zekât/sadaka sarf yerleri sayılırken, bu belirlemenin Allah tarafından yapıldığı ve ayette geçen “العالمين عليها” ifadesi zekâtın toplanmasında görev alan personele işaret etmesi, zekât fonundan onlara emeklerinin karşılığında bir hissenin zikredilmiş olması, zekât tahsilinin devletin görevleri arasında olduğunu göstermesi açısından ayrı bir öneme haizdir.⁶⁹⁵

Hz. Peygamber (s.a.s.), Muâz b. Cebel’i Yemen’e gönderirken, ona verdiği tâlimatta “Zekât, toplumun zenginlerinden alınır, fakirlere verilir”⁶⁹⁶ şeklindeki ifadeleri zekâtın devlet başkanı ve onun memurları tarafından tahsil edileceğini göstermesi açısından önemli bir kriterdir. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) zekât görevlilerini tayin etmesi de başka açıdan bir önemli göstergedir. Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidin döneminde zekâtın tarh, tahakkuk ve tahsil işlemlerinin tamamı âmil (zekât toplama memurları) tarafından yapılmıştır.⁶⁹⁷

⁶⁹² Tevbe, 9/103

⁶⁹³ YILDIRIM, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, İzmir, Anadolu Yayınları, 1987, V, s. 2591; ERKAL, *Vergi Hukuku ve Uygulamaları*, s.68,180.

⁶⁹⁴ Tevbe 9/60

⁶⁹⁵ KARADAVÎ, *Fıkhü’z-zekât*, 483; ERKAL, *Vergi Hukuku ve Uygulamaları*, s.180

⁶⁹⁶ BUHÂRÎ, “Zekât”, 1; MÜSLİM, “İman”, 19; NESÂÎ, “Zekât”, 46; İBN MÂCE, “Zekât”, 1; İBN HİBBÂN, *Sahihi İbn Hibbân*, 11: 475; KARADAVÎ, *Fıkhü’z-zekât*, s.96

⁶⁹⁷ KETTÂNÎ, *Terâtibu’l idâriyye*, II, s.396; TUĞ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s.95; ERKAL, *Vergi Hukuku ve Uygulamaları*, s.180; AKYÜZ, *Zekât*, s.254.

6. Zekâtın Harcama Kalemleri

Modern anlamda vergilerin harcama kalemleri kanun çerçevesinde belirtilmiş ise de önceki uygulamalar bu harcamaların devlet yöneticilerinin keyfi istikametinde yapıldığını göstermektedir. İslâm'da devletin önemli gelir kaynağını teşkil eden zekât harcama kalemlerinin Allah (c.c) tarafından isimlerin tek tek zikredilerek “فريضة” ifadesiyle sınırlarının çizilmesi, Hz. Peygamber'den sonra çıkabilecek keyfi harcama ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Ayetin başındaki “إنما” lafzı Arapça'da hasr⁶⁹⁸ için kullanılmaktadır. Zekât almaya hak kazananlar ayette geçen sekiz sınıfla sınırlandırmaktadır.⁶⁹⁹ Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yanında biriken zekât mallarına göz diken münafıkların tavırları tasvir edilerek, bu ayetlerle ehil olmadıkları halde zekât mallarından pay almak isteyenlerin önü kesilmiş olmaktadır. Ebu Dâvûd'un (ö.275/888) Ziyâd bin Hâris es-Sudâî den bu konuda: “Hz. Peygamber'e gelip biat ettim. O sırada bir adam gelerek: “Bana sadakadan ver! ” dedi. Hz. Peygamber adama: “Allah, sadakalar hususunda ne herhangi bir peygambere ne de bir başkasına hüküm verme yetkisi tanıdı, Hükümü bizzat kendisi verdi. Sadakaları sekiz hisseye ayırdı. Sen bunlardan birine girersen sana hakkını veririm”⁷⁰⁰ buyurarak bu olayı nakletmesi bu konudaki oteritenin sadece Allah olduğunu ispat etmesi bakımından önemlidir.⁷⁰¹ Zekâtı diğer devlet gelirlerinden ayıran önemli hususlardan bir diğeri de zekât matrahlarının detaylarının Hz. Peygamber tarafından açıklanıp, sarf yerlerinin sınırlarının Kur'ân

⁶⁹⁸ Sözlükte “kuşatmak, kısaltmak, daraltmak, sıkıştırmak, hapsetmek, menetmek” gibi anlamlara gelen hasr kelimesi belâgat yönünden bir îcâz ve tekit türü sayılır. Edebiyat terimi olarak hasr, bir ifade içinde bir lafız veya lafızlar kümesinin diğer bir lafız veya lafızlar kümesine özel bir yolla tahsis edilmesini ve sadece onu belirtmesini ifade eder. Belâgat kitaplarında buna hasr veya kasr denilmekle birlikte bu kelimelerin yerine ihtisas ve tahsis tabirlerinin kullanılmaktadır. (DURMUŞ, İsmail, “Hasr” mad., DIA, 1997, XVI, s.392.)

⁶⁹⁹ İBN KUDÂME, *el-Muğnî*, IV, s. 127; RAZÎ, Muhammed'u Razî Fahrüddin b. Diyauddin, *Tefsîru'l Kebîr (Mefâtîhul Gayb)*, thk. Halil Muhyiddin Meys, Beyrut, Daru'l Fikr, 1995, VIII, s.107; ŞEVKÂNÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlanî, *Fethû'l-kadîr: el- Câmi' beyne fenneyi'r-rivaye ve'd- diraye min ilmi't-tefsir*, thk. Seyyid İbrahim, Kahire, Daru'l Hadis, 1993, II, s.521; EBÎ HAYYÂN, *Tefsiru bahru'l muhîr*, V, s. 58; KURTUBÎ, *Camîu li ahkâmî'l Kur'ân*, IV, s.500; İBN ÂŞÛR, *et -Tahrîr ve't-tenvîr*, X, 235; YILDIRIM, *Asrın Kur'ân Tefsiri*, V, s. 2525; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.508; YAREN, Rahmi, *Vergi-Zekât İlişkisi ve Gıda Bankacılığı Kapsamında Yapılan Bağışların Zekât Mükellefi Açısından Fikhî Değerlendirilmesi*, Konya, II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi “Günümüzdeki Meseleler”, KTO Karatay Üniversitesi, 2016, s. 423.

⁷⁰⁰ EBÛ DÂVÛD, “Zekât”, 23; BEYHAKÎ, *es-Sünen's-Sagîr*, 2: 74.

⁷⁰¹ İBNİ ZENCEVEYH, *Kitâbü'l-emvâl*, No:1632, s. 517; RUHEYBÂNÎ, Mustafa es-Suyutî, *Matâlibu Uli'n nuhâ fi Şerhi Gâyeti'l muntehâ*, Dimeşk, Menşurât Mektebetu'l İslâmî, ts., II, s.134.

ayetiyle tespit edilmiş olmasıdır. Uzmanlar, verginin toplanması kadar; bu vergi ve gelirlerin hak edenlere gerektiği gibi aktarılmasının da önemli olduğu hususunda hem fikirdirler. Çünkü dağıtım esnasında adalet terazisi şaşabilir, nefis ve arzular zekâtın hak etmeyenlere verilmesine, hak edenlerin mahrum kalmasına neden olabilir. Zekâtın harcama kalemleri gibi önemli bir hususun Kur’ân’da sarahaten zikredilmesi, ileride karşılaşılabilecek sorunlara mahal bırakmaması açısından önemlidir.⁷⁰²

Fukahâ Tevbe Sûresi 60. ayetini farklı mülahazalarla ele almışlardır. Hanefî ve Mâlikîler, ayette haberin başında geçen “للفقراء” lafzındaki “lâm” harfinin zekâtın kimlere verileceğini bildirirken; zekât veren kimsenin bu sınıflar arasında dilediğine verme konusunda muhayyer olduğuna da işaret vardır görüşündedirler.⁷⁰³

Şâfiîler (lâm) harfini temlik manasına yorumlayıp zekâtın ayette belirtilen kimseler arasında eşit paylaştırılması gerektiği görüşünü savunurlar.⁷⁰⁴ Buna göre zekât veren mükellef zekâtını dilediği kimseye verebileceği gibi eşit miktarda sekiz sınıfa da dağıtabilir.

Bu konudaki görüş ayrılığı, lafzi yorum ile gayî yorum arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Lafız ayette geçen sekiz sınıfı paylaştırmayı gerekli kılarken, mana ise ihtiyaç sahiplerinin bazıların tercih edilebileceğini ifade eder. Bu sınıfların ayette tek tek sayılması birbirlerinden farklı olduğunu belirtmek için olup zekât gelirlerinde ortak olduklarını ifade etmez.⁷⁰⁵ Ebû Hanîfe’nin görüşü mana yönünden, İmamı Şâfiî’nin

⁷⁰² KARADAVÎ, *Fıkhu’z-zekât*, s.455.

⁷⁰³ İBNÜ’L- HÜMÂM, *Şerhü Fethü’l-kadîr*, II, s.220; KÂSÂNÎ, *Bedâiu’s-sanâi’*, II s.474; İBN KUDÂME, *el-Muğnî*, IV, s. 151; MÂLİK, *el-Müdevvene*, I, s.406; İBNÜ’L- ARABÎ, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, II, s. 521; İBN RÜŞD, *Bidayetü’l-müctehid*, II, s.36; DÂVÜDÎ, *Kitâbü’l-emvâl*, s.154; TABERÎ, *Câmiü’l-beyân*, VI, s.28; ŞEVKÂNÎ, *Fethü’l-kadîr* II, s.521; İBN KESİR, *Tefsiru’l Kur’âni’l Azîm*, II, s.495; KURTUBÎ, *Camîu li ahkâmî’l Kur’ân*, IV, s.500; EBÎ HAYYÂN, *Tefsiru Bahru’l Muhît*, V, s. 58; İBN ÂŞÛR, *et -Tahrîr ve’t-tenvîr*, X, 237; İBN DAKÎKU’L İD, *İhkâmü’l ahkâm* I, s.182; ABDUH-RIZA Muhammed Reşit b. Ali, *Tefsirü’l Kur’âni’l Hakîm eş-Şehir bi Tefsirü’l-menâr*, Daru’l Ma’rife, ts., X, s.510; YILDIRIM, *Asrın Kur’ân Tefsiri*, V, s. 2525.

⁷⁰⁴ DÂVÜDÎ, *Kitâbü’l-emvâl*, s.154; İBNÜ’L- ARABÎ, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, II, s. 521; KURTUBÎ, *Camîu li ahkâmî’l Kur’ân*, IV, s.500; ŞEVKÂNÎ, *Fethü’l-kadîr*, II, s.521; ABDUH-RIZA, *Tefsirü’l-menâr*, X, s.510; YILDIRIM, *Asrın Kur’ân Tefsiri*, V, s. 2525.

⁷⁰⁵ ZEMAHŞERÎ, *el-Keşşâf an hakaiki’t tenzîl ve uyûni’l-âkavîl fi vücûhi’t te’vîl*, Thr. Halil Me’mûn Şihâ, Beyrut, Daru’l Ma’rife, 2009, s.438; RAZÎ, *Mefatihü’l- gayb Tefsirü’l-kebir*, VIII, s. 117; İBN RÜŞD, *Bidayetü’l-müctehid*, II, s. 40.

görüşü ise lafız yönünden güçlüdür.⁷⁰⁶ Fahreddin er-Razî (ö.606/1210) ayetin manasının imam Şâfiî'nin görüşüne uygun olmadığı kanaatindedir.⁷⁰⁷

Günümüzde insanların ibadetlerini eda ederken mutlak hür olmaları göz önünde bulundurulduğunda, Ebû Hanîfe'nin kişinin zekât verirken dilediği sınıfı seçmesi yönündeki ictihadı pratiğe daha uygun gözükmektedir.

Ayette dikkat çeken bir diğer husus ta sekiz sınıftan ilk dördünde temlik manası ifade eden “لِ” harfi cer’i “إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ” ile kullanılırken diğer dört sınıfta zarfiyye ifade eden “فِي” harfi cer’in “وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارَمِينَ” kullanılmasıdır. Fahreddin Razî bunun nedenini şu ifadelerle açıklar: İlk dört sınıfa mensup kimselere zekât hisseleri verildiğinde diledikleri gibi kullanabiliyorlar. Ancak köleye verilen hisse ile kölenin kölelikten kurtarılması amaçlandığından hissesini dilediği gibi kullanamamaktadır. Aynı durum borçlular, yolda kalmışlar ve Allah yolunda harcama için de geçerlidir. Ayette geçen son dört sınıf kapsamına giren kimselere zekât verilmesi, şahıslarıyla ilgili olmayıp, var olan bir menfaat ve maslahata bîanendir.⁷⁰⁸ İbn Kudâme’ye (ö.620/1223) göre “fakir”, “miskin”, “amil” ve “müllefe-i kulûb” tan oluşan ilk dört sınıf aldıkları zekâta ona tam mâlik olmaktadır, diledikleri gibi kullanabilirler ve iade etmeleri gerekmez. Ancak borçlular, köleler, fî sebîlillâhve ibni sebil sınıflarının zekât almayı hak etmeleri belli bir amaca bîanendir. Bu amaç doğrultusunda kullanmak zorundadırlar. Aksi durumda aldıkları miktarı tekrar iade etmeleri gerekir.⁷⁰⁹ Zemahşerî ise ilk dört sınıfta “لِ” harfi ceri, son dört sınıfta “فِي” harfi ceri kullanılmasının sebebini şu ifadelerle açıklar: son dört sınıfın ilk dört sınıfa göre daha ihtiyaç sahibi ve zekât almada daha öncelikli olduğunu vurgulamak için böyle bir yöntem kullanılmıştır. Arap dilinde “فِي” kullanıldığı anlamlardan bir tanesi de ihata ve şümuldür.⁷¹⁰ Bu bakımdan bir mükatebi,

⁷⁰⁶ GÜLEÇ, Hasan, *Müllefe-i Kulûb*, Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi Dergisi, İzmir, 1992, S. VII, s.92

⁷⁰⁷ RAZÎ, et-*Tefsirü'l-kebir*, VIII, s.109.

⁷⁰⁸ RAZÎ, et-*Tefsirü'l-kebir*, VIII, s.116.

⁷⁰⁹ İBN KUDÂME, *el-Muğnî*. IV, s. 130.

⁷¹⁰ Arap dilinde *Fî*’nin kullanıldığı anlamlar için bkz: SİBEVEYH, Ebu Bişr Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitab Kitabü Sibeveyhi*, Thk. Abdusselam Muhammed Harun, Kahire, Mektebetü’l Hanci, 2. Baskı, 1982, IV, s.426; MÜBERRED, Ebu’l Abbas Muhammed b. Yezid, *el-Kâmil fî’l lugati ve’l edeb*, Thk. Abdulhamid Hindevî, Suudi Arabistan, Vizeratü Şuûni’l İslâmiyye ve’l Evkâf ve’d Da’ve ve’l İrşâd,

normal köleyi veya esiri özgürlüğüne kavuşturmak, bir borçluyu borç yükünden kurtarmak, Müslümanlarla savaşa gidemeyen bir fakiri techiz etmek veya fakirlikten hacca gidemeyen birisini hacca göndermek, yolda kalmış birini hem gurbetten hem de fakirlikten kurtarmak daha önceliklidir. Ayrıca “وفي سبيل الله وابن السبيل” kısmında fî harfi cerinin ikinci defa kullanılması Allah yolunda olanlar ve yolda kalmışların köle ve borçlulardan daha önce geldiğini vurgulamak içindir.⁷¹¹

Muhammed Abduh (ö.1905) ise harcama kalemlerini şahıslar, toplumsal ve uluslararası kamu yararı olmak üzere ikiye ayırdıktan sonra ilk dört sınıfla birlikte borçlular ve yolda kalmışları da zikrederek bütün bunları şahıslara yapılan harcamalar kaleminden; köle ve Allah yolunda harcamayı kamu yararına yönelik yapılan harcamalardan saymıştır. Buna göre fakir ve miskin ihtiyaçları devam ettiği müddetçe payını alırken, âmil de zengin de olsa işi devam ettiği sürece, müellefe-i kulûb devlet başkanının uygun gördüğü durumlarda, borçlu borcundan kurtuluncaya, yolda kalmış kimse de vatanına dönünceye kadar bu fondan yararlanmaya devam edecektir. İkinci kısımda ise kölelikten azat etme kamu yararına olup, belirli şahıslara temlik etme yoktur. Allah yolunda olan kimseler sınıfı ise din ve devlet bütün kamu yararlarını kapsamaktadır. Bu genel mefaatlerin başında ordunun teçhizatı, askeri ve yardım amaçlı hastanelerin yapımı, ticari olmamak şartıyla askeri demir yollarının döşenmesi, zırhlı araç ve silah yapımı, savaş uçaklarının alınmasını kapsamaktadır.⁷¹²

Abduh'un görüşleri her ne kadar günümüz şartlarına uygun olsa da zekâtın teşriî amaçlarından biri olan fakirlikle mücadele ve adaletli gelir dağıtım rolünün aksamasına, fakir ve muhtaçların ihmal edilmesi boyutuyla olumsuz etkileri olabileceği kanaatindeyiz. Ayrıca günümüz devlet anlayışında devletin birçok gelir kalemi bulunmaktadır. Kur'ân'daki infak ayetlerinden yararlanılarak kamu maslahatına yönelik

ty., III, s.97; RUMMÂNÎ, Ebu'l Hasan Ali b. İsa, *Kitab Meâni'l hurûf*, Thk. Abdulfettah İsmail Şelebi, Cidde, Daru's Şurûk, 1981, s.96; ZECCÂCÎ, Ebu'l Kasım Abdurrahman b. İshak, *Kitabü hurûfi'l meâni'l ve's sifât*, Thk. Ali Tevfik el Hamd, Beyrut, Müessesetü'r Risale, 1984, s.27; İBN HİŞAM, Ebu Muhammed Abdullah Cemaluddin b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah Ensarî, *Muğni'l lebîb an kurubi'l eârîb*, Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut, Mektebetü'l Asriyye, 1991, ss. 191-193.

⁷¹¹ ZEMAHŞERÎ, *el- Keşşâf*, s.439; EBÎ HAYYÂN, *Tefsiru Bahru'l muhîr*, V, s. 62.

⁷¹² ABDUH-RIZA, *Tefsirü'l-menâr*, X, s.505-506; ŞELTUT, Mahmud, *Akaid ve Şeriat I*, trc. Muharrem Tan, İstanbul, Yöneliş Yayınları 28, 1991, s.213.

harcamalar, ordunun teçhizatı, hastane, okul yapımı ve demir yollarının döşenmesi gibi masraflar, söz konusu gelir kaynağından karşılanabilir. Zekât gelirlerinin daha çok fakir ve miskinlere harcanması daha isabetli olacaktır.

Ayette geçen âmil, müellefe-i kulûb ve fî sebîlillâh hariç diğer sınıfların ortak noktası Hanefîlere göre ihtiyaç sahibi olmalarıdır. Bu kriteri ortak aldıklarından, ayette zikredilen bütün sarf yerlerini bu vasfı bulunduracak şekilde belirlemeye çalışmışlardır. İhtiyacı esas almaları Hz. Peygamber'in (s.a.s) ifadesinin desteğiyle ve zekâtın günahlardan arınma amacı olması boyutuyla ilgilidir. Âmilin zekâtın pay alması ise yaptığı işin karşılığı olarak görüldüğünden âmil zengin de olsa zekât kifayet yoluyla alır. Bu konuda Mâlikîler de ihtiyaç sahibi olma ve kamu yararı vasıfları etrafında düşünmektedirler.⁷¹³

Ayette sekiz sınıf sayılırken, altı tanesinin başında lafzen veya takdiren “لـ” harf-i cerri, iki sınıfın başında da “في” harf-i cerri yer almıştır. Ayetlerde bu harf-i cerri yer alışı, işin tabiatı gereğidir. Köle konusunda mecburen “في” kullanılmaktadır. Çünkü kölenin bizzat kendisine zekât verilmez. Zira zekât ve sadakalar kölelerin hürriyetine kavuşturulması hususunda harcanabilir. Aynı şekilde “Allah yolunda olanlar” anlatılırken de “في” kullanılmalıdır. Çünkü ifade de muhatap belli değildir. Ayette والمجاهدون في سبيل الله şeklinde ifade edilseydi muhatap belli olacaktı. Buna göre ayette geçen “الرقاب” ve “في سبيل الله” sınıfları diğer zikredilen sınıflardan farklıdır. Bu özellik dikkate alınmadığı takdirde ayetteki incelik kavranamayabilir.

Ayette geçen sekiz sınıfın kavram ve kapsam yönünden ele alınmasının konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

⁷¹³ APAYDIN, H. Yunus, *Zekâtın Sarf Yerlerinin Yeniden Yorumlanması Tebliği Müzakeresi*, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât, (Tartışmalı ilmi toplantı) İFAV, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2008, s. 352.

a. Fakirler

Ayette geçen fukara “الفقراء” kelimesi fakir “فقير” kelimesinin çoğulu olup sözlükte “ayrılmak, delmek, ihtiyaç, değersiz”⁷¹⁴ omurga, bel kemiği kırılmak anlamlarına gelir.⁷¹⁵ İstilahta fakir, insanın zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak imkânlardan yoksun olması anlamındadır.⁷¹⁶ Fakir kelimesi Kur’ân’da on iki yerde geçer.⁷¹⁷ Bunlardan iki ayette “Allah’ın her şeyden müstağnidir, insan ise muhtaçtır” manasında zikredilirken⁷¹⁸ diğer ayetlerde zengin kelimesinin zıddı, maddi sıkıntı ve ihtiyacı olan anlamında kullanılmıştır.⁷¹⁹ Zekât almaya ehil olan sınıflar arasında zikredilen fakirlik ifadesini fukahâ farklı yorumlamışlardır. Buna göre; Hanefîler, nisab miktarına ulaşacak malı olmayan kimse olarak görmektedirler.⁷²⁰ İbn Abbas (ö.68), Hasan-ı Basrî, (ö.110/728), İmam Mâlik; fakiri ihtiyaç sahibi olduğu halde iffetinden bir şey isteyemeyen kimse olarak görürken⁷²¹ Şâfiîler ise fakiri ister kötürüm olsun ister olmasın ister dilensin isterse de iffetini korusun, hiç malı bulunmayan ve işine yarayacak

⁷¹⁴ İBN MANZÛR, *Lisanu’l Arab*, V, s.60; FİRÛZÂBÂDÎ, *el-Kâmûsu’l-muhît*, s.456; SEMİN HALEBÎ, *Umdetü’l-huffâz*, III, s.242; EBU HAKAH, *Mu’camu’n-nefâis el-Vasît*, s.945; CEVHERÎ, *es-Sihâh*, s.895; TEHÂNEVÎ, *Keşşâf ıstılâhât*, s.1283; HAMMUDÎ, *Mevsuâtü meâni elfâzi’l Kur’âni’l Kerim*, II, s.168; FERÂHÎDÎ, *Kitabu’l Ayn*, “الفقر”, III, s.332; ISFEHANI, *Müfredâtü’l elfâzi’l Kur’ân*, s.496.

⁷¹⁵ HİRAŞÎ, Abdusselam, *Fıkhu’l fukarâi ve’l mesakîn fi’l Kitabi ve’s Sünne*, Riyad, Daru’l Mueyyed, 2002, s.20; BEZMUL, Muhammed b. Omar b. Sâlim, *Ahkamu’l Fakr ve’l Miskin*, Beyrut, Daru’l Beşâiri’l İslâmiyye, 1999, s. 30; “O bana bir şey diyecek olursa ben de ona derim/ Çünkü ben güçsüz düşmüş, fakir birisi değilim” İBN MANZÛR, *Lisanu’l Arab*, V, s.60; HAMMUDÎ, *Mevsuâtü meâni elfâzi’l Kur’âni’l Kerim*, II, s.168.

⁷¹⁶ KARÂFÎ, *ez-Zahîra*, III, s. 143; NEVEVÎ, *Ravdatu’t-tâlibîn*, II, s.308; HİRAŞÎ, *Fıkhu’l fukarâi ve’l mesakîn*, s.19; İBN ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, X, 235; ULUDAĞ, Süleyman, “Fakr”, DİA, 1995, XII, s. 132; ESKİCİOĞLU, Osman, “Fakir”, DİA, 1995, XII, 129;

⁷¹⁷ ABDULBAKÎ, *Mu’camü’l Müfhehras* s.723.

⁷¹⁸ Fâtır, 35/15; Muhammed, 47/38.

⁷¹⁹ Kasas, 28/24; Haşr, 59/8

⁷²⁰ Bkz: SERAHSÎ, *el-Mebsût*, III, s. 8; MERGÎNÂNÎ, *el-Hidaye*, I, s. 110; İBNÜ’L HÜMÂM, *Şerhu Fethü’l-kadîr*, II, s.261; İBNİ ABİDÎN, *Reddû’l-muhtâr*, III, s.283; İBN RÜŞD, *Bidayetü’l-müctehid*, II, s. 38; KÂSÂNÎ, *Bedâiu’s-sanâi’*, II s.466; KARÂFÎ, *ez-Zahîra*, III, s. 143; KURTUBÎ, *Camîu li ahkâmî’l Kur’ân*, IV, s.501; CESSÂS, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, III, 158; İBNİ ABİDÎN, *Reddû’l -muhtâr*, III, s.283; MEVSİLÎ, *el-İhtiyar*, s.159; CEZİRÎ, *Kitabü’l fikhî alâ mezâhibi’l erbea*, I, s.562; Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm*, II, s.93; TABERÎ, *Câmiü’l-beyân*, VI, s.26; EBÎ HAYYÂN, *Tefsiru Bahru’l muhît*, V, s. 58; ŞEVKÂNÎ, *Fethü’l-kadîr*, II, s.521; İBN KESİR, *Tefsiru’l Kur’âni’l Azîm*, II, s.496; YILDIRIM, *Asrın Kur’ân Tefsiri*, V, s. 2526

⁷²¹ KURTUBÎ, *Camîu li ahkâmî’l Kur’ân*, IV, s.500; CESSÂS, *Ahkâmü’l Kur’ân*, III, s. 158; İBNÜ’L-ARABÎ, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, II, s. 523; TABERÎ, *Câmiü’l-beyân*, VI, s.28; RAZÎ, *Tefsirü’l-kebir*, VIII, s.109; KURTUBÎ, *Camîu li ahkâmî’l Kur’ân*, IV, s.500; İBNÜ’L- ARABÎ, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, II, s.523; KARÂFÎ, *ez-Zahîra*, III, s. 144; İBN RÜŞD, *Bidayetü’l-müctehid*, II, s. 38; DÂVÛDÎ, *Kitâbü’l-emvâl*, s.151; İBN ZENCEVEYH, *Kitâbü’l-emvâl*, No:1698, s. 536; EBÎ HAYYÂN, *Tefsiru Bahru’l Muhît*, V, s. 58; İBN KESİR, *Tefsiru’l Kur’âni’l Azîm*, II, s.495.

şekilde bir meslek icra edemeyen kimsedir şeklinde tarif ederler.⁷²² Hanbelîler de fakiri ayette ilk zikredilmesi bakımından miskinden daha muhtaç olan kimse olarak tarif etmektedirler.⁷²³ İslâm hukukçuları her ne kadar “fakir” kavramının anlamında farklı fikirlere sahip olsalar da ortak hareket noktası; malı ve kazancı olmayan kimse olarak belirlemişlerdir.⁷²⁴

b. Miskin

Miskin kelimesi Arapça sakın olmak, hareketi sona ermek anlamlarına gelen “سكن” kökünden türemiş olup çoğulu “مساكين” dir.⁷²⁵ Hareketin zıddına sükûn denilmektedir. Miskin ayrıca zelil ve zayıf anlamına da gelmektedir. Bu sebeple fakirlere miskin de denilmiştir.⁷²⁶ Hanefîler miskini; ihtiyacını karşılayamayan onu muhtaçlıktan kurtaracak bir mesleği veya malı olan kimse olarak tanımlarken,⁷²⁷ İmam Şafiî insanlardan istesin yahut istemesin malı veya mesleği olan fakat kazancının kendisine yetmediği, zengin kılmadığı veya sağlıklı olup ihtiyaç sahibi olan kimse olarak tanımlar.⁷²⁸

⁷²² ŞAFİÎ, *Umm*, III, s.182; HİRAŞÎ, *Fıkhu'l fukarâi ve'l mesakîn*, s.26; CEZİRÎ, *Kitabü'l fikhî alâ mezâhibi'l erbea*, I, s.565; ŞEVKÂNÎ, *Fethü'l-kadîr* II, s.522; GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *Esrârü'z-zekât*, thk. Abdülâl ahmed Muhammed, Beyrut, Menşûrâtü'l Mektebetü'l Asriyye, 1982, s.100; GAZZÂLÎ, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, I, s.637.

⁷²³ İBN KUDÂME, Ebu Muhammed Muvaffaddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Kâfî fî fikhî'l imami'l mübeccel Ahmed b. Hanbel*, thk. Muhammed Faris-Mas'ad Abdulhamid sa'danî, Daru'l Kutubü'l İlmiyye, Beyrut, 1994, I, 424; RUHEYBÂNÎ, *Matâlibü Uli'n nuhâ*, II, s.134; CEZİRÎ, *Kitabü'l fikhî alâ mezâhibi'l erbea*, I, s.565; YILDIRIM, *Asrın Kur'an Tefsiri*, V, s. 2526.

⁷²⁴ RAZÎ, *Tefsirü'l-kebir*, VIII, s.109.

⁷²⁵ İBN MANZÛR, *Lisanu'l Arab*, XIII, s.211; FİRÛZÂBÂDÎ, *el- Kâmûsu'l-muhît*, s.1255; SEMİN HALEBÎ, *Umdetü'l-huffâz*, II, s.209; EBU HAKAH, *Mu'camu'n-nefâis el-Vasît*, s.582; CEVHERÎ, *es-Sihâh*, s.549; TEHÂNEVÎ, *Keşşâf ıstilahât*, s.1283; HAMMUDÎ, *Mevsuâtü meâni elfâzi'l Kur'âni'l Kerim*, I, s.468; FERÂHÎDÎ, *Kitabu'l ayn*, “سكن” , II, s.261; ISFEHANI, *Müfredâtü'l elfâzi'l Kur'an*, s.254.

⁷²⁶ İBN ÂŞÛR, *et -Tahrîr ve't-tenvîr*, X, 235.

⁷²⁷ İBNÜ'L HÜMÂM, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, II, s.261; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi'*, II s.465; İBNİ ABİDÎN, *Reddû'l-muhtâr*, III, s.284; İBN RÜŞD, *Bidayetü'l-müctehid*, II, s.38; ŞAFİÎ, *Umm*, III, s.182; HİRAŞÎ, *Fıkhu'l fukarâi ve'l mesakîn*, s.26; MEVSİLÎ, *el-İhtiyar*, s.160; CEZİRÎ, *Kitabü'l fikhî alâ mezâhibi'l erbea*, I, s.562; Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm*, II, s.93; YILDIRIM, *Asrın Kur'an Tefsiri*, V, s.2527; AKYÜZ, *Zekât*, s.507.

⁷²⁸ ŞAFİÎ, *Umm*, III, s.182; NEVEVÎ, *Ravdatu't -tâlibîn*, II, s.311; HİRAŞÎ, *Fıkhu'l fukarâi ve'l mesakîn*, s.31; RUHEYBÂNÎ, *Matâlibü uli'n nuhâ*, II, s.135; DÂVÛDÎ, *Kitâbü'l-emvâl*, s.151; CEZİRÎ, *Kitabü'l fikhî alâ mezâhibi'l erbea*, I, s.566; GAZZÂLÎ, *Esrârü'z-zekât*, s.102; GAZZÂLÎ, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, I, s.637; YILDIRIM, *Asrın Kur'an Tefsiri*, V, s.2527.

Miskin kelimesi çoğul olarak (mesâkîn) Kur'ân'da yirmi üç yerde geçmektedir.⁷²⁹ Bu ayetlerde miskinlerin gözetilmesi, maddî yönden desteklenmesi ve yedirilmesi övülüp mağfiret sebebi sayılmış,⁷³⁰ haklarının verilmesi istenmiştir.⁷³¹ Miskinlerin mahrumiyet içinde bırakılması ve doyurulmasının özendirilmemesi nankörlerin ve cehennemliklerin tutumları arasında zikredilmiştir.⁷³² Onlara yardımdan kaçmak için gizlice ürün devşirmeye kalkışanların başına gelen ibretlik felâket anlatılmış,⁷³³ büyük bir suç işlemiş olsalar da kendilerine yapılan iyiliğin durdurulmasının yanlışlığı belirtilmiş,⁷³⁴ mirasın bölüşülmesinde hazır bulunanlarının bundan nasiplendirilip gönüllerinin alınması tavsiye edilmiştir.⁷³⁵

Ayetlerde geçen fakir ve miskin kavramlarının aynı anlama geldiğini ileri sürenler olmuşsa da ulemanın çoğunluğu fakirlik ve miskinlik zayıflık/düşkünlük sıfatı bakımından ortak, yoksulluk derecesi veya nitelik açısından farklı olduğunu belirtmişlerdir.⁷³⁶ Bu kavramların ayırıcı özelliği zayıflık ve ihtiyaç derecesidir. Fakat hangisinin düşkünlük derecesi bakımından alt seviyede olduğu hususunda fikir birliği yoktur.⁷³⁷ Ebû Hanîfe'ye göre fakirin durumu miskinden daha iyi bir seviyededir. Ona göre fakir, kendisine yetebilecek ve ayakta tutabilecek bir mala sahip kimse, miskin ise hiçbir şeye sahip olmayan kimsedir.⁷³⁸ Ebû Yusuf'a göre ise fakir ve miskin bir sınıftır. Birinin bir diğerine üstünlüğü söz konusu değildir. Fakir ve miskin aynı anlama gelen farklı kelimelerdir. Ebû Yusuf, zekâtın sarf yerleri söz konusu olduğunda bir ayrım

⁷²⁹ ABDULBAKÎ, *Mu'camü'l Müfehras*, s.723.

⁷³⁰ Bakara, 2/83, 177, 215; Nisâ, 4/36; İnsân, 76/8

⁷³¹ İsrâ, 17/26; Rûm, 30/38

⁷³² Hâkka, 69/34; Müddessir, 74/44; Fecr, 89/18

⁷³³ Kalem, 68/24

⁷³⁴ Nûr, 24/22

⁷³⁵ Nisâ, 4/8.

⁷³⁶ SABİK, *Fikhü's-sünne*, I, s.362.

⁷³⁷ HİRAŞÎ, *Fikhu'l fukarâi ve'l mesakîn*, s.24; SAYES, Muhammed Ali, SUBKÎ, Abdullatif, KERSUN, Muhammed İbrahim, *Tefsiru ayâti'l ahkâm*, Beyrut, Daru'l Esir, 1994, III, s. 57; EBU ZEHRA, Muhammed, *Uygulamalı Zekât Hukuku, Temel Kaideler*, Selçuklu Matbası, 1978, s. 90; KURTUBÎ, *Camîu li ahkâmi'l Kur'ân*, IV, s.503.

⁷³⁸ İBN NÜCEYM, *Bahrü'r-râik*, II, s.419; İBNİ ABİDÎN, *Reddü'l -muhtâr*, III, s.283; CEZÎRÎ, *Kitabü'l fikhî alâ mezâhibi'l erbea*, I, s.563; MAVERDÎ, *Ahkamü's-sultaniyye*, , s. 168; RAZÎ, *Tefsirü'l-kebir*, VIII, s.109; EBÎ HAYYÂN, *Tefsiru Bahru'l muhît*, V, s. 58; KARADAVÎ, *Fikhu'z-zekât*, s.458.

yapmamakta, iki sınıfı bir görmektedir.⁷³⁹ İbni Cer r et-Taberî de ( .310/923) Eb  Hanîfe'nin g r    ndedir.⁷⁴⁰

Bu hususta Ahmed b. Hanbel, kendisinden nakledilen bir rivayette     ,     miyye ve Z hir ler'den   n Hazm, Asma  ( .216/831), Eb  Ca'fer Ahmed b. Ubeyd b. N s h gibi dilcilere göre fakir hiçbir şeyi bulunmayan, miskin ise kendisinin ve ailesinin zorunlu ihtiyaçlarını israfa ve cimrili e ka maksızın konumuna uygun düzeyde karşılayacak kadar hel l mala sahip olmayan veya kazanç elde edemeyen, yani geliri giderini kapatmayan kimse olduğunu savunmaktadırlar.⁷⁴¹

Kaynaklarda fakirin başkasından yardım istemekten çekinenler, muhtaç olanlar, Mekke'den Medine'ye hicret eden muhtaçlar, hasta olup ihtiyaç sahibi kimseler, suffice ashabı; miskin n ise zillet içinde yardım isteyen kimse, sağlıklı fakat ihtiyaç sahibi kimse, Muhacirler dışındaki ihtiyaç sahipleri, gayri müslimlerden ihtiyaç sahipleri, çalışma gücü bulunup Nisab miktarından az mala sahip fakat kazancı kendisine yetmeyen kimse olduğu şeklinde yorumlar mevcuttur.⁷⁴² Hamidullah'a göre "Fukara yani Müslüman yoksullar, Müslüman fakirler tabiri hiçbir m naka ayı gerektirmez. Delalet ettiği mana açıktır. Fakat "mesakin-miskinler" tabirine gelince Hz. Ömer' in yüksek otoritesi, burada bu tabirin   l m Devleti'nin gayrimüslim sakinlerinin yoksullarına delalet ettiği hakkında bize mesnet teşkil eder. Sami filolojisi de bunu teyit eder. Mesela; meşhur Hammurabi Kanunun'da yabancı sakin manasında "mushkino" tabiriyle kar ıla ıyoruz ki daha sonra bu tabiri   l m hukukuna zimmî kavramına yakın bir kavram olarak geçmiştir. S, K, N kökü sakin olmak, mesela yabancı bir memlekette ikamet etmek manasına gelir.⁷⁴³

Bu açıklamalardan sonra fakir ve miskin kavramları muhatab olan kişi açısından ihtiyaç sahiplerini ifade etmekle birlikte ihtiyaç seviyelerinin farklı olduğu söylenebilir.

⁷³⁹ MAVERDÎ, *Ahkamü's-sultaniyye*, s. 168; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.457.

⁷⁴⁰ TABERÎ, *Câmiü'l-beyân*, VI, s.24.

⁷⁴¹ FERRÂ, *Ahk m 's-sultaniyye*, s.207; RAZÎ, *Tefsirü'l-kebir*, VIII, ss.109-112; KALLEK, Cengiz. "Miskîn", D A, 2005, XXX, s.183; Kendisine yetme miktarını Mâlikî ve Hanbelîlere göre bir yıllık ihtiya ı,     lilere göre ise ömür boyu yetecek miktar kastedilmektedir. (KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.460.)

⁷⁴²   N EB   EYBE, *Musannef   n Eb   eybe*, 6: 565.

⁷⁴³ D     , *Kitâbü'l-emvâl*, s.152; HAMÎDULLAH, Muhammed,   l m'ın *Hukuk   mine Yardımları*, (Der: Salih TU ), Milliyetçiler  stanbul, Derneği Yayınları, 1962, s. 70.

Hangisinin diğerinden muhtaçlık bakımından daha aşağı seviyede olduğu örf ve günün şartlarına göre değerlendirilebilir.

c. Âmil

İslam getirmiş olduğu yeni iktisadi sistemde hiçbir kamu hizmetini ücretsiz yaptırarak veya birilerinin alın terini haksız yere akıtarak yükselmemiştir. Yaptırılan her iş için hak edilen ücretin ödenmesi sağlanmıştır. Bu bağlamda Tevbe Sûresi 60. ayetinde fakir ve miskinlerden sonra zikredilen diğer bir sınıf zekât toplama memurları olan âmillerdir. Âmil, zekâtı devlet adına tahsil eden görevlidir. Zekât harcama kalemleri içerisinde zikredilmesi onların zekât almaya ehil olduklarından değil yaptıkları iş karşılığındadır. Topladığı zekât kendisine kalmadığı gibi topladığı zekâta Mâlikte değildir. Devlet üstlenmiş olduğu görev karşılığında takdir etmiş olduğu ücreti istediği şekilde ödeyebilir. İslâm getirmiş olduğu yeni sistemde mali ibadetlerden zekâtı insanların vicdanına bırakmayıp devlet eliyle toplayarak ayette belirtilen sarf yerlerine harcamış ve bu organizasyonda çalışanlara bu bütçeden bir pay ayrılmıştır. Bu pay fakir veya ihtiyaç sahibi olmalarından değil ifa etmiş oldukları vazife nedeniyle. Zekât memurlarının olması düzenli bir teşkilat yapısının varlığını göstermektedir. Zekât işlerinde görevlendirilen kamu personellerinin zekâtın sarf yerleri arasında bizzat Kur'an'da zikredilmesi, zekâtın devlet tarafından organize edilmesi gerektiğini göstermektedir.⁷⁴⁴

Âmil sözlükte, “bir iş yapan, işçi, zanaatkâr; mızrağın üst kısmı”⁷⁴⁵ gibi manalara gelirken hukuki bir terim olarak “zekâtın toplanmasından dağıtılmasına kadar olan

⁷⁴⁴ DURLU, Emrullah, *Kamu Harcamaları Açısından Zekât*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2011, S.36, s.224; DURLU, *Zekâtın Sarf Yerleri: Modern Tartışmalar ve Yeni Yorumlar*, Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, İstanbul, 2017, s.773.

⁷⁴⁵ İBN MANZÛR, *Lisânü'l-Arab*, XI, s.474; FİRÛZÂBÂDÎ, *el- Kâmûsu'l-muhît*, s.1068; SEMİN HALEBÎ, *Umdetü'l-huffâz*, II, s.209; EBU HAKAH, *Mu'camu'n-nefâis el-Vasît*, s.855; CEVHERÎ, *es-Sihâh*, s.812; HAMMUDÎ, *Mevsuâtü meâni elfâzi'l Kur'âni'l Kerim*, II, s.85; FERÂHÎDÎ, *Kitabü'l Ayn*, “عمل” , III, s.230; ISFEHANI, *Müfredâtü'l elfâzi'l Kur'an*, s.366; ERDOĞAN, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.25.

süreçte görev alan kimse” anlamında gelmektedir.⁷⁴⁶ Bu kelime Kur’ân ve Sünnette hem sözlük hem de terim anlamlarında kullanılmıştır. Âmil Kur’ân-ı Kerîm’de daha çok iyi veya kötü amel işleyenlerle ilgili olarak geçmekte,⁷⁴⁷ ayrıca zekât işlerinde çalışan memur anlamında zikredilmekte ve âmillerin zekâtta pay alacakları belirtilmektedir.⁷⁴⁸ Hadislerde ise genel olarak idareci ve özellikle vergi tahsildarı manasında kullanılmaktadır. Bunun yanında hadislerde hemen hemen aynı anlamda olmak üzere arîf,⁷⁴⁹ âşir,⁷⁵⁰ emîn, hâzin,⁷⁵¹ kâsım,⁷⁵² kâtip,⁷⁵³ kâbız,⁷⁵⁴ hâris,⁷⁵⁵ sâ’î⁷⁵⁶ ve musaddık⁷⁵⁷

⁷⁴⁶ İBNİ ZENCEVEYH, *Kitâbü’l-emvâl*, No:1634, s. 517; GAZZÂLÎ, *İhyâü ulûmi’-d-dîn*, I, s.639; KARADAVÎ, *Fıkhu’z-zekât*, s.486; ERKAL, Mehmet. “Âmil” DIA, 1991, III, s.58; YAVUZ, *İslâm’da Zekât Müessesesi*, s.396.

⁷⁴⁷ Âl-i İmrân 3/136, 195; Hûd 11/121; Mü’minun 23/63

⁷⁴⁸ Tevbe 9/60.

⁷⁴⁹ Arif, vergi tahsili, maaş ve sadaka dağıtım işlerinde görevlendirilen memurlara verilen addır. Şevkânî de onların kabilenin önde gelenlerinden olup, vergi işlerinde çalıştırılan memurlar sınıfından olduklarını belirtir. (ŞAFÎ, *Umm*, III, 183; NEVEVÎ, *Ravdatu’t-tâlibîn*, II, s.313; ŞEVKÂNÎ, *Neylu’l evtar*, IV, s.169; GAZZÂLÎ, *Esrârü’z-zekât*, s.103; GAZZÂLÎ, *İhyâü ulûmi’-d-dîn*, I, s.639.) Arifler çeşitli gelirlerden yararlanacak bireyleri belirleyip ilgililere haber veren görevliler olarak ta gösterilirdi (YENİÇERİ, *İslâm’da Devlet Bütçesi*, s.76)

⁷⁵⁰ Bu terim öşür ve gümrük vergileri sahasında çalışan memurlar için kullanılan bir tabirdir. Bu isim ürün vergisi olan öşürden gelmektedir. (ERKAL, Mehmet, “Âşir” , DIA, IV, s.7; BİLMEN, *Hukukî İslâmiyye Kamusu*, IV, s.72.YENİÇERİ, *İslâm’da Devlet Bütçesi*, s.76); Ayrıca hadislerde geçtiği yerler için bkz: ABDURREZZÂK, *Musanef Abdurrazzâk*. 6: 95.

⁷⁵¹ Hz. Peygamber döneminde beytül-mâlî korumakla görevli kimselere kullanılan bu terim haznedar anlamına gelmektedir. Asr-ı saâdet’te beytül-mâla ait nakit para Resûl-i Ekrem’in evinde, tarım ürünleri ise Mescid-i Nebevî’nin üst katındaki odada muhafaza edilirdi. Hz. Ömer, Bilâl-i Habeşî, Ebû Ubeyde b. Cerrâh ve Muâz b. Cebel hazinedarlıkla (sâhibü beytül-mâl) görevlendirilmişlerdi; beytül-mâlden yapılan harcamalar onlar tarafından yürütülürdü. (MERÇİL, Erdoğan, “*Hazinedar*” , DIA, 1998, XVII, s.141). Hadislerde geçtiği yerler için bkz: BUHÂRÎ, “*Zekât*”, 25; MÜSLİM, “*Zekât*”, 1024; İBN HİBBÂN, *Sahihi İbn Hibbân*, 8: 146; İBN KUDÂME, *el-Muğnî*, IV, s.19; ŞEVKÂNÎ, *Neylu’l Evtar*, I, s.186.

⁷⁵² Kâsım; beytül-mâlden ödeme yapan veya beytül-mâl adına dağıtan anlamına gelen memurdur. (KARÂFÎ, *ez-Zahîra*, III, s. 145; MARDÂVÎ, *el-İnsâf*, III, 201; NEVEVÎ, *Ravdatu’t-tâlibîn*, II, s.313; YENİÇERİ, *İslâm’da Devlet Bütçesi*, s.78); Hz. Peygamber’in (s.a.s.)buharide geçen bir hadiste şöyle dediği rivayet edilir; “Ben ancak bir kâsım (taksim edici) ve bir hâzin (hazinedar)ım, veren ise Allah’tır.” (BUHÂRÎ, *Farzu’l Humus*, IV, s. 84.)

⁷⁵³ Kâtip; tahsil edilen gelirleri kayıt altına alan memura verilen isimdir. Zubeyr b. Avvam, Cehm b. Salt ve Huzeyfe b. El-Yeman Hz. Peygamber döneminde zekât gelirlerini yazan sahibilerdendir. (KETTÂNÎ, Muhammed Abdulhay b. Abdilkebir b. Muhammed el-Hasenî, *Nizâmü’l Hükümeti’n Nebeviyye el Musemma Terâtibü’l İdâriyye* thk. Abdullah Halidî, Beyrut, Dar’l Erkâm, ts. I, s.315; NEVEVÎ, *Ravdatu’t-tâlibîn*, II, s.313; ŞEVKÂNÎ, *Neylu’l-evtar*, IV, s.177; MERDÂVÎ, *el-İnsâf*, III, s.223; KARÂFÎ, *ez-Zahîra*, III, s.145; GAZZÂLÎ, *Esrârü’z-zekât*, s.103; GAZZÂLÎ, *İhyâü ulûmi’-d-dîn*, I, s.639; SABIK, *Fıkhu’s-sünne*, I, s.365.)

⁷⁵⁴ Vergi memurlarının tahsil ettikleri vergileri onlardan teslim alan veya ganimetleri yerinde teslim alıp yazan kimselere verilen addır. Hz. Peygamber Yemen’e gönderdiği Muaz’ı âmillerin topladıkları vergileri kabzetme vazifesiyle de görevlendirmiştir. (KETTÂNÎ, *Nizâmü’l hükümeti’n nebeviyye*, s.316; GAZZÂLÎ, *Esrârü’z-zekât*, s.99.)

⁷⁵⁵ Vergi tahmin memuru anlamına gelen bu kavram Hz. Peygamber tarafından kullanılmıştır. (EBÛ UBEYD, *Kitâbü’l-emvâl*, Nr. 1442, s. 586.)

kelimelerinin kullanıldığı da görülmektedir.⁷⁵⁸ Bu kavramlar zekâtın Hz. Peygamber döneminde kurumsallaştığını açıkça göstermektedir. Bu terimler o dönemde zekât toplayan âmillerin ve toplanmasından dağıtılmasına kadar herhangi bir safhasında görev alan herkesin zekât malından ücretini aldığını göstermesi açısından önem arz etmektedir.⁷⁵⁹

Zekât memurlarının Müslüman olması, mükellef (akil ve balığ) olması, hür olması, güvenilir olması, zekâtla ilgili konulara hâkim olması, işi yapacak kudrete sahip olması (ehliyyet), Hz. Peygamber'in (s.a.s.) soyundan olmaması,⁷⁶⁰ gibi şartlar aranmaktadır.⁷⁶¹ Bazı fakihler zikredilen şartlara ek olarak erkek olma şartını aramaktadırlar.⁷⁶² Ayette geçen âmil kelimesinin genel olması (kadın erkek ayrımı

⁷⁵⁶ Bu terim âmil gibi mükelleflerden zekât toplamakla görevli anlamında kullanılmaktadır. (KARÂFÎ, *ez-Zahîra*, III, s. 145; NEVEVÎ, *Ravdatu't-tâlibîn*, II, s.313; ŞEVKÂNÎ, *Neylû'l-evtâr*, s.780.) Ayrıca bu terimin hadislerde geçtiği yerler için bkz: (EBÛ DÂVÛD, “*Harâc ve'l İmâre ve'l Fey'u*”, 12; İBN MÂCE, “*İkâmet'üs Salâti ve Sünnetü fihe*”, 107; EBÛ UBEYD, *Kitâbü'l-emvâl*, H.Nr. 1082, s. 432.)

⁷⁵⁷ Bu terim Hz. Peygamber devrinde ortaya çıkmış ve daha sonraki devirlerde kullanılmaya devam edilmiştir. Musaddık sadakanın devlet eliyle toplanmaya başlandığı zaman ortaya çıkmıştır. (YENİÇERİ, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, s.76)

⁷⁵⁸ ERKAL, “*Âmil*”, s.59.

⁷⁵⁹ Hz. Peygamber'in (s.a.s.) âmil olarak görevlendirdiği sahabeler için bkz: İBNÎ HİŞAM, *es-Siretü'n Nebeviyye*, IV, s.169.

⁷⁶⁰ Bu şart Hz. Peygamber'in (s.a.s.) soyundan gelenlere zekât verilememesi ilkesinden hareketle ortaya çıkmıştır, çünkü zekât memurları maaşlarını topladıkları zekâtı almaktadırlar. Zekât beni haşim kabilesine verilmemektedir. Bu görüş imam Ebû Hanîfe'ye aittir. (MAVSİLÎ, *el-İhtiyâr*, I, s.119; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi'*, II, s.468; KURTUBÎ, *Camîu li ahkâmî'l Kur'an*, IV, s.508; İBNÜ'L-ARABÎ, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, s. 524; KARÂFÎ, *ez-Zahîra*, III, s. 146; DÂVÛDÎ, *Kitâbü'l-emvâl*, s.152; Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm*, II, s.94; SABİK, *Fikhü's-sünne*, I, s.365; RAZÎ, *Tefsirü'l-kebir*, VIII, s.113; ŞEVKÂNÎ, *Fethü'l-kadîr*, II, s.522; İBN KESİR, *Tefsiru'l Kur'ani'l Azîm*, II, s.496; EBÎ HAYYÂN, *Tefsiru Bahru'l muhît*, V, s. 58; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.493) Ancak İmam Şâfiî ve İmam Mâlik ise Haşim oğullarına mensup kimselerin zekât tahsildarlığı yapmasını caiz kabul ederler. Aldığı ücret zekât değil yaptığı işe karşılık alınan bir ücrettir derler. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Hz. Ali'yi Yemen'e zekât tahsildarı olarak görevlendirdiğini ifade ederler. Haşim oğullarından bir topluluğun bu maksatla görevlendirildiğini ve sonraki dönemlerde aynı uygulamayı halifelerinde devam ettirdiğini söylerler. Hanbelîler ise: Zekât üzerinde çalışan memur Haşim oğullarından ise, ücretini zekâtı başka devletin diğeri gelir kaynaklarından alacağını savunur. (ŞEVKÂNÎ, *Neylû'l-Evtar*, s.780; KURTUBÎ, *Camîu li ahkâmî'l Kur'an*, IV, s.508; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.494)

⁷⁶¹ MERDÂVÎ, *el-İnsâf*, III, s.224; RUHEYBÂNÎ, *Matâlibu uli'n nuhâ*, II, s.137

⁷⁶² O günün şartlarında kitle ulaşım araçlarının olmayışı, ortamın kadınların tek başlarına bir şehirden bir şehire intikal etmelelerinin zorluğu, sosyo- ekonomik yapılarının bu meşakkatli mesleği kaldıramayacak olması gibi nedenler ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) “İşlerinin görülmesini bir kadına havale eden kavim felah bulmaz” (BUHÂRÎ, “*Megâzî*”, 4.) hadisini farklı yorumlayan bazı İslâm hukukçuları bu şartı koşmaktadırlar. Ancak günümüz şartlarında bu şartın geçerliliğini yitirdiği kanaati hakimdir. Ayette geçen “Amilin” kavramın Arap dili ve belâğatı açısından erkek sigasıyla gelmiş olması dedilide tutarlı bir delil olmadığı aşikârdır. Kur'an'daki genel hitap şekli erkek sigasıyla olup kadın erkek bütün herkesi kapsamaktadır. (KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.494.)

yapmaması) ve bu konuda kesin delillerin olmamasından dolayı bu görüş kabul görmemiştir.⁷⁶³

Zekât memurları, zekâtın tespiti, toplanması ve dağıtılması görevini de üstlenmektedirler. Dolayısıyla zekât mallarının korunması, toplanan malların gerçek ihtiyaç sahiplerinin tespitinden sonra dağıtılması da görevleri arasındadır. Bu konuda Nevevî şöyle demektedir: “Devlet başkanının, zekât memurunun ve zekâtın dağıtım işini yüklenen herkesin zekât almaya müstahak olanları tespit etmesi, sayılarını ve ihtiyaç derecesini bilmesi gerekir. Zekât malları dağıtırken hepsine yeterli olacak miktarı, ihtiyaç derecesine göre öncelik verilmesi ve malın artıp telef olmasını engellemek için bu hususlar önemlidir.”⁷⁶⁴

Zekât memuruna verilecek ücret hususunda Hanefî ve Mâlikî ulemasına göre zekât toplama memuruna yaptığı iş kadarıyla ücret verilir.⁷⁶⁵ Memurun kendisine ve yardımcılara tahsîlattan yetecek miktarda zekât verilir. Çünkü bu memur kendisini fakirler için çalışmaya adamıştır. Zekâttan alacağı pay yaptığı iş kadar olmalıdır. Bu payı fakir olduğu için değil o işte çalıştığından dolayı hak etmektedir.⁷⁶⁶ İmam Şafii’ye göre zekâtın toplanmasında görevlendirilen memurlara toplanan zekâtın sekizde bir oranında ücret verilir. Bu ictihad Şafii’nin sekiz sınıfı eşit görmesi ilkesine dayanır. Toplanan zekâtın sekizde biri memurun ücretini karşılamaması durumunda kalan miktar zekât dışındaki devlet gelirlerden karşılanır.⁷⁶⁷ İmam Şafii’nin görüşü zekâta hak kazanan diğer kişileri korur niteliktedir. Hz. Peygamber (s.a.s) “Zekât şu beş kişi

⁷⁶³ KARADAVÎ, *Fıkhu’z-zekât*, ss.492-495; ÖZEK, KARAMAN vd. *İbadet ve Müessese olarak Zekât*, s.115.

⁷⁶⁴ NEVEVÎ, *Ravdatu’t-tâlibîn*, II, s.313.

⁷⁶⁵ İBNÜ’L HÜMÂM, *Şerhu Fethü’l-kadîr*, II, s.262; MEVSİLÎ, *el-İhtiyar*, s.160; İBNİ ABİDÎN, *Reddû’l-muhtâr*, III, s.284; CEZÎRÎ, *Kitabü’l fikhî alâ mezâhibi’l erbea*, I, s.563; TABERÎ, *Câmiü’l-beyân*, VI, s.28; KURTUBÎ, *Camî li ahkâmî’l Kur’ân*, IV, s.508; ŞEVKÂNÎ, *Fethü’l-kadîr*, II, s.522; EBÎ HAYYÂN, *Tefsîru Bahru’l Muhît*, V, s. 58; GAZZÂLÎ, *Esrârü’z-Zekât*, s.104.

⁷⁶⁶ KÂSÂNÎ, *Bedâiu’s-sanâi’*, II s.467; İBN ABDÜLBER, *Kitabü’l Kafî*, s.326; İBNÜ’L- ARABÎ, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, II, s.525; TABERÎ, *Câmiü’l-beyân*, VI, s.161; Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm*, II, s.94; SAYES, vd., *Tefsîru Ayâtî’l Ahkâm*, III, s. 63

⁷⁶⁷ NEVEVÎ, *Ravdatu’t-tâlibîn*, II, s.313; KURTUBÎ, *Camî li ahkâmî’l Kur’ân*, IV, s.508; İBNÜ’L- ARABÎ, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, II, s.525; CEZÎRÎ, *Kitabü’l fikhî alâ mezâhibi’l erbea*, I, s.566; GAZZÂLÎ, *İhyâü ulûmi’d-dîn*, I, s.639; EBU ZEHRÂ, *Uygulamalı Zekât Hukuku*, s.93; TABERÎ, *Câmiü’l-beyân*, VI, s.28; RAZÎ, *Tefsîrü’l-kebir*, VIII, s.113; EBÎ HAYYÂN, *Tefsîru Bahru’l-muhît*, V, s. 58; ŞEVKÂNÎ, *Fethü’l-kadîr*, II, s.522.

*müstesna zengin kişiye helal olmaz...*⁷⁶⁸ buyurmuş ve beş kişi arasında zekât memurlarını da saymıştır.⁷⁶⁹ Zekât memuru zengin dahi olsa yine de ücret alır. Çünkü bu ücret onun yaptığı işin karşılığıdır. Zekât toplama işinde çalışmayan Devlet başkanı, yargı mensupları, din adamları âmil olarak addilmediğinden bu hisseden pay alamazken maaşlarını devletin diğer gelirlerinden alırlar.⁷⁷⁰

Zekât memurluğunu icra eden kimsenin hem görevini ifa ederken hem de özel yaşantısında son derece dikkat etmesi gereken hususlar vardır.⁷⁷¹ Yerine getirdiği hassas görevin müfakatının büyük olduğu kadar hakkıyla yerine getirilmemesi durumunda vebalinin ağırlığının bilincinde hareket etmelidir. Bu hususta Hz. Peygamber memurluk görevini hakkıyla yapanların, evlerine dönünceye kadar Allah yolunda cihada çıkmış gibi sevap alacağını, görevlerini ihmal edenlerin ise tıpkı zekât vermeyenler gibi günaha gireceklerini ifade ederdi.⁷⁷² Dolayısıyla görevini ifa ederken, zekât mükellefine güzel davranma, ona dua etme, tarafına verilen hediyeleri kabul etmeme,⁷⁷³ uhdesindeki malların korunmasına özen gösterme, insanların mallarının en değerlilerini almama,⁷⁷⁴ gibi hususlarda titiz davranmalıdır.

d. Müellefe-i Kulûb

Sözlükte yakınlaştırmak, birleştirmek, ısıdırmak anlamındaki elf (ülfet) kökünden türeyen müellefe ile kalbin çoğulu olan kulûb kelimesinden oluşturulmuş müellefetü'l-kulûb (müellefe-i kulûb) terkibi gönülleri ısıdırılan, yumuşatılan kimseler demektir.⁷⁷⁵ Terim olarak müellefe-i kulûb maddi ihsanda bulunmak suretiyle gönüllerin İslâm'a ve Müslümanlara karşı yumuşatılması arzulanan gayrimüslimleri, kendilerinin

⁷⁶⁸ MUVATTA', "Zekât", 288; AHMED İBN HANBEL, *Müsned*, 18: 97; ABDURREZZÂK, *Musannef Abdurrazzâk*, 4: 109; İBN MÂCE, "Zekât", 27; *Sahih İbn Huzeyme*, 4: 69.

⁷⁶⁹ EBÛ UBEYD, *Kitâbü'l-emvâl*, no: 1729, s.565.

⁷⁷⁰ KARÂFÎ, *ez-Zahîra*, III, s. 146; ŞAFÎÎ, *Umm*, III, s.183; SİDDİKÎ, *İslâm Devletinde Mali Yapı*, s. 176; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s. 498.

⁷⁷¹ YENİÇERİ, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, s.73-76

⁷⁷² TİRMİZÎ, "Zekât", 18; İBN MÂCE, "Zekât", 14; İBN RAHÛYE, *Müsned İshâk b. Râhıye*, 1: 383; BEYHAKÎ, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Zekât, 4: 163.

⁷⁷³ BUHÂRÎ, "Hiyel", 15; MÜSLİM, "İmâre", 1832; ABDURREZZÂK, *Musannef Abdurrazzâk*, 4: 54; İBN HUZEYME, *Sahih İbn Huzeyme*, 4: 54; EBÛ AVÂNE, *Müsned Ebû Avâne*, 4: 390.

⁷⁷⁴ BUHÂRÎ, "Zekât", 63; MÜSLİM, "İmân", 19; AHMED İBN HANBEL, *Müsned*, 3: 498; İBN HİBBÂN, *Sahihi İbn Hibbân*, 11: 475

⁷⁷⁵ ERDOĞAN, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri sözlüğü*, s.413.

veya kendilerine bağı kimselerin İslâm'ı benimsemesi umulan yahut zarar vermelerinden korkulan veya himayeleri istenen nüfuz sahibi kimseleri ve dinde sebat etmeleri arzulanan yeni mühtedileri belirtmek için kullanılan bir kavramdır.⁷⁷⁶ Tariften de anlaşılacağı üzere bu grup arasında Müslüman olanlar ve henüz Müslüman olmayanlar şeklinde ikiye ayrılmaktadır.

Hız. Peygamber (s.a.s) döneminde müellefe-i kulûbun bir kısmı Müslümanlardan oluşmaktaydı. Bunlar arasında yeni Müslüman olan fakat imanın henüz kalplerine tam yerleşmemiş olan kişiler,⁷⁷⁷ Müslümanlardan veya yeni Müslüman olanlardan liderlik vasfını taşıyanlar, toplum içerisinde belli bir konuma sahip olanlar,⁷⁷⁸ düşmana yakın sınır bölgelerinde, siperlerde nöbet tutan Müslüman topluluklar⁷⁷⁹ Müslümanlar arasında zekâtı vermek istemeyenlere karşı nüfuzlu ve tesirli kimseler⁷⁸⁰ sayılabilir.⁷⁸¹ Hız. Peygamber (s.a.s.) döneminde müellefe-i kulûb'u oluşturan diğér bir kısım da kafirlerdir. Bunlar; kendisine yapılan izzet ve ikram sayesinde kendisi, ailesi ve kavmi'nin İslâmiyete girmeleri ümit edilen kimseler,⁷⁸² kendilerinin şerrinden emin

⁷⁷⁶ WENSINCK. Arent Jan, *el-Mu'cemü'l Müfrehes li Elfâzi'l-Hadis'n-Nebevî*, "elf" Mektebeü'l Brill, Londra, 1936, I, s.77; ABDUH-RIZA, *Tefsirü'l-menâr*, X, s.494; KALLEK, Cengiz, "Müellefe-i Kulûb", DIA, 2006, XXXI, s.475; KARADÂĞÎ, *Buhus fî fikhî kadâyâ'z-zekât'il muâsıra*, s. 399; YAVUZ, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, s.463.

⁷⁷⁷ Bu durumdaki Müslümanlara zekâtıtan pay verilemesinin nedenleri arasında, bu kişilerin İslâm'da sebat etmeleri veya eski dinini terk etmesi nedeniyle ailesi ve akrabalarıyla aralarında yaşanabilecek çatışmaları engellemek veya bu kişilere ekonomik güç sağlamak için zekâtıtan pay verilmesi sayılabilir. (TABERÎ, *Câmiü'l-beyân*, VI, s.30; CESSÂS, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, s.160; SABIK, *Fikhü's-sünne*, I, s.366.)

⁷⁷⁸ Bu konumdaki insanlara verilmesinin nedeni; kendilerine tabi olan insanların onların vesilesiyle İslâma girmelerinin ümit edilmesidir. Hız. Ebu Bekir'in Adiy b. Hatim ve Zeberkân b. Bedr'e bu hisseden pay vermesi örnek teşkil edebilir. (DÂVÛDÎ, *Kitâbü'l-embâl*, s.152; TABERÎ, *Câmiü'l-beyân*, VI, s.31; EBÎ HAYYÂN, *Tefsiru Bahru'l Muhît*, V, s. 59; İBN KESİR, *Tefsiru'l Kur'âni'l Azîm*, II, s.496; CESSÂS, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, s.160; ABDUH-RIZA, *Tefsirü'l-menâr*, X, s.494; SABIK, *Fikhü's-sünne*, I, s.366; GAZZÂLÎ, *Esrârü'z-zekât*, s.106; KARADAVÎ, *Fikhü'z-zekât*, s.500)

⁷⁷⁹ Düşmala karşı karşıya gelmeleri muhtemel, ülke sınırında yaşayan ve bütün müslümanların huzuru için bu bölgede nöbet tutan, sınır güvenliğini sağlayan savunma hattındaki bu Müslüman gruplar da, takviye olarak zekâtıtan pay alabilmektedirler. ABDUH-RIZA, *Tefsirü'l-menâr*, X, s.495; KURTUBÎ, *Camîu li ahkâmî'l Kur'an*, IV, s.515; CESSÂS, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, s.164; SABIK, *Fikhü's-sünne*, I, s.366; KARADAVÎ, *Fikhü'z-zekât*, s.501.

⁷⁸⁰ ABDUH-RIZA, *Tefsirü'l-menâr*, X, s.495; KURTUBÎ, *Camîu li ahkâmî'l Kur'an*, IV, s.509; CESSÂS, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 161; SABIK, *Fikhü's-sünne*, I, s.366; KARADAVÎ, *Fikhü'z-zekât*, s.501

⁷⁸¹ İBN KUDÂME, *el-Kâfi*, I, s.425; SAYES, vd., *Tefsiru Ayâti'l Ahkâm*, III, s. 64; RUHEYBÂNÎ, *Matâlibu ulî'n-nuhâ*, II, s.142.

⁷⁸² Safvân b. Ümeyye buna örnek olur. Resûlüllah (s. a. s.) Mekke'nin fetih edildiği gün Safvan'a eman verdi ve durumunu netleştirmesi için kendisine dört ay mühlet tanıdı. İslâm dinine girmeden önce Müslümanlarla beraber Huneyn gezvesine katıldı. Resûlüllah onun gönlünü İslâm'a ısıdırmak için bir vadiyi dolduracak kadar deveyi kendisine hediye etti ve şöyle buyurdu: "Bu fakirlikten çekinmeyenin

olunmak için bu hisseden verilen kâfirlerdir.⁷⁸³ Kurtubî müşrikleri akli delil getirmek sureti ile ikna edilerek fikri açıdan İslâm dinine kazandırılanlar, şartlara göre mücadele etmek suretiyle fikrinden döndürülenler ve maddi açıdan desteklenip ikram etmek suretiyle küfründen döndürülenler şeklinde üç kategoride değerlendirmektedir. Müslümanlara liderlik yapan devlet başkanı bu üç sınıftaki müşrikleri tespit eder. Hangi yöntemi uygun bulursa onu uygular.⁷⁸⁴

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra müellefe-i kulûbun durumu hakkında Fukahâ arasında, müellefe-i-kulûba zekât verilmesinden amaçlanan hedefin ortadan kalktığını dolayısıyla bu sınıfın da artık yürürlükte olmadığı ve her devirde olabileceği görüşünde olanlar olmak üzere iki görüş vardır.⁷⁸⁵ Ebû Hanîfe,⁷⁸⁶ İmam Mâlik,⁷⁸⁷ İmam

vermesidir." Bu cömertlik karşısında Safvan: "Rasûlullah (s. a. s.) insanlardan en çok buğzettiğim bir kimse iken Huneyn günü ganimet mallarından bana verdi de verdi insanlardan en çok sevdiğim kimse oldu, dedi." (MÜSLİM, "Fedâil", 2313; AHMED İBN HANBEL, Müsned, 45: 607; İBN ASÂKİR, Târîhu Dimâşk, 14: 116; İBN ASÂKİR, Ali, Târîhu Dimâşk, zikrî men ismuhu safvân, Thk. Omer b. Garâme el-Amravî. Dâr el-Fikr, Beyrut, XXIV, s. 116; GAZZÂLÎ, İhyâü ulûmi'd-dîn, I, s.639; SABIK, Fikhü's-sünne, I, s.367; ABDUH-RIZA, Tefsirü'l-menâr, X, s.495; CESSÂS, Akhâmü'l Kur'an, III, s.160; İBNÜ'L- ARABÎ, Ahkâmü'l-Kur'an, II, s. 527; İBNÎ HİŞAM, es-Siretü'n-nebeviyye, IV, s.88; KARADAVÎ, Fikhü'z-zekât, s.499)

⁷⁸³ İbn Abbas (r.a.) nakledilen rivayete göre bazı kavimler Hız. Peygamber (s.a.s.)'e gelir, kendilerine zekât malından verildiği zaman "bu iyi bir dindir" diye İslâmı överler, verilmediği zaman da kötülemeye başlardı. Ebu Süfyan b. Harb, Uyeyne b. Hısn, Akra' b. Habis bu hisseden pay alan kâfirlerden bazılarıdır. (İBN EBÎ HATİM, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris, Tefsirü'l Kur'âni'l-Azim: Müsneden an Rasulillah ve's-Sahabe ve't-Tabiîn, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib, Mekke, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1997, VI, s.1822; ABDUH-RIZA, Tefsirü'l-menâr, X, s.496; TABERÎ, Câmîü'l-beyân, VI, s.162; KÂSÂNÎ, Bedâiu's-sanâi', II, s.479; CESSÂS, Ahkâmü'l-Kur'an, III, s.160; İBNÜ'L- ARABÎ, Ahkâmü'l-Kur'an, II, s. 527; SABIK, Fikhü's-sünne, I, s.367.)

⁷⁸⁴ KURTUBÎ, Camiu li ahkâmi'l Kur'an, IV, s.510.

⁷⁸⁵ MERGİNÂNÎ, el-Hidâye, I, s.120; İBNÜ'L- ARABÎ, Ahkâmü'l-Kur'an, II, s. 530; TABERÎ, Câmîü'l-beyân, VI, s.31; EBÎ HAYYÂN, Tefsiru Bahru'l Muhît, V, s. 59; İBN KESİR, Tefsiru'l Kur'âni'l Azîm, II, s.497; KURTUBÎ, Camiu li ahkâmi'l Kur'an, IV, s.511; KARADÂĞÎ, Buhus fî fikhi kadâyâ'z-zekât'il muâsıra, s. 410

⁷⁸⁶ Kâsânî, diğer görüşleri zikrettikten sonra bu konuda Ebû Hanîfe'nin görüşünün doğru olduğunu bu görüşünü sahabenin icmâ'sı vardır şeklinde temellendirmektedir. Hız. Ömer'in Hız. Ebu Bekir'in Uyeyne b. Hısn ile Ekrâ b. Hâbis'e verdiği yerin onlara ait olduğunu gösteren yazıyı imzalamayıp parçalamasını ve buna hiçbir sahabenin itiraz etmemesinin icmânın olduğunu kanıtladığı görüşündedir. (KÂSÂNÎ, Bedâiu's-sanâi', II, s.470; İBNÜ'L HÜMÂM, Şerhu Fethü'l-kadîr, II, s.260; İBNÎ ABÎDÎN, Reddû'l -muhtâr, III, s.287.) Karadavî Fikhü'z-zekât isimli kitabında bu konuya temas ederek, icmanın vuku bulmadığını, kaldığı icmâ ile neshin olmayacağını, neshin ancak Hız. Peygamber'in (s.a.s.) hayatında olabileceğini ifade eder. Hız. Ömer'in tasarrufu müellefe-i kulûb illetinin ortadan kalkmasından dolayı hükmü uygulamadığını illetin varlığında hükmünde döneceğini zikretmiştir. Detaylı bilgi için bkz: (KARADAVÎ, Fikhü'z-zekât, ss.504-510) Nimet-i İslâm isimli kitabında bu konuya değinen Mehmed Zihni Hız. Peygamber'in (s.a.s.) son yıllarında Muaz b. Cebel'e verdikleri "Zekâtı Müslümanların zenginlerinden al, fakirlerine çevir" tâlimatla müellefe-i kulûb sınıfının mensûh olduğu ve hükmünün ortadan kalktığını bilgisine yer verir. (Mehmed Zihni Efendi, Nimet-i İslâm, II, s.93)

Şâfiî'den bir rivayet,⁷⁸⁸ Ahmed b. Hanbel⁷⁸⁹ Merginânî (ö.593)⁷⁹⁰ ve Ebu Bekr Râzî el-Cessâs birinci görüşü benimsemişlerdir.⁷⁹¹ Bu görüşlerini İslâm'ın izzetine kavuştuğu ve bu hükme ihtiyaç kalmadığı, diğer bir ifadeyle illetin ortadan kalktığı için hüküm de ortadan kalkması gerektiği şeklinde temellendirmişlerdir.⁷⁹² Zuhrî (ö.124/742),⁷⁹³ İbnü'l-Arabî (ö.543/1148),⁷⁹⁴ Kurtubî (ö. 671/1273), Şâfiî,⁷⁹⁵ İbn Kudâme,⁷⁹⁶ Faredin er-Râzî,⁷⁹⁷ Şevkânî'de⁷⁹⁸ müellefe-i kulûbun her devirde devam edeceği görüşündedirler. Bu görüşlerini devletin ihtiyaç ve kamu maslahatına göre hareket etmesi gerektiği, zamanla bu hükme ihtiyaç duyulduğu takdirde uygulanması gerektiği şeklinde

⁷⁸⁷ İslâm güçlü olduğundan dolayı müellefe-i kulûb'e ihtiyaç olmadığı görüşündedir. (DÂVÜDÎ, *Kitâbü'l-emvâl*, s.153; İBN RÜŞD, *Bidayetu'l-müctehid*, II, s.41.)

⁷⁸⁸ İmam Şâfiî; Müellefe-i kulûb'un sadece Müslümanlığı kabul eden kimseler olduğunu, bu sınıftan Müslümanların faydalanabileceğini belirtir. Gayri Müslimlere zekât değil ancak fey verilebileceğini, zekâtta kâfirin hakkı olmadığını ifade eder. Bu sadette Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Huneyn gazvesinde bazı kâfirlere verdiği malı ganimet ve Fey' malından veya Hz. Peygamber'in (s.a.s.) özel malından oluşu şeklinde yorumlar. (ŞAFİÎ, *Umm*, III, s.183)

⁷⁸⁹ İBN KUDÂME, *el-Kâfi*, I, s.425.

⁷⁹⁰ MERGİNÂNÎ, *el-Hidâye*, I, s.120.

⁷⁹¹ Bu görüşde olan İslâm hukuçuları delil olarak; İbn Sîrin'den rivayet edildiğine göre Müellefe-i Kulûb'dan Uyeyne b. Hısn ile Ekrâ b. Hâbis Halife Hz. Ebû Bekir'e gelerek: "Ey Allah Resulunun Kalifesi! Bizim yakınımızda ot bitirmeyen ve hiçbir fayda sağlamayan çorak bir toprak parçası vardır. Eğer uygun görürseniz bu toprağı bize verin dediler. Hz. Ebû Bekir de bu isteklerini uygun görerek toprak parçasını onlara verdikten sonra bu toprağın kendilerine ait olduğuna dair belge olmak üzere bir de yazı yazdı. Bu yazıyı Şûra üyelerine de imza ettirdi. Hz. Ömer de Şûra üyesi idi. Fakat o gün mecliste yoktu. Hz. Ebû Bekir evrakı imza etmesi için Hz. Ömer'e gönderdi. Hz. Ömer evraktaki yazıyı görür görmez onu ellerinden alıp yırttı ve hiddetlenerek tükürdü. Onlar da kızarak bazı kötü sözler söylediler. Hz. Ömer şöyle karşılık verdi: "Resûlullah (s.a.s) müslümanların sayılarının az, İslam hakîmiyetinin zayıf olduğu dönemlerde İslama ısındırmak için zekâtta sizlere bir pay verdi. Bugün ise Allah, İslam dinini üstün ve güçlü kılarak bu gibi harcamalardan müstağni kılmıştır. Gidin yapacağınızı yapın. Bizimle sizin aranızda kılıç vardır, diyerek yazıyı imzalaması ve Hz. Osman ve Hz. Ali'nin de müellefe-i kulûb'a zekât verdiği dair herhangi bir rivayetin olmamasını delil getirirler. (KURTUBÎ, *Camîu li ahkâmî'l Kur'an*, IV, s.511; CESSÂS, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, s.159; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, II s.470; İBNÜ'L HÜMÂM, *Şerhu Fethü'l-kadir*, II, s.260; İBNİ ABİDÎN, *Reddü'l-muhtâr*, III, s.287; TABERÎ, *Câmiü'l-beyân*, VI, s.163; EBÎ HAYYÂN, *Tefsiru Bahru'l Muhît*, V, s. 59; ABDUH-RIZA, *Tefsirü'l-menâr*, X.s.496; ZUHAYLÎ, *Fikhü'l islâmî ve edilletühü*, II, s.1955; SABIK, *Fikhü's-sünne*, I, s.367.)

⁷⁹² İBN ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, X, 238; BOYNUKALIN, Mehmet, *Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler (Hulefa-i Râşidîn Dönemi)*, Tarihten Günümüze Zekât Uygulamaları, İSAV-İstanbul, Ensar Yayınları, 2007, s.95.

⁷⁹³ Zuhrî; bu konuda neshin söz konusu olmadığını söyler. (ŞEVKÂNÎ, *Fethü'l-kadir*, II, s.523; KARADAVÎ, *Fikhü'z-zekât*, s.508)

⁷⁹⁴ İBNÜ'L- ARABÎ, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, s.530; ŞEVKÂNÎ, *Fethü'l-kadir* II, s.523

⁷⁹⁵ DÂVÜDÎ, *Kitâbü'l-emvâl*, s.153; İBN RÜŞD, *Bidayetu'l-müctehid*, II, s.37.

⁷⁹⁶ MERDÂVÎ, *el-İnsâf*, III, s.228

⁷⁹⁷ RAZÎ, *Tefsirü'l-kebir*, VIII, s.114.

⁷⁹⁸ Şevkânî ihtiyaç bulunduğu zamanlarda te'lifin caiz olduğu görüşündedir. Şevkânî'ye göre, devlet başkanı yönetimi altında bulunup zor kullanılarak itaat altına alınmaları mümkün olmayan ve ancak dünyevî bir menfaat nedeniyle itaat altına alınabilecek olan kimseler bulunursa, onların şerrini defetmek için te'lif mahiyetinde kendilerine zekâtta pay verebilir. (ŞEVKÂNÎ, *Neylü'l-evtâr*, s.782)

temellendirmektedirler.⁷⁹⁹ Muhammed Abduh, ihtiyaç duyulduğunda müellefe-i kulûb'un hissesinin verilmesi gerektiği, bu gibi durumda Hulefa-i Raşidin dönemindeki gibi şûra meclisinin hayata geçirilmesi gerektiği görüşündedir.⁸⁰⁰

Günümüzde müellefe-i kulûb sınıfının varlığını devam ettirdiği açıktır. Kalpleri kazanılacak kimseleri tespit edip, iman noktasında zaafiyeti olan kimselerin, fakir gayrimüslimlerin barınma, su ve iâşe gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasında bu hisseden yararlanılabilir. Bazı kuruluşların, insanların Hristiyanlığı kabul etmelerine olanak sağlamak için her yıl milyonlarca dolar finanse etmesi, Müslümanların zekâtın sarf yerlerinde belirtilmesine rağmen, her yıl topluluklar halinde İslâmı kabul eden gayrimüslimlerin yeteri kadar desteklenmemesi üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Afrika kıtasındaki ihtiyaç sahiplerine Müslümanların bu fondan destek olması kaçınılmazdır.⁸⁰¹ Yapılacak bu destek ve yardımlar fertleri aşan siyasi ve içtimai bir görev olduğu için devlet başkanının vazifesidir. Bu konuda işin uzmanlarından müteşekkil komisyonlar kurarak onlar üzerinden bu görevi yürütebilir.

e. Rikâb (Köleler)

İslâmiyet ortaya çıktığı zaman diliminde, varlığını sürdüren kölelik sistemini bitirme, her insana hayatını idame ettirme, nimetlerden istifade etme bakımından eşit şartlar ve olanaklar sağlamayı kendisine ilke edinmiştir. Bu ilkeden hareketle İslâm, köleliğe giden tüm yolları tadrîcen kaldırma, var olan sosyal rahatsızlığı bertaraf etme adına hükümler getiren ilk hukuk sistemidir. İslâm'ın bu sınıfta olan insanlara karşı sevgi ve şefkatle muamele etmeyi tavsiye etmesi, Müslümanları ellerinin altında bulunan köleleri azad etmeye teşvik etmesi, getirmiş olduğu ceza hukukunda keffaretlerin ilk sırasında köle azad etmenin yer alması,⁸⁰² köleliği sadece savaş esirlerine münhasır

⁷⁹⁹ İBN ÂŞÛR, *et-Tahrîr ve 't-tenvîr*, X, s.239; BOYNUKALIN, *Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı*, s.95.

⁸⁰⁰ ABDUH-RIZA, *Tefsirü 'l-menâr*, X, s.497; SABIK, *Fikhü's-sünne*, I, s.368.

⁸⁰¹ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.512; EBU ZEHRÂ, *Uygulamalı Zekât Hukuku*, s.97; KARADÂĞÎ, *Buhus fi fikhî kadâyâ'z-zekât'il muâsıra*, s. 424.

⁸⁰² Örnekler için bkz: Yemin keffareti (Maide 5/89); Zihar keffareti (Mücadele 58/3); Hataen adam öldürme keffareti (Nisa 4/92)

kılması kölelikle mücadeleye örnek teşkil etmektedir.⁸⁰³ Bu bağlamda zekât fonundan kölelere bir hisse ayrılması da ayrıca önem arz etmektedir.

Tevbe Sûresinin 60. ayetinde geçen “rikâb” kavramı yer almaktadır. Ayetteki “الرقاب” lafzı “رقبة” kelimesinin çoğulu olup boyun anlamına gelmektedir.⁸⁰⁴ Bu ifadeden kasıt köledir. Ayette geçen “rikâb” (köle) hangi köleliği kapsadığı konusunda Fukahâ arasında fikir birliği yoktur. Ali b. Ebi Talib (ö.40/661), Said b. Cubeyr (ö. 95/713), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Leys b. Sâd (ö. 175/791) gibi ulemanın yanı sıra Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî âlimler ayette geçen bu kavramdan kastın mutlak köle olmayıp mükâteb köle⁸⁰⁵ olduğu görüşündedirler.⁸⁰⁶ Taberî, Allah’ın farz kıldığı zekât kişinin kendi malından çıkararak vermesi bir daha kendisine dünyevi menfaat olarak dönmemesi gerektiğini savunarak ayetteki ifadeden kastın mükâteb köle olduğu görüşünü tercih eder.⁸⁰⁷ İbn Abbas, İmam Mâlik, Hasan el-Basrî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ubeyd Kasım b. Sellam ve İbnü’l-Arabî gibi İslâm hukukçuları da ayette geçen kavramın mutlak köle anlamında olduğu görüşündedirler. Bu görüşlerini mukâtebin borçlu statüsünde olduğu ve boçlular sınıfından faydalanabileceği ilkesiyle

⁸⁰³ Geniş bilgi için bkz: HAMİDULLAH, Muhammed, AYDIN Mehmet Âkif, “Köle”, DIA, 2002, XXVI, ss.237-246.

⁸⁰⁴ İBN MANZÛR, *Lisanu’l Arab*, I, s.427.

⁸⁰⁵ İslâm hukukunda köle ile efendisinin belli bir bedel karşılığında hürriyetine kavuşma anlaşması yapan köleye mükateb köle denir. Mükatebe denilen bu köle efendisine belli bir bedel ödemeyi taahhüt etmekte ve sonuçta hürriyetini kazanmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm köleleriyle bu tür anlaşmalar yapmayı efendilerine tavsiye etmektedir. (en-Nur 24/33) Mükatebe mutlak azat gibi rücuu kâbil olmayan bir hukuki işlemdir; köle sahibi, kölenin rızası bulunmaksızın tek taraflı olarak anlaşmayı bozamaz ve bu sonucu doğuracak dolaylı bir işlem yapamaz; anlaşmada mükâteb bakımından şartları ağırlaştırıcı değişikliklerde bulunamaz. Buna göre mükâteb köle satış ve hibe gibi yollarla devredilemez. (HAMİDULLAH, AYDIN, “Köle”, XXVI, 242.

⁸⁰⁶ TABERÎ, *Câmiü’l-beyân*, VI, s.32; ŞEVKÂNÎ, *Fethü’l-kadîr* II, s.523; RAZÎ, *Tefsirü’l-kebir*, VIII, s.114.; İBN KESİR, *Tefsiru’l Kur’âni’l Azîm*, II, s.497; EBÎ HAYYÂN, *Tefsiru Bahru’l Muhît*, V, s. 59; ABDUH-RIZA, *Tefsirü’l-menâr*, X, s.497; DÂVÛDÎ, *Kitâbü’l-emvâl*, s.153; NEVEVÎ, *Ravdatu’t-tâlibîn*, II, s.315; İBNÜ’L HÜMÂM, *Şerhu Fethü’l-kadîr*, II, s.263; İBNİ ABÎDÎN, *Reddü’l -muhtâr*, III, s.284; İBNÜ’L- ARABÎ, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, II, s.530; ZUHAYLÎ, *Fikhü’l islâmî ve edilletühü*, III, 1956; ZEYLAÎ, *Nasbu’r-Râye*, II, s.395; KÂSÂNÎ, *Bedâiu’s-sanâi’*, II s.471; MEVSİLÎ, *el-İhtiyar*, I, s.160; İBN KUDÂME, *el-Kâfî*, I, s.425; İBNÜ’L-ARABÎ, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, II, s.530; el-GUFEYLÎ, *Nevâzilu’z-Zekât*, s. 418; RUHEYBÂNÎ, *Matâlibu Uli’n Nuhâ*, II, s.143; NEVEVÎ, *el- Mecmu’ Şerhi’l Mûhezzeb li’ş- Şirazi*, VI, s.184; MERDÂVÎ, *el-İnsâf*, III, s.228; CEZÎRÎ, *Kitabü’l fikhî alâ mezâhibi’l erbea*, I, s.563; GAZZÂLÎ, *Esrârü’z-zekât*, s.106; GAZZÂLÎ, *İhyâü ulûmi’d-dîn*, I, s.639; SABIK, *Fikhü’s-sünne*, I, s.368; AKYÜZ, *Zekât*, s.516.

⁸⁰⁷ TABERÎ, *Câmiü’l-beyân*, VI, s.164.

temellendirirler.⁸⁰⁸ İbrahim en-Nehaî (ö. 95/715), Zuhrî ve Şevkânî'ye göre ayette geçen ifade her iki çeşidi de kapsar.⁸⁰⁹

Kölelerin zekâttan pay alması iki şekilde olabilir. Birincisi mükâteb kölenin borcuna yardım edilmesi, ikincisi ise zekât fonundan köle satın alınması veya zekât mükellefinin bizzat kendisinin köle satın alıp azat etmesi şeklindedir. İbrahim Nehaî ve Said b. Cubeyr köle alınıp azat edilmesini mekruh görürken,⁸¹⁰ İbn Abbas ve Ebû Ubeyd köle satın alınıp azat edilmesinde bir beis görmemektedirler.⁸¹¹

İslâm getirmiş olduğu sistemle köleliği tedricen ortadan kaldırmış, sadece savaş esirlerinin köle olabileceği ilkesini getirerek bu statünün sınırlarını belirlemiş bu kapıyı kapatmamıştır. Günümüzde savaş esnasında düşmana esir düşmüş Müslümanların kurtarılması bu fondan karşılanıp karşılanmayacağı hususu önem arz etmektedir. Hz. Ömer; devlet hazinesinden olmak üzere kendi kumandanlarına Müslüman harp esirlerinin fidyeleri ödenmek suretiyle düşman elinden kurtarılmasını emretmiştir.⁸¹² Hanefî,⁸¹³ Mâlikî,⁸¹⁴ Şâfiî,⁸¹⁵ fukahâsı köle fonundan esilerin hürriyetlerine kavuşturulması için harcama yapılamayacağı görüşündedirler.⁸¹⁶ Mâlikî hukukçularından İbn Habib (ö.288/853), İbn Teymiye (ö. 728/1328) ve Ahmed b. Hanbel, bu fondan esirlerin hürriyetine kavuşturmaları için haracama yapmaya cevaz vermelerini, kölelikte olduğu gibi esarete de boynun esaretten kurtulması vardır şeklinde temellendirmişlerdir.⁸¹⁷ Fukahâ Müslüman esirlerin zekât fonunda

⁸⁰⁸ DÂVÜDÎ, *Kitâbü'l-emvâl*, s.153; ŞEVKÂNÎ, *Fethü'l-kadîr* II, s.523; İBNÜ'L- ARABÎ, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, s.531; KURTUBÎ, *Camiu li ahkâmi'l Kur'an*, IV, s.511 ABDUH-RIZA, *Tefsirü'l-menâr*, X, s.498; CEZÎRÎ, *Kitabü'l fikhî alâ mezâhibi'l erbea*, I, s.564; GUFELÎ, *Nevâzilu'z-zekât*, s.418; RAZÎ, *Tefsirü'l-kebir*, VIII, s.114.

⁸⁰⁹ ŞEVKÂNÎ, *Fethü'l-kadîr*, II, s.523; ABDUH-RIZA, *Tefsirü'l-menâr*, X, s.497; KARADAVÎ, *Fikhu'z-zekât*, s.517; AKYÜZ, *Zekât*, s.517.

⁸¹⁰ KARADAVÎ, *Fikhu'z-zekât*, s.518; AKYÜZ, *Zekât*, s.517.

⁸¹¹ KARADAVÎ, *Fikhu'z-zekât*, s.517; AKYÜZ, *Zekât*, s.517.

⁸¹² HAMİDULLAH, *İslâm'da Devlet İdaresi*, s.328.

⁸¹³ KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, II, s.471.

⁸¹⁴ İBN ABDÜLBER, Ebu Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî, *Kitabü'l Kâfi fi Fikhi'l Medine el-Mâlikî*, thk. Muhammed b. Muhammed Ehîd valed Madik el- Moritanî, Riyad, Mektebetü'r Riyad el-Hadise, 1978, s.326.

⁸¹⁵ NEVEVÎ, *Ravdatu't-tâlibîn*, II, s.315; NEVEVÎ, *el-Mecmu'*, VI, s.184.

⁸¹⁶ GUFELÎ, *Nevâzilu'z-zekât*, s.423.

⁸¹⁷ İBNÜ'L- ARABÎ, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, s.532; KARADAVÎ, *Fikhu'z-zekât*, s.520; KARADÂĞÎ, *Buhus fi fikhî kadâyâ'z-zekât'il muâsıra*, s. 377; AKYÜZ, *Zekât*, s.517.

hürriyetlerine kavuşturulması konusunda hem fikirdirler. Ancak bunun hangi hissedene karşılanması gerektiği hususunda yukarıda zikredilen fikir ayrılığı söz konusudur.

Bu konu bağlamında değinilmesi gereken diğer bir husus da çağdaş kölelik olarak da tanımlayabileceğimiz sömürgecilik meselesidir. Sömürge altındaki Müslümanların memleketlerin hürriyetlerine kavuşması için bu fondan yararlanılmasının mümkün olup olmadığı önemli bir tartışma konusudur. Muhammed Abdüh, müellefe-i kulûb fonunda misyonerler, mulhid ve dinden çıkanlarla mücadelede hisse olduğu gibi kölelik fonunda da sömürge altında olan Müslüman memleketlerin hürriyetlerine kavuşması için yapılacak harcamalar için hisse olduğunu ifade eder.⁸¹⁸ Mahmut Şaltut (ö.1963) ise İslâm'ın kölelikle ilgili yaklaşımının doğal bir sonucu olarak köleliğin ortadan kalkmasıyla birlikte bu sınıfın ortadan kalktığını belirtmektedir. Şaltut'a göre günümüzde bu sınıfın yerini, düşünce, varlık, egemenlik ve hürriyetlerini gasbetmek suretiyle çok daha tehlikeli olan, halkların köleleştirilmesi olgusu almıştır. Fertlerin köleleştirilmesi onların ölümüyle biter ve devlet hür ve bağımsız olarak varlığına devam eder. Fakat günümüzde halklar, milletler köleleştirilmekte, yeni kuşaklar köle olarak doğmaktadır. Böylesi bir kölelikle mücadele etmek, halkları ve milletleri bu zilletten kurtarmak yalnız zekât ile değil tüm mal varlığıyla desteklenmesi gereken bir görevdir. Toplanan zekât gelirleri ve infaklar, kendi toplandıkları bölgelerde ihtiyaç kalmaması halinde bu durumda olan halkları zilletten kurtarmak için seferber edilebilir.⁸¹⁹ *Fıkhu'z-zekât* isimli kitabında konu ile ilgili görüşleri dile getiren Karadavî ise kendisinin yukarıdaki görüşlere katılmadığını "rikâb" kavramının manasını bu kadar geniş tutmanın anlam kaymasında ve lafzın konulduğu anlam mecrasından çıkıp farklı manalara geleceğini ifade eder. Sömürge altında olan halkların hürriyetlerine kavuşması için devletin diğer gelirlerinin yanı sıra zekât fonundan "fî sebilillah" sınıfının daha uygun olacağını belirtmektedir.⁸²⁰

⁸¹⁸ ABDUH-RIZA, *Tefsiri'l-menâr*, X, s. 515.

⁸¹⁹ ŞALTUT, *Akaid ve Şeriat I*, s.219.

⁸²⁰ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.521.

f. Gârimîn (Borçlu)

İnsan, hayatı boyunca doğal olarak birçok maddi ve manevî zorlukla baş etmek zorundadır. Bu zorluklar arasından iktisadî ve ekonomik problemler ön plandadır. Allah'ın zekât sarf yerlerini açıkladığı Tevbe Sûresinin 60. ayetinde borçlulara bir hisse tahsis edilmesi zekâtın sosyal güvenlik yönünü göstermesi açısından da önem arz etmektedir.

Ayette geçen “الغارمين” kelimesi “غارم” kelimesinin çoğulu olup “غُرْم” kelimesinin ismi failidir. Gurm, insanın malına, kendi suçu veya taksiri bulunmaksızın gelen şiddetli musibet ve zarardır. Gârim borçlu olan kimse, “غريم” borç veren anlamına gelmektedir.⁸²¹ Gârim kelimesi, karz ve deynden farklı olarak, bir hasar veya ziyanla malî olarak zor duruma düşen borçlu kimse için kullanılmaktadır. Kur'ân'da Arap dilinde borçlular anlamına gelen “المدينين” veya “المستقرضين” yerine “الغارمين” kullanılmasının hikmetlerinden birisi de Gârimîn kavramının diğer karz⁸²² ve deyn'e⁸²³ göre daha kapsamlı olmasıdır. Bu kavram kendi arzu ve isteğiyle bireysel ihtiyaçları ve yatırımlarını genişletmek için borç alanları, birilerinin arasını bulmak, toplumda var olan fitne ateşini söndürmek veya toplumun huzurunu sağlamak amacıyla borca girme gibi

⁸²¹ İBN MANZÛR, *Lisanu'l Arab*, XII, s.436; FİRÛZÂBÂDÎ, *el-Kâmûsu'l-muhît*, s.1187; SEMİN HALEBÎ, *Umdetü'l-huffâz*, III, s.160; EBU HAKAH, *Mu'camu'n-nefâis el-Vasît*, s.886; CEVHERÎ, *es-Sihâh*, s.846; HAMMUDÎ, *Mevsuâtü meâni elfâzi'l Kur'âni'l Kerim*, II, s.121; FERÂHÎDÎ, *Kitabu'l Ayn*, “غرم”, III, s.276; ISFEHANI, *Müfredâtü'l elfâzi'l Kur'ân*, s.377.

⁸²² Sözlükte “kesip koparmak, karşılık vermek” gibi anlamlara gelen karz, terim olarak “geri ödenmek üzere verilen mal veya birine ödünç / borç verme” demektir. Borç verenin malının bir kısmını ayırıp vermesi veya borç alanın aldığı şeyin emsalini geri verecek olması sebebiyle bu adı aldığı şeklindeki açıklama kelimenin kök anlamıyla bağlantısını belirtmek içindir. Aynı kökten türeyen istikrâz kelimesi “ödünç istemek / almak”, iktirâz “ödünç almak”, ikrâz “ödünç vermek”, mukriz “ödünç veren”, müstakriz “ödünç isteyen / alan” ve mukrez “ödünç olarak verilen mal” mânasına gelmektedir. Kur'ân'da bu kavram ve türevleri on üç yerde geçmekte, Bakara 245. Ayette mecazi bir anlatımla Allah'a güzel bir şekilde borç (karz-ı hasen) veren kimseye bunun kat kat fazlasının ödeneceğinden söz edilmiştir. “Karz”ın “hasen” olarak isimlendirilmesi, gösteriştan uzak bir şekilde, sadık bir gayeyle, samimi bir niyetle, Allah'a yaklaşma, O'nun rızasının elde etme amaçlanmasındandır. (İBN MANZÛR, *Lisanu'l Arab*, XIII, s.166; SEMİN HALEBÎ, *Umdetü'l-huffâz*, III, s.298; EBU HAKAH, *Mu'camu'n-nefâis el-Vasît*, s.886; CEVHERÎ, *es-Sihâh*, s.985; HAMMUDÎ, *Mevsuâtü meâni elfâzi'l Kur'âni'l Kerim*, II, s.406; SEMİN HALEBÎ, *Umdetü'l-huffâz*, III, s.160; APAYDIN, H. Yunus, “Karz”, DIA, 2001, XXIV, s.520; KASAPOĞLU, Abdurrahman, *Zekât Psikolojisi Kur'ân Psikoloji Atlası*, İstanbul, Çıra Akademi, 2016, s.72)

⁸²³ Sözlükte “ödünç almak, ödünç vermek” anlamında gelen deyn, fıkhi terim olarak “ödünç, satılan malın bedeli (semen) ve hazırda bulunmayan şey” anlamına gelir. Kişinin zimmetinde sabit olan borçları ifade eder. (İBN MANZÛR, *Lisanu'l Arab*, VII, s.216; SEMİN HALEBÎ, *Umdetü'l-huffâz*, II, s.35; EBU HAKAH, *Mu'camu'n-nefâis el-Vasît*, s.405; CEVHERÎ, *es-Sihâh*, s.396; TEHÂNEVÎ, *Keşşâf Istilahât*, s.1721; HAMMUDÎ, *Mevsuâtü meâni elfâzi'l Kur'âni'l Kerim*, II, s.406; AYDIN, Mehmet Âkif, “Deyn”, İstanbul, DIA, 1994, IX, s.266; KAHVECİ, *Mukayeseli İslâm Borçlar Hukuku* s.17.)

kamu yararına borçlanmaları da kapsamayan bir üst kavramdır.⁸²⁴ Mücahid (ö.103/721) evi yanan ya da malını sel götüren evladı iyali için borçlanan kimse, diğer bir rivayete israf ve masiyet olmaksızın borçların altında kalanlar şeklinde tarif eder.⁸²⁵ Taberî, “Gârimi Allah’a isyan haricinde borçlanan, sonra bu borcunu ödeyecek mal ya da para bulamayan” şeklinde tarif eder.⁸²⁶

Hanefî hukukçuları “Gârimîn” i borcu olup da onu ödedikten sonra Nisab miktarı mala sahip olmayan kimse olarak görmektedirler.⁸²⁷ Şâfiî hukukçular ise kendisi için borçlanan kimseyi fakir kapsamında değerlendirerek fakirlik hissesinden borcunun karşılanacağını, arabuluculuk, diyet veya fitneyi berteraf etmek için belli bir mal vermeyi taahhüt eden gibi kamu yararına borçlanan kimseyi “garimîn” kapsamında değerlendirip zengin de olsa bu fondan borcunun karşılanacağını savunmaktadırlar.⁸²⁸ Maverdî, bu sınıfı kendi ihtiyaçlarından dolayı borçlanan ve diyet gibi kamu yararı için borçlanan olmak üzere iki kısımda ele alır. Birinci kısımda olan kimselere ancak Nisab miktarından az mala sahip olmaları durumunda; ikinci kısımda olan kimselere ise her durumda zekât verilebilir demektedir.⁸²⁹ Mâlikî, Şâfiî, ve Hanbelî hukukçular borçluyu mübah durumlar için kendi yararına borçlananlar ve kamu yararına borçlananlar olmak üzere iki kategoride değerlendirmektedirler.⁸³⁰

Kendisi için borçlanan kimsenin bu hisseden pay alabilmesi için borç olarak ödeyeceği miktara muhtaç olması, dinen mübah olan bir iş için borçlanmış olması, borcun vadesinin dolmuş olması, borcun hapis cezası gerektirecek nitelikte olması gibi şartların bulunması gerekir. Bu durumda olan kimseler bu hisseden borçları miktarınca

⁸²⁴ ISFEHANI, *Müfredâtü'l-elfâzi'l-Kur'an*, s.377; İBN MANZÛR, *Lisanu'l Arab*, XII, s.436; GAZZÂLÎ, *Esrârü'z-zekât*, s.107; KARADÂĞÎ, *Buhus fî fikhi kadâyâ'z-zekât'il muâsıra*, s. 324.

⁸²⁵ TABERÎ, *Câmiü'l-beyân*, VI, s.33; İBNİ EBÎ HATÎM, *Tefsirü'l Kur'âni'l-Azim*, VI, s.1824; SAYES, vd., *Tefsiru Ayâti'l Ahkâm*, III, s. 67.

⁸²⁶ TABERÎ, *Câmiü'l-beyân*, VI, s.33; KARADÂĞÎ, *Buhus fî fikhi kadâyâ'z-zekât'il muâsıra*, s.320; CESSÂS, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, s.162.

⁸²⁷ İBNÜ'L HÜMÂM, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, II, s.263; İBNİ ABİDÎN, *Reddü'l -muhtâr*, III, s.289; MEVSİLÎ, *el-İhtiyar*, I, s.160; BÂDENCEKÎ, *Mesâiu-z-Zekâti'l Muâsıra*, s.76.

⁸²⁸ SAYES, vd., *Tefsiru Ayâti'l Ahkâm*, III, s.67; İBN KUDÂME, *el-Kâfî*, I, s.334; KURTUBÎ, *Camîu li ahkâmi'l Kur'an*, IV, s.514; RUHEYBÂNÎ, *Matâlibu Uli'n-nuhâ*, II, s.144; BÂDENCEKÎ, *Mesâilu-z Zekâti'l Muâsıra*, s.76; EBU HAKAH, *Mu'camu'n-nefâis el-Vasît*, s.886; SABIK, *Fikhü's-sünne*, I, s.369.

⁸²⁹ MAVERDÎ, *Ahkâmü's-sultaniyye*, s.169; GAZZÂLÎ, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, I, s.640.

⁸³⁰ DÂVÛDÎ, *Kitâbü'l-emvâl*, s.154; İBN KUDÂME, *el-Kâfî*, I, s.426; MERDÂVÎ, *el-İnsâf*, III, s.234; NEVEVÎ, *el-Mecmû*, VI, s.191; İBNÜ'L- ARABÎ, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, s.532. ZUHAYLÎ, *Fikhü'l islâmî ve edilletühü*, III, s.1956;

faaydalanabilir.⁸³¹ Birilerinin arasını bulmak, toplumda var olan fitne ateşini söndürmek ve toplumun huzurunu sağlamak amacıyla borca girmek gibi kamu yararına borçlanan kimseler zengin olsalar bile bu fondan faydalanabilirler.⁸³²

Ebû Hanîfe, İbrahim Nehaî, Saymerî (ö.436/1045) ve Ahmed b. Hanbel gibi âlimler ölen kişinin borcunun bu fondan karşılanmasının caiz olmadığını belirtmektedirler. İmam Mâlik, Ebu Sevr (ö. 240/854) gibi âlimler ayette geçen “garimîn” kavramının âmm (genel) olmasından dolayı ölen kimsenin borcunun bu fondan karşılanmasının caiz olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Şâfiî’den her iki yönde de görüş rivayet edilmiştir.⁸³³ Karadavî ölen kimsenin arkasında bıraktığı borçların bu fondan karşılanabileceği görüşünü tercih etmektedir.⁸³⁴

İslâm itidalli harcamayı ve kanaati emreder. Hayatın şartları kendisini borçlanmak zorunda bıraktığı, ödeme kararlığına rağmen bir kısmını veya tamamını ödememekten aciz olan kimseleri de yüzüstü bırakmayıp, onu borç batağından kurtarmak için devlet devreye girip borcunu ödeyebilir. Günümüzde istemediği halde işinden çıkarılanlar veya işleri yolunda gitmeyip iflas edenler çalışma gücü olduğu halde geliri kesilmiş ve muhtaç hale düşmüş kimselere de bu grup içerisinde sosyal güvenlik hakkına sahip kimseler olarak yer verilebilir.⁸³⁵ İslâm’ın boçluya, tehlike ve afetlere karşı takındığı tutum başka toplumlarda eşine rastlanmayan benzersiz bir tutumdur. Mâlikî hukuçular haricinde borçlunun Müslüman olması şartını kimse şart koşmamıştır. Müslümanların önceliği olmakla birlikte aynı şartları taşıyan gayrimüslimlerin de bu fondan yararlanmaması için hiçbir neden yoktur. İslâmın VII. yüzyılda gerçekleştirmiş olduğu sosyal güvenlik alanındaki bu reformu günümüz hukuk sisteminde ancak XX. yüzyılda düşünülmüş, sosyal güvence insan hakkı olarak kabul ve tescil edilmiştir.⁸³⁶

⁸³¹ NEVEVÎ, *el-Mecmû*, VI, ss.192-194; NEVEVÎ, *Ravdatu’t-tâlibîn*, II, ss.317-318; İBN ÂŞÛR, *et - Tahrîr ve’t-tenvîr*, X, 239; KARADAVÎ, *Fıkhü’z-zekât*, ss.523-525.

⁸³² SAYES, vd., *Tefsîru Ayâtî’l Ahkâm*, III, s.67.

⁸³³ NEVEVÎ, *el-Mecmû*, VI, s.197; İBNÜ’L- ARABÎ, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, II, s.532; KARADAVÎ, *Fıkhü’z-zekât*, s.531.

⁸³⁴ KARADAVÎ, *Fıkhü’z-zekât*, s.531.

⁸³⁵ YAZGAN, Turan, *Sosyal Güvenlik Açısından Zekât*, Ankara, TDV yayınları-167, 1995, s.16.

⁸³⁶ YAZGAN, *Sosyal Güvenlik Açısından Zekât*, s.15.

g. Fî Sebîlillâh (Allah Yolunda Olanlar)

Zekâtın sarf yerlerinin zikredildiği ayetteki gruplardan biri de “fî sebîlillâh” olarak belirtilen kısımdır. Sözlükte “سبيل” yol anlamında kullanılmaktadır. İbn Esir (ö.606/1210) kavramla ilgili şöyle bir çerçeve çizmektedir: bu kavram özel anlamda cihad anlamına gelse de genel olarak Allah’ın rızasına uygun ve O’na yaklaşmak amacıyla yapılan her türlü hayırlı iş anlamına gelmektedir.⁸³⁷ Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel bu kavramdan kastın cihad olduğu fikrindedirler.⁸³⁸ Ebû Yusuf “fî sebîlillâh” kavramından kastın fakirlikten dolayı cihada gidemeyenler olduğu görüşünderken, Muhammed eş-Şeybânî ise fakirlikten dolayı hacca gidemeyenler olduğu görüşündedir.⁸³⁹ Kâsânî bu kavramı, muhtaç olma şartıyla Allah’a yakınlaştıran her şey ve bütün taatler şeklinde yorumlamıştır.⁸⁴⁰ Nevevî bu kavramdan kastın cihad olduğunu, cihada katılan kimsenin teçhizinde zengin-fakir olmasının aranmayacağı görüşündedir.⁸⁴¹ Hanbelî mezhebinde techih edilen görüşe göre fi sebilillâh’dan maksat devletten maaş almayan veya aldıkları maaş kendilerine yetmeyen mücahidlerdir. Mücahid zengin de olsa kendisine yetecek kadar bu fondan verilir.⁸⁴²

Muhammed Abduh ayette geçen bu ifadeyi, “fertler dışında dini ve devleti ayakta tutan Müslümanların kamu yararadır” şeklinde yorumlamaktadır. Dolayısıyla hacda kişisel yarar vardır. Namaz, oruç gibi bireysel bir ibadettir. Çünkü hac sadece gücü yetenlere farzdır. Bu bakımdan bu fonun kapsamına girmeyeceğini ifade eder. Hac farzası ve ümmetin onu yerine getirmesi için olanakların temini devletin vazifesidir. Devletin başka gelir kaynaklarından, hac yollarında emniyetin sağlanması, hacıların su, yiyecek ve sağlık şartlarının temin edilmesi için tahsis ettiği bir bütçenin olmaması

⁸³⁷ İBN ESİR, Ebu’s-Saadât Mecdüddin Mübarek b. Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fî Garibi’l Hadis ve’l- Eser*, thk. Rıdvan Mamo, Beyrut, Muessesetü’r-Risale Naşirun, 2013, s.560; ERKAL, “Zekât”, XXXIV, s.205.

⁸³⁸ İBN ABDÜLBER, *Kitabü’l Kaft*, s.326; İBN RÜŞD, *Bidayetü’l-müctehid*, II, s.43; İBNU’L ARABÎ, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, II, s.533; DÂVÜDÎ, *Kitâbü’l-emvâl*, s.154; GAZZÂLÎ, *İhyâü ulûmi’d-dîn*, I, s.640; SABİK, *Fikhü’s-sünne*, I, s.370; TABERÎ, *Câmiü’l-beyân*, VI, s.34; EBÎ HAYYÂN, *Tefsiru Bahru’l Muhît*, V, s.61; İBN KESİR, *Tefsiru’l Kur’âni’l Azîm*, II, s.498; ABDUH-RIZA, *Tefsirü’l-menâr*, X, s.500.

⁸³⁹ İBNÜ’L HÜMÂM, *Şerhu Fethü’l-kadîr*, II, s.265; ZEYLAÎ, *Nasbu’r-Râye*, II, s.395; İBN NÜCEYM, *Bahrü’r-râik*, II, s.422; KÂSÂNÎ, *Bedâiu’s-sanâi’*, II, s.472; MEVSİLÎ, *el-İhtiyar*, I, s.160; İBNİ ABİDÎN, *Reddî’l -muhtâr*, III, s.289; ŞEVKÂNÎ, *Fethü’l-kadîr*, II, s.523.

⁸⁴⁰ İBN NÜCEYM, *Bahrü’r-râik*, II, s.422; KÂSÂNÎ, *Bedâiu’s-sanâi’*, II, s.471.

⁸⁴¹ NEVEVÎ, *el-Mecmû*, VI, s.200; NEVEVÎ, *Ravdatu’t-tâlibîn*, II, s.321.

⁸⁴² İBN KUDÂME, *el-Kâfi*, I, s.426; MERDÂVÎ, *el-İnsâf*, III, s.235; ABDUH-RIZA, *Tefsirü’l-menâr*, X, s. 499; RUHEYBÂNÎ, *Matâlibu uli’n nuhâ*, II, s.146.

halinde bu paydan harcanabilineceği düşüncesindedir.⁸⁴³ Mahmud Şeltut bu kavramın genel olarak ümmetin maddi ve manevî varlığını koruyacak, ihtiyaçlarını karşılayacak ve onu diğerlerinden özgün kılacak ilkeleri uygulamasını sağlayacak her şeyi ihtiva ettiği gerekçesiyle kavramın anlam yelpazesini epeyce bir geniş tutmuştur. Bundan dolayı kamu yararlarının en önemli türü ümmetin izzet ve onurunu koruma garantisi olan savaş hazırlığıdır. Bunun dışında teknolojik buluşlar, sivil ve askeri hastahaneler, yollar, demiryolları bu fonun kapsamına girer. Ayrıca İslâmın güzellik ve hoşgörüsünü tüm insanlığa anlatacak, İslâma hücum eden akımlara karşı duracak ilim adamlarının yetiştirilmesi Kur’ân’ın ezberleme yoluyla korunmasını sağlayacak hafızlara destek olunması da bu fonun kapsamına dâhil olduğunu kanaatindedir.⁸⁴⁴

Karadavî, bu kavramın âmm anlamının kriter olarak alınmasının uygun olmadığını, bu anlamın uygulamada esas alınması halinde kapsamına girecek kurum ve şahısların çokluğu zekâtın harcama kalemlerini sekiz sınıfla sınırlayan ayetin zahirine aykırı olacağını düşünmektedir. Geniş anlamının esas alınması durumunda fakir, miskin ve diğer sınıflarda bu kavramın kapsamına gireceğini ifade eder. Kavramın hâs anlamının alınması ise her sınıfın birbirlerinden ayrı olduğunu göstermesi açısından da önemli olduğunu vurgular. Hadis kaynaklarında ayette geçen bu kavramın cihad anlamında kullanıldığını gösteren açık ifadeler olduğunu belirttikten sonra kendi tercihini; ne geniş anlamı alıp kavrama farklı manalar yüklenmesini ne de sadece askeri anlamda cihad olduğunu, kapsamında Allah’ın dininin yücelmesi olan her türlü cihadın bu kapsamda olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Karadavî bugün cihad şeklinin değiştiğini askeri olduğu kadar siyasi, fikri, iktisadi, ictimai şekillere büründüğünü, kalem ve dille yapıldığı dile getirerek “fi sebilillah” ifadesinde orta bir yolun takip edilmesi gerektiğini ifade eder.⁸⁴⁵

Yunus Vehbi Yavuz konuyla ilgili şu ifadelerle yer vermektedir: “Allah’ın kitabı ve Resulünün sünnetine başvurduğumuz zaman, zekât mallarının fakir şahıslara verilmesi söz konusu olduğu gibi, Allah yoluna hizmet eden binalara, ilim tahsil edilen okulların inşasına, bu okulların araç ve gereçlerine, yurt binalarına, hastanelere, çocuk

⁸⁴³ ABDUH-RIZA, *Tefsirü’l-menâr*, X, s. 504; SABIK, *Fıkhü’s-sünne*, I, s.371.

⁸⁴⁴ ŞALTUT, *Akaid ve Şeriat* I, s. 220; SABIK, *Fıkhü’s-sünne*, I, s.371.

⁸⁴⁵ KARADAVÎ, *Fıkhü’z-zekât*, s.551; el-GUFEYLÎ, *Nevâzilu’z-Zekât*, s.438.

yuvalarına, İslam'ı ve güzel ahlakı anlatacak sanatçılar yetiştiren kurumlara, İslamî anlamda sinema ve tiyatro alanlarına, bilgi ve düşünce üretecek kurumlara, görsel ve yazılı basına, İnternet siteleri ve benzeri iletişim araçlarına ve özellikle savaş sanayine harcanması gerekir. İslam dünyası savaş sanayinde çok geridedir. Düşmana karşı güçlenmek cihaddır. Allah yolunda kavramına bu çerçevede yaklaşılr da silah ve teknoloji üretecek kurumlar kurulabilse düşmanlarımızla aramızdaki mesafeyi kapatıp vaki olan tehditleri ortadan kaldırmak mümkündür. Fakat zekât sadece fukaranın hakkıdır denilir ve ancak fukaraya verilirse bu zekâtlar eksik harcanmış ve hedefine tam ulaşmamış olur. Dolayısıyla zekât ibadeti eksik kalır.”⁸⁴⁶

Günümüzde Kur'ân ve hadislerde geçen kavramlar asıl bağlamından koparılarak farklı anlamlar yüklenmekte, kelimelere yüklenen yeni anlam sanki kavramın asıl anlamıymış gibi kullanılmaktadır. “Fi sebîlillâh” kelimesiyle ilgili olarak Mahmut Şeltut ve Vehbi Yavuz'un görüşleri kavramı asıl bağlamından kopararak farklı anlamlar yüklemekte ve zekâtın temel rûknü olan temlikin gerçekleşme imkanını ortadan kaldırmaktadır. Sivil ve askeri kurumlar, yollar devletin diğer gelirlerinden finanse edilebilir. Karadavî'nin tutumu yeni açılımlar yapması bakımından tercih edilebilir. Özellikle her kesimin cihada farklı anlamlar yüklediği, eline silah alan herkesin cihad kavramının arkasına sığındığı bir zamanda bu kavramın yerli yerine oturtulması önem arz etmektedir.

h. İbnü's-sebil (Yolda Kalan)

Zekâtın sarf yerlerinin sonuncusu yolcular sınıfıdır. İbn, oğul sebîl ise yol anlamındadır. İsim tamlaması olarak ابن السبيل “yolun oğlu” manasına gelen bu kavramla yola giden kimse kast edilmektedir. Çokça yolculuk yapan kimselere yolun oğlu denmektedir.⁸⁴⁷ İslâm hukukçuları arasında “İbnü's Sebil” kelimesine farklı anlamlar yüklemişlerdir. Hanefîler bu kavramı memleketinde zengin olsa dahi evine dönecek

⁸⁴⁶ YAVUZ, *Zekâtın Sarf Yerlerinin Yeniden Yorumlanması*, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnette Zekât, (Tartışmalı İlmî Toplantı) İFAV, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2008, s.322.

⁸⁴⁷ İBN ESİR, *en-Nihâye*, s.560.

parası olmayan, yurdundan ve malından uzakta olan kimse şeklinde tarif ederler.⁸⁴⁸ İbni Abidîn “ibnü’s-sebil”i borçlu olsun veya olmasın parası olup yanında olmayan kimse olarak tarif etmektedir.⁸⁴⁹ Mâlikîler meşru nedenlerden dolayı yola çıkmış, infak edecek malı olmayan kimse olduğu görüşündedirler.⁸⁵⁰ Şâfiîler ise memleketinden veya ikamet ettiği yerden yola çıkan veya yola çıkmaya niyet eden kişiyi “ibnü’s-sebil” olarak tanımlamışlardır.⁸⁵¹ Bu fondan ihtiyacı kadar yararlanabilmesi için yolculuğun meşru bir sebebinin olmasını şart koştuklarıdır, aksi takdirde bu fondan yararlanamamaktadırlar.⁸⁵² Hanbelîler ise “ibnü’s-sebil”i memleketine dönecek parası olmayan yolcu şeklinde tarif etmişlerdir.⁸⁵³

Muhammed Abduh bu ifadeyi memleketinde zengin olup yolculuğa çıktıktan sonra seferde muhtaç duruma düşen kimsedir şeklinde tanımlamıştır. Ona göre bu durumdaki bir kişinin memleketine dönmesine yetecek miktarda bu fondan finanse edilmesi gerekir. Bu sınıfa zekâtтан bir fon ayrılması, İslam dininin turizm ve seyahata verdiği önemini göstermesi açısından da önemlidir. Meşru sefer; gezme, Allah’ın yaratmış olduğu nimetleri görme ümmetlerle tanışma kabilindendir, şeklinde tefsir etmiştir.⁸⁵⁴

İbnü’s-sebil’n bu fondan yararlanabilmesi için bulunduğu yerden memleketine gidecek kadar parasının bulunmaması,⁸⁵⁵ yolculuğun meşru amaçla yapılması,⁸⁵⁶ yolcu

⁸⁴⁸ İBN NÜCEYM, *Bahrü’r-râik*, II, s.422; KÂSÂNÎ, *Bedâiu’s-sanâi*, II, s.473; MEVSİLÎ, *el-İhtiyar*, s.160; İBNİ ARABÎ, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, II, s.534; TABERÎ, *Câmiü’l-beyân*, VI, s.36; EBÎ HAYYÂN, *Tefsiru Bahru’l Muhît*, V, s.62; İBNİ KESİR, *Tefsiru’l Kur’ân’il Azîm*, II, s.498; SABİK, *Fıkhü’s-sünne*, I, s.371.

⁸⁴⁹ İBNİ ABİDÎN, *Reddû’l-muhtâr*, III, s.290.

⁸⁵⁰ İBN ABDÜLBER, *Kitabü’l Kâfi*, s.327; İBN RÜŞD, *Bidayetü’l-müctehid*, II, s.43.

⁸⁵¹ NEVEVÎ, *Ravdatu’t-tâlibîn*, II, s.321; GAZZÂLÎ, *İhyau ulûmu’d dîn*, I, s.640.

⁸⁵² NEVEVÎ, *el-Mecmû*, VI, s.201; SABİK, *Fıkhü’s-sünne*, I, s.371.

⁸⁵³ MERDÂVÎ, *el-İnsâf*, III, s.236; İBN KUDÂME, *el-Kâfi*, I, s.427; TABERÎ, *Câmiü’l-beyân*, VI, s.36; EBÎ HAYYÂN, *Tefsiru Bahru’l Muhît*, V, s.62; İBN KESİR, *Tefsiru’l Kur’âni’l Azîm*, II, s.498.

⁸⁵⁴ ABDUH-RIZA, *Tefsirü’l-menâr*, X, s. 504.

⁸⁵⁵ Hanefîler hariç cuhmur, memleketinde zengin bile olsa yolcu olarak bulunduğu yerde ihtiyaç sahibi olması yeterlidir görüşündedir. (KARADAVÎ, *Fıkhü’z-zekât*, s.568)

⁸⁵⁶ Meşru ziyaretin kapsamı hakkında Karadavî; masiyet olmayan yolculuk üç çeşittir, bunlar hac, cihad, ilim tahsil etmek ve mendub olan ziyaret gibi taat içerikli yolculuk, ticaret, rızık temini vb. dünyevi içerikli yapılan yolculuklar bu iki yolculuk kapsamına girenlerin bu fondan faydalanması konusunda âlimler arasında fikir birliği vardır. Ancak turistik gezi için yapılan üçüncü çeşit yolculukta ise bazı hukuçular masiyet olmayan bir yolculuk olduğunda verilir derken bazıları ise ihtiyaç olunmayan bir yolculuk olduğundan verilmez diye düşünmektedir. (MERDÂVÎ, *el-İnsâf*, III, s.237; NEVEVÎ, *el-Mecmû*, VI, s.203; KARADAVÎ, *Fıkhü’z-zekât*, s.568)

olduğu bölgede kendisine borç verecek kimsenin bulunmaması⁸⁵⁷ şeklinde şartların bulunması gerekmektedir. Bu durumdaki bir kimseden yukarıdaki şartların varlığını ispat etmesi istenmez.⁸⁵⁸

Yolda kalmışların bu fondan faydalanabileceği miktar konusunda Fukahâ ihtilaf etmiştir. Hanefî ve Şâfiîlere göre bu durumda olan kimse ihtiyacı kadar zekât alabilir. Fazlasını alması helal değildir. Mümkünse bu kişilerin borç alması zekât almalarından daha iyidir. Yolda kalanların yolculuk bittikten sonra mallarını kullanma imkânı bulmaları halinde, aldıkları zekâtı geri vermesi veya tasadduk etmeleri istenmez.⁸⁵⁹ Şafii mezhebine göre memleketine dönmek için yaptığı harcamadan kalan miktarı geri vermesi gerekir.⁸⁶⁰ Hanbelîler dilencileri de bu kategoride değerlendirmekte olup bu fondan ihtiyaçları kadarı faydalanmalarını caiz görmektedirler.⁸⁶¹

Çağdaş hukukçuların bir kısmı iletişim ve ulaşımın kolay olduğu günümüzde yolda kalmanın söz konusu olmadığını ileri sürmektedirler. Bu görüşlerini dünyanın küçük bir köy haline geldiğini, dileyen kimsenin malına ve parasına bir şekilde ulaşabileceğiyle temellendirmektedirler.⁸⁶² Dünya küçük bir köy haline gelse de çağımızda “yolda kalanlar” sınıfının olmaması veya yürürlükten kalktığı anlamına gelmemektedir. Bugün ticaret için yola çıkıp hesabında bakiye kalmayanlar, başka ülkelerde mülteci ve sığınmacı durumuna düşmüş olanlar bu kapsamda değerlendirilebilir. Ülkesinde refah içerisinde hayat sürerken iç savaştan kaçıp Türkiye’ye sığınarak hayatlarını idame ettirmeye çalışan Suriyeliler bu konuya örnek teşkil edebilir. Bu kavramın kapsamını geniş tutan Hamidullah, Sıddıkî ve Mannan gibi

⁸⁵⁷ Bu şartı Mâlikî ve Şâfiîler şart koşmaktadır. Ancak Mâlikîlerden Kurtubî ve İbnü’l Arabî kendisine borç veren bulunsa dahi bu fondan faydalanırlar görüşündedir. (KURTUBÎ, *Camîu’l Ahkâmü’l Kur’ân*, IV, s.516; İBNÜ’L-ARABÎ, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, II, s.523) Nevevî’de kendisine borç verecek kimse olsa dahi borç istemesine gerek kalmaksızın bu fondan faydalanabilir görüşündedir. (NEVEVÎ, *el-Mecmû’*, VI, s.203) Hanefîler ise, borç alma imkânı var ise borç alması iyi olup ancak geri ödemedi aciz olacağından şart değildir diye görüş bildirirler. (İBNÜ’L HÜMÂM, *Şerhu Fethü’l-kadîr*, II, s.264; İBNİ ABİDİN, *Reddü’l -muhtâr*, III, s.290.)

⁸⁵⁸ GUFYİLÎ, *Nevâzilu’z-zekât*, s.454; RUHEYBÂNÎ, *Matâlibu uli’n nuhâ*, II, s.148.

⁸⁵⁹ İBNÜ’L HÜMÂM, *Şerhu Fethü’l-kadîr*, II, s.265.

⁸⁶⁰ NEVEVÎ, *el-Mecmû’*, VI, s.204.

⁸⁶¹ MERDÂVÎ, *el-İnsâf*, III, s.237.

⁸⁶² MERÂĞÎ, Ahmed Mustafa, *Tefsiru’l Merâğî*, Mısır, Matbaatü Mustafa Babi’l Halebî ve Evladuhu, 1946, XXIX, s. 39.

hukukçular bu fonun yol, köprü, otel yapım ve onarım gibi, seyahat edenlere kolaylık sağlayıcı faaliyetler için de kullanılabileceği görüşündedirler.⁸⁶³

Yolda kalanların kapsamının bu kadar genişletilip otel, han, kervansaray yapım ve tamiratının bu kapsama dâhil edilmesi zekâtın sarf yerlerinin bütçesini kısıtlayacağından uygun olmayacağı kanaatini taşımaktayız. Zira sadece yolda kalmışların faydalanabileceği turistik tesisler gibi maksadını aşan, sınır ve kayıt tanımayan yorum ve anlamlandırmalar, fıkıh açısından da bilimsel kıymete sahip değildir. Hanbelîlerin dilencileri bu kapsama koyan görüşü günümüzde dilenciligi ihtiyaçtan çok meslek haline getiren insanların varlığı, dilencilerin bu fondan faydalanması günümüz gerçekleriyle bağdaşmamaktadır. Karadavî'nin İslâm ülkelerinde cadde, sokak, kaldırım köşelerinde geceleleyen kimsesiz insanları kapsamda saymasının da⁸⁶⁴ uygun olmadığı kanaatindeyiz. Evlerinin, barınacak yerlerinin olmaması sokakta yaşamaları, devletin onlara fakir veya miskin fonundan bütçe ayırarak yaz kış barınacakları sığınma evleri yapması devletin sosyal görevleri arasındadır. Çünkü “yolda kalma” durumu arizî bir durum olup memleketine dönmekle son bulmaktadır. Sokaklarda yaşayan kimsesizlerin durumu kalıcı olup, onlara eğitim ve meslek edindirme merkezli kalıcı çözümlerin bulunması gerekmektedir.

7. Zekâtın Dağıtılma Kriterleri

Tahsil edilen zekât gelirlerinin harcama kalemlerine hangi oranlarda dağıtılacağı ve hangi usüllerin takip edileceği konusu önemlidir. Hanefî ve Mâlikîlere göre mükellef zekâtını ayette zikredilen sekiz sınıftan dilediğine verebilir. Mükellef zekâtını eşit bir şekilde dağıtmak mecburiyetinde değildir. İmam Şâfiî'ye göre zekâtın dağıtımını üstlenen kimsenin mal sahibi veya âmil olması arasında ayırım yapan Şâfiî, zekâtın mal sahibi tarafından dağıtılması durumunda âmilin hissesi düşeceğinden diğer yedi sınıf arasında paylaştırılması, aksi takdirde var olan sınıflar arasında eşit miktarda dağıtılması gerektiği görüşündedir. O'na göre var olan zekât malı bütün sınıflar arasında eşit bir

⁸⁶³ SİDDİKÎ, *İslâm Devletinde Mali Yapı*, s.182; MANNAN, *İslâm Ekonomisi*, s. 421

⁸⁶⁴ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.573

şekilde dağıtılmalıdır.⁸⁶⁵ Hanbelî mezhebinde tercih edilen görüşüne göre zekâtın sözü edilen sekiz sınıf arasında eşit miktarda paylaşılması hususunda İmam Şâfiî'yle aynı görüştedir.⁸⁶⁶ Böyle bir durumda âmiller sarf ettikleri emekleri karşılığında devletin kendilerine takdir ettiği ücreti hak etmektedirler. Sekiz eşit hisseye bölünmesi âmillerin takdir edilenden fazla alacakları anlamına gelmemektedir. Bu konuda Ebû Ubeyd zekâtın devlet tarafından dağıtılması halinde zekât almaya hak kazanan sınıflar arasında her birine eşit bir hisse ayrılarak dağıtılması, mükellefin kendi zekâtını bizzat kendisinin dağıtması halinde ise bu sınıflardan dilediğini seçme özgürlüğüne sahip olduğu görüşündedir.⁸⁶⁷ Muhammed Abduh ve Reşit Rıza selefin ve halefin bu konuda fikir ayrılığının sebebini Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Hulefa-i Raşidin döneminde icmâ edilmiş ameli bir sünnetin olmadığı şeklinde açıklar, beytü-l mâldaki zekât mallarının azlığına, çokluğuna, zekât almaya hak kazananların ihtiyaç derecesine göre strateji geliştirdiklerini, kamu yararını ön planda tuttuklarını gösterir. Her dönemde keyfi dağıtımın önüne geçebilmek için şûra meclisi tarafından hazineye biriken zekât miktarının dağıtılmasında harcama kalemlerinden öncelik verilecek sınıfları belirleyebilirler görüşündedirler.⁸⁶⁸ Karadavî zekâtın harcama kalemleri ve verilecek oranları anlattıktan sonra konuyu şu ifadelerle yer vererek özetler;

1. Zekât bütçesinin fazla, ihtiyaç sahiplerinin aynı veya birbirine yakın bir halde olması durumunda âmil hariç her sınıfa eşit miktarda dağıtılabilir.
2. Sınıflar arasında ihtiyaç durumlarının eşit olması halinde eşit miktarda dağıtılması yerine sınıfların içerisinde kişi sayısına göre dağıtım yapılabilir.
3. Kamu yararı olması durumunda zekât, harcama kalemlerinden sadece bir tanesine tahsis edilebilir.
4. Fakir ve miskinler öncelikli dağıtılması gereken iki sınıftır. Zekâtın ilk hedefi bu iki sınıfa yetecek miktarda dağıtılmasıdır.

⁸⁶⁵ NEVEVÎ, *el-Mecmû'*, VI, s.205; İBNİ ARABÎ, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, s.538.

⁸⁶⁶ İBN KUDÂME, *el-Kâfi*, I, s.423; İBN KUDÂME, *el-Muğnî*, IV, s.130; ABDUH-RIZA, *Tefsirü'l-menâr*, X, s.510; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.576.

⁸⁶⁷ EBÛ UBEYD, *Kitâbü'l-emvâl*, no:872, s.376; ABDUH-RIZA, *Tefsirü'l-menâr*, X, s.510.

⁸⁶⁸ ABDUH-RIZA, *Tefsirü'l-menâr*, X, s.511.

5. Hisselerin dağıtımı esnasında maksimum sınır olarak 1/8 olarak belirlenmesi daha uygundur. Zekât malının az olması durumunda tek bir sınıfa verilebilir.⁸⁶⁹

Günümüzde zekâtın kurumsallaşma sürecinde olduğu Malezya, Endonezya, Sudan, Mısır, Suudi Arabistan gibi ülkelerde toplanan zekât miktarının büyük bir çoğunluğu fakir ve miskin sınıflarına dağıtılmaktadır. Bu ülkelerden örneğin Sudan'da toplanan zekâtın %65'i fakir ve miskinler, %14.5'i Amiller, %7'si faaliyet giderleri, %6'sı kalpleri İslâm'a ısıdırılacaklar sınıflarına dağıtıldığı görülmektedir. Endonezya'da toplanan zekâtların 1/3, yoksuların eğitim, öğretim ve ekonomik güçlendirme programlarına harcadığı görülmektedir.⁸⁷⁰ Bu bağlamda zekât gelirlerinin dağıtımında fakir ve miskinlere öncelik verilmesi ve toplanan miktardan büyük çoğunluğunu bu iki guruba kullanılması zekâtın amacına daha uygundur.

Konuyla ilgili nasslarda zekâtın sarf edilebileceği kişi ve kurumlar Allah tarafından belirlenmiştir. Fakat ayette belirtilen sekiz sınıfa, hangi ölçüde, hangi şartlarda dağıtılacağına ilişkin lafzî delil mevcut değildir. “Zenginden alınır fakirlere verilir” hadisi istisna hadislerde bu konuda sarıh bir ifadeye rastlamıyoruz.

Zekâtın sart yerleri ile ilgili nasslar muhkemdir. Müellefi kulûb ile ilgili nesih konusunda Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, İmam Şâfiî'den bir rivayet, Ahmed b. Hanbel müellefe-i-kulûb'a zekât verilmesinden amaçlanan hedefin ortadan kalktığından dolayısıyla bu sınıfın da artık yürürlükte olmadığı görüşündedir.⁸⁷¹ Şâfiî, ise müellefe-i kulûb'un her devirde devam edeceği görüşündedir.⁸⁷² Bu konuya değinen İbn Âşûr “ bu hususta neshin varlığını söylemek aklî bir delille nesh olabileceğinin kabul edilmesi, benzer olmadan asl'a kıyas yapılarak hüküm istinbât edilmesi anlamına geleceğini ve

⁸⁶⁹ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.580-581.

⁸⁷⁰ YUMMA, *Aimatul Sosyal Bir Mekanizma Olarak Üretici Zekâtın Sunduğu Fırsat ve Tedbirler, Endonezya'da Bir Vaka İncelemesi*, İslam İktisadında Sosyal Adalet, edt. Lütfi Sunar, İstanbul, İktisât Yayınları, 2017, s.120.

⁸⁷¹ MERGİNÂNÎ, *el-Hidâye*, I, s.120; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, II, s.470; İBNÜ'L HÜMÂM, *Şerhu Fethü'l-kadîr*, II, s.260; İBNİ ABİDİN, *Reddü'l -muhtâr*, III, s.287; İBN RÜŞD, *Bidayetü'l-müctehid*, II, s.41; ŞAFİÎ, *Umm*, III, s.183; İBN KUDÂME, *el-Kâfi*, I, s.425; İBNÜ'L- ARABÎ, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, s. 530; TABERÎ, *Câmiü'l-beyân*, VI, s.31; EBİ HAYYÂN, *Tefsiru Bahru'l Muhît*, V, s. 59; İBN KESİR, *Tefsiru'l Kur'âni'l Azîm*, II, s.497; KURTUBÎ, *Camîu li ahkâmi'l Kur'an*, IV, s.511; KARADÂĞÎ, *Buhus fi fikhî kadâyâ'z-zekât'il muâsıra*, s. 410; Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm*, II, s.93.

⁸⁷² ŞAFİÎ, *Umm*, III, s.183; İBN RÜŞD, *Bidayetü'l-müctehid*, II, s.37; İBN ÂŞÛR, *et -Tahrîr ve't-tenvîr*, X, s.239.

bunun hayret verici bir durum olduğunu ifade eder. Hz. Ömer'in bu sınıfın hissesini kesmesi ve sahabenin susmasını sukutî icmâ olduğu, ayetin bir kısmını nesh ettiğini ifade eden âlimlere cevaben de: usulcüler arasında sukutî icmânın kavî icmâ kuvvetinde olması hususunda fikir birliği olmadığını söyler. Bu sınıfın bakî olduğunu ihtiyaç duyulması durumunda verileceği beyan eder.”⁸⁷³ Sekiz sınıfın hepsine eşit olarak dağıtılma zorunluluğu olsaydı, müellefe-i kulûb konusundaki tartışmalar hiç gündeme gelmezdi. Dağıtım usûlleri zekât tahsil edilen ülkelerin kendi sosyal ve ekonomik şartları çerçevesinde belirlenip uygulanabilir.

II. MODERN VERGİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

A. Tarihsel Süreç

Verginin ilk ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili kesin bir bilgi olmamakla birlikte insan cemiyetlerinin ortaya çıkışından, en basit bir sosyal statü olan aile, klan, kabile, şehir ve devlet şeklinde topluluklar değiştikçe vergi de kendi yapısı içerisinde değişikliğe uğramıştır.⁸⁷⁴ Bize kadar ulaşan en eski yazılı kaynaklar ölçü alındığında verginin tarihini Mısır ve Mezopotamya medeniyetlerine dayandırmak mümkündür. Sümerler, Dicle ve Fırat nehirlerinin havzasında zirai hayata dayalı şehirler kurmuş, bu tarlalardan elde edilen gelirlerin bir kısmını ülke yöneticisi, bir kısmını tapınakta çalışan işçiler, kalan miktarı da toprağı işleyen çiftçiler almıştır.⁸⁷⁵ 4.400 yıl önce kaleme alınan Sümer Kent Devleti tabletlerinde ilk vergi reformu gerekçeleri ile birlikte anlatılmaktadır.⁸⁷⁶

Babiller de Hammurabi'nin yasa birliğini sağlamasından sonra, borçlunun alacaklıya hem topraklarını hem çocuklarını veya karısını rehin vermesine imkan veren,

⁸⁷³ İBN ÂŞÛR, *et -Tahrîr ve 't-tenvîr*, X, s.239.

⁸⁷⁴ TUĞ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s.11; AKYÜZ, *Zekât*, s.66.

⁸⁷⁵ Falay, Nihat, *Maliye Tarihi (Ders Notları)*, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1989, s.18.

⁸⁷⁶ SAĞBAŞ, İsa, ÇETİNKAYA, Ali vd. *Vergi Teorisi*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını no:1915, 2013, s.5; ABDULA, Mohamad Sami, *Ortadoğu Uygarlığında Vergi*, Sümerlerden Türkiye Cumhuriyeti'ne Maliye Tarihi, editörler; Ali Rıza Gökbunar- Alparslan Uğur, İstanbul, Beta Yayınları, 2016, s.5.

temelde kral ve tapınakları borçluya karşı güven altına alan ve küçük üreticinin para sahibi tarafından sömürülmesine olanak sağlayan yasalar yürürlüğe konmuştur. Boçlulara uygulanan faizler ödemeler arpa olarak yapılırsa %20-30, gümüş olarak ödenmesi durumunda % 10-25 arasında değişiyordu.⁸⁷⁷ Babil kralları ülke sınırları içerisine giren ticari mallardan 1/10 oranında gümrük vergisi almaktaydılar.⁸⁷⁸ Babillerde bilinen vergi çeşitleri tarım ürünleri ve hayvanlara uygulanan teslim vergisi, tapınakların gelirleri üzerinden alınan sermaye vergisi (bala-lands), hayvan ve tarımdan elde edilen et, süt, deri gibi ürünlerden alınan üretim vergisi (bala- leistung) ve tüccarlardan alınıp tapınaklara verilen öşür vergisi gibi vergilerdir.⁸⁷⁹

Asurlular, Sümer ve Babillerin yalnızca teknik ve silahlarını değil, yazılarını ve bilimlerini de almışlardır. Asurlular egemenlikleri altına aldıkları toprakların maddi zenginlikleriyle birlikte kendi imparatorluğunun sağlamış olduğu olanaklarla uygarlığın kültürel mirasını saray ve tapınak arşivlerinde biriktiriyorlardı. Nineveh yıkıntılarında 25 binden fazla tablet bulunmuştur.⁸⁸⁰

Mısır'da halk vergilerini devlet arazilerinde bedava çalışarak, elde ettiği üründen veya onun gelirinden para olarak ödüyordu. Varlıklı olmayan kişilerin vergi borçlarını emekleriyle ödediği görülür. Her bir arazinin ürünü üzerinden alınacak vergiler, toprağı işleyenlerin statülerine, ekilen ürüne, Nil nehrinin düzeyine göre belirleniyordu. Mısır'da ortaçağ krallık dönemine kadar vergiler yılda iki kere toplanıyordu.⁸⁸¹

Bizans imparatorluğu'nun halktan toplamış olduğu vergiler arasında arazi vergisi önemli vergi kalemidir.⁸⁸² İmparator her sene, bütün eyalet ve bölgeler için ihtiyaçlara göre değişen yıllık ve toplu bir vergi tahakkuk ettirir. Bu vergi, idari örgütlenme ve hiyerarşi içinde bölünerek, sonuçta köylere varıncaya kadar her idari bölümün ödeyeceği miktar belirlenir. Roma İmparatorluğu'nda bütün eyaletlerde parasal olarak ödenen bu

⁸⁷⁷ FALAY, *Maliye Tarihi*, s.22.

⁸⁷⁸ GİRAY, Filiz, *Maliye Tarihi*, Bursa, Ezgi Kitapevi, 2001, s.12.

⁸⁷⁹ ABDULA, *Ortaoğu Uygarlığında Vergi*, s.7.

⁸⁸⁰ FALAY, *Maliye Tarihi*, s.25.

⁸⁸¹ VARCAN, Nezih, ÇAKIR, Tufan, *Maliye Tarihi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2000, s.12; FALAY, *Maliye Tarihi*, s.27.

⁸⁸² TUNCER, Selahattin, *Kamu Maliyesi*, İstanbul, Yalçın Matbaacılık, 1969, s.142; FALAY, *Maliye Tarihi*, s.27.

vergi, III. asırda ürün olarak ödenmeye başlanmıştır.⁸⁸³ Bizans'ta önemli diğer bir vergi de ele geçirilen toprakların halklarından tahsil edilen baş vergisi (tributum capitis) dir. Bu vergi erkeklerde 14–65; kadınlarda da 12– 65 yaşı arasındakilerden 16–20 dirhem arasında değişen bir miktarda alınırdı.⁸⁸⁴

Justinyen, bina vergisi niteliğinde bir vergi türünü ortaya koymuştu. Bu vergi kent içindeki evlerden alınırdı. Çeşitli hayvanlardan (inek, deve, koyun, keçi, binek hayvanları) alınan hayvan vergisi de Bizans'ta alınan vergilerden biridir. Bizans'ta günümüzdeki gelir vergisini andıran bir vergi çeşidi de zanaatkâr ve tüccarlardan alınan 1/10 oranındaki vergi idi. İdaresi mültezimlere ait olan gümrük vergisi niteliğinde, gelen ve giden eşya, insan ve hatta hayvanlardan alınan 1/10 oranına kadar varabilen bir vergi çeşidi de görülmektedir. Dini nitelikte olan ve tapınaklara sunulan şeylerden % 4 oranında alınan kurban vergisi diyebileceğimiz bir vergi de var idi. Tereke vergisi, tescil vergisi ve hediyelerden alınan vergiler gibi belirli oranlarda vergiler de Bizans vergi sisteminde yer alan vergi çeşitlerindendir.⁸⁸⁵

Sâsânî Devletinde bürokratik yapıya sahipti. Kubaz'ın (487–531) devrinde kolektivist rejime (toplumsal) son veren teşebbüsüyle ürünün bireyler arasında taksimi usulü kaldırılmış ve vergilendirme rejimine dönmüştür.⁸⁸⁶ Ekili arazilerin ölçülmesi, mahsül çeşitlerinin tespit edilmesi, meyve veren ağaçların ve nüfusun sayılmasıyla değişen oranlarda vergi tahakkuk sistemi getirildi. Toprak vergisinin yansıra, 20 ila 50 yaş arası fertlerden kişi başına 4-7– 8 –12 dirhem arasında değişen oranlarda ödenen baş vergisi ve devletlerarası karşılıklı anlaşmalarla oranı belirlenen gümrük vergisi bulunmaktaydı.⁸⁸⁷ Nevruz ve Mihrican günleri alınan mecburi hediyeler, olağandışı devlet masraflarına halkın zorla katılması gibi geçici olarak bireylere yüklenen bazı mali sorumluluklar da vardı.⁸⁸⁸

Günümüzde devletlerin yapı, şekil, gelir seviyeleri ve yönetim sistemine göre farklılık arz eden vergi, hem üretim hem de tüketimden farklı oranlarda tahsil

⁸⁸³ FALAY, *Maliye Tarihi*, s.27.

⁸⁸⁴ TUĞ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s.5; FALAY, *Maliye Tarihi*, s.27.

⁸⁸⁵ FALAY, *Maliye Tarihi*, s.28; AKYÜZ, *Zekât*, ss.70-71; ERKAL, *Vergi Hukuku ve Uygulamaları*, s.24; ABDULA, *Ortadoğu Uygarlığında Vergi*, s.20.

⁸⁸⁶ TUĞ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s.6; AKYÜZ, *Zekât*, s.71.

⁸⁸⁷ TUĞ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s.6; AKYÜZ, *Zekât*, s.71.

⁸⁸⁸ TUĞ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, s.6; AKYÜZ, *Zekât*, s.72.

edilmektedir. Geliri fazla olan ülkelerde sembolik oranlarda tahsil edilirken geliri az olan ülkelerde çok yüksek oranlarda tahsil edilmektedir.

B. Verginin Temel Özellikleri

Devlet gelirlerinin önemli bir kaynağı olan vergi; devlet tarafından vatandaşlarından talep edilen bir yükümlülük olmasının yansısı, kamu harcamalarının finansmanında kullanılması, kişilerden gelirleri veya harcamaları oranında alınması, mükellefin devlete bağlılığının göstergesi, mükellefin devlete ödediği karşılıksız ve zorunlu bir ödeme olma özellikleriyle temayüz eder. Verginin söz konusu olabilmesi için öncelikle vergilendirme yetkisine sahip bir devletin olması gerektir. Zira kişilerin birbirlerinden vergi alması söz konusu değildir. Devletin varlığı birtakım kamu masraflarının oluşmasını birlikte getirir. Devlet bu kamu harcamalarını ancak vergi vb yükümlülüklerle finanse edebilir.⁸⁸⁹ Vergi hayatın her alanında ferdin karşısına çıkan Benjamin Franklin'in (ö. 1789) ifadesiyle "vergi ölümle birlikte kesin olan iki şeyden biridir".⁸⁹⁰ Verginin gerçek ve tüzel kişilerden ekonomik güçlerine göre alınması adalet ilkesinin gereği ve göstergesidir.

Vergilerle, kamu hizmetleri arasında direkt bir bağ olmadığından, mükellefler ödedikleri vergilere mukabil devletten bir hizmet veya karşılık isteyemezler.⁸⁹¹ Her mükellef devletin sunmuş olduğu hizmetlerde verdiği vergi oranında değil eşit bir şekilde faydalanır. Devlet vergi borcunu ödemeyen kimselerden, yasalardaki mevcut yetkilerini kullanarak zorla alır. Bu yetki sınırsız değildir. Vergileme yöntemi ile kaynaklara zorla el konulmasını, diğer zorunlu transferlerden ayırmak için devletin vergi toplama yetkisi anayasa maddesiyle sınırlandırılmıştır.⁸⁹² Vergiyi devletin halkı sorumlu

⁸⁸⁹ TURHAN, Salih, *Vergi Teorisi ve Politikası*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1998, s.25.

⁸⁹⁰ SAĞBAŞ, vd., *Vergi Teorisi*, s.4

⁸⁹¹ LAUFENBURGER, Henryi, *Vergiler ve Tarihi*, trc. Ragıp Hanyal, Ankara, Kardeş Matbası, 1964, s.3.

⁸⁹² Anayasının 73. Maddesi "Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır. Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır. Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muafık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir." (ARMAĞAN, Servet, *En son değişikliklerle 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 1876, 1921,1924, 1961 anayasalarımızın doğru ve eksiksiz metinleri*, Çağrı Yayınları

tuttuğu diğer yükümlülüklerinden farklı kılan en önemli özelliklerinden biri de mükellef ve kamu oteritesi arasında doğrudan bir karşılığa dayanmamasıdır. Bu anlamda vergi kişilerin karşılığında özel bir fayda sağlamadığı gelir, servet ya da harcama unsurları üzerinden alınan faydasından kimsenin dışlanmadığı ve tüketimde rekabetin olmadığı kamusal mal ve hizmetlerin doğrudan bir bedelidir.⁸⁹³

C. Verginin Unsurları

1. Verginin Konusu ve Vergiyi Doğuran Olay

Kanuni mükellefiyetlerin yöneldiği eşya ve hizmetler, ticari ve hukuki muameleler, ekonomik kıymetler, fiil ve olaylar ve diğer birtakım hususlar verginin konusunu oluşturmaktadır.⁸⁹⁴ Tüm ekonomik değerler verginin konusudur.⁸⁹⁵ Bir şeyin vergiye konu olması fert ve kurumlar arasında bir münasebetin olmasına bağlıdır. Bir şeyin elde edilmesi, kullanılması, tüketilmesi, mübâdelesi, elde bulundurulması gibi münasebetlere mükellefiyet doğurucu olay denir. Bu iki taraflı ilişkide devlet vergi alacaklısı, fert ve kurumlar da vergi borçlusudur.⁸⁹⁶ Vergiyi doğuran olay, vergilendirme işleminin sebep unsurunu oluştururken, mükellefin vergi konuları ile ilişki kurması ile ortaya çıkar.⁸⁹⁷ Ancak vergi borcunu doğuran olayla birlikte idarenin vergi alacağı kesinleşmiş olmaz. Tarh, tebliğ, tahakkuk ve tahsil aşamalarından müteşekkil süreç başlamış olur.⁸⁹⁸

138, İstanbul, 2007, s.146). Bu madde genel itibarıyla 1961 anayasasındaki şekli korunmakla beraber “Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.” gibi yeni fıkralar eklenmiş ayrıca vergi ve benzeri yükümlülüklerin “ancak kanunla” konulsabileceği yolundaki fıkradan “ancak” ibaresi çıkarılmıştır. KUZU, Burhan, *1982 Anayasasının Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1990, s.284

⁸⁹³ SAĞBAŞ, vd. *Vergi Teorisi*, s.4.

⁸⁹⁴ DİKMEN, *Maliye Dersleri*, ss.107- 109; EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.149; ERDEM, vd. *Kamu Maliyesi*, s.81.

⁸⁹⁵ PEHLİVAN, Osman, *Vergi Hukuku*, Trabzon, Celepler Matbaacılık, 2017, s.42; ÇEVİK, Savaş. *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, Konya, Palet Yayınları, 2014, s.71.

⁸⁹⁶ DİKMEN, *Maliye Dersleri*, s.110.

⁸⁹⁷ ÇEVİK, *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, s71.

⁸⁹⁸ PEHLİVAN, *Vergi Hukuku*, s.63.

2. Verginin Tarafları

Verginin alacaklı ve borçlu olmak üzere iki tarafı vardır. Alacaklı taraf kamu otoritesi olan devlettir. Devletle beraber vergilendirme yetkisine sahip, il özel idareleri, belediyeler ve köy gibi kamu tüzel kişiler de vergi alacaklısıdır. Borçlu taraf ise vergiyi vermekle yükümlü olan mükelleftir. Vergi borçlusu olmak için o ülkenin vatandaşı olmak yeterlidir. İktisadî bağları olan ve ülkede yaşayan yabancılar da vergi borçlusu kapsamına girmektedir.⁸⁹⁹ Zekâtın aksine vergide mükellef hem gerçek kişi hem de tüzel kişi olabilir. Zekâtta tüzel kişilerin mükellef olması söz konusu değilse de bu kişilerin kanuni temsilcileri veya ortakları hisseleri oranında mallardan sorumlu olup şartları taşıması durumunda zekât vermektedirler.

3. Verginin Kaynağı

Verginin kaynağı, bağlayıcı olup olmamasına göre asli ve yardımcı kaynaklar olmak üzere ikiye ayrılır. Asli kaynaklar yeni normlar koyan verginin konusunu, mükellefini, oranını etkileyen, vergi idaresinin, mükellefin ve vergi mahkemelerinin uyması gereken kaynaklardır. Yardımcı kaynaklar ise verginin aslını değiştirmeyen, mevcut düzenlemelerin açıklaması niteliğinde olan kaynaklardır.⁹⁰⁰ Asli (birincil/bağlayıcı) kaynaklar anayasa, uluslararası antlaşmalar, kanunlar, tüzükler, kanun hükmünde kararnameler, yönetmelikler, Danıştay'ın içtihadı birleştirme kararları, örf ve adetlerdir. Yardımcı (ikincil/bağlayıcı olmayan) kaynaklar genel tebliğler, yargısal içtihadlar, doktrinler, bağlayıcı olmayan tebliğler, genelgeler ve özelge (mukteza) ve sirkülerlerdir.⁹⁰¹

4. Verginin Matrahı

Verginin üzerinden hesaplandığı değer veya miktara matrah denir. Matrah verginin hesaplanmasında esas alınan fiziki bir ölçü veya ekonomik bir değerdir.

⁸⁹⁹ EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.146.

⁹⁰⁰ BİLİCİ, Nurettin, *Vergi Hukuku*, Ankara, Savaş Yayınevi, 2016, s.22.

⁹⁰¹ ATAR, Yavuz. *Vergi Hukuku*, Konya, Mimoza Yayınları, 2000, ss.11-18; KIZILOĞLU, Şükrü. TAŞ, Metin. *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, Ankara, Gazi Kitabevi, 2013, ss.13-21; ÇEVİK, *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, s.26; PEHLİVAN, *Vergi Hukuku*, s.27.

Örneğin gelir vergisinde gelirin safi tutarı, katma değer vergisinde malın veya hizmetin satış bedeli, emlak vergisinde gayrimenkulün rayiç bedeli, veraset ve intikal vergisinde tereke payının değeri matrahtır.⁹⁰² Vergi matrahının hesaplanmasında uygulana gelen yöntemleri idarece takdir usulü, karineler ve dış belirtiler usulü, götürü usulü ve beyan usulüdür.⁹⁰³ Matrah; spesifik/ miktar esaslı ve advalorem/ değer esaslı olmak üzere iki çeşittir. Vergi konusu olan unsurun ağırlık, sayı, hacim ve uzunluk gibi fiziksel ve teknik özelliklerinin esas alınmasıyla elde edilen matraha “spesifik matrah” denir. Örneğin; motorlu taşıtlar vergisinin, araçların silindir hacmi, yaşı, taşıma kapasitesi, koltuk sayısı gibi teknik özelliklerine göre farklılık gösterdiğinden, spesifik vergi matrahı olarak değerlendirilir. Vergi konusu olan malın ekonomik değerinin esas alınmasıyla alınan matrah da “advalorem matrah” kapsamına girmektedir. Bir gayrimenkulün parasal değeri üzerinden vergisinin hesaplanması advalorem matraha örnektir.⁹⁰⁴

5. Verginin Tarhi

Vergiye doğuran olayın meydana gelmesinden sonra belirlenen matrah üzerinden verginin hesaplanmasına tarh denir. Verginin hesaplanması kanunda belirtilen matrah ve oranlar üzerinden tahsil edilecek vergi miktarının belirlenmesidir. Diğer bir ifadeyle vergi borcunun tespit edilip yükümlü nezdinde miktar ve tutar olarak belirlenmesidir. Modern vergi hukukunda, vergi matrahının belirlenmesi vergi yükümlüsüne ait kanuni bir görevdir. Tarh, matrah belirlendikten sonraki bir işlem olup, matraha kanunen belirtilen vergi tarifesinin uygulanmasından ibarettir.⁹⁰⁵ Beyan usulü tarh, idare tarafından yapılan tek taraflı tarh, karine (dış belirtiler) usulü ve götürü usulü tarh olmak üzere dört tarh çeşidi bulunmaktadır.⁹⁰⁶

⁹⁰² ERDEM vd., *Kamu Maliyesi*, ss.92-95; PEHLİVAN, *Vergi Hukuku*, ss.104-106.

⁹⁰³ Detaylı bilgi için bkz: ERDEM vd. *Kamu Maliyesi*, s.92; PEHLİVAN, *Vergi Hukuku*, s.103.

⁹⁰⁴ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.196; ÇEVİK, *Vergi Hukuku*, s.71.

⁹⁰⁵ EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.165; ERDEM, vd. *Kamu Maliyesi*, s.81; PEHLİVAN, *Vergi Hukuku*, s.115; ÇEVİK, *Vergi Hukuku*, s.73.

⁹⁰⁶ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.207; EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.165; ERDEM, vd. *Kamu Maliyesi*, s.81; PEHLİVAN, *Vergi Hukuku*, s.115; ÇEVİK, *Vergi Hukuku*, s.74.

6. Verginin Tebliği

Vergi yükümlüsünün sorumluluklarını yerine getirebilmesi için tarh işleminden haberdar olması gerekmektedir. Vergi dairesinin vergilendirmeyi ilgilendiren hükümleri yükümlü veya sorumluya bildirmesi işlemine tebliğ denir. Vergi usul kanunun 21. maddesi tebliğ hususunda “*Vergilendirmeyi ilgilendiren ve hüküm ifade eden hususların yetkili makamlar tarafından yükümlüye ya da ceza sorumlusuna yazı ile bildirilmesidir.*” ifadelerine yer verilmektedir.⁹⁰⁷ Vergi tebliği genellikle yazılı yapılırken, posta aracılığı ile ihbarname gönderme, memur aracılığıyla, daire veya komisyonda, elektronik yolla ve nadirden de olsa ilan yoluyla da tebliğ yapılmaktadır. Tebliğ; yükümlülere, yükümlülerin kanuni temsilcilerine ve tüzel kişilerde başkan, müdür veya temsil yetkisine sahip kimselere yapılır.⁹⁰⁸

7. Verginin Tahakkuku

Tahakkuk, tarh ve tebliğ edilen bir verginin ödeme aşamasına gelmesidir. Verginin tahakkuku kesinleştiği anlamına gelmemektedir. Sosyal devlet anlayışında mükellefin kendi adına tahakkuk eden vergiye yasal süre içerisinde itiraz etme hakkı bulunmaktadır. Verginin kesinleşmesi için belirtilen süre içerisinde dava açılmamış veya vergiye itiraz edilmemesi gerekir. Mükellefin beyanlarına dayanan martaha tahakkuk eden vergilerde, mükellefin itiraz hakkı yoktur.⁹⁰⁹

8. Verginin Tahsili

Vergi tahsili doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki şekilde yapılır. Bizzat mükellefin resmi daireye gelerek veya mükellefin adresine gönderilen bir memur

⁹⁰⁷ Vergi Usul Kanunu 21. Madde <http://www.mevzuat.goö.tr/MevzuatMetin/1.4.213.pdf> Erişim tarihi 24.10.2018.

⁹⁰⁸ EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.168; AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.213; ERDEM, vd. *Kamu Maliyesi*, s.96; PEHLİVAN, *Vergi Hukuku*, s.115; ÇEVİK, *Vergi Hukuku*, s.77.

⁹⁰⁹ EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.169; AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.216; ERDEM, vd. *Kamu Maliyesi*, s.97; PEHLİVAN, *Vergi Hukuku*, s.116; ÇEVİK, *Vergi Hukuku*, s.81.

aracılığıyla yapılan tahsil doğrudan tahsil; yükümlüden verginin sorumlusu tarafından kesilmesi ve ilgili daireye yatırılması ise dolaylı tahsil yöntemidir.⁹¹⁰

Mükellef tarafından ödenmesi, iltizam usulü,⁹¹¹ ihale usulü,⁹¹² halk temsilcileri aracılığıyla,⁹¹³ emanet usulü⁹¹⁴ ve pul ya da bandrol yapıştırılarak veya değerli kağıtlar kullanılarak yapılan ödemeler geçmişten günümüze ülkemizde uygulanan tahsil şekilleridir.⁹¹⁵

9. Vergi Tasnifleri

Kamu harcamalarındaki artışa paralel olarak kapsam ve çeşit olarak artış gösteren vergilerin belirli kriterlere göre tasnifi önem arz etmektedir.⁹¹⁶ Sosyal ve ekonomik değişime uygun olarak yeni vergilerin çıkması tabii bir durumdur.

Vergileri farklı tasniflere ayırmadaki amaç, öngörülen iktisadi ve sosyal politikaların gerçekleşmesinde etkin bir araç olan vergiden daha bilinçli bir tarzda yararlanmayı sağlamaktır.⁹¹⁷ Vergi, ekonominin işleyişini nasıl etkilediğini, kişilerin,

⁹¹⁰ EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.169; AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.216; ERDEM, vd. *Kamu Maliyesi*, s.97; PEHLİVAN, *Vergi Hukuku*, s.116; ÇEVİK, *Vergi Hukuku*, s.81

⁹¹¹ İltizam Usulü; vergi toplama hakkının belirli bir bedel karşılığında devletin herhangi bir kişi veya şirkete devretme yöntemidir. Bu yöntemde mültezime açık arttırma usulüyle en yüksek fiyatı veren kişi veya şirkete verilir. (AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.171)

⁹¹² İhale yöntemi; vergi toplama hakkının, toplanan vergiden en düşük oranda pay almayı taahhüt eden kişiye verilmesidir. Bu yöntemde vergi bazı kişi veya şirketler aracılığıyla devletin adına toplanmaktadır. İltizam yöntemi ile arasındaki en önemli fark iltizam'da vergi tahsil hakkı devletten belli bir bedel karşılığında satın alınırken, tahsil hakkı satın alınmadan sadece toplanan vergiden belli bir oranı ihaleyi alan kimsenin almasıdır. Mültezim vergiyi kendi adına toplarken, ihale usulünde devlet adına toplanmaktadır. İltizam'da devlet toplanacak verginin karşılığını peşinen tahsil etmekte, ihale usulünden ise toplanan vergiyi teslim aldıktan sonra üzerinde anlaşılan oranı ödemesidir. (AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.172.)

⁹¹³ Bu yöntemde devletin mali örgütlenmeyi kuramamasından dolayı iltizam ve ihale yönteminin yansırı halk temsilcilerini kullanması şeklindedir. Osmanlı'da vergi toplama işinde imam ve muhtar gibi bazı kimseler kullanılmıştır. (AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.173)

⁹¹⁴ Devletin vergiyi kendi kurmuş olduğu mali örgütlerler aracılığıyla toplaması yöntemidir. Verginin memurlar tarafından toplanması gibi. (AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.173)

⁹¹⁵ EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, ss.170-173; AKSOY, *Kamu Maliyesi*, ss.217-220; ERDEM, vd. *Kamu Maliyesi*, s.97; PEHLİVAN, *Vergi Hukuku*, s.117.

⁹¹⁶ ERGİNAY, Akif, *Kamu Maliyesi*, Ankara, Savaş Yayınevi, 2010, s.103; TURHAN, *Vergi Teorisi ve Politikası*, s.91; PEHLİVAN, Osman, *Kamu Maliyesi*, Trabzon, Murathan Yayınevi, 2011, s. 119.

⁹¹⁷ NADAROĞLU, Halil, *Kamu Maliyesi Teorisi*, İstanbul, 1989, s.322.

hane halkının ve şirketlerin ekonomik kararlarına olan etkisini görmesinin yansırı politikacılara bu etkileri izleme olanağı sağlamaktır.⁹¹⁸

Günümüz vergi sistemindeki vergi çeşitleri yapıları, şekilleri ve nitelikleri bakımından çeşitli gruplara ayrılmaktadır. Vergi ile ilgili kaynaklarda vergileri gruplandırırken esas alınan kriterlere göre tasniflerin farklı isimlerle yapılması olağan bir durumdur.

a. Dolaysız ve Dolaylı Vergiler

Vergilerin dolaylı (vasıtalı) ve dolaysız (vasıtasız) vergiler olarak tasnif edilmesi, eski bir sınıflandırma şeklidir. James M. Buchanan'a göre dolaysız vergiler, ödemenin son olarak tasarlanan kişi üzerine yük olduğu vergilerdir. Dolaylı vergiler ise vergi yükünün yüklenicisi olarak tasarlanan kişinin, üzerindeki yükünü başkalarına devrettiği vergilerdir. Buchanan'ın görüşünde bütün dikkatler ayırımın gerekliliği üzerinde yoğunlaşır. Gerçekte dolaysız vergiler, mükellefin bireysel karakterlerine uyarlanabilir. Oysa dolaylı vergiler, alıcı ve satıcıların durumuna bakılmaksızın işlemler üzerine koyulur.⁹¹⁹ Vergilerin dolaylı (vasıtalı) ve dolaysız (vasıtasız) vergiler olarak ikiye ayrılması genel fiyat seviyesini etkilemesi, nispi fiyatlar üzerindeki etkileri, yansıma ölçütüne ve gelir harcama kriterlerine dayandırılmaktadır.⁹²⁰ Bu vergi çeşidinde kabul gören yansıma ve verimlilik kıstasları önemli yer tutmaktadır.⁹²¹

Türk Vergi Sisteminde dolaylı vergiler tüketimi, dolaysız vergiler ise geliri hedef almışlardır. Gelir vergisi, kurumlar vergisi, emlak vergisi, veraset ve intikal vergisi, motorlu taşıtlar vergisi Türk Vergi Sistemi içerisinde yer alan dolaysız vergilerdir. Mal ve hizmetlerden alınan vergiler, dâhilde alınan katma değer vergisi, ek vergi, taşıt alım vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi, damga vergisi, harçlar, dış ticaretten

⁹¹⁸ SAĞBAŞ, vd. *Vergi Teorisi*, s.21.

⁹¹⁹ BERNARD P. Herber, *Modern Public Finance*, Richard D. Irwin, Inc. Homewood, Illinois, 1983, s.147, Naklen ODABAŞI, Cahit, *Vergileme ve Firma Davranışları: Türkiye Otomobil Piyasası*, Gazi Üniversitesi SBE, İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim, Yüksek Lisans Tezi, Ankara s.37; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s.118.

⁹²⁰ SAĞBAŞ, vd. *Vergi Teorisi*, s.22.

⁹²¹ Detaylı bilgi için bkz: PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, ss.119

alınan vergiler, gümrük vergisi, akaryakıt gümrük vergisi, tek ve maktu vergi, ithalde alınan katma değer vergisi dolaylı vergi kapsamındadır.⁹²²

b. Nakdî ve Aynî Vergiler

Vergilere, vergi ödemede kullanılan araçlara göre bu tarz sınıflandırma yapılabilir. Mal ile ödenen vergiler aynî olup geçmişteki uygulamalarda geniş yer bulmuş, günümüzde genelde harp, deprem gibi belli başlı olağanüstü durumlarda uygulanacak tedbir niteliği taşıyan vergilerdir. Para ile ödenen vergiler ise nakdî vergilerdir.⁹²³

c. Objektif ve Subjektif Vergiler

Objektif vergiler kişisel, ailevi, medeni durumu gibi özelliklerden bağımsız olup, faaliyet ya da işlemler üzerinden alınan vergilerdir. Bu çeşit vergilerde tamamen üretim, ithalat ve tüketim gibi iktisadi unsur göz önünde bulundurulmaktadır. Subjektif vergiler mükellefin ödeme gücüne göre ayarlanan kişiselleştirilebilen vergilerdir. Bu tür vergilerde mükellefin kişisel, ailevi ve bedensel özür durumu göz önünde bulundurulur. Subjektif vergilerde mükellef ile verginin konusu arasında bağlantı varken objektif vergilerde herhangi bir ilişki söz konusu değildir.⁹²⁴

d. Advalorem ve Spesifik Vergiler

Vergi konusunun kıymete dayandığı vergilere advalorem vergiler; büyüklük veya ağırlık miktarına dayandığı vergilere ise spesifik vergiler denir. Advalorem vergiler kıymet üzerinden hesaplanan matrahlardan muayyen oranda alınan vergilerdir. Günümüzde advalorem vergi çeşidi daha yaygındır. Bütün dolaysız vergiler ve katma

⁹²² ÖZTÜRK, Neslihan Aslan, 1990 *Sonrası Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikaları ve Kayıt Dışı Ekonomiyi Önleyici Etkisi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2007, s.18.

⁹²³ LAUFENBURGER, *Vergiler ve Tarihi*, s.27-33; DİKMEN, *Maliye Dersleri*, s.170; SAĞBAŞ, vd. *Vergi Teorisi*, s.27; ERDEM, Metin, vd., *Kamu Maliyesi*, s.98.

⁹²⁴ DİKMEN, *Maliye Dersleri*, s.181; SAĞBAŞ, vd. *Vergi Teorisi*, s.26; ERDEM, Metin vd. *Kamu Maliyesi*, s.99.

değer vergisi advalorem vergiye örnektir. Spesifik vergiler ise vergi konusu eşyanın kilogramı, metre, metreküp gibi maddi hacim ölçülerine göre belirlenen vergilerdir. Motorlu taşıtlar vergisi bu tür vergiye örnek gösterilebilir.⁹²⁵

e. Özel ve Genel Vergiler

Vergi konusunun kapsamı ile ilgili olan bu tasnif, aynı zamanda geniş ve dar tabanlı vergi olarak da isimlendirilmektedir. Genel vergi, bütün vergi matrahlarını kapsayan, hiçbir istisna, muafiyet ve indirim yapılmayan vergidir. Özel vergi ise matrahının sadece belli kısmını vergiye tabi tutan veya genel vergi matrahından istisna, muafiyet ve indirim kabul eden vergilerdir. Gelir ve harcama vergileri genel vergilere, otomobil vergisi ve sadece bazı tüketim mallarından alınan vergiler ise özel vergilere örnektir. Bu taksimde amaç esas alındığında ihracat veya ithalatı sınırlandırmak için alınan vergiler özel vergi, buna karşın tüm mali ve diğer amaçları gerçekleştirmek için uygulanan vergiler ise genel vergileri teşkil eder. Merkezi yönetim tarafından toplanan vergiler genel vergiler, yerel yönetim tarafından toplanan vergiler ise özel vergilerdir.⁹²⁶

f. Kaynağı Bakımından Vergiler

i. Servet (Sermaye) Üzerinden Alınan Vergiler

Servet vergileri, özel mülkiyet hakkının uygulama alanı bulduğu kapitalist ve karma ekonomi düzenine dayalı toplumlara özgü bir vergi türüdür. Servet vergileri geçmiş vergi sistemlerinde önemli bir kaynak iken, günümüzde sağladığı vergi hasılatı düşük olmakla birlikte vergi sisteminde yer almaktadır.⁹²⁷ Bu vergi çeşidinde mükelleflerin vergi ödeme gücü sermaye ve servetleriyle ölçülür. Servet vergisi kendi

⁹²⁵ DİKMEN, *Maliye Dersleri*, s.184; SAĞBAŞ, vd. *Vergi Teorisi*, s.26; ERDEM, Metin vd. *Kamu Maliyesi*, s.99.

⁹²⁶ NADAROĞLU, *Kamu Maliyesi Teorisi*, s.332; SAĞBAŞ, vd., *Vergi Teorisi*, s.26.

⁹²⁷ EDİZDOĞAN, vd. *Kamu Maliyesi*, s.289.

arasında emlak vergisi, motorlu taşıtlar vergisi ve veraset ve intikal vergisi olmak üzere üçe ayrılır.⁹²⁸

ii. Gelir Üzerinden Alınan Vergiler

Gelir, ödeme gücünü gösteren önemli göstergedir. Gelir üzerinden alınan vergiler gelir vergisi ve kurumlar vergisi olmak üzere iki çeşittir. Kişilerin ve kurumların gelirleri üzerinden alınmaktadır. Gelir vergileri kendi arasında sedüler⁹²⁹ ve üniter⁹³⁰ olmak üzere ikiye ayrılır.⁹³¹ Kurumlar vergisi ve gelirler vergisinin konusu aynı olup sadece mükellefleri farklıdır. Gelir vergisinin mükellefi gerçek kişiler, kurumlar vergisi mükellefi ise tüzel kişilerdir.

iii. Gider Üzerinden Alınan Vergiler

Gelir ve servetten alınan vergilerin yanı sıra ülkemizde devlet tarafından alınan bir diğer vergi çeşidi de harcamalar (gider) üzerinden alınan vergilerdir. Bu tür vergiler sadece mal ve hizmet âlimını kapsamaz. Bunların yansıra bir takım hukuki işlemler de bu vergi kapsamına girmektedir. Katma değer vergisi (KDV), özel tüketim vergisi (ÖTV), banka ve sigorta muameleleri vergisi, damga vergisi, harçlar, özel iletişim vergisi, şans oyunları vergisi ve gümrük vergisi harcama vergileri kapsamına giren vergilerdir.⁹³²

⁹²⁸ EDİZDOĞAN, vd. *Kamu Maliyesi*, s.289.

⁹²⁹ Sedüler gelir vergisi; vergiye konu olan gelirlerin kaynaklarına göre tasnif edilip ve her bir sedülerin ayrı ayrı işleme tabi tutulmasını öngören gelir vergisi biçimidir. Mükellef gelir unsurlarından birinde zarar ettiğinde, bu kaleme vergi ödemediği gibi, bu zararı diğer vergi undurlarındanda indirememektedir. EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.282; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s.123.

⁹³⁰ Üniter gelir vergisi, mükellefin her türlü kazanç ve gelirlerini biraraya getirmek suretiyle yükümlü kılan vergilerdir. Vergilendirilecek gelir; mükellefin şahsi, ailevi ve mali durumuna göre asgarigeçim indirimi, başka gelir kaynağından gelen zararların indirimi yapıldıktan sonra bir bütün olarak vergilendirilir. EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.283; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s.124.

⁹³¹ EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.276; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s.121.

⁹³² EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.306; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s.143.

g. Oran Açısından Vergiler

Vergiler oran açısından, tek oranlı (düz oranlı) vergiler, artan oranlı vergiler ve azalan oranlı vergiler şeklinde gruplandırılmaktadır.

i. Tek oranlı vergiler

Tek oranlı vergilerde tahsil edilecek vergi miktarının hesaplanmasında matraha uygulanacak vergi oranı, matrahın artması durumunda hiç değişmeyen vergi tarifesidir. Ortalama vergi oranı matrahın artması halinde dahi aynı kalmaktadır.⁹³³

ii. Artan Oranlı Vergiler

Artan oranlı vergiler, vergi matrahının artmasıyla birlikte vergi oranının da değişiklik gösterdiği tarifiedir. Diğer bir ifadeyle her gelir dilimi için daha yüksek vergi oranı uygulamasıdır. Basit (sade) artan oran, dilim (kademeli) usulü, gizli artan oran ve çifte artan oran olmak üzere dört şekilde uygulanmaktadır.⁹³⁴

iii. Azalan Oranlı Vergiler

Vergi matrahının artmasıyla birlikte vergi oranın düştüğü tarifiedir. Bu tip vergi tarifeleri uygulanırken, matrah belli miktardan başlayarak belli bir orandan sonra artmaktadır, matrahtaki bu artışa mukabil tahsil edilecek vergi oranı azalmaktadır. Anonim, komandit ve limited şirketlerin mukavelelerinden alınan damga vergi azalan oranlı vergilere örnek teşkil edebilir.⁹³⁵ Türk Vergi Sisteminde devlet tarafından tahsil edilen vergiler Tablo 2’de gösterildiği gibidir.

⁹³³ AKSOY, Şerafettin. *Kamu Maliyesi* s.252; EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.306; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s.107.

⁹³⁴ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.252; EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.161; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s.107.

⁹³⁵ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.263; EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.162; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s.113.

Tablo 2: Türkiye’de Devlet Tarafından Tahsil Edilen Vergiler⁹³⁶

Gelir Üzerinden Alınan Vergiler	Gelir Vergisi
	Kurumlar Vergisi
Harcama Üzerinden Alınan Vergiler	Katma Değer Vergisi
	Özel Tüketim Vergisi
	Özel İletişim Vergisi
	Şans Oyunları Vergisi
	Damga Vergisi
	Gümrük Vergisi
Servet Üzeinden Alınan Vergiler	Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi
	Emlak Vergisi
	Motorlu Taşıtlar Vergisi
	Veraset ve İntikal Vergisi

III. NEGATİF GELİR VERGİSİ

A. Tarihsel Süreç

NGV ilk defa George Stigler tarafından 1946 yılında, yoksulluğun azaltılmasında verimliliğin azalmasına ve ekonomide sapmalara yol açan asgarî ücret uygulaması yerine gelirleri düşük olan kişilere belirli bir gelir seviyesinin altında ödemenin yapılacağı bir gelir vergisi olarak önerilmiştir.⁹³⁷ Bu kavram 1962 yılında “*Capitalism and Freedom*” adlı kitabında Milton Friedman tarafından yeniden gündeme getirilmiştir.⁹³⁸ Friedman, yoksulluğun azaltılmasında “tamamen mekanik bir temele dayanan” NGV’yi önermiştir.⁹³⁹

⁹³⁶ BİLİCİ, Nurettin, *Vergi Hukuku*, Ankara, Seçkin Yayınevi, 8. Baskı, 2004, çalışmasından araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

⁹³⁷ KARGI, Veli, *Negatif Gelir Vergisi (Türkiye için Model Denemesi)* (basılmamış doktora tezi), Adana, Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi SBE, 1986, s.48.

⁹³⁸ Milton Friedman için bkz. ULUTAN, Burhan, *İktisadî Doktrinler Tarihi*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1978, s. 509.

⁹³⁹ AKTAN, Coşkun, Can (ed.), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002. <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/dorduncu-bol/aktan-vural-yoksulluk-oneriler.pdf>. Erişim Tarihi:11.07.2018; TEMÜR, Yusuf. *Refah Devleti Kapsamında Negatif Vergi ve İslâm Ekonomisinde Zekât Müessesesi*, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, VI, S.12, s.2, <http://dergipark.goö.tr/download/article-file/336923> Erişim Tarihi: 11.07.2018; KARABACAK, Yakup. *Sosyal Politika Aracı Olarak Vergilemenin İşlevleri: Türkiye Örneği*, İstanbul Üniversitesi

NGV 1974 yılında İktisadi İş birliği ve Gelişme Teşkilatı “Organisation for Economic Co-operation and Development” (OECD)⁹⁴⁰ bünyesinde bulunan üye ülkelere önerilmiştir. Pilot bölge olarak Amerika ve İngiltere’de uygulanmıştır. NGV, Amerika’da “Kazanılmış Gelir Vergi İndirimi / Earned Income Tax Credit” adıyla fakirliği önlemeye yönelik, ücretliler, küçük işletmeciler, ziraatla uğraşanlar fakir kimselere uygulanmıştır. Yıllık kazancı belli bir limitin altında kalan, düşük gelirli ailelere beyanları esas alınarak, geri ödenen nakit yardım uygulaması usulüyle uygulanmıştır. NGV sonraki yıllarda Amerika ve İngiltere’de “Aile İndirimi/Family Credit, Çocuk İndirimi/Child Credit ve Çalışan Ailelerin Vergi İndirimi/ Working Families’ Tax Credit isimleri adı altında uygulanmıştır.⁹⁴¹

Ülkemizde negatif gelir vergisi adı altında olmasa bile devlet gelirlerinin bir kısmını ihtiyaç sahiplerinin asli gereksinimlerini karşılamak üzere finanse etmektedir. Amerika ve İngiltere’de negatif gelir vergisi adı altında bu yardımlar ülkemizde ileride görüleceği üzere Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde aynî ve nakdî yardımlar ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmaktadır.

B. Negatif Gelir Vergisinin Amacı

NGV’nin amacı dünya üzerinde var olan az gelişmiş ülkelerde %40 ile %80 arasında bir oranda değişen, gelişmiş ülkelerde %40’larda seyreden yoksulluk oranını düşürmek, asgarî yaşamını idame ettirmek için gereken standartlardan yoksun kalan bireylerin sayısını azaltmak veya en azından asgarî yaşam gereksinimlerini temin edip daha insanca bir yaşam sürdürmelerini sağlamaktır. NGV toplumdaki gelir dağılımını devlet eliyle, ürettiği mal ve hizmetleri indirimli fiyatlarla veya ücretsiz bir şekilde ya da nakdî yardım yapmak suretiyle fakirlere sunması yoluyla adil bir gelir dağılımı yapmayı

İktisat Fakültesi Mecmuası, İstanbul, 2012, S.62 s.228.
<https://search.proquest.com/docview/1459227676?pq-origsite=gscholar> Erişim Tarihi: 30.11.2018

⁹⁴⁰ Merkezi Pariste bulunan örgüt 30 Eylül 1961 tarihinde; Demokratik yapılara ve piyasa ekonomisine sahip 36 ülkenin küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve yönetim sorunlarını çözmek ve bu sürecin fırsatlarından faydalanmak amacıyla ülkemizde kurucu üye olarak arasında bulunduğu toplam 36 ülke tarafından kurulmuştur. Detaylı bilgi için bkz.: <http://www.oecd.org/about/history/> Erişim Tarihi: 30.11.2018.

⁹⁴¹ KARABACAK, *Sosyal Politika Aracı Olarak Vergilemenin İşlevleri*, S.62 s.228; TEMÜR, *Refah Devleti Kapsamında Negatif Vergi*, VI, S.12, s.3.

hedeflemektedir. Bu bağlamda NGV, vergi ve sosyal güvenlik sistemi içerisinde var olan mali garantileri gelir vergisi sistemi içinde toplayarak, vergi ve sosyal transferlerin etkilerini birleştirerek, adil bir şekilde gelirin yeniden dağıtılmasına yardımcı olmayı amaçlamaktadır.⁹⁴²

C. Negatif Gelir Vergisinin Olumlu Yönleri

NGV'nin avantajları yoksulluğun azaltılmasındaki başarısı ile alternatif refah politikalarına kıyasla daha az maliyetli bir araç olmasında tezahür etmektedir.⁹⁴³ Bu da vergi mükelleflerinin sistemi sahiplenmesine ve vergi ödemedeki samimiyetlerine bağlıdır. NGV yardımı ihtiyaç duyan kişilere destek olmakta ve bu kesimin (açlık sınırı ile yoksulluk sınırı arasında belirlenir) seviyesine yakın bir gelire sahip olmalarını sağlamaktadır. Yoksul olmayan hane halkının çok büyük bir kısmını kapsamına alan asgarî ücret uygulaması şeklinde belirlenen ücretin aksine NGV, en fazla ihtiyaç duyan yoksul kesime vergi sübvansiyonu sağlamaktadır.⁹⁴⁴

Bu sistemde, kişi ve hane halkının sahip olduğu varlık ve serveti tespit etmeye çalışmadan kendi beyanıyla herkese fon tahsisinin yapılması kapsamlı bir sosyal güvenlik açısından herkesin yararlandırılması anlamına gelmektedir. Bu tahsisatın önemli bir düzeye ulaşması halinde mutlak yoksulluğun azaltılmasının mümkün olabileceği görüşü benimsenmektedir.⁹⁴⁵

Friedman, toplumsal birliğin önemini vurgulayarak önerdiği negatif gelir vergisinin toplumun, kamu fonlarına katkıda bulunanlar ve bu fonlardan destek alanlar olmak üzere iki sınıfa bölünmesini önleyeceğini ileri sürmüştür.⁹⁴⁶ Negatif gelir vergisi,

⁹⁴² KARGI, *Negatif Gelir Vergisi*, s.125.

⁹⁴³ AKTAN, VURAL, *Yoksullukla Mücadele ve Negatif Gelir Vergisi Önerisi*, s.1-13; KABASAKAL, Öner, *Gelir Dağılımını Düzenleyen Araç Olarak Negatif Gelir Vergisi*, Yeni Türkiye Dergisi, Y.1995, S.6, s. 187; KARGI, *Negatif Gelir Vergisi*, s.126.

⁹⁴⁴ AKTAN, VURAL, *Yoksullukla Mücadele ve Negatif Gelir Vergisi Önerisi*, s.7; KARAMAN, Doğan. *Yoksulluk ve Ekonomik Eşitsizlikle Mücadelede Negatif Gelir Vergisi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Maliye Anabilim Dalı), (basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir,1998. s.86.

⁹⁴⁵ AKTAN, VURAL, *Yoksullukla Mücadele ve Negatif Gelir Vergisi Önerisi*, s.7; KARAMAN, *Yoksulluk ve Ekonomik Eşitsizlikle Mücadelede Negatif Gelir Vergisi*, s.86.

⁹⁴⁶ FRIEDMAN, Milton, *Capitalism and Freedom*, Chicago, The University of Chicago Press, 1980, s.123; AKTAN, VURAL, *Yoksullukla Mücadele ve Negatif Gelir Vergisi Önerisi*, s.7.

yaşlı, hasta, özürlü veya başka bir şekilde dezavantajlı durumda bulunan kişilere yapılan ödemelerde ayrımcılık yapmaz. Düşük gelire sahip olmak sistemden yararlanmak için geçerli sebep olarak görülmüştür.⁹⁴⁷ Sahip olunan eksiklikler ve özürlü olmak gibi ikincil ve keyfi gerekçeler yerine yoksulluğa yol açan tek bir faktörü, yani yetersiz geliri hedef almaktadır. Bu sistemde NGV'nin yol açtığı refahın mükelleflere yüklediği maliyet de açık ve belirlidir.⁹⁴⁸ NGV, piyasaya yönelik mevcut programlarla çalışan fakirlere sağlanan desteğin aynısını temin etmeyi amaçlayan bir mali araçtır. Çalışma piyasasında hali hazırda uygulanan asgarî ücret gibi katı uygulamaların yerine kullanılabilen, nominal ücretlerin dondurulmasına ve enflasyona gerek duyulmaksızın reel işgücü maliyetlerinin azalmasına yol açacağı için düşük ücretlerle çalışan kesimin gelirlerini azaltmaksızın fazla istihdamın yaratılmasını sağlayacaktır.⁹⁴⁹

NGV'nin mevcut pozitif vergi sistemine entegre edilmesi halinde uygulama maliyetleri azaltılırken sistemin verimliliği artırılabilir. Refah uygulamalarını idare eden geniş hacimli bürokrasi vergi-transfer politikalarını düzenleyen bir vergi idaresi ile yer değiştirmektedir. Bilgi akışını sağlamaya yönelik ölçek ekonomisinin oluşması nedeniyle kamu politikalarının etkinliği artmakta ve denetimin güçlü olması koşuluyla, herkes vergi beyannamesini doldurmakla yükümlü olacağından vergi kayıp ve kaçığını da azaltabilecektir. NGV'de çok fazla sayıda ve karmaşık yapıdaki refah program ve uygulamalarının yerini basit bir sistem alır. Bürokrasiyi azaltarak idari maliyetlerin azalmasının yanı sıra refahın etkin ve tam olarak dağıtılmasını sağlayacağı düşünülmektedir.⁹⁵⁰

Uygulayıcıların da her kesimi kuşatan bir şekilde kişisel, bölgesel, ulusal, uluslararası ve hatta küresel düzeyde resmi ve özel kuruluşlar ve sivil toplumların sisteme dâhil olması sağlanmalıdır. Yoksullukla mücadele çerçevesinde ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal yöntemlerin yanı sıra tüm uygulayıcıların da birlikte yer alması,

⁹⁴⁷ KABASAKAL, *Gelir Dağılımını Düzenleyen Araç Olarak Negatif Gelir Vergisi*, s. 187; KARAMAN, *Yoksulluk ve Ekonomik Eşitsizlikle Mücadelede Negatif Gelir Vergisi*, s.86.

⁹⁴⁸ AKTAN, VURAL, *Yoksullukla Mücadele ve Negatif Gelir Vergisi Önerisi*, s.9; ÖNCEL, *Negatif Gelir Vergisi*, s.6.

⁹⁴⁹ AKTAN, VURAL, *Yoksullukla Mücadele ve Negatif Gelir Vergisi Önerisi*, s.9

⁹⁵⁰ AKTAN, VURAL, *Yoksullukla Mücadele ve Negatif Gelir Vergisi Önerisi*, s.9; KABASAKAL, *Gelir Dağılımını Düzenleyen Araç Olarak Negatif Gelir Vergisi*, s. 187.

sorunu ortadan kaldıramasa dahi öngörülebilir asgarîseviyelere çekilmesini olası kılacaktır.⁹⁵¹

D. Negatif Gelir Vergisinin Olumsuz Yönleri

NGV'nin dezavantajı iktisadi kaynaklardaki mevcut olan yetersizliktir. Transfer yapılacak düşük gelirli ailelere yeterli düzeyde gelir sağlamak amacı ile maliyetlerin artırılması, transfer yapılan kimselerde çalışma şevk ve isteğini olumsuz yönde etkileyebilir. Bu sistemde yapılan nakit transferi her zaman avantaj sağlamayabilir. NGV'nin insanların çalışma zorunluluklarını ortadan kaldırma ihtimali kişileri çalışmadan gelir elde etmeye teşvik noktasında dezavantaja dönüşebilir. İnsanlara asli ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan bu transferler kişilerin asli ihtiyaçların öteleyerek ikincil ihtiyaçlara yönelmeleri söz konusu olabilir. Bu sistemde ihtiyaç sahiplerine yeterli bir gelir düzeyini sağlarken, vergi oranlarının mevcut düzeyinin korunması veya marjinal vergi oranının düşük tutulması kaynak bakımından sorun ortaya çıkarmaktadır. Bu problemin çözülmesi için ya marjinal vergi oranlarının artırılması veya sistemden yararlananlara daha az destek sağlanması gerekmektedir. Ortaya çıkan maliyetin vergi mükelleflerine yansıtılması durumunda artan vergiler çalışma şevk ve isteğini azaltacaktır. Bu tasarruf ve yatırımların azalmasına neden olacağından iktisadi büyüme yavaşlayacak ve istihdam olanakları azalacaktır.⁹⁵²

NGV uygulamasında esas alınan birim ailedir. Fakat hangi ailenin kriter olarak alınacağı konusunda bir uzlaşma söz konusu değildir. Anne, baba ve iki çocuktan oluşan çekirdek ailenin temel alınması durumunda, çocuksuz aileler, tek ebeveynli ailelerin, bu sisteme nasıl entegre edileceği net değildir.⁹⁵³ Yapılacak nakit transfer miktarının belirlenmesi ve bunun aile ile ilişkilendirilmesi için herkesin üzerinde uzlaşabileceği

⁹⁵¹ AYDIN, Murat, TÜRGAY Timur, *Yoksullukla Mücadelede Vergi Politikası ve Türkiye*, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2011, XVI, S.1, s.250.

⁹⁵² AKTAN, VURAL, *Yoksullukla Mücadele ve Negatif Gelir Vergisi Önerisi*, s.10; KABASAKAL, *Gelir Dağılımını Düzenleyen Araç Olarak Negatif Gelir Vergisi*, s. 187

⁹⁵³ KABASAKAL, *Gelir Dağılımını Düzenleyen Araç Olarak Negatif Gelir Vergisi*, s. 186

objektif bir kriter bulmak zordur. Benzer bir şekilde aile büyüklüğü ile transferi arasındaki bağlantıyı tesis edecek objektif bir ölçüt geliştirmek de kolay değildir.⁹⁵⁴

Kayıt dışı ekonominin büyük olduğu ve beyan sisteminin iyi işlemediği ülkelerde gayri safi gelirin belirlenmesinde güçlüklerle karşılaşılacaktır. Bu ülkelerde aile gelirinin belirlenmesinde kriter olarak yıllık gelir esasının kabul edilmesi durumunda NGV transferine hak kazanamayan aileler bu gelirden bir yıl mahrum kalacakları için sistemden beklenen yararın azalması anlamına gelmektedir. Ayrıca aylık beyan esasının kabulü halinde ise programın maliyeti artacağından kamu bütçesi ve maliyesi üzerinde olumsuz yansımalar ortaya çıkacaktır. Çünkü bir ailenin brüt geliri yıldan yıla, aydan aya ekonomik dalgalanmalardan etkilenecek farklılık gösterebilir. Bu durumun sisteme menfi olarak yansımaları olacaktır.⁹⁵⁵

NGV sosyal güvenlik sistemleri olmayan veya yeterli olmayan ülkeler için yoksulluğun azaltılmasına yönelik iyi bir çalışma olabilir. Ancak bu açıdan belli bir mesafe kaydeden ülkelerde, transferlerin mevcut sosyal programlarla yoksul kesime sağlanan transferlerden düşük kalması durumunda sistemin uygulamaya konulması kamuoyunun tepkisini çekecek ve uygulama sınırlı kalacaktır.⁹⁵⁶

Bu sistemde, kişisel gelirlerde artışa yol açtığı ölçüde çalışma şevk ve isteğini azaltabilir. Bu sistemi bir araç olarak görüp, refah düzeylerini artırmak isteyenlerin yoğun bir şekilde talepte bulunmalarına yol açma ihtimali de gözardı edilmemelidir. Vergi yükünde ortaya çıkacak bir miktar artışın yanı sıra sistemin genişlemesine yönelik baskıların yoğunlaşmasına da neden olacaktır.⁹⁵⁷

NGV sisteminde işsizler gibi geliri belli bir seviyesinin altında kalan çalışanlarda faydalanmaktadır. Sistem çalışan ihtiyaç sahipleri için avantaj olarak gözükmektedir. Devletten yardım alan çalışanların ücretlerinin işverenler tarafından aşağı çekebilme ihtimalleri vardır. Günümüzde devletten SGK desteği almak için çalışanların işine son verip, Türkiye İş Kurumu'ndan (İŞKUR) işçi talep eden firmaların bulunması bu

⁹⁵⁴ AKTAN, VURAL, *Yoksullukla Mücadele ve Negatif Gelir Vergisi Önerisi*, s.10.

⁹⁵⁵ KABASAKAL, *Gelir Dağılımını Düzenleyen Araç Olarak Negatif Gelir Vergisi*, s. 186

⁹⁵⁶ AKTAN, VURAL, *Yoksullukla Mücadele ve Negatif Gelir Vergisi Önerisi*, s.11; KABASAKAL, *Gelir Dağılımını Düzenleyen Araç Olarak Negatif Gelir Vergisi*, s. 186

⁹⁵⁷ KABASAKAL, *Gelir Dağılımını Düzenleyen Araç Olarak Negatif Gelir Vergisi*, s. 186.

eleştiriyi destekler niteliktedir. NGV sisteminin dezavantajlarından biri de tüketimi arttırma ihtimalidir. Gelir arttıkça tüketimin arttığı bir gerçektir. Bu sistemle gelir elde eden kesim ötelediği ihtiyaçlarını gidermeye yönelecektir. Her ne kadar ekonomiye pozitif etkisi olsa da devlete ekstra bir yük getireceğinden dezavantaj olarak görülebilir.

Bu sistemde asgarî düzeyde aynî veya nakdî yardımları yapabilmek, refah seviyesi yerinde olan kimselerden tahsil edilen vergi oranlarını arttırmak gerekir. Bu da ihtiyaç sahiplerinin üzerindeki vergi oranları azaltılırken, orta seviyede gelire sahip bireyler üzerindeki vergi yükünün artması anlamına gelmektedir. Bu durum NGV'ye dezavantaj olarak yansımaktadır.⁹⁵⁸

NGV, yoksulluk sınırı altında olan ailelerin gelirlerini artıran ve kişiye transfer edilen geliri dilediği gibi kullanmayı öngören bir sistemdir. Kişi gelir imkanlarını artırarak, eğitim, sağlık koşullarının ve yaşam standartlarının düzelmesine etki etmektedir. Beşerî sermayenin gelişmesine yol açtığı ölçüde yoksullukla mücadelede etkin araçlarından biri olmaya aday bir mali araçtır. Bu sistem doğru kullanıldığı takdirde gelir dağılımının daha adaletli olması ve insanları hak ettikleri yaşam standartına yaklaşmasında önemli bir rol oynayacaktır.

E. Günümüzde Negatif Gelir Vergisi Uygulamaları

Günümüzde NGV olarak direkt isimlendirilmese dahi aynı amaca hizmet eden bu kapsamda değerlendirilebilecek programlar bulunmaktadır. Bu programlar düşük gelirli çalışan veya çalışmayan bireylerin gelirlerini arttırmaya yönelik uygulamalardır. Bu uygulamaları üç ana kategoride tasnif etmek mümkündür. Birincisi; çocuklu ailelere çocuklar için yapılan gelir ve istihdamdaki statüden bağımsız olarak verilen genel desteklerdir. İkincisi işsizlik sigortası, emeklilik maaşı gibi bireylerin istihdam edilme ve istihdam esnasında sağladığı katkıya göre verilen sosyal sigorta destekleridir. Son olarak barınma, sağlık, asgarî gelir, engelli, hamile kadınlar, tek ebeveynli aileler gibi ortalama

⁹⁵⁸ TEMÜR, *Refah Devleti Kapsamında Negatif Vergi*, VI, S.12, s.3.

mal varlığına bağlı olarak verilen desteklerdir.⁹⁵⁹ Kamu gelirlerinden bir kısmını üst gelire sahip kesimden alt gelirliilere doğru transfer niteliği taşıyan refah uygulamaları çerçevesinde doğrudan ve dolaylı negatif gelir vergisi özelliği içeren bazı uygulamalar şunlardır.⁹⁶⁰

1. Dünyadaki Negatif Gelir Vergisi Uygulamaları

a. AsgarîGeçim İndirimi

Asgarîgeçim indirimi, bireylerin veya ailelerin ihtiyaçlarını asgarîdüzeyde sürdürebileceği en az gelir miktarının vergi dışı bırakılması şeklinde yansımaktadır. Asgarîgeçim indirimi yöntemi negatif gelir vergisi şeklinde de uygulanmaktadır. Bu indirimin en rahat uygulanabileceği sistem kişisel gelir vergisi uygulanan sistemlerdir. Bireylerin vergi ödeme güçlerinin hangi gelir düzeyinden başladığını gösteren asgarîgeçim miktarının belirlenmesi ve vergi dışı bırakılmasıdır. Alt gelir gruplarının vergi yükünü düşürerek gelir dağılımını düzeltici yönde etki sağlayacağı ümit edilmektedir. İktisadi iş birliği ve gelişme teşkilatı bünyesinde bulunan ülkelerde miktar ve yöntem bakımından farklılıklar olmakla birlikte tüm gelir gruplarını hedefleyen asgarîgeçim indirimi uygulaması bulunmaktadır.⁹⁶¹ Asgarîgeçim indirimi farklı şekillerde uygulanmaktadır. Bu uygulamaların bazıları şunlardır:

Günümüzde yaygın kullanılan bu yönteme göre, asgarîgeçim indirim tutarı mükellefin gelirinden düşülmekte ve gelirin kalan kısmı vergilendirilmektedir. Bir diğer uygulama olan dekont sisteminde önce mükellefin vergi matrahı üzerinden indirim

⁹⁵⁹ ŞENER, Ülker, *Yoksullukla Mücadelede Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım Mekanizmaları ve İş Gücü Politikaları*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Ankara, 2010, s.4.

⁹⁶⁰ GÜNAYDIN, İhsan, YILDIZ, Barış. *Vergi Politikası ile Yoksulluk Azaltılabilir mi?* Global Journal of Economics and Business Studies (GJEBS), Küresel İşletme Çalışmaları Dergisi, Bahar 2016, V, S.9, s. 92.<http://denetimakademisi.com/wp-content/uploads/2017/07/VERGİ-POLİTİKASI-İLE-YOKSULLUK-AZALTILABİLİR-Mİ.pdf> Erişim Tarihi: 12.12.2018

⁹⁶¹ SARAÇOĞLU, Fatih, *Asgarî(En Az) Geçim İndiriminin Vergi Ödeme Gücünün Kavranması Açısından Önemi ve Türkiye’de Uygulama Açısından Gelişimi*, Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi, S.33-34, s.124. <https://docplayer.biz.tr/158887-Asgari-en-az-gecim-indiriminin-vergi-odeme-gucunun-kavranmasi-acisindan-onemi-ve-turkiye-de-uygulama-acisindan-gelisimi.html> Erişim Tarihi: 12.12.2018; GÜNAYDIN- YILDIZ, *Vergi Politikası ile Yoksulluk Azaltılabilir mi?* s.92; TEMÜR, *Refah Devleti Kapsamında Negatif Vergi*, VI, S.12, s.7.

yapılmadan vergisi hesaplanmakta sonra kişisel-ailevi durum dikkate alınarak hesaplanan asgarîgeçim indirim miktarı bu vergiden düşülerek mükellefin ödemesi gereken vergiye ulaşılmaktadır. Asgarîgeçim indirimi sistemi ile dolaylı bir bağlantısı olan bölme (katsayı) sisteminde ailenin geliri birey sayısına bölünerek vergilendirilmekte, böylece aile artan oranlı tarife yüzünden üst gelir dilimlerine çekilmektedir. Böylece yüksek oranda vergilendirilmenin önüne geçilmektedir.⁹⁶²

b. Artan Oranlı Gelir Vergisi Tarifesi

Bu tarife ile artan oranlı bir vergileme sisteminde düşük orandan başlama, asgarîücreti vergi dışı bırakma ve asgarîücrette bazı indirimler yapılmasına olanak tanıma gibi uygulamalarla alt gelir grubundakilerin kullanılabilir likit gelirlerini arttırmak hedeflenmektedir. Bu uygulamalar aile ve çocuk yardımları, işsizlik sigortası, negatif gelir vergisi ve gelir vergisi indirimleri gibi birçok ek uygulama ile desteklenmektedir. Uygulamanın başarılı olabilmesi için muafiyet, istisna ve indirimlerden yararlananların ağırlıklı olarak üst gelir grubundan olmaması gerekir.⁹⁶³

c. Vergi İndirimi:

Vergi indirim sistemi belirli bir para miktarının vergi yükümlülüğü kapsamından çıkarılması veya dezavantajlı kesimlere sağlanan gelir transferi ile çalışmaları karşılığında gelirlerinin arttırılmasını sağlayan negatif gelir vergisi ile temel gelir uygulamalarının bazı özelliklerini bünyesinde barındıran bir sistemdir. Vergi indirimleri hedef kitlesi çocuklu aileler, kimsesiz çocuklar, yaşlılar, engelliler ve düşük gelirli aileler gibi dezavantajlı gruplardır. Desteğe ihtiyaç duyan bu kesimleri gelir testine tabi tutarak sisteme dâhil etmektedir. Bu sistemin bariz faydası programın bir ömür sürmesi nedeniyle yoksullukla mücadelede etkin bir rol üstlenmesidir.⁹⁶⁴

⁹⁶² ŞEN, Hüseyin, SAĞBAŞ, İsa. *Vergi Teorisi ve Politikası*, Ankara, Kalkan Ofset, 2015, ss. 239-242; GÜNAYDIN, YILDIZ, *Vergi Politikası ile Yoksulluk Azaltılabilir mi?* s.92.

⁹⁶³ GÜNAYDIN, YILDIZ, *Vergi Politikası ile Yoksulluk Azaltılabilir mi?* s.93; TEMÜR, *Refah Devleti Kapsamında Negatif Vergi*, VI, S.12, s.7.

⁹⁶⁴ GÜNAYDIN, YILDIZ, *Vergi Politikası ile Yoksulluk Azaltılabilir mi?* s.93; TEMÜR, *Refah Devleti Kapsamında Negatif Vergi*, VI, S.12, s.7.

d. Çalışanlara Uygulanan Vergi İndirimi

Çalışan ve düşük gelir elde edenlere gelirlerini arttırma fırsatı veren, kazancı vergiden muaf tutan, sigorta prim ödemesi gerektirmeyen, çocuksuz evlerin de faydalanabileceği bir uygulamadır. İndirimden faydalanmak isteyenlere belli bazı şartlara ve yaşa göre en az çalışma zamanı ile yetinilebilmekte ve sistemden faydalananlar bu şartlara göre NGV bağlamında net bir gelir seviyesine ulaşmaktadırlar.⁹⁶⁵

e. Eğitim ve Sağlık Vergi İndirimleri

Eğitim ve sağlık vergi indirimleri bireysel veya kurumsal şekilde uygulanabilmektedir. Bireysel vergi indirimlerinde, kişisel kullanımlarında, şahısların kendi çocukları adına yaptıkları eğitim ve sağlık harcamaları için yapılan vergi indirimleridir. Bağış vergi indirimleri ise, özel okullara kâr amacı olmaksızın burs veren bireysel veya tüzel vergi mükelleflerine yapılan vergi indirimidir.⁹⁶⁶

f. Gönüllü Nakit Gelir Desteği

Asgarîgelir desteği, geliri belli bir seviyenin altında kalan tüm vatandaşlara devlet tarafından yapılacak düzenli, nakit gelir transferleridir. Asgarînakit gelir desteği sosyal politikaların sadece çalışan bireyler ve çeşitli sebeplerle çalışmayan bireylerin de göz önüne alınarak, vatandaşlık prensibi üzerinden verilmesi öngörülen bir haktır. Asgarînakit gelir programları yardımların hedef kitlesi, verilme şartları ve miktarı açısından ülkeden ülkeye çeşitlilik gösterir.⁹⁶⁷

⁹⁶⁵ GÜNAYDIN, YILDIZ, *Vergi Politikası ile Yoksulluk Azaltılabilir mi?* s.94; TEMÜR, *Refah Devleti Kapsamında Negatif Vergi*, VI, S.12, s.7.

⁹⁶⁶ GÜNAYDIN, YILDIZ, *Vergi Politikası ile Yoksulluk Azaltılabilir mi?* s.94; TEMÜR, *Refah Devleti Kapsamında Negatif Vergi*, VI, S.12, s.7.

⁹⁶⁷ TEMÜR, *Refah Devleti Kapsamında Negatif Vergi*, VI, S.12, s.8.

g. Mikro Kredi

Mikro kredi, aşırı yoksul insanlara öncelik vermek üzere, gelir getirici bir faaliyette bulunmalarını sağlamak amacıyla verilen küçük bir sermayeyi ifade etmektedir. Bu sistemde bireyler ihtiyaç sahibi olma durumlarına göre mikro kredi alma imkânına sahiptirler.⁹⁶⁸

2. Türkiye'deki Negatif Vergi Uygulamaları

Ülkemizde ihtiyaç sahiplerine devlet tarafından yapılan sosyal yardımlar NGV kapsamında değerlendirilebilir. Kamu sosyal yardımları, belirli aralıklarla düzenli olarak verilen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonundan (SYDTF) ayrılan kaynaklar ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) tarafından müteveli heyetlerin kararına göre verilen yardımlar şeklinde iki grupta sınıflandırılabilir. Bu yardımlar zekât sarf yerlerinde olduğu gibi kurallı, düzenli ve belli kriterlere göre yapılmaktadır. Bu yardımların kamu tarafından yapılması faydalanan kimselerde minnettarlık hissetme duygusunu düşüren, verenler açısından da devletin verdiği bir hak olarak görülmesi itibarıyla, hak ve adalet temelli yardımlardır.⁹⁶⁹

Bireysel veya özel sosyal yardımlaşma kurumları tarafından yapılan yardımların düzenli olmaması, faydalanan kimselerin belirsiz olması, müteveli heyetlerin keyfiyetine bırakılması, basın ve sosyal medyada yapılan reklamlardan dolayı hem lütuf hissi hem de minnettarlık duygusu oluşturma ihtimali olan yardımlardır. Türkiye'de Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü bünyesinde uygulanan NGV kapsamında değerlendirilebilecek sosyal yardımları şunlardır: aile yardımları, eğitim yardımları, engellilere yönelik yardımlar, özel amaçlı yardımlar, sağlık yardımları ve yabancılara yönelik yardımlar şeklinde sınıflandırmamız mümkündür.⁹⁷⁰

Aile yardımları kapsamında gıda, barınma, sosyal konut proje, yakacak, dullara yönelik yapılan nakdî yardımlar, muhtaç asker ailelerine yapılan yardımlar, öksüz ve yetim yardımları, doğum yardımlarını sayabiliriz. Eğitim yardımları kapsamında eğitim

⁹⁶⁸ TAŞÇI, Faruk, *Yoksulluğa ve Yoksullara Dönük Ahlak Yaklaşımları*, s.493. <http://dergipark.goö.tr/download/article-file/9063> Erişim Tarihi: 12.12.2018.

⁹⁶⁹ TEMÜR, *Refah Devleti Kapsamında Negatif Vergi*, VI, S.12, s.7.

⁹⁷⁰ <https://sosyalyardimlar.aile.goö.tr/sosyal-yardim-programlarimiz> Erişim Tarihi: 12.12.2018

materyal yardımları, miktarı ve oranı zaman ve mekana göre değişkenlik arzeden şartlı eğitim yardımları, öğle yemeği yardımları, ücretsiz ders kitabı yardımları, öğrenci taşıma barınma ve iâşe yardımları, engelli öğrencilerin ücretsiz taşıma yardımları, öğrenciler için yurt yapımlarını saymak mümkündür. Engellilere yönelik yardımlar kapsamında yapılan yardımlar ise yaşlılık aylığı, engelli aylığı, engelli yakını aylığı, evde bakım yardımı sıralanabilir. Özel amaçlı yardımlar işsizliğin ve yoksulluğun belirgin olduğu bölgelerde aşevleri yardımları, afet- acil durum yardımları, terör zararı yardımları sıralanabilir. Sağlık yardımları arasında; engelli ihtiyaç yardımları, sosyal güvencesi olmayan vatandaşlar için genel sağlık sigortaları prim ödemeleri, genel sağlık sigortası katılım payı ödenmesi, şartlı sağlık yardımları zikredilebilir. Yabancılarâ yönelik yapılan yardımlar kapsamında ise sosyal uyum yardımı⁹⁷¹ yabancılarâ yönelik şartlı eğitim programları ve mültecilere yapılan yardım ve destekleri zikredebiliriz.⁹⁷²

a. Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Düzenli Nakdî Yardım Programı

Kadınlarmın yoksulluktan daha fazla etkilendiğı gerçeğinden hareketle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından “Eşi Vefat Etmiş Kadınlar” için bir nakit sosyal yardım programı geliştirilmiştir. Sosyal politika anlayışı çerçevesinde, ilgili vakfın mütevellî heyeti tarafından yardım programından yararlanmasına yönelik karar verilen eşi vefat etmiş kadınlara muhtaçlıkları ve şartları sağlama durumları devam ettiğı süre içerisinde aylık 275 TL olmak üzere 2 aylık periyotlarla 550TL düzenli nakdî yardım verilmektedir.⁹⁷³

b. Barınma Yardımları

Oturulamayacak derecede eski bakımsız ve sağlıksız evlerde yaşayan muhtaç vatandaşlara evlerinin bakım ve onarımı için aynî veya nakdî olarak yapılan

⁹⁷¹ Sosyal Uyum Yardım Programı (SUY), AB tarafından finanse edilen ve BM Dünya gıda programı (WFP), Türk Kızılayı ve ASPB arasında oluşturulan ortaklıkla uygulanan bir yardım programıdır. <https://sosyalyardimlar.aile.goö.tr/yabancilara-yonelik-yardimlar> Erişim Tarihi: 12.12.2018

⁹⁷² Detaylı bilgi için bkz.: <https://sosyalyardimlar.aile.goö.tr/sosyal-yardim-programlarimiz> Erişim Tarihi: 12.12.2018

⁹⁷³ Detaylı bilgi için bkz.: <https://sosyalyardimlar.aile.goö.tr/sosyal-yardim-programlarimiz> Erişim Tarihi: 12.12.2018

yardımlardır. Bu yardım programı sayesinde evlerinin bakımını yapamayacak durumda olan ve kötü şartlarda hayatını idame ettiren vatandaşlarımız sağlıklı ve sıcak bir yaşam ortamına kavuşmaktadır. İhtiyaca göre 15.000, 20.000, 25.000 TL kadar destek verilmektedir. Ödeme zamanına mütevellî heyeti karar vermektedir.

Sosyal güvencesi olmayan, fakir ve muhtaç durumda olan vatandaşların Toplu Konut idaresinde aracılığıyla ev sahibi olmaları amacıyla yapılan bu yardımlar barınma kapsamında değerlendirilebilir. Bu ödemeler 1+1 konutlarda ayda 100; 2+1 konutlarda 130 TL olmak üzere 270 ayda şeklinde yapılır.⁹⁷⁴

c. Eğitim Yardımları

Yoksul kesimlerin eğitim imkânlarına erişilebilirliğinin düşük olması eğitimde fırsat eşitliğini ortadan kaldırmakta ve yoksulluğun nesilden nesle aktarılmasının önüne geçilmesinde en büyük problemi teşkil etmektedir. Etkili bir sosyal yardım politikası oluşturulmasında ve yoksullukla mücadelenin başarılı olmasında eğitim faktörü kritik bir önem taşımaktadır. Bakanlığımız bu gerçekten hareketle fon kaynağının büyük kısmını eğitim yardımları için kullanmaktadır.⁹⁷⁵

d. Şartlı Eğitim Yardımı

Nüfusun en yoksul % 6'lık kesiminde yer alan ve maddi imkânsızlıklar nedeniyle çocuklarını okula gönderemeyen ailelere, çocuklarının okula devam etmeleri şartıyla, “Şartlı Eğitim Yardımı” yapılmaktadır. Kız çocuklarına yapılan yardım miktarı erkek çocuklarına yapılan yardım miktarından daha yüksektir. Peryodik aylık ödeme miktarları: -İlköğretime devam eden erkek öğrenci için/aylık 35 TL -İlköğretime devam eden kız öğrenci için/aylık 40 TL Ortaöğretime devam eden erkek öğrenci

⁹⁷⁴ Detaylı bilgi için bkz.: <https://sosyalyardimlar.aile.goö.tr/sosyal-yardim-programlarimiz> Erişim Tarihi: 12.12.2018

⁹⁷⁵ Detaylı bilgi için bkz.: <https://sosyalyardimlar.aile.goö.tr/sosyal-yardim-programlarimiz> Erişim Tarihi: 12.12.2018

için/aylık 50 TL Ortaöğretime devam eden kız öğrenci için/ aylık 60 TL olarak belirlenmiştir.⁹⁷⁶

e. AsgarîGeçim İndirimi

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 32. maddesine göre ücretin gerçek usulde vergilendirilmesinde asgarîgeçim indirimi uygulanır.⁹⁷⁷ Bu uygulama gerçek usulde vergilendirilen ücretliler açısından geçerlidir. İndirimin miktarı kişinin medeni haline ve çocuk sayısına göre belirlenmektedir. Gelir düzeyi ne olursa olsun gerçek usulde vergilendirilen tüm ücretliler bu uygulamadan yararlanabilmektedirler. Asgarîgeçim indirimi; ücretin elde edildiği takvim yılı başında geçerli olan ve sanayi kesiminde çalışan 16 yaşından büyük işçiler için uygulanan asgarîücretin yıllık brüt tutarının mükellefin kendisi için %50'si, çalışmayan ve herhangi bir geliri olmayan eşi için %10'u, çocukların her biri için ayrı ayrı olmak üzere; ilk iki çocuk için %7,5 diğer çocuklar için %5'idir. Bu durumda, evli eşi çalışmayan ve 4 çocuğu olan bir asgarîücretli için toplam indirim oranı $(\%50 + \%10 + \%7,5 + \%10 + \%5) = \%90$ 'dır. Asgarîgeçim indirimi, ücret geliri elde eden kişinin eline geçen net ücretini arttırıcı bir etki oluşturmaktadır.⁹⁷⁸

f. Engelli ve Engelli Yakını Aylığı

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca 2022 sayılı kanun kapsamında “65 yaşını doldurmuş, nafaka bağlanmamış veya bağlanması mümkün olmayan muhtaç, güçsüz ve kimsesiz Türk vatandaşlarına aylık bağlanması hakkında kanun” kapsamında 65 yaş üstündekilere ve engelli vatandaşlara SGK kaydı olmamak ve aylık gelirin asgarîgelirin 1/3'ünden az olması şartıyla bağlanan nakit ve düzenli aylıklardır. 2018 yılı için yaşlılar için aylık 543,27 TL, %40-69 arasındaki engelliler için 433,68 TL ve %70 üstü

⁹⁷⁶ Detaylı bilgi için bkz.: <https://sosyalyardimlar.aile.goö.tr/sosyal-yarim-programlarimiz> Erişim Tarihi: 12.12.2018

⁹⁷⁷ 193 sayılı Gelir Vergisi Kanun Maddesi için bkz: http://www.gib.goö.tr/fileadmin/mevzuatek/gerekciler/GVK/cilt_1_193_sayili_kanun.pdf Erişim Tarihi: 12.12.2018.

⁹⁷⁸ PEHLİVAN, *Vergi Hukuku*, s. 206; KIZILOT, TAŞ, *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, s.231.

Sonuç olarak lkemizde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı veya diğer bakanlıklar bünyesinde uygulanan süreli veya süresiz her türlü sosyal yardım birey ve ailelerin gelirini arttırmaya yöneliktir. NGV’de hedeflen bireylerin gelir seviyesini arttırma, gelir dağılımında adaleti temin etme ve insan onuruna en yakışır bir hayat standardını sağlamaya yardımcı olmaktır. Hedef noktasında NGV ile örtüşen bu tür yardımların bu kapsamda değerlendirmesi mümkündür.

IV. DEĞERLENDİRME

Bu bölümde zekât, vergi ve negarif gelir vergisi hakkında deyatlı bilgiler verilere diğler bölüme hazırlıkyapılmıştır. Bu bölümde dikkat çekilmek istene hususlardan bazıları şunlardır:

Kur'ân'da zekâtın çoğunlukla namazla birlikte zikredilmesi İslâmdaki önemli konumuna dikkat çekmeye yöneliktir. Namaz bireyin Allah'a karşı sorumluluğu iken, zekât ise hem Allah'a hem de muhtaç kullara karşı sorumluluğudur. Fakirlik problemi tarih boyunca çözülmesi gereken bir problem olarak görülmüştür. Bu problemin çözümüne yardımcı olmak için alınan tebdirlerin başında da malî sisteminin temel yapı taşını oluşturan zekât gelmektedir. Bu bölümde zekât tarihsel sürecinden başlayarak, temel özellikleri, unsurları, zekât kapsamında olan malalr ve sarf yerleri detaylı bir şekilde irdelenmiştir.

Günümüz devlet yapılanmasında ise vergi asıl fonksiyonu kamu giderlerini karşılamak olmakla birlikte, son yıllarda vergi sadece kamu giderlerini karşılayan bir gelir olmaktan çıkmış, devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahalede etkin olarak kullandığı bir araç haline gelmiştir. Dolayısıyla bu bölümde vergi tarihsel süreç, temel özellik ve unsurları, konusu, tasnifler bakımından ana hatlarıyla ele alınmaya çalışılmıştır.

NGV, geliri belli bir seviyenin altında kalan çalışan çalışmayan ayırt edilmeksizin herkesi kapsaması, yardım transfer edilen kişilerin onurunu koruması, dağınık durumda olan sosyal yardımları tek çatı altında toplayarak sosyal güvenlik sistemini basitleştirmesi gibi olumlu yönleriyle temayüz etmektedir. NGV'nin sosyal güvenlik sisteminden farkı sadece fakir sınıfına giren kimselerin bu sistemden yararlanabilmesidir. Bu bakımdan NGV tarihsel süreç, olumlu ve olumsuz yönleri, dünyada ki uygulamaları ve her ne kadar negatif gelir vergisi olarak isimlendirilmese de ülkemizdeki uygulamalar detaylandırılarak anlatılmaya gayret edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

ZEKÂT, VERGİ VE NEGATİF GELİR VERGİSİ MUKAYESESİ

I. AMAÇ BAKIMINDAN

Zekât, vergi ve negatif gelir vergisinin birbiriyle amaç, mükellef, konu, matrah, tahsil, harcama ve ilkeler bağlamında karşılaştırılması konumuz açısından önem arz etmektedir. Vergilerin temel amacı malî olmakla birlikte ekonomik ve sosyal fonksiyonların gerçekleştirilmesi de aynı şekilde hedefleri arasındadır. Malî amaçtan kasıt kamu giderlerini karşılayacak fonların sağlanmasıdır. Sosyal ve ekonomik değişkenlerin üretim, tüketim, nüfus, yatırım, tasarruf, emek arzı veya talebi, ithalat vb. birtakım etkileri, fonksiyonları da vardır.⁹⁸³ Zekât, vergi ve negatif gelir vergisinin bu fonksiyonlar bağlamında karşılaştırılması önemli bir husustur.

A. Zekâtın Amacı

İslâm kamu maliye sisteminin temel unsurlarından birisi olan zekâtın, malî ihtiyaç sahiplerinin giderlerinin karşılanmasına yönelik olmasının yanı sıra sosyal, ekonomik ve ahlaki fonksiyonları da vardır. Bu fonksiyonların ortaya konulması zekât ve vergi karşılaştırması açısından önemlidir.

1. Sosyal Açıdan Zekât

İnsan sosyal bir varlıktır. Bireyler tek başlarına yaşayamayacaklarından, varlıklarını sürdürebilmeleri için bir topluma ihtiyaç duyar ve toplumsal organizasyona katılmak durumundadırlar. Bireyler bu zorunlu katılım neticesinde topluma karşı bazı görevler yüklenmek zorundadırlar. İslâm'a göre bu toplumsal sorumluluklar, hayatın

⁹⁸³ ERDEM, vd., *Kamu Maliyesi*, s.185.

yardımlaşma ve dayanışmaya dayalı olarak sürdürülebilmesinin gereğidir. Dolayısıyla hayatın savaş, anlaşmazlık ve düşmanlık olmadığı vurgulanmaktadır.⁹⁸⁴ Toplumun sosyal dokusunun muhafazası ve selameti için alınan tedbirlerin başında zekât gelmektedir.⁹⁸⁵ Zekâtın hedefleri arasında insanları hem maddi hem de manevî bakımdan birbirine yakınlaştırmak vardır.⁹⁸⁶ İslâm'daki sosyal adaleti sağlama amacı insan hayatının bütün yönlerini ve esaslarını kapsayan insanî bir amaçtır. Bu amaç, sınırlı ve iktisadî bir adaleti sağlamaktan ibaret değildir. Hayatın görünen bütün evrelerini ve bütün çalışma alanlarını içermektedir. Bu açıdan bakıldığında hayat, özel anlamda müslümanlar arasında, genel anlamda tüm insanlar arasında esasları belli, şekilleri sınırlı, merhamet, sevgi, yardımlaşma ve dayanışmadır.⁹⁸⁷

Zekâtın Medine'de kurumsallaşmasıyla birlikte İslâm'ın sosyal boyutu da belirginleşmeye başlamıştır. Zekât ile ilgili Mekke ve Medine'de inen ayetlerden yirmi yedisi namazla birlikte olmak üzere otuz yerde zikredilmiş olması, zekâtın sosyal yönünü ön plana çıkarması açısından önemlidir.⁹⁸⁸

Zekât fakirlik problemini çözmede önemli rol oynamaktadır. Bu probleme tedbir alınmadığı takdirde fertler, toplumlar, sınıflar ve milletler arasında düşmanlık ve çatışmaya neden olmakta, ahlakî çöküntüyü beraberinde getirmekte, ülkelerin olduğu kadar insanların da mal ve can güvenliği tehlikesi artmaktadır. Bu bağlamda zekât toplum düzenin korunmasına katkıda bulunan, fakirle zengin arasındaki mesafeyi azaltan, sosyal kesimler arasındaki çatışmayı önlemeye yardımcı olan, fakirliğe dayalı birçok suçun azalmasına katkı sağlayan, fakirin zengine karşı olumsuz duygularını

⁹⁸⁴ KUTUP, *Fî zilâli'l Kur'ân*, III, s.1667; KUTUP, Seyyid b. Kutb b. İbrahim, b. Hüseyin, *İslâm'da Sosyal Adalet*, İstanbul, Bir Yayıncılık, 1986, s.244

⁹⁸⁵ TUĞ, *Zekâtın Yeniden Merkezileştirilmesi*, İslâm Medeniyeti Mecmuası, İstanbul, 1973, III, S.28, s.30.

⁹⁸⁶ YAVUZ Yunus Vehbi, “Vergi-Zekât İlişkisi ve Gıda Bankacılığı Kapsamında Yapılan Bağışların Zekât Mükellefi Açısından Fıkî Değerlendirilmesi” adlı tebliğin müzakeresi, Konya, II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi “Günümüzdeki Meseleler”, KTO Karatay Üniversitesi, 2016, s. 432.

⁹⁸⁷ KUTUP, *İslâm'da Sosyal Adalet*, s. 47

⁹⁸⁸ KEMAL, Yusuf, *Zekât ve terşîdi't-te'mini'l muâsır*, İskenderiyye, Heyeti'l âmme li mektebeti'i İskenderiyye, 1986, s.124; İZZETBEGOVİÇ, Ali, *Doğu ve Batı Arasında İslâm*, İstanbul, Nehir Yayınları, 1993, s. 298.

azaltan, fakirlerin topluma entegre olmalarına yardımcı olan bir sosyal ve ekonomik fonksiyonu da ifa etmektedir.⁹⁸⁹

Zekât, bütün semavî dinlerde vardır ve tarihin tanık olduğu ilk sosyal güvenlik kurumu (sosyal yardımlaşma ve dayanışma) olma özelliğine sahiptir.⁹⁹⁰ Batı uygarlığında resmi olarak sosyal güvenlik kavramı 1941 yılında Atlantik bildirisinde İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin her insanın sosyal güvenliğinin sağlanmasının gerekli olduğu hususunun oy birliğiyle kararlaştırılmasıyla olmuştur.⁹⁹¹ Sosyal güvenlik uygulaması tarihimizde İslâm'ın doğuşuyla başlamıştır. Batı ülkelerini ise sosyal güvenliğe yönlendiren etken, halklarını memnun etmek, onları savaşa teşvik etmek ve savaşan askerlerin eşlerini ve çocuklarını himaye altına almaktır. İslâm'da ise insanlardan gelen talep üzerine değil, tamamen insanların ihtiyaçları hesaba katılarak vahye dayanan bir sosyal güvenlik söz konusudur. Zamana ve İslâmî idarelerin sosyal siyasetine bırakılan şey, sadece uygulamadaki teferruattır.⁹⁹²

İslam'ın zekâtla getirdiği sosyal dayanışma anlayışı, modern anlamda bazı farklılıklar olmakla beraber hem sosyal dayanışmayı hem de sosyal güvenliği içermektedir. Zekât veren biri, aynı sene içerisinde başına gelen bir felaket sebebiyle veya memlekinden ayrı bulunmaları gibi geçici bir sebeple zekât almak zorunda kalabilir. Bu aslında zengin de olsa her insanın her an muhtaç bir duruma düşebileceğini ve potansiyel olarak zekât alabilecek bir konuma gelebileceğini göstermektedir. Bu yönüyle zekât bütün insanlar için sosyal bir sigortadır.⁹⁹³ Toplum içerisinde fertlerin karşılaşabilecekleri sıkıntılı durumlarda ya da maruz kalabilecekleri felaketlerde zekât bir güvence olarak işlev görmektedir. Bu yıl zekât mükellefi olan kişi bir sonraki yıl zekât harcama kalemleri arasında yer alabilir. Zekâtın gerçek manada işlevsel hale geldiği bir toplumda endişe yerine güven hâkim olur.

⁹⁸⁹ AKAR, ESER, *Zekâtı Anlamak*, s.50; YİĞİT vd. *Zekât İlmihali*, s.68; DAĞCI, Şamil. *Fıkıh (İlitam)*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2007, s.130.

⁹⁹⁰ KUTUP, *Fî zilâli'l Kur'ân*, III, s.1669; ERDOĞDU, M. Sabri. *Zekâtın Ekonomik ve Sosyal Yönleri*, Atatürk Üniversitesi İslâmî Bilimler Fakültesi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1979, s. 126.

⁹⁹¹ KARADAVÎ, *Devru-z-Zekât*, s. 34; AKKAYA, Yüksel. *Sosyal Güvenlik Tarihi Üzerine Notlar*, Toplum ve Hekim dergisi, Mart-Nisan 2000, XV, S.II, s.82

⁹⁹² BEŞER, Faruk, *İslâm'da Sosyal Güvenlik*, İstanbul, Nun Yayıncılık, 2016, s.209.

⁹⁹³ ÖZEK, KARAMAN vd. *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*, s.194.

2. İktisadi Açıdan Zekât

Zekât, malî ve iktisadî ilişkilerin Allah'ın öngördüğü helaller ve haramlar üzerine sistemleşmesi demektir.⁹⁹⁴ Zekâtın iktisadî açıdan temel amaçlarından biri gelir dağılımındaki adaletsizlikleri ortadan kaldırmaktır. Ayrıca servetin belli kesimler arasında güç kaynağı olmasını engelleyerek,⁹⁹⁵ geniş kitlelere yayılmasını, refah seviyesinin tabana yayılmasını sağlamaktır. Toplumda fertler arasında sosyal yardımlaşma ve dayanışma duygusunu hâkim kılarak sosyal adaleti gerçekleştirmeye yardımcı olmaktadır.⁹⁹⁶ Zekâtın zorunluluk (farziyet) ilkesi, servetin belirli ellerde toplanmasına mâni olmasının yanı sıra fakirle zengin arasındaki mücadeleyi de ortadan kaldırmaya olumlu yansımaktadır.⁹⁹⁷ Zekâtın, günümüz sosyal güvenlik sistemlerinden farkı, ekonomiye kazandırılmayan yastık altında durağan halde servet biriktirmeye karşı olması ve bu tür servetlerle mücadele etmesidir.⁹⁹⁸ Bu hususta zekât, sadaka, infak gibi gönüllü ve vergi gibi zorunlu harcamalara göre daha etkili bir yapıya sahiptir. Bu konudaki önemli etken, dinin psikolojik ve sosyolojik gücüdür. Haşr Sûresinde geçen “O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) hâline gelmesin”⁹⁹⁹ ifadesi, ayetin doğrudan delaletiyle fey’ hakkında olsa da işârî delaletle toplum olarak elde edilen ve üretilen mal ya da servetin belirli kişilerin ellerinde tedavül edip kalmaması, sosyal adaletin sağlanması ve refahın geniş kitlelere yayılması

⁹⁹⁴ NAHLAVÎ, Abdurrahman, *Çağdaş Sorunlara Karşı İslamî Eğitim*, trc. İsmail Kodaz, Ankara, Esra Yayınları, 1997, s.78.

⁹⁹⁵ Bkz: Haşr Sûresi 59/7 “Allah'ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar; Allah'a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) hâline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir). Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir.”

⁹⁹⁶ MEŞHUR, Nimet Abdullatif, *Zekât el-Ususi's-şeriyeye ve'd-devrü'l inmâi ve'd-tevzî*, Beyrut, Müessesetü'l Camiyyeti li'd-Dirâseti ve'n Neşr ve't tevzi, 1993, s.199.

⁹⁹⁷ ZAİM, Sabahaddin, *İslam ve İktisadî Nizam*, Karabük, Teknik Elemanlar Birliği Yayınları, 1979, s. 20; AKYÜZ, Zekât, s.41.

⁹⁹⁸ İslâmın durağan servetle mücadelesi Tevbe Sûresi 34-35 ayette “Ey iman edenler Muhakkak ki; ahbarlardan (yahudi âlimlerden) ve ruhbanlardan (rahiplerden) çoğu, mutlaka insanların mallarını bâtilla (boş yere, haksız olarak) yerler ve Allah'ın yolundan engellerler (mani olurlar). Ve altın ve gümüşü biriktiren ve onu Allah yolunda infâk etmeyen kimseler; artık onlara elim azabı haber ver. Cehennem ateşinde üzerlerinde (demir) kızdırıldığı gün, böylece onunla, onların alınları, yanları, sırtları dağlanır. Bu, kendiniz (nefsiniz) için biriktirdiğiniz şeylerdir. Böylece biriktirmiş olduğunuz şeyleri tadın!” şeklinde ifade edilmektedir. (AHMED, Mahmud, *İslâm İktisadı- Mukayeseli Bir Tetkik*, trc. Yusuf Ziya Kavakçı, Çağaloğlu yayınları 22, İstanbul, 1975. s. 135)

⁹⁹⁹ Haşr 59/7

gerektiğini vurgulaması açısından önem arz etmektedir.¹⁰⁰⁰ İslâm’a göre servet hayat için iyi yerlere sarf edilmeli, ticaret veya sanayi de yatırım şeklinde değerlendirilmelidir.¹⁰⁰¹ Kaynakların stok edilip, üretimden alıkonulması uygun görülmemektedir. Bu bağlamda Tevbe Sûresinde “*Ve altın ve gümüşü biriktiren ve onu Allah yolunda infâk etmeyen kimseler; artık onlara elîm azabı haber ver.*”¹⁰⁰² ayeti ve Hz. Peygamber’in (s.a.s.) “*Yetimlerin mallarıyla ticaret yapınız ki, onları zekât yiyip bitirmesin*”¹⁰⁰³ hadisi konumuza ışık tutması açısından önem arz etmektedir. Ayette geçen “yığma ve biriktirme” ifadesi sadece yere gömülen altın ve gümüşle alakalı değil, bilakis yatırıma tahsis edilmeyen servetin hepsini ifade etmektedir.¹⁰⁰⁴ Hadiste de aynı konuya vurgu vardır. İşte bu yaklaşım bir yandan malın zekâtının verilmesini emrederek toplumun muhtaç kesimlerinin ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflerken, diğer taraftan var olan servetin yatırıma, üretime ve istihdama dönüştürülmesini öngörmektedir. Mükellef her yıl verdiği zekâtla malının eriyip gitmesini engellemek için servetini âtil vaziyette bekletmek yerine ekonomik hayatta kullanarak, toplumun maddi ve manevî gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bu da zekâtın piyasaya canlılık ve dinamizm getiren, serveti ekonomiye kazandıran pozitif bir özelliğini öne çıkarmaktadır.¹⁰⁰⁵ Toplumda sınıf farklılıklarının azalmasına katkı sağlayarak orta gelirli bir sınıf oluşturma,¹⁰⁰⁶ gelir ve servet dağılımını düzenleme zekâtın iktisadî fonksiyonlarından bazılarıdır.

Zekâtın sarf yerleri arasında borçluların bulunması, borca düşen kimselere zekâtтан hisse verilmesi, piyasaya hem borçlular hem de alacaklılar açısından güven oluşturmaktadır. İnsanları ticarete teşvik etmektedir. Yine âmillere yaptıkları iş karşılığında zekât harcama kalemlerinden ücret verilmesi, yaptıkları işi sahiplenmelerine

¹⁰⁰⁰ KARADÂĞÎ, *Buhus fî fıkhi kadâyâ'z-zekât'il muâsıra*, s.23; AKAR, Hulusi, ESER Ercan. *Zekâtı Anlamak*, Ankara, DİB Yayınları, 2012, s.56.

¹⁰⁰¹ AHMED, *İslâm İktisadı*, s.136; MEŞHUR, *Zekât*, s.200; KARADÂVÎ, *Devru'z-zekâti fî ilaci'l müşkilati'l iktisadiyye ve şurutu nicahihe*, Daru-ş Şuruk, Kahire, 2001, s.53.

¹⁰⁰² Tevbe Sûresi 9/34

¹⁰⁰³ TİRMİZÎ, “*Zekât*”, 15; TABERÂNÎ, *el-Mu'cemu'l-Evsat*. 4: 264; DAREKUTNÎ, *Sünen ed-Darekutnî*, 3: 5.

¹⁰⁰⁴ AHMED, *İslâm İktisadı*, s.135.

¹⁰⁰⁵ YILDIRIM, *Asrın Kur'an Tefsiri*, V, s. 2591; AKAR, ESER. *Zekâtı Anlamak*, s.57; “Yetimlerin mallarıyla ticaret yapınız ki, zekât onların malını yiyip bitirmesin.” ifadeleriyle ekonomiye kazandırılmayan bir kaynağın günden güne eriyip tükeneyeceği hususuna dikkat çekmiştir. (TİRMİZÎ, “*Zekât*”, 15; TABERÂNÎ, *el-Mu'cemu'l-Evsat*. 4: 264; DAREKUTNÎ, *Sünen ed-dêrakutnî*, 3: 5.)

¹⁰⁰⁶ ERDOĞDU, *Zekâtın Ekonomik ve Sosyal Yönleri*, s. 126.

dolayısıyla zekât gelirlerinin artmasına ve istihdama yardımcı olacaktır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) *"herhangi birinizin iplerini alıp dağa gitmesi ve sırtına bir bağ odun yüklenip getirerek onu satması ve Allah'ın bu sebeple onun yüzünü koruması, verseler de vermeseler de insanlardan birşeyler dilenmesinden çok hayırlıdır."*¹⁰⁰⁷ *"Hiçbir kimse, asla kendi kazancından daha hayırlı bir rızık yememiştir. Allah'ın Peygamberi Dâvûd (a.s.) kendi elinin emeğini yedi"*¹⁰⁰⁸ hadislerinde buyurduğu üzere İslâm bireyleri çalışmaya teşvik etmektedir. Bu şekilde çalışan toplumlar üreterek ekonominin güçlenmesine ve gelirlerinin artmasında aktif rol oynarlar. Zekât sadece fakirlerin aslî ihtiyaçlarını karşılamayı değil aynı zamanda çalışmaya gücü yeten fertleri istihdam ve sermaye olanakları sağlayarak üreten bireyler haline getirmeyi de hedeflemektedir.

3. Ahlaki Açıdan Zekât

İslâm'da ibadetlerin temel hedefleri arasında kişiye güzel ahlâkı kazandırmak vardır. İbadetlerde amaç kişi ve toplumun olgunlaşması, manen ulvi derecelere ulaşmasını sağlamaktır. Kazanılmış, sahiplenilmiş mülk başkalarıyla paylaşılmadığı müddetçe haz'dan yoksundur. İnsana mutluluk vermez. Sahip olunan nimetlerin başkalarıyla paylaşılması, ibadet bilinciyle insanlar yardım edilmesi rahatlatıcı ve tatmin edici duygu vermesi bakımından zekâtın ruhsal fonksiyonu ortaya çıkarır.¹⁰⁰⁹ Zekât açısından bakıldığında toplumun düzenini koruma, muhtaçları doyurma ve her türlü yardımlaşmayla mümkün olabilir. Şah Veliyyullah Dihlevî (ö.1176/1762) *Hüccetullâhi'l Bâliga* isimli eserinde zekâtın ahlâkî boyutu ile ilgili şu ifadeler yer verir; "zekât, malın bereketini artırır ve ilahi rahmeti harekete geçirmesi sebebiyle Allah (c.c.)'ın gazabını söndürür, cimrilik için takdir olunan ahiret azabını ortadan kaldırır ve

¹⁰⁰⁷ BUHÂRÎ, "Zekât", 50; MÜSLİM, "Zekât", 1042; AHMED İBN HANBEL, *Müsned*, 12: 459; NESÂÎ, "Zekât", 85; BEZZÂR, *Müsned el-Bezzâr*, 3: 196; HUMEYDÎ, *Müsned el-Humeydî*, 2: 240

¹⁰⁰⁸ BUHÂRÎ, "Büyü", 15; BEYHAKÎ, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 6: 209. AHMED İBN HANBEL *Müsned*, 28: 418; İBN ASÂKİR, *Târîhu Dimaşk*, 14: 10.

¹⁰⁰⁹ FARÛKÎ, İsmail Raci, *Tevhid*, trc. Dilaver Yardım-Latif Boyacı, İstanbul, İnsan Yayınları, 2006, s.200.

meleklerden yeryüzünü ıslahla görevli olanların o kula hayır dua etmelerini sağlar.”¹⁰¹⁰ Aynı düzlemde zengin ve fakir buluşmasını sağlayarak zenginin fakire olan şefkatini, fakirin de zengine karşı olan hürmetini geliştirir. Böylece zengini, bencillik ve fakire karşı olan kibirden, fakiri de zengine karşı olan kin ve nefret duygularından arınmasına katkı sağlayarak birbirleriyle dayanışmanın hâkim olduğu bir toplum tesis etmede etkin rol üstenebilir.¹⁰¹¹

Zekât, insan fitratında varolan dünya malına karşı olan hırs ve tamaha set çekme, nefsinin yenerek ahlaki faziletlerle yücelmesini sağlama, toplumda birlikte yaşayan bireyler arasında sevgi ve kardeşliğin tesisi, mükellefin nefsinin ve elinde bulunan malın tezkiyesi, zekât almaya ehil kimselerin ihtiyaçlarını karşılama ve onları en azından nisabı istiğna seviyesine yükseltme, toplumdaki sosyal dengeyi tesis etme gibi ulvi gayeler içermektedir.¹⁰¹² Belirli imkanlara sahip olan bireylerin toplumun bu imkanlardan yoksun bireylerine karşı daha duyarlı davranmaya ve aslî ihtiyaçlarının karşılanmasında katkı sağlamaya teşvik eder. Zira zekât, mükelleflerden zorla alınan bir vergi olarak değil gönül rızasıyla ihtiyaç sahiplerine verilmesi gereken malî bir yükümlülüktür. Bu fonksiyonlarıyla zekât toplum arasında oluşabilecek gelir farklılıklarına set çektiği gibi kin, nefret ve kıskançlık duygularının önünde engel teşkil etmektedir.

İslâm, çalışamayacak durumda olan bakıma muhtaç fertlerin zaruri ihtiyaçlarını karşılama görevini topluma yüklemiştir. Devlet bu insanların bakımını zenginler aracılığıyla zekât gelirlerinden karşılamaktadır. Zekât verme emri genellikle Kur’ân’da namaz kılma emriyle birlikte zikredilmektedir. Namaz, toplumdaki bütün kesimlerin eşitliğinin ve kardeşliğinin göstergesidir. Zekât, zenginlere mallarında fakirlerin hakkı olduğu, onların aslî ihtiyaçlarını karşılamada sosyal sorumluluklarının farkına varmalarını sağlayabilir. Zenginler sosyal adaleti sağlama ve fakirlikle mücadelede adım

¹⁰¹⁰ DİHLEVÎ, Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdurrahim, *Hucetüllahi’l Bâliğa*, thk. Seyyid Sabık, Beyrut, Dar’ul Ceyl, 2005, I, s. 139.

¹⁰¹¹ MAHZENCİ, *Zekât ve tenmiyetü’l müctema*, Mekke, Rabîtu Alemlî’l İslamî, Yıl:13, S.187, 1998, s. 19; TURAN, Melih, *Zekât Politikası Ekonomi-Politik Bir Yaklaşım*, İstanbul, Mevsimler Kitap, 2017, s.164; KASAPOĞLU, *Zekât Psikolojisi Kur’ân Psikoloji Atlası*, s.105

¹⁰¹² YILDIRIM, *Asrın Kur’ân Tefsiri*, V, s. 2591; KASAPOĞLU, *Zekât Psikolojisi Kur’ân Psikoloji Atlası*, s.95; KARADÂĞÎ, *Buhus fî fıkhi kadâyâ’z-zekât’il muâsıra*, s.21; AKYÜZ, *Zekât*, s.40.

atmadıkları takdirde namazdan elde ettikleri sosyal ve ahlaki kazanımları da önemini yitirecektir.¹⁰¹³

Zekâtın hedefleri arasında; insanların ihtiyaçlarını karşılamak için faize bulaşmasına engel olması, Allah katında günahlara keffaret olması, mükellefin kalan mallarını bereketlendirip temizlemesi, cimrilikten koruması, iyilik duygularının hâkim olmasına katkı sağlaması, toplumda güvenin hâkim olması, kardeşlik ruhunu güçlendirmesi, zenginin malını sosyal dengesizliğin getireceği tehlikelerden, düşmanlıklardan, kıskançlıklardan koruması, toplumda istikrarın sağlanmasına katkısı gibi birçok fonksiyonu zikredilebilir.¹⁰¹⁴

B. Verginin Amacı

Vergi, kamu hizmetlerini yerine getirmek ve bunlardan doğacak giderleri karşılamak üzere mükelleflerden tahsil edilmektedir. Ancak verginin bu malî amacının yanı sıra sosyal ve ahlaki amaçları ve toplum içerisinde yerine getirdiği farklı görev ve fonksiyonları da bulunmaktadır.

1. Sosyal Açıdan Vergi

Asıl işlevi kamu harcamalarını finanse etmek olsa da vergi, ekonomide üretim ve tüketim kalıplarını değiştirici, ekonomik ve sosyal politikayı, gelir ve servet dağılımını yönlendirmede etkili bir araçtır.¹⁰¹⁵ Günümüzde sosyal devletin toplum içerisinde zayıf olan tabakaları himaye edici indirimler ve istisnalar gibi önlemler, vergilendirmenin sosyal amacını ortaya çıkarmaktadır.¹⁰¹⁶ Servet vergileri, artan oranlı gelir vergileri ve gider vergilerinin, vergiye tabi olan malların lüks olup olmadığının sınıflandırılması ve farklılık arz etmesi kısmen de olsa toplumdaki gelir farklılıklarını önleme hedefini

¹⁰¹³ AKYÜZ, *Zekât*, s.30.

¹⁰¹⁴ Detaylı bilgi için bkz: YAVUZ, Yunus Vehbi, *Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât*, Tuğra Neşriyat, İstanbul, 1992, ss.25-45; GUFELİ, *Nevâzilu'z-Zekât*, ss. 48- 56; YİĞİT, Yaşar, KESKİN, Mehmet, KARAGÖZ İsmail, *Zekât İlmi*, DİB yayınları, Ankara, 2013, ss.39-70; AKAR, ESER, *Zekâtı Anlamak*, s.13-55;

¹⁰¹⁵ ÖNCEL, *Negatif Gelir Vergisi*, s. 3; KARGI, *Negatif Gelir Vergisi*, s.39.

¹⁰¹⁶ PEHLİVAN, *Vergi Hukuku*, s.42.

göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca sosyal güvenliğin korunması devletin en önemli görevlerindendir. Sosyal güvenlik aidatlarının vergiye dâhil edilmemesi, mükellefler tarafından yapılan sosyal yardımların vergi dışı bırakılması, yaşlı ve emeklilerin, ekonomik açıdan yardıma muhtaç insanların gelirlerinin vergi dışı bırakılmasında sosyal güvenliğin korunması ve sosyal adaletin sağlanması amaçlanmaktadır.¹⁰¹⁷ Bazı Avrupa ülkelerinde uygulanan NGV aracılığıyla ve ülkemizde mükellefin harcamalarını belgelendirme suretiyle vergi iadesi şeklinde devlet, vergiden elde ettiği gelirlerden bir kısmını düşük gelir gruplarına dağıtmaktadır. Devletin toplumda çalışanlara asgarîgeçim indirimi ve çocuk yardımı da verginin sosyal amacını göstermesi açısından önemlidir.¹⁰¹⁸

Devlet topladığı vergilerden sadece kamu kuruluşlarının giderlerini karşılamakla kalmayıp, ihtiyaç sahiplerinin yararlanacağı tesisler ve aşevleri kurmak, fertlerin becerilerini geliştirip ekonomiye katkı sağlayabilecekleri sosyal içerikli hizmetler üretmekle verginin sosyal yönünü belirginleştirmektedir. Tahsil edilen vergilerden ihtiyaç sahiplerine yapılan aynî ve nakdî yardımlar da bu açıdan düşünülebilir.

2. İktisadî Açıdan Vergi

Verginin temel mali amacı kamu giderlerini karşılayacak gelirler sağlamaktır. Kamu harcamalarındaki artışa paralel vergi de artış gösterir. Devletin gelir kaynaklarına bağlı olarak vergiye olan ihtiyacı da farklılaşır.¹⁰¹⁹ Devletin bütçe kanunuyla belirlenen kamu hizmetlerini görebilmesi için kamu finansman kaynaklarına ihtiyacı vardır. Bu finansman kaynağının en önemli adımını mükelleflerden tahsil edilen vergiler oluşturmaktadır. Verginin mali amaçları denilince sadece kamu giderlerinin karşılanması

¹⁰¹⁷ EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.148; AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.178; AKDOĞAN, *Kamu Maliyesi*, s.118.

¹⁰¹⁸ EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.148; AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.178; AKDOĞAN, *Kamu Maliyesi*, s.118.

¹⁰¹⁹ SAĞBAŞ, vd. *Vergi Teorisi*, s.5. EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.145; KARADÂĞÎ, *Buhus fî fikhî kadâyâ'z-zekât'il muâsıra*, s. 24; İNAYET, *İktisadî'l İslâmî zekât ve'd daribe* s.20.

değil bunun yanı sıra îfa ettiği fonksiyonlardan biri de elde edilen kamu gelirlerinin toplumu oluşturan fertler arasında adil bir şekilde dağıtılması sağlanmaktadır.¹⁰²⁰

Verginin iktisadî amaçları da vardır. Yatırımları, üretimi, tüketimi ve tasarrufları teşvik etmek veya kısıtlamak, ödemeler dengesini düzenlemek, ekonomik istikrarı sağlamak, ekonomik yapıyı değiştirmek, boş kapasiteyi ve spekülasyonları önlemek iktisadi amaçlarından bazılarıdır.¹⁰²¹

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarını sağlamak veya gelişmelerini devam ettirmek için yatırım yapmaları gerekmektedir. Devletin vergi politikaları yatırım maliyetlerinin azaltılmasında, yatırım fonlarının oluşturulmasında, üretilen malların dış rekabete karşı korunmasında önemli rol oynamaktadır. Ayrıca verginin sosyal ve ekonomik değişkenlerinde de (üretim, tüketim, nüfus, yatırım, tasarruf, emek arzı veya talebi, ithalat vb.) önemli etkisi vardır. Verginin mali amaçlarının yanında tam istihdama ulaşmak, fiyat istikrarını sağlamak, ödemeler bilançosunu ıslah etmek, üretimi arttırmak, tüketimi yönlendirmek, gelir ve servetin adil dağılımını sağlamak ve nüfus ıslahı gibi hedefleri bulunmaktadır.¹⁰²²

3. Ahlakî Açıdan Vergi

Devlet tarafından konulan vergilerin temel amacı malî, ekonomik ve sosyal fonksiyonlardır. Bunun yanında verginin ahlakî amaçları da bulunmaktadır. Alkollü içecekler, tütün, uyuşturucu maddelerde (satışı yasak olmayan ülkelerde) özel vergi oranlarının uygulanmasının arka planında bu tür zararlı maddelerin kullanımının azaltılması böylece toplumun hem sağlık hem de ahlakî açıdan sağlam bir yapıya kavuşmasını amaçlanmaktadır.¹⁰²³ Bu ürünlerde vergi oranının düşürülmesi belki kısa vadede devlet bütçesine pozitif olarak yansiyabilir. Ancak uzun vadede malî amaç uğruna toplumun bozulan sosyal ve ahlakî yapısının yeniden onarılmasına yapılacak harcamalar şeklinde negatif olarak yansiyacaktır.

¹⁰²⁰ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.252; EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.146; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s.98; AKDOĞAN, Abdurrahman. *Kamu Maliyesi*, Ankara, Gazi Kitabevi, 1999, s.118.

¹⁰²¹ EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.146; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s.98.

¹⁰²² ERDEM, vd. *Kamu Maliyesi*, 2011, s.186.

¹⁰²³ EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.148.

Her ne kadar zekâtın sosyal yönü, verginin de mali yönü ağırlıklı olsa da birbirine benzer yönlerinin olduğu görülmektedir. Vergideki kamu giderlerini karşılama gayesi sosyal ve ahlaki gayelerini görmemize engel değildir. Zekâtın toplumdaki sosyal tabakalar arasındaki farkı kapatmaya yönelik yönü, durağan haldeki sermayenin ekonomiye kazandırılması, kişiyi zekât alan konumdan zekât veren konuma getirme faktörü, yatırıma teşvik etme gibi pozitif yönleri göz ardı edilmemelidir.

C. Negatif Gelir Vergisinin Amacı

Amaç bakımından zekât ve negatif gelir vergisi fakirlikle mücadele ve insanın yaratılışına uygun bir hayat sürebilmesi için gereken imkânın, standartın sunulması bağlamında birbirleriyle örtüşmektedir. Her ikisi de zengin ve fakir arasında bulunan sosyal statü farklılıklarının azaltılması amaçlarından birisidir.

1. Sosyal Açıdan Negatif Gelir Vergisi

Fakirlik toplumda mücadele edilmesi gereken bir olgudur. Sosyal adaletin sağlanması, toplumda fertler arasındaki ekonomik farkın azaltılması ve bireylerin müreffeh bir hayat sürmesini sağlamakla mümkündür. Günümüz vergi sistemi sosyal açıdan bu hayat standartını sağlamada yetersiz kalabilmektedir. Bu yetersizliğin NGV ile nisbeten telafi edilmesi öngörülmektedir. NGV aracılığıyla belli bir gelirin altında kalan, çalışan-çalışmayan ayırt etmeksizin yapılan düzenli yardımlarla bu açık kapatılmaya çalışılmaktadır. NGV'yi diğer sosyal yardımlardan ayıran hususların başında düzenli ve devamlı olması gelmektedir. Sosyal yardımlar kişinin çalışmadığı, yardıma muhtaç olduğu durumlarda devreye girmekte, ihtiyaç durumuna göre sürekli veya geçici olabilmektedir. Sosyal yardım alan kimsenin çalışmaya başlamasıyla kesilmektedir. Aldığı sosyal yardım oranı, çalıştığı takdirde elde edeceği gelirle aynı veya daha düşük olması durumunda bireyi çalışmamaya teşvik edici bir etken olmaktadır.¹⁰²⁴

¹⁰²⁴ KARGI, *Negatif Gelir Vergisi*, s.51

NGV aracılığıyla gelirin dikey veya yatay olarak yeniden dağılımı sağlanabilmektedir. Dikey dağılım gelirin zenginlerden fakirlere aktarımıdır. Yatay dağılım ise, gelirin sosyal gruplar arasında el değiştirmesi anlamına gelmektedir. Gelirin erkeklerden kadınlara, yetişkinlerden çocuklara geçmesi buna örnek olarak verilebilir. Bu dağılımlar nakdî olabileceği gibi aynî de olabilir.¹⁰²⁵

NGV devlet açısından sosyal politikalar ve programların büyük maliyeti, piyasa mekanizmasını bozucu etkisi vardır. Ayrıca bu programların gelir dağılımında etkisi az, enflasyona etkisi fazladır. Programdan faydalanmak isteyen kimselerin hastalık, yaşlılık, engellilik, dulluk gibi gerekçe sunmaları ve bu durumlarını ispat etmeleri gerekmektedir. Durumlarını ispat edemeyen ihtiyaç sahipleri, bu yardımlardan faydalanamamaktadır. NGVnin mevcut pozitif vergi sistemine entegre edilmesi durumunda maliyetler azaltılarak, sistemin daha rahat çalışması sağlanabilir. Ayrıca NGV'deki belirlenen miktarın altında bir gelire sahip olma şartıyla ihtiyaç sahiplerinin mahrum kalmasının önüne de geçilmiş olur.¹⁰²⁶

NGV'de, geliri belirlenen sınırın altına düşen her birey için ödeme alma hakkı doğmaktadır. Bu ödeme otomatik olarak gerçekleşmektedir. NGV bu özelliğiyle zekâta benzemektedir. Zira kişinin zekât almaya hak kazandığını ispat etmesi istenmez. Bu tespit işlemini yetkili merciler üstlenmektedir. NGV' de de kişinin hak sahibi olduğunu ispat etmesi gerekmemektedir. Böylelikle ispat için kullanılan yöntemlerin onur zedeleyici etkileri bertaraf edilmektedir. Sosyo-ekonomik açıdan zekât ve NGV birbirlerine benzemektedir. Her iki sistemde sosyal adaletin tesisi, gelir dağılımının adil bir şekilde dağıtılması ve zengin- fakir arasındaki gelir dağılım açığının azaltılması hedeflenmektedir.

Bu ihtiyaç sahibi kimseler açısından sosyal bir güvence olmaktadır. Devlet tarafından uygulanan bu sistemde fakirlerin ihtiyaçlarının tespiti, adaletli dağıtımın sağlanması ve ihtiyaç sahiplerinin onurun korunması diğer hedefler arasında zikredilebilir.¹⁰²⁷

¹⁰²⁵ TEMÜR, *Refah Devleti Kapsamında Negatif Vergi ve Zekât*, VI, S.12, s.4.

¹⁰²⁶ TEMÜR, *Refah Devleti Kapsamında Negatif Vergi ve Zekât*, VI, S.12, s.3.

¹⁰²⁷ TEMÜR, *Refah Devleti Kapsamında Negatif Vergi ve Zekât*, VI, S.12, s.3.

2. *İktisadi Açıdan Negatif Gelir Vergisi*

Negatif gelir vergisinin iktisadî açıdan temel amaçlarından biri adaletli gelir dağılımını hedeflemektedir. Servetin belli kesimler arasında dengesiz ve adaletsiz bir güç kaynağı olmasını engellemek, yaşam standartlarının arttırılması ve yaygınlaştırmak, fakirliği minimize ederek sosyal adaleti gerçekleştirmektir. Bu açıdan NGV ile zekât aynı hedefte birleşmektedirler.

Vergi kişinin beyanına göre gelirlerden alınmaktadır. Bu bakımdan geliri yüksek olanlardan alınan vergi oranları ile geliri belirlenen seviyenin altında olan kimselerin vergiden muaf tutulması veya nakit transferi yapılması iktisadi açıdan piyasaya canlılık getirecektir. Düşük seviyede gelire sahip olanlara yapılacak nakdî yardımlar aracılığıyla bu kimselerin erteledikleri ihtiyaçlarını temin etmesi, sonuç itibariyle harcama yaparak ekonomiye canlılık kazandırması sağlanacaktır. Her ne kadar bu durum negatif gelir vergisinin dezavantajı olarak görülse de iktisadi açıdan piyasaya getireceği canlılıkla ekonomiye olumlu yansıyacaktır.¹⁰²⁸ Harcamaların piyasaya getireceği canlılık ve dinamizm sayesinde sınıf farklılıkları azaltılarak orta gelir seviyesine sahip bir sınıf oluşmasında, gelir ve servet dağılımını düzenleyici özelliğinin ortaya çıkmasında rol oynayacaktır. NGV bu özelliğiyle toplumda bireyler arasında gelir farklılıklarından kaynaklanabilecek, kin nefret ve kıskançlık duygularına da engel olacaktır. Bu da zekâtın gerçekleştirmek istediği amaçla örtüşmektedir. İki sistemin amacı adaletli gelir dağılımına sahip, bireyler arasında kin, nefret, kıskançlık olmayan bir toplum oluşturmaya katkı sağlamaktır.¹⁰²⁹

NGV iktisadî boyutuyla adaletli gelir dağılımına katkı sağladığı gibi belirlenen gelirin altında kalan ve NGV'den faydalanmaya hak kazananlar kimseler, aldıkları nakitle temel ihtiyaçlarını karşılayacaklarından dolayı piyasaya arz-talep noktasında canlılık getireceklerdir.

¹⁰²⁸ TEMÜR, *Refah Devleti Kapsamında Negatif Vergi ve Zekât*, VI, S.12, s.4.

¹⁰²⁹ TEMÜR, *Refah Devleti Kapsamında Negatif Vergi ve Zekât*, VI, S.12, s.4.

3. Ahlaki Açıdan Negatif Gelir Vergisi

Yönetim sistemlerinde temel hedef, topluma güzel ahlâk, adalet ve paylaşım duygusu kazandırmak olmalıdır. Amaç kişi ve toplumun olgunlaşmasını sağlama, sorunları asgarî düzeye indirerek müreffeh bir toplum tesis edilmesine katkı sağlamaktır. NGV'nin adaletili gelir dağılımına sağladığı katkı sayesinde fakire karşı olan enaniyet ve kibirden, zengine karşı olan kin ve nefreti azaltarak birbirleriyle dayanışma içinde olan bir toplum tesis etmede zekâta benzemektedir. Zekâtın ve NGV'nin hedefleri arasında toplumda güvenin hâkim olması, kardeşlik ruhunun güçlendirilmesi, zenginin malını sosyal dengesizliğin getireceği tehlikelerden, düşmanlıklardan, kıskançlıklardan koruması, toplumda istikrarın sağlamasına katkısı gibi birçok hedef sıralayabiliriz. Zekât ve NGV, diğer sosyal yardımlardan farklı olarak ferdin tembelliğe alışmasına veya geçimini başkasının üzerine atma eğilimiyle mücadele etmektedir. Diğer sosyal yardımlar kişinin şahsi durumlarına göre değişkenlik göstermekle birlikte sürekli veya geçici olarak asgarîgeçimini garanti etmektedir. Bu da kişiyi aldığı yardımın çalıştığı takdirde elde edeceği miktara denk gelmesi durumunda çalışmama eğilimiyle karşı karşıya bırakabilmektedir. Zekât veya negatif gelir vergisinde belli bir gelir düzeyine kadar yardım alması ve kişinin elde ettiği gelire ilave bir gelir niteliğinde olması nedeniyle kişiyi çalışmaya teşvik edicidir.¹⁰³⁰

Bu fonksiyonuyla zekât ve NGV birbirlerine paralel bir amaçta benzemektedirler. Her iki sistemin de amacı adaletli gelir dağılımına sahip bireyler arasında kin, nefret, kıskançlık olmayan bir toplum oluşturmaktır.

II. MÜKELLEF BAKIMINDAN

A. Zekât Mükellefi

Allah kullarını zekâtla sorumlu tutmak için birtakım şartlar aramaktadır. Kişinin Müslüman olması, akıl- baliğ ve hür olması gibi bütün ibadetlerde aranan mükellefiyet

¹⁰³⁰ KARGI, *Negatif Gelir Vergisi*, s.51.

şartlarıdır. Buna göre gayrimüslimler, aklî melekelerle sahip olmayan zihinsel engelliler ve müctehidler arasındaki fikir ayrılığına rağmen baliğ olmayan çocuklar mükellef olarak kabul edilmemektedir. Cumhur'a göre baliğ olmayan çocuk zekât mükellefi olup velisi zekâtını vermekle sorumludur. Bu şartların yanı sıra zekâtın malî bir ibadet olması ve başkalarının haklarına taalluk etmesi nedeniyle zekâta konu olacak mallarda da bazı şartlar aranmaktadır. Tam mülkiyet, nema, asli ihtiyaçlardan fazla olması, malik olma tarihten itibaren üzerinden bir yıl geçmesi, borca karşılık olmaması ve belli bir orana (nisab) ulaşması gibi şartlar aranmaktadır. Bu şartlardan birini kaybetmesi kişiyi zekât mükellefi yapmadığı gibi mülkiyetinde bulunan malı zekât alınabilecek mallar statüsünden çıkarmaktadır. Bir önceki bölümde bu şartlar detaylı olarak ele alındığından burada sadece vergi ile mukayese yapılabilmesi için isimleri zikretmekle yetinilecektir.

İslâm hukukunda zekât mükellefi sadece gerçek kişiler olup tüzel kişiler zekât mükellefi kapsamına dâhil değildir. Zekâtın malî bir yükümlülük olmasının yanında ibadet yönünün bulunması tüzel kişilikleri zekât mükellefi kapsamı dışında tutmaktadır. Çünkü ibadetlerde niyet gereklidir. Tüzel kişilerde ise niyet söz konusu değildir. Ayrıca tüzel kişilikler gerçek kişiler tarafından temsil edilmektedir. Tüzel kişilerin mal varlıkları aslında her ortağın hissesi oranındadır. Bu bakımdan gerçek kişiler hisseleri oranında tüzel kişilerin mal varlığından sorumludur. Şartların oluşması durumunda tüzel kişi temsilcileri kendi hissesi oranında veya diğer ortakların bilgisi dâhilinde onların adına zekât verebilir.

B. Vergi Mükellefi

Vergi Usul Kanunu, 8. maddesinde vergi mükellefi ya da yükümlüsünü kendisine vergi borcu düşen gerçek veya tüzel kişi olarak tanımlamaktadır.¹⁰³¹ Vergi yükümlüsü maddî ve şeklî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Maddî yükümlülük sadece

¹⁰³¹ **Madde 8** – Mükellef, vergi kanunlarına göre kendisine vergi borcu terettübeden gerçek veya tüzel kişidir. Vergi sorumlusu, verginin ödenmesi bakımından, alacaklı vergi dairesine karşı muhatap olan kişidir. Vergi kanunlarıyla kabul edilen haller müstesna olmak üzere, mükellefiyete veya vergi sorumluluğuna mütaallik özel mukaveleler vergi dairelerini bağlamaz. Bu kanunun mütaakıp maddelerinde geçen "mükellef" tabiri vergi sorumlularına da şamildir. <http://www.mevzuat.goö.tr/MevzuatMetin/1.4.213.pdf> Erişim Tarihi: 03.10.2018

uhdesinde olan paranın ödenmesi; şekli yükümlülük ise para ödemenin yanı sıra defter tutma, onaylatma, işe başlama ve işi bırakmayı bildirme, beyanname verme, defter ve belgeleri saklama gibi şeklî ve usulî yükümlülükleri içermektedir.¹⁰³² Vergi hukuku bakımından ehliyet, vergi yükümlüsü olabilme yetenek ve şartlarına sahip olabilmeyi ifade eder. Vergi Usul Kanunu'nun 9. maddesine göre "Mükellefiyet ve vergi sorumluluğu için kanuni ehliyet şart değildir."¹⁰³³ Bu hükme istinaden kişinin vergi yükümlüsü veya sorumlusu olabilmesi için mümeyyiz, reşit ya da hacr¹⁰³⁴ (kısıtlama) altına alınmama şartı aranmamaktadır. Bu bağlamda ehliyetteki asıl kriter vergi ödeme gücüdür. Bu kimselerin mallarından kanuni temsilcisi vergiyi ödemede sorumludurlar. Kanuni temsilciler tüzel kişilerde müdür veya yönetim kurulu, gerçek kişilerde ise veli, vasî veya kayımdır.¹⁰³⁵

Mükellefiyet bakımından zekât ve vergi arasındaki farklardan birisi tüzel kişilerin vergi yükümlüsü olmasıdır. İslâm hukukunda tüzel kişilerin malî sorumlulukları

¹⁰³² ATAR, Yavuz. *Vergi Hukuku*, Mimoza Yayınları, Konya, 2000, s.49; BİLİCİ, Nurettin. *Vergi Hukuku*, Savaş Yayınevi, Ankara, 2016, s.49; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s.100; EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.155; AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.197; AKDOĞAN, *Kamu Maliyesi*, s.147.

¹⁰³³ **Madde 9** – Mükellefiyet ve vergi sorumluluğu için kanuni ehliyet şart değildir. Vergiyi doğuran olayın kanunlarla yasak edilmiş bulunması mükellefiyeti ve vergi sorumluluğunu kaldırmaz. **Madde 10** – Tüzel kişilerle küçüklerin ve kısıtlıların, Vakıflar ve cemaatlar gibi tüzel kişiliği olmıyan teşekküllerin mükellef veya vergi sorumlusu olmaları halinde bunlara düşen ödevler kanuni temsilcileri, tüzel kişiliği olmayan teşekkülleri idare edenler ve varsa bunların temsilcileri tarafından yerine getirilir. (**Değişik: 3/12/1988-3505/2**) Yukarıda yazılı olanların bu ödevleri yerine getirmemeleri yüzünden mükelleflerin veya vergi sorumlularının varlığından tamamen veya kısmen alınmayan vergi ve buna bağlı alacaklar, kanuni ödevleri yerine getirmeyenlerin varlıklarından alınır. Bu hüküm Türkiye'de bulunmayan mükelleflerin Türkiye'deki temsilcileri hakkında da uygulanır. Temsilciler veya teşekkülü idare edenler bu suretle ödedikleri vergiler için asıl mükelleflere rücu edebilirler. Tüzel kişilerin tasfiye haline girmiş veya tasfiye edilmiş olmaları, kanuni temsilcilerin tasfiyeye giriş tarihinden önceki zamanlara ait sorumluluklarını da kaldırmaz. (**Ek fıkra: 21/3/2018-7103/9**) Tasfiye edilerek tüzel kişiliği ticaret sicilinden si- linmiş olan mükelleflerin, tasfiye öncesi ve tasfiye dönemlerine ilişkin her türlü vergi tarhiyatı ve ceza kesme işlemi, müteselsilen sorumlu olmak üzere, tasfiye öncesi dönemler için kanuni temsilcilerden, tasfiye dönemi için tasfiye memurlarından herhangi biri adına yapılır. Limited şirket ortakları, tasfiye öncesi dönemlerle ilgili bu kapsamda doğacak amme alacaklarından şirkete koydukları sermaye hisseleri oranında sorumlu olurlar. Şu kadar ki bu fıkra uyarınca tasfiye memurlarının sorumluluğu, tasfiye sonucu dağıtılan tutarla sınırlıdır. (<http://www.mevzuat.goö.tr/MevzuatMetin/1.4.213.pdf> Erişim Tarihi: 03.10.2018)

¹⁰³⁴ Sözlükte "engellemek, yasaklamak, kısıtlamak" mânasına gelen hacir (hacr) kelimesi, İslâm hukukunda sözlük anlamıyla da bağlantılı olarak kişinin sözlü tasarrufunun hukukî geçerliliğinin engellenmesini ifade eder. Detaylı bilgi için bkz: APAYDIN, Yunus. "*Hacir (Hacr)*" DIA, İstanbul, 1996, XIV, s.513-517.

¹⁰³⁵ ATAR, *Vergi Hukuku*, s.49; BİLİCİ, Nurettin. *Vergi Hukuku*, Ankara, Savaş Yayınevi, 2016, s.43; EDİZDOĞAN, vd. *Kamu Maliyesi*, s.157; AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.197; ÇEVİK, *Vergi Hukuku*, s.71.

yoktur. Tüzel kişilerin mal varlıklarından malda aranan şartların bulunması durumunda sahipleri, ortakları veya temsilcileri zekât açısından sorumludurlar. Bu kimselerin tüzel kişilikteki hisse oranına göre zekâta konu olan şahsi diğer mallarına eklenerek vereceği zekât oranı hesaplanır ve tahsil edilir.

Tüzel kişilikte zikeredilen bu hususa benzer bir durum Fukahâ arasındaki fikir ayrılığına rağmen büyük çoğunluğun benimsediği görüşe göre çocuk, akli melekeye sahip olmayan zihinsel engelliler ve ma'tuh gibi kimselerin zekât mükellefi olarak kabul edilmesi ve kanuni temsilcileri tarafından malarından zekâtın ödenmesi hususudur. Hanefî hukuk sistematğinde aklî melekeye sahip olmayan zihinsel engellilerin mal varlıkları zekât kapsamında değerlendirilir. Zihinsel engelli birisinin ticaret yapması, canlı hayvan üretimi, maden işletmeciliği ortaklığı, borsa ve menkul kıymet işlemleri, ziynet eşyası, ithalat ve ihracat yapması, fabrika ve benzeri imalathane kurup işletmesi gibi durumlar söz konusu değildir. Vergi Usul Kanununda da bu kimseler her ne kadar Medeni Kanun'da belirtilen hakları kullanma salahiyetine sahip olmasa da vergi yükümlüsü olarak kabul edilmektedirler. Bu açıdan İslâm hukuku ile birbirine benzemektedirler. Zekât ve vergi mükellefi sayılma hususunda bu yükümlülüklerde 3. Şahıs veya devletin haklarının taalluk etmesi prensibi yatmaktadır.¹⁰³⁶

C. Negatif Gelir Vergisinde Mükellef

İslâm'da zekât mükellefi, sadece gerçek kişiler olup tüzel kişiler¹⁰³⁷ zekât mükellefi kapsamına dâhil değildir. NGV'de ise diğer vergi sistemlerinde olduğu gibi vergi tahsilatı bakımından hem gerçek hem de tüzel kişiler mükellef olabilmektedir. NGV' den gelir transferi şeklinde faydalanmayan tüm gerçek ve tüzel kişiler sisteme, devletin belirleyeceği vergi matrahları üzerinden ödedikleri vergiyle katkı sağlamaktadır. Bu bakımdan zekâtla arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Mükellef

¹⁰³⁶ ATAR, *Vergi Hukuku*, s.51.

¹⁰³⁷ Fukakâ tüzel kişiliği müstakil olarak ele almamıştır. Modern hukukta tüzel kişiliğin vazifesini ifa eden müesseselerin benzerleri İslam hukukunda da mevcuttur. İslam hukukunda tüzel kişiler arasında özellikle devlet, beytülmal, vakıf ve mescidler zikredilmektedir. Bunun yanı sıra İslam mali hukukta şirketlere de ayrı bir yer verilmektedir. (GÜNAY, *Kamu Malları*, ss.88-115; KÖSE, Murtaza, *İslam Hukuku ve Modern Hukuka Göre Tüzel Kişilik*, EKEV Akademi Dergisi, Mayıs 1998, I, S.2, ss.221-230; DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, “Şahıs”, DİA, İstanbul, 2010, XXXVIII, ss.270-273)

olma hususundaki bu farklılık iki sistemden yararlanmaya hak kazananlar bakımından da ortaya çıkmaktadır. Daha önce de ifade edildiği üzere zekât almayı hakeden sekiz sınıf vardır. Bu sınıflardan ilk iki sırada bulunan fakir ve miskinler (ihtiyaç sahipleri), aynı zamanda negatif gelir vergisi sisteminde belli bir gelir sınırının altında kalanlar olarak bu sistemden yararlanan kimselerdir. NGV almaya hak kazananlar zekâtta olduğu gibi yalnız çalışan çalışmayan ayırtetmeksizin belirlenen gelir seviyesinin altında gelire sahip olan gerçek kimselerdir. Vakıf, dernek, cemaat gibi tüzel kişilerin zekâtta olduğu gibi NGV’den yararlanması söz konusu değildir. Fakir ve muhtaçların gelirinin arttırılması adaletli gelir dağılımının temini açısından hem zekât hem de negatif gelir vergisinde ortaya çıkmaktadır. Konu kişisel ve dar planda düşünüldüğünde zekât verilebilecek sekiz sınıftan ilk ikisi daimî, diğerleri büyük ölçüde arızî gibidir. Amiller ücretlidir. Borçlu, yolda kalanlar, köleler de arizîdir. Müellefe-i kulûb ve “fî sebîlillâh” ise kurumsal boyutlu (devletin belirleyebileceği) zekât mükellefleridirler.¹⁰³⁸ Bu iki sınıfa ancak devlet aracılığıyla verilebilir. Kişilerin daimî zekât verebilecekleri sınıf fakirler ve miskinlerdir.

Fakir ve miskinler hem zekâtta hem de NGV’nin hak sahipleri arasında mevcuttur. Zekâtta nisab miktarı mala sahip olanlar belli şartlarla zekât mükellefi olmaktadır, NGV’inde ise belirlenen gelir seviyesinin üstünde kalan kimseler, vergi mükellefi olmakta ve verecekleri vergiyle sisteme katkı sağlamaktadır. İşsizlik maaşından faydalanan bireylerin maaşları çalıştıkları zaman diliminde ödedikleri primlerden yapılan kesintilerden, işverenlerin sosyal sigorta kurumlarına ödedikleri primlerden devletin sağlamış olduğu katkılardan karşılanmaktadır. Böylelikle kişi çalıştığı dönemde NGV sistemine vergisiyle destek sağlarken, gelir seviyesi düştüğünde de bu istemden nakit olarak faydalanmaktadır.

III. KONU BAKIMINDAN

Klasik fıkıh kitaplarında zekât konusu olan mallar, para (altın- gümüş), ticaret malları, canlı hayvanlar, toprak mahsulleri, madenler olmak üzere beş başlık altında

¹⁰³⁸ YAREN, *Vergi-Zekât İlişkisi ve Gıda Bankacılığı Kapsamında Yapılan Bağışların Zekât Mükellefi Açısından Fıkî Değerlendirilmesi*, s. 426.

toplanmıştır. Çağdaş İslâm hukukçuları zekâtın hikmet ve amacını göz önünde bulundurarak zekâtın sadece bu mallarla sınırlı olmayacağı görüşündedirler. Bu bağlamda zekât emrinin diğer malları kapsayıp kapsamadığı araştırılırken mallar arasındaki ortak illeti belirlemeye çalışmışlardır. Hadislerde geçen zekât mallarının çoğunluğunun ortak illetlerinden birinin “nemâ/artıcılık” olduğu tespit etmişlerdir. Buna göre artıcılık vasfına sahip her türlü malın zekât kapsamında değerlendirilmesi kanaati oluşmuştur.¹⁰³⁹

Globalleşen iktisadi ve ekonomik hayatta, her geçen gün yeni bir kazanç kapısı ortaya çıkmaktadır. Bu kazançların zekât kapsamının dışında bırakılıp daha az kazanan insanların bu kapsama dâhil edilmesi adalet ilkesiyle bağdaşmamaktadır. Bu bakımdan Ebu Zehra, Hamidullah (ö.2002), Abdulmennan (ö. 2016) ve Karadavî gibi alimler sadece naslarda geçen mallar değil zaman içinde ortaya çıkan ve artıcı olma vasfını taşıyan her türlü iktisadi varlığın zekâta konu olacağı görüşündedirler.¹⁰⁴⁰

Vergi siteminde her türlü iktisadî unsur veya hukuki muamele verginin konusudur. Verginin konusunu; verginin üzerine konulduğu, doğrudan veya dolaylı olarak kaynağını oluşturduğu iktisadî unsurlar teşkil etmektedir. Nelerin verginin konusunu oluşturduğunu kesin ve kalın çizgilerle sınırlama imkânı yoktur. Kanunun vergi yükümlülüğünün doğmasını hangi iktisadi unsura bağlayacağını önceden bilmek olanaksızdır. Çünkü iktisadi unsurlar her zaman değişmektedir. Kanun koyucu gerekli gördüğü durumlarda yürürlükte olan bir vergiyi kamu yararına kaldırabildiği gibi, önce vergi alınmayan bir kalemi vergi dilimi kapsamında değerlendirebilir. Örneğin emlak vergisinin konusu bina ve arazilerdir. Buna karşın katma değer vergisinin konusu menkul ve gayrimenkul malların yanında bir kısım hizmetler de bu verginin kapsamında değerlendirilmektedir.¹⁰⁴¹

Verginin konusu kanun koyucu tarafından tespit edilmekte ise de verginin temel niteliklerine ve unsurlarına aykırı olmaması, adaletin sağlanması bağlamında prensip olarak ülke iktisadına ve sosyal gerçeklere uygun olması gerekir. NGV’de sisteme katkı

¹⁰³⁹ PAÇACI, *Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar*, s.96

¹⁰⁴⁰ AKYÜZ, *Mukayeseli İbadetler İlmahali Zekât*, s.168

¹⁰⁴¹ EDİZDOĞAN vd. *Kamu Maliyesi*, s.149; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s.100.

sağlama, belirlenen sınırın altında kalan bireylere yardım etme açısından bakıldığında vergiye konu olan herşey NGV'nin konusu kapsamına girmektedir. Kanun çerçevesinde tüzel veya gerçek mükelleflerin mal varlığı NGV'nin konusudur. Dikkat edilmesi gereken husus adalet ve hakkaniyete riayet edip, mükelleflere kaldıramayacakları derecede ağır vergi oranları yüklememektir.

Konu bakımında zekâtın konusu belli şartlar ve çeşitlerle sınırlı iken vergi ve NGV'ye konu olan mallarda herhangi bir sınırlama söz konusu değildir. İktisadî değeri olan her türlü maddi ve manevî mal ve haklar vergiye konu olmaktadır.

IV. DAYANAK (MEŞRUIYET) BAKIMINDAN

Zekâtın teşrî kaynağı daha önce de ifade edildiği üzere Kur'ân, sünnet ve icmâdır. Zekâtın farziyeti Kur'ân¹⁰⁴² Sünnet¹⁰⁴³ ve İcmâ¹⁰⁴⁴ ile sabittir. Zekâta tabi olan mallar artıcı olması şartıyla zamana ve mekâna göre farklılık arz etse de nasslarda geçen oranlar (nisab) bakımından değişmez nitelik taşımaktadır. Nisaba Mâlik olan kimse zekât vermek durumundadır. Herhangi bir muafiyet söz konusu değildir. Kamu oteritesinin kesinleşmiş zekâtı affetme yetkisi yoktur.¹⁰⁴⁵

Verginin kaynakları Tablo 3'te gösterildiği üzere bağlayıcılık derecesine göre asli (temel) ve tali (yardımcı) kaynaklar olmak üzere iki grupta sınıflandırılmaktadır. Aslî kaynakları Anayasa, Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararları, Kanun, Uluslararası anlaşmalar, ictihadi birleştirme kararları, kanun hükmünde kararnameler (KHK), Bakanlar Kurulu kararları, tüzükler, yönetmelikler, düzenleyici tebliğler oluşturmaktadır. Tali kaynakları yorumlayıcı tebliğler, özelge, genelge, genel yazılar,

¹⁰⁴² Zekâtın farziyetine delalet eden ayetler için bkz: Bakara 2/43, 110, 177; Hac,22/78; Nûr, 24/56; Mücadele, 58/13; Müzemmil, 73/20; Tevbe, 9/103; En'âm, 6/141; Meâric, 70/24-24; Mu'minûn, 23/4; Lokmân, 31/3-4; Fussilet, 41/66-7; Araf, 7/156; Maide, 5/55.

¹⁰⁴³ Diğer bölümde zikredilen hadislerin yanında ayrıca bkz: BUHÂRÎ, "Zekât", 63; MÜSLİM, "İmân", 19; AHMED İBN HANBEL, *Müsned*, 3: 498; İBN MÂCE, "Zekât", 1; İBN HİBBÂN, *Sahihi İbn Hibbân*, 11: 475; ŞAFÎ, Muhammed b. İdris, *Müsned eş-Şâfiî*, Edeb, el-Kâdî, Beyrut, Daru'l-Kütubi'l-İlmiyye, I, s. 378; ŞEVKÂNÎ, *Neylül Evtar*, IV, s.121

¹⁰⁴⁴ İBN MUNZÎR, Ebu Bekir Muhammed b. İbrahim en- Nîsâbü'rî, *İcmâ*, thk. Ebu Hammâd Sağır Ahmed b. Muhammed Hanif, Mektebetü Furkan, BAE, 1999, s.51; KARADAVÎ, *Fıkhu-Zekât*, s.88

¹⁰⁴⁵ BÂDENCEKÎ, *Mesâilu-z zekâti'l muâsıra*, s. 513.

sirküler, yargı kararları, bilimsel görüşler oluşturmaktadır.¹⁰⁴⁶ NGV, tahsil edilme bakımından vergi kaynağı ile aynıdır. Harcama kalemleri bakımından kamu harcamalarının transfer harcamaları kapsamındadır. Transfer harcamalarında devlet üretim faktörünü talep etmemektedir. Emekli, dul ve yetimlere yönelik yapılan harcamalar bu kabilindendir.¹⁰⁴⁷ Devletin maiyetindeki işsizlere, ihtiyarlara, kimsesiz dul ve yetimlere, emeklilere yaptığı yardımlar, özel hastane ve okullara verdiği katkı payları, iktisadi amaçla yapılan yardımlar transfer harcamaları olup NGV kapsamında değerlendirilebilir.

Tablo 3: Vergi Kaynakları¹⁰⁴⁸

Temel (Aslî) Kaynaklar	Yardımcı (Tali) Kaynaklar
Anayasa	Yorumlayıcı Tebliğler
Anayasa Mahkemesinin iptal kararları	Özelge
Kanun	Genelge
Uluslararası Anlaşmalar	Genel Yazılar
İctihadi Birleşme Kararları	Sirküler
Kanun Hükmünde Kararname	Yargı Kararları
Bakanlar Kurulu Kararları	Bilimsel Görüşler
Tüzük	
Yönetmelik	
Düzenleyici Tebliğler	

NGV’ de hangi mükelleften ne oranda vergi alınacağı, kimlerin bu sistemden faydalanacağı, alt gelir litimitin belirlenmesi, hak sahiplerinin aralarında sınıflandırılması, hangi sınıfın bu sistemden yardım alacağı miktar gibi sistemin doğru bir şekilde yürümesine, Kanun, Bakanlar Kurulu Kararları, yardımı yapacak kurumun mevzuatı, yönetmelik, tüzük ve tebliğler kaynaklık etmektedir.

¹⁰⁴⁶ PEHLİVAN, *Vergi Hukuku*, s. 27.

¹⁰⁴⁷ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.99; ULUSOY, Ahmet, *Maliye Politikası*, Kocaeli, Umuttepe Yayınları, 2016, s.111.

¹⁰⁴⁸ Tablo Kamu Maliyesi kitaplarından esinlenerek araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

V. MATRAH BAKIMINDAN

Matrah, tahsil edilecek zekât veya verginin belirlenmesi, hesaplanması başka bir ifadeyle kişinin ödeyeceği zekât veya vergi miktarının dayanağının bilinmesidir. İslâm hukukunda zekât oranları Kur’ân’da açıkça ifade edilmeyip Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından detaylandırılmıştır.¹⁰⁴⁹ Hz. Peygamber’in (s.a.s.) belirlediği oranlar üzerinden aslî ihtiyaçlar ve borçlarının çıkarıldıktan sonra ortaya çıkan net miktar zekât matrahıdır. Kimin ne kadar zekât ödeyeceğinin net mal varlığı üzerinden hesaplanmasıdır. Bu bakımdan havaic-i asliyye kapsamında zikredilen temel ihtiyaçlar bu hesabın dışında kalmaktadır.

Vergi hesaplanmasında ise matrah kanunlarda belirtilen oranlar veya vergide esas alınan değerdir.¹⁰⁵⁰ Devletin alacağı vergi miktarını hesaplayabilmek için, vergi kanunlarında gösterilen oranların ve miktarların, belirli ekonomik değer ve miktarlara uygulanması suretiyle saptanması gerekmektedir. Vergiye konu olan herhangi bir malın değeri tahsil edilecek verginin matrahıdır. Kanunlarda belirtilen vergi oranıyla matrah çarpılarak vergi miktarı ortaya çıkarılır.¹⁰⁵¹ Matrah hesaplamasında iki yöntem kullanılmaktadır. Birincisi matrahın uzunluk, hacim, ağırlık, sayı gibi teknik miktar ve fizik ölçüleri baz alınarak yapılan hesaplama şekli (advalorem/değer esaslı), ikincisi de fiyat ve bedel gibi iktisadi değer üzerinden yapılan hesaplama (spesifik/miktar) şeklidir.¹⁰⁵² Uygulama alanı genişleyen ve daha adil olan matrah advalorem / değer esaslı hesaplama sistemidir. Vergide matrah hesaplanırken matraha dâhil edilmeyen zekâtta havaic-i asliyyeye benzer birtakım harcamalar vardır. Safi gelirin tespitinde indirilecek giderler, Gelir Vergisi Kanunun’un kırkıncı maddesinde detaylandırılmıştır. Bu giderler arasında: Ticari kazancın elde edilmesi ve idame ettirilmesi ile ilgili yapılan harcamalar, hizmetli ve işçilerin işyerleri ve müstemilatında iâşe ve ibâte giderleri, sigorta primleri, kanun emrine istinaden ödenen zarar, ziyan ve tazminatlar, iş ile ilgili

¹⁰⁴⁹ BUHÂRÎ, “Zekât”, 38; MÜSLİM, “Zekât”, 980; EBÛ DÂVÛD, “Zekât”, 4; İBN MÂCE, “Zekât”, 6; MUVATTA’, “Zekât”, 847; BEYHAKÎ, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 4: 232; ABDURREZZÂK, *Musannef Abdurrazzâk*, 4: 89.

¹⁰⁵⁰ ATAR, *Vergi Hukuku*, s.69.

¹⁰⁵¹ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.195.

¹⁰⁵² AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.196; EDİZDOĞAN, *Nihat. vd. Kamu Maliyesi*, s.150

yapılan seyahat ve ikamet giderleri, işletme ile ilgili olmak şartıyla; bina, arazi, gider, istihkak, damga ve vergiler zikredilebilir.¹⁰⁵³

Hiz. Peygamber tarafından nisabı belirlenen zekâta tabi olan malları; tarım ürünleri, para ve benzeri ticaret malları, hayvansal servet olarak üç katagoriye ayırabiliriz. Bu kategorileri günümüz matrah sisteminde düşünüldüğünde şu sonuçlara ortaya çıkmaktadır.

1. Tarımsal ürünlerin zekâtının hesaplanmasında yetiştirme sürecinde harcanan emek ve masrafa bağlı olarak %5 veya %10 sabit oranlı (spesifik) tarife üzerinden matrah belirlenmiştir.¹⁰⁵⁴ Bu ürünler için belirlenen matrah modern vergi matrah çeşidinden spesifik matrah çeşidi kapsamında olup sabit oranlı tarife ile benzeştiği söylenebilir.
2. Nasslarda nisabı belirlenmiş diğer bir zekât malı ise o zamanda tedavülde olan paradır (dinar¹⁰⁵⁵ ve dirhem¹⁰⁵⁶). Bu para birimlerinde belirlenen asgarîmatrah 200 dirhem ve 20 miskaldır. Bu dönemde kullanılan dinar ve dirhemler paranın alımgücü ile metal kıymeti, ticari değeri arasında bir eşitlik vardı. Hiz. Peygamber döneminde alım gücü bakımından dinar ve dirhem arasındaki çapraz kur ve değerleri arasındaki oran da 1/10 dur. Bu fark ağırlık birimiyle ilgili olmasından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki; bir miskal altın (yaklaşık 4,25 gr) on dirhemdir (yaklaşık $2.975 \times 10 = 29.75$ gr). Bu iki paranın madenlerinin miktarı arasındaki fark ise 1/7 ($7 \times 4.25 = 29.75 / 10 \times 2.975 \times 29.75$) bu hesaba göre Asr-ı Saadette 4.25 gr altın (bir miskal / bir dinar) âlim gücü 29.75 gr gümüşün

¹⁰⁵³ ŞENYÜZ, vd. *Türk Vergi Sistemi*, s. 25; deyatlı bilgi için ve Gelir Vergisi Kanunun 40. maddesi için bkz.: <https://www.gib.goö.tr/node/85123>

¹⁰⁵⁴ SIDDIGI, GHAZANFAR, *Erken Dönem Orta Çağ İslâm İktisat Düşüncesi*, s.287.

¹⁰⁵⁵ Kelime Grek-Latin menşeli denariustan (aureus) Arapça'ya geçmiş ve İslâm dünyasında genel olarak altın para karşılığında kullanılmıştır. Ağırlığı bir miskal olarak darbedildiğinden bu adla da anılan dinar (çoğulu denânir) aslında bir Bizans para birimi. Constantin tarafından solidus adıyla basılan nizamî olarak 4,5479 gr. ağırlığındaki bu altın sikke daha sonra nomisma, besante, denarion xriseon veya denarius aureus adlarıyla anılmıştır. (SAHİLLİOĞLU, Halil. “Dinar”, IX, s.352.)

¹⁰⁵⁶ Eski Yunan devletiyle ticarî münasebetler sırasında drahmi kelimesinden Farsça'ya, daha sonra oradan Arapça'ya geçmiştir. Dirhem in İslâm toplumlarında kullanıldığı bölge ve zamana göre ölçüsü değişmiştir. Geleneksel İslâm kaynakları şer'î dirhemi 14 kırat olarak nakleder. Dirhem in çeşitleri 20, 10 ve 12 kırat veya 8 ve 4 dânek takdir edilirken bunların ortalaması olan 14 kırat veya 6 dânek zekât nisabının hesabı için esas alınmıştır. (SAHİLLİOĞLU, Halil. “Dirhem”, IX, s.368.)

değerine denk gelmektedir.¹⁰⁵⁷ Bu paralarda belirlenen zekât oranı ise 1/40 (%2.5) olup sabit oranlı tarife ile çarpılarak hesaplanmaktadır. Matrah bağlamında düşünüldüğünde gümüşün parasal değeri üzerinden alındığı takdirde advalorem, fiziki ölçüsü dikkate alındığında ise spesifik matrah çeşidine dâhil olmaktadır. Altın olan dinar ise spesifik matrah çeşidine girmektedir.¹⁰⁵⁸

3. Altın gümüş dışındaki ticaret malları için Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulaması ile ilgili elimizde fazla bilgi yoktur. Fakat İslam âlimleri bu tür servetleri o dönemde kabul gören altın ve gümüşe kıyas ederek bunlar için belirlenen tarifeyi ticaret malları için de uygulamışlardır. Ticaret mallarının değeri 200 dirhem gümüş veya 20 miskâl altının değerine ulaştığı takdirde zekât verilmesi gerekir. Bu malların fiziki ölçülerinden çok ekonomik olarak değer ifade etmesinden dolayı advalorem matrah kapsamında değerlendirilebilir. Bu çeşit malların parasal değerleri dikkate alındığından spesifik matrah kapsamında da değerlendirilebilir.
4. Hayvansal servet, küçükbaş (koyun, keçi) ve büyük baş (deve, sığır vd.) için Hz. Peygamber tarafından detaylı bir matrah belirlenmiştir.¹⁰⁵⁹ Kimin kaç adet hayvanda ne kadar zekât vereceği bellidir. Hayvansal değerler sayı üzerinden teknik bir değerlendirmeye tabi olduğundan spesifik matrah çeşidi kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bazı uygulamalarında devenin kıymetini dikkate aldığı rivayetleri göz önüne alınarak hayvansal servetlerin zimnen advalorem matrah çeşidi kapsamında da değerlendirilebileceği söylenebilir.

¹⁰⁵⁷ GÖZÜBENLİ, Beşir, *İslâm Hukuku Literatüründe Para* (Para, Faiz ve İslâm tartışmalı ilmi toplantı), ISAÖ. Ensar yayınları, İstanbul, 2015, s.95; ERKAL, Mehmet. *İslâmın İlk Devirlerinde Para ve Zekât Nisabının Hesaplanması*, Marama Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 1985. S. III, s. 81-84.

¹⁰⁵⁸ MAÇİN, *Zekât Matrahları ve Vergi İlişkisi*, s.199.

¹⁰⁵⁹ Detaylı bilgi için bkz: tüm fıkıh ve ilmihal kitaplarının zekât bölümü hayvanların zekâtı bahsi; Ayrıca matrahların geçtiği hadisler için bkz: BUHÂRÎ, "Zekât", 38; AHMED İBN HANBEL, *Müsned*, 1: 233; NESÂÎ, "Zekât", 4-5; EBÛ DÂVÛD, "Zekât", 4; İBN HUZEYME, *Sahih İbn Huzeyme*, 4: 14-18; İBN MÂCE, "Zekât", 10; TİRMİZÎ, "Zekât", 4; BEYHAKÎ, es-Sünen's-Sagir, 2: 44; EBÛ YA'LÂ, *Müsned Ebî Ya'lâ*, 1: 115.

5. Maden ve denizden çıkarılan ürünler matrah bağlamında düşünüldüğünde parasal değeri üzerinden tahsil yapıldığı takdirde advalorem, fiziki ölçüsü dikkate alındığında ise spesifik matrah çeşidine dâhil olmaktadır.

VI. FELSEFE VE TEORİ BAKIMINDAN

Zekât ve verginin ortak olduğu bazı felsefî temeller bulunmakla birlikte birbirinden farklı olduğu hususlar da mevcuttur. Zekâtın dayandığı sistematik arasında, genel yükümlülük, vekâlet, fert ve toplum arasında dayanışma ve kardeşlik yer alırken, verginin dayandığı teoriler arasında, istifade teorisi ve devletin egemenliğine dayanan teori yer almaktadır.

A. Zekâtın Dayandığı Temel Felsefik Teoriler

1. Genel Yükümlülük Teorisi

Bu teoriye göre her şeyin yaratıcısı, nimetleri bahşeden Allah, kullarını dilediği şekilde yükümlülüklerle sorumlu tutmaktadır. Namaz, oruç gibi bedeni yükümlülüklerle sorumlu tutabildiği gibi zekât gibi sadece mali yükümlülüklerle veya Hac gibi hem bedenî hem de mali yükümlülüklerle de sorumlu kılmaktadır. Kuluna bağışlamış olduğu malın belli bir kısmını imtihan vesilesi kılarak, zekât aracılığıyla malın bir miktarını kendisinin belirlemiş olduğu yerlere harcamasını istemesi de doğaldır.¹⁰⁶⁰ Zekâta bu açıdan bakıldığında Allah'ın kullardan yapmaları istediği malî bir yükümlülük olarak değerlerndiriz. Kullar Allah'a ait olan maldan bir kısmını O'nun istediği yere infak etmek zorundadır.

¹⁰⁶⁰ İNAYET, *Zekât ve'd-daribe*, s.59; KARADAVÎ, *Fıkhü'z-zekât*, s.840; KARADÂĞÎ, *Buhus fî fıkhi kadâyâ'z-zekât'il muâsıra*, s. 39.

2. Vekâlet Teorisi

Allah'ın mülküne insanın vekâlet etmesi temeline dayanan vekâlet teorisi açısından, malın gerçek sahibi, yaratıcısı Allah'tır.¹⁰⁶¹ İnsanın bu maldaki emeği üretimidir. Bu üretimi asıl mal sahibinin kendisinin emrine amade ettiği maldan yapmaktadır. İnsan emeği, denizde avlamış olduğu balıklarda var olan bir nimetin ortaya çıkarılması, farklı ürünlerde dokuma, öğütme, karıştırma gibi faaliyetlerle bir şekilden bir şekle dönüştürme, paketleme ve pazarlama yöntemi ile pazara sunma şeklinde tezahür etmektedir. Tarımsal toplumlarda hasat edilen ziraî mahsülde çiftçinin emeği, o ürünün hasat aşamasına kadar asıl mal sahibi olan Allah'ın nimetlerinden güneş, su, hava ve iklim gibi ürünün yetişmesi için olmazsa olmaz şartlar, çiftçinin harcadığı emekle kıyas edilemez. Sanayi toplumunda yeraltından çıkarılan petrol ürünlerinde üreticinin emeği, yaratıcının bahsettiği nimet ile kıyaslanamayacak derecede azdır. Sonuç olarak her şeyi yaratan Allah'ın kullarına bağışladığı bu malların belli bir miktarını kendi adına belli yerlere harcanmasını istemesi doğaldır.¹⁰⁶² Ayetin ifadesiyle *“(Resûlüm!) De ki: Mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kadırsın.”*¹⁰⁶³ Mülkün asıl sahibi Allah, insan ise onun vekilidir.

3. Fert ve Toplum Arasındaki Dayanışma Teorisi

İnsan kendi kendine yetebilen bir varlık değildir. Yaşamını idame ettirebilmesi için başkalarına ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla her fert toplumdan edindiği tecrübe, bilgi ve becerileri veya diğer bir ifadeyle manevî, kültürel ve sosyal bağlamda içinde yaşadığı topluma borçlu olduğu gibi ekonomik anlamda da topluma borçludur. Netice itibarıyla kişinin kazanmış olduğu malda toplumun hakkının olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Kamu yararına malının belli bir bölümünü toplumda ihtiyaç sahiplerine

¹⁰⁶¹ İlgili ayetler için bkz: Necm, 53/31; Taha, 20/6; Sebe, 34/22; Hadid, 57/7; Nûr, 24/33.

¹⁰⁶² ULUTAN, *İktisadî Doktrinler Tarihi*, s. 71; İNAYET, *Zekât ve 'd-daribe*, s.60; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.841.

¹⁰⁶³ Âli İmrân, 3/26

tahsis etmesi zorunluluğu vardır. Toplumda ihtiyaç sahibi kalmasa dahi kişi zekâtını (malının belli bir kısmını) vermekle mükelleftir.¹⁰⁶⁴

4. Kardeşlik Teorisi

Kadeşlik duygusu sosyal dayanışmanın da ötesinde bir şüurdur. Kardeşlikte karşılıksız bir dayanışma söz konusudur. Kardeşlik almadan verebilmeyi gerektirir. Her toplumda olduğu gibi İslâm toplumunda da çalışamayacak durumda olan, çalışmaya gücü yettiği halde iş bulamayan, çalıştığı halde kazandığı gelir asli ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyen, iflas etmiş kimseler vardır. Bu durumda olanlara yrdımcı olmak kardeşliğin gereğidir. Zekât bu kardeşliğin gerçekleşmesine aracılık etmektedir.¹⁰⁶⁵

B. Verginin Dayandığı Teoriler

1. Verginin Mübadele Esasına Dayanan Teori

Bu teori, devlet ve fert arasındaki menfaat ilişkisi karşılığında yapılan anlaşma olarak görülmektedir. İstifade teorisi olarak da anılan bu teori üç farklı şekilde yorumlanmaktadır.

a. Vergiyi Hizmet Bedeli Sayan Teori

Bu teori, vergiyi devletin fertlere sunduğu kamu hizmetlerinin karşılığı saymaktadır. Fakat verginin kamu hizmetinin karşılığı şeklinde görülmesinin vergiyi açıklamada yetersiz kaldığı, verginin kamu hizmetleri karşılığında değil, kamu hizmetlerinin finansmanı karşılığında alındığını esasına dayanmaktadır. Ancak tahsil edilen verginin ferdin kamu hizmetinden yararlanma miktarına göre değil, sahip olduğu ödeme gücüne göre belirlendiği bilinen bir gerçektir. Ayrıca ödeme gücü olmayan fertlerin kamu hizmetinden mahrum bırakılması da söz konusu değildir. Bireyler kamu

¹⁰⁶⁴ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.846; İNAYET, *Zekât ve 'd-daribe*, s.61.

¹⁰⁶⁵ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.849

hizmetinden eşit miktarda yaralanma hakkına sahiptirler. Belirli kamu hizmetleri karşılığında tahsil edilen meblağ harç olarak anılmaktadır.¹⁰⁶⁶

b. Vergiyi Sigorta Primine Benzeten Teori

Bu teori, vergiyi devletin bireylerin mal ve canlarını emniyette tutmasının karşılığı olarak görme temeline dayanmaktadır. Sigorta firmaları, bireylerin mallarını ve canlarını kendi rızalarıyla ödedikleri primler karşılığında, poliçede belirtilen şart ve koşullarda uğradıkları zararları karşılamayı taahhüt etmektedirler. Ancak devlet bireylerden aldığı vergiler karşılığında kimseye bir söz vermemekte ve uğradıkları zararı karşılamayı da taahhüt etmemektedir. Çünkü devlet vergi veren, veremeyen bütün bireylerin can ve mal güvenliğini sağlamak için gereken tedbirleri almak durumundadır.¹⁰⁶⁷

c. Verginin Milli Gelirin Oluşmasındaki Genel Giderlere Katılma Payı Olduğunu Benimseyen Teori

Bu teoride toplum üreticiler birliğine benzetilmekte, devlet ise bu birliğin genel giderlerini karşılayan bir organ olarak görülmektedir. Bireyler vergileriyle bu genel giderlere ortak olmaktadır. Ancak devletin hedefi sadece ekonomik meselelerle sınırlandırılmaz. Devletin maddi hizmetlerinin yanında birçok manevî hizmeti de bulunmaktadır. Verilen vergilerin ne kadarının milli gelirin oluşmasına katkı sağladığını tespit etmek güç bir durumdur.¹⁰⁶⁸

¹⁰⁶⁶ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.181; EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.138; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s. 95.

¹⁰⁶⁷ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.183; EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.139; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s. 96.

¹⁰⁶⁸ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.184; EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.140; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s. 96.

2. *Devletin Egemenliğine Dayanan Teori*

Devlet, bireylerden oluşturduğu toplumdan ayrı ve üstün bir statüdedir. Devletin en büyük özelliği bireyler üzerindeki egemenlik ve yönetme hakkıdır. Devletin hayatın her aşamasında üstlenmiş olduğu görevleri ve gidermek zorunda olduğu ihtiyaçları olduğu bilinmektedir. Devlet, hedeflerini gerçekleştirmek için bireylere görev yükleme, onlardan bazı sorumluluklar isteme hakkına sahiptir. Devletin gölgesinde ve himayesinde yaşayan bireylerin kendilerine düşen yükümlülükleri en iyi şekilde yerine getirmek zorunluluğu vardır. Bireyler bu yükümlülüklerini yerine getirmesi durumunda herhangi özel bir karşılık bekleme salahiyetine sahip değildir. Dolayısıyla devlet açısından vergideki en önemli kriter devletin egemenliğine dayanması, bireyler açısından da ödeme gücüdür.¹⁰⁶⁹

C. *Negatif Gelir Vergisinin Dayandığı Teoriler*

NGV'yi, zekâtın temel felsefik teorilerinden olan genel yükümlülük, fert ve toplum arasında dayanışma ve toplum arasındaki dayanışma ve kardeşlik teorileriyle temellendirmek mümkündür. Vergi teorileri arasında da devletin egemenlik ve devletten aldığı hizmet bedeli teorilerine dayandırılabilir. Çünkü devletin himayesinde yaşayan bireyler, kendilerine sunulan bu imkânlar karşılığında yükümlülük ve sorumluluklarını da yerine getirmek zorundadır. Bu bağlamda her ferdinin belirli bir hayat standartında yaşamasını temin etmek adına bireyler arasında maddi dayanışmayı temin edecek vergilerle sorumlu tutabilir. Devlet tahsil edilen bu vergilerden bir kısmını gelir seviyesi düşük olan bireylere kanalize etme yetkisine sahiptir.

Sonuç olarak zekât-vergi teorileri karşılaştırıldığında; devlet veya kamu otoritesinin varlığı ve sosyal dayanışma teorileri zekât ve vergi arasında ortak teori şeklinde telakki edilebilir. Bu bağlamda hem zekâtFakat zekât felsefesinde var olan genel yükümlülük, vekâlet ve kardeşlik teorilerine günümüz vergi sistemlerinde rastlanamamaktadır. Bu teoriler bireyin zorunlu olarak yerine getirdiği vergiden zekâtı ayıran unsurlardandır.

¹⁰⁶⁹ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.185; EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.140; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s. 97; BÂDENCEKÎ, *Mesâilu-z Zekâti'l Muâsıra* s.516.

VII. İLKELER BAKIMINDAN

Zekât, vergi ve NGV ilkeler bakımından birbirlerine benzemektedir. Çağdaş vergi literatüründen vergi ilkeleri konusunda birçok görüş sunan iktisatçılar arasında Adam Smith ve Adolf Wagner öne çıkmaktadır. Günümüzde de geçerliliğini devam ettiren A. Smith'in ilkeleri bağlamında zekâtla karşılaştırılma yapılacaktır.¹⁰⁷⁰ Smith tarafından ortaya konulan adalet, belirlilik, uygunluk ve iktisadilik ilkelerine kısaca değinilecektir.

A. Adalet İlkesi

Adalet bireyden alınan vergide dikkat edilmesi gereken ilkelerin başında gelmektedir. İslâm oluşturduğu sistemin her kademesinde adaleti emretmiş Hz. Peygamber de bu hususta denetlenmiştir.¹⁰⁷¹ Adalet ilkesini zekât bağlamında düşündüğümüzde şu hususlar öne çıkmaktadır.

1. Zekât yükümlülüğünde eşitlik: Rengine, ırkına, cinsiyetine, akli melekelerine sahip olup olmamasına, soyuna ve sosyal statüsüne bakılmaksızın asli ihtiyaçlarından fazla Nisab miktarına ulaşmış bir mala sahip olan herkesin mükellef olması ve eşit oranda tahsil edilmesidir. Bu durumda hiç kimsenin birbirinden üstünlüğü veya ayrıcalığı yoktur.

Vergilendirmede de bütün mükellefler malî güçleri nisbetinde üretim ve tüketimlerinden vergi vermekle yükümlüdür. Bu konuda kanun önünde herkes eşit olup kimseye ayrıcalık tanınmamaktadır.

2. Nisabtan az olan malın zekâtтан muaf tutulması: Bireyin asli ihtiyaçlarını karşılaması esastır. Kendisi muhtaç olan, asli ihtiyaçlarını karşılamaktan aciz kimselerin başkalarına yardım etmesi veya zekât mükellefi olması mümkün değildir. Bu bakımdan değeri ne olursa olsun asli ihtiyaçları kapsamına giren ev, araba, mesleğini icra etmesi için gereken alet ve edavat, gelir getirmeyen mal varlığı zekât kapsamına dâhil değildir.

¹⁰⁷⁰ Adam Smith, felsefi ve Ekonomi düşünceleri hakkında bkz. ULUTAN, *İktisadî Doktrinler Tarihi*, ss.239-281.

¹⁰⁷¹ Maide, 5/2,8; Haşr, 59/7

Ayrıca zekâtta alınan miktar (zekât kapsamına giren mala göre oran farklılık gösterebilir) insanı zora sokacak bir oran değildir.

Vergi özellikle gelir vergisi mükellefi olmak için belli bir gelir miktarına sahip olmak gerekmektedir. Belirtilen miktarın altında gelire sahip olan kimseler NGV aracılığıyla vergiden muaf tutulmakla kalmayıp ihtiyaçlarını karşılaması için ilave gelire desteklenmektedir.

3. Çifte zekâtlandırmanın yasak olması: Hz. Peygamber'in (s.a.s.) “*zekât tekrarlanmaz*”¹⁰⁷² hadisi ile bir yıl içerisinde birden fazla zekât alınmasının yasaklanması adalet ilkesi açısından önem arz etmektedir. Ebû Ubeyd hadiste geçen “تنى” “*senîy*” kavramını Arapçada birşeyi iki defa tekrar etmek ve herşeyi yerli yerince yerleştirmek şeklinde açıklamaktadır. Dolayısıyla bir kimsenin malından bir yılda iki defa zekât alınmaz şeklinde yorumlamıştır.¹⁰⁷³ Zekât kapsamına giren malda aynı dönem içinde iki kez veya daha fazla zekât ödenmez. Bu bağlamda Hz. Ömer döneminde zekât tekrarını önlemek amacıyla tahsil edilen zekât karşılığında mükellefe berâe adında tahsilat makbuzu verilirdi.¹⁰⁷⁴

Vergi açısından düşünüldüğünde adalet ilkesi bağlamında çifte vergilendirilmenin olması gerekmektedir. Kişi elde ettiği bir ürün, gelir veya satın aldığı malda bulunduğu ülkenin vergi sistemine göre bir defa vergi vermelidir. Vatandaşı olduğu ülkede ayrıca vergilendirme olmaması gerekmektedir. NGV’de çifte vergilendirme söz konusu değildir. Hak sahibi açısından düşünüldüğünde vergiden muaf tutulmaktadır. Sisteme katkı sağlayan mükellef açısından da çifte vergilendirme yoktur.

4. Tahsil edilen zekât miktarlarının harcanan emeğe göre farklı olması: İlk olarak İslâm’ın uygulamaya koyduğu bu ilkeye göre tahsil edilen zekât oranları kişilerin zekâta tabi olan malları elde etmede harcadıkları emeğe göre değişmektedir. İnsanın az emek harcadığı define, maden gibi mallarda 1/5 (%20) alınması, zirai ürünler açısından sulama noktasında emek sarfetmediği veya masraf yapmadığı durumlarda 1/10 (%10), sulamada daha fazla emek harcadığı ve masraf yaptığı durumlarda 1/20 (%5) alınması, altın, gümüş ve ticaret malları gibi nemalanması için fazla emeğin gerektiği durumlarda

¹⁰⁷² EBÛ UBEYD, *Kitabü'l-Emval*, no: 983, s. 409.

¹⁰⁷³ EBÛ UBEYD, *Kitabü'l-Emval*, no: 984, s. 409; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.865.

¹⁰⁷⁴ ŞEYBANÎ, *el-Câmiu's-Sağîr*, s. 126; YENİÇERİ, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, s.145.

da 1/40 (% 2.5) olarak belirlenmesi adalet ilkesinin uygulanması konusunda örnek olabilir.¹⁰⁷⁵ Zekâta tabi olan hayvanlar açısından düşünüldüğünde fazla bakım ve masraf gerektiren koyun gibi küçükbaş hayvanlardan tahsil edilen zekât miktarı, bakıma çok fazla ihtiyaç duymayan deve ve sığır büyükbaş gibi hayvanlardan alınan zekât miktarına göre daha azdır.

5. Ödemede şahsi durumların göz önünde bulundurulması: İslâm hukukunda zekât mükellefi olabilmek için veya zekât tahsil edilirken bireyin şahsi durumları gözönünde bulundurulur. Adalet ilkesi gereğince;

Nisab altındaki mallar veya durağan (nâmî olmayan) mallar zekât kapsamına dâhil edilmemiştir. Kişinin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu ailesinin aslî ihtiyaçları kapsam dışı tutulmuştur. Borçlu kimsenin, borcu nisabı miktarı veya daha fazla olması durumunda zekât mükellefi olarak sayılmamaktadır. Âlimler arasında farklı düşünenler olmakla birlikte borcu çıkarıldıktan sonra kalan miktar Nisaba ulaştığı takdirde zekât mükellefi kapsamında değerlendirilmektedir. Zekât verilecek ticaret malları, sulama şekillerine göre zirai ürünler gibi bazı mallardan; harcama ve giderler düştükten sonra kalan matrah üzerinden zekât alınmaktadır.

Vergi ve NGV’de aynı durum söz konusudur kendi geçimine yetecek kadar gelir elde eden çerçi, kalaycı, ayakkabı boyacısı gibi ¹⁰⁷⁶ veya nüfusu 5000’nin altındaki yerlerde faaliyet gösteren esnafların gelir vergisinden muaf tutulması,¹⁰⁷⁷ yine nüfusu 5000’nin altındaki olan bölgelerdeki çiftçilerin çalıştırdıkları işçilerin, münhasıran el ile dokunan halı imalathanelerinde çalışanların ücretlerinin gelir vergisinden muaf tutulması vergideki istisna ve muafiyetlere örnek olabilir.¹⁰⁷⁸ NGV sisteminden yararlanmaya hak kazanan kimseler devlet tarafından desteklendiklerinden dolayı tabiatıyla vergiden muaftır.

6. Uygulamada Adalet; İslâm adaleti emretmekte, adaletin tecelli etmesi için genel prensipleri belirleyerek uygulama aşamasını da denetlemektedir. Hz.

¹⁰⁷⁵ İBNİ KAYYİM el-Cevziyye, Şemsuddin Ebi Abdillâh Muhammed Ebi Bekr, *İ’lamu’l-muvakkîn an Rabbi’l-âlemin*, thk. Muhammed Abdusselâm İbrahim, Beyrut, Daru’l Kutûbi’l İlmiyye, 1991, II, s. 69

¹⁰⁷⁶ ÇEVİK, *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, s.151; PEHLİVAN, *Vergi Hukuku*, s.189.

¹⁰⁷⁷ ÇEVİK, *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, s.158; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s.189.

¹⁰⁷⁸ ÇEVİK, *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, s.165; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s.209.

Peygamber, amillerin seçiminden, zekât tahsilinde uymaları gereken kuralları, insanlara zulmetmemeleri, mallarından vasat olanları almaları gibi birçok hususta gereken hassasiyeti göstermiş ve bu bağlamda emirler ve direktifler vermiştir.¹⁰⁷⁹

Vergilemede adalet ilkesi, herkesten ödeme gücü ölçüsünde vergi alınmasını, bireylerin tamamının kamu giderleri finansmanına katılmaları olarak tecelli eder. Toplumu oluşturan bireyler hiçbir ayrıma tabi tutulmadan vergi mükellefi olma anlamında kanun önünde eşittirler. Bireylerin mali göstergesi devlet himayesinde kazandıkları gelirlerdir.¹⁰⁸⁰ Gelir vergisi gibi bazı vergi türlerinde matraha paralel olarak vergilerin oranı da artmaktadır. Zekâtta bu durum tersine işlemektedir. Matrah arttıkça oran azalmaktadır.

NGV’de adalet ilkesi ise belli bir gelirin altında kalan veya ödeme gücü yerinde olmayan kimselerin bazı vergi dilimlerinden muaf tutularak, aslî ihtiyaçlarını karşılaması için devlet elde ettiği gelirlerden takdir ettiği bir kısmını bu kişilere aktarması olarak ortaya çıkmaktadır. Hem toplum içerisinde asayiş sağlanmakta hem de alt gelir grubunda bulunan kimselerin asgarî ihtiyaçları karşılanmaktadır.

B. Belirlilik ilkesi

Nasslarda zekâtın miktarları belirlenmiştir. Kişinin mal varlığından ne kadar ne zaman, kimlere ödeyeceği kesin ve net bir şekilde belirlenmiştir. Bu açıklık zekât mükellefi ve devlet eliyle tahsil edilmesi durumunda devlet için faydalıdır. Bu açıdan bu ilkenin zekâtta tahakkuk ettiği görülmektedir. Zekâtı vergiden ayıran özelliklerinden birisi olan ibadet boyutu devletin hem varlığından haberdar olduğu (zâhirî) hem de haberdar olmadığı (bâtını) mallar üzerinden mükellef tutulmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca mükelleflerin uhrevi sorumluluk bilinci, muaf olma veya matrahını gerçekten farklı gösterme yollarına tevessül etmelerini azaltmaktadır.¹⁰⁸¹

¹⁰⁷⁹ Detaylı bilgi için bkz: TUĞ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, ss.75-83; KARADAVÎ, *Fıkhu’z-zekât*, ss. 864-870.

¹⁰⁸⁰ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.222; EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.236; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s. 146; ERDEM, vd. *Kamu Maliyesi*, s.185; ÇEVİK, *Vergi Hukuku*, s.71.

¹⁰⁸¹ AKYÜZ, *Zekât*, s.41; SİDDİKÎ, *İslâm Devletinde Mali Yapı*, s.30.

Vergide belirlilik ilkesi mükellefin ödemesi gereken vergi miktarını, ödeme zamanı ve biçiminin net bir şekilde belirli olmasıdır. Kişilere yüklenen vergi keyfi olmamalıdır. Ayrıca belirlenen oranlar hem devlet hem de mükellefler açısından açık ve net olmalıdır.¹⁰⁸² Belirlilik ilkesi elde edeceği geliri bilmesi açısından devlete, bütçesini ayarlaması açısından mükellefe yarar sağlamaktadır.

NGV’ de belirlilik ilkesi kimlerin bu sistemden yararlanacağı ve destek olarak alacakları miktarın net olması şeklinde görülmektedir. Aile gelirinin kişi sayısına bölünerek ortaya çıkacak limitin devletin belirlemiş olduğu asgarîseviyeye çıkarılması için ne kadar ödenek sağlanacağı açıktır.

C. Uygunluk İlkesi

Uygunluk ilkesi zekât ve vergi tahsilinde mükellef için uygun olan zaman diliminin gözetilmesi ve gücünü yettiği miktarla sorumlu tutulmasıdır. Zekâta uygunluk, mükellef için en uygun zaman ve biçimde tahsil edilmesidir. Bu ilke de zekâta bakan yönüyle şu hususlar öne çıkmaktadır:

1. Zekât görevlisinin, mükellefin ayağına giderek yerinde tahsil yapması, mükellefin ayrıca zekât mallarının nakliyesinden sorumlu tutulmamasıdır. Hadislerinde bu duruma işaret edilmiştir.¹⁰⁸³

6. Zekâtın aynî olarak tahsili durumunda orta hallicesi tercih edilir. Bu hususta devlet ve mükellef zarara uğratılmaz. Hz. Peygamber Muaz b. Cebel’e yazdığı vasiyette “*Onların mallarının iyisini almaktan sakının*”¹⁰⁸⁴ buyurmaktadır.

7. Hz. Peygamber tarafından, arazilerin matharının tahminle tespiti esnasında, mükelleflere kendisi, ailesi, hayvanlar ve gelip geçenler için belirli bir

¹⁰⁸² AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.222; EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.237; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s. 146.

¹⁰⁸³ Bkz.: “تؤخذ صدقات المسلمين على مياهم” “Müslümanların zeâtı kendi memleketlerinde alınır.” “لا جلب ولا جنب ولا تأخذ صدقاتهم الا في ديارهم” “Hayvanların zekâtı yerinde alınır, mal sahiplerine yerlerinden ayrılma yoktur. Müslümanların sadakaları ancak kendi memleketlerinde tahsil edilir.” (ŞEVKANÎ, *Neylû 'l-evtâr*, IV, s.156)

¹⁰⁸⁴ BUHÂRÎ, “Zekât”, 63; MÜSLİM, “İmân”, 19; AHMED İBN HANBEL, *Müsned*, 3: 498; İBN MÂCE, “Zekât”, 1; İBN HİBBÂN, *Sahihi İbn Hibbân*, 11: 475.

kısının bırakılması, ölçüm yaparken bu konuda hassas davranılması tavsiye edilmektedir.

8. Hz. Ömer'in kıtlık yılında zekâtın tahsilini ertelediği gibi, zekâtın tahsil dönemine riayet edilmeden geciktirilebilmesi uygunluk ve kolaylık ilkesine örnektir.¹⁰⁸⁵

9. Zekâtın mükellefin durumuna göre aynî veya nakdî tahsil edilebilmesi de ayrıca uygunluk ilkesi bağlamında değerlendirilebilir.

Çağdaş vergi sisteminde uygunluk ilkesi, mükellefler için en uygun zaman ve biçimde tahsil edilmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Mükellefler için verginin taksitlendirilmesi kolaylık açısından bu ilkeyle çelişmez. Ancak gecikme faizlerinin affedilmesi gibi istisnâ durumlar uygunluk ilkesi kapsamında değerlendirilemez. Bu ilkenin önemi, devlet ve vatandaşlar arasındaki ilişkilerin kötü olduğu, vergi ahlakının zayıf ve vergi zihniyetinin olumsuz olduğu ülkelerde daha da artmaktadır. Bu ilke vergi kaçakçılığını önleme ve devlet gelirlerini arttırmada önemli rol oynamaktadır.¹⁰⁸⁶

NGV'de uygunluk ilkesi devletin uygun gördüğü bir zaman ve şekilde tahsil ettiği vergilerden oluşan gelirleri, öngördüğü miktarları tespit ettiği kişilere belli bir zaman ve oranda tahsis etmesi şeklinde ortaya çıkar.

D. İktisadîlik (Verimlilik) İlkesi

İslâm hukukunda prensip olarak israf yasaktır.¹⁰⁸⁷ Bu kural toplumun her kesiminin içerisinde hakkı olan kamu mallarında daha katı bir şekilde uygulanır. Devlet tarafından zekât görevlilerine emeklerinin karşılığı olarak hak ettiği miktar verilir. Görevlilerin mükelleflerden hediye vb. şeyler kabul etmeleri yasaktır. Bu durum Hz. Peygamber'in (s.a.s.) zekât memurlarının hediye kabul ettiğini öğrendiği zaman hiddetlenmesinde ve men etmesinde görülmektedir.¹⁰⁸⁸ Israfi önleme ve tasarruf etme

¹⁰⁸⁵ KARADAVÎ, *Fıkhu 'z-zekât*, s.872; SİDDİKÎ, *İslâm Devletinde Mali Yapı*, s.32.

¹⁰⁸⁶ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.223; EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.238; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s. 146.

¹⁰⁸⁷ Araf, 7/31

¹⁰⁸⁸ "Rasulullah (s.a.s) Ezd kabilesinden İbni Uteybe denilen bir adamı zekât toplamak üzere görevlendirmişti. Görevini yapıp Rasullah'ın huzuruna gelince: Yâ Rasulullah bu mallar sizindir, bu mallar da bana hediye edilendir, dedi. Hz. Peygamber banan ve annenin evinde otursadin bu hediyeler sana gelirmiydi buyurdu. Daha sonra minberde ayağa kalktı ve Allah'a hamd ve senadan sonra şöyle

ilkesi zekât yönetimi ve tahsilatı sırasında yapılan harcamalarda en bariz şekilde uygulanmalı ve masraflar mümkün olduğunca minimize edilmelidir. Mükelleften tahsil edilen zekât en az masrafla ayette belirtilen yerlere dağıtılmak üzere devlet kasasına girmelidir. Devlet ve mükellef arasına vergideki iltizam ve ihale usulünde olduğu gibi üçüncü bir şahıs girmemelidir.¹⁰⁸⁹

Tasarruf ilkesi olarak da ifade edilen bu ilke çağdaş vergi sisteminde; mükellefin ödediği vergi tutarı ile devlet hazinesine giren tutar arasındaki farkın mümkün olduğunca minimize edilmesini ifade etmektedir. Verginin tahsilindeki giderlerin ve mükellefin ödemesi gereken zaman dilimi ile verginin tahsil edildiği zaman dilimi arasındaki farkın azaltılmasıdır.¹⁰⁹⁰

NGV’de iktisadilik ilkesi, bu sistemden ihtiyacı olanların temel ihtiyaçlarını giderecek oranda faydalanması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Belirlenen gelirin altında bir gelire sahip olanların sadece agrarî miktarda ihtiyaçlarının giderilmesi öngörülmektedir. İkinci derece de öneme sahip ihtiyaçlar için herhangi bir destek söz konusu olmayıp çalışıp kazanması gerekmektedir. Bu sistemde bireylerin gelirlerinin sadece devlet tarafından belirlenen hayat standartını sağlaması hedeflenmektedir.

VIII. HARCAMA KALEMLERİ BAKIMINDAN

İslâm devletinin önemli gelir kaynaklarından biri olan zekâtın harcama kalemleri Allah tarafından belirlenmiştir. Zekât gelirlerinin harcanabileceği sınıfların Allah tarafından belirlenmesi özellikle Hz. Peygamber’den sonra çıkabilecek keyfi harcama,

buyurdu: “Size söyleyeceğime gelnce: Allah Teâlâ’nın benim idareme verdiği işlerden birine sizlerden birini görevli tayin ediyorum, sonra da o kişi dönüp geliyor ve bana diyor ki: Şunlar size ait olanlardır; şunlar da bana hediye edilenler. Eğer o kişi sözünde doğru ise, babasının veya anasının evinde otursaydı da kendisine hediyesi gelseydi ya! Allah’a yemin ederim ki, sizden biriniz haksız olarak bir şey alırsa, kıyamet gününde o aldığı şeyi yüklenmiş vaziyette Allah’ın huzuruna çıkar. Ben sizden herhangi birinizin, Allah’ın huzuruna böğüren bir deve veya bir inek yahut da meleyen bir koyun yüklenmiş vaziyette mi çıkacağınızı kesinlikle bilemem. Allahum! Tebliğ ettim mi?” buyurdu. (BUHÂRÎ, “Eymân ve’n-Nuzûr”, 3; MUSLİM, “İmâre”, 1832; ABDURREZZÂK, Musannef Abdurrazzâk, 4: 54)

¹⁰⁸⁹ KARADAVÎ, *Fıkhu’z-zekât*, s.874; AKYÜZ, *Zekât*, s.44; SİDDİKÎ, *İslâm Devletinde Mali Yapı*, s.33.

¹⁰⁹⁰ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.223; EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.238; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s. 146.

tarafgirlik ve kayırma ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Zekât ve vergide önemli olan husus tahsil edilen gelirlerin hak sahiplerine adaletli bir şekilde dağıtılmasıdır. Kur'ân'da zekât verilecek grupların: *fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlar, (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular* şeklinde sarahaten zikredilmesi ilerde karşılaşılabilecek sorunları da ortadan kaldırmıştır.¹⁰⁹¹

Zekâtın devlet tarafından organize edildiği ülkelerde bu dağıtma işlemi yetkili mercilerce yapılırken, böyle bir organizasyonun olmadığı ülkelere ise fertler ve sosyal yardım kuruluşları tarafından yerine getirilmektedir. Zekât dağıtımının devlet tarafından organize edilmesi durumunda zekât gelirlerinin devletin diğer gelir kalemleri ile karıştırılmamalı ve zekâtın sarf yerlerine ulaştırılması hususunda titizlik gösterilmelidir.¹⁰⁹²

Verginin temelinde kamu giderlerinin finansmanı olduğundan harcama kalemleri ile ilgili herhangi bir sınırlama söz konusu değildir. Tahsil edilen vergi gelirinin harcama kalemleri devlet, mahalli idareler (belediye, il özel idareleri, köy), iktisadi devlet teşekkülleri, sosyal sigortalar, topluma yarar sağlayan kamu kuruluşlarının yaptıkları bütün harcamaları kapsamaktadır.¹⁰⁹³ Harcamalar kamu maliye yönetimi ve kontrol kanununda belirtilen yetki ve sorumluluklarla memur ve yetkililer tarafından yapılır. Bu yetkililer arasında bakanlar, üst düzey yöneticiler, harcama yetkilisi, gerçekleştirme görevlileri, muhasebe yetkilileri bulunmaktadır.¹⁰⁹⁴

NGV'de harcama kalemleri ile zekâtta ki fakir ve miskin (muhtaç) sınıfları birbiriyle örtüşmektedir. Bu sistemde sunulacak destekten ancak belli bir gelir seviyesinin altında kalanlar yararlanmaktadır. NGV'nin harcama kalemleri fakir ve muhtaçların asli ihtiyaçlarının nakdî veya aynî olarak karşılanması şeklinde görülmektedir. Tıpkı zekâtta olduğu gibi alt gelir seviyesinden çıkan birey bu sistemden

¹⁰⁹¹ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.455.

¹⁰⁹² YAREN, *Vergi-Zekât İlişkisi ve Gıda Bankacılığı Kapsamında Yapılan Bağışların Zekât Mükellefi Açısından Fıkhi Değerlendirilmesi*, s.427.

¹⁰⁹³ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.90

¹⁰⁹⁴ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.445; detaylar için ayrıca bkz: Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu <http://www.mevzuat.goö.tr/MevzuatMetin/1.5.5018.pdf> Erişim Tarihi 28.10.2018

yararlanmaya devam etmemektedir.

Zekât ve vergi, alacaklısı devlet olması bakımından birbirine benzemekte, haracama kalemleri bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Zekâtta sarf yerleri Şâri' tarafından belirlendiği için değişmesi söz konusu değildir. Vergide ise şartlar ihtiyaçlara göre farklılık gösterebilmektedir. Fakir ve miskin sınıflarına gelir sağlanması bakımından zekât ve NGV birbirlerine benzemektedir.

IX. TAHSİL ŞEKİLLERİ BAKIMINDAN

Hız. Peygamber ve Hulefai Raşidin döneminde zekât devlet tarafından tahsil edilmiştir. Hız. Ebu Bekir zekât vermek istemeyen bazı kabillerle mücadele etmiştir. Bu hususta *“Namaz ile zekâtın arasını ayıranlarla savaşırm. Zira zekât malın hakkıdır. Rasullullah'a verdikleri zekât hayvanının başına bağlanan ipi bana vermekten kaçınırlarsa da onlarla da savaşırm.”* diyerek kararlılığını göstermiştir.¹⁰⁹⁵ Emevîler döneminde zekâtın devlete verilip verilmeyeceği tartışmaları başlamıştır. Ebû Ubeyd'in ifadesiyle *“Hız. Osman'ın şehit edilmesiyle birçok konuda olduğu gibi zekât konusunda da ihtilafa düştüler. Kimisi zekâtı yöneticilerine vermeye devam ederken, kimisi de kendi eliyle hak sahiplerine dağıttılar.”*¹⁰⁹⁶ Bu dönemde zekât'ın tarh, tahakkuk, tahsil ve dağıtma işlemi devlet memurlarının eliyle devam ettiyse de¹⁰⁹⁷ sonraki dönemlerde zekâtın devletin elinden çıkmasına ve bireylerin vicdanına bırakılmasına zemin hazırlanmıştır.

Günümüzde Mısır, Suudi Arabistan, Libya, Sudan, Ürdün, Bahreyn Birleşik Arap Emirlikleri, Lübnan, Yemen, Pakistan, Bangladeş, Endonezya, Malezya ve İran gibi ülkelerde uygulamada bazı farklılıklar olmakla birlikte zekât oganizasyonu devlet eliyle yapılmaktadır. Diğer İslâm ülkelerinde ise zekât ilgili kurumsal bir yapılanma bulunmamakta, zekâtın dağıtılması meselesi bireylere bırakılmaktadır. Zekâtın devlet tarafından organize edildiği ülkelerde, mükellef zekâtını zekât memurlarına verebildiği

¹⁰⁹⁵ Bkz: BUHÂRÎ, *“İ'tisâm bi'l Kitap ve's Sünneti”*, 2; MÜSLİM, *“İmân”*, 20; NESÂÎ, *“Zekât”*, 2; ABDURREZZÂK, *Musannef Abdurrazzâk*, 4: 43; ŞAFÎ, *Umm*, III, s.205.

¹⁰⁹⁶ EBÛ UBEYD, *Kitabü'l-emvâl*, no. 1800, s.583

¹⁰⁹⁷ ERKAL, *Vergi Hukuku ve Uygulamaları*, s.180.

gibi bizzat kendisi de belirtilen hesaplara yatırmaktadır. Organize edilmeyen ülkelerde ise zekât bireyler ve sosyal yardımlaşma kurumlarınca icra edilmektedir. İslâm ülkelerinden zekât uygulama şekilleri ve kanunları tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4: İslâm Ülkelerinde Zekât Uygulamaları ve Kanunlar¹⁰⁹⁸

Sıra	Zekât Uygulayan Ülkelerin Adı	Bağımsızlık Tarihi	Zekât Kanunu Tarihi	Uygulama Usulü
1	Mısır	1922	1948-1971-1983	Gönüllü
2	Suudi Arabistan	1926	1950 (Anayasa)	Zorunlu
3	Libya	1951	1971	Zorunlu
4	Sudan	1881	1978-2001 (Anayasa)	Zorunlu
5	Ürdün	1946	1978	Gönüllü
6	Endonezya	1945	1978	Gönüllü
7	Bahreyn	1971		Gönüllü
8	Pakistan	1947	1979-1980	Zorunlu
9	Yemen	1962	1980 (Anayasa)	Zorunlu
10	Bangladeş	1971	1982	Gönüllü
11	Kuveyt	1961	1982	Gönüllü
12	Lübnan	1943	1984	Gönüllü
13	Bruney	1984	1984	Zorunlu
14	Malezya	1957	1991	Gönüllü
15	BAE	1971	2003	Gönüllü
16	İran			Gönüllü

Vergide ve NGV’de ise tahsil şekilleri mükellef tarafından ödenmesi, iltizam usulü, ihale usulü, halk temsilcileri aracılığıyla tahsil, emanet usulü, verginin kaynaktan kesilmesi ve pul ve bandrol yapıştırarak verginin ödenmesi şeklinde tahsil şekilleri vardır. Bu tahsil şekillerinden sadece mükellef tarafından ödenmesi ve emanet usulü zekât tahsil usülleriyle paralellik arz etmektedir.¹⁰⁹⁹

X. MUAFİYET VE İSTİSNA BAKIMINDAN

Zekât mükellefiyeti konusunda daha önce zikredilen fikir ayrılıklarına rağmen herhangi bir istisna veya muafiyet söz konusu değildir. Mümeyyiz çocuk, aklî

¹⁰⁹⁸ TURAN, *Zekât Politikası*, s.126

¹⁰⁹⁹ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.223; EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.238; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s. 146.

melekelerini kullanamayan şahıslar, hacr uygulanan kimseler, kadın-erkek nisab miktarı mala sahip olması ve diğer aranan şartların bulunması halinde mal ayrılığı ilkesinden hareketle zekât mükellefi olmakta ve mallarından zekât tahsil edilmektedir. Bu bakımdan herhangi bir istisna ve muafiyet söz konusu değildir.

Zekât mükellefi olma bakımından herhangi bir muafiyet söz konusu olmadığı gibi ayette belirtilen harcama kalemlerinin dışından başka kimselere dağıtmada da istisna söz konusu değildir. Zekât alamayan kimseler arasında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) soyundan gelen Haşimîler, zenginler, alt soy ve üst soy kapsamında olanlar, gayrimüslimler¹¹⁰⁰ ve nisabu'l istiğna¹¹⁰¹ kapsamına giren kimseleri zikredebiliriz.¹¹⁰²

Her vergi konusu üzerine objektif bir yükümlülük, yükümlü kıldığı kimseler bakımından sübjektif bir yükümlülük sayılmaktadır. Vergi yükümlülüğü mutlak değildir. Objektif vergi yükümlülüğünü kaldırıcı durumlar (istisnalar) vergi konusunu sınırlandırmaktadır. Vergi alanındaki istisnalar; tam istisna, kısmî istisna, devamlı istisna, geçici istisna, mutlak istisna, şarta bağlı istisna şeklinde alt başlıklara ayrılmaktadır. Yatırımı teşvik için ilk beş yılın vergiden istisna edilmesi, emlak vergisinden konut olarak inşa edilen binaların vergi değerinin dörtte birinin beş yıl süreyle vergi dışı tutulması istisnaya örnektir. İstisna verginin konusuna getirilen bir ayrıcalıktır. Ancak muâifet, vergi yükümlüsüne getirilen bir ayrıcalıktır. Yasaya göre

¹¹⁰⁰ İslâm hukukçuları kâfir ile zimmi (İslâm ülkesinde yaşayan Hristiyan ve Yahudiler) arasında ayırım yapmakta, kâfire (Müslümanlarla savaş halinde olan, Allah'a inanmayan ve mürtet) zekât verilemeyeceği konusunda hukukçular arasında fikir birliği vardır. Ancak zimmiler konusunda farklı düşünceler vardır. Cumhura göre gayrimüslimlere zekât ödenmez. Çünkü zekât Müslüman fakirlerin hakkıdır. Diğer bir kısım hukukçulara göre; Ubeydullah b. Hasan'a göre Müslüman fakirin bulunmaması durumunda, Şâfiî mezhebine göre zekât memuru olmaları halinde, Hz. Ömer, İkrime ve Züfer'e göre miskin sınıfına girmeleri halinde zekât fonundan istifade edebilirler. Yusuf Kardavi bu görüşleri aktardıktan sonra kendisi Hanefîlerin sadaka ve fitır sadakasının verilebileceği ile ilgili delillerden, Muhtehine Sûresi 8. Ayette. "Allah, sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez. Şüphesiz Allah, âdil davrananları sever. " bu ayetin zahiri iyilik olan zekât ayırım yapılmaksızın onlarda verilebileceğinden hareketle Müslüman fakirlerin öncelikli olması ve zarar görmemesi şartıyla onlarda verilebileceği görüşündedir. (bkz: KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, ss.587-592; AKYÜZ, *Mukayesili İbadetler İlmihi*, *Zekât*, IV, s.89)

¹¹⁰¹ Kişiyi zekât mükellefi kılmamakla birlikte, onun zekât almasını haram kılan bir zenginlik ölçüsüdür. Zekâtla mükellef olmamakla birlikte, fitre vermek ve kurban kesmekle mükelleftirler. (GÖZÜBENLİ, *İslâm Hukuku Kitabı (Mali Hukuk)*, s.566; ERKAL, "Nisab", DIA, 2007, XXXIII, s.138)

¹¹⁰² Zekât alamayanlar için bkz: İBN NÜCEYM, *Bahrü'r-râik*, II, ss.423-435; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi'*, II, ss.477-485; MEVSİLÎ, *el-İhtiyar*, I, ss.173-175; İBNİ ARABÎ, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, s.539; EBÛ UBEYD, *Kitâbü'l-emvâl*, No:1722-1762, ss.563-572; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, ss.582-613.

vergi mükellefi olması gereken kimselerin kısmen veya tamamen, geçici veya sürekli, şartta bağlı veya mutlak olarak vergi mükellefi kapsamı dışında tutulmasıdır. Gelir vergisinden esnafın muafiyeti, yabancı diplomatların sahip oldukları motorlu taşıtların muafiyeti, Türk Vergi Usul Kanunu'nun 10. maddesinde belirtilen vakıflar ve cemaatler kurumlar vergisi hariç vergi mükellefi kapsamından istisna edilmesi¹¹⁰³ vergiden muafiyete örnektir.¹¹⁰⁴

XI. ZEKÂT VE VERGİ BORCUNUN DÜŞMESİ (ZAMANAŞIMI) BAKIMINDAN

Zekât verilecek malın zekât ödenmeden helak olması durumunda zekât borcunun düşüp düşmeyeceği hususunda, helakın kazâen veya keyfî olmasına göre fukahâ arasında farklı içtihatlar vardır. Hanefî ve Şâfiîler zekâtı ödenmeden malın kazâen helak olması durumunda zekât borcunun düşeceğini, Mâlikîler ise zekâtı verecek mükellef ödemedi bir günden fazla gecikmiş olması halinde zekât borcunun düşmeyeceği şeklinde ictihâd etmişlerdir. Şâfiîler bir an bile olsa zekât verme imkânı olursa zekâtın düşmeyeceği görüşündedir.¹¹⁰⁵ Vergi hukukunda tahakkuk (tarh) zamanaşımı ve tahsil zamanaşımı olmak üzere iki çeşit zamanaşımı söz konusudur. Bunlardan tahakkuk (tarh) zamanaşımı Vergi Usul Kanunu 213. maddesinde; tahsil zamanaşımı ise, 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun'da düzenlenmiştir. Zamanaşımı, vergi alacağını ortadan kaldıran nedenlerden birisidir. Zamanaşımının bu olumlu yönü yanında olumsuz bazı yönleri de vardır. Borcunu düzenli ödemeyen mükellefler yönünden adalet ve eşitlik ilkelerini zedeleyebileceği gibi vergi yükümlülerini kaçakçılığa da yöneltebilir. Bu olumsuzluklara karşın olumlu yönleri ağır bastığı için zamanaşımı vergi sistemine girmiştir.¹¹⁰⁶

¹¹⁰³ ATAR, *Vergi Hukuku*, s.51.

¹¹⁰⁴ ERDEM vd. *Kamu Maliyesi*, s.86; EDİZDOĞAN, Nihat, vd., *Kamu Maliyesi*, s.158.

¹¹⁰⁵ MERGİNÂNÎ, *el-Hidaye*, I, 110; KÂSÂNÎ, *Bedâiu's-sanâi*, II s.489; İBN RÜŞD, *Bidayetü'l-müctehid*, II, 9; MEVSİLÎ, *el-İhtiyar*, I, s.152; NICOLAS, *İslâmın Malî Hükümleri*, s.202; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.700.

¹¹⁰⁶ AKSOY, *Kamu Maliyesi*, s.228; EDİZDOĞAN, Nihat. vd. *Kamu Maliyesi*, s.174; PEHLİVAN, *Kamu Maliyesi*, s. 102; ERDEM, vd., *Kamu Maliyesi*, s.85.

XII. VERGİ UYGULAMALARI VE ZEKÂT İLİŞKİSİ

Zekâtın devlete verilip verilemeyeceği, vergi olup olmadığı, devlete verilen vergilerin zekât matrahından mahsup edilip edilmeyeceği, vergisini veren bir mükellefin zekât vermesinin gerekli olup olmadığı, Müslümanın malından zekât dışında bir hakkın bulunup bulunmadığı, zekât malının ihtiyaç sahipleri namına yatırımda kullanılıp kullanılmayacağı günümüzde tartışılan meselelerdendir. Bu başlık altında söz konusu meseleler ele alınarak zekâtın devlet ile olan ilişkisi ortaya konmaya çalışılacaktır.

A. Zekâtın Devlet Tarafından Tahsil ve Dağıtımı

İslâm'da zekât sadece dinî bir yükümlülük değil, aynı zamanda zenginliğe bağlı yasal bir zorunluluk olarak da kabul edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında zekât, dinî bir mükellefiyet olarak ibadet niteliği, bir vatandaşlık görevi olarak ise vergi niteliği taşımaktadır. Bu bakımdan zekât teşri amacı itibariyle bireylerin mutlak iradesine bırakılmamıştır. Ferdi bir yapı değil bilakis toplumsal bir yapıdır. Bu bağlamda zekât vermemek, ahirete bakan yönüyle Allah'ın emrinin yerine getirilmemesi nedeniyle günah kabul edilmekte; vatandaşlık görevinin yerine getirilmemesi anlamında da dünyaya bakan yönüyle hukuken suç sayılmaktadır. Hz. Ebu Bekir'in hilafetinde, zekât vermeyi reddeden kabilelere karşı savaş açılması,¹¹⁰⁷ Hz. Osman'ın, Ramazan ayında “*Bu, sizin zekât ayınızdır...*”¹¹⁰⁸ ifadesi zekâtın belli bir zaman diliminde toplandığını göstermektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Ebu Mes'ûd, Dahhâk b. Kays, Ukbe b. Amir gibi sahabeyi zekât memuru olarak görevlendirmesi, zekâtın devlet tarafından organize edildiğini göstermesi açısından önemlidir.¹¹⁰⁹ Zekât mükellefi, kendisinden tahsil edilen zekât karşılığında devletten karşılık beklemez ve kimlere dağıtılacağına da müdahale salahiyetine sahip değildir. Zekât ferdi bir ihsan değildir. Bir görevdir, bu görevin edasının bir kurum tarafından denetlenmesi gerekir.

¹¹⁰⁷ BUHÂRÎ, “*I'tisâm bi'l Kitap ve's Sünneti*”, 2; MÜSLİM, “*İmân*”, 20; NESÂÎ, “*Zekât*”, 2; ABDURREZZÂK, *Musannef Abdurrazzâk*, 4: 43; ŞAFÎ, *Umm*, III, s.205.

¹¹⁰⁸ MUVATTA', “*Zekât*”, 873; ABDURREZZÂK, *Musannef Abdurrazzâk*, 4: 92; İBN EBÎ ŞEYBE, *Musannef İbn Ebî Şeybe*, 6: 548.

¹¹⁰⁹ Hz. Peygamber dönemindeki zekât amilleri için bkz: KARADÂVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, ss.629-632; YAVUZ, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, s.313

Zekâtın devlete verilmesi hususunda fukahânın fikirlerini üç madde şeklinde sıralanmıştır.

1. Zekâtın hem devlete hem de mükellefler tarafından sarf yerlerine verilebileceği görüşü: İbrahim Nehâî, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Ubeyd gibi fakihler detaylarda bazı farklılıklar olmakla birlikte zekâtın mükellefler tarafından hem devlete hem de sarf yerlerine verilebileceği görüşündedirler. İmam Şâfiî ve Ebû Ubeyd mükellefin bâtinî (gizli) mallarını kendisinin dağıtabileceği, zahirî mallarını ise devlete vermesi gerektiği ve mükelleflerin bu konuda serbetçe hareket edemeyeceği görüşündedir.¹¹¹⁰

2. Zekâtın şartlı olarak devlete verilebileceği görüşü: Hanefî ulemasına göre zahirî malların tahsil ve harcaması, koruyucu sıfatıyla devlet tarafından yapılmalıdır. Gizli malların sarfı ise vekâleten mükelleflere bırakılmıştır. Bu vekâlet, devletin dağıtma salâhiyetini ortadan kaldırmaz. Hanefî mezhebine göre mükellef, devletin himayesi altında olma, zekâtın farziyet şartlarının bulunması ve malın zahir mallar kapsamında olması şartlarıyla zekâtı devlete öder.¹¹¹¹ İmam Mâlik'e göre tahsil ve harcama bakımından devlet başkanının adaletle hükmetmesi şartıyla zekâtın devlete verilmesi gerekir.¹¹¹²

3. Zekâtın mutlak surette devlete verilmesi görüşü: Abdullah b. Amr, Abdullah b. Ömer, Sa'd b. Ebi Vakkas, Enes b. Mâlik, Hz. Aişe, Ata, Evzaî ve Mücahid'e göre zekâtın tahsili ve harcaması devlet tarafından yapılmalıdır.¹¹¹³

Muhammed Ebu Zehra, Abdurrahman Hasan, Abdulvehab Hallâf ve Yusuf Karadavî, Yunus Vehbi Yavuz, Mehmet Erkal, Vecdi Akyüz gizli-açık ayrımı yapılmadan bütün malların zekâtının devlete verilmesi gerektiği görüşündedirler. Bu görüşlerini günümüzde insanların zekât vermede ihmalkâr davranmaları nedeniyle Hz.

¹¹¹⁰ EBÛ UBEYD, *Kitâbü'l-emvâl*, No:1788-1818, ss.580-584; YAVUZ, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, s. 318; AKYÜZ, *Mukayeseli İbadetler İlmihali, Zekât*, III, s.117; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.638; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s.271.

¹¹¹¹ YAVUZ, *İslâm'da Zekât ve Müessesesi*, s. 319; AKYÜZ, *Mukayeseli İbadetler İlmihal, Zekât*, III, s.117; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.637; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s.271.

¹¹¹² YAVUZ, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, s. 318; AKYÜZ, *Mukayeseli İbadetler İlmihal, Zekât*, III, s.118; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.637; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s.271.

¹¹¹³ Detaylı bilgi için bkz: YAVUZ, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, ss. 320-323; AKYÜZ, *Mukayeseli İbadetler İlmihal, Zekât*, III, s.119; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, ss.636-651; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s.270-272; İBNİ ZENCEVEYH, *Kitabü'l-emvâl*, ss.541-544.

Osman'ın bireylere zekâtın dağıtımı hususunda verdiği vekâletin geçerliliğini yitirdiği ve zekât kapsamına giren mallarda zahir ve batın kavramının kalmadığı bütün malların artık açık mallar kapsamında olmasıyla temellendirmişlerdir. Karadavî malların devlet tarafından toplanmasının gerekliliğini tahsil edilen zekâttan üçte birini veya dörtte birinin mükelleflerin yakın akrabalarına dağıtılmak üzere bırakılmasının uygun olacağını belirtmektedir.¹¹¹⁴

Günümüzde zekât insanlığın önemli problemlerini azaltabilecek bir potansiyele sahiptir. Müslüman devletler eğitim, sağlık, emek ve sosyal refahla ilgili çeşitli kalkınma programlarını finansmanı için kendi kaynaklarını zekât yoluyla harekete geçirebilirler.¹¹¹⁵ Bu ve aşağıda belirtilen nedenlerden dolayı zekâtın tahsil ve dağıtımının devlet eliyle organize edilmesi yararlı olacaktır.

1. Zekâtın kurumsallaşması teşri amacına daha uygundur. Bireylere bırakıldığı zaman tembelliği, dilenciliği ve miskinliğin yayılmasına, insanların denetleyen bir mekanizmanın olmamasından dolayı ihmalkârlığına sebebiyet verebilir.

2. Zekât devlet tarafından organize edilmeyip, fertlerin duyarlılığına bırakıldığı takdirde, dinî ve merhamet duygularının zayıflaması veya kaybolması neticesinde insanlar dinî ve malî bu vazifeyi ihmal edebilirler.

3. Zekâtın devlet tarafından tahsil edilip dağıtılmasında Bakara Sûresi 264. ayetinde¹¹¹⁶ mükelleflerin nasıl davranması gerektiği vurgulanmaktadır. Uyarı kapsamında; mükellefin gurur ve kibire kapılması, fakir ve muhtacın haysiyet ve şerefine muhafazası sağlanıp, minnet ve eziklik hissiyatın azaltılması anlatılmaktadır.¹¹¹⁷

4. Zekât sarf yerlerinin, ihtiyaçların ve verilecek miktarın tespiti, bireylerin tek başına üstesinden geleceği bir görev değildir. Bunların tespiti bir organizasyon

¹¹¹⁴ YAVUZ, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, s. 324; AKYÜZ, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, Zekât, III, s.126; KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.650; ERKAL, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, s.272.

¹¹¹⁵ MANNAN, *İslâm Ekonomisi*, s.414

¹¹¹⁶ Bakara 2/264; "Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez."

¹¹¹⁷ ÖZEK, vd. *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*, s.160; AKYÜZ, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, Zekât, III, s.124.

gerektirir. Günümüzde bireysel zekât dağıtımında bazı fertler farklı kimselerden birkaç zekât hissesi alırken, muhtaç olduğu halde bu hisseden mahrum kalan ihtiyaç sahipleri bulunmaktadır. Bu bağlamda zekâtın dağıtımını bireylere bırakmak karışıklığa yol açacak ve ihtiyacı olduğu halde zekâttan mahrum kalan kimselerin oluşmasına neden olabilir.

5. Zekâtın dağıtımını ayette geçen sekiz sınıftan sadece ikisi fakir ve miskindir. Müellefe-i kulûb, Allah yolunda cihad edenler, borçlular gibi diğer sınıfların bireyler tarafından tespit edilmesi zordur. Bunlar devlet tarafından bu işle vazifeli kimseler tarafından doğru ve tarafsız bir şekilde tespit edilebilir.¹¹¹⁸

6. Devletlerin gerçekleştirmek zorunda olduğu sosyal politika ve programlar için mali güce, finansmana ihtiyacı vardır. Bu bakımdan zekât, devlet hazinesinin ihtiyaç sahiplerine yapması gereken sosyal ve eğitim içerikli harcama kalemlerini karşılayabilecek önemli bir gelir kaynağı olabilir. Zekâtın devlet tarafından tahsil ve dağıtımının gerçekleştirilmesi, bireylerin gelişi güzel dağıtarak bu kaynağı heba etmesinin önüne geçebilir.¹¹¹⁹

7. Müslümanların iktisadi ve ekonomik olarak güçlü olmaları gerekmektedir. Zekât, İslâm toplumlarını müreffeh bir toplum seviyesine çıkarmaya yardımcı olacak bir potansiyele sahiptir. Bu potansiyel devlet tarafından tahsil edilmediği takdirde gerçek sarf yerlerine ulaşmasında sıkıntılarla karşılaşmaktadır.

8. Mali bir yükümlülük olan zekâtın yılda bir defa verilmesi, mükellefler tarafından hükümlerin unutulmasına, yanlış hesaplanmasına ve eksik verilmesine neden olabilmektedir. Bu durum zekât mükellefleri açısından dünyaya bakan yönüyle fakir ve muhtaçların haklarını ihlal edilmesine, ahirete bakan yönüyle sorumluluğun devam etmesine neden olabilir. Bu görevin zekât konusunda ihtisaslaşmış memurlar tarafından üstlenilmesi bu anlamda çıkabilecek sorunların telafi edilmesine ve mağduriyetin aza indirilmesine yardımcı olacaktır.

¹¹¹⁸ ÖZEK, vd. *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*, s.160; AKYÜZ, *Mukayeseli İbadetler İlmihali, Zekât*, III, s.124.

¹¹¹⁹ ÖZEK, vd. *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*, s.160; AKYÜZ, *Mukayeseli İbadetler İlmihali, Zekât*, III, s.124.

Günümüzde zekâtın devlet veya devlete bağlı resmi bir kurum tarafından organize edilmemesi, sivil toplum kuruluşları, dernekler ve vakıflar tarafından toplanan ve dağıtılan zekâtın ehil kimseler tarafından denetlenmemesi sıkıntı ve suistimallere neden olmaktadır. Devletin kuracağı yeni veya var olan bir kurum tarafından organize edilmesi zekâtın teşri amacına uygun olacağını düşünmekteyiz. Ancak tahsil edilecek zekâtın belli bir miktarının eş, dost ve yakın akrabaya dağıtması için mükellefin tasarrufuna bırakılması fakir zengin arasındaki irtibatın devam etmesi açısından önemli bir husustur.

B. Devlete Ödenen Verginin Zekâttan Sayılması

Zekât ve vergi, devlet tarafından toplanması, yasal bir zorunluluk olması, malî bir yükümlülük olması ve devlete önemli bir gelir kaynağı olması bakımından her ne kadar birbirine benzerlik arz etse de karakteristik olarak, bazı yönleriyle birbirinden farklıdır. Devlete verilen vergilerin zekâttan sayılması konusunda fukahâ arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Fakihlerin bir kısmı devlete vergi verilirken niyet edilmesi durumunda bunun zekât yerine geçebileceği görüşündedirler. Örneğin Mâlik b. Enes “köprü girişinde verilen vergilerle öşürlerin, zekât olarak geçerli olabileceğine işaret etmiştir.”¹¹²⁰ Hanbelî hukukçulardan İbn Muflîh’de (ö. 763) bu görüşü benimsemiştir.¹¹²¹ Ayrıca Ahmed b. Hanbel’in yöneticilerin mükelleflerden zorla aldığı verginin tahsil edilirken mükellefin niyet etmesi durumunda,¹¹²² İbni Teymiye’de (ö.728/1328) devlet başkanının adil olması, aldığı öşür ve benzeri vergileri şer’î harcama yerlerine sarf etmesi şartıyla geçerli olabileceği görüşündedir.¹¹²³

Hanefilerden İbn Âbidîn, Mâlikîlerden İlîş (ö.1299/1882), Şâfiîlerden İbn Hacer Heytemî (ö.974/1567) gibi fakihler zulmen alınan öşür ve vergiler niyet edilse bile zekât yerine geçmez görüşündedirler.

¹¹²⁰ EBÛ UBEYD, *Kitabü'l-emvâl*, No:1821, s.58; İBNİ MUFLÎH, *Kitabü'l-füru'*, II, s. 297.

¹¹²¹ İBNİ MUFLÎH, *Kitabü'l-Furu'*, II, s.298.

¹¹²² RUHEYBÂNÎ, *Matâlibu Uli'n Nuhâ*, II, s134

¹¹²³ DÜZENLİ, *Vergi Zekât Yerine Geçer mi?* s.640.

Reşit Rızâ, Şeltût, Ebû Zehra, Karadavî, Halil Gönenç, Hayrettin Karaman gibi hukukçular da vergi ile zekâtın birbirinden farklı konular olduğu ve birbirlerinin yerine geçemeyeceği görüşündedirler.¹¹²⁴

Biz de bu konuda verginin aşağıda nedenlerden dolayı zekât yerine geçemeyeceği görüşünü tercih etmekteyiz:

1. Bir ibadet olması nedeniyle, zekâtı veren mükellefin niyet etmesi ve kurallarına uygun bir şekilde bunu edâ etmesi gerekir. Vergide ibadet yönü ve niyet yoktur. Vergide önemli olan belirtilen matrah üzerinden tahsil edilip devletin kasasına girmesidir.

2. Hangi malların zekât kapsamında değerlendirileceği, matrah ve tahsil dönemi, kimlerin zekât almaya ehil olduğu veya olmadığı hadis kaynaklarında belirlenmiştir. Zekât dağıtımında naslarda belirtilen şartlara bağlı kalma zorunluluğu vardır. Aksi takdirde verilen miktarın zekâttan mahsup edilememesi tehlikesi vardır. Vergide böyle bir durum söz konusu olmadığı gibi, kamu giderlerinin finansmanında kullanılması şeklinde genel bir ifade vardır. Ayrıca matrah ve kapsam bakımından yukarıda ifade edildiği şekliyle birçok farklılık vardır.

3. Zekâtın harcama kalemleri, kimlerin bu fondan hangi şartlarla yararlanacağı, hangi durumlarda bu kapsam dışında kalacağı âyet ve hadîslerle tespit edilmiş ve sınırlandırılmıştır. Vergi gelirlerinin harcama kalemlerinde ise böyle bir sınırlama söz konusu değildir. Personel, savunma, sağlık, eğitim ve kültür, ulaşım, enerji, sulama, çevre koruma, güvenlik ve asayiş, sosyal güvenlik gibi birçok alanda ihtiyaçların giderilmesi amacıyla vergi gelirleri kullanılmaktadır.

4. Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidinin zekât uygulamaları incelendiğinde, toplanan zekât gelirlerini devletin diğer gelirlerinden titizlikle ayırdıkları görülür. Zekât için ayrı bir bütçe ve muhafazası için ayrı hazine oluşturmuşlar ve ayette belirtilen yerlere sarf edilmesi için gereken hassasiyeti göstermişlerdir. Vergide herhangi bir ayırım yapmadan toplumu oluşturan herkesin yararlanacağı, bütçede bütünlük ilkesi kapsamında bir değerlendirme vardır.

¹¹²⁴ DÜZENLİ, *Vergi Zekât Yerine Geçer mi?* s.638.

5. Nisabın altında mala sahip olan, kazancı sadece geçimine yeten kimseler zekâtın muaf tutulmaktadır. Zekât mükellefi olamayacak durumda olan asgarî ücretli gibi kimseler vergi mükellefi olmaktadır.

Devlete ödenen verginin zekâtın sayılması mümkün olmadığı gibi verilen zekâtın vergiden sayılması harcama kalemlerinin farklı olması, zekât sarf yerlerinin bizzat Hz. Peygamber tarafından belirlenmiş olması gibi nedenlerden dolayı mümkün gözükmemektedir. Devlete ödenmesi gereken vergi zekât matrahından tarh edilerek kalan miktar üzerinden zekât verilebilir. Bu durumda ülkede uygulanan sistemin bahane edilerek devlete vergi verilmez veya toplanan vergiler gereken yere harcanmıyor şeklinde bahanelerin arkasına sığınarak devletten vergi kaçırma ve kaçırılan vergileri zekât harcama kalemlerine sarf edilmesi diğer bir ifadeyle verilen zekâtın vergi addedilmesi kabul edilecek bir durum değildir.

C. Zekât- Vergi ve Negatif Gelir Vergisi Arasında Benzer ve Farklılıklar

Zekât-vergi ilişkisi günümüzde İslâm hukukçuları arasında tartışılan konulardan birisidir. Birçok konuda iç içe olan zekât, vergi ve NGV kavramları arasındaki daha önce zikredilen hususların yanı sıra benzer ve farklı noktalarının tespit edilmesi konunun daha net anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

1. Zekât, Vergi ve NGV Arasındaki Ortak Noktalar

1. Zekât vergi ve NGV arasında göze çarpan benzerliklerden biri cebriliktir. Her üçü de mükellefin onayına veya iznine bağlı kalınmaksızın tahsil edilmekte ve harcanmaktadır. Vergi ve NGV’de cebriliğin dayanağı devletin mutlak hâkimiyeti ve otoritesidir. Bunların oranları, ödeme dilimleri ve hangi ürünlerden nasıl tahsil edileceği devlet tarafından belirlenir. Zekâtta cebrilik ise Allah’ın kulları üzerindeki hâkimiyeti ve mutlak otoritesidir. Hz. Ebu bekir’in zekât vermek istemeyenlerle İslâmın bütünlüğünü muhafaza etmek gayesiyle bile olsa savaşıması ve zorla tahsil etmesi

zekâtteki cibriliğin göstergelerinden birisidir.¹¹²⁵ Bu bakımdan mükellef vergiyi ödemeye mecbur olduğu gibi zekât ödemeye de mecburdur.¹¹²⁶

2. Zekât, vergi ve NGV’de toplumun bir parçası olan fert ödemelerini karşılık beklenmeksizin yapmaktadır. Zekât ve vergi mükellefleri görevlerini yerine getirirken herhangi bir karşılık beklemezler. NGV’de belli bir kesimin bu sistemden yararlanması, vergide dolaylı olarak yapılan yatırımlardan istifade etmesi veya zekâtta Allah’ın rızasını kazanmayı ümit etmesi bu karşılıksızlık ilkesini zedelemeyiz.

3. Zekât, vergi ve NGV merkezî otorite olan devlete veya onun temsilcilerine (vergi ve zekât memurlarına) ödenir.

4. Zekât, vergi ve NGV sosyal dayanışma ve yardımlaşma teorisi üzerine kurulmuştur. Bu torilerde amaç topluma sunulan hizmetlerin finansmanı veya toplumda var olan muhtaç bireylerin gelirlerine katkı sağlamak, onların da en azından aslı ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olmaktır.

5. Zekât, vergi ve NGV ödemeleri nihaîdir. Mükellefin iade talep etmesi veya dolaylı yünden ödenen miktarı geri alması söz konusu değildir.¹¹²⁷

6. Zekât, vergi ve NGV hedefleri bakımından devletin ekonomik, sosyal ve siyasal hedeflerinin gerçekleşmesinde yardımcı birer etken olmaları yönüyle birbirlerine benzemektedir. Zekât hedeflerinin toplum üzerindeki etkisi vergiye göre çok daha geniş kitlelere ulaşması bakımından farklı olsa da nihaî hedefte birleşmektedirler.¹¹²⁸ Zekât ve NGV adaletli gelir dağılımını temin etmeye sağladıkları katkı noktasında da paralellik arzemektedir.

7. Zekât, vergi ve NGV’nin oranlarının net olması, zekât ve vergi memurlarının toplanan zekât ve vergiden pay alması, matrahların mükellefin ekonomik seviyesine uygun olması gibi benzer yönleri bulunmaktadır.¹¹²⁹

8. Zekât ile vergi ve NGV’de tek tip bir sistem uygulanmayıp farklı sistem ve oranlar uygulanmaktadır. Zekâtın sermaye (hayvanlar), gelir (mahsüller) ve şahıslar

¹¹²⁵ İBN KUDÂME, *el-Kâfi*, I, s.378; SUKKAN Muhammed Yeslem velde, *Zekât ve daribe el muâsıra eyyete alakatin*, Mecelletu Fıkhî ve’l Kanun, 2015, XXXII, s. 89.

¹¹²⁶ KARADÂĞÎ, *Buhs fî fikhî kadâyâ’z-zekât’il muâsıra*, s. 19; İNAYET, *Zekât ve’-d-daribe*, s.32; GUFYİLÎ, *Nevâzilu’z-zekât*, s 328; BÂDENCEKÎ, *Mesâilu-z zekâti’l muâsıra* s. 512.

¹¹²⁷ İNAYET, *Zekât ve’-d-daribe*, s.33; BÂDENCEKÎ, *Mesâilu-z zekâti’l muâsıra*, s. 512.

¹¹²⁸ GUFYİLÎ, *Nevâzilu’z-zekât*, s 328; BÂDENCEKÎ, *Mesâilu-z zekâti’l muâsıra*, s. 513.

¹¹²⁹ SUKKAN, *Zekât ve daribe’l muâsıra*, s. 90.

(fıtır sadakası) olmak üzere farklı çeşitleri varken, verginin de sermaye, gelir, şahıslar ve tüketim vergileri gibi farklı çeşitleri vardır. NGV sisteminde kişilere sağlanacak katkı oranları ise kişilerin gelir seviyesine göre farklı olmakla birlikte üst sınır olan oran nettir.

9. Zekât ve NGV'nin aynî ve nakdî olarak yapılabilmektedir. Devlet dilediği takdirde bu sistemden tıpkı zekâtta olduğu gibi yararlanacak kimselere aynî yardım yapılabilir.

10. Zekât, vergi ve NGV'nin ortak noktalarından bir diğeri de mali hedeflerinin yanı sıra başka hedeflerinin bulunmasıdır. Her ne kadar vergide malî hedef esas olarak kabul edilse de verginin siyasî, iktisadî ve sosyal hedefleri de vardır. Zekâtta malî, siyasî, iktisadî ve sosyal hedefler eşittir. NGV sisteminde ise genel anlamda iktisadi ve sosyal hedefler öne çıkmaktadır. Toplumda herkesin mali durumunun iyi olması ve zekâta ihtiyaç olmaması zekâtı ortadan kaldırmaz. Ancak vergi ve NGV'de tür, oran ve matrah bakımından devamlılık ve sebat özelliği yoktur. Hatta ihtiyaç kalmaması durumunda yöneticiler tarafından kaldırılabilir. Zekâtta sadece mali hedef söz konusu olsa idi vergi gibi ihtiyaç kalmadığı durumlarda kaldırılabilirdi¹¹³⁰

Tablo 5: Zekât ile Vergi ve Negatif Gelir Vergisi Arasındaki Ortak Noktalar¹¹³¹

Zekat, Vergi ve NGV Arasındaki Ortak Noktalar	
Cebridir	Farklı sistem ve oranlar uygulanır.
Karşılıksızlıktır	Tahsildarların maaş alması
Devlete ödenir	Aynî- nakdî ödenebilir.
Sosyal dayanışma teorisi üzerine kurulmuştur	Oranlar net ve açıktır
Nihaidir	Kişilerin ödeme gücüne göre belirlenmesi
Siyasi, iktisadî, Sosyal, Ahlakî amaçları vardır.	Adalet, Belirlilik, Uygunluk, İktisadilik bakımından benzerlik bulunmaktadır.

3. Zekât ve Vergi Arasındaki Farklar

1. Zekât ilahi bir emir olduğundan dayanağı ilahîdir. Kulluk ve ihlastır. Vergi ve NGV'nin kaynağı ise beşeridir (maslahat). Dolayısıyla devlet olsa da olmasa da

¹¹³⁰ MUNAZÎ' Hüseyin b. Ali b. Muhammed. *el-Alakatü beyne 'z-zekâti ve 'd-darâib*, I. s.22; GUFEYLÎ, *Nevâzilu 'z-zekât*, s 328; BÂDENCEKÎ, *Mesâilu 'z-zekâti 'l muâsıra* s. 514.

¹¹³¹ Bu tablo yukarıda verilen bilgiler ışığında araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

mükellef zekâtı vermekle yükümlüdür. Ancak vergi ve NGV’de mükellefin yükümlü olması için mutlak bir otoritenin olması gerekir. Vergi ve NGV varlığını hukuktan almakta, zekât ise İslâm hukukundan değil, bizzat naslardan almaktadır.

2. Zekât mali bir ibadettir. Her ibadette olduğu gibi iman ve ihlasla eda edilmesi gerekir. Mükellef verdiği zekâtın karşılığında Allah’tan sevap ve mükafat beklerken, vergi ve NGV devletin koyduğu mali bir yükümlülük olup dinî ve manevî boyutu yoktur.

3. Zekâtın gayesi malı ve nefsi tezkiye edip insanı cimrilikten mal ve dünya sevgisi hastalığından kurtarıp cömert bir kul olmasını sağlamak ve toplumun muhtaç kesimine yardım etmek iken, vergi ve NGV sadece maddi unsurları hedeflemektedir. Verginin temel amacı kamu ihtiyaçlarını gidermek için gelir sağlamak, NGV’nin amacı ise asgarîgelirin altında kalan bireylere asli ihtiyaçlarını karşılama noktasında yardımcı olmaktır.

4. İslâm zekât mükelleflerine mallarından bir kısmını hem fertlere hem de devlete verebilme imkânı verirken, vergi ve NGV’de böyle bir şey söz konusu değildir. Vergi mükellefi vergisini sadece siyasi otorite/devlete verebilir. NGV sisteminde kişiye yardımın devlet eliyle yapılmasına olanak sağlanmaktadır. Kişilerin gönüllü olarak yapacakları bireysel yardımlar bu sistemin dışında tutulmaktadır.

5. Vergi ve NGV’de mükellef hakiki (fertler) ve tüzel kişiler iken zekâtta mükellef sadece fertlerdir. Şirketlerin mallarından ortaklar hisseleri oranlarınca sorumlu ve sahip olduklarından ortaklar zekât mükellefi olarak muhataptır.

6. Zekât vermek istemeyen mükelleflere verilecek cezalar hem dünyevi hem de uhrevî iken vergi ve NGV’ni ödemek istemeyen mükelleflere verilen cezalar sadece dünyevîdir. Fakat zekât ve vergiyi az ödemek yahut hiç ödememek için eksik ve yanlış beyan veren mükelleflerin hem dünyevî hem de uhrevî sorumlulukları bulunmaktadır.

7. Zekât sadece Müslümanlardan tahsil edilirken vergi ve NGV dinî mensubiyetine bakılmaksızın bütün vatandaşlardan/ vergi mükelleflerinden tahsil edilmektedir.¹¹³²

¹¹³² ERDOĞDU, *Zekâtın Ekonomik ve Sosyal Yönleri*, s. 102.

8. Zekâta artıcı, helal olması gibi belli şartlarla sadece mütekavvim mallar konu olmaktadır. Vergi ve NGV'nin konusu ise kanunî mükellefiyetin yöneldiği her türlü eşya ve hizmetler, ticarî ve hukukî muameleler, ekonomik kıymetler gibi her türlü işlemlerdir. Bu işlemlerde artıcı olması veya kanunen ticareti yasaklanan maddeler hariç helal olması gibi şartlar söz konusu değildir.

9. Şartların gerçekleşmesi durumunda zekâtta herhangi bir muafiyet söz konusu değil iken vergi ve NGV'de bazı mal ve mükelleflerde muafiyet söz konusu olabilmektedir.¹¹³³

10. Zekât kişinin bütün servetinden (gelir, sermaye) her yıl alınırken, vergi ve NGV gelir üzerinden veya şirketlerin bazı malları üzerinden alınır. Mükellefin bütün servetinden alınmaz, bu şekilde mükelleften ömürde sadece bir defa alınan vergiler bulunmaktadır.

11. Zekât oranları Şarî tarafından belirlendiğinden sabittir, değiştirilemez. Vergi ve NGV oranları zaman ve şartlara göre değiştirilebilir.¹¹³⁴ Bazı devletlerde halktan tahsil edilen vergi oranı çok düşük veya tamamen vergiden muaf tutulurken, bazı ülkelerde bireylerden tahsil edilen vergi oranları %300'lere kadar yükselmektedir. Dolayısıyla devletin mali gücüne göre tahsil edilmek istenen vergi oranları da doğal olarak değişebilmektedir.

12. Zekât Allah rızası için yapılan bir harcama olduğundan zekât verilen kimselere ek bir yük veya sorumluluk getirmemektedir. Ancak vergi ve NGV'de ise mükellef verdiği vergiyi tüketiciye maliyet olarak yansıttığından, dolaylı olarak tüketiciye menfi manada yansımaktadır.

13. Zekât veren kimse verdiği zekâtta direkt veya dolaylı olarak yararlanamazken, mükellef verdiği vergiden yol, köprü, okul, hastahane gibi vesilelerle dolaylı olarak yararlanabilmektedir.

14. Zekâtın harcanacağı kalemler Allah tarafından belirlenmiş, kapsam ve sınırları Hz. Peygamber tarafından açıklanmıştır. Zekâtın, devletin bilançosundan ayrı bir bilançosu varken vergi ve nisbeten NGV'nin harcama kalemleri sınırsız olup kanun, tüzük ve kararnamelerde belirtilen her yere harcanabilir. Bu açıdan bakıldığında zekâtın

¹¹³³ ERDOĞDU, *Zekâtın Ekonomik ve Sosyal Yönleri*, s. 102.

¹¹³⁴ KARADAĞÎ, *Buhus fî fikhi kadâyâ 'z-zekât 'il muâsıra*, s. 20.

zenginden alınarak fakir ve muhtaçlara dağıtılmasında sosyal tutarlılık mevcuttur. Aynı durum NGV için geçerli olmakla birlikte, vergide ne alındığı yer, ne de tahsis edildiği yerde sosyal tutarlılık mevcuttur. Çoğu zaman verginin dar gelirlilerin ücretinden alınıp, alt yapı, üst yapı, sübvansiyon gibi fonksiyonlar aracılığı ile zenginelere aktarıldığı görülmektedir.¹¹³⁵

15. Zekât aynî ve nakdî olarak tahsil edilip dağıtılabılırken, NGV nakdî olarak toplanmakla birlikte sistemden yararlanacak kimselere aynî yardımlar aracılığıyla sisteme dâhil edilebilmektedir. Vergi ise her ne kadar tarihte bazı zamanlarda hizmet ve aynî olarak tahsil edildiği olmuşsa da günümüzde sadece nakdî olarak tahsil edilebilmektedir.¹¹³⁶

16. Zekâtın hangi malları kapsadığı, hangi mallardan ne oranda tahsil edileceği ve nerelere harcanağı net ve bellidir. Zekâtıdaki bu şeffalık, vergi ve NGV’de söz konusu değildir. NGV sisteminde kimlerin bu sisteme dâhil edileceği, hangi şartlarda ne oranda yardım alacakları, bu konuda kriter net değildir. Vergi de ise devletin, bütçe açıklarını kapatma veya olağan dışı giderlerin karşılanması gayesiyle mükelleflerin bilgisi olmadan vergi oranlarından arttırıma gidilmesi verginin şeffaflığını zedelemektedir.¹¹³⁷

17. Zekât sadece nâmî olan mallardan alınır. Sermaye ve durağan mallardan zekât alınmaz. Vergi ve NGV nâmî olsun ya da olmasın bütün mallardan alınır. Tüketim üzerinden alınan katma değer ve özel tüketim vergileri İslâm iktisadında yoktur. Zekât harcama üzerinden değil sermaye ve gelir üzerinden nahsup edilip tahsil edilir.¹¹³⁸

18. Vergilerde gelirin artıp azalmasına bakılmaksızın tek oranlı veya artan oranlı olmak üzere farklılık gösterirken zekât servetin değişmesine göre değişmeyen 1/40, 1/10, 1/5 gibi sabit oranlıdır.

19. Toplumda herkesin malî durumunun iyi olması ve zekâta ihtiyacı olmaması zekâtı ortadan kaldırmaz. Ancak vergi ve NGV’nde tür, oran ve matrah bakımından devamlılık ve sebat özelliği yoktur. Hatta ihtiyaç kalmaması durumunda

¹¹³⁵ ERDOĞDU, *Zekâtın Ekonomik ve Sosyal Yönleri*, s. 103.

¹¹³⁶ KARADAĞI, *Buhus fî fikhi kadâyâ’z-zekât’il muâsıra*, s. 20.

¹¹³⁷ SUKKAN, *Zekât ve’ d-daribe’l muâsıra*, ss.91-92; KARADAĞI, *Buhus fî fikhi kadâyâ’z-zekât’il muâsıra*, ss. 20,21.

¹¹³⁸ KARADAĞI, *Buhus fî fikhi kadâyâ’z-zekât’il muâsıra*, s. 35.

yöneticiler tarafından kaldırılabilir. Zekâtta sadece mali hedef söz konusu olsa idi, vergi gibi ihtiyaç kalmadığı durumlarda kaldırılabilirdi.¹¹³⁹

20. Vergi ve NGV borcunu taksitlendirme, kredi kartı, havale gibi farklı şekillerde ödeme yapılması gibi seçeneklerin yanında muaf tutma, zaman aşımı gibi farklı yollarla ortadan kalkması mümkündür. Zekât borcu ise ancak tahsil ile ortadan kalkar. Bununla birlikte zekâtın kurumsallaştığı bazı ülkelerde zekât ödemelerinin taksitlendirilmesine rastlanmaktadır.

21. Hükümetler aldıkları tedbirlere ve uyguladıkları cezai müeyyedelere rağmen, hile veya yanlış beyana başvurarak mükelleflerin vergi kaçırmasına engel olamamaktadır. Vergi kaçırma sıklıkla karşılaşılan bir vakıadır. NGV sisteminde yararlanmaması gereken kimseler sahte beyan veya belge ile sisteme dâhil olabilmektedir. Ancak zekâtta mükellef ile devlet arasındaki ilişki vergi ve NGV varsayılan ilişkiden farklıdır. Mükellef zekâtta ilişkiyi kendisi ile Allah arasında gördüğünden zekâttan kaçırma, yanlış beyan, hile ve aldatma vergiye göre daha azdır.

22. Vergi memurlarının seçilme kriterleri zekât amillerinden farklıdır. Hz. Peygamber döneminden itibaren zekâtta adaletin gözetildiği gibi zekât uygulamasında da adalet gözetilmektedir. Ebû Yusuf'un, halife Harun Reşid'e zekât memurlarının (Âmil) emin, cevval, güvenilir, halkın kabullenebileceği kimselerden seçilmesini ve zekât toplarken dikkat etmesi gereken hususları açıklayan bir ferman yayınlamasını istemesi uygulamadaki adaleti gözetmeye örnek olabilir.¹¹⁴⁰ Vergi memurları ise ilgili bölümlerden mezun, devlet memuru olma şartlarına haiz, belirlenen kriter ve koşullara haiz bireyler arasından seçilmektedir.

23. Zekât geliri, vergi gibi kamu masraflarının karşılanması noktasından hareket edilerek tayin edilmez. İslâm ekonomisinde bütçe yapılanmasının hareket noktası masraflar değil, gelirlerdir. Gelirlerin tarhı belli kriterle, mükellefi aciz düşürmeden ödeyebilmeleri esasına dayalıdır.¹¹⁴¹

24. Vergi sistemlerinde hedef istihdam, üretim ve fiyatlardaki dalgalanmayı engelleyecek istikrar unsuru olması, ekonomik büyümeyi hızlandırmaktır. Zekâtta

¹¹³⁹ MUNAZİ' Hüseyin b. Ali b. Muhammed. *el-Alakatü beyne 'z zekâti ve 'd darâib*, I. s.22; GUFEYLÎ, *Nevâzilu 'z-zekât*, s 328; BÂDENCEKÎ, *Mesâilu 'z-zekâti 'l muâsıra* s. 514

¹¹⁴⁰ EBÛ YUSUF, *Kitâbü 'l-harâc*, s.80; KARADÂĞÎ, *Buhus fî fîkhi kadâyâ 'z-zekât 'il muâsıra*, s. 37.

¹¹⁴¹ ERDOĞDU, *Zekâtın Ekonomik ve Sosyal Yönleri*, s. 106.

zenginlerin tüketimini rasyonalize etme ve tasarruflarını arttırarak daha fazla yatırım seviyesine ulaşma, atıl durumda olan servetleri aktif duruma getirme, bu fondan borçluların borcunu ödeyebilmesi için yapılan tahsis şeklinde kendini göstermektedir.¹¹⁴²

Sonuç olarak zekâtın ibadet yönü vardır ve ibadet niyetiyle verilmesi şarttır. Harcama kalemleri Şarî’ tarafından belirlendiğinden bu konuda da hassasiyet gösterilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde tahsil edilen mal zekâttan sayılmaz. Günümüz vergi sisteminde ayet ve hadislerde belirtilen kriterlere uyulmadığından verginin zekât yerine geçmesi söz konusu olamaz. Ancak kişinin devlete vermesi gereken vergi toplam tutarı, zekât matrahından düşürülebilir.¹¹⁴³

Zekât ile vergi ve negatif gelir vergisi arasındaki tespit edilen farklı noktalar Tablo 6’de gösterilmiştir.

¹¹⁴² ERDOĞDU, Zekâtın Ekonomik ve Sosyal Yönleri, s. 109.

¹¹⁴³ GÖZÜBENLİ, *Mâlî Hukuk*, s.588.

Tablo 6: Zekât- NGV- Vergi Arasındaki Farklı Noktalar¹¹⁴⁴

	ZEKÂT	NGV	VERGİ
Kaynağı	Semavî	Beşerî	Beşerî
Oranlarda Değişiklik	Değiştirilemez	Değiştirilebilir	Değiştirilebilir
Yükümlülük Türü	İbadet	Ekonomik	Ekonomik
Mükellef	Müslümanlar	Müslim- Gayrimüslim	Müslim- Gayrimüslim
Zamanaşımı ve Af	Yoktur	Vardır	Vardır
Dayanak	Gelir	Kamu Harcamaları	Kamu Harcamaları
Harcama Kalemleri	Sınırlıdır	Sınırlıdır	Sınırsız
Ödeme Karşılık Beklentisi	Yoktur	Yoktur	Vardır
Konusu	Artıcı (nemâ) Özelliğe Sahip Mallar	Sermaye, Gelir, Harcamalar	Sermaye, Gelir, Harcamalar
İstisna	Esnek ve Realisttir	Katı ve Muhasebe Verilerine Dayanır	Katı ve Muhasebe Verilerine Dayanır
Oran ve AsgarîSınır	Belli ve Nettir, Harcanan Emekle Ters Orantılıdır	Belirlenen Limitin Altındakiler Ödememezler	AsgarîSınırı Olmaksızın Herkes Öder
Kaçırma ve Kaçınma Mahiyeti	Yoktur Hak Sahiplerinin, Mükelleflerin Mallarındaki Hakkıdır. Lütuf Değildir.	Vardır Devletin Sosyal Devlet Olarak Fakir ve Muhtaçlara Sağladığı Destektir.	Vardır Devletin Kamu Harcamalarını Finanse Edebilmek için Halktan Talep Ettiği bir Haktır.
Transfer	Kabul Etmez	Kabul Etmez	Kabul Edilebilir
Tahsil Ve Dağıtım Yetkisi	Devlet-Mükellef	Devlet	Devlet
Tahsil ve Dağıtım Maliyeti	Ucuz ve Pratiktir	Pahalı ama Pratiktir	Pahalı ve Pratik Değildir
Vergi Tabanı	Geniştir	Dardır	Dardır

¹¹⁴⁴ Bu tablo yukarıda verilen bilgiler ışığında araştırmacı tarafından oluşturulmuştur

D. Zekât Gelirlerinin Sosyal Hizmetlerde Kullanılması

Zekâtla toplanan malların yatırımda kullanılması konusu; zekât gelirlerinin artan ihtiyaç sahiplerinin giderlerini karşılayamaması, zekât mükelleflerinin sayısındaki azalma, zekât ödemedeki sistemsizlik gibi nedenlerle gündeme gelmektedir. Zekât harcama kalemlerinde adı geçen sekiz sınıfın ihtiyaçlarının giderilmesinde, zekât verilen kimselere temlik edilmesi şarttır. İhtiyaç hali bitinceye kadar zekât verilmeye devam etmesi, kesintiye uğramaması gereklidir. Bu devamlılığı sağlamak için sunulan önerilerden birisi de zekât sarf yerlerinin çalışacağı ve nemalanacağı fabrika veya üretim merkezlerinin kurulmasıdır. Burada üretilen ürünlerin satışı yapılarak, zekât gelirlerinin artmasına katkı sağlamak ve ihtiyaç sahibinin giderlerini karşılama noktasında bu üretim faaliyetlerinin gelirleri, istihdama katkısı ve ülke ekonomisine desteği bakımından önemlidir.

Zekât mallarının bir kısmının yatırımda kullanılmasının gayesi ihtiyaç sahiplerinin ihtiyacının karşılanmasında hem devamlılık hem de Hz. Ömer'in “ *Zekât verdiğiniz kişiyi (zekâtınla) zengin kıl*”¹¹⁴⁵ ifadesiyle işaret ettiği gibi kişiyi ihtiyaç sahibi olmaktan çıkarıp zekât mükellefi seviyesine ulaşmasına katkı sağlamaktır. Ebû Ubeyd; zekâtan hisse sahiplerine ödenecek tutar hususunda kesin bir miktar belirtilmemiştir. Bu konuda Hanefîlerin verilen tutarın nisab miktarı aşmaması kaydının dışında diğer âlimlere göre zekât verilecek kimsenin borçlu olması şart olmayıp, veren kimsenin maslahat görmesi halinde dilediği miktarı verebilir. Örneğin bir kimse salih bir aileye malının zekâtından barınacak bir ev satın alan kişi zekât görevini yerine getirmiş olmakla birlikte hayırlı bir iş yapmış olur.¹¹⁴⁶ Zekât gelirin yatırıma yönlendirilmesi hakkında Nevevî, “İraklı ve Horasanlı birçok âlim fakire ve miskine onları fakirlik ve miskinlikten çıkaracak miktarda zekât verilir. Bu durum devam ettiği müddetçe zekât verme devam eder. İmam Şâfiî de bir kişinin mesleğini yapması için gerekli tüm alet ve edavât satın alınabilir” görüşündedir.”¹¹⁴⁷ Zekât mallarından bir kısmının yatırıma yönlendirilmesi durumunda, elde edilen gelirlerle işsizlere iş imkânı, evsizlere barınabileceği evler, evlenmeye gücü yetmeyenlerin evlendirilmesi, iflas edenlerin

¹¹⁴⁵ EBÛ UBEYD, *Kitabü'l-emvâl*, No:1778, s.577; DÂVÛDÎ, *Kitabü'l-emvâl*, s.155; İBN ZENCEVEYH, *Kitabü'l-emvâl*, No:1844, s. 570.

¹¹⁴⁶ EBÛ UBEYD, *Kitabü'l-emvâl*, No:1787, s. 578

¹¹⁴⁷ NEVEVÎ, *el-Mecmû'*, VI, ss.193-195; DÂVÛDÎ, *Kitabü'l-emvâl*, s.155.

yeniden ayağa kalkmalarına yardımcı olmak gibi zekâtın sosyal dayanışma yönünün daha fazla ortaya çıkmasında önemli bir rol oynayacaktır.¹¹⁴⁸

Bu konuda hareket noktası fukahânın zekâtın ödemesi hususundaki görüşleridir. Hanefî'lerden bir kısım, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî âlimler şer'î bir özür olmaksızın zekâtın geciktirilmesinin caiz olmadığını ve hemen ödenmesi gerektiğini, Hanefîlerin çoğunluğu ve Hanbelîlerin bir kısmı ise geciktirilebileceği görüşündedirler. Bu görüş farklılıkların temelinde zekâtı farz kılan ayetlerdeki emir sigasının delaleti ile ilgili anlayış farklılığı gelmektedir. Emir sigasının fevri mi, terahi mi olduğuyla alakalıdır¹¹⁴⁹

Zekât mallarının yatırıma dönüştürme işinin kim tarafından icra edileceği konusu da ayrıca önem arz etmektedir. Zekât mükellefinin zekât olarak vermesi gereken malların fakirler adına yatırımda kullanılması birçok sakıncayı beraberinde getirmektedir. Bunlar:

1. Zekât mallarının yatırım işi uzun soluklu, zaman isteyen bir iştir. Bu malların mükellef tarafından yatırıma dönüştürülmesi zimmetinin zekât verme sorumluluğuyla meşgul olmasını gerektirir. Bu durumda mükellef görevini yerine getirmemiş ve hak sahiplerinin zarara uğramasına neden olmuş olur.

2. Yatırımdan zaman zaman zarar edilmesi ve zararın karşılanmaması durumunda, hak sahiplerinin hakkının zayi olması sonucu ortaya çıkabilir.

3. Yatırıma dönüştürülen zekât miktarından elde edilen kâr oranının yüksek olması durumunda, mal sahibinin tamahkarlık duygusuna kapılarak elde edilen kârı kendi el emeği olduğu iddiasıyla aktarmaması her zaman ihtimal dâhilindedir.¹¹⁵⁰

Yukarıda sözü edilen nedenlerle zekât malının bir kısmının mükellef veya vekili tarafından yatırıma dönüştürülmesi ve elde edilen gelirin hak sahiplerine dağıtılması sakıncalı bir durumdur. Mükellefin çok büyük kazançlar elde etmesi, farklı yatırım alanlarına yönelmesi durumunda bunun suistimal edileceği aşıkardır. Mükellefin vefat etmesi durumunda mirasçılarının bu yatırımları mirastan sayıp hak sahiplerini mahrum bırakma ihtimalleri de unutulmamalıdır.

¹¹⁴⁸ ÖZEK, *Zekâtın Nemalandırılması*, Bir Sosyal Güvenlik Açısından Kur'ân ve Sünnete Göre Zekât, İSAV- İstanbul, Ensar Yayınları, 2008, s. 366.

¹¹⁴⁹ ŞİRBİNÎ, *Muğni 'l-muhtâc*, II, s.139; MAVERDÎ, *el-Havi 'l-kebîr*, III, s.159; GUFELÎ, *Nevâzilu 'z-zekât*, s.470; KARADAVÎ, *Fıkhu 'z-zekât*, s.688; KAN, *Farklı İctihat Yöntemlerinin Fıkhi Yorumuna Etkisi*, I, s.265.

¹¹⁵⁰ GUFELÎ, *Nevâzilu 'z-zekât*, s.475.

Zekâtın devlet eliyle toplanıp sarf yerlerine dağıtılması durumunda bu mallardan bir kısmının yatırıma kanalize edilmesi konusuna o dönemde zekât mallarının az olması, yatırım çeşitlerinin fazla olmaması gibi nedenlerle klasik fıkıh kitaplarında pek değinilmemiştir. Muasır hukukçular ise bu konuda iki farklı görüş ortaya koymuşlardır. Birincisi Vehbe Zuhayli, Abdullah Alavân, Muhammed b. Useymin, Suudi Arabistan Krallığı Fetva ve Bilimsel Araştırma Genel Başkanlığı'nın zekât mallarının toplanmasına müteakiben hemen hak sahiplerine dağıtılması gerektiği ve yatırıma dönüştürmenin caiz olmadığı görüşüdür.¹¹⁵¹ İkinci görüş ise Zerkâ, Karadavî, Ebu Gudde, Muhammed Salih Ferfur'unda aralarında bulunduğu âlimlere göre zekât mallarının bir kısmının yatırıma kanazile edilebileceği görüşüdür.¹¹⁵²

Devlet tarafından toplanan zekât mallarından bir kısmının belli şartlara bağlı kalmak kaydıyla yatırımda kullanılması görüşü günümüz koşullarına daha uygun gözükmektedir. Bu şartlar her ülkenin sosyal, ekonomik ve coğrafi şartlarına göre değişebilir. Bu noktada şu ilkelerden söz edilebilir:

1. Toplanan zekât mallarının acil harcama kaleminin bulunmaması gerekir. Hak sahiplerinin zaruri ihtiyaçlarının bulunması halinde elde edilen mallar öncelikle harcanmalıdır. Yatırım gerekçesiyle zaruri ihtiyaçlar ötelenmemelidir.

¹¹⁵¹ HUZHEYFE Abdul Mehdi Samiriyye, *Taâmulu'd dâiyye maâ'l musteciddeti'l fıkhiyye şeyh karadavî enmuzecen*, Beyrut, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, 2013, ss. 240-247; GUFEYLÎ, *Nevâzilu'z-zekât*, ss. 477-496; Ayrıca Suudi Arabistan Fetva ve Bilimsel Araştırma Genel Başkanlığı'nın bu konudaki fetvaları için bkz: <http://www.alifta.net/Search/Result.aspx?language=ar&Act=1&lang=ar&Page=1&SrchInResult=&highlight=1&SearchCriteria=allwords&SearchScope=0&SearchScopeLevels1=&SearchScopeLevels2=&searchScope1=&publishYear=&SearchType=exact&SearchMoesar=false&fatwaNum=&FatwaNumID=&bookNum=&searchkeyword=216167216179216170216171217133216167216177032216167217133217136216167217132032216167217132216178217131216167216169> Erişim tarihi:10.11.2018.

¹¹⁵² Bu konuda Mustafa Zerkâ “Yatırım malın çoğalmasıdır. Bana göre zekât mallarını biri iki, ikiyi üç yapacak güvenilir ellerde olması, meşru yatırımlar ve yollarla olması şartıyla bütün yatırım yollarına başvurulabilir.” şeklinde görüşünü temellendirirken, Yusuf Karadavî ise görüşünü “Fakirin verilen zekâtla zengin kılınması gerekliliğini savuna mezhebe göre; zekât kurumunun gelirlerinin çok olması durumunda arta kalan miktar ile fabrika kurabilir, arsa veya ürün yetiştirmek için tarlalar satın alabilir, yatırım amaçlı konut inşaatı veya muhtelif ticari faaliyete girebilir. Bu projelerin satın hakkı veya mülkiyet devir hakkını vermeksizin tamamını veya bir kısmını devamlı bir gelir olması amacıyla faydalanma hakkını fakirlere devredebilir.” şeklinde temellendirmektedir. Her iki görüşün delilleri için bkz: (HUZEYFE, *Taâmulu'd dâiyye maâ'l musteciddeti'l fıkhiyye*, ss. 240-247; GUFEYLÎ, *Nevâzilu'z-zekât*, ss. 477-496.)

2. Yatırımların gerçek hak sahiplerinin normal standartlarda hayatlarını idame ettirebilecekleri sürekli bir gelir kaynağı sağlamalıdır.

3. Yatırım yapılacak alanların ticaret, sanayi, ziraat gibi İslâm hukukunda meşru görülen bir alan olması gerekir.

4. Elde edilecek gelirlerin zekât malı olarak kalması ve gelirlerinin ayette belirtilen zekât alabilecek sınıflara harcanmasını garanti edecek tedbirlerin alınmasıdır.

5. Yatırım kararının alınması ve hangi alanlara yatırım yapılacağı uzmanların hassas araştırma ve fizibilite çalışmalarının sonucunda belirlenmelidir.

6. Yatırımın başlamasından hak sahiplerine ulaşıncaya kadar güvenilir, uzmanlardan oluşan denetim kurulunun oluşturulması ve kontrol edilmesi gerekir.

7. Yatırımın tamamlanması veya ihtiyaç kalmaması durumunda sermayenin nakde çevrilerek hak sahiplerine dağıtılmasıdır.¹¹⁵³

8. Bu tür yatırımların gelir ve diğer vergilerden muaf tutulması gerekir. Aksi takdirde zekât gelirlerinin ayette belirtilen harcama kalemleri dışında sarf edilmesi söz konusu olacaktır.

Zekât gelirleriyle yapılan yatırımda bütün mesaisini bu işe harcayan çalışanlar ve yöneticilerin, ücretlerini bu gelirlerden alması hususu da tartışılmıştır. Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî fakihler sözü edilen kişileri “âmil” kapsamında değerlendirmiş devletten başka bir maaş almaması şartı ile ücretini zekât malından almasında bir sakınca olmadığı görüşündedirler. Mâlikîler bu durumda olanların maaşlarını devletten alması gerektiği görüşündedir.¹¹⁵⁴ Zekât gelirlerinden alacakları maaş üstlenmiş oldukları görev, sağladıkları katkı ve harcanan emekle doğru orantıda olması gerekir. Devlet tarafından söz konusu yatırımları denetlemek üzere görevlendiren kimselerin zekât malından ek bir maaş almamaları gerekir.

¹¹⁵³ HUZAYFE, *Taâmulu'd Dâiyye maâ'l Musteciddeti'l Fıkhiyye*, s.247; GUFYİLÎ, *Nevâzilu'z-zekât*, s.496; BÂDENCEKÎ, *Mesâilu'z-zekâti'l muâsıra*, s. 155.

¹¹⁵⁴ HUZAYFE, *Taâmulu'd-dâiyye maâ'l musteciddeti'l fıkhiyye*, s.249; GUFYİLÎ, *Nevâzilu'z-zekât*, s. 500; BÂDENCEKÎ, *Mesâilu'z-zekâti'l muâsıra*, s. 156.

E. Mükellefin Zekât Dışındaki Malî Sorumlulukları

Devlet gelirlerinin kamu giderleri karşısında düşük olması durumunda, devletin Müslümanlardan topladığı zekâta ek olarak ilave vergi alıp alamayacağı konusunda İslâm hukukçuları arasında iki farklı görüş bulunmaktadır.

Birinci görüşe göre malda zekâtтан başka bir hak yoktur. Mükellefin zekâtı vermesiyle birlikte malı temizlenmiş ve zimmeti borçtan kurtulmuş olur. Bu görüşün dayanağı Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadistir. Buna göre Hz. Peygamber; *“Malının zekâtın verdiği takdirde, üzerine düşeni yapmışsındır”*¹¹⁵⁵ buyurmuştur. Dolayısıyla farz anlamında malda bir hak yoktur. Kendi isteğiyle nafîle olarak vermesinde ayrıca teşvik olduğu gibi sevapda vardır.¹¹⁵⁶ Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Aişe, İbni Ömer gibi sahabenin de savunduğu ikinci görüşe göre ise malda zekât dışında başka haklar da vardır. Buna göre zekât ve devletin diğer gelirlerinin kamu harcamalarına yetersiz kalması durumunda devlet başkanının adaleti gözetmek şartı ile ek vergi koyma salahiyetinin varlığı kabul edilmiştir.¹¹⁵⁷ Bu salahiyet sınırsız değildir. Karadavî, devletin gerçek manada gelire ihtiyaç duyması ve eldeki kaynakların bu ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalması, getirilen yeni vergilerin mükelleflere adaletle yansıtılması, elde edilen yeni gelirlerin kamu yararına sarf edilmesi ve devlet başkanının böyle önemli bir kararı alırken istişarede bulunması gibi haklı şartlar öne sürmektedir.¹¹⁵⁸

Toplum nüfusunun yoğun olduğu ve devletin her türlü alanda faaliyet gösterdiği bir zamanda kamu harcamaları oldukça fazladır. Özellikle zekâtın tek başına sosyal alanda yapılan harcamaların finansmanını karşılaması mümkün gözükmemektedir. Karadavî'nin de ifade ettiği şartlardan taviz verilmeden, insanları da altından kalkamayacakları yükün altına sokmadan ek vergiler konulabileceği kanaatindeyiz. Mevcut vergi sisteminin ve devletin harcama kalemlerinin gözden geçirilmesi, var olan gelirlerin harcama kalemlerinde iktisatlı tavır sergilenmesi gerekmektedir.

¹¹⁵⁵ TİRMİZÎ, “Zekât”, 2; İBN MÂCE, “Zekât”, 3; İBN HİBBÂN, *Sahihi İbn Hibbân*, 8:11; İBN HUZAYME, *Sahih İbn Huzeyme*, 4: 110; HAKÎM, *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, 1: 390.

¹¹⁵⁶ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.804; AKYÜZ, *Mukayeseli İbadetler İlmihali-Zekât*, III, s.89.

¹¹⁵⁷ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, ss.808; BÂDENCEKÎ, *Mesâilu'z-zekâti'l muâsıra*, s. 497; AKYÜZ, *Mukayeseli İbadetler İlmihali-Zekât*, III, s.89; ÖZEK vd. *İbadet ve Müessesese Olarak Zekât*, s.240; MANNAN, *İslâm Ekonomisi*, s. 432.

¹¹⁵⁸ Detaylar için bkz: KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, ss.896-901.

F. Zekâtın İslam Kamu Maliyesindeki Statüsü

Zekât, ibadet olarak kulun Allah ile bağıını güçlendirmesinin yanı sıra, İslam'ın değerler sistemindeki birçok bireysel ve sosyal değerlerle bağlantılı olarak, ekonomik ve sosyal yönleriyle malî ibadetlerin simgesi durumundadır.¹¹⁵⁹ Hz. Osman ve Hz. Ali'nin şehadetinden sonra Emevilerle birlikte zekâtın kamu oteritesine verilip verilmemesi ile ilgili tartışmalar gündeme gelmiştir.¹¹⁶⁰ Tarihi süreçte devlete verilen zekât, sadece dinî bir yükümlülük değil, aynı zamanda zenginliğe bağlı yasal bir zorunluluk olarak kabul edilmiştir.¹¹⁶¹ Bu bakımdan zekât vermemek dinî açıdan günah kabul edildiği gibi vatandaşlık görevinin yerine getirilmemesine bağlı olarak hukuken de suç sayılır. Hz. Ebu Bekir'in zekât vermeyenlerle savaşıması¹¹⁶² dinin bütünlüğünün zedelenmesini engellemek olsa da bu açıdan da düşünülebilir. Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler döneminde servet gelirlerin aynından tahsil edilen zekât, sonraki dönemlerde malların kıymetinden alınmıştır. Söz konusu dönem ve coğrafya para ekonomisinin henüz hâkim olmadığı, çoğunlukla aynî ekonomiye dayalı tarım ekonomisinin hâkim olduğu dönemdir. Bütün bu kriterleri dikkate alan Hamidullah zekâtı İslam devletinin Müslüman tebaadan aldığı vergi olarak tanımlamaktadır.¹¹⁶³ Zekâtın, gönüllü bir yardım olan ve istenildiği vakit arzu edilen miktarda verilen sadakanın aksine, devlete verilmesi gereken bir vergi olduğu¹¹⁶⁴ yönünde görüşler mevcuttur.

Özetle zekâtın günümüz kamu maliyesinin temel unsurlarından biri olan vergi ile benzer ve farklı yönleri dikkate alındığında, günümüz vergi mantığından farklı olduğunu vurgulamak kaydıyla zekâtın İslam kamu maliyesinde vergi olduğu söylenebilir. Bu söylemden günümüz vergi sistemi ile birebir eşit olduğu anlaşılmamalıdır. Her kavram kendi şartlarında değerlendirildiğinde bu sonuca varılabileceği kanaatindeyiz.

¹¹⁵⁹ GÖZÜBENLİ, *Zekât Rahmet Getiren Paylaşım*, s.310

¹¹⁶⁰ EBÜ UBEYD, *Kitâbü'l-emvâl*, no: 1788-1834, s.580-587; ÖZKAN, *Emeviler Döneminde İktidar-Ulema ilişkisi*, s.73.

¹¹⁶¹ ÖZEK, vd. *İbadet ve Müessesese Olarak Zekât*, ss.157-159; ABDUS SAMED, *Zekâtın Gelişimi ve Monoteist Dinlerde Zekâtın Kapsamı*, S.3, s. 275.

¹¹⁶² Bkz: BUHÂRÎ, *“İ'tisâm bi'l Kitap ve's Sünneti”*, 2; MÜSLİM, *“İmân”*, 20; NESÂÎ, *“Zekât”*, 2; ABDURREZZÂK, *Musannef Abdurrazzâk*, 4: 43; ŞAFÎÎ, *Umm*, III, s.205.

¹¹⁶³ HAMİDULLAH, Muhammed, *Modern İktisat ve İslam*, trc. Salih TUĞ, İstanbul, Yağmur Yayınları, 1963, s.17; SİDDİKÎ, *İslâm Devletinde Mali Yapı*, s.19.

¹¹⁶⁴ FARÛKÎ, *Tevhid*, s.192.

XIII. GÜNÜMÜZ DEVLET YAPILANMASINDA ZEKÂTIN KURUMSALLAŞMASINA İLİŞKİN BİR MODEL ÖNERİSİ

İslâm, getirdiği sistemle toplumun bütün kesimlerinde iç ve dış dinamikleri tesis etmeyi amaçlamıştır. Bu, kişinin dünya ve ahiret saadetini temin etmek için getirmiş olduğu kurallar şeklinde tezahür etmektedir. Hz. Peygamber’le tekâmül eden bu sistemde zamanın ve toplumun değişmesiyle birlikte aynı etkiyi her zaman yansıtamamıştır. Bu nedenle İslâm’ın getirmiş olduğu bazı emirler gerektiği gibi uygulanamamış ve sekteye uğramıştır. Zekât ta sekteye uğrayan emirlerden bir tanesidir. Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidîn döneminde zekât kesintisiz bir şekilde devlet aracılığıyla toplanıp dağıtılmıştır.¹¹⁶⁵ Daha sonraki gelişmelerle devletin zekât toplaması ve dağıtımını konusundaki faaliyetleri zaafa uğramıştır. Zekâtın, bireylerin mutlak iradesine bırakılmayıp devlet aracılığıyla olmasa bile en azından devlet gözetiminde toplanıp dağıtılması gereken bir uygulama olduğu kanaatindeyiz. Oteritenin bulunmadığı durumlarda zekât toplum tarafından zaafa uğratılmaktadır. Denetim mekanizmasının olmadığı yerde birtakım mükellefler vergilerini ödemiş olmalarının arkasına sığınarak bu ibadeti hakkıyla yerine getirmekten kaçınabilmektedir. Bu bağlamda zekâtın devlet tarafından toplanıp dağıtılması, başka bir deyişle kurumsallaşması problemin çözümüne katkı sağlayacaktır. Hem ibadet yönü hem de vergi yönü bulunan bir yükümlülüğün devlet tarafından organize edilmesinin gerekliliğine işaret eden dayanaklardan bazıları şunlardır:

Tevbe Sûresinde zekâtın hak sahipleri zikredilirken “وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا” kavramıyla bu organizasyonda veya kurumda çalışan memurlara işaret edilmiştir. Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidîn’in ülkenin farklı noktalarına âmil sıfatıyla memur göndermesi zekâtın bir organizasyon tarafından yapılması gerektiğini göstermektedir.

İbn Abbas’tan rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber’in (s.a.s.) “*Onlara bildir ki; Allah onlara zenginlerinden alınıp fakirlerine verilen zekâtı farz kıldı, bu konuda sana itaat ederlerse, mallarının iyilerini almaktan sakın, mazlumnun bedduasından*

¹¹⁶⁵ HAMİDULLAH, Muhammed, *İslâm Müesseselerine Giriş*, trc. İhsan Süreyya Sırma, İstanbul, Bir Yayıncılık, 1980, s.153.

korun, çünkü mazlumla Allah arasında perde yoktur."¹¹⁶⁶ hadisi bu işi yapan bir kurumun varlığına delil niteliğindedir.¹¹⁶⁷ Hz. Ömer zamanında zekâtını veren mükelleflere "berâe" makbuzu verilmiştir. Bu tahsilat makbuzu sayesinde mükellef ödediği zekâtı ispat etmiş, başka bir âmil tarafından mükerreren talep edilmesinin de önüne geçilmiştir. Sonra berâe verilmesi bir adet olmuş, makbuzun kaybolması durumunda mükellefin yemin ile sözüne itibar edilmiştir.¹¹⁶⁸ Hz. Ömer dönemi ve sonraki süreçteki bu uygulama zekâtın devlet tarafından organize edildiğini ve zekâtın devlete ödenmesi gerektiği hususunda kaynaklık teşkil etmektedir.

Zekât organizasyonun devlet aracılığıyla yapılması şu noktalarda kamu yararı sağlayacaktır:

1. Zekâtın bireylerin vicdanına bırakılması durumunda; dünyaya ve malına olan düşkünlükleri sebebiyle zamanla vicdanları tahrip olacak ve insanlar malının zekâtını vermekten veya bihakkın yerine getirmekten imtina edeceklerdir.

2. Fakir veya miskin hak ettiği zekâtı devletten alması onurunun incinmemesi bakımından daha sağlıklıdır. Zengini kibir ve kendini beğenme gibi hastalıklara mübtela olmasından koruyacağı gibi fakirin de zengine duyacağı minnet ve şükran duygusu hissetmesinin de önüne geçecektir.

3. Zekâtın bireyler tarafından dağıtılması sistemli bir organizasyon olmamasından kaynaklanan nedenlerle bir fakir farklı kimselerden birden fazla hisse alırken, daha muhtaç kimselerin zekâttan mahrum kalmalarına sebep olabilmektedir

4. Zekâtın harcama kalemleri sadece fakir, miskin ve yolda kalmışlar değildir. Bunların dışında müellefe-i kulûb, Allah yolunda cihad edenler, âmiller, köleler ve borçlular gibi başka harcama kalemleri de vardır. Bu hak sahiplerinin tespiti ancak sistemli bir organizasyonla gerçekleşebilir. Zekâtın dağıtımının bireylere bırakılması bu sınıfların mahrum kalmasına neden olmaktadır.

5. Devletin varlığını sürdürebilmesi ve halkına hizmet edebilmesi için finansmana ihtiyacı vardır. Zekât devletin önemli gelir kaynaklarından biridir. Böyle

¹¹⁶⁶ BUHÂRÎ, "Zekât", 63; MÜSLİM, "İman", 29; AHMED İBN HANBEL, *Müsned*, 4:498; NESÂÎ, "Zekât", 1; EBÛ DÂVÛD, "Zekât", 4; İBN HACER, *Fethu'l Bâri*, III, s.360.

¹¹⁶⁷ ŞEVKÂNÎ, *Neylû'l-evtâr*, IV, s.124; ÖZEK, vd. *İbadet ve Müessesese Olarak Zekât*, s.158; KARADAVÎ, *Müşkiletu'l Fakr*, s.81

¹¹⁶⁸ ŞEYBANÎ, *el-Câmiu's-Sağîr*, s. 126; YENİÇERÎ, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, s.145.

önemli bir gelir kaynağının bireylere bırakılması var olan bu potansiyelin heba olmasına neden olacaktır.¹¹⁶⁹

Günümüzde İslâm iktisadının konu alanına giren zekât, çağdaş İslâm ülkelerin bazılarında kurumsallaşmaya başlamıştır. Her ülke kendi dinamikleriyle zekâtı uygulamaktadır.¹¹⁷⁰ Organizasyonun başarılı olması profesyonel ve sistemli olmasına bağlıdır. Aksi takdirde kurumsal bir yapı ve profesyonellikten uzak bir şekilde devletlerin organize ettiği zekât, sarf yerlerini mutlu edecek düzeyde olmaktan çok uzak kalmakta, hatta zekâtın dağıtımı adelet çerçevesinde yapılmadığı takdirde istenmeyen olumsuz durumlar da ortaya çıkabilir. Günümüzde Pakistan veya Bangladeş gibi ülkelerde toplanan zekâtın dağıtımı profesyonel ve kurumsal yöntemlerle yapılmadığından, zekât dağıtımında izdiham ve birbirini yaralamaya kadar giden kötü sonuçlarla karşılaşabilmektedir.¹¹⁷¹

Dağıtılacak zekâtın makro düzeyde fayda sağlaması için sağlam bir yapı, sistemli bir organizasyon ve uzun vadeli planlama yapılmalıdır. Günümüzde zekâtı kurumsallaştıran ülkelerden bazıları Malezya, Sudan, Mısır, Suudi Arabistan, Libya, Ürdün, Endonezya, Pakistan, Yemen, Bangladeş ve Kuveyt'tir.¹¹⁷² Ülkemizde de ideolojik yaklaşımlar bir tarafa bırakılarak zekâtın kurumsallaşması noktasında adımlar atılmalıdır. Türkiye'nin büyüme oranları, faizsiz finansa yönelik uygulamaların teşviki, zekât kurumunun ülkemizde de uygulanabilirliğini göstermektedir. 2015 yılı verilerine göre 1.953.561.332.010 TL GSYH'ya sahip ülkemizde zekât potansiyeli GSYH içerisindeki % 2.98 oranıyla yaklaşık 60 milyar TL civarındadır. 2018 verilerinde bu rakam 100 milyar TL'ye yaklaşmaktadır. Bu rakama en zengin 100 kişinin gelir ve serveti eklendiğinde bu tutar 100 milyar TL'sini aşmaktadır.¹¹⁷³

¹¹⁶⁹ KARAMAN, Hayrettin, *İslâm'ın Işığında Günümüz Meseleleri*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2012, s.152; KARADAVÎ, *Müşkiletü'l Fakr*, s.84; ÖZEK, vd. *İbadet ve Müessesese Olarak Zekât*, s.159.

¹¹⁷⁰ TURAN, *Zekât Politikası* s.163.

¹¹⁷¹ CİCİ, Recep. *Günümüzde İslâm Ülkelerinde Zekâtın Kurumsallaşma Çabaları*, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekât (Tartışmalı İlmi Toplantı) ISAV, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2008, ss. 261.

¹¹⁷² Hazırlanan kanun teklifleri, detaylı bilgi için bkz: CİCİ, *Günümüzde İslâm Ülkelerinde Zekâtın Kurumsallaşma Çabaları*, ss. 225-262

¹¹⁷³ TABAKOĞLU, Ahmet. TURAN, Melih. *Türkiye'de Zekât Potansiyelinin Yeniden Tespiti*, Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları, Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı, İstanbul, Ensar Yayınları, 2017, s.919; TURAN, *Zekât Politikası*, s.188.

Bazı muasır âlimler, mükelleflerin zekât hususunda göstermiş oldukları gevşeklik ve ihmali gözönüne alarak devletlerin bu işi bizzat yürütmesinin zaruri olduğu kanaatini benimsemişlerdir.¹¹⁷⁴

A. Zekât Fonu ve Çalışma Prensipleri (Kurumsallaşması)

Zekâtın teşri amaçlarından biri de yardıma muhtaç kimselerin sürekli bir şekilde ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bu da ancak zekâtın devlet tarafından organize edilmesiyle gerçekleşebilir. Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidîn döneminde zekât devlet tarafından zenginlerden alınıp, ayette belirtilen sınıflara dağıtılmaktaydı. Hz. Peygamber ve ashabı tarafından kamu oteritesi sıfatıyla toplanan zekât, günümüzde bu amaçtan uzaklaşarak sadece müslüman bireylerin eda ettikleri bir iyiliğe dönüşmüştür. Hâlbuki zekât insanların kendi istekleriyle yaptığı bir ihsan veya iyilik değil, aksine bir sorumluluktur. Zekâtın devlet eliyle toplanması durumunda en azından ne olduğu belli olmayan dinî hüviyete bürünmüş bazı yapıların zekâta müdâhil olmasının önüne de geçilmiş olacaktır. Bu durum devletin vatandaşlarına karşı temel görevlerindendir. Bu durumun farkında olan ve yukarıda isimlerini zikrettiğimiz bazı devletler zekâtın tahsil ve dağıtım işini yeniden gündemlerine alarak sistemleştirip kurumsallaştırma faaliyetlerine başlamışlardır. Günümüzde zekât organizasyonun resmi olarak uygulandığı devletler nüfus ve gelirlere göre tablo 7’de gösterilmektedir.

¹¹⁷⁴ KARAMAN, *İslâm'ın Işığında Günümüz Meseleleri*, s.153.

Tablo 7: Ülkelere Göre Nüfus, Gelir Dağılımı ve Fakirlik Oranları¹¹⁷⁵

Sıra	Ülke Adı	Nüfus	Kişi Başına Düşen Milli Gelir, \$	Nüfusa Göre Fakirlik %	Zekât Uygulama Usulü
1	Bangladeş	164.669.751	1.470	24,3	Gönüllü
2	BAE	9.400.145	39.130		Gönüllü
3	Brunei	1.492.584	21.150		Zorunlu
4	Endonezya	263.991.379	3.540	10,6	Gönüllü
5	Irak	38.274.618	4.630	18,9 (2012)	Gönüllü
6	İran	81.162.788	5.340		Gönüllü
7	Kuveyt	4.136.528	31.430		Zorunlu
8	Libya	6.374.616	1.550		Gönüllü
9	Malezya	31.624.264	9.650	0.40	Gönüllü
10	Mısır	97.553.151	3.010	27,8	Zorunlu
11	Nijerya	190.886.311	2.100	46	Gönüllü
12	Pakistan	197.015.955	1.580	24,3	Gönüllü
13	Sudan	40.533.330	2.380		Zorunlu
14	Suriye	18.269.868	1.840	35.2 (2010)	Gönüllü
15	Suudi Arabistan	32.938.213	20.090		Zorunlu
16	Türkiye	80.745.020	10.940	1,6	Gönüllü
17	Ürdün	9.702.353	1.840	14,4	Gönüllü
18	Yemen	28.250.420	1.250	48,6	Zorunlu

Modern anlamda başarılı bir zekât organizasyonu için kurumsal kültürün yerleşmesi hem mükelleflere hem de hak sahiplerine yerinde, doğru ve adaletli bir hizmet sunmak adına kurumların sahip olması için gereken bazı ilkeler vardır.¹¹⁷⁶

¹¹⁷⁵ The World Bank, 2017

¹¹⁷⁶ SELÇUK, Mervan, GÖRMÜŞ, Şakir, *Zekâtın Kurumsallaşması Dünya Uygulamaları ve Türkiye için Model Önerisi*, İstanbul, İktisat Yayınları, 2019, s.146.

1. Hukuka Uygunluk

Kurulacak bir zekât organizasyonunda dikkat edilmesi gereken ilkelerin başında İslâmi hassasiyet olmalıdır. Zekâtın İslâm'ın temel dinamiklerinden biri olduğu, mükellef açısından ibadet yönünün varlığı düşünüldüğünde bu ilkenin doğal olduğu anlaşılır. Dolayısıyla böyle bir organizasyon İslâmî esaslarından taviz vermeksizin faaliyetlerini sürdürmelidir. Alanında uzman İslâm hukukçuları, iktisat ve ekonomi uzmanlarından oluşacak bir üst danışma kurulunun kurulması ve faaliyetlerin yürütülmesi esnasında bu kurulun onayının alınması önem arz etmektedir. İslâm esaslara uyma konusunda yapılacak en ufak bir hata, mükelleflerin devlete ve bu organizasyona olan güvenini telafisi mümkün olmayacak şekilde zedeler. Bu durum sadece kurumun değil oluşturulmak istenen zekât sisteminin de başlamadan bitmesine yol açar. Mükellef zekâtının ayette belirtilen sarf yerlerine ulaştırıldığından emin olmalıdır. Aksi takdirde ahiret sorumluluğunu almamak için kendi zekâtını kendisi verme yolunu tercih edecektir.

2. Kayıt Altına Alma (Şeffaflık)

Tahsil edilen ve dağıtılan zekâtın şeffaflığın sağlanması için muhasebe konusunda uzman kişiler tarafından kayıt altına alınması önemlidir. Bu konuda Hz. Peygamber toplanan ve dağıtılan zekâtların tasnifi, bakımı ve kayıt işlemlerini amiller aracılığıyla yapmıştır. Hz. Peygamber amillere zekât Nisab, nisbet, mevzu ve tahsil usullerini öğretmekle kalmamış bu usulleri yazıyla kayıt altına aldırıştır.¹¹⁷⁷

Adaletli bir dağıtım sisteminin oluşması; hem zekât mükelleflerinin zekât kapsamına dâhil olan varlıklarını, niteliklerini, yıl boyunca meydana gelen artış miktarlarını, hak sahiplerinin meslekleri, ihtiyaçlarının tespiti, bakmakla yükümlü oldukları kişi sayısı, gelir miktarları, yıl içerisinde sosyal statülerinde olabilecek değişimin takip edilebilmesi, teknolojik imkanlardan faydalanarak yazılı hale getirilmesiyle sağlanabilir. Günümüzde Malezya, Endonezya gibi ülkelerde faaliyet gösteren zekât kurumlarının hazırlayıp yayınladıkları bilançolar şeffaflık göstergesi açısından önemlidir. Bu bilançolarda yıl içerisinde tahsil edilen ve dağıtılan zekât

¹¹⁷⁷ YENİÇERİ, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, s.47; ERKAL, *Vergi Hukuku ve Uygulamaları*, s.55.

miktarı, mükellef sayıları, dağıtılanların sayıları, ne miktarda bu fondan yararlandıkları ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır. Belli periyodlarla bu bilançolar internet aracılığıyla şahısların erişimine sunulmaktadır.¹¹⁷⁸ Zekât organizasyonlarında bu şeffaflığın yakalanması hem mükellefler hem hak sahipleri hem de devlet için önemlidir. Bu durum mükellefin devlete, zekât organizasyonu konusunda olan güvenini güçlendirir. Kurum üzerinde oluşabilecek şaibelerin de önüne geçer.

3. Planlama

Zekât kurumlarında: organizasyon şeması, bölge bölge zekât potansiyeli ve ihtiyaç sahiplerini belirlendiği kısa ve uzun vadeli plan yapılması gerekir. Bu planla öncelikli bölgeler ve ihtiyaç sahiplerinin yanı sıra en az kaynakla en fazla zekât geliri getirecek ve daha fazla kimsenin faydalanabileceği kriterler belirlenmelidir. Kurumların başarıları planların sistemli bir şekilde işleyip işlememesine bağlıdır. Bir plan dâhil inde hareket edilmesi durumunda sistemin aksayan yönlerinin tespiti ve anında müdahale edilmesini sağlayacaktır.

4. Aktif Olma

Zekât organizasyonu bürokrasiden uzak, mükellefleri ve hak sahiplerini mağdur etmeyecek şekilde anlaşılabilir olmalıdır. Hz. Peygamber tayin ettiği zekât görevlilerinin eğitirken bu yönde tavsiyelerde bulunmuştur, Raşit halifeler görevlilere maaşlarını dağıtırken zekât mükellefi olup olmadığını tespit etmiş, olması durumunda vermesi gereken zekât miktarını hesaplayarak maaşlarından kesmiş, onları zekâttan muaf tutmamışlardır.¹¹⁷⁹ Bu bağlamda mükelleflerin zekât konusunda bilinçlendirilmesine katkı sağlamak için panel ve konferansların düzenlenmesi, mükelleflerin gelmesi beklenmeden onlara ulaşılması, bilgi ve matrah sistemlerinin güncellenmesi, kurum çalışanlarının belli aralıklarla sorumlu oldukları bölgelerin değiştirilmesi kuruma dinamizm katacaktır.

¹¹⁷⁸ ALIAS, Haji Mohd Rais Haji, Malezya'da *Zekâtın Kurumsallaşması*, Tarihten Günümüze Zekât Uygulamaları, İSAV- İstanbul, Ensar Yayınları, 2007, s.452.

¹¹⁷⁹ ERKAL, *Vergi Hukuku Uygulamaları*, s.122

5. Sadelik ve Anlaşılabilirlik

Devlet kurumlarında bürokratik sorun ve engeller, işlemlerin tamamlanma sürecinin gereğinden uzun sürmesi ve aşırı evrak yükü, mükelleflerin bu tür kurumlarla ilişkilerini minimum düzeyde tutmalarına neden olmaktadır. Zekât organizasyonunun sade ve anlaşılır olması insanların ona yönelik teveccühünün artarmasını sağlayacaktır. Devlet tarafından organize edilen zekât tahsil ve dağıtım işlemleri mükellefe zorluk çıkaran işlemler içerebilir. Küçük gibi görünen bu engeller mükellefin aynı kurumla bir daha çalışmamasına neden olabilir. Bu bakımdan zekât tahsili yapılırken, mükellefe her türlü kolaylığı sağlanmalı gerekir. Mükellef herhangi bir sıkıntıyla karşı karşıya kalmadan kolayca zekâtını eda etmenin huzuruna varmalıdır.

6. Çözüm Odaklı Yönetim

Zekât memurlarının pratik, işinin ehli, adaletli olması ve tahsilat esnasında halka zulüm etmeme konusunda bilinçlendirilmesi gerekir. Bu konuda hem Hz. Peygamber hem de Hulefa-i Raşidin zekât memurlarını görev yerlerine göndermeden önce eğitmiş ve gereken tavsiyelerde bulunmuşlardır.¹¹⁸⁰ Günümüzde zekât organizasyonun başarılı olması işlerinde uzman, ehliyet ve liyakata sahip, beşerî ilişkilerde başarılı, İslâmi kurallardan taviz vermeyen, sonuç odaklı çalışan, adaletli kimselerin bu organizasyonda görevlendirilmelerine bağlıdır.

7. Bireylerin Bilinçlendirilmesi

Toplumun zekât konusunda bilgilendirilmesi, hangi mallarının zekât kapsamına girdiği, hangi malların zekâttan muaf olduğu, zekâtın nasıl hesaplanacağı ve hangi yollarla zekâtını verebileceği konusunda bilinçli mükellef altyapısı oluşturulmalıdır. Bu husus devlet açısından tahsil edilecek zekât potansiyelinin artmasına katkı sağlayacaktır. Özellikle günümüzde gelişen teknoloji, imkânların ve alternatiflerin sayısının artmasını sağlamıştır. Zekât kurumları bu teknolojiden gerektiği gibi faydalanmalı, sosyal medyayı

¹¹⁸⁰ Bkz: ERKAL, *Vergi Hukuku Uygulamaları*, s.188.

iyi bir şekilde kullanmalı, yazılı ve görsel medyayı kullanarak insanların zekâtlarını vermeleri teşvik etmelidir.

Daha önceleri zekât memurları tarafından elden yapılan tahsil ve dağıtma işlemleri teknolojinin gelişmesiyle günümüzde çok farklı yöntemleri beraberinde getirmiştir. Kurumun faizsiz katılım bankalarından açacağı hesaplar aracılığıyla mükellefler dilediğinde banka şubesine gitmeden herhangi bir kesintiye uğramadan zekât ödemelerini ilgili kurumun hesabına havale veya EFT işlemleri ile gerçekleştirebilirler. Kayıt işlemleri sayesinde hak sahiplerine dağıtılacak miktar hesaplarına havale veya EFT yapılabilir. İşlemlerin bu kadar kolay olması kuruma memur istihdamından tamamen vazgeçilmesi veya denetlemeye tabi olmayacağı şeklinde anlaşılmamalıdır.

8. Verimlilik

Zekât kurumunun başarılı olması, kurum içi ve kurum dışı sistemli ve düzenli bir organizasyonun varlığına bağlıdır. Sistemli bir organizasyon en alt kademedен en üst kademeye kadar bu kurumda çalışan personelin görevi konusunda eğitilmesiyle doğrudan ilgilidir. Kurumda çalışacak kimselerin bilinçlendirilmesi hem vakitten tasarruf edilmesini hem de tahsil edilen zekât miktarında artışı sağlayacaktır. Özellikle hak sahiplerinin belirlenmesi, ihtiyaç durumlarının devam edip etmediğinin kontrolü vakit kaybına neden olacaktır. Bu konuda memurların muhtarlıktan valiliğe kadar bütün yerel yönetimlerden istifade etmesi bu vakit kaybını önleyeceği kanaatindeyiz.

Zekât tahsil ve dağıtma işleminin verimli bir şekilde ve en az kaynakla yapılması ancak işin ehli olan kimselerin görevlendirilmesiyle sağlanabilir. İnsan kaynağının niteliği, tahsil edilecek zekât potansiyelinin artmasına ve daha fazla kimsenin faydalanmasını sağlayacaktır.

9. Denetlenebilirlik

Kamu kuruluşları veya özel teşebbüslerin denetlenebilirliğini sağlamak işleyiş için çok önemlidir. Zekât kurum ve organizasyonlarının bu denetleme mekanizmasının

içinde olması, yetkili mercilerce denetlenmesi işleyişin daha sistemli ve sağlıklı olmasını ve kuruluşun devamlılığını sağlayacaktır. Nitekim Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidin görevlendirdikleri amilleri, görevlerini layıkıyla yerine getirip getirmediğini denetlemişlerdir. Hz. Peygamber âmilleri hediye kabul etmeme hususunda uyarılmışlardır.¹¹⁸¹ Yine Hz. Ömer, zekât memuru olarak görevlendireceği kimselerden göreve başlamadan önce mal beyannamesi alır, işin bitiminde mal varlığı karşılaştırılarak olağanüstü bir artış olması durumunda artan mal varlığına el koyardı.¹¹⁸² Hz. Ömer hacdan gelen kimselerden o bölgede görev yapan memurlar hakkında bilgi toplardı. Hz. Ali de âmillerden zekât gelirinin nerelere harcandığı konusunda bilgi isterdi.¹¹⁸³ Emevi devlet idarecileri de zekât memurlarını sıkı denetime tabi tutmuşlar, maliye teşkilatında adam kayırmanın önüne geçmek için Arap olmayanları çalıştırmayı tercih etmişlerdir. Yine bu devirde görevleri bitimine müteakiben hesaba çekilip mallarına el konulan âmillerin varlığına kaynaklarda rastlamak mümkündür.¹¹⁸⁴ Bütün bu durumlar zekât memurlarının, tahsil ve dağıtım işlemlerinin yetkili mercilerce denetlendiğini göstermesi açısından önemlidir.

Kurum ve organizasyonun sürdürülebilirliği, güvenilirliği, denetlenebilirliği ve şeffaflığına bağlıdır. Yapılan bütün işlemlerin elektronik ortamda kayıt altına alınması, arşivlenmesinin yanı sıra belli zamanlarda herkesin kolayca erişebileceği şekilde yayınlanması da gerekmektedir. Kurumun denetlemeye açık olması sadece mali açıdan değil, şer'i açısından da yapılan işlemlerin İslâm'ın temel prensip ve kurallarına uygunluğu açısından da gereklidir.

¹¹⁸¹ BUHÂRÎ, *Hibe*, 17; ABDURREZZÂK, *Musannef Abdurrazzâk*, 4:54; BEZZÂR, *Müsned el-Bezzâr*, 9: 159; İBN HUZAYME, *Sahih İbn Huzeyme*, 4: 53; TABERÂNÎ, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, 7: 359.

¹¹⁸² HASAN, İbrahim Hasan, HASAN, Ali İbrahim, *Nuzumü'l İslâmiyye*, Mektebetü'n Nahdati'l Mısıriyye, ts., ss.233-235,

¹¹⁸³ TUĞ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, 82; KALLEK, Cengiz, *Zekâtın Müesseseseleşme Süreci: Hz. Peygamber ve Râşid Halifeler*, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünette Zekât, İstanbul, Ensar Yayınları, 2008, s.206.

¹¹⁸⁴ CEHŞİYÂRÎ, *Kitabu'l-vuzerâ* s.34; ERKAL, *Vergi Hukuku Uygulamaları*, s.94.

B. Zekât Organizasyonunun Hedefleri

İslâm hukuku ile beşerî hukuk arasındaki farklardan birisi de İslâm hukukunun birey merkezli, beşerî hukukun devlet merkezli olmasıdır.¹¹⁸⁵ Dolayısıyla İslâm zekât başta olmak üzere getirmiş olduğu ilkelerde insanı merkeze almıştır. Bu bağlamda zekât mükellefe bakan yönüyle dünya ve ahiret mutluluğunu, hak sahiplerine bakan yönüyle de dünyada insana yakışır bir yaşam sürmesini hedefler. Yine ekonomiye bakan yönüyle hem fakirlikle mücadelede etkin olmayı hem de fakir ve muhtaçlara sosyal bir güvence olmayı gaye edinmiştir. Bu organizasyonun temel hedefleri arasında zekâtı istismarını önlemek ve mükelleflerin işini kolaylaştırmak zikredilebilir. Bu hedeflerin gerçekleşmesi adaletli, sistemli ve başarılı bir organizasyonun var olmasına bağlıdır. Bu hedeflerin açıklanması konumuz için önem arz etmektedir.

1. Fakirlik Problemini Çözmeye Katkısı

Allah (c.c) insanlara bahşetmiş olduğu nimetleri farklı seviyelerde vermiştir. Bu durum Alî İmrân Sûresinde “*De ki: “Ey mülkün sahibi olan Allah’ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır, senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetersin.*”¹¹⁸⁶ şeklinde açıklanmıştır. İnsanların gelirleri farklıdır. Her toplumda gelir seviyesi yüksek ve düşük insanların varlığı kaçınılmazdır. Fakirlik insanın var olmasıyla birlikte görülen sadece Müslüman toplumlarda bulunan bir sorun olmanın ötesinde, hemen her toplumda farklı boyutlarda var olan bir problemdir. Tarih boyunca toplumlar bu problemle mücadele konusunda farklı yöntemler geliştirmişlerdir. NGV fakirlikle mücadele kapsamında modern iktisatçılar tarafından geliştirilmiş bir sistemdir. İslâm toplumu ise olaya farklı bir açıdan yaklaşmıştır. İslâm insana bir değer atfetmiştir.¹¹⁸⁷ Fakirlik olgusunu, inanç, ahlak, doğru düşünme, aile ve toplum için tehlike görmektedir.¹¹⁸⁸ İslâm’a göre fakirlik, özellikle Allah’ı unutturan bir seviyeye vardığında, defedilmesi istenen ve şerrinden Allah’a sığınılan bir musibet olarak

¹¹⁸⁵ YAMAN, Ahmet. ÇALIŞ, Halit, *İslâm Hukuku*, Ankara, Bilay Yayınları, 2018, s.39.

¹¹⁸⁶ Alî İmrân, 3/26.

¹¹⁸⁷ İsrâ, 17/70; Lokman, 31/20, Tîn, 95/4; Zariyât, 51/21; İbrâhîm, 14 /32-33.

¹¹⁸⁸ KARADAVÎ, *Müşkiletu'l fakri ve keyfe alacehe'l İslâm*, Beyrut, Muessesetü'r Risale, 1985, s.34.

görülmektedir. Hz. Peygamber birçok hadisinde fakirlikten Allah’a sığınmıştır.¹¹⁸⁹ İslâm insanın onuruna yakışan bir hayat tarzını hedeflemekte, onu sıkıntı, ihtiyaç ve yokluğun pençesinden koruyacak çözümler getirmektedir. Bu çözümlerin en önemlisi zekâttır. Zekât zengini fakirin geçimine katkı sağlamayla yükümlü tutmuştur. Fakirin toplumda varlığını sürdürebilmesi gereksinim duyduğu yeme, içme, barınma ve evlilik gibi zaruri ihtiyaçlarını karşılamasına bağlıdır. Bireyler zekât vesilesiyle bu ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Fakirliğe çözüm bulmak için öncelikle bölge ve toplumlara göre farklılık gösteren nedenlerin belirlenmesi gerekir. Bu bağlamda Karadavî fakirliği üç kısma ayırmaktadır: Birincisi; zorunlu veya ihtiyari işsizlikten kaynaklanan fakirlik, ikincisi; kendisine ve bakmakla yükümlü olduğu aile fertlerine yetecek kadar gelir elde etme acizliğinden doğan fakirlik, üçüncüsü de (aile fertlerinin sayısının fazla olması nedeniyle geliri yetmeyen işçi, çiftçi, alt gelirli memur gibi) gizli olan, kişi çalıştığı halde geliri kendisi ve ailesinin geçimini sağlamaya yetmeyen fakirliktir.¹¹⁹⁰ Fakirliğin ilk çözüm yolu iş bulamayanlara iş imkânı sunmaktır. İş sahalarının açılması, üretime katılımlarını sağlamak devletin başlıca görevlerindendir. Devlet iş imkânı sağlayamaması durumunda, iş bulamayan kimselere iş buluncaya kadar zekât fonundan aylık bir bütçe (işsizlik maaşı gibi) ayırmak zorundadır. İhtiyarî işsizlik durumunda ise, çalışmaya gücü yettiği halde rahatını bozmak istemeyen, tembelliğinden dolayı çalışmayı reddeden, iş beğenmemelik durumunda olanlar, her ne kadar fakir olsalar da zekâttan mahrum bırakılırlar. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) “*zengine ve gücü kuvveti yerinde olana zekât vermek helal değildir.*”¹¹⁹¹ ifadesi oldukça önemli bir hususu göstermektedir. Bu durumda olan kimselere zekâttan pay verilmesi, tembelliğe alışmalarına, üretim gücüne sahip kimselerinde çalışmamasını teşvik edeceği gibi,

¹¹⁸⁹ Hadisler için bkz: Hz. Aişe’den rivayet edilen bir hadiste “*Allah’ım cehennemden sana sığınırım, Cehennemden azabından sana sığınırım. Zenginlikten sana sığınırım, fakirlikten sana sığınırım.*” Yine Ebu Hureyreden rivayet edilen bir hadiste “*Allah’ım! Fakirlikten, killet ve zilletten sana sığınırım. Zulüm etmekten ve zulme uğramaktan sana sığınırım.*” BUHÂRÎ, “*Deavât*”, 39; AHMED İBN HANBEL, *Müsned*, 13: 418; NESÂÎ, “*İstiâze*”, 14; İBN HİBBÂN, *Sahihi İbn Hibbân*, 3: 300; HAKÎM, *el-Müstedrek ala’s-Sahihayn*, 1: 541; diğer bir rivayette “*Allahım küfür ve fakirlikten sana sığınırım, Allah’ım kabir azabından sana sığınırım. Senden başka ilah yoktur.*” NESÂÎ, “*Sehiv*”, 90; İBN HİBBÂN *Sahihi İbn Hibbân*, 3: 303; İBN HUZEYME, *Sahih İbn Huzeyme*, 1: 367

¹¹⁹⁰ KARADAVÎ, *Devrî’z-zekâti fi ilacî müşkilâtı’l iktisadiyye ve şuruti nicahihe*, Kahire, Dar’uş Şurûk, 2001, s.23; *Müşkilatu’l Fakr*, s.34.

¹¹⁹¹ NESÂÎ, “*Zekât*”, 90-91; İBN MÂCE, “*Zekât*”, 27; HAKÎM, *el-Müstedrek ala’s-Sahihayn*, 1: 406; İBN HİBBÂN, *Sahihi İbn Hibbân*, 8: 187; EBÛ YA’LÂ, *Müsned Ebî Ya’lâ*, 11: 62..

gerçek manada ihtiyacı olanların hakkını da ihlal etmek olacaktır. İslâm “kişiye elinin emeğinden daha hayırlı bir kazanç yoktur” telkiniyle bireyi çalışmaya teşvik etmiş, başkasının sırtından geçinmeyi, dilenmeyi kesin ifallerle yasaklamıştır.¹¹⁹²

Bir fakire verilecek zekât miktarı, zekâtın fakirlik probleminin çözmede üstlendiği etkin rolü göstermesi bakımından önemlidir. Bu konuda İslâm hukukçuları arasında iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisi fakir veya miskine yetecek miktarda (bir yıllık ihtiyacı veya ömrü boyunca ihtiyacının karşılanması) verilmesi gerektiği, ikinci görüş ise, nisab miktarını geçmeyecek şekilde belli bir miktarın verilmesi gerektiği görüşüdür. Birinci görüşte kendi arasında farklı mülahazalar vardır. İmam Şâfiî¹¹⁹³ ve Ahmed b. Hanbel¹¹⁹⁴ fakir veya miskine ömrü boyunca ihtiyacını karşılayacak miktarda zekât vermeyi uygun görürken, Mâlikî ve Hanbelîlerin çoğunluğu fakir ve miskine bir yıl boyunca ihtiyaçlarına yetecek miktarda zekât verilmesi kanaatindedirler.¹¹⁹⁵ Hanefî mezhebi fakir ve miskine verilecek miktarın Nisab miktarını geçmemesi gerektiği görüşündedirler. Aile efradının kalabalık olması durumunda aldığı miktar yetmeyeceği takdirde fert başına Nisab miktarı alması da uygundur.¹¹⁹⁶

Yukarıda zikeredilen görüşler arasında fakir ve miskin durumuna göre verilmesi gerektiğini savunan görüş tercih edilebilir. Bu bakımdan kötürüm, sağlık durumu çalışmaya elverişsiz, çalışma imkânı olmayan kimselere ömrü boyunca yetecek miktarda zekât verilmesi uygundur. Ancak çalışmaya gücü yeten veya çalışan ama geliri kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin geçimine yetmeyen kimselere de bir yıllık ihtiyacını karşılayacak miktarda zekâtтан verilebilir.¹¹⁹⁷ Önemli olan verilen miktar değil bireylerin en azından insan onuruna uygun bir hayat tarzı yaşamalarına

¹¹⁹² BUHÂRÎ, “Zekât”, 50; MÜSLİM, “Zekât”, 1040-1042; TABERÂNÎ, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, 8: 310; İBN EBÎ ŞEYBE, *Musannef İbn Ebî Şeybe*, 7: 32.

¹¹⁹³ NEVEVÎ, *el-Mecmû'*, VI, ss.193-195; KARADAVÎ, *Fıkhü'z-zekât*, s.475; KARADAVÎ, *Müşkilatu'l fakr*, s.94

¹¹⁹⁴ MERDÂVÎ, *el-İnsâf*, III, s.221; KARADAVÎ, *Fıkhü'z-zekât*, s.476 KARADAVÎ, *Müşkilatu'l fakr*, s.94

¹¹⁹⁵ KARADAVÎ, *Fıkhü'z-zekât*, s.477; KARADAVÎ, *Müşkilatu'l fakr*, s.95.

¹¹⁹⁶ ŞEYBANÎ, *el-Câmiu's-Sağîr*, s. 122; KARADAVÎ, *Fıkhü'z-zekât*, s.477; KARADAVÎ, *Müşkilatu'l fakr*, s.95.

¹¹⁹⁷ KARADAVÎ, *Fıkhü'z-zekât*, s.480; KARADAVÎ, *Müşkilatu'l fakr*, s.98.

zemin hazırlamaktır. Bu konuda yer, zaman ve şartlara göre hareket etmek uygun olacaktır.

Sonuç olarak zekâtın devlet eliyle veya devlet denetiminde bağımsız bir kurum tarafından tahsil edilmesi durumunda sisitemli bir şekilde fakirlik problemini çözeceği veya azalmasına katkı sağlayacağı kanaatini taşımaktayız. Aksi takdirde bireyler tarafından verilen zekât kanayan bir yaraya geçici pansuman veya problemin ertelenmesinden öteye gitmeyecektir.

2. Sosyal Güvenlik Sistemine Katkısı

Sosyal güvenlik, toplumu oluşturan fertlerin, kendi iradeleri dışında uğrayacakları tehlikelerin zararından korunma veya kurtulma garantisidir.¹¹⁹⁸ İslâm hukukunun getirmiş olduğu sistemin temel amacı din, can, akıl, nesil ve malın korumasıdır. Bu amaçlardan ilk bahseden Cüveynî'dir (ö.478/1085). Talebesi İmam Gazzâlî (ö. 505/1111) tarafından zarûriyyât, hâciyyât, tahsîniyyât şeklinde tasnif edilmiştir.¹¹⁹⁹ Zarûriyyât, en üst düzeydeki yararlar; toplumun varlığı ve dirlik düzenliği için vazgeçilmez temel hak ve değerleri ifade eder. Bunlar din, hayat (can), nesil (neseb), akıl ve mal'ın korunması şeklinde açıklanır. Hâciyyât, zaruret derecesinde olmamakla birlikte ferdî ve içtimaî hayatın düzenli biçimde yürümesini sağlayan, karşılanmaması zorluk, huzursuzluk ve sıkıntıya sebebiyet veren faydalardır. Satım, kira vb. akidlerin meşru kılınması hâciyyâta örnek teşkil eder. Tahsîniyyât da ahlaki erdemlerin geliştirilmesi, görgü kurallarına uyulması vb. yollarla sağlanan, zaruret ve ihtiyaç derecesine ulaşmamakla birlikte hayatı kolaylaştıran ve güzelleştiren faydaları ifade eder. Temizlikle ilgili hükümler, yeme içme adabı, zararlı ve dinen necis

¹¹⁹⁸ YAZGAN, *Türk Sosyal Güvenlik Sistemi ve Meseleleri*, s.7; BEŞER, *Zekâtın Masarifi ve Sosyal Güvenlik*, s.159; BEŞER, *İslâm'da Sosyal Güvenlik*, s.70.

¹¹⁹⁹ GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Müstasfâ min 'ilmi'l-usûl*, thk. Hamza b. Züheyr Hafız, Medine, Şirketü Medinetü'l Münevvere li't-tibaâ, ts., II, s. 482-486; ŞÂTİBÎ, Ebû İshâk İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lahmî, *el-Muvâfakât fi usuli's-şerîâ*, trc. İbrahim Ramazan, Beyrut, Daru'l Ma'rife, 2010, II, 324; BOYNUKALIN, Ertuğrul. "Makâsidu's Şerîa", DIA, 2003, XXVII, ss.423-427; BEŞER, *İslâm'da Sosyal Güvenlik*, ss.102-119.

nesnelerin satım sözleşmesine konu edilmesinin yasaklanması bu kısma örnek teşkil eder.¹²⁰⁰

İslâm'da sosyal güvenliği teşkil eden müesseseler olarak zekât, fitır sadakası, âkile müessesesi,¹²⁰¹ kurban, hayır vakıfları gibi kurumları sıralamak mümkündür. Bunlar arasında, sosyal güvenlik ve dayanışmaya katkı sağlayacak en önemli müesseselerden biri zekâttır. Zekâtın harcama kalemlerine bakıldığında “âmil” ve “müellefe-i kulûb” çıkarıldığında diğer altı sınıfın ortak özelliği yardıma muhtaç olmalarıdır. Kaldı ki âmiller yaptıkları iş dolayısıyla, müellefe-i kulûbda fakirlik ve ihtiyaç içinde olan Müslümanlara uygulayabilecekleri ekonomik ve siyasi baskıyı önlemek, kendilerinden gelebilecek zararı azaltmak veya ortadan kaldırmak için harcama kalemlerine dâhil edilmiştir.¹²⁰² Zekât sistemi, toplumdaki bireyin yiyecek, giyecek, barınma, sağlık, çocuk bakımı, eğitim vb. temel ihtiyaçlardan yoksun bırakılmamasının teminatı konumundadır. Kadın, çocuk gibi geçimini sağlayamayanların, zorunlu işsizlerin, hayatlarını kazanacak imkânlardan yoksun olan yaşlı ve engellilerin, ancak yeterli destek verildiği takdirde kendi ayakları üzerinde duracakların, iflas eden ve zarara uğrayanların asgarî ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir destektir.¹²⁰³

Zekâtın dağıtım usullerinde zikedildiği üzere zekât sorumluluğunun düşmesi için ayette belirtilen harcama kalemlerinden sadece bir tanesine verilebildiği gibi tahakkuk eden zekâtı sekize bölüp her sınıfa eşit miktarda ayrı ayrı da verilebilir. Ancak zekât verilecek miktarın az olması durumunda sekize bölünüp kimseye bir fayda sağlanmayacağına bir sınıfa verip fayda sağlaması tercih edilir.¹²⁰⁴ Prensip olarak Hz. Peygamber'den itibaren zekâtın toplandığı bölgede dağıtılması, bu bölgelerde ihtiyaç

¹²⁰⁰ GAZZÂLÎ, *Müstasfâ*, II, s. 482-486; ŞÂTİBÎ, *el-Muvâfakât*, II, 324; BOYNUKALIN, “*Makâsidu's Şerîa*” md, XXVII, s.425.

¹²⁰¹ Âkile; Kelimenin kökünde "bağlamak, engellemek; anlamak" manaları vardır. Diyetle akl (çoğulu ukûl) veya ma'küle (çoğulu meâkıl), ödemede bulunacak kimselere de akile denmesi, diyet olarak verilen develerin mağdurun veya velilerinin avlusuna getirilip "bağlanması" yahut diyetin ödenmesiyle diğer tarafın intikam almasına "engel olunması" gibi mülâhazalara dayandırılmaktadır. (AKTAN, Hamza. “*Âkile*” DİA, 1989, II, s.248.); Ayrıca detaylı bilgi için bkz: BEŞER, *İslâm'da Sosyal Güvenlik*, ss. 167-186.

¹²⁰² ŞEKER, Mehmet. *İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Ankara, DİB. Yayınları, 2007, s. 172.

¹²⁰³ MEVDUDÎ, *İslâm Ekonomisinin Temel İlkeleri*, trc. Mehmet Emin Asan, İstanbul, Çıra Yayınları, 2013, s.189.

¹²⁰⁴ EBÛ UBEYD, *Kitâbü'l-emvâl*, No:1851, s.59; EBÛ YUSUF, *Kitâbü'l-harâc*, s.81; ŞEKER, *İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, s.173; KARADAVÎ, *Fikhü'z-zekât*, s.737;

kalmaması durumunda, ihtiyaç fazlasının diğer bölgelere gönderilmesi esastır.¹²⁰⁵ Ebu Zehra ve Yavuz, bu konuda bütün harcama kalemlerinden arta kalan miktarın sosyal dayanışma ile ilim adamlarının yetişmesi için ve Allah yolunda cihada harcanabileceği kanaatindedirler.¹²⁰⁶

Zekâtı, sosyal güvenlik olarak tanımlayan Karadavî onun edebî, ilmî, siyasî, savunma, hukuk, medeniyet ve hayat sigortası başta olmak üzere hayatın bütün alanlarını kapsayacağını belirtmektedir. Zekât günümüz şartlarında hem sosyal güvenlik hem de sosyal sigortayı kapsar. Bu yıl zekât veren bir kimse bir sonraki yıl zekât alan biri konuma düşebilir. Bu açıdan zekât sosyal sigortadır. Deprem, tsunami, sel, kasırga gibi doğal afetler, savaş gibi sosyal sebepler veya maddi sıkıntılardan dolayı evlenememe, ilim tahsil edememe gibi farklı nedenlerden doğacak her türlü ihtiyaçlar için zekât bir sosyal sigortadır.¹²⁰⁷

Bu açıdan zekât devlet eliyle sistemli ve düzenli aralıklarla dağıtıldığı takdirde gerçek işlevini daha verimli yerine getirmesi kuvvetle muhtemeldir. Bireylerin yukarıda zikredilen doğal afetler, savaş, evlenmeme, ilim tahsil edememe gibi durumlarda maddi olarak zararlarını tek başlarına telafi etmeleri zordur. Günümüzde özel güçlü sivil toplum örgütlerinin bile aciz kaldığı bir durumun telafisini fertlerden beklemek mümkün gözükmemektedir. Bu ihtiyaçların üstesinden, ancak devlet gibi büyük bir organizasyonun bu işi üstlenmesi durumunda bu ihtiyaçların üstesinden gelinebilir.

İslâm sosyal dayanışma müesseselerinden faydalanmada insan ve ihtiyaç sahibi olma gibi genel bir kriter ölçü almış, bu tür yardımlardan faydalanmayı sadece Müslümanlarla sınırlandırmamıştır. Bu fondan özellikle de zekâtın toplandığı bölgelerde yaşayan gayrimüslimlerin (zimmi) de ihtiyaç sahibi olması durumunda toplanan zekâtın müellefe-i kulûb kapsamında yararlanabilirler. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) eşlerinden Hz. Safiyye kendi akrabalarından iki Yahudiye sadakasını vermiştir.¹²⁰⁸ Hz. Ömer yolda dilenen bir yahudiyi görünce “*sana hakkıyla davranamadık, gençliğinde senden cizye vergisini aldık, ihtiyarladığında seni fakirlikle*

¹²⁰⁵ EBÛ UBEYD, *Kitâbü'l-emvâl*, No:1902, s.604.

¹²⁰⁶ EBU ZEHRA, *et-Tekâfülü'l-Ictimâi fî'l-İslâm*, 80; YAVUZ, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, s. 297; ŞEKER, *İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, s. 174.

¹²⁰⁷ KARADAVÎ, *Fıkhü'z-Zekât*, s.736.

¹²⁰⁸ EBÛ UBEYD, *Kitâbü'l-emvâl*, No:1994-1995, s.635.

başbaşa bıraktık.” demiş ve ona devlet hazinesinden maaş bağlatmıştır.¹²⁰⁹ Dolayısıyla İslâm devletinde yaşayan Yahudi, Hristiyan vatandaşlar da ihtiyaç sahibi olmaları durumunda müellefe-i kulûb kapsamında değerlendirilebilirler.

3. Ekonomik Sorunların Çözümüne Katkısı

İktisat sisteminde faiz; karşılıksız, emek harcanmaksızın elde edilen para artışı olup ekonomiye enflasyon olarak negatif bir etki yapmaktadır. Bu şekilde piyasalarda güvensizlikten kaynaklanan dalgalanmalar oluşmaktadır. Bu dalgalanmalar insanların tüketime yönelmemesi, fazilerin yüksek seviyede olması, işverenlerin yatırımdan kaçınmaları gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Faizin İslam’da haram olması ekonomide bu tür negatif dalgalanmalara engel olmaktadır. Zekât aracılığıyla piyasa istikrarı sağlanmaktadır. Çünkü zekât gerçek manada malın âtıl durumda kalmasını engelleyerek, ekonomi de değerlendirilmesini ve dolayısıyla üretime katkı sağlamasını hedefler.¹²¹⁰ Zekât muhtaç durumdaki kimselerin ihtiyaçlarını karşılamakla, ticarete değerlendirilen malın sahibine de fayda sağlamaktadır.¹²¹¹ Bu bağlamda zekâta tabi olan malların kapsamını genişleten hukukçuların görüşleri tercih edilebilir. Zekât almayı hak edenler açısından düşünüldüğünde, fakir ve miskinlere ödenen miktarla kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapacakları harcamaların ekonomiye canlılık kazandıracağı açıktır. Borçlular, iflas edenler, mesleğini icra edecek imkânı bulamayanlara olanak sağlanması için yapılan ödemeler ekonomik açıdan değerlendirildiğinde bu şahısların içinde bulundukları durumdan kurtarılıp tekrar üretir hale getirilmesi, gıda, giyim gibi temel ihtiyaçlarını gidermekten daha faydalıdır.

Zekâtın kurumsallaşması durumunda devlet bütçesine katkısı ve sosyal devlet anlayışı içerisinde devletin yapması gereken görevlerin finansman kaynağı olması bakımından oldukça avantaj sağlaması öngörülmektedir.

¹²⁰⁹ KARADAVÎ, *Devrî’z Zekâti fî İlacî Müşkilâtı’l İktisadiyye*, s.38

¹²¹⁰ MEŞHUR, *Zekât*, s.321.

¹²¹¹ BA’LÎ, *İktisâdiyyâtü’z Zekât*, s.25; MEŞHUR, *Zekât*, s.201.

4. İşsizlik Sorununun Çözümüne Katkısı

İşsizlik, ekonomik, toplumsal ve insani bir sorundur. Çözülmediği takdirde kişi, aile ve toplum üzerinde ciddi boyutta tehlike arz etmektedir. İşsiz bir kimsenin karşı karşıya kalacağı ekonomik ruhsal, sağlık sorunları yanında aile ve toplum üzerindeki etkisini öngören İslâm, işsizliği hoş karşılamayıp, hangi şartlarda olunursa olunsun çalışmayı, emek sarf etmeyi teşvik etmiştir. Zekâtın hakikat ve hikmetini, işsizlikle mücadeledeki ve iş hacmini arttırmadaki rolünü idrak edemeyen bazı araştırmacılar, zekâtın, hak sahiplerini tembelliğe ve çalışmamaya teşvik ettiğini düşünmektedir.

İşsizlik zorunlu ve keyfi olmak üzere iki kategoride değerlendirilebilir. Zorunlu işsizlik mesleği olduğu halde çeşitli sebeplerle mesleğini icra edemeyen (sermayesi olmayan tüccar, arazisi olmayan çiftçi gibi), kimselerin ihtiyaçlarını temin etmek hem istihdam sağlaması hem de ekonomiye katkı sağlaması açısından önemlidir.¹²¹² Zekât, sadece fakir ve miskinlerin birkaç gün veya ihtiyaçlarını karşılayıp daha sonra fakirlikle yüz yüze bırakmak şeklinde algılanmamalıdır. Aslı itibariyle Hz. Peygamber'in (s.a.s.) “*Zekât verdiğiniz kişiyi (zekâtınızla) zengin kılın*”¹²¹³ ifadesinde buyurduğu üzere zekât fakiri zengin kılacak, başkasına el açmaktan kurtaracak bir kaynaktır. Dolayısıyla işsiz durumda bir kimsenin hünelerleri doğrultusunda iş kurması için gereken destek, miktar sınırlandırması olmadan bu fondan temin edilebilir. Bu şekilde kişinin kendi ve bakmakla yükümlü olduğu kimselere yetecek geliri temin etmesi sağlanır.¹²¹⁴ Meslek erbabı olmayan ve meslek edinmek isteyen kimselere de meslek öğrenmeleri ve kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için bu fondan meslek edindirme kursları açılabilir. Bu kurslara katıldıkları süre içerisinde nakit desteği sağlanabilir. Zira gelir elde etme imkânına sahip olmayan kimselere zekât vermekten kasıt, ömürlerinin sonuna kadar yetecek miktarda para vermek değil, belli bir miktar destek sağlayarak kendisine yetecek bir gelir elde etme olanağının sağlanmasıdır. Bu zekâtın istihdama olan katkısını ve işsizlik problemini çözmedeki rolünün ortaya çıkması açısından önemlidir. İşsizlerin

¹²¹² MEŞHUR, *Zekât*, s.310.

¹²¹³ EBÜ UBEYD, *Kitabu'l-emvâl*, No:1778, s. 577; İBN ZENCEVEYH, *Kitâbu'l-emvâl*, No:1844, s. 570.

¹²¹⁴ REMLÎ, Şemsuddin Muhammed b. Ebî'l Abbas Ahmed b. Hamza. *Nihâyetu'l muhtâc ilâ Şerhi'l Minhâc*, Lübnan, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 2003, VI, s.160; NEVEVÎ, *el- Mecmû'*, VI, s.196; KARADAVÎ, *Devri'z-zekât*, s.23.

kendi rızıklarını temin edebilecekleri iş ortamı sağlanması, işleri kurarken desteklenmesi periyodik aslî ihtiyaçlarının karşılanmasından daha iyi ve verimlidir. Keyfi işsizlik ise kişinin çalışmaya gücü yettiği halde rahatı tercih ederek çalışmamasıdır. Bu durumdaki kimselerin devamlı surette ihtiyaçlarını karşılamak, onları daha da tembelleştireceği, çalışmamayı alışkanlık haline getirecek olmaları ve başkalarına kötü örnek olması ihtimaline karşı bu kimselere zekât verilmeyebilir. İslâm başkasının sırtından geçinme olan dilencilik sorununu da maddi yardım yaparak değil, ellerinden tutup, onlara iş imkânı sunarak çözmeyi tercih etmiştir.¹²¹⁵

5. Gelir Dağılımındaki Adaletsizliğin Giderilmesine Katkısı

Kur'ân servetin belli kimselerde yoğunlaşmasını yasaklamıştır.¹²¹⁶ Servet biriktirmek yerine sadaka ve zekâtı emretmiştir. Zekât gelir dağılımının iyileştirilmesinde aktif bir rol oynamaktadır. Zekât dağıtımının bireylere bırakılması durumunda gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesinde etkisi az olacaktır. Zekât sadece fakir ve miskinlerin düzenli olarak ihtiyacını karşılayan kurum değildir. Aksine fakiri içinde bulunduğu durumdan kurtarıp, zekât alan bireyden zekât veren bireye yükseltmeyi hedefleyen bir kurum olarak görmek gerekir. Bu bakımdan zekâtın gelir dağılımında adaletin tesis edilmesine yönelik katkıları ortaya çıkmış olur. Bu bakış açısı zekâtın teşri amacına uygun bir bakış açısıdır.

Bu hedeflerin yanı sıra zekâtın kurumsallaşması durumunda: toplanan zekât miktarını arttırma, zekât ödemelerini kolaylaştırma, ödeme araçlarını çeşitlendirme, zekât konusunda halkı bilinçlendirme, iyi bir teknoloji alt yapısıyla daha verimli hale getirme, bu alanda hizmet edecek personelin niteliklerini arttırmak amacıyla bilgilendirme çalışmaları yapılarak hizmet kalitesini arttıracak muhtemel sonuçlar arasında zikredilebilir.

¹²¹⁵ KARADAVÎ, *Devrû 'z-zekât*, s.23.

¹²¹⁶ Haşr 59/7.

C. Zekât Kurumunun Kuruluşu

1. Kurum Organizasyon Şeması

Model olarak tarafımızca önerilen zekât kurumunun Cumhurbaşkanlığına bağlı özerk bir kurum olması öngörülmektedir. Bu kurum için “Milli Zekât Kurumu”, “Zekât Fonu”, “Zekât Daire Başkanlığı”, “Zekât Gelirleri Genel Müdürlüğü” gibi isimler tercih edilebilir. Bu kurumun fon olarak kurulması ve Cumhurbaşkanlığına bağlanması, tarafsızlığını ve bütçenin birlik ilkesini zedelememesi açısından önemlidir. Bu kurumda merkez ve taşra teşkilatı olmak üzere iki ana teşkilat yapısı öngörülmektedir. Taşra teşkilatı coğrafi bölgeler gözönünde bulundurularak toplam yedi bölgeye ayrılması planlanabilir. Her bölgenin başında kendisine bağlı illeri koordine eden bölge koordinatörü, her ilde il müdürlükleri bulunması öngörülmektedir. Bu bağlamda merkez, bölge ve taşra teşkilatlarının genel yapısı için aşağıdaki hususlar önerilmektedir.

a. Merkez Teşkilat Yapısı

Merkez teşkilatta yönetim kurulu, danışma kurulu, denetim ve teftiş kurulu olmak üzere toplam üç kurul bulunmaktadır. En üst seviyede üye sayısı, liyakat ve ehliyet esasına göre yetkililer tarafından belirlenecek yönetim kurulu bulunmaktadır. Yönetim kurulundan bağımsız, konuyla ilgili kurumlardan temsilcilerin bulunduğu üye sayısının yetkili mercilerce belirleneceği denetim kurulu olmalıdır. Bu kurul merkez ve taşra teşkilatı faaliyetlerini başlangıçtan son aşamaya kadar işleyişi denetleme görevini yerine getirecektir. İcracı yönetim kurulunun işleyişle ilgili olası problemleri ve yapılan işlemlerin şerî kurallara uygunluğunu istişare edeceği bir danışma kurulu, merkez teşkilatın diğer kurullarıdır.

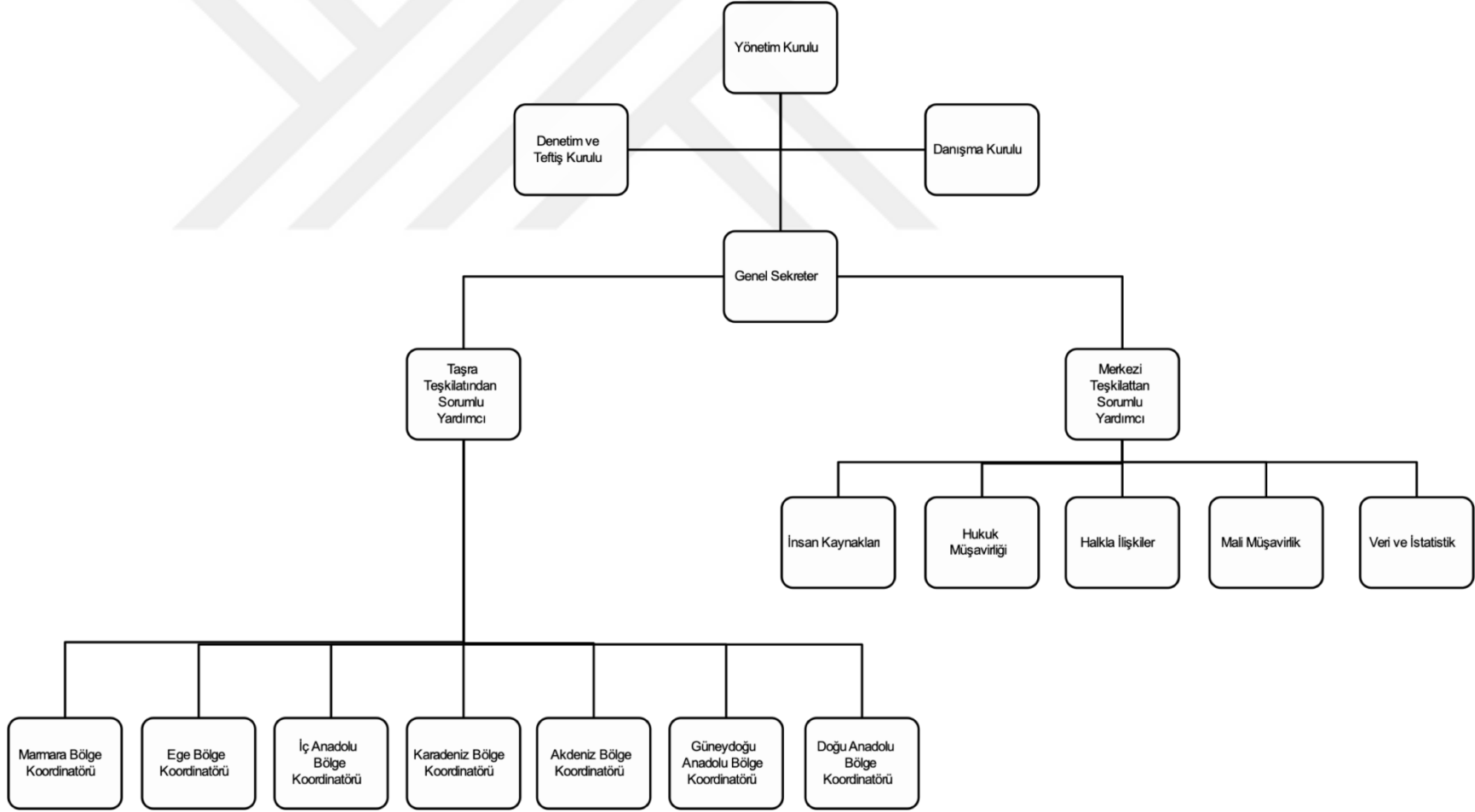
Yönetim kurulunun altında yönetim kuruluna bilgi ve işleyiş akışını koordine eden, genel sekreterlik, biriminin başında da genel sekreter bulunmaktadır. Genel sekreter için merkez ofis ve taşra teşkilatından sorumlu iki yardımcı düşünülmektedir.

Merkez teşkilat ofisinden sorumlu genel sekreter yadımısına bağlı birimler; İnsan kaynakları, Hukuk Müşavirliği, halkla ilişkiler, mali müşavirlik, veri ve istatistiklik

birimleri bulunmaktadır. Taşra teşkilatından sorumlu genel sekreter yardımcısının altında her bölgeden sorumlu toplam yedi bölge koordinatörü bulunmaktadır.

Merkez teşkilatı yapısı şekil 1’de gösterilmiştir.

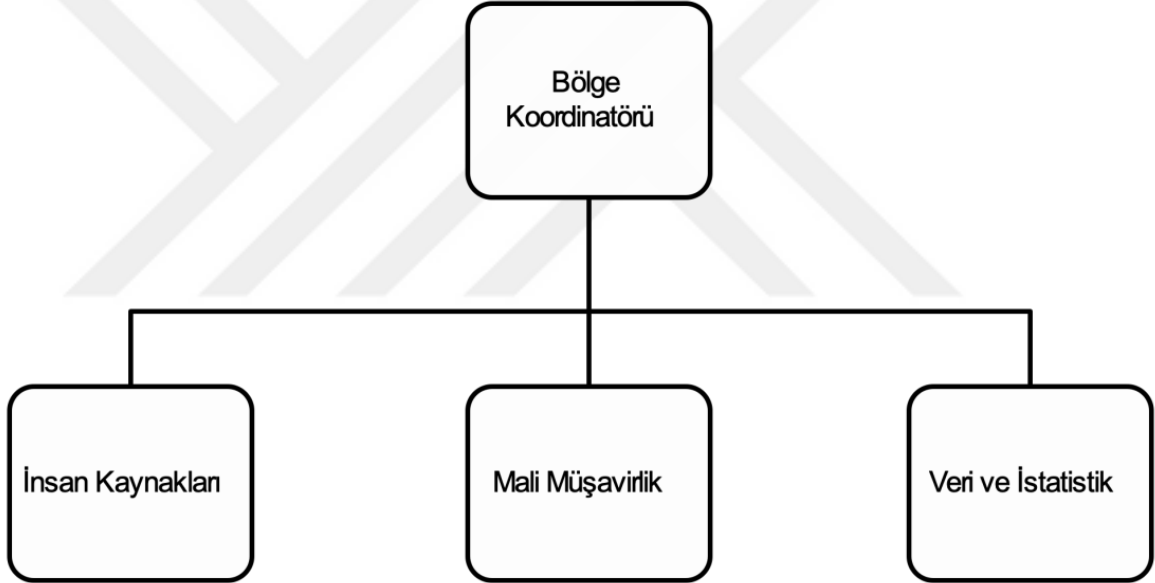

Şekil 1 : Merkez Teşkilat Şeması

b. Bölge Teşkilatı

Bölge teşkilatı taşra teşkilatıyla merkez teşkilatı arasında koordineyi ve taşra teşkilatının daha aktif çalışmasını sağlayan birimdir. Birimin başında bölge sorumlusu bulunmaktadır. Bölge sorumlusunun altında il müdürlüklerinden gelen verileri koordine edip merkez teşkilata aktaracak insan kaynakları, mali müşavirlik ve veri istatistik birimleri olmak üzere üç birim bulunması öngörülmektedir.

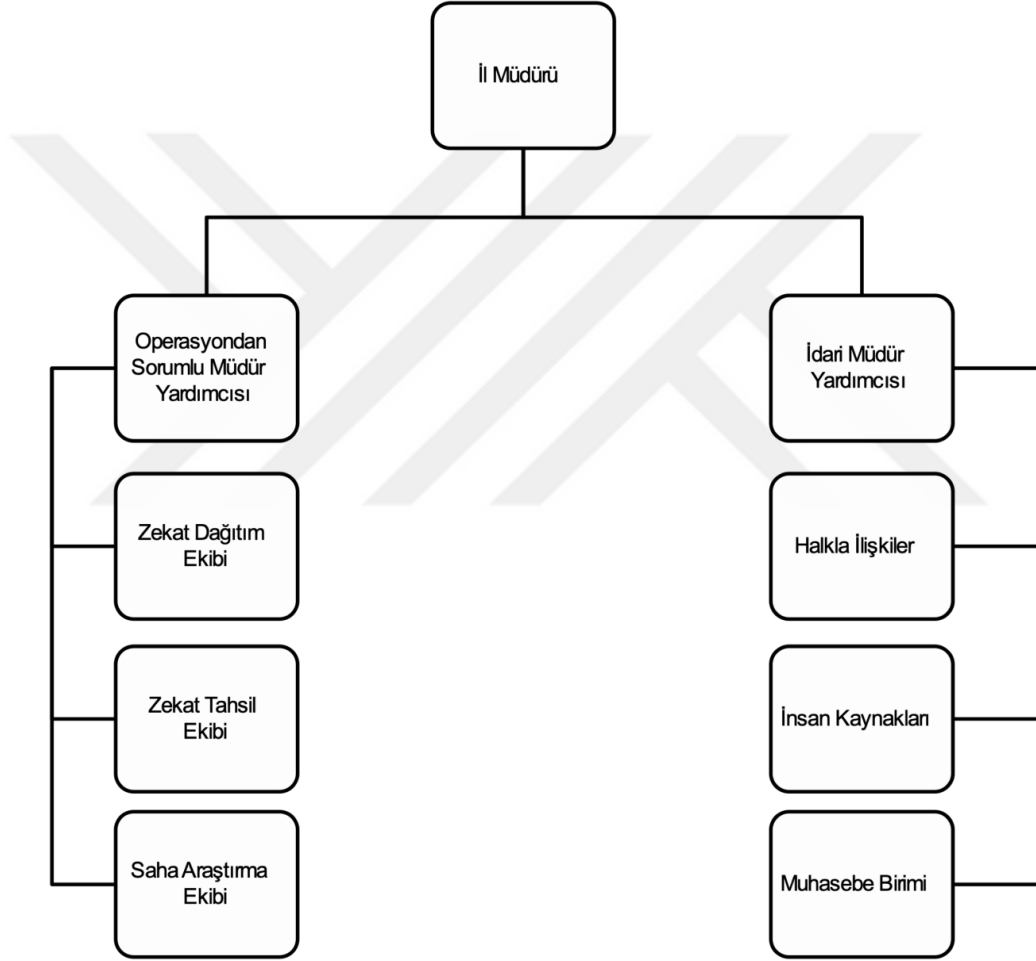

Şekil 2: Bölge Teşkilat Şeması

c. Taşra Teşkilatı Yapısı

Taşra teşkilatının yedi bölgeden oluşması planlanmaktadır. Her bölgenin başında, merkez teşkilatı taşra teşkilatından sorumlu genel sekreter yardımcısına bağlı bir bölge koordinatörü düşünülmektedir. Her bölgeden bir il, bölge merkez olarak belirlenecektir. Diğer illerden gelen veriler bölgede toplanarak bilgi akışı bu merkezden yapılacaktır. Bölgelere bağlanacak iller nüfus yoğunluğu veya ticaret hacmine göre belirlenebilir. Her ilde il müdürlüklerinin kurulması öngörülmektedir. Müdürlüklerin başında il müdürü, saha ekibinden ve idari ofisten sorumlu birer müdür yardımcısı

olmalıdır. İl ofislerinde; halkla ilişkiler, insan kaynakları, muhasebe birimleri; operasyon ekibinde mükellef ve hak sahiplerinin belirlenmesi amacıyla saha araştırma ekibi, şeffaflığı sağlama adına birbirlerinden farklı ekipler olmak şartı ile zekât tahsil ve dağıtım ekiplerinin kurulması planlanmaktadır. Taşra teşkilatı birimi şekil 3 te gösterildiği gibidir.

Şekil 3 : Taşra Teşkilatı Yönetim Şeması

2. Görev Tanımı

a. Yönetim Kurulu

Fon en az beş kişiden oluşan bir yönetim kurulu tarafından idare, temsil ve ilzam olunur. Yönetim kurulu başkan ve üyelerin İslâmi finans, zekât, hukuk ve maliye alanlarının en az birinde beş yıldan az olmamak üzere tecrübe sahibi olmaları aranır. Yönetim kurulu üyeleri ve mesaisinin tamamını faaliyet alanına ayıran personellerin maaşları tahsil edilen zekât fondan karşılanır. Yönetim kurulu üyelerinden birinin ehliyetinin kısıtlanması, hüküm giymesi veya üyelik için gerekli kanunî şartları katbetmesi halinde bu kişinin üyeliği kendiliğinden sona erer, yerine yeni bir üye atanır. Yönetim kurulunun görev sorumluluklarının sağlıklı bir şekilde yerine getirmesi işleyişin sağlıklı yürümesi için mevzuata uygun olarak kurul ve komiteler oluşturabilir. İlgili mevzuata uygun olarak, kurul ve komitelerin görev alanları, çalışma esasları ve hangi üyelerden oluşacağı yönetim kurulu tarafından belirlenir.

Yönetim kurulu başkan ve üyeleri ile genel sekreter Cumhurbaşkanı tarafından beş yıllık süre ile atanır. Gerektiğinde görev süreleri beş yıl daha uzatılabilir. Yönetim kurulu kararları, kurul üye tam sayısının çoğunluğunun yazılı onayı ve imzası alınarak verilebilir. Yönetim kurulunun toplantı gündemi genel sekreter tarafından tespit edilir. Ancak gündeme bağlılık ilkesi uygulanmaz. Gündemde olmayan konularda uygun görülmesi durumunda müzakere edilip karara bağlanabilir.

b. Denetim ve Teftiş Kurulu

Denetim kurulu merkez ve taşra teşkilatının bütün faaliyetlerinin şerî prensiplere ve mevzuatta belirtilen kriterlere uygunluğunu denetler. Sistemin uygulanmasını ve verimliliğini takip etmek, yönetim kurulunun uygun görmesi halinde dış denetçi bulmak ve bağımsız dış denetçiyle yapılacak sözleşmeyi hazırlamak ve denetlemek, sistem aksaklıklarını tespit edip gerekli müdahaleyi yapmak alanlarında görev yapar. Denetim ve teftiş kurulunda görev yapacak personelin atamaları yönetim kurulunun tavsiyesi ve

cumhurbaşkanının onayıyla yapılır. Kurul üye sayısı ve görev süresi yetkililer tarafından belirlenir. Kurul başkanı yönetim kurulu doğal üyesidir.

c. Danışma Kurulu

Zekât fonu danışma kurulu, İslâmi finans, İslâm hukuku, maliye ve ekonomi alanında uzman, en az beş yıllık deneyime sahip akademisyen ve nitelikli kimseler arasından üç yıllığına atanır. Görev süresi bitiminde uygun görülmesi halinde görev uzatımı yapılabilir. Kurul üye sayısı, yetkililer tarafından belirlenir. Kurul başkanı yönetim kurulunun doğal üyesidir. Danışma kurulunun kararları tavsiye niteliğindedir. Bu kurul, fonun faaliyetlerinin icrası esnasında çıkabilecek olası aksaklıklarda veya işleyişte yönetim kuruluna rehberlik yapar. Bu kurulun görevleri arasında zekât mükelleflerinin ve hak sahiplerinin tespiti, bu fonda çalışacak personellerin niteliklerinin ve atanma koşullarının belirlenmesi, zekât matrah, tarh ve tahsil usulünün belirlenmesi, toplanan zekâtın hangi usul ve kurallara göre dağıtılacağı, dağıtılacak kimselerin ayette belirtilen sekiz sınıfın kapsamına dâhil olup olmadığının tespiti, fonda tahsis edilecek miktar ve tevzii usulünün belirmesi zikredilebilir.

d. Genel Sekreterlik

Genel sekreterlik birimi, bir genel sekreter ve iki genel sekreter yardımcısından oluşur. Zekât fonunda genel sekreter idari teşkilatının başı olarak yönetim kurulu başkanına karşı sorumludur. Genel sekreter idari görevler dışında, kendisi ve kendisine bağlı birimler aracılığı ile aşağıdaki görevleri yerine getirir:

1. Merkez ve Taşra teşkilatında bulunan birimlerin verimli, düzenli ve uyumlu şekilde çalışmasını sağlamak,
2. Yönetim kurulunda oy hakkı bulunmaksızın raportörlük yapmak kurullarda alınan kararların yazılması, korunması ve uygulamasını sağlamak,
3. Yönetim kurulunun kararlarını kendisine bağlı birimlere iletmek ve uygulamasını sağlamak,
4. Merkez teşkilatı birimlerinde görevlendirilecek personel hakkında yönetim kuruluna öneride bulunmak,

5. Fon adına yazışmaları yürütmek,
6. Yönetim kurulu başkanı tarafından verilecek görevleri yapmak.

e. İnsan Kaynakları

İnsan kaynaklarının görevleri şunlardır:

1. Fonun personel ihtiyacının belirlenmesi, planlama ve koordine etme,
2. Fonun personel ihtiyacının karşılanması için gerekli bilgi, beceri, yetenek ve motivasyona sahip adayların tespiti, ihtiyaç duyulan kadrolara uygun adayların seçilmesi,
3. Yeni atanan personelin adaptasyon süreci için gerekli etkinlik ve oryantasyon programlarının düzenlenmesi
4. Çalışan personelin, liyakat ve adalet çerçevesinde görevde yükselme işlemlerinin koordine edilmesi,
5. Birimlerde çalışan personelin yer değişim işlerini takip, personelin görevlerine son verilmesi, sürecin yönetilmesi ile ilgili gerekli bildirimlerin yapılması.
6. Personelin fon amacı doğrultusunda bilgi ve becerilerini arttırıcı faaliyetlerin düzenlenmesi,
7. Çalışanların davranış ve tutumları ile ilgili kurallar, sınır ve yetkilerinin belirlenmesi.
8. Çalışanların performansına dayalı değerlendirme ve geri bildirim faaliyetlerinin düzenlenmesi,
9. Taşra teşilatı insan kaynakları biriminin koordine edilmesi
10. Periyodik toplantıların düzenlemesi ve saha ziyaretlerinin yapılması.

f. Hukuk Müşavirliği

Hukuk müşavirliğinin başlıca görevleri şunlardır:

1. Fonun devletin diğer kurum ve kuruluşlarıyla olan resmi ilişkilerinin kanun ve mevzuatların belirlemiş olduğu sınırlar dâhilinde yürütülmesini sağlamak,

2. Fonun taraf olduğu davalarda, yargıya intikal eden her türlü hukuki uyuşmazlıklarda fonun temsil etmek,
3. Fon tarafından hizmet satın alınması durumunda sözleşme hazırlama, uygulama sürecini denetleme ve takip etme,
4. Fonun hizmet alanları ile ilgili diğerk kamu kurum ve kuruluşları tarafından hazırlanan mevzuat taslakları, her türlü sözleşme ve şartname taslaklarını, fonla üçüncü kişiler arasında çıkan olası uyuşmazlıklara ilişkin işleri takip, inceleme ve hukuki mütalaasını bildirme,
5. Fonun faaliyet alanları ile amaçlarını gerçekleştirmek, mevzuata, plan ve programa uygun gerekli hukuki teklifleri hazırlanmak,
6. Taşra teşkilatında bulunan Hukuk birimleri arasında koordineyi sağlama, periyodik toplantılar düzenleme ve saha ziyaretleri yapma,

g. Mali Müşavirlik

Mali Müşavirlik biriminin başlıca görevleri şunlardır:

1. Fonun gelir-gider akışını düzenleme, kontrol etme, muhasebe kayıtlarını gerçekleştirmek.
2. Giderlerin kanun, tüzük, kararname ve yönetmeliklere uygun olmasını sağlama,
3. Yapılan tüm işlemlerde maddi hata riskini minimize etme,
4. Toplanan gelirlerin düzenli bir şekilde dağıtılma işlemini takip etme gerekli bilgi ve dökümanları düzenleme,
5. Personelin maaş, terfi bordrolarını hazırlama, personelin yurt içi ve yurt dışı geçici veya sürekli görev yollukları için gerekli işlemleri hazırlama ve ödeme emirlerini düzenleme,
6. Mali işlere ait her türlü yazışmaları yapma ve caira hesapları takip etme,
7. Bölge ve taşra teşkilatlarından bulunan muhasebe birimlerinin koordine işlemleri, hesapların kontrolü, verilerin toplanması ve düzenlenmesi işlemlerini yürütme,
8. Periyodik toplantılar ve saha ziyaretleri düzenleme.

h. Halkla İlişkiler

1. Fonun faaliyetleri ve amacı doğrultusunda basın bültenleri, makale, kitap ve broşürlerin hazırlanması ve dağıtılması işlerini koordine etme,
2. Medya enformasyon birimi oluşturma,
3. Yönetim kurulu başkanı veya uygun görülen kimseler için, faaliyet alanlarını tanıtıcı ve halkı bilinçlendirici basın, radyo ve televizyon program, röportaj imkânları sağlama,
4. Sorumlu olduğu alanlarla ilgili veri bankası oluşturma,
5. Personele yönelik geliştirici seminer ve eğitim faaliyetleri düzenleme,
6. Gazete, dergi, bülten yayımlama, video, slayt vb. görsel yöntemlerle kuruluş içi iletişimi sürdürmek,
7. Halkı zekât konusunda bilinçlendirmeye yönelik gazete, dergi yayımlamak,
8. Yıllık raporları hazırlamak ve yayımlamak,
9. Göreve yeni atanan personellere yönelik hizmet içi seminerler düzenlemek,
10. Fonun faaliyetleri ile ilgili belgesel, film vb. görsel işitsel araçlardan yararlanılması için gereken imkân ve olanakları hazırlamak,
11. Web sitesi, slayt gösterileri düzenlemek, katalog hazırlamak ve arşivlemek,
12. İhtiyaç durumunda yönetim toplantılarına katılıp yönetim kuruluna bilgi sunma, diğer birimlerle toplantı yapıp, koordinasyonu sağlamak,
13. Gelen misafirlerin konaklama ve ağırlanmasını sağlamak,
14. Kendisine bağlı taşra teşkilatındaki birimlerle koordineyi sağlayıp, toplantılar düzenleme ve saha ziyaretlerinde bulunmak.

i. Veri ve İstatistik

Veri ve istatistik biriminin görevleri şunlardır:

1. Zekât fonu merkez ve taşra teşkilatlarında bulunan birimlerin koordinasyonu
2. İç ve dış tüm yazışmalarının takibi,
3. Fon bünyesinden düzenlenen faaliyetlerin kayıt ve istatistik takipleri ile fon strateji ve iç kontrol mekanizmalarının yürütülmesi
4. Dokümantasyon (veri) ve istatistik işlemlerinin yapılması,

5. Bölge koordinatörlerinden gelen veri ve istatistiklerin takibi, düzenlenmesi ve yönetim kuruluna sunulur hale getirilmesi,
6. Stratejik planlama,
7. Faaliyet raporlama,
8. İç ve dış denetim süreçlerinin sürekliliğini sağlama,
9. Gerekğinde fonda bulunan birimlere veri ve doküman teminini sağlama,
10. Fon faaliyetleri kapsamında projelendirme süreci, iş birliği ve koordinasyon vb. faaliyetler yürütülmesine katkıda bulunma,
11. Görev alanı ile ilgili toplantı, eğitim, sempozyum ve benzeri bilimsel faaliyetlerde yer almak, proje yönetimi ve işbirliği faaliyetleri yürütmek
12. Fonda bulunan danışma kurulu veya teftiş kurulunun görev alanına giren konularda aldığı tavsiye kararları, uygun görülerek birimlere sevk edilen kararları uygulamak,
13. Görev alanı ile ilgili gerekli kayıtları ve dokümanları oluşturmak, saklamak ve güncelliğini korumayı sağlama,
14. Yönetim kurulu başkanı tarafından verilecek diğer görevleri yerine getirmek.

j. Zekât Tespit Birimi

Zekât tahsil biriminde görev yapan memurlar sahada titiz bir araştırma yaparak, zekât vermesi gereken mükellefleri tespit ederler. Tespit edilen mükelleflerin mal varlıklarının sayım ve tasnifini gerçekleştirerek, kayıt altına alırlar. Malların matrah ve tarhlarını tespit ederler. Kimin ne kadar zekât vermesi gerektiğinin tespiti bu birim tarafından gerçekleştirilir. Mükelleflerin durumlarının araştırılması, yıl boyunca olası değişikliklerin takibi de bu birimin görevleri arasındadır.

k. Zekât Tahsil Birimi

Zekât tespit birimi tarafından tespit edilen mükelleflerden belirlenen orandaki zekât tahsil işlemi bu birim tarafından gerçekleştirilir. Bu birimde görevli memurlar mükellefin tahsil için bildirdiği adrese gidip tahsil edebilecekleri gibi, mükellef banka aracılığıyla kurumun hesabına direkt havale de edebilir. Zirai mahsuller ve hayvansal

servetlerin değerinin nakdî olarak tahsil edilmesi tercih edilse de aynî tahsil edilmesi durumunda malın muhafazası, nakliyesi, satışı bu birimin sorumluluğundadır.

1. Zekât Dağıtım Birimi

Bu birimde görev yapanların başlıca görevleri zekât alabilecek hak sahiplerinin tespit edilmesidir. Tespit edilen ihtiyaç sahiplerinin muhtaçlık durumuna göre sınıflandırılması, hangi oranda zekâtтан hisse alacağının belirlenmesi bu birimin sorumluluğundadır. Tespit edilen hak sahiplerinin yıl boyunca durumlarının izlenmesi, gelir durumunda olası değişikliklerin ve verilecek oranların merkeze bildirilmesi bu birimin yetkisindedir. Dağıtma işlemleri hak sahiplerinin her ay düzenli bir şekilde hesaplarına aktarılması şeklinde olabileceği gibi posta çeki veya bankaya gidemeyecek durumda olanlar için evde makbuz ve imza karşılığında teslim edilebilir.

3. Organizasyonun Başarı Koşulları

a. Kurumsallaşması

Zekât organizasyonunun resmi bir hvyete bürünmesi, beklenen başarıyı elde etmesi için yeterli değildir. Bu organizasyonda görev alan personellerde profesyonellik bilinci ve kurumsal kimliğin oluşması gerekmektedir. Hantal bürokratik yapıdan uzak, tamamen sonuç odaklı, hızlı hareket edebilen, değişim ve gelişmeye açık bir kurum olması gerekir. Aksi takdirde organizasyonun hedef ve icraattan uzak sadece tüzel kişiliğe sahip bir kimlikle varlığını sürdürmesi kaçınılmaz hale gelir. Bu durum var olan potansiyelin başlamadan kaybedilmesine neden olur.

b. Amil Kavram Konsepti

Zekât organizasyonunda görev alacak kimselerin ehliyetli, liyakatli, güvenilir, alanlarında uzman, görev bilincine sahip, profesyonel, ikili ilişkileri güçlü, ekip çalışmasına uyumlu, sonuç odaklı çalışabilecek kabiliyette olması gerekir. Zekât

kurumunda çalışacak kimsenin eda ettiği görevi ibadet bilincinde yapması gerekir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) “*zekât işinde hakkıyla çalışan (âmil), evine dönünceye kadar, Allah yolunda cihad eden gazi gibidir.*”¹²¹⁷ hadisini aklından çıkarmaması gerekir. Görevlerini layıkıyla yapanlar ödüllendirilmeli, ihmalkâr davrananlar cezalandırılmalı veya görevden uzaklaştırılmalıdır.

c. Bilişim ve Teknolojiden Yararlanma

Organizasyonun yürütülmesi sırasında en alt kademedeki saha memurlarından en üst kademedeki yönetim kurulu başkanına kadar bütün işlemlerin elektronik ortamda olması hem şeffaflık hem de hız açısından oldukça önem arz etmektedir. Sahalarda toplanan veriler, zekât ödemeleri, faaliyet raporları, tahsil edilen miktarlar, dağıtılan miktar ve yerler bilgisayar ortamında anlık olarak illerden bölgeye, bölgeden merkeze aktarılmalıdır. Bu işlemlerin dijital ortamda olması, sistemde oluşabilecek aksaklıkların vakit kaybetmeden giderilmesine de yardımcı olacaktır. Ayrıca kurum kendi içerinden istihdam edeceği bilgi işlem uzmanları aracılığıyla kendine özgün yazılım geliştirebilir. Verilerin periyodik olarak kişilerin kimlikleri gizli kalmak koşuluyla, zekât mükelleflerinin, tahsil edilen miktar, bu miktarın ne kadarının dağıtıldığı, idari harcamalarda ekonomik olunması şartıyla ne kadarı ve nerelere kullanıldığı raporlar halinde yayımlanmalıdır.

d. Zekât Tahsil ve Ödeme Kanalları

Zekât tahsilat ve dağıtım işlemleri banka tahsilat gişelerine benzer gişelerden yapılabilir. Mükelleflere, kurumun hesaplarına havale, EFT gibi transfer yollarıyla ödeme kolaylığı sağlanabilir. Mükellef kapsamına giren devlet memurların kendi talepleri doğrultusunda maaşlarından aylık kesinti yapıp kurumun hesabına aktarılabilir. Kurumun hesaplarının bulunduğu katılım ve faizsiz bankalara ödeme, internet bankacılığı aracılığıyla ve faizsiz bankaların kredi kartlarıyla ödeme yapma

¹²¹⁷ İBN MÂCE, “Zekât”, 14; TİRMİZÎ, “Zekât”, 18; HAKÎM, *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, 1: 405; İBN HUZAYME, *Sahih İbn Huzeyme*, 4: 51; İBN EBÎ ŞEYBE, *Musannef İbn Ebi Şeybe*, 7: 56

imkânı gibi kolaylıkların sağlanması zekât potansiyelinin ortaya çıkması açısından oldukça önemlidir.

Kurum tarafından belirlenen hak sahiplerinin hesaplarına zekâttan verilmesi öngörülen miktar, PTT, katılım banka ATM'leri, hesaba havale, EFT, şeklinde aracısız aktarılabilceğı gibi ihtiyaç olması halinde bu hizmetler hak sahiplerinin ikametlerine gidilip yerinde de sunulabilir.

e. Zekât Tanıtım ve Teşvik Faaliyetleri

Toplumunun zekât konusunda bilinçlendirilmesi, sistemin verimli çalışması için önemlidir. Bu bakımından her saat mükellefin sorularını sorabileceğı çağrı merkezleri kurulabilir. Zekât seminerleri, bireysel ve gruplara randevulu zekât hizmetleri, özel ve kamu kuruluşlarında bilinçlendirme faaliyetleri, kişileri sisteme entegre edecek kampanyalar düzenleme, ulusal ve uluslararası medya organlarında organizasyonu tanıtıcı bilgilere yer vermek faydalı olabilir. Teşvik amaçlı mükelleflerin zekât olarak ödedikleri miktar ispat etmeleri şartıyla, gelir vergisi matrahın düşürölerek ayrıcalık sağlanabilir.

4. Zekât Organizasyonunun Görevleri

Zekât organizasyonun temel görevleri arasında şu hususlar zikredilebilir;

1. Kurulması düşünölen sistemin idaresinde, kaliteli hizmet sunması ve profesyonelliğı geliştirmek amacıyla programlar düzenlemek. Bu konuda sistemin gelişmesine yönelik zekât konusunda kendisini kanıtlamış ölkelerdeki kurumlardan danışmaklık hizmeti almak.
2. Sistemin diğör ölkelerde bulunan zekât kurumlarıyla entegresyonunu sağlama ve iletişim kanallarını açık tutma.
3. Dar gelirli ailelerin ve muhtaçların daha iyi yaşam standartlarına kavuşmalarını temin etmek ve yoksullukla mücadelede etkin rol oynamak.
4. Bireylerin zekât konusunda bilinçlendirilmesini sağlayarak zekât mükelleflerinin sayısını artırmak.

5. Zekât gelirlerinden daha çok kişinin faydalanmasını sağlamak.
6. Zekât potansiyelini ortaya çıkararak daha etkin ve verimli kullanılmasını sağlamak.
7. Zekât mükelleflerinin ödedikleri zekâtlarla fakirlerin yaşam standartlarının iyileştirilmesine ve dolayısıyla toplumda adaletli gelir dağılımına katkı sağlamalarını temin etmek.
8. Toplumda bulunan hırsızlık, gasp vb. suçları önlemede bu kimselerin ihtiyaçlarının karşılanması ve ıslah edilmesi suretiyle etkin rol almak.

5. Zekât Organizasyonu Aracılığıyla Uygulanabilecek Programlar

Zekât organizasyonu aracılığıyla uygulanabilecek programlarını kapsamı zaman, mekân ve şartlara göre geliştirilebilir. Asıl amaç fakir ve miskinlere yönelik programlar olmakla birlikte arta kalan miktarlarla otorite tarafından uygun görülmesi halinde aşağıda örnek olarak verilen programlar uygulanabilir.

a. Fakir ve Miskinlere Yönelik Programlar

Zekât fonundan bu durumda olan kimselere yapılabilecekler arasında ihtiyaç durumu ortadan kalkıncaya kadar süreli veya süresiz bir şekilde şu yardım programları uygulanabilir:

Gıda, barınma, sosyal konut yapımı, var olan konutların onarımı, yakacak, aileye yetecek miktarda nakit para, öksüz, yetim ve dullara yapılacak nakdî yardımlar, doğum ve bebek bakım masraflarının karşılanmasına yönelik programlar düzenlenebilir. Programlar bu bütçeden finanse edilebilir. Bu ailelerin eğitim gören fertlerine yönelik; öğle yemeği, ders kitapları, öğrenci taşıma, barınma, iaşe, karşılıksız burs gibi yardımlar, işsizlik ve yoksulluğun yoğun olduğu bölgelerde aşevleri, evsiz sokakta kalanlara barınma imkânları bu fondan sağlanabilir. Maddi imkânsızlıklardan dolayı evlenemeyenlere bu fondan destek sağlanarak yuva kurmaları temin edilebilir. Bu programların kapsamı zaman, mekân ve şartlara göre daraltılıp genişletilebilir. Devletin

başlıca görevi tahsil ettiği zekâtlardan öncelikle fakir ve muhtaçların faydalanmasını sağlamaya ve bu yönde projeler geliştirmektir.

b. Borçlulara Yönelik Programlar

Borçlu, iflas etmiş, mesleğini icra edecek imkânlardan yoksun insanların ellerinden tutup kalkınmalarını sağlamaya yönelik programlar hazırlanabilir. Borçlu kimselerin; gıda, eğitim, tıbbî bakım, kira borçlarının ödenmesi, iflas edip işsiz kalanlara ve mesleğini icra edecek kimselere iş imkânı sağlama, karşılıklı veya karşılıksız maddi destekler bu fondan karşılanabilir. Bu bağlamda borcun tüketimden veya işlerin kesadından, dengesiz rekabetten veya farklı bir sebepten kaynaklanması arasında bir fark yoktur. Bu durumda hareket noktası borcun azlığı veya çokluğu değil, Allah’a isyan, haram yollardan mütevellid olmaması kriterdir. İslâm borçluyu aslî ihtiyaç duyduğu şeyleri satarak borcunu eda etmesiyle sorumlu tutmamıştır. Onun aslî ihtiyaçlarını karşılamayı devlet hazinesine (beytü’l mâl) bırakmıştır. Devlet hazinesinden ödenecek borçlar, kişinin temel ihtiyaçları dışında borcunu ödeyecek imkâna sahip olamayanların borçlarıdır.¹²¹⁸ Bu borçlar âdi borçlar olarak değerlendirilmektedir. Bu durumda olan kimselerin borçları “Gârimîn” fonundan karşılıksız ödenir.¹²¹⁹

Günümüzde işletmelerin ticarî hacimleri göz önünde bulundurulduğunda borçlular fonundan büyük hacimli borçların ödenip ödenememesi konusu önem arz etmektedir. Ebu Zehra, Hallâf ve Karadavî bu durumdaki borçluya bu fondan karz-ı hasen niteliğinde faizsiz kredi verilebileceği görüşündedirler. Böylelikle zekât aracılığıyla borçlular faizli bankaların kucağına atılmadığı gibi faizle mücadelede etkin bir rol üstlenilmiş olacaktır. Kredi alan borçlu, işleri düzeldiğinde aldığı meblağı tekrar devlet hazinesine iade eder.¹²²⁰ Karadavî *Fıkhu’z-Zekât* isimli kitabında, meşru borçların zekât fonundan karşılıksız ödenmesine kıyas ederek, bu şekilde verilen borç miktarının

¹²¹⁸ EBÛ UBEYD, *Kitâbü’l-emvâl*, no:1753, s.569.

¹²¹⁹ KARADAVÎ, *Fıkhu’z-zekât*, s.532; KARADÂĞÎ, *Buhus fî fıkhi kadâyâ’z-zekât’il muâsıra*, s. 331; DÜMLÜ, Emrullah. *Kamu Harcamaları Açısından Zekât*, S.36, s.232; DÜMLÜ, *Zekâtın Sarf Yerleri*, s.788.

¹²²⁰ KARADAVÎ, *Fıkhu’z-zekât*, s.532.

tekrar devlet hazinesine döneceğinden dolayı faizsiz karz-ı hasen vermenin evleviyetle caiz olduğunu ifade etmektedir.¹²²¹

c. Müellefe-i Kulûblara Yönelik Programlar

Kalpleri İslâm'a ısındırılacak veya ısındırılmasında fayda olabilecek kişilerin, zekât harcama kalemleri arasında bulunması, zekâtın, sosyal ve ekonomik fonksiyonlarının yanında, siyasi fonksiyonunun da olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Günümüzde devletler, turist çekme, taraftar kazanma, uluslararası arenada saygınlığını arttırma, kültürel değerlerini tanıtmaya amacıyla harcamalar yapmaktadır. İslâm toplumunda İslâmi değerleri insanlara ulaştırmak için kitaplar, broşürler, Mushaflar basılıp ücretsiz dağıtılabilir. Müslüman olmasının insanlığa fayda sağlayacağı kimseler veya şerrinden emin olunmak istenen kimselere bu fondan doğrudan nakit transferi yapılabilir. Şerrinden emin olma konusu askerî olmayan saldırıları önlemek, İslâm aleyhindeki yayınları durdurmak anlamındadır.¹²²² İslâmi değerlerin tanıtılması müellefe-i kulûb kapsamında değerlendirilebilir.¹²²³ Günümüzde maddi yardımla insanları etkileme yabancı ideoloji sahiplerinin kullandığı etkili bir silahtır. Özellikle üniversite gençliğine burs imkânı sunan ideolojik derneklerin, misyonerlerin varlığı herkes tarafından bilinen bir husustur. Gayrimüslimlerin kullandığı bu silah Müslümanlar tarafından da etkili bir şekilde kullanılmalıdır.¹²²⁴ Müellefe-i kulûb kapsamına girenlerin tespiti ve desteklenmesi, kendilerine aktarılabilecek ödeneğin tutarı, süresi, fertlerin tek başlarına belirleyeceği bir husus olmayıp, devlet idarecilerinin bunu üstlenmesi gerekmektedir.¹²²⁵ Bu sınıfa yapılacak harcamalar veya tahsis, Hamidullah'ın ifadesiyle "örtülü ödenek"¹²²⁶ kapsamında olup, ne kadar tahsis edileceği, maslahat-ı âmmenin (kamu yararı) gereksimine göre tahsis edilip edilmeyeceği devlet başkanının tasarrufundadır.

¹²²¹ KARADAVÎ, *Fıkhu'z-zekât*, s.532; KARADÂĞÎ, *Buhus fî fıkhi kadâyâ'z-zekât'il muâsıra*, s. 342; YENİÇERİ, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, s.217.

¹²²² BEŞER, *Zekâtın Masarifi ve Sosyal Güvenlik*, s.174; BEŞER, *İslâm'da Sosyal Güvenlik*, s.150.

¹²²³ GÖZÜBENLİ, *Zekât Rahmet Getiren Paylaşım*, s.324.

¹²²⁴ EBU ZEHRÂ, *Uygulamalı Zekât Hukuku*, s.97; YAVUZ, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, s.267.

¹²²⁵ KALLEK, "Muellefe-i kulûb", XXXI, s.475.

¹²²⁶ HAMİDULLAH, *İslâm Peygamberi*, no: 1636, s.812.

d. Rikâb Sınıfına Yönelik Programlar

Günümüzde kölelik sistemi kalkmış olsa bile, bu sınıfa zekâtтан hisse ayrılmasının gerekçeleri, arkaplanı düşünüldüğünde, aynı gerekçelerle bu hisseden faydalanacak kesimler her zaman bulunabilir. Sosyal, siyasal ve ekonomik özgürlüğünün kısmen veya tamamen kaybeden özellikle düşman elinde bulunan savaş esirleri, vatanından herşeyini bırakarak çıkmak zorunda kalmış mülteciler, borcuna karşılık tutuklanarak hürriyetini kaybedenler bu sınıf kapsamına dâhil edilebilir. Nitekim Müslümanın emrinde bulunan kölelerin hürriyetine kavuşturulması bu fondan karşılanabileceğine göre gayrimüslimlerin eline düşen esirlerin fidyelerinin ödenerek hürriyetlerine kavuşturulması daha iyidir.¹²²⁷ İnsanlık var olduğu müddetçe savaş ihtimali de devam edecektir. Savaşın olduğu bir ortamda da mutlaka sürekli veya geçici desteğe muhtaç esir veya mülteciler olacaktır. Bu bireylerin “rikâb” sınıfına dâhil edilerek zekât fonundan hürriyetlerine kavuşturulması, barınma imkanları, ibate ve iaşelerinin temininde sürekli veya geçici olarak destek sunulabilir.

e. Fî sebîlillâh Amacına Yönelik Programlar

Daha önce de ifade edildiği üzere klasik fıkıh kitaplarında “fî sebîlillah” kavramı düşmanla savaşanlar anlamında cihad manasına hasredilmektedir.¹²²⁸ Ancak Karadavî, bu kavramın hâs (dar) anlamının alınması her sınıfın birbirlerinden ayrı olduğunu göstermesi açısından da önemli olduğunu ifade eder. Fakat ne geniş anlamı alıpta kavrama farklı manalar yüklenmesini ne de sadece askerî anlamda cihad manasının alınmasını tercih eder. İçerisinde Allah’ın dininin yücelmesi olan her türlü cihadın bu kapsamda değerlendirilebileceğini, bugün cihad şeklinin değiştiğini askerî olduğu kadar siyasî, fikrî, iktisadî ve ictimai şekillere büründüğünü, kalem ve dille yapıldığını benimser.¹²²⁹

¹²²⁷ İBNÜ’L-ARABÎ, *Ahkâmu’l Kur’ân*. II. s.532; KARADAVÎ, *Fıkhu’z-zekât*, s.520; YENİÇERİ, *İslâm’da Devlet Bütçesi*, s.214.

¹²²⁸ Bkz: KARADAVÎ, *Fıkhu’z-zekât*, ss.533- 561; EBU ZEHRA, *Uygulamalı Zekât Hukuku*, ss.102-104; YAVUZ, *İslâm’da Zekât Müessesesi*, ss.277-294; ÖZEK, vd. *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*, ss. 131-139.

¹²²⁹ KARADAVÎ, *Fıkhu’z-zekât*, s.551; el-GUFEYLÎ, *Nevâzilu’z-zekât*, s. 438.

f. Yolda Kalmışlara Yönelik Programlar

Sokağa terk edilmiş, evi barkı olmayan, sokaklarda yaşamak zorunda kalmış kimselerin barınabileceği, daimî olarak sığınabilecekleri sığınma evlerinin yapımı, ihtiyaçlarının karşılanması, mültecilerin barınma gereksinimleri bu kapsamda değerlendirilebilir.

XIV. DEĞERLENDİRME

Zekât, zengin ve fakiri aynı düzlemde buluşturarak zenginin fakire karşı kibir yerine şefkat, fakirin de zengine karşı kin ve nefret yerine hürmet beslemesine katkı sağlar. Allah'ın farz kıldığı zekâtı diğer mali yükümlülüklerden ve devlet gelirlerinden ayıran hususların başında, detaylarının Hz. Peygamber, harcama kalemlerinin ise bizzat Allah tarafından belirlenmiş olması gelmektedir. Sosyolog ve ekonomistler, vergi veya herhangi bir gelirin tahsil edilmesi kadar, gelirlerin hak edenlere gerektiği gibi dağıtılmasının önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Toplanan zekâtın hak sahiplerine dağıtımını hususunda çeşitli adaletsizliklerin yaşanmaması, bazı durumlarda ulaşması gereken kişilere ulaşmayıp, zekât malından faydalanmaması gereken kişilere ulaşması gibi durumların görülmesi mümkündür. Dolayısıyla zekâtın harcama kalemleri gibi önemli bir konunun Kur'ân'da sarahaten geçmesi ileride karşılaşılabilecek sorunlara meydan verilmemesi açısından oldukça önemlidir.

Fakirlik tarih boyunca çözülmesi gereken bir problem olarak görülmüştür. Fakirlerin temel gereksinimlerini karşılamaya veya en azından kendi kendine yetebilir bir seviyeye getirmeye yönelik faaliyetler süregelmiştir. İslâm fakirliği inanç, ahlak, doğru düşünme, aile ve toplum için bir tehlike olarak gördüğünden, bu tehlikeye karşı tutarlı ve çözüm odaklı tedbirler almaktadır. Alınan tedbirlerin başında da malî sistemin temel yapı taşını oluşturan zekât gelmektedir. Günümüz iktisadî sistemlerinin çözüm bulmada aciz kaldığı fakirlik problemine İslâm, zekât aracılığıyla çözüm bulmaya çalışmıştır. İktisadî açıdan zenginlerin mallarından fakirlere aktarılan meblağlar onlar tarafından temel ihtiyaçların karşılanmasında kullanılacağından dolayı yoldan piyasaya canlılık getirmiş olacaktır.

Günümüz de vergi sadece kamu giderlerini karşılayan bir gelir olmaktan çıkmış, devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahalede etkin olarak kullandığı bir araç haline gelmiştir. Her ülke, içinde bulunduğu koşullara göre vergi ve sosyal güvenlik sistemi içinde bireylere asgarî geliri sağlamayı amaçlayan değişik mali transferler öngörmektedir. Bu transferlerle adaletli gelir dağılımı ve yoksullukla mücadele hedeflenmektedir. Bireylere asgarîgeçimini sağlama, yoksulluğu ve aşırı gelir

farklarından oluşabilmesi muhtemel sorunları azaltmaya yönelik önerilen programlardan birisi de negatif gelir vergisidir.

Negatif gelir vergisi, çalışan-çalışmayan ayırımı olmaksızın geliri belli bir seviyenin altında kalan herkesi kapsamı, yardım transfer edilen kişilerin onurunu koruması, dağınık durumda olan sosyal yardımları tek çatı altında toplayarak sosyal güvenlik sistemini basitleştirmesi gibi olumlu yönleriyle temayüz etmektedir. NGV'nin sosyal güvenlik sisteminden farkı sadece fakir sınıfına giren kimselerin bu sistemden yararlanabilmesidir. Sosyal güvenlik sistemlerinde fakir ve muhtaç ayırımına gitmeksizin sistem kapsam dâhilinde olan kimselere maaş, para yardımı gibi ödemelerde bulunurken, ayrıca sağlık, eğitim, barınma gibi hizmetler de sunulmaktadır. Özellikle ekonomik kalkınmada bilgi ve beşerî sermayenin öneminin sıkça vurgulandığı günümüzde, yoksulluk nedeniyle bu alanlara yeterince yatırım yapılamaması, kendilerini geliştiremeyen kitlelerin oluşmasına ve kalkınmanın önünde ekonomik ve sosyal sorun olarak karşımıza çıkmasına neden olmaktadır. NGV, bu sorunun çözümünde önemli katkılar sunmaktadır.

Ülkemizde mükellefler vergilerini devlete ödemekte, zekâtlarını ise dini bir vecibe olarak bireysel veya bazı sivil toplum kuruluşları aracılığıyla fakirlere vermektedir. Vergi devlete karşı zekât ise Allah'a karşı, bir sorumluluk statüsünde kalmıştır. Zekâtın farz olmadığı gayrimüslim toplumlarda fakir, muhtaç ve dar gelirli ailelere uygulanan NGV fakirlikle mücadelede kalıcı çözümler getirememiştir. Ancak fakirlikle mücadele ve sosyal güvenlik açısından, harcama kalemleri ve hedef noktasında zekâtla birbirlerine benzerlik arz etmektedir. Araştırma sonucunda zekât, vergi ve NGV arasında tespit edebildiğimiz ortak ve farklı noktalar şunlardır.

Ortak noktalar;

- Zorunlu olması
- Kamu maliyesinin ana unsurlarından birisi olması
- Karşılık beklenmeksizin verilmesi
- Sosyal dayanışma ve yardımlaşma teorisi üzerine kurulmuş olması
- Ödemelerin nihai olması, mükellefin iade talep edememesi veya dolaylı yoldan geri alamaması

- Devletin ekonomik, sosyal ve siyasal hedeflerinin gerçekleşmesinde önemli rol oynaması
- Oransal olması, matrahların mükellefin ekonomik seviyesine uygun olması
- Tahsilinde görevli kimselerin zekât ve vergiden yaptığı iş karşılığında ücret alması
- Farklı sistem ve oranlar uygulanması
- Zekât ve NGV’de aynî ve nakdî olarak dağıtılabilmesi
- Zekât ve NGV’de sosyal boyutun daha öncelikli olması
- Gelir dağılımına katkı sağlama
- Ekonomiye katkı sağlama
- İşsizlikle mücadelede aktif rol üstlenme

Farklı noktalar;

- Zekâtın dayanağı semavîdir, vergi ve NGV’nin kaynağı ise beşerdir.
- Zekât malî bir ibadettir, vergi ve NGV’de devletin koyduğu mali birer yükümlülüktür.
- Zekâtın gayesi malî ve nefsi tezkiye edip toplumun muhtaç kesimine yardım etmektir. Vergi ve NGV ise sadece maddî unsurlar hedeflemektedir.
- İslâm zekât mükelleflerine mallarından bir kısmını hem fertlere hem de devlete verebilme imkânı verir. Vergi ve NGV’de böyle bir durum söz konusu değildir.
- Vergi ve NGV’de mükellef gerçek ve tüzel kişiler zekâtta mükellef sadece gerçek kişilerdir.
- Zekât vermek istemeyen mükelleflere verilecek cezalar hem dünyevî hem de uhrevîdir. Vergi ve NGV’yi ödemek istemeyen mükelleflere verilen cezalar sadece dünyevîdir.
- Zekât Müslümanlardan tahsil edilir. Vergi ve NGV ise dini mensubiyetine bakılmaksızın bütün bireylerinden tahsil edilmektedir.
- Zekâtın konusu artıcı, helal olması gibi belli şartlarla sadece maldır. Vergi ve NGV’nin konusu ise kanunî mükellefiyetin yöneldiği her türlü eşya ve hizmetler, ticarî ve hukukî muameleler, ekonomik kıymetler gibi her türlü işlemlerdir.

- Zekâtta şartların bulunması durumunda herhangi bir muafiyet söz konusu değildir. Vergi ve NGV’de bazı mal ve mükelleflerde muafiyet söz konusu olabilmektedir.
- Zekât kişinin bütün servetinden (gelir, sermaye) her yıl alınır. Vergi ve NGV gelir ve şirketlerin bazı malları üzerinden alınır.
- Zekât oranları Şarî’ tarafından belirlendiğinden sabit ve değiştirilemez. Vergi ve NGV oranları zamana ve şartlara göre değiştirilebilir.
- Zekât Allah rızası için yapılan bir harcama olduğundan zekât verilen kimselere ek bir yük veya sorumluluk getirmemektedir. Vergi ve NGV’de mükellef verdiği vergiyi tüketiciye maliyet olarak yansıttığından, dolaylı olarak tüketiciye menfi manada yansımaktadır.
- Zekâtın harcanacağı kalemler Allah tarafından belirlenmiş, Hz. Peygamber tarafından kapsam ve sınırları açıklanmıştır. Zekâtın devletin bilançosundan ayrı bir bilançosu varken vergi ve nisbeten NGV’nin harcama kalemleri sınırsız olup kanun, tüzük ve kararnamelerde belirtilen her yere harcanabilir.
- Zekât zengin ve fakir arasında köprü vazifesi görürken negatif gelir vergisinde böyle bir rolden söz edilemez. Zekâtın devlete ödenmesinde gönüllülük esastır. Bu bakımdan zengin dilediği takdirde zekâtın fakir ve muhtaçlara dağıtımını kendisi üstlenebilir. Negatif gelir vergisinde ise devlet dar gelirliye bizzat kendisi ödeme yapmaktadır. Mükellefin bireysel yaptığı yardımlar NGV kapsamında değerlendirilmez.
- Zekât aynî ve nakdî olarak tahsil edilip dağıtılabılır. NGV nakdî olarak toplanmakla birlikte sistemden yararlanacak kimselere aynî yardımlar yaparak sisteme dâhil edilebilmektedir.
- Zekâtta şeffalık varken vergi ve NGV’de zekâtta kadar şeffaflık söz konusu değildir.
- Vergilerde gelirin artıp azalmasına bakılmaksızın tek oranlı veya artan oranlı olmak üzere farklılık gösterirken; zekât sabit oranlıdır.
- Vergi ve NGV borcunu taksitlendirme, kredi kartı ile ödeme gibi farklı şekillerde ödeme veya şartlara göre muaf tutulma, zaman aşımı gibi farklı

yollarla ortadan kalkarken, zekât borcu ancak eda veya ödemenin imkansız hale gelmesiyle ortadan kalkar.

- Vergi memurlarının seçilme kriterleri zekât amillerinden farklıdır.
- Zekât geliri, vergi ve NGV'nin aksine, masrafların karşılanması noktasından hareket edilerek tayin edilmez. İslâm ekonomisinde bütçe yapılanmasının hareket noktası masraflar değil, gelirlerdir. Vergi sistemlerinde hedef; istihdam, üretim ve fiyatlardaki dalgalanmayı engelleyecek bir istikrar unsuru olması, ekonomik büyümeyi hızlandırmasıdır.

Zekât ve negatif gelir vergisi fakirlikle mücadele ve muhtaç bireylerin gelirlerini arttırma, adaletli gelir dağılımı, sosyal güvenlik açısından birbirlerine benzemektedir. NGV, fakir ve muhtaç dışında zekâtın harcama kalemlerini kapsamaması, zengin ve fakir arasında ilişki kurulmasına imkan sağlamaması, manevî yönünün olmaması, ihtiyaç sahibi olup olmamasına bakılmaksızın belirlenen gelirin altında kalanların faydalanması noktasında zekâttan ayrılmaktadır.

Zekât ile vergi ve NGV arasındaki ortak yön ve farklılıklar bize bu kavramların belli alanlarda benzer olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber dönemi ve takip eden dönemlerde zekâtın devlet eliyle toplanması ve hazineye gelir olarak kaydedilmesi bunun göstergesi olarak kabul edilebilir. Sonraki dönemlerde devletin gelir kalemlerinin artması, farklı vergi çeşitlerinin çıkması zekâtın devlet nezdindeki fonksiyonunu zayıflatmıştır. Bu durum zekâtın bireyler tarafından gönüllü olarak verilen bir yardım şeklinde anlaşılmasına yol açmıştır.

Zekât bireysel bir ibadetten öte kurumsal ve toplumsal bir ibadettir. Ekonomik uygulamalar devlet destek ve denetiminden yoksun olduklarında zayıf kalma ihtimaliyle karşı karşıya kalmaktadır. Zekâta İslâm'ın getirmiş olduğu malî bir mükellefiyet olup tarihsel sürece bakıldığında, kurumsal bir hüviyetle yürütüldüğü ve hak sahiplerine ulaştırıldığı görülmektedir. Daha sonraki dönemlerde yavaş yavaş bu kurumsal kimliğini yitirmiştir.

Arzu edilen seviyede olmasa da birçok Müslüman ülkede kurumsallaşan zekâtın ülkemizde de kurumsal bir yapıya bürünmesi, zekât ile amaçlanan hedefe daha uygun olacağını düşünmekteyiz. Bu süreçte gerekli yasal düzenlemeler yapılarak, devletin

bütün kurumlarından bağımsız veya uygun görülecek bir kurumun uhdesinde birleşecek bir yapıyla sadece bu işle meşgul olan bir kurumun teşkil edilmesi önemlidir. Türkiye’de son yıllarda yaşanan olaylar, zekât toplayan dernek ve vakıf gibi sivil toplum kuruluşlarının devlet tarafından denetlenmemesi ve şeffaf bir yapıya sahip olmamaları, böyle bir kurumu gerekli kılmaktadır. Önerilen zekât kurumu sadece zekât tahsil ve dağıtımına yoğunlaşacağından gerçek manada var olan zekât potansiyelinin ortaya çıkmasını, zekâtın gerçek hak sahiplerine ulaşmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

Zekâtın devlet eliyle toplanmasını önerdiğimiz sistemde gaye zengin ve fakir arasındaki ilişkiyi tamamen kesip toplumdaki kardeşlik duygusunu yok etmek değildir. Bu ilişki; zekâtın belli bir kısmını eş-dost ve akrabalarına dağıtması için mükellefe bırakılması gibi zekâtın dışındaki fitır sadakası ve diğer sadakalarla devam edecektir. Kurumsallaşma önerisi, mükellefi ibadet yapmanın hazzından mahrum bırakmak veya zekâtın ibadet yönünün ihmal edilmesine yol açmak, devletin sosyal faaliyetlerine kaynak sağlamak gayesiyle sunulmamıştır. Asıl gaye zekâtın hakkaniyetle tahsil edilip, hak sahiplerine, özellikle fakir ve miskinlere dağıtılmasıdır.

“Milli Zekât Kurumu”, “Zekât Fonu” gibi isimler adı altında kurulması önerilen modelde hukukîlik başta olmak üzere, toplanan meblağları sadece Tevbe Sûresinin 60. ayetinde belirtilen sarf yerlerine tahsis edilmesi, mükelleflerin kuruma ödedikleri zekât miktarının gelir vergisi matrahından düşülmesi, şeffaf ve denetlenebilir, kurumsal bir kimliğe sahip bir yapıda olması gerekmektedir. Bu durum devletin sosyal fonksiyonunu daha başarılı bir şekilde yerine getireceği için kamu otoritesinin işini de hafifletecektir. Ayrıca devletin sarf yerlerinden fakir ve miskin fonuna ayrıca önem gösterip toplanan zekâtı, mükelleflerin kalbinde şüphe bırakmayacak şekilde fakir ve dar gelirli ailelere ulaştırması gerekmektedir.

Bu kurumun başarılı olması ve halk nezdinde kabul görmesi her şeyden önce İslâmî kuralları uygulamada göstereceği hassasiyete, bağımsız ve tarafsız olmasına tahsil ve dağıtımda adaleti uygulamasına bağlıdır. Bu açıdan devlet dinî hassasiyetine halk nezdinde güvenilen kimseleri kendine yakınlaştırmış, böylelikle vatandaş- devlet bağına güçlendirmiş olacaktır. Öncelikle zekâtın nasıl toplanacağı ve dağıtılacağı hususunda detaylı bir şekilde planlama yapılmalı ve organize şeması çıkarılmalıdır. Bu konuda

Malezya’da 1990 yılında kurulan PPZ (Pusat Pungutan Zakat) örgütünün organizasyon şeması örnek alınıp danışmanlık hizmeti alınabilir. Bu bağlamda zekât kurumu merkez, bölge ve taşra teşkilatı olmak üzere üç teşkilattan oluşması düşünülmektedir. Yedi bölge olarak düşünülen bu kurumda her bölge için bir il merkez seçilmeli ve bölge teşkilatı o ilde kurulmalıdır. Her ilde zekât toplama ve dağıtma ofislerinin kurulması gerekmektedir. İllerden gelen veri ve istatistikler bölgeye, bölgeden de merkeze aktarılmalıdır. Bütün teşkilatların gelir, giderleri denetime açık olmalı, aynı zamanda internet aracılığıyla kolayca erişimin sağlanması şeffaflık ilkesi açısından oldukça önemlidir. Bu birimlerde istihdam edilmek üzere vergi memurlarına benzer iktisat ve zekât konusunda uzman güvenilir adil ve emin, liyakat ve ehliyet gibi kriterlere sahip memurlar tayin edilmelidir. Bu memurlar sadece zekât işinde istihdam edilmelidir.

Toplanan zekâtların herhangi bir suistimale yer vermeden ayette belirtilen sarf yerlerine aktarılması sağlanmalıdır. Özellikle fakir ve muhtaçların tespitinde mahalle muhtarları, belediye başkanlıkları, sosyal hizmetler daireleri ve valiliklerin verilerinden faydalanmalıdır. Ancak bu verilerin doğruluğu, bizzat zekât memurları tarafından yerinde denetlenmelidir. Zekât dağıtımında fakirlerin, muhtaçların rencide edilmemesi için bankalarda kendi adlarına hesaplar açılabilir, ihtiyaç süresince ödemeler bu hesaplara aktarılabilir. Süreç içerisinde zekât kurumunun kurumsal kimliği gelişen teknolojiye uygun bir şekilde geliştirilebilir olmalıdır.

SONUÇ

Zekât, İslam tarihinin erken dönemlerinden itibaren fıkıh kitaplarının ibadet bölümlerinin yanında; harâc, emvâl, ahkâm-ı sultaniye ve siyaset literatünde, kamu maliyesinin ana konuları içerisinde değerlendirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında zekât; namaz, oruç gibi bedensel bir ibadet olmanın ötesinde bir malî yükümlülüktür. Raşit Halifeler döneminde ekonomi ve ticaretin gelişmesine paralel olarak zekât görevlileri aracılığıyla daha düzenli ve sistemli bir şekilde tahsil edilir hale gelmiş, daha sonraki dönemlerde ana hatlarıyla kamu maliyesi içinde şekillenmiştir. Bu açıdan ele alındığında zekâtın, bazı yönlerden vergi ve negatif gelir vergisi ile aynı düzlemde bulunduğu görülmektedir. Vergi ve negatif gelir vergisi de tıpkı zekât gibi kamu maliyesinin ana unsurlarından biridir. Zekât ve negatif gelir vergisini sadece ihtiyaç sahiplerine yapılan sosyal bir yardım olarak görmek, konunun önem ve kapsamının yeterince anlaşılmamasına neden olacaktır. Bundan dolayı bu iki kavramı kendi yapısal özellikleri çerçevesinde ele alarak konu derinleştirilmeye çalışılmıştır.

Zekât ve negatif gelir vergisinin benzer ve farklı yönleri bulunmaktadır. Araştırmada dikkat çeken önemli benzerlikler arasında fakirliği azaltmada etkin rol üstlenmeleri, adaletli gelir dağılımına katkı sağlamaları, sosyal dayanışma ve yardımlaşma kapsamında değerlendirilebilmeleri, amaç ve ilkeler bağlamında benzerlikleri, ekonomi ve istihdama olan katkılarını söyleyebiliriz. Farklı yönleri arasında ise ibadet yönü, harcama kalemlerinin çeşitliliği ve farklılığı, tahsil şekilleri ve mükellef bakımından farklılıkları zikredilebilir.

Yoksulluğu azaltma noktasında hem zekât hem de negatif gelir vergisi etkin bir rol üstlenmektedir. Bu rol üç ana strateji ile belirgin hale gelmektedir. Bu stratejiler aynî ve nakdî yardımların dağıtılmasıyla temel ihtiyaçların karşılanması, çalışabilecek güce

sahip olanlara istihdam imkanının sunulması ve gelir dağılımındaki farkın azaltılması şeklinde kendini göstermektedir. Batılı bilim adamları yaptıkları araştırmalar sonucunda zekât felsefesine yaklaşan düşünce ve anlayışla negatif gelir vergisi gibi sosyal tedbirler geliştirmişlerdir. Bu tedbirlerle belli bir standardın altında gelire sahip olan kimselere verilen destekler sayesinde bireylerin öncelikle maddi olarak temel gereksinimlerini karşılayabilecek ve asgarî yaşam seviyesine ulaşarak, daha adaletli bir yapıda yaşam sürdürmelerini amaçlanmıştır. Diğer taraftan bireyler ödedikleri vergilerle sisteme katkıda bulunarak gelir dağılımındaki adaletsizliğin azaltılmasına katkı sağlamaktadır.

Hz. Peygamber dönemi ve takip eden dönemlerde zekâtın devlet tarafından görevlendirilen âmiller aracılığıyla toplanıp hak edenlere dağıtılması zekâtın kurumsal bir kimliğe sahip olduğunu göstermektedir. Hz. Osman dönemiyle birlikte yaşanan kırılma ile tarihi süreç içerisinde zekâtın kurumsal yapısını kaybettiği tespit edilmiştir. Oysa ekonomik uygulamaların devletin destek ve denetimi dışında kalması durumunda, bu uygulamaların gelişemeyip zayıflaması sonucunu beraberinde getirmektedir. Beklenen seviyede olmasa da Müslüman nüfusunun yoğun olarak yaşadığı çeşitli ülkelerde kurumsallaşan zekâtın ülkemizde de kurumsal bir yapıya bürünmesi zekât ile amaçlanan hedefe ulaşmasına katkı sağlayacaktır.

Günümüzde zekâtın, gerekli yasal düzenlemeler yapılarak, bütçede birlik ilkesini zedelemeyen, transfer harcamaları kapsamında değerlendirilerek devletin bünyesinde bir kurum aracılığıyla, siyasi değişimlerden etkilenmeyecek bir yapıda, sistemleşmesi için bir model önerisinde bulunulmuştur. Zekâtın bu şekilde devletin malî yapısı içinde yer alması, uygulama sürecinde vergi mükelleflerinin, İslam hukununda belirlenmiş harcama kalemlerinden taviz vermeden, zekât kapsamına giren ödemelerinin, hesaplanan vergiden indirim yapılması açısından da önemlidir. Zira mükellefin hem vergi hem de zekât ödemek durumunda kalmayıp ödediği zekâtı gelir vergisinden düşmesi sağlanacaktır. Böylelikle bir yandan zekâtın kurumsallaşması sürecinin yerleşmesine katkı sağlarken diğer yönü ile mükelleflerin kamu harcamalarının finansmanında mükerrer ödeme yapması da önlenmiş olacaktır. Önerilen bu modelde asıl hedef zengin ve fakir arasındaki ilişkiyi koparmadan, toplumdaki kardeşlik

duygusunu geliştirecek şekilde, var olan zekât potansiyelinin asgarî masrafla daha fazla ihtiyaç sahibine ulaşmasında köprü vazifesi görmektir.

Oluşturulması teklif edilen modelin başarılı olması ve toplumda kabul görmesi İşlâmi kuralları uygulamada gösterilecek hassasiyete, bağımsız ve tarafsız olunmasına, tahsil ve dağıtımda adaletin gözetilmesine bağılıdır. Toplanan zekâtın herhangi bir suistimale yer vermeden ayette belirtilen sarf yerlerine aktarımının sağılanması büyük önem arz etmektedir.

Bilinmelidir ki her akademik çalışma yeni bir çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Eksiklerle malul olduğınu bildiğimiz bu çalışma, ortaya konulan değıerlendirme ve sonuçlar dikkate alınarak, alanda konuyla ilgili yapılacak bundan sonraki çalışmalara ışık tutması halinde amacına ulaşmış olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

ABDUH, Muhammed, **RIZA** Reşit b. Ali, *Tefsirü'l Kur'âni'l Hakîm eş-Şehîr bi Tefsiri'l menâr*, Daru'l Ma'rife, ts.

ABDULA, Mohamad Sami, *Ortadoğu Uygarlığında Vergi*, Sümerlerden Türkiye Cumhuriyeti'ne Maliye Tarihi, editörler; Ali Rıza Gökbunar- Alparslan Uğur, İstanbul, Beta yayınları, 2016.

ABDULBAKÎ, Muhammed Fuad *Mu'camu'l Mufehres li Elfâzi'l Kur'âni'l Kerim*, Beyrut, Daru'l İhyâi't Turasi'l Arabi, 2010.

ABDURREZZÂK, es-San'ânî, *Musannef Abdurrazzâk, Zekât*, Thk. Habiburrahman el-Azamî, Beyrut, el-Mektebu'l-İslâmî, 1983.

ACAR, Halil İbrahim *Zekâtın Önemi, Temel ihtiyaçlar ve Nisab Miktarıyla ilgili değerlendirmeler*, İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, S.18, 2011. (ss. 129-141)

ADALI, Sacid, *Türkiye'nin Petrol ve Madencilik Kesiminde Zekât Potansiyeli*, İstanbul, Türkiye'de Zekât Potansiyeli (Tatışmalı İlmi Toplantılar Dizisi), İSAV, 1987.

AHMET Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, trc. Ali Himmet Berki İstanbul, Hikmet Yay, 1990.

AHMED Mahmud. *İslâm İktisadı- Mukayeseli bir tetkik*, trc. Yusuf Ziya Kavakçı, Çağaloğlu yayınları 22, İstanbul, 1975.

AKAR Hulusi, **ESER** Ercan. *Zekâtı Anlamak*, Ankara, DİB Yayınları, 2012.

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1974.

AKDOĞAN, Abdurrahman. *Kamu Maliyesi*, Ankara, Gazi Kitabevi, 1999

AKKAYA, Yüksel, *Sosyal Güvenlik Tarihi Üzerine Notlar*, Toplum ve Hekim Dergisi, Mart-Nisan 2000, XV, S.II, (ss.82-91)

AKSOY, Şerafettin, *Kamu Maliyesi*, İstanbul, Filiz Kitapevi, 2011.

-----, *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1991.

AKSU, Ömer A. *Gelir ve Servet Dağılımı*, İstanbul, İÜ Basımevi ve Film Merkezi, 1993.

AKTAN, Coşkun Can, VURAL, *İstiklal Yaşar Yoksullukla Mücadele ve Negatif gelir vergisi önerisi*, Ankara, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002, (ss.1-13)

-----, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002.

AKTAN, Hamza, *İslâm'da Madenlerin Hukuki Statüsü*, Erzurum, Erzurum Üniversitesi Basımevi, 1986.

-----, “*Defîne*” , DIA, 1994, XI, (ss.87-88).

-----, “*Âkile*” DİA, İstanbul, 1989, II, (ss.248-249).

-----, “*İhrâz*” , DIA, XXII, 2000, (ss.542-544)

-----, “*İhyâ*” , DIA, 2000, XXII, (ss.7-9),

-----, “*Maden*” , DIA, 2003, XXVII, (ss.306-310).

AKYILDIZ, Ali, “*Para*” , DIA, 2007, XXXIV, (ss.163-166).

AKYÜZ, Vecdi, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995, III, s.372;

-----, *Zekât*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009.

ALIAS, Haji Mohd Rais Haji, *Malezya'da Zekâtın Kurumsallaşması*, Tarihten Günümüze Zekât Uygulamaları, İSAV- Ensar Yayınları, İstanbul, 2007, (ss.447-462).

ALKİN, Erdoğan *Türkiye'de Gelir Dağılımı*, Yeni Türkiye Dergisi (Gelir Dağılımı Özel sayısı) Eylül-Ekim, Yıl 1, S. 6, 1995, s.142.

ALTKAYA, Şerafettin, *Muallakât Yedi Askı*, Şark İslâm klasikleri No:17, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1989.

AMARA, Muhammed, *Kamûs'ı Mustalahatı'ı İktisadiyye fı'ı Hadaratı'ı İslâmiyye*, Daru's Şuruk, 1993.

APAK, Adem, *Emevi Dönemi Zekât Uygulamaları*, Tarihten Günümüze Zekât Uygulamaları, İSAV İstanbul, Ensar Yayınları, 2007, (s.163-172)

-----, *Emevi ve Abbasîler Döneminde Zekât Uygulamaları*, Tarihten Günümüze Zekât Uygulamaları, İSAV- İstanbul, Ensar Yayınları, 2007, (ss.317-322)

APAYDIN, H. Yunus *Zekâtın sarf yerlerinin yeniden yorumlanması* tebliği müzakeresi Bir sosyal güvenlik kurumu olarak Kur'ân ve Sünnette zekât, (Tartışmalı ilmi toplantı) İFAV, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2008, (ss.340-354)

-----, “*Humus*” , DIA, XVIII, 1998, (ss.365-369).

-----, “*Hacir (Hacr)*” DIA, İstanbul, 1996, XIV, (ss.513-517).

-----, “*İbrâ*” , DIA, 2000, XXI, (ss.263-266).

-----, “*Karz*” , DIA, 2001, XXIV, (ss.520-525).

ARMAĞAN, Servet, *İslâm Ekonomisi*, İstanbul, Gündönümü Yayınları, 2005.

-----, *En son değişikliklerle 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 1876, 1921,1924, 1961 anayasalarımızın doğru ve eksiksiz metinleri*, Çağrı Yayınları 138, İstanbul, 2007.

ATAR, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, İstanbul, MÜİFV Yayınları No:24, 2013.

ATAR, Yavuz. *Vergi Hukuku*, Mimoza Yayınları, Konya, 2000.

ATEŞ, Süleyman, *H. Muhammed'in Getirdiği Ekonomik Düzen*, 1397 Hicret Yılı Uluslararası II. Sire Kongresi Tebliği, İstanbul, 1977, s. 88.

AYBAKAN, Bilal, “*Temlik*” , DIA, 2011, XXXX, s.428.

AYDIN, Mehmet Âkif, “*Deyn*” , İstanbul, DIA, 1994, IX, s.266.

- AYDIN**, Murat, **TÜRGAY**, Timur *Yoksullukla Mücadelede Vergi Politikası ve Türkiye*, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi dergisi, XVI, S.1, 2011, s. 250.
- AYNÎ**, Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed Bedreddin el-Aynî, *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*, Daru'l Fikr, Beyrut, 1990.
- BA'LÎ**, Abdulhamid Mahmud, *İktisâdiyyâtü'z zekât ve i'tibârâtı's-siyasiyye'l maliyye ve'n nakdiyye*, Kahire, Daru's Selam, 1991.
- BÂDENCEKÎ**, Hasan b. Abdurrahman, *Mesâilu'z-zekâti'l muâsıra dirasetun fıkhiyetün te'siliyyetün*, Beyrut, Daru'n Nevâdiri'l Lübnaniyye, 2014.
- BAKKAL**, Ali, *Kölelikten Önderliğe İslam'a Göre Kölelik ve Kölelerin İslamiyetle Yükselişi*, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2011.
- BALTA**, Yusuf, *İslâm Hukukunda Zekât Malları ve Nisabları*, Basılmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.
- , *Belli Başlı Kaynaklarda Havâic-i Asliyye Listeleri*, BEÜİFD (Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi), III, S.1, 2016, (ss.227-239)
- BARDAKOĞLU**, Ali, *İslâm Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*, İstanbul, KURAMER, 2017.
- , "Hak" , DİA, İstanbul, 1997, XV, (ss.139-151).
- , "İstihsan" , DİA, 2001, XXIII, (ss.339-347)
- BARDAKOĞLU**, Ali, **ATİK** M. Kemal, **KIRCA** Celal, **POLAT** Selahattin, **TOKSARI** Ali, *İslâmi Kavramlar*, Ankara, Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları, 1997.
- BAYINDIR**, Abdülaziz, *Ticaret ve Faiz*, İstanbul, Süleymaniye Vakfı yayınları. 2007.
- BELÂZURÎ**, Ahmet b. Yahya b. Cabir, *Fütûhu'l-büldân*, thk. Abdullah Enis et- tabbâ' ve Ömer Enis et-Tabbâ', Beyrut, Muessetu'l Maarif, 1987.

BERNARD P. Herber, *Modern Public Finance*, Richard D. Irwin, Inc. Homewood, Illinois, 1983, s.147, Naklen ODABAŞI, Cahit, *Vergileme ve Firma Davranışları: Türkiye Otomobil Piyasası*, Gazi Üniversitesi SBE, İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim, Yüksek Lisans Tezi, Ankara s.37.

BEŞER, Faruk, *Zekâtın Masarifi ve Sosyal Güvenlik*, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât, İstanbul, İSAV- Ensar Yay, 2008.

-----, *İslâm'da Sosyal Güvenlik*, İstanbul, Nun Yayınları, 2016.

BEYHAKÎ, Ahmed, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, Daru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.

-----, *es-Sünenü's-sagîr*, *Zekât*, Thk. Abdulmuti Emin Kal'acî, Pakistan, Dirasetü'l-İslâmiyye, II, s. 44.

BEZMUL, Muhammed b. Omar b. Sâlim, *Ahkamü'l Fakr ve'l Miskîn*, Beyrut, Daru'l Beşâiri'l İslâmiyye, 1999.

BEZZÂR, Ahmed. *el-Bahrü'z-zâhir el-müsemma bi müsne'd el-Bezzâr*. thk. Mahfuz er-Rahman Zeynullâh, Mektebetu Ulumu'l-Kur'an, Beyrut, 1988.

BİLİCİ, Nurettin, *Vergi Hukuku*, Savaş Yayınevi, Ankara, 2016.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul, Bilmen Yay. 1990.

-----, *Büyük İslâm İlmi'hali*, İstanbul, Nuh Yayıncılık, 2015.

BOYNUKALIN, Ertuğrul. “*Makâsidü's-ş-şerîa*” , DIA, İstanbul, 2003, XXVII, (ss.423-427)

BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh el-muhtasar el-müsne'd min umuri Rasûlillehi sallahu aleyhi ve selem ve Sünenihi ve eyyemihi*. Thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır, Beyrut, Dar Tavk'un-Necât, 2001.

BULUTOĞLU, Kenan, *Para ve İnsan*, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1984.

CÂRİM, Ali, **EMİN**, Mustafa, *el-Belâgatü'l-vâdiha*, İstanbul, 1991.

- CEHŞİYÂRÎ**, Ebi Abdillâh Muhammed b. Abdûs, *Kitabü'l-vüzerâ ve'l kitâb*, thk. Mustafa Sika, İbrahim el-Beyârî, Abdulhafîz Şelebî, , Kahire, Matbatü Mustafa Elbanî el-Halebî ve Evladuhu, 1938.
- CESSÂS**, Ebû Bekr Ahmed b. Ali Razî, *Akhâmu'l-Kur'ân*, thr. Abdusselam Muhammed Ali Şahin, Beyrut, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 2007.
- CEVÂD**, Ali, el- *Mufasssal fi tarihi'l Arab kable'l İslâm*, Beyrut, Daru'l İlmi li'l Melayîn, 1971.
- CEVHERÎ**, Ebu Nasr İsmail b. Hammed, *es-Sihâh tacü'l lugati ve sıhahü'l Arabiyye*, Kahire, Darü'l Hadis, 2009.
- CEZÎRÎ**, Abdurrahman, *Kitabu'l fıkhi alâ mezâhibi'l erbea*, Kahire, Mektebetü't Tefikiyye, ts.
- CİCİ**, Recep. *Günümüzde İslâm Ülkelerinde Zekâtın Kurumsallaşma Çabaları*, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu olarak Kur'ân ve Sünnet'te Zekât (Tartışmalı İlmi Toplantı) ISAV, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2008, (ss. 255-263)
- CİN**, Halil, **AKGÜNDÜZ**, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul, Osmanlı Araştırmalar Vakfı, 2011.
- CİN**, Halil, “*Arazi*” , DIA, 1991, III, (ss.342-346).
- CORCUS**, Corcus, *Mu'camu'l mustalahat'il fıkhiyye ve'l kanuniyye*, Beyrut, Şirketu'l Alemiyye lil Kutub, 1996.
- CÜRCÂNÎ**, Ali b. Muhammed, *Kitâbu't-ta'rifât*, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1983.
- CÜRCÂNÎ**, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *Mu'cemü't-ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddık el-Minşevi, Daru'l Fadile, 2004.
- ÇAĞIRICI**, Mustafa, “*Hak*” , DIA, 1997, XV, (ss.137-139).
- , “*İsâr*” , İstanbul, DİA, 2000, XX, (ss.490-491).

ÇALIŞ, Halit, *İslâm Hukukunda Özel Mülkiyet ve Sınırlamaları*, Konya, Yediveren Kitap, 2004.

-----, *İslam Hukuku Literatüründe Eşya Hukuku'nun Temel Kavramları ve Konu ve Kapsam Açısından Milk Terimi*, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Konya, S: 2, 2003, (ss.185- 205)

ÇALIŞKAN, Şadan, *Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk*, Sosyal Siyaset Konferansları, 2010/2, S.59, s.92.

ÇEKER, Orhan, “*Havâic-i Asliyye*” , DIA, 1997, XVI, (ss.504-507).

ÇETİN, Başak Işıl, *İktisadi Sistemler Bağlamında Gelir Dağılımı- Kredi Ekonomisi İlişkisi ve Türkiye*, ÇASGEM (çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi) Yay. No: 41, Ankara, 1997, s.177.

ÇEVİK, Savaş. *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, Palet Yayınları, Konya, 2014.

DAĞCI, Şamil. *Fıkıh (İlitam)*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2007.

DÂREKUTNÎ, Ali. *Sünen ed-dêrakutnî*. Thk. Şuayb el-Arnaûd, Beyrut, Müessesetu’r-Risâle, III, 2004, s. 5.

DÂRİMÎ, Abdullah b. Abdurrahman, *Müsnedü'd-dârimî*, Thk. Hüseyin Selîm Esed, Riyad, Dâru'l-Muğnî, 2000, III, s. 1586

DÂVÛDÎ, Ebû Ca’fer Ahmed b. Nasr, *Kitâbü'l-emvâl*, thk. Rıda Muhammed Sâlim Şehhade, Beyrut, Darü'l Kütübi'l İlmiyye, 2008.

DİHLEVÎ, Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdurrahim, *Huccetüllahi'l-bâliğa*, thk. Seyyid Sabık, Beyrut, Dar’ul Ceyl, 2005.

DEMİR, Fahri, *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, Ankara, 2012 s.83.

DEMİR, Şehmus, *Zekâtın Kur’ân-ı Kerîm’de Kavramsal Çerçevesi*, “Bir sosyal Güvenlik Kurumu olarak Kur’ân ve Sünnet’te Zekât” Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi İSAV, İstanbul, 2008, (ss.19-75)

- , *Kur'ân'da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2007, S.28, (ss.9-30)
- DEMİRCİ**, Mustafa, *İslâm'ın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, İstanbul, Kitapevi, 2003.
- , “İktâ” , DIA, 2000, XXII, (ss.43-47).
- DEMİRYANIK**, Kenan, YANIK, Nevzat H., CEVİZ Nurettin, *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2004.
- DIA**, “Gümrük”, DIA, 1996, XIV, (ss. 260-263).
- DİKMEN**, M. Orhan, *Maliye Dersleri*, by., İstanbul, 1969.
- DİNLER**, Zeynel, *İktisada Giriş*, Bursa, Ekin Basın Yayın, 2009.
- DÖNDÜREN**, Hamdi, *Delilleriyle İslam İlmihali*, İstanbul, Erkam Yayınları, 2010.
- DÖNMEZ**, İbrahim Kâfi, “Niyet” , DIA, 2007, XXXIII, (ss.169-172).
- , “Şahıs” , DIA, 2010, XXXVIII, (ss.270-273)
- DPT** (Devlet Planlama Teşkilatı), *Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Yeni Türkiye Dergisi (Gelir Dağılımı Özel sayısı) Eylül-Ekim, Yıl 1, S.6, 1995, s.296.
- DUMAN**, Ali, “Sadaka”, DIA, İstanbul, 2008, XXXV, s. 383.
- DUMAN**, Soner. *Zekât Ahkâmının Teşri' Süreci*, Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, İstanbul, Ensar Yayınları, 2017, (ss.19-41)
- DUMLU**, Emrullah, “İslâm'ın İlk Dönemlerindeki Uygulamalar Ekseninde Kamusal Bir Gelir Olarak Zekât”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum, 2010, S.33, (ss.91-116).
- , *Kamu Harcamaları Açısından Zekât*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi, Erzurum, 2011, S.36, (ss.217-252).

-----, *Zekâtın Sarf yerleri: Modern Tartışmalar ve Yeni Yorumlar*, Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, İstanbul, 2017, (ss.765-805).

DURMUŞ, Abdullah *Fıkhî Açından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri*, İstanbul, İSAM Yayınları, 2014.

DURMUŞ, İsmail, “*Hasr*” , DIA, 1997, XVI, (ss.392-393).

DÜZENLİ, Behlül, *Vergi Zekât Yerine Geçer mi? Tarihten Günümüze Zekât Uygulamaları*, İSAV- İstanbul, Ensar Yayınları, 2017, s. 640.

EBÎ HAYYÂN, Muhammed b. Yusuf el-Endülüsi, *Tefsiru bahru’l-muhît*, thk. Adil Ahmed Abdu’l Mevcud-Ali Muhammed Avad, Beyrut, Daru’l Kutubi’l İlmiyye, 2010.

EBÎ YA’LÂ, Ahmed, *Müsned Ebî Ya’lâ*. Thk. Hüseyin Selim Esed, Dimeşk, Dâr el-Me’mûn lit’Turas, 1984.

EBÛ AVÂNE, Yakup. *Müsned Ebû Avâne*. Thk. Eymen b. Ârif ed-Dimeşki, Beyrut, Dar el-Marife, 1998.

EBU’L BEREKAT, Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Kenzu’d-dakâik*, thk. Said Bekdaş, Beyrut, Daru’l Beşâiri’l İslâmiyye, 2014.

EBÛ DÂVÛD, el-Sicistânî, *Sünen Ebî Dâvûd*. Thk. Muhammed Avâme, Muessesetu’r-Rayyân, Beyrut, 1998.

EBU HAKAH, Ahmed, *Mu’camu’n-nefâis el-Vasît*, Beyrut, Dar’un Nefais, 2011.

EBÛ UBEYD, Kasım b. Sellâm, *Kitabü’l-emvâl*, thk. Muhammed Amara, Daru’s Selam, Kahire, 2009.

EBÛ YUSUF, Yakub b. İbrahim, *Kitabü’l-harâc*, Beyrut, Dar’ul Marife, 1979.

EBÛ ZEHRÂ, Muhammed, *Uygulamalı Zekât Hukuku, Temel Kaideler*, by., Selçuklu Matbası, 1978.

-----, *et-Tekâfülü’l-ictimâiyyü’l-İslâm*, Kahire, 1991.

-----, *el-Mulkiyyetü ve nazariyyetü'l akd fi's-şeriatî'l İslâmiyye*, Kahire, Daru'l Fikri'l Arabî, 1996.

-----, *Usûlü'l-fıkh*, Kahire, Daru'l Fikri'l Arabî, 1985.

EBU'S SUÛD Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-Amâdî, *Tefsiru Ebî's Suûd irşâdu'l akli's selîm ila mezeyâ'l Kitabî'l Kerim*, Thk. Halid Abdulgani Mahfûz, Beyrut, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 2010.

EDİZDOĞAN, Nihat, **ÇETİNKAYA**, Özhan, **GÜMÜŞ**, Erhan. *Kamu Maliyesi*, Ekin Yayınları, 2016.

el-ACEM, Refîk, *Mevsûatü mustalahâtî'l usûl'ul -fıkh inde'l-muslimîn*, Lübnan, Mektebetu Lübnan, 1998.

el-HAC Mehmed Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm (Yeni Büyük İlmihal)*, İstanbul, Sönmez Neşriyat, 1999.

el-HALEBÎ, İbrahim Muhammed b. İbrahim, *Mültekâ'l-ebhur*, thk. Vehbi Süleyman Gavnî el-elbânî, Beyrut, Müessetü'r-Risale, 1989.

el-MEYDANÎ, Abdulgani el-Ganimi, *el-Lübâb fî Şerhi'l Kitâb*, thr. Abdurrezzak Mehdi, Beyrut, Daru'l Kütubi'l Arabî, 2008.

el-MUHAMÎ, Muhammed Kamil Hasan, *el-Cizyetü fil İslâm daribetu'r-ruûs ve daribetu'l-arz*, Beyrut, Dar Mektebetu'l Hayat, ts.

en-NESEFÎ, Ebü'l Berekât Hafızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Menârü'l-envâr*, trc. Soner Duman, Osman Güman, Süleyman Kaya, İstanbul, Beka Yayınları, 2016.

er-RABÎ, Muhammed b. İbrahim b. Abdurrahman, *el-Fey'u ve'l ganimetü ve masârifuhuma*, 1. Baskı, by, 1992.

ELLEK, Hasan, *İslâm Hukukunda Humus*, İstanbul, Işık Yayınları, 2015.

ERDEM, Metin, **ŞENYÜZ**, Doğan, **TATLIOĞLU**, İsmail. *Kamu Maliyesi*, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2011.

ERDOĞAN, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2010.

ERDOĞDU, M. Sabri. *Zekâtın Ekonomik ve Sosyal Yönleri*, Atatürk Üniversitesi İslâmî Bilimler Fakültesi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1979.

ERGİNAY, Akif, *Kamu Maliyesi*, Ankara, Savaş Yayınevi, 2010.

ERKAL, Mehmet, *İslâm Erken Döneminde Vergi Hukuku ve Uygulamaları*, İstanbul, İsam Yayınları, 2009.

-----, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2008.

-----, *İslâmın İlk Devirlerinde Para ve Zekât Nisabının Hesaplanması*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 1985. S. III, s. 81-84.

-----, *“Zekât” İlmihal I- İman ve İbadetler*, Ankara, TDV Yayınları, 2006.

-----, *Masâdur’ul kadimel lil iktisâdi ve’l maliye’l islâmiyye ve muvazenetuhe fima beynehe*, İstanbul, Elma Basım, 2008.

-----, *“Âmil”* DIA, 1991, III, (ss.58-60).

-----, *“Âşir”*, DIA, 1991, IV, (ss.7-8).

-----, *“Beytülmâl”*, İstanbul, DIA, 1992, VI, (ss.90-94).

-----, *“Cizye”*, DIA, 1993, VIII, (ss.42-45).

-----, *“Ganimet”*, DIA, 1996, XIII, (ss.351-354).

-----, *“Nemâ”*, DIA, 2006, XXXII, (ss.549-550).

-----, *“Nisab”*, DIA, 2007, XXXIII, (ss.138-150).

-----, *“Öşür”*, DIA, 2007, XXXIV, (ss. 97-100).

-----, *“Zekât”*, DIA, 2013, XXXIV, (ss.197-207).

ESEN, Bülent Nuri, *Anayasa Hukuku: Genel Esaslar*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1970.

ESKİCİOĞLU, Osman, *İslâm Ekonomisinde Gelir Dağılımı (Ücret Kira Kâr ve Gayri Meşru Gelirlerin Ekonomik Açından Değerlendirilmesi)*, Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi, İzmir, 1979.

-----, “*Fakir*”, DIA, 1995, XII, (ss.129-131).

FALAY, Nihat, *Maliye Tarihi (Ders Notları)*, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1989.

FARÛKÎ, İsmail Raci, *Tevhid*, trc. Dilaver Yardım-Latif Boyacı, İstanbul, İnsan Yayınları, 2006.

FAYDA, Mustafa, *Hiz. Ömer Zamanında Gayrimüslimler*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınları No: 463, 1989.

-----, “*Fey*”, DIA, 1995, XII, (ss.511-513).

FAZLURRAHMAN, Mâlik, *İslâmiyet ve İktisadî Adalet Meselesi*, (Trc. Yusuf Ziya Kavakcı), Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:464, 1976.

FERÂHÎDÎ, Ebû Abdîrrahmân Halil b. Ahmed. *Kitabu'l ayn muretteben ala ahru'fî'l mu'cem*, thk. Abdulhamid Handevî, Beyrut, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 2003.

FERRÂ, Ebu Ya'la Muhammed b. Hüseyin *Ahkâmü's-sultaniyye*, Tashih: Muhammed Hamid El-Fıkhî, Kahire, Mektebetü'l Ezheriyye Li't Tûrâs, 2016.

FÎRÛZÂBÂDÎ Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *Qāmûsü'l-muhit*, Kahire, Dar'u Tıbaa'ül Hadise, 2010.

FRIEDMAN, Milton, *Capitalism and Freedom*, The University of Chicago press, Chicago, 1980.

GHAZANFAR, Shaikh M., *Orta Çağ İktisat Düşüncesinde Kamu Ekonomisi, Orta Çağ İslam İktisat Düşüncesi: Batı İktisadındaki Büyük Kayıp Halka'nın Telafisi*, trc. Mehmed Sabri Akgönül, İstanbul, Klasik Yayınları, 2015.

GAZZÂLÎ, Ebû Muhammed b. Muhammed, *Mustasfâ min 'ilmi'l-usûl*, thk. Hamza b. Züheyr Hafız, Medine, Şirketü Medinetü'l Münevvere li't-tıbaâ, ts.

-----, *Esrârü'z-zekât*, thk. Abdülâl ahmed Muhammed, Beyrut, Menşûrâtü'l Mektebetü'l Asriyye, 1982.

-----, *el-Vasît fi'l mezheb*, thk. Ahmed Muhmud İbrahim, Kahire, Daru'l Selam li't Tıbâa, 1997.

-----, *İhya'u ulumu'd-dîn*, thk. Ali Muhammed Mustafa, Said Muhasinî, Dımaşk, Daru'l Feyhâ-Daru'l Manhal Naşirûn, 2010.

GİRAY, Filiz, *Maliye Tarihi*, Bursa, Ezgi kitapevi, 2001.

GÖZLER, Kemal, *Devletin Genel Teorisi*, Bursa, Ekin Kitap Evi Yayınları, 2007.

GÖZÜBENLİ, Beşir, *İslâm Hukuku El Kitabı (Mali Hukuk)*, Ankara, Grafiker Yayınları, 2012.

-----, *Zekât: Rahmet Getiren Paylaşım, İslâm'a Giriş Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar*, Ankara, DİB Yay., 2008.

-----, *Kur'ân'da Çalışma Hayatına Dair Hukukî İlkeler*, İslâm ve Çalışma Hayatı Ulusal Sempozyumu, İzmir, İZİV Yayınları, 2008, (ss.215-238)

-----, *Zekât-Fitre Nisablarının Değerlendirilmesi Sempozyumu*, Ö. İslâm Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı, 2-4 Haziran Kızılcahamam, DIA Yayınları, Ankara, 2008, (ss.45-49)

-----, *İslâm Hukuku Literatüründe Para* (Para, Faiz ve İslâm tartışmalı ilmi toplantı), ISAÖ. Ensar yayınları, İstanbul, 2015, (ss.85-132)

-----, *Temel Dini Kavramların Başka Dillere Aktarılması Problemi ve Meâller*, Kur'ân Mealleri Sempozyumu – Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan 2013 İzmir) DİB-Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 2010, I. (ss.79-92)

-----, “İktâ” , DIA, XXII, 2000, (s.49-52)

GUFEYLÎ, Abdullah b. Mansur, *Nevâzilu'z-zekât Diresetun fikhîyyetun te'siliyyetün li Müsteceddâtî'z Zekât*, Riyad, Banku'l Bilad-Daru'l İmanli'n-Neşr ve't-Tevzi', 2008.

- GÜL**, Ali Rıza, *Kur'ân'daki İnfak Kavramını Anlam Yelpazesi*, Dini Araştırmalar Dergisi, 2005, C. VIII, S.22, (ss.239-261).
- GÜLEÇ**, Hasan, *Müellefe-i Kulûb*, Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi Dergisi, İzmir, 1992, S.VII, (ss.91-99).
- GÜNAY**, Hacı Mehmet, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Kamu Malları*, İstanbul, Şule Yayınları, 2001.
- GÜNAYDIN**, İhsan, **YILDIZ**, Barış. *Vergi Politikası ile Yoksulluk Azaltılabilir mi?* Global Journal of Economics and Business Studies (GJEBS), Küresel İşletme Çalışmaları Dergisi, Bahar 2016, V, S. 9, (ss. 90-104).
- GÜNER**, Osman, *Bir Muafiyet Vergisi Olarak Cizye:-Tarihsel ve Kavramsal Bir Okuma-*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.22, 2006, (ss.59-74).
- HACAK**, Hasan, *İslâm Hukukunun Klasik Kaynaklarında Hak kavramının Analizi*, Marmara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri ABD, Basılmamış Doktora Tezi, 2000.
- , “*Mal*” , DIA, 2003, XXVII, (ss.461-465)
- , “*Mülkiyet*” , DIA, 2006, XXXI, (ss.543-548).
- , “*Urûz*” , DIA, 2012, XXXXII, (ss.181-183).
- HALEBÎ**, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim, *Mültekâ'l-ebhur*, thk. Vehbi Süleyman Ğavcî elbânî, Beyrut, Müessetü'r-Risale, 1989.
- HAKÎM**, en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*. Thk. Yusuf abdurrahman el-Meraşlî, Beyrut, Daru'l-Marife, 1990.
- HAMİDULLAH** Muhammed, *el-Vesâ'iku's-siyâsiyye li'l ahdin Nebevi ve'l Hilafeti'r Raşide*, Beyrut, Daru'n Nefâis, 1983.
- , *İslam Peygamberi*, Trc. Mustafa Yazgan, Beyan Yay. İstanbul, 2017.

-----, *İslâm'ın Hukuk İlmine Yardımları*, (Der: Salih TUĞ) , İstanbul, Milliyetçiler Derneği Yayınları, 1962.

-----, *İslam Hukuk Etütleri*, trc. Kemal Kuşçu, Bülent Davran, Salih Tuğ, İstanbul, Bir Yay., 1984.

-----, *İslâm Müesseselerine Giriş*, trc. İhsan Süreyya Sırma, Bir Yayıncılık, İstanbul 1980.

-----, *İslâm'da Devlet İdaresi*, trc. Kemal Kuşçu, Nur Yayınları 68, Ankara, 1979.

-----, *Modern İktisat ve İslam*, trc. Salih TUĞ, İstanbul, Yağmur Yayınları, 1963.

HAMİDULLAH, Muhammed, **AYDIN** Mehmet Âkif, “*Köle*” , DIA, 2002, XXVI, (ss.237-246)

HAMMUDÎ, Hadi Hasan, *Mevsuâtü meâni elfâzi'l Kur'âni'l Kerim*, Mağrib, Menşurati Münazzâmit'l İslamiyye li't-terbiyeti ve'l-ulûmi ve's-sekâfeti, 2011.

ÖMER, Ahmet Muhtar, *Mu'cemu'l-mevsû li-elfâzi'l Kur'âni'l Kerim ve Kırâetihî*, Riyad, Müessetü Sutûri'l Ma'rife, 2002.

HANÎ, Adil Ahmed Abdallah, *Zekâtü'l musteğillât fi fıkhi'l islâmi*, (yayınlanmaış yüksek lisans tezi) Nechu'l vataniyye üniversitesi Yüksek lisans fakültesi, Filistin, 2007.

HASAN, İbrahim Hasan, **HASAN**, Ali İbrahim, *Nuzumü'l İslâmiyye*, Mektebetü'n Nahdati'l Mısıriyye, ts.

HATİBOĞLU, Mehmet Said, *Müslüman Kültürü Üzerine*, Kitâbiyât, Ankara, 2004.

HEYET, *el-Mevsûatü'l- Fıkhiyye el Kuveytiyye*, XVIII, s.7.

HIRAKÎ, Ebu'l-Kâsım Ömer bin el-Huseyn, *Muhtasar*, Dâru's-Sahâbeti lit'Turâs, by., 1993.

HİRAŞÎ, Abdusselam *Fıkhu'l fukarâi ve'l mesakîn fi'l Kitabi ve's Sünne*, Riyad, Daru'l Mueyyed, 2002.

- HUMEYDÎ**, Abdullah, *Müsned el-Humeydî*. Thk. Hüseyin Selim Esed, Suriye, Daru's-Sekâ, 1996.
- HUSARÎ**, Ahmed, *es-Siyasetü'l iktisadiyye ve'n nuzumu'l maliyye fi fıkhi'l İslâmi*, Daru'l Kutubi'l Arabî, 1986.
- EL- HURÂSANÎ** Saîd b. Mansûr b. Şu'be. *Sünen Saîd b. Mansûr*. Thk. Sad b. Abdullah, Riyad, Dâr es-Sumey'î, 1993.
- HUZEYFE** Abdul Mehdi Samiriyye, *Taâmülü'd dâiyye maâ'l musteciddeti'l fıkhiyye şeyh Karadavî enmuzecen*, Beyrut, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, 2013.
- ISFEHANI**, Rağıb, *Müfredâtü'l elfâzi'l Kur'ân*, Beyrut, Mektebet'ül Asriyye, 2009.
- İBNİ ABDÜLBER**, Ebu Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî, *Kitabü'l Kâfi fi fıkhi'l Medine el-Mâlikî*, thk. Muhammed b. Muhammed Ehîd Valed Madik el- Moritanî, Riyad, Mektebetü'r Riyad el-Hadise, 1978.
- İBNİ ABİDÎN**, Muhammed Emin, *Reddu'l Muhtâr alâ Durri'l Muhtâr şerh Tenviru'l Ebsâr*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud- Ali Muhammed Muavvad, Beyrut, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, 1994.
- İBNİ ASÂKİR**, Ali, *Târîhu Dimaşk*, Thk. Omer b. Garâme el-Amravî, Beyrut, Dâr el-Fikr, 1995.
- İBNİ EBÎ ŞEYBE**, Abdullah, *Musannef İbn Ebî Şeybe*. Thk Muhammed Avvâme, Cidde, Dâr el-Kıble, 2006.
- İBNİ EBÎ HATİM**, Ebu Muhammed abdurrahman b. Muhammed b. İdris, *Tefsirü'l Kur'ân'i'l-azim: müsneden an Rasulillah (s.a.s) ve's-sahabe ve't-tabîîn*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib, Mekke, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1997.
- İBNİ EL-CA'D**, Ali, *Müsned İbn el-Ca'd*. Thk. Abdülmehdi b. Abdulkadir b. Abdulhadi, Kuveyt, Mektebet'ül-Felâh, 1985.
- İBNİ ESİR**, Ebu's-Saadât Mecdüddin Mübarek b. Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fi garibi'l Hadis ve'l- Eser*, thk. Rıdvan Mamo, Beyrut, Muessesetü'r-Risale Naşirun, 2013.

- İBNİ HACER**, Ahmed b. Ali el-Askalâni, *Fethu'l bâri Şerh Sahihi'l Buhârî*, Beyrut, Dâr el-Marife, 1960.
- İBNİ HANBEL**, Ahmed, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaûd, Beyrut, Muessetu'r-Risâle, 1990.
- İBNİ HAZM**, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said, *Muhalla bi'l esâr*, thk. Abdulgaffar Süleyman el-Benderi, Beyrut, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, 2003.
- İBNİ HİBBÂN**, Muhammed. *Sahihi İbn Hibbân bi Tertîbi İbn Belbân*, Thk. Şuayb el-Arnaûd, Beyrut, Müessetu'r-Risâle, 1993.
- İBNİ HİŞAM**, Ebu Muhammed Abdullah Cemaluddin b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah Ensarî, *Muğni'l Lebîb an kurubi'l eârîb*, Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut, Mektebetü'l Asriyye, 1991.
- İBNİ HİŞAM**, Ebu Muhammed Abdulmelik b. Hişam el-Muârifî, *es-Siretü'n Nebeviyye*, thk. Muhammed Beyyumî, Kahire, Mektebetü'l İman, 1995.
- İBNİ HUZEYME**, Muhammed, *Sahih İbn Huzeyme*, Thk. Muhammed Mustafa el-Âzami, Beyrut, Mektebu'l- İslâmî, 1970.
- İBNİ KAYYİM** el-Cevziyye, Şemsuddin Ebi Abdillâh Muhammed Ebi Bekr, *İ'lamü'l-Muvakkiîn an Rabbi'l Alemin*, thk. Muhammed Abdusselam İbrahim, Beyrut, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 1991.
- İBNİ KESİR**, Ebî'l Fidâ' İsmail b. Ömer, *Tefsiru'l Kur'âni'l Azîm*, thk. Ebû Muaviye Mazin b. Abdurrahman el-Buhasâlî, Suudî Arabistan, Daru's Sıddîk, 2011.
- İBN KUDÂME**, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğni*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turki, Abdulfettah Muhammed el-Hulvî, Riyad, Daru'l Aleme'l Kutub, 1997.
- , *el-Kâfi fî fikhi'l imami'l mübeccel Ahmed b. Hanbel*, thk. Muhammed Faris-Mas'ad Abdulhamid Sa'danî, Beyrut, Daru'l Kutubü'l İlmiyye, 1994.
- İBN MÂCE**, Muhammed, *Sünen İbn Mâce*, Thk. Muhammed Fuad Abdalbaki, Beyrut, Dâru İhyâi'l-Kutub'il-Arabiyye, ts.

- İBN MANZÛR**, Cemâluddîn Ebû'l- Fadl Muhammed b. Mukrim el-İfrîkî, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, Dâr-u Sâdr, 1994.
- İBNİ MUFLÎH**, Şemsuddin Muhammed b. Muflih el-Makdisi, *Kitabü'l Furû'*, Thk. Ebu Zehra Hazim el-Kadî, Beyrut, Dar'ul Kütubi'l İlmiyye, 1997.
- İBN MUFLÎH**, Burhaneddin Ebu İshak Burhaneddin İbrahim b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed, *el-Mubdi' Şerhü'l Mukni'*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan es-Şâfiî, Beyrut, Daru'l Kütubi'l İlmiyye, 1997.
- İBN MUNZÎR**, Ebu Bekir Muhammed b. İbrahim en- Nîsâbü'rî, *İcma*, thk. Ebu Hammâd Sağır Ahmed b. Muhammed Hanif, Mektebetü Furkan, BAE, 1999.
- İBN NÜCEYM**, Zeynüddin Zeyn b. İbrahim b Muhammed, *Bahru'r-râik şerhu Kenzu'd-dekâik*, Beyrut, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, 2011.
- İBN RAHÛYE**, İshâk b. İbrahim, *Müsned İshâk b. Râhuye*. Thk. Abdulgafûr Abdulhak Hüseyin el-Belveşî, Medîne, Mektebetu'l-Îmân, 1991.
- İBN RECEP**, Ebu'l Ferac Abdurrahman b. Ahmed el-Hanbelî, *İstihrâc li Ahkâmi'l harâc*, tashih Seyyid Abdullah Siddîk, Beyrut, Daru'l Ma'rife, ts.
- İBN RÜŞD**, Ebû'l Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endülüsi, *Bidayetu'l Müctehid Nihâyetül Muktesid*, Kahire, Daru'l Hadis, 2004.
- İBN TEYMİYYE**, Mecduddin Ebil Berekât Abdusselâm, *el-Muharreru fi fıkhi âla mezhebi İmâm b. Hanbel*, Beyrût, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1999.
- İBN ZENCEVEYH**, Ebu Ahmed Hamid b. Muhalled b. Kuteybe, *Kitâbü'l-emvâl*, Beyrut, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, 2006.
- İBNU'L ARABÎ**, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Beyrut, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 2008.
- İBN DAKÎKU'L İD**, Ebû'l Feth Takiyyüddin Muhammed b. Ali b.Vehb, *İhkâmü'l Ahkâm Şerhu Umdetu'l Ahkâm*, Beyrut, Daru'l Kütubi'l İlmiyye, ts.
- İBNÜ'L HÜMÂM**, Kemaluddin Muhammed b.Abdulvahid es'sivasî, *Şerhü Fethü'l-kadîr*, Kahire, Mektebe ve Matbaatu'l Babi'l halebi, 1970.

- İBNÜ'L CEVZİ**, Cemaleddin Ebil Ferec Abdurrahman, *Nüzhetü'l-a'yünün-nevazir fi ilmi eşbâh ve'n- nezair*, thk. Muhammed Abdulkerim Kazım er-Radi, Beyrut, Muessetu'r Risale 1984.
- İBRAHİM** Fuad Ahmet Ali, *İnfakü'l Âm fi'l İslâm*, Mektebu'l Enclo el Mısriyye, Kahire, 1973.
- İNALCIK**, Halil, *XV Asır Osmanlı Maliyesine Dair Kaynaklar*, Tarih Vesikaları, 1955.
- , "Cizye", DIA, 1993, VIII, (ss.45-48).
- İNAYET**, Gazî, *İktisadü'l islâmî zekât ve'd-daribe dirasetün mukarenatun*, Beyrut, Daru'l İhya'il Ulum, 1995.
- İZZETBEGOVIÇ**, Ali, *Doğu ve Batı Arasında İslâm*, trc. Salih Şaban, İstanbul, Nehir Yayınları, 1993.
- KAAN**, Enver Osman, *Farklı İçtihat Yöntemlerinin Fıkîhî Yoruma Etkisi*, İslam ve Yorum, Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar, Ankara, Malatya İlahiyat Vakfı, 2017, I, (ss.245-272).
- KABASAKAL**, Öner, *Gelir Dağılımını Düzenleyen Araç Olarak Negatif Gelir Vergisi*, Yeni Türkiye Dergisi, Y.1995, S.6, s.187.
- KAHRAMAN**, Abdullah, Ömer Nasuhi Bilmen, *Fıkıh İlmi ve İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Nizamiye akademi, 2016.
- KAHVECİ**, Nuri, *Mukayeseli İslâm Borçlar Hukuku (Şirketler İlaveli)*, İstanbul, Hikmetevi Yayınları, 2015.
- KAL'ACİ**, Muahammed Revvâs, *Fıkıh Lugatı*, İstanbul, Ocak Yayıncılık, 2012.
- KALLEK**, Cengiz, *Sosyal Servet İslâm'da Yönetim-Piyasa İlişkisi*. İstanbul, Klasik Yayınları, 2015.
- , *Zekâtın Müesseseseleşme Süreci: Hz. Peygamber ve Râşid Halifeler*, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnette Zekât, İstanbul, Ensar Yayınları, 2008.

- , “*Harâc*” , DIA, 1997, XVI, (ss.71-88).
- , “*Meks*” , Ankara, DIA, 2003, XXIX, (ss.583-588).
- , “*Miskal*” , DIA, 2005, XXX, (ss.182-183).
- , “*Miskin*” , DIA, 2005, XXX, (ss.183-184).
- , “*Müd*” , DIA, 2006, XXXI, (ss.457-459).
- , “*Müellefe-i Kulûb*” , DIA, 2006, XXXI, (ss.475-476).
- , “*Rıtl*” , DIA, 2008, XXXV, (ss.52-55).
- , “*Ticaret*” , DIA, 2012, XXXXI, (ss.134-144)
- , “*Ukıyye*” , DIA, 2012, XXXII, (ss.67-70)
- , “*Vesk*” , DIA, 2013, XXXXIII, (s.70).
- KEFRÂVÎ**, Âf Mahmud, *Siyasetü’l-infâk’l âmm fi’l İslâm ve fi’l fikri’l hadis*, İskenderiyye, Müessesetü Şebâbi’l Câmia, 1989.
- KENANOĞLU**, M. Macit, “*Vergi*” İstanbul, DIA, 2013, XXXXIII, (ss.52-58).
- KARABACAK**, Yakup. *Sosyal Politika Aracı Olarak Vergilemenin İşlevleri: Türkiye Örneği*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, İstanbul, 2012, S.62 s.228.
- KARADÂĞÎ**, Ali Muhyiddin, *Buhus fi fıkhi kadâyâ’z zekât’il muâsıra dirasetun fıkhiyyetün mukâranetün maâ tatbikatü’l muâsıra ala’s şerikâti ve’l eshum*, Beyrut, Dar’ul Beşâiru’l İslâmiyye, 2009.
- KARADAVÎ**, Yusuf, *Fıkhu’z-zekâti diraseten mukaraneten li ahkamihe ve felsefetihe fi davi’l kur’âni ve ‘s sünne*, Beyrut, Müessetü’r Risale Naşirun, 2014.
- , *Devru-z zekâti fi ilaci’l müşkilati’l iktisadiyye ve şurutu nicahihe*, Kahire, Daru-ş Şuruk, 2001.
- , *Müşkiletu’l fakri ve keyfe alacehe’l islâm*, Beyrut, Muessesetü’r Risale, 1985.
- , *İslâm’da Helal ve Haram*, trc. Mustafa Varlı, Ankara, Hilal yayınları, 1971.

- KARÂFÎ**, Şihâbuddîn Ahmed bin İdrîs, *ez-Zahîra*, thk. Muhammed Hücî, Beyrut, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- KARAGÖZ**, İsmail, **YİĞİT**, Yaşar, **KESKİN**, *Zekât İlmihali*, Ankara, DİB, 2013.
- KARAMAN**, Doğan. *Yoksulluk ve Ekonomik Eşitsizlikle Mücadelede Negatif Gelir Vergisi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Maliye Anabilim Dalı), (basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 1998.
- KARAMAN**, Fikret, *Gayrimüslimlerle İlişkiler ve Yapılan Antlaşmaların Hükümü*, İslam ve Yorum, Yorumunun Tarihsel-Düşünsel Bağlamı ve Güncel Toplumsal Hayata Yansımaları, Ankara, Malatya İlahiyat Vakfı, 2017, (ss.113-139).
- KARAMAN**, Hayreddin vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- KARAMAN**, Hayrettin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2014.
- , *İslâm'ın Işığında Günümüz Meseleleri*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2012.
- KARGI**, Veli, *Negatif Gelir Vergisi (Türkiye için Model Denemesi)* (basılmamış doktora tezi), Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi SBE, Adana, 1986.
- KARLUK**, S. Rıdvan, *Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinden Yapısal Dönüşüm*, İstanbul, Beta Yayınları, 2005.
- KARSLI**, Muharrem. *Sermaye Piyasası Borsa Menkul Kıymetler*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2003.
- KÂSÂNÎ**, Alauddin Ebû Bekr b. Mes'ud, *Bedâiu's Sanâi' fî tertîbi's Şerâi'*, Beyrut, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, 1997.
- KASAPOĞLU**, Abdurrahman, *Zekât Psikolojisi Kur'ân Psikoloji Atlası*, İstanbul, Çıra Akademi, 2016.
- KAYA**, Ayhan, *Bir Özveri Davranışı Olarak Kur'ân'a Göre İnşâk*, Ankara, Fecr Yayınları, 2009.

- KEMAL**, Yusuf, *Zekât ve terşîdi't-te'mini'l muâsır*, İskenderiyye, Heyeti'l Âmme li Mektebeti'i İskenderiyye, 1986.
- KAZICI**, Ziya, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, İstanbul, Bilge Yayıncılık, 2005.
- KETTÂNÎ**, Muhammed Abdulhay b. Abdilkebir b. Muhammed el-Hasenî, *Nizâmü'l hükümeti'n nebeviyye el musemma terâtibü'l idâriyye* thk. Abdullah Halidî, Beyrut, Dar'l Erkâm, ts.
- KIZILOT**, Şükrü, **TAŞ**, Metin. *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, Ankara, Gazi Kitabevi, 2013.
- KOCA**, Ferhat, *İslâm İbadet Esasları*, Ankara, TDV Yayınları, 2014.
- KOLÇAK**, Meşhure, *Türk Vergi Sistemi*, Erzurum, Atatürk Basımevi, 1994.
- KOYUNCU**, Mevlüt, *İkinci Hazreti Ömer*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1996.
- KÖSE**, Murtaza, *İslam Hukuku ve Modern Hukuka Göre Tüzel Kişilik*, EKEV Akademi Dergisi, Mayıs 1998, I, S.2, ss.221-230
- KÖSE**, Saffet, “*Lukata*” , DIA, 2003, XXVII, (ss.223-225).
- KUCUR**, Sadi S. “*İktâ*” , DIA, 2000, XXII, (ss.49-52).
- KURTUBÎ**, Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Camîu' li Ahkâmi'l Kur'ân*, Thk. Muhammed İbrahim Hifnevî- Mahmud Hamid Osman, Kahire Daru'l Hadis, 2010.
- KUTUP**, Seyyid b. Kutb b. İbrahim, b. Hüseyin, *Fî zilâli'l Kur'ân*, Kahire, Daru's Şurûk, 1990.
- , *İslâmda Sosyal Adalet*, İstanbul, Bir Yayıncılık, 1986.
- KUZÂÎ**, Muhammed b. Selâme. *Müsne'd Şihâb*, Thk. Hamdî Abdulmecid es-Selefi, Beyrut, Müessetu'r-Risale, 1985.
- KUZU**, Burhan, *1982 Anayasasının Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1990.

LAUFENBURGER, Henry, *Vergiler ve Tarihi*, trc. Ragıp Hanyal, Ankara, Kardeş Matbası, 1964.

MAÇİN, Hasan, *İslâm Hukukunda Zekât Matrahları ve Vergi İlişkisi*, (Basılmamış Doktora Tezi) NEÜSBE, Konya, 2014.

MAHZENCÎ, *Zekât ve tenmiyetü'l müctema'*, Mekke, Rabitu Alemi'l İslamî, Yıl:13, S.187, 1998.

MAKRİZÎ, Ebû'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir, *Resailu'l Makrizî* (en- Nukudü'l İslâmiyye), Dar'ul Hadis, Kahire, 1998.

MÂLİK, b. Enes, el-Esbahî, *el-Muvatta, el-Akdiye*, Thk. Muhammed Mustafa A'zamî, Ebu Zaby, Muessetü Ziyâd b. Sultân, 1985.

-----, *el-Müdevvenetü'l Kübra*, Abdusselam b. Said tenuhi sahnun rivayeti, Beyrut, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 1994.

MANNAN, A. Muhammed, *İslâm Ekonomisi Teori ve Pratik*, Trc. Bahri Zengin, İstanbul, Fikir yayınları 4, 1973.

MERDÂVÎ, Aladdin Ebi'l Hasan Ali b. Süleyman, *el-İnsâf fî ma'rifetir'r-râcih min'el hilaf ala mezhebi'l imami'l mubeccel Ahmed İbni Hanbel*, thk. Muhammed Hamid el- Fakî, Dar İhya Turasi'l Arabî, 1986.

MASRÎ, Rafik Yunus. *Buhus fî'z-zekât*, Dar'ul Mektebi, 2009.

MAVERDÎ, Ebü'l Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *el-Havi'l Kebîr fî fikh-i mezhebi İmam Şafîi ve Şerhu Muhtesârü'l Müzenî*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l İlmiye, 1994.

-----, *Ahkamu's-sultaniyye ve'l vilayetü'd diniyye*, Kahire, Şirketu'l Kuds li'n Neşr ve't Tevzi', 2014.

MERÇİL, Erdoğan, “*Hazinedar*” , DIA, 1998, XVII, (ss.141-143)

MERGİNÂNÎ, Burhaneddin Ebi'l Hasan Ali b. Ebi Bekir b. Abdulcelil, *el-Hidâye Şerhu Bidâteyü'l Mübtedi'*, Beyrut, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 1990.

- MEŞHUR**, Nimet Abdullatif, *Zekât el-ususi's şeriyye ve'd-devrü'l inmâi ve'd-tevzî*, Beyrut, Müessesetü'l Camiyyeti li'd-Dirâseti ve'n Neşr ve't tevzi, 1993.
- MEVDUDÎ**, Ebu'l Ala, *İslâm Ekonomisinin Temel İlkeleri*, İstanbul, Çıra yayınları, 2013.
- MEVSİLÎ**, Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdud, *el-İhtiyar li-ta'lili'l-Muhtar*, thk. Ali Abdulhamid Ebû'l Hayr- Muhammed Vehbi Süleyman, Daru'l Hayr, 1998.
- MERÂĞÎ**, Ahmed Mustafa, *Tefsiru'l Merâğî*, Mısır, Matbaatü Mustafa Babi'l Halebî ve Evladühü, 1946.
- MUNAZÎ'** Hüseyin b. Ali b. Muhammed. *el-Alakatü beyne'z zekâtiye'd darâib*, I. s.22.
- MÜBERRED**, Ebu'l Abbas Muhammed b. Yezid, *el-Kâmil fi'l lugati ve'l edeb*, Thk. Abdulhamid Hindevî, Suudi Arabistan, Vizeratü Şuûni'l İslâmiyye ve'l Evkâf ve'd Da've ve'l İrşâd, ts.
- MÜSLİM**, İbn el-Haccâc. *Sahih-i Müslim*, Thk. Muhammed Fuad Abdulbakî, Beyrut, Dâru İhyâi'l-Kutub'il-Arabiyye, 1991.
- NADAROĞLU**, Halil, *Kamu Maliyesi Teorisi*, İstanbul, Beta Basım Yayın, 1989.
- , *Vergi Sisteminin Etkinliği*, Kamusal Finans sorunları, Türkiye II. Maliye Sempozyumu, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:234, Eskişehir, 1987, s 1-33.
- NECCÂR**, Ahmed, *İslâm Ekonomisine Giriş*, trc. Ramazan Nazlı, İstanbul, Hilal Yayınları, ts.
- NAHLAVÎ**, Abdurrahman, *Çağdaş Sorunlara Karşı İslamî Eğitim*, Trc. İsmail Kodaz, Ankara, Esra Yayınları, 1997.
- NESÂÎ**, Ahmed, *Sünen en-Nesâî*. Thk. Abdulfettâh Ebû Gudde, Mekteb el- Halep, Metbuât el-İslâmiyye, 1986.
- NEVEVÎ**, Ebu Zekeriyyâ Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Nuri, *el- Mecmu' şerhi'l Mühezzeb li's-Şirazî*, thk. Muhammed Necib el-Mutîi', Mektebetü'l İrşâd, Cidde, ts.

-----, *Ravdatu't-tâlibîn ve umdetü'l muttakîn*, Thk. Zuheyr Şaviş, Beyrut, Mektebetü'l İslâmiyye, 1991.

NICOLAS P. Aghnides, *İslâmın Malî Hükümleri*, trc. Servet Armağan, İstanbul, İnsan Yayınları, 2003.

NİYAZOV, Ahmet, *İsnâ Aşeriyye'de Zekât Anlayışı*, Tarihten Günümüze Zekât Uygulamaları, İSAV- İstanbul, Ensar Yayınları, 2017, (ss.342-364)

ORMAN, Sabri, *İktisat, Tarih ve Tolum*, İstanbul, Küre yayınları, 2010.

-----, “*Modern İktisat İlmi Literatüründe Para, Kredi ve Faiz*”, Para, Faiz ve İslam, İstanbul, Tartışmalı Toplantılar Dizisi, İSAV, 1992, (ss.11-84)

ÖNCEL, Türkan, “*Gelirin Yeniden Dağılım Politikası Aracı Olarak Negatif Gelir Vergisi*”, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları. 28. Seri, 1981-82, İstanbul, 1982.

ÖZEK, Ali vd., *Kur'ân'ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Ankara, TDV Yayınları, 1997.

ÖZEK, Ali, **KARAMAN**, Hayrettin, **AYDIN**, M. Akif, **ERKAL**, Mehmet, *İbadet ve Müessese olarak Zekât*, İstanbul, İsam Yayınları, 1984.

ÖZEK, Ali, *Zekâtın Nemalandırılması, Bir Sosyal Güvenlik Açısından Kur'ân ve Sünnete Göre Zekât*, İSAV- İstanbul, Ensar Yayınları, 2008.

ÖZEL, Ahmet, *İslam Hukukunda Ülke Kavramı Dâru'l İslâm- Dâru'l Harb*, İstanbul, Marifet Yayınları, 1984.

-----, “*Müste'men*” , DIA, 2006, XXXII, (ss.140-143).

ÖZTÜRK, Mustafa, “*Sadaka Kavramının Kur'ân'daki Anlam Çerçevesi*”, On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun, 2001, S. 12-13, s.457-487

ÖZTÜRK, Neslihan Aslan, *1990 Sonrası Türkiye'de Uygulanan Vergi Politikaları ve Kayıt Dışı Ekonomiye Önleyici Etkisi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2007.

- PAÇACI**, İbrahim, *Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar (Nisab ve Zekât Oranları)*, Ankara, Ayrıntı Basın Yayın, 2015.
- PEHLİVAN**, Osman, *Kamu Maliyesi*, Celepler Matbacılık, Trabzon, 2016, s.118
- , *Vergi Hukuku*, Celepler Matbaacılık, Trabzon, 2017.
- RABÎ** b. Habib, el-Ezedî. (2011). *Müsned er-Rabî*, Ammân, Vizaretü'l-Evkâf ve's-Şuûn ed-Diniyye, 2001.
- RAZÎ**, Muhammed'u Razî Fahrüddin b. Diyauddin, *Tefsîru'l Kebîr (Mefâtîhul Gayb)*, thk. Halil Muhyiddin Meys, Beyrut, Daru'l Fikr, 1995.
- REMLÎ**, Şemsüddin Muhammed b. Ebî'l Abbas Ahmed b. Hamza. *Nihâyetu'l-muhtâc ile Şerhi'l Minhâc*, Lübnan, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 2003.
- REYYÎS**, Muhammed Ziyauddin, *el-Harâc ve'n nuzumü'l maliyye li'd devleti'l İslâmiyye*, Kahire, Daru'l Ensâr, 1977.
- RUHEYBÂNÎ**, Mustafa es-Suyutî, *Matâlibu uli'n-nuhâ fî Şerhi Gâyeti'l-müntehâ*, Dimaşk, Menşurât Mektebetu'l İslâmi, ts.
- RUMMÂNÎ**, Ebu'l Hasan Ali b. İsa, *Kitab meânî'l hurûf*, Thk. Abdulfettah İsmail Şelebi, Cidde, Dar's Şurûk, 1981.
- RUYANÎ**, Ebi'l Mahasin Abdulvahid b. İsmail, *Bahru'l mezheb fi furui mezhebi İmam Şâfî*, thk, Ahmed İz- İnayet ed-Dimeşkî, Beyrut, Daru İhyai Tursai'l Arabî, 2002.
- SABIK**, Seyyid, *Fıkhi's-sünne*, Kahire, Daru'l Feth li İ'lami'l Arabî, 1994.
- SACHEDINA**, Abdülaziz, İmamî Şiî *Hukuk Sisteminde Humus/ Beşte bir*, Trc. Menderes Gürkan, Marife, yıl 4, 2004, S.3, (ss.355-370)
- SAĞBAŞ**, İsa, **ÇETİNKAYA**, Ali vd. *Vergi Teorisi*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açığretim Fakültesi Yayını no:1915, 2013.
- SAHİLLİOĞLU**, Halil, *“Darphâne”*, DIA, 1993, VIII, s.501.
- , *“Dinar”*, DIA, 1994, IX, (ss.352-355)

-----, “Dirhem” , DIA, 1994, IX, (ss.368-371)

SALİHLİOĞLU, Mahmut, “Zekât” , DIA, 2013, XXXIV, (ss.207-209).

SALİH, Suphi, *İslâm Kurumları*, Trc. İbrahim Sarmış, Ankara Fecr Yayınevi, 1999.

SARAÇOĞLU, Fatih, *Asgarî (En Az) Geçim İndiriminin Vergi Ödeme Gücünün Kavranması Açısından Önemi ve Türkiye’de Uygulama Açısından Gelişimi*, Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi, S.33-34, s.124.

SAYES, Muhammed Ali, **SUBKÎ**, Abdullatif, **KERSUN**, Muhammed İbrahim, *Tefsiru Ayâtî’l Ahkâm*, Beyrut, Dar’ul Esir, 1994.

SAYES, Muhammed Ali, **ŞELTUT**, Mahmud Muhammed, *Mukarenetü’l Mezâhib fi’l Fıkhi*, Beyrut, Daru’l Maarif, 1986.

SELÇUK, Mervan, **GÖRMÜŞ**, Şakir, *Zekâtın Kurumsallaşması Dünya Uygulamaları ve Türkiye İçin Model Önerisi*, İstanbul, İktisat Yayınları, 2019.

SEMERKANDÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebû Ahmed, *Tuhfetü’l fukahâ*, Beyrut, Daru’l Kutubu’l İlmiyye, 1984.

SEMİN HALEBÎ, Ahmed Yusuf b. Abduddâim Semini’l Halebî, *Umdetü’l-huffâz, fi tefsiri eşrafi’l-elfâz, Mu’cemun lügaviyyun li elfâzi’l Kur’ân’il Kerim*, Thk. Muhammed Basil Uyuni’s-sûd, Beyrut, Daru’l Kütübi’l İlmiyye, 1996.

SERAHSÎ, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebsût, 1-XXX*, Beyrut, Daru’l Ma’rife, 1993.

SIDDIGİ, M. Nejatullah, **GHAZANFAR**, S.M., *Erken Dönem Orta Çağ İslâm İktisat Düşüncesi- Ebû Yûsuf’un (731-798) Kamu Maliyesine İlişkin İktisadî Fikirleri*, Orta Çağ İslâm İktisat Düşüncesi Batı İktisadındaki “Büyük Kayıp Halka”nın telafisi, Editör. Shaikh M. Ghazanfar, İstanbul, Klasik Yay., 2015.

SIDDIKÎ, Selim. A., *İslâm Devletinde Mali Yapı*, (Trc. Rasim Özdenören), İstanbul, Fikir Yayınları, 1979.

SİDKÎ, Muhammed Tevfik, **RİZA**, Reşit, **BİŞRÎ**, Taha, *Hivâr Havle: İslamü hüve'l Kur'ân'ü vahdehü*, Thk. Hişâm Abdülaziz, Lübnan, Cedâvil li'n-neşr ve't-tibââ, 2011, s.74.

SİBEVEYH, Ebu Bişr Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitab Kitabu Sibeveyhi*, Thk. Abdusselam Muhammed Harun, Kahire, Mektebetü'l Hancı, 2. Baskı, 1982.

SUKKAN Muhammed Yeslem Velde, *Zekât ve daribe el muasıra eyyete alakatin*, Mecelletu Fıkhi ve'l Kanun, 2015.

SUYUTÎ, Ebû'l Fazl Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed, *el-Eşbâh ve'n nezâir fî kavaidi ve furu' fıkhi's Şâfiyye*, Thk. Muhammed Mutasım Billah'l Bağdadî, Beyrut, Daru'l Kitabi'l Arabî, 1987.

ŞA'BÂN, Zekiyyüddîn, *Usûlü'l-Fıkh*, Trc. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara, TDV Yayınları, 2018.

ŞAFAK, Ali, *İslâm Arazi Hukuku ve Tatbikatı (ilk devirler)*, İstanbul, Türdav Yayınları, 1977.

-----, *Hukuk Terimleri sözlüğü*, Ankara, Rehber yayıncılık, 1992.

ŞAFİÎ, Muhammed b. İdris, *Umm*, thk. Rıfat Fevzi Abdulmuttalib, Mansura, Daru'l Vefa li't Tıbaa, 2001.

-----, *Müsned eş-Şâfiî*. Beyrut, Daru'l-Kütubi'l-İlmiyye, ts.

ŞÂTİBÎ, Ebû İshâk İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lahmî, *el-Muvâfakât fî usuli's-Şeriâ*, trc. İbrahim Ramazan, Beyrut, Daru'l Ma'rife, 2010.

ŞEKER, Mehmet. *İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Ankara, DİB. Yayınları, 2007.

ŞELTUT, Mahmud, *Akaid ve Şeriat I*, trc. Muharrem Tan, İstanbul, Yöneliş Yayınları 28, 1991.

ŞEN, Hüseyin, **SAĞBAŞ**, İsa. *Vergi Teorisi ve Politikası*, Ankara, Kalkan Ofset, 2015.

ŞENER, Ülker, *Yoksullukla Mücadelede Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım Mekanizmaları ve İş Gücü Politikaları*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Ankara, 2010.

ŞENYÜZ, Doğan, **YÜCE** Mehmet, **GERÇEK** Adnan, *Türk Vergi Sistemi*, Bursa, Ekin Kitapevi, 2015.

ŞEVKÂNÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed el- Havlanî, *Neylu'l-evtâr Şerh Münteka'l ehbâr min ahadîsi seyyidi'l Ahyâr*, Mısır, Matbatu Mustafa'l Babi'l Halebi, ts.

-----, *Fethü'kadir: el- Câmi' beyne fenneyi'r-rivaye ve'd-diraye min ilmi't-tefsir*, thk. Seyyid İbrahim, Kahire, Daru'l Hadis, 1993.

ŞIRBASÎ, Ahmed, *Mu'cemu'l iktisadi'l İslâmi*, By. Daru'l Ceyl, 1981.

ŞİRBÎNÎ, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *Muğni'l Muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l Minhâc*, thk. Taha Abdurrauf Sa'd- İmad Zeki el-Barudî, Kahire, Mektebetü-Tevfikîyye, ts.

ŞUBBEYR, Muhammed Osman, *Zekâtü'l huliyyi'z zehebi ve'l fiddati ve'l mücevherât*, Kuveyt, Mektebetü'l Felâh, 1986.

TABAKOĞLU, Ahmet, *İslâm ve Ekonomik Hayat*, Ankara, DİB Yayınları, 1996.

-----, *İslâm İktisadı (Toplu Makaleler II)*, İstanbul, Kitapevi Yayınları, 2005.

-----, “Nisab, Para ve Gelir Dağılımı”, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri Sempozyumu*, Bursa, Kurav Yayınları, 2007, (ss. 19-29)

-----, *İslâm İktisadına Giriş*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2013.

TABAKOĞLU, Ahmet, **TURAN**, Melih. *Türkiye’de Zekât Potansiyelinin Yeniden Tespiti*, Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları, Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, İstanbul, Ensar Yayınları, 2017.

TABERÂNÎ, Süleyman, *el-Mucemu's-sagîr-er-Ravdu'd-Dâni*. Thk. Muhammed Şekur Mahmud el-Hâc Emrir, Beyrut/Ummân, el-Mekteb el-İslâmi/ Dâr Ammâr, 1985.

- , *el-Mu'cemu'l-evsat*. Thl. Târik b. Avadallah, Kahire, Dâr el-Harameyn, 1995.
- TABERÎ**, Ebu Cafer b. Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Câmiü'l- beyân an te'vili âyi'l Kur'ân*, Thk. İslâm Mansur Abdulhamid, Kahire, Daru'l Hadis, 2010.
- TAŞCI**, Faruk, *Yoksulluğa ve Yoksullara Dönük Ahlak Yaklaşımları*, (ss.482-514) <https://dergipark.org.tr/download/article-file/9063> 12.12.2018.
- TAYÂLİSÎ**, Süleyman b. Davûd, *Müsned Ebû Davûd et-Tayâlisî*. Thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâr Hec'r, 1999.
- TEMEL**, Nihat, *Kur'ân'da Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak İnfak*, İstanbul, İfav Yayınları -187, 2001.
- TEMÜR**, Yusuf, *Refah Devleti Kapsamında Negatif Vergi ve İslâm Ekonomisinde Zekât Müessesesi*, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, VI, S.12, (ss.1-11)
- TİRMİZÎ**, Muhammed b. İsâ, *Sünen et-Tirmizî*. Thk. Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fûad Abdulbâkî, İbrahim Atva İvad, Mısır, Mektebetu'l-Halebî, 1977.
- TUĞ**, Salih, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, Ankara, AÜİLFY, 1963.
- , *Zekâtın Yeniden Merkezileştirilmesi*, İstanbul, İslâm Medeniyeti Mecmuası, 1973, III, S.28, (ss.30-33)
- TUNCER**, Selahattin, *Kamu Maliyesi*, İstanbul, Yalçın Matbaacılık, 1969, s. 142.
- TURAN**, Melih. *Zekât Politikası Ekonomi-Politik Bir Yaklaşım*, İstanbul, Mevsimler Kitap, 2017.
- TURGAY**, Nurettin, *Kur'ân'da Mal Kavramı*, Ankara, Fecr yayınları, 2006.
- TURHAN**, Salih, *Vergi Teorisi ve Politikası*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1998.
- ÛDEH**, Halîl Ebû Ûdeh, *et-Tatavvuru'd-dilâlî beyne lugati's-şi'ri'l-câhilî ve lugati'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Ürdün, Mektebetu'l-Menâr, 1985.
- ULUDAĞ**, Süleyman, *"Fakr"*, DİA, 1995, XII, (ss. 132-134).

- ULUTAN**, Burhan, *İktisadî Doktrinler Tarihi*, İstanbul, Ötüken Neşiriyat, 1978.
- VARCAN**, Nezih, **ÇAKIR**, Tufan, *Maliye Tarihi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2000.
- WENSİNCK**, Arent Jan, *el-Mu'cemü'l müfehres li elfâzi'l-hadis'n-nebevî*, “elf” Londra, Mektebeü'l Brill, 1936.
- YAHYA** b. Âdem el-Kureşî, *Kitabü'l-harac*, thk. Hüseyin Mu'nis, Beyrut, Daru's Şuruk, 1987.
- YAMAN**, Ahmet, **ÇALIŞ**, Halit, *İslâm Hukuku*, Ankara, Bilay Yayınları, 2018.
- YAPRAK**, Emin, *İslâm Hukukunda Vatandaşlık*, İstanbul, Ravza Yayınları, 2011.
- YAREN**, Rahmi, *Vergi-Zekât İlişkisi ve Gıda Bankacılığı Kapsamında Yapılan Bağışların Zekât Mükellefi Açısından Fıkhî Değerlendirilmesi*, Konya, II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi “Günümüzdeki Meseleler”, KTO Karatay Üniveristesi, 2016, (ss. 423-427).
- YAVUZ**, Yunus Vehbi, *İslâmda Zekât Müessesesi*, İstanbul, Feyiz Yayınları, 1972.
- , *Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât*, İstanbul, Tuğra Neşriyat, 1992.
- , *Zekâtın Sarf Yerlerinin Yeniden Yorumlanması*, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'ân ve Sünnette Zekât, (Tartışmalı İlmi Toplantı) İFAV, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2008, (ss. 299-330)
- , “Hz. Peygamber Dönemi Hayat Standartlarında Belirlenen Klasik Ölçüler Dikkate Alınarak Zekât Nisabının ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi”, Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri Sempozyumu, Bursa, Kurav Yayınları, 2007 s.84.
- , “Vergi-Zekât İlişkisi ve Gıda Bankacılığı Kapsamında Yapılan Bağışların Zekât Mükellefi Açısından Fıkhî Değerlendirilmesi”adlı tebliğin müzakeresi, Konya, II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi “Günümüzdeki Meseleler”, KTO Karatay Üniveristesi, 2016, (ss. 431-435)

YAZGAN, Turan, *Türk Sosyal Güvenlik Sistemi ve Meseleleri*, Türk Dünyası Vakfı Araştırmaları, İstanbul, 1981.

-----, *Sosyal Güvenlik Açısından Zekât*, Ankara, TDV Yayınları-167, 1995.

YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, *Hak dîni Kur'ân Dili*, Azim Yayınevi, İstanbul, ts.

YENİÇERİ, Celal, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, İstanbul, Şamil Yayınevi, 1984.

-----, *İslâm İktisadının esasları*, İstanbul, Şamil Yayınevi, 1980.

-----, “Çeşitli mallara ilişkin nisabların eş değerde oldukları iddiasına cevapları” Müzakere Metni, Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri, Bursa, Kurav Yayınları, 2007, (ss. 95-100)

YENİHAN, Bora, Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Güvenlik: Dünya’da ve Türkiye’de Gelişimi Üzerine Bir İnceleme, Yönetim Bilimleri Dergisi, 2017, XV, S.30, ss. 177-199

YILDIRIM, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, İzmir, Anadolu Yayınları, 1987.

YILMAZ, Şiir vd., *İktisat Terimleri Sözlüğü*, Ankara, TDK Yayınları, 2011.

YİĞİT Yaşar, **KESKİN**, Mehmet, **KARAGÖZ** İsmail. *Zekât İlmihali*, DİB Yayınları, Ankara, 2013.

YUMMA, Aimatul, *Sosyal Bir Mekanizma Olarak Üretici Zekatın Sunduğu Fırsat ve Tedbirler, Endonezya’da Bir Vaka İncelemesi*, İslam İktisadında Sosyal Adalet, edt. Lütfi Sunar, İstanbul, İktisât Yayınları, 2017, (ss.117-145)

ZAİM, Sabahaddin, *İslam ve İktisadî Nizam*, Karabük, Teknik Elemanlar Birliği Yayınları, 1979.

ZECCÂCÎ, Ebu’l Kasım Abdurrahman b. İshak, *Kitabu hurûfi’l meâni’l ve’s sıfât*, Thk. Ali Tevfik el Hamd, Beyrut, Müessetü’r Risale, 1984.

ZEMAHŞERÎ, Ebi’l Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Ahmed, *Esasü’l-belağ*, thk. Muhammed Basil Uyunu’s Sûd, Beyrut, Daru’l Kutubu’l İlmiyye, 1998.

-----, *el- Keşşâf an hakaiki't tenzîl ve uyûni'l-âkavîl fî vüçûhi't te'vîl*, Thr. Halil Me'mûn Şihâ, Beyrut, Daru'l Ma'rife, 2009.

ZERKA, Mustafa Ahmed, *Çağdaş Yaklaşımla İslâm Hukuku*, trc. Servet Armağan, İstanbul, Timaş yayınları, 1993.

ZERKEŞÎ, Ebû Muhammed Bedreddin Muhammed b. Bahadır, *el-Mensûr fî'l kavâid*, thk. Teysir Faik Ahmed Mahmud, Kuveyt, Vizeratu'l Evkâf ve's Şuûnu'l İslâmiyye, 1982.

ZEYZANÎ, Ebu Abdillâh Hüseyin b. Ahmet, *Şerhü muallakât seb'a*, Lecnetü't tahkik fî Dar el-Alemiyye, Beyrut, 1992.

ZEYDAN, Abdulkerim, *el-Vecîz fî usulü'l fikh*, Beyrut, Müessetü'r-Risale Naşirun, 2014.

-----, *Ahkamu'z-zimmiyyine ve'l muste'menin fî dar'il İslâm*, Beyrut, Muessetü'r Risale, 1982.

ZEYLAÎ, Cemalüddin Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed, *Nasbu'r-râye li-ehâdisi'l-hidâye*, (Buğyetü'l-Elma'î fî Tahrîci'z-Zeylaî), Beyrut 1997.

ZUHAYLÎ, Vehbe *el-Fikhü'l-islâmiyye ve edilletühü*, Dimaşk, Dâru'l-Fikr, 1989.

SEMPOZYUM VE KONGRELER

-----, Para, Faiz ve İslam, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, İstanbul, 1984.

-----, I. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi “Günümüzdeki Meseleler”
Konya, 1996.

-----, Zekât Nisab ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri, Tartışmalı İlmi
Toplantılar Dizisi, Bursa, 2004.

-----, İslâm ve Çalışma Hayatı Ulusal Sempozyumu, İzmir, 2005.

-----, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât, Tartışmalı İlmi
Toplantılar Dizisi, İstanbul, 2007.

- , Ö. İlahiyat Fakülteleri İslam Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve Zekât-Fitre Nisablarının Değerlendirilmesi Sempozyumu, Ankara, 2008.
- , Tarihten Günümüze Zekât Uygulamaları Sempozyumu, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, İstanbul, 2016.
- , II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi “Günümüzdeki Meseleler” Konya, 2015.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- <http://ktp.isam.org.tr/?url=tezilh/findrecords.php>
- <http://www.alifta.net/Search/Result.aspx?language=ar&Act=1&lang=ar&Page=1&SrcInResult=&highLight=1&SearchCriteria=allwords&SearchScope=0&SearchScopeLevels1=&SearchScopeLevels2=&searchScope1=&publishYear=&SearchType=exact&SearchMoesar=false&fatwaNum=&FatwaNumID=&bookNum=&searchkeyword=216167216179216170216171217133216167216177032216167217133217136216167217132032216167217132216178217131216167216169> 10.11.2018.
- http://www.gib.goö.tr/fileadmin/mevzuat/gerekciler/GVK/cilt_1_193_sayili_kanun.pdf 12.12.2018.
- http://www.maliyesempozyumu.org/wp-content/uploads/2016/11/Maliye-Sempozyumu_2.pdf
- <http://www.mevzuat.goö.tr/MevzuatMetin/1.4.213.pdf> 03.10.2018
- <http://www.mevzuat.goö.tr/MevzuatMetin/1.4.213.pdf> 03.10.2018
- <http://www.mevzuat.goö.tr/MevzuatMetin/1.4.213.pdf> 24.10.2018.
- <http://www.mevzuat.goö.tr/MevzuatMetin/1.5.5018.pdf> 28.10.2018
- <http://www.oecd.org/about/history/> 30.11.2018.
- <https://docplayer.biz.tr/158887-Asgari-en-az-gecim-indiriminin-vergi-odeme-gucunun-kavranmasi-acisindan-onemi-ve-turkiye-de-uygulama-acisindan-gelisimi.html> 12.12.2018.
- <https://sosyalyardimlar.aile.goö.tr/aile-yardimlari> 12.12.2018.
- <https://sosyalyardimlar.aile.goö.tr/engellilere-yonelik-yardimlar> 12.12.2018
- <https://sosyalyardimlar.aile.goö.tr/sosyal-yarim-programlarimiz> 12.12.2018
- <https://sosyalyardimlar.aile.goö.tr/yabancilara-yonelik-yardimlar> 12.12.2018
- <https://search.proquest.com/docview/1459227676?pq-origsite=gscholar> 30.11.2018
- <http://dergipark.goö.tr/download/article-file/336923> 11.07.2018

ÖZGEÇMİŞ

İsmail YILMAZ, 1974 yılında Gaziantep’te doğdu. 1995 yılında Mısır Osman Mahir Ezher Lisesini, 2000 yılında Ezher Üniversitesi İslâmi ve Beşerî Hukuk Fakültesini bitirdi. 2004-2017 yılları arasında Kazakistan’da Oturar Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 2011 yılında Haran Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden denklik aldı. 2014 yılında “Kurtubî’nin Had Cezalarını Tefsirindeki Metodu” konulu tez ile Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı’ndan yüksek lisansını aldı. İyi derecede Arapça ve orta seviyede İngilizce bilen Yılmaz, evli ve üç çocuk babasıdır. 2013 yılından itibaren Gaziantep üniversitesi ilahiyat fakültesi Arap Dili ve Belagatı Anabilim dalında öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

VITAE

İsmail YILMAZ was born in 1974 in Gaziantep. In 1995, he graduated from the Egyptian Osman Mahir Ezher High School. In 2000, he graduated from the İslâmic and Law Faculty of the Azhar University. Between 2004 and 2017, He worked as a lecturer at Oturar University Theology Faculty in Kazakhstan. In 2011, he was a peer at Haran University Faculty of Theology. He received his master's degree from Gaziantep University, Institute of Social Sciences, Department of Theology in 2014 with her thesis on lisans Kurtubî’s Method of Interpretation of Had Sentences. Yılmaz speaks intermediate level English and Arabic at excellent level. He is married and father’s three children. He has been working as a lecturer in Department of Arabic Language Rhetoric at Gaziantep University Faculty of Theology since 2013.